This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

## Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

## About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

## Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

## Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

## Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

a39015 00031718 3b

Digitized by Google

PROPERTY OF THE
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

# MIDDEN-SUMATRA.

## REIZEN EN ONDERZOEKINGEN DER SUMATRA-EXPEDITIE,

UITGERUST DOOR HET AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP,

## 1877–1879,

BESCHREVEN DOOR DE LEDEN DER EXPEDITIE, ONDER TOEZICHT VAN


Prof. P. J. VETH.


DERDE DEEL.

## VOLKSBESCHRIJVING EN TAAL.

EERSTE GEDEELTE,

Eerste Afdeeling.


LEIDEN. — E. J. BRILL.
1882.



Digitized by Google

# VOLKSBESCHRIJVING

VAN

# MIDDEN-SUMATRA,

DOOR

A. L. VAN HASSELT,

LID DER SUMATRA-EXPEDITIE.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1882.

Digitized by Google

DS
646.1
.V62
v.3,
pt.1
sect.1

Digitized by Google

739798-234

AAN

DE VEREERDE NAGEDACHTENIS

VAN

ELIZA NETSCHER,

RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW EN VAN DE ORDE VAN FRANZ-JOZEPH, LID IN DEN RAAD VAN NEDERLANDSCH-INDIË,

wordt dit werk, in dankbare herinnering aan zijn voorbeeld, zijne raadgevingen en zijne lessen,

toegewijd

door

zijn schoonzoon
A. L. VAN HASSELT.

Digitized by Google

Digitized by Google

# EEN WOORD TEN GELEIDE.

Is eene expeditie waarbij het geographisch onderzoek in engeren zin op den voorgrond staat, en die daarom geene gunstige gelegenheid biedt om langeren tijd op dezelfde plaats te vertoeven, reeds in het algemeen weinig geschikt voor het bijeenbrengen van juiste gegevens voor eene volledige ethnographie der bereisde gewesten, mij viel dat bijeenbrengen dubbel zwaar, omdat ik, in de eerste plaats, de Expeditie als haar Chef had te leiden, en dus steeds mijn tijd beschikbaar moest houden om de moeielijkheden die aan de specialiteiten in het volbrengen van den hun opgedragen arbeid hinderlijk konden zijn, zooveel mogelijk uit den weg te ruimen. Zij van hunne zijde hebben mij dien plicht gemakkelijk gemaakt door hun ijver, hunne toewijding, hunne énergie, hunne trouwe en onvermoeide plichtsbetrachting; en ik stel er prijs op hen daarvoor openlijk dank te zeggen.

Moge de vriendschap die we daar sloten in de wouden van Sumatra niet verkoelen in lengte van dagen!

Ik ben aan het einde gekomen van de mij gestelde taak. Zoo volledig als mij mogelijk was, heb ik in dit werk medegedeeld wat ik gedurende de Expeditie kon opteekenen omtrent de volken die de bereisde streken bewonen. Maar, hoe lijvig mijn boek ook geworden is, het blijft toch slechts een zeer onvolledige Volksbeschrijving van Midden-Sumatra. Veel ontbreekt er aan en veel zal zeker blijken niet in allen deele juist beschreven te zijn, hoezeer ik ook met alle krachten naar nauwkeurigheid heb gestreefd.

Zelf maar al te zeer van het bestaan dezer gebreken overtuigd, mocht ik niet nalaten den lezer tegen een te groot vertrouwen in mijne mededeelingen te waarschuwen. Maar ik doe dit vooral in de hoop, dat mijne collega's, ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, ouderen en jongeren, er aanleiding in zullen vinden, om het door mij geschrevene te toetsen aan hetgeen zij rondom zich zien op de plaatsen waar zij aan het hoofd van het bestuur zijn gesteld. En waar zij verschillen opmerken, waar hun onjuistheden in 't oog vallen, waar onvolledigheid blijkt, zij allen zullen mij aan zich verplichten, wanneer zij mij deelgenoot maken

Digitized by Google

van het resultaat hunner onderzoekingen. Tevens ben ik er van overtuigd, dat het Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap daaraan steeds gaarne eene plaats in zijne kolommen zal verleenen.

Thans blijft mij nog over om te voldoen aan den aangenaamsten plicht jegens de rij van vrienden die bij den terugblik op de pas voleindigde taak voor mijnen geest verschijnen.

In de eerste plaats een handdruk der dankbaarheid aan U, geliefde Meester en Hoogleeraar! die het toezicht over de uitgave op U hebt willen nemen. Zonder dat toezicht, — neen — zonder Uwen mede-arbeid, zonder Uwe hulp, zonder de rijke bron Uwer kennis, die steeds zoo mild voor ons vloeide — hoe dikwijls zouden mijne krachten te kort geschoten zijn!

U, trouwe vriend Snelleman! vond ik altijd bereid tot den meest belangeloozen bijstand; met Uwen helderen blik en Uw vaardig oordeel hebt ge mij zoovele moeielijkheden gemakkelijk gemaakt. Mijn hartelijken dank daarvoor. De aangenaamste herinnering aan onzen gezamenlijken arbeid zal steeds onverflauwd bij mij voortleven.

En niet minder mijne erkentelijkheid aan U, waarde adsistent-resident H. Visser, waarde collega's J. Peelen en H. A. J. van Maarseveen! op wier kunde en ondervinding ik nooit te vergeefs een beroep heb gedaan.

Mijn laatste woord zij een wensch: moge de arbeid der leden van de Sumatra-Expeditie gedijen tot roem van

NEDERLAND!

Groningen, 23 Januari 1882. A. L. VAN HASSELT.

Digitized by Google

# INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK.

Bewoners. Uiterlijk. Kleeding. Wapenen . . . . . . . . . . . . . Blz. 1.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Karakter. Ontwikkeling. Opvoeding. Onderwijs . . . . . . . . . . „ 34.

DERDE HOOFDSTUK.

Godsdienst. Bijgeloof. Ziekten. Geneesleer. . . . . . . . . . . . „ 55.

VIERDE HOOFDSTUK.

Kunstzin. Muziek en muziekinstrumenten. Spelen. Dierengevechten . . „ 99.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Dorpen. Woningen. Huisraad. Het gebruik van betel, opium en tabak. „ 137.

ZESDE HOOFDSTUK.

Bestuur. Hoofden. Standen. Inkomsten der Hoofden. Heerendiensten. Belastingen . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . „ 180.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Rechtswezen. Oendang-oendang . . . . . . . . . . . . . . . „ 215.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Erfrecht. Familieleven. Voeding . . . . . . . . . . . . . . „ 242.

Digitized by Google

## NEGENDE HOOFDSTUK.

Zwangerschap. Geboorte. Het afsnijden der gombaq. Naamgeving. Gala. Verloving. Huwelijk. Echtscheiding. Overlijden. Begrafenis. Dooden-feesten . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . Blz. 265.

## TIENDE HOOFDSTUK.

Gronden. Grondrechten. Boschproducten. Landbouw . . . . . . . . „ 300.

## ELFDE HOOFDSTUK.

Handel. Middelen van vervoer. Veeteelt. Huisdieren . . . . . . . „ 360.

## TWAALFDE HOOFDSTUK.

Nijverheid . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . „ 386.

## DERTIENDE HOOFDSTUK.

Jacht en visscherij . . . . . . . . . . . . . . . . . . „ 414.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

# VOLKSBESCHRIJVING EN TAAL.

## EERSTE AFDEELING.

---

## VOLKSBESCHRIJVING

DOOR

A. L. VAN HASSELT.

---

## EERSTE HOOFDSTUK.[1])

### BEWONERS. — UITERLIJK. — KLEEDING. — WAPENEN.

Hoe langer men heeft geleefd onder de bevolking die Midden-Sumatra bewoont, hoe meer men bekend is geraakt met hare ontwikkeling, met hare zeden en gebruiken, des te stelliger wordt men overtuigd, dat zij zonder uitzondering tot het Maleische ras behoort. Maar al zijn allen rasgenooten, toch is er een belangrijk verschil waar te nemen tusschen de onderscheidene groepen, die dat ras in Midden-Sumatra vertegenwoordigen, — een verschil, dat zich echter grootendeels laat verklaren uit ongelijke levenswijze, ongelijk klimaat en vermenging met volken die elders in den Archipel te huis behooren. Ook de westersche overheersching heeft, waar zij haren invloed kon doen gelden, de kleeding, de instellingen en de levenswijze der bevolking in menig opzicht gewijzigd, in die mate zelfs dat men in haar twee hoofdgroepen zou kunnen onderscheiden, waarvan de éene de Gouvernements-, de andere de onafhankelijke landen bewoont. Het spreekt echter van zelf dat waar de bevolking ook in het Gouvernements-gebied van den invloed der Euro-

---

[1]) De in dit deel voorkomende Maleische woorden zijn geschreven volgens de uitspraak der landstreek.



Digitized by Google

peesche beschaving nagenoeg vrij bleef, zooals in de XII Kòtô het geval is, zij veel meer met die der onafhankelijke streken overeen zal komen. Maar de onderscheiding dier hoofdgroepen is toch voor eene goede classificatie der bevolking op verre na niet toereikend; wij mogen niet voorbij zien, dat te midden dier groepen zich weder vrij wel afgebakende deelen vertoonen.

De bewoners van Redjang en Lebong verschillen van die der Rawas. De Manangkabo-Maleier, die zich van de bevolking van al deze landschappen duidelijk onderscheidt, staat echter van die der beide eerstgenoemde gewesten niet zoo ver als van den Rawasser. De bevolking van de Rantau-di-baroew verschilt niet van die in Soengei-Tănang, Limoen en Batang-Asei, maar wel onderscheidt zij zich van hen die Beneden-Djambi en de Tembesi bewonen, terwijl dezen in het uiterlijk weder het meest op het volk uit de Rawas gelijken.

Die overeenkomsten en verschillen zijn natuurlijk geen louter toeval; de overleveringen omtrent volksverhuizingen geven in vele gevallen daarvan de verklaring. — De Lebongers, die vele doesoens in de Redjang hebben gesticht, beweren nakomelingen te zijn van een Rădjô, die met vier Tiang's (raadslieden) uit het rijk van Manangkabo verhuisde, en zich te Aman vestigde. — Limoen, Batang Asei, Soengei-Tănang, de Rantau-di-baroew en de verdere Djambische Bovenlanden werden van Manangkabo uit bevolkt, en nog steeds verhuizen personen uit de Padangsche Bovenlanden derwaarts; meestal zij, die gaarne zoo ver mogelijk buiten het bereik der Nederlandsche Justitie zijn. — Reeds ten tijde dat Palèmbang door eigen Sultans werd bestuurd, waarvan slechts enkelen met krachtigen wil regeerden, maar de meesten niet bij machte waren de knevelarijen hunner plaatsvervangers in de verre binnenlanden te beteugelen, verlieten velen uit de Rawas hun land om zich aan de Tembesi te vestigen, en ook later, toen het Sultansbestuur, geslagen door de Nederlandsche wapenen, vervangen was door Nederlandsche ambtenaren, verkozen tal van Rawas-bewoners de vrijheid in het Djambische onder hunne eigene hoofden, boven de vaderlijke zorg van den te Moeara Roepit gevestigden vertegenwoordiger van het Nederlandsche gezag. Soeka-pindah, het land van hen die verkozen te verhuizen, heet de streek aan de Tembesi, door die Rawassers en hunne afstammelingen bewoond. Dit volk, zoowel als de bewoners van Beneden-Djambi en Rawas, heeft zich vermengd met de nazaten der Javanen, die tot het gevolg der vorsten behoorden welke in vroegere eeuwen Palèmbang en Djambi veroverden.

Bij ons bespreken der bevolking van Midden-Sumatra is tot nog toe één volksstam ongenoemd gebleven, die als vertegenwoordiger der aloude bewoners des lands wel in de eerste plaats aanspraak had mogen maken op onze belangstelling. Ik bedoel den stam der Koeboe's, die in uiterlijk voorkomen de grootste afwijking van de overige bewoners vertoont. Zijn domein is het bijna onafgebroken maagdelijk woud, dat begrensd wordt door de rivieren Moesi, Rawas, Tembesi en Djambi.

Digitized by Google

Dáár leiden de meeste Koeboe's een zwervend leven, slechts nu en dan wat langer in de nabijheid van eene of andere doesoen vertoevende. Een gedeelte van hen heeft zich aan de Lalang-rivier vaste woonplaatsen gekozen, en vormt daar eene maatschappij, die, oppervlakkig beschouwd, slechts weinig van de Maleische verschilt.

Zeer zeker waren de Koeboe's in vroegere tijden niet binnen zulke enge grenzen beperkt als thans, en werden zij overal in Midden-Sumatra aangetroffen. Nu vindt men nog alleen in de XII Kòtô, het zuidelijkste landschap der Padangsche Bovenlanden, sporen van hun voorkomen en bekendheid met hun bestaan. Zoo is er te Abei iemand bij de familie van den ouden Rădjô, die, naar men mij zeide, de kleinzoon is van een Koeboe-paar dat indertijd in de tot Abei behoorende wildernis werd gevonden en gevangen genomen. Ook bestaat in die streken eene overlevering omtrent negen Koeboe's, mannen, vrouwen en kinderen, die jaren geleden daar aankwamen en aan de hoofden verzochten er zich te mogen vestigen, hetgeen hun werd toegestaan, nadat zij eene verklaring hadden afgelegd, die inhield, dat zij geene onderdanen van den Sultan van Djambi, maar van den vorst van Manangkabo waren, en dat, bijaldien zij den eersten als hun heer erkenden, de bittere pitatah-vrucht hun eene lekkernij, de argusfazant hun kip, de kidjang hun geit, de sikè hun dak en de bănije de omwanding hunner woning mocht zijn [1]). Zij wilden daarmede zeggen dat zij zich zouden onderwerpen aan de landswetten, en bij niet nakoming daarvan waardig zouden zijn voor altijd naar de wildernis te worden gebannen. Die verwensching had echter zeer goed achterwege kunnen blijven; want reeds na korten tijd beviel het onzen Koeboe's niet in de geregelde maatschappij, aan wier gebruiken zij zich maar noode konden gewennen. Het verhaal luidt, dat eene Maleische vrouw een hunner kinderen den verwarden, nooit gekamden haarbos afsneed, en dat de Koeboe's, daarover verwoed, heimelijk het dorp verlieten, om niet terug te keeren.

Wij hebben nu de verspreiding nagegaan van de onderscheidene volksstammen die Midden-Sumatra bewonen; thans willen wij trachten een beeld van hun uiterlijk voorkomen te ontwerpen.

Geene betere gelegenheid tot waarneming van den Maleier der Padangsche Bovenlanden dan de groote marktdagen, waarop duizenden en duizenden zich spoeden naar de meestal door ontzachlijke waringin's en koebang's beschaduwde marktplaats. Daar merkt men al aanstonds op, dat de Maleier middelmatig van lengte en goed

---

[1]) Deze verklaring luidt in het Maleisch: Hambô indaq băsoetan ka Djambi, hambô bărădjô ka Manangkabo. Kaloe ka bărădjô, ka băsoetan ka Djambi, hambô lămăkan boeah pitatah, băhajam koewauw, băkambiïng kidjang, băätòq sikè, bădindiïng bănije.

Digitized by Google

gebouwd is, dat de mannen breede borsten en stevige kuiten hebben, en ook trekt het de aandacht, dat onder die tallooze menigte nagenoeg geen enkele gebrekkige te zien is.

Langer dan vijf voet zijn er maar zeer weinigen, en de vrouwen zijn in het algemeen aanmerkelijk kleiner en teerder dan de mannen. Maar ook onder dezen is het gebeente zeer verschillend, van sommige grof en sterk, van andere fijn en tenger. Corpulente menschen zijn zeldzaam.

Als ge ziet hoe vlug de Maleier in een klapperboom klimt om den Controleur een frisschen dronk te bezorgen van het water uit een jonge noot, al laat hij dat klimmen gewoonlijk ook liever aan zijn klapperaap over; of als gij den koeli, zwaar bevracht, met zekeren tred de steile bergpaden ziet opklauteren en afdalen, dan zijt gij overtuigd, dat zijne gewrichten lenig en zijne longen goed zijn, en dat zijne eenvoudige levenswijze de krachtige ontwikkeling van zijne spieren niet heeft belemmerd.

Handen en voeten zijn klein, maar breed; de eeltontwikkeling onder den voet is zeer sterk, vaak een halven centimeter dik, en vertoont niet zelden een net van barsten en scheuren.

Veerkrachtig en los is de gang der mannen; die der vrouwen, vooral in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden, is log en traag: zij plaatsen de voeten sterk binnenwaarts, wat de bevalligheid van haar voorkomen niet verhoogt.

Toch zou men verkeerd oordeelen door te meenen, dat de vrouwen onbehagelijk zijn. In Rawas en Lebong zag ik zeer vele jonge vrouwen en meisjes met innemend, lieftallig uiterlijk, en de Koeboe-vrouwen in Rawas hebben bijna zonder uitzondering zachte, goedige gelaatstrekken. Haar tred is echter weinig veerkrachtig, eer slepend en waggelend; maar dien tred, dien men bij zulke natuurmenschen zeker niet verwachten zou, hebben zij met de mannen gemeen. In het voorbijgaan merk ik op dat enkele Koeboe's een veel meer ineengedrongen gestalte dan de Maleiers hebben, en in lichaamsbouw en uiterlijk met de inboorlingen van het bewesten Sumatra gelegene eiland Nias overeenkomen.

Onder de vrouwen der L Kòtô, die zich, even als de meisjes in Rawas, door eene in 't oog loopend blankere huidkleur onderscheiden, ziet men meerendeels lange, slanke gestalten, doch gepaard met dunne beenen en weinig ontwikkelde borsten. In alles zijn zij het tegendeel der vrouwen uit de XIII en IX Kòtô, die zeer zware borsten en een grof middel hebben.

Over het algemeen zijn de bewoners der hooglanden de minst donkerkleurigen, en onder de meer jeugdigen treft men zelfs velen aan, wier wangen met een lichten blos prijken; maar toch komen ook dáár verscheidene personen vóór, die een zwartgrijze huidkleur hebben. De huid der meeste Maleiers is donkerbruin, zooals de chocolade. Vaalgeel, p i n g a i, wordt voor zeer fraai gehouden, zoo ook wanneer de huid bedekt is met lichter gekleurde vlekjes, p a n a u genoemd.

Digitized by Google

De litteekens die een gevolg zijn der kinderziekte, vindt de Maleier zeer leelijk; die ziekte woedt helaas maar al te dikwijls, zelfs in de afgelegenste dorpen, en het aantal door de pokken geschonden personen is niet gering. — Nergens in Midden-Sumatra trof ik Albino's aan; wel zag ik eenige mannen en vrouwen wier huid groote roomgele vlekken vertoonde, die bij een enkelen ietwat rose getint waren. Die vlekken zijn zeer onregelmatig over het lichaam verspreid; terwijl soms de ééne arm de natuurlijke huidkleur had, was de andere geheel geel, en waren de beenen en het gelaat gevlekt. Niemand hunner had roode oogen, maar wel waren de wenkbrauwen en oogleden wit. Naar men mij zeide waren allen met die vlekken geboren.

Het schoonste wat de Maleier heeft, zijn zijne heldere, gitzwarte oogen, die, gewoonlijk ietwat uitpuilend, bij enkelen eenigszins schuin zijn geplaatst. Slechts weinigen hebben zware wenkbrauwen en ook donkerbruine oogen zijn uitzonderingen, maar lange wimpers hebben nagenoeg allen. Nauwelijks is de eerste jeugd voorbij, of het vuur der eens zoo schitterende sterren is gedoofd, en bij de personen van middelbaren leeftijd ligt er dan ook meestal weinig uitdrukking in den oogopslag. — Enkelen zijn er, wier blik groote scherpzinnigheid verraadt, 't geen ook door den heer Cornelissen bij de Koeboe's in het Djambische werd opgemerkt, toen hij dezen in hunne woonplaatsen bezocht.

Om den glans der oogen beter te doen uitkomen, wordt door jongelieden in Rawas en Lebong vrij algemeen, in de Padangsche Bovenlanden echter zeldzamer, de rand der onderste oogleden, waar de oogharen zijn ingeplant, mat blauw geverfd, waartoe zij tjelaq gebruiken, eene verfstof in fijnen poedervorm, die door hădji's van Mekka wordt medegebracht. De bewerking is zeer eenvoudig; met een aangepunt bamboe-stokje wordt de droge verf in een smalle streep op het ooglid gestreken [1]).

Draagt deze gewoonte werkelijk bij tot verfraaiing van het uiterlijk, wij zullen straks andere hebben te bespreken, die uitgedacht schijnen om aan het gelaat alle schoonheid te ontnemen. Maar alvorens tot de bespreking daarvan over te gaan, willen wij nog met een enkel woord over het hoofd en aangezicht van den Maleier spreken.

Een hoog gewelfd voorhoofd, waardoor zich het Kaukasische ras onderscheidt,

---

[1]) Dit gebruik is waarschijnlijk overgenomen van de Arabieren, bij wie het, evenals bij de Egyptenaren, algemeen is en reeds in overoude tijden gevolgd werd. Beide oogleden worden door Arabieren en Egyptenaren geverfd. Ook in den Bijbel, 2 Koningen IX : 30, Jeremia IV : 30, Ezechiel XXIII : 40, vindt men van deze gewoonte gewag gemaakt. De Arabische naam voor de verfstof is kohl (كُحْل). Zij wordt op verschillende wijzen bereid, o. a. uit den roetaanslag van gebrande amandelschalen. In vroegere tijden werd er, naar men zegt, antimonium voor gebruikt.

Digitized by Google

zoekt men bij den Maleier te vergeefs; het is meestal ovaal, breed en hoekig naar kruin en slapen. Het voorhoofd der vrouwen is lager dan dat der mannen, maar omdat zij, evenals wij, een laag voorhoofd leelijk vinden, scheren de meisjes en hier en daar ook de jonge vrouwen een gedeelte van het haar op het voorhoofd af, zoodat het hoog en vierkant wordt.

Aan den invoerder van het voor eene tropische zonnehitte weêrgaloos onpraktische hoofddeksel der Palembangsche Hoofden is het zeker bekend geweest, dat de Maleiers een hoog en hoekig achterhoofd hebben. Dat hoofddeksel is de kopiah, Pl. VI, fig. 3, een van ròtan gevlochten muts in den vorm van een loodrecht op de lengte-as doorgesneden ei, met een middellijn van 14 centimeters. — Het is noodig het haar kort af te snijden, om te voorkomen dat de kopiah bij de minste beweging van het hoofd valt.

De jukbeenderen zijn bij den Maleier sterk ontwikkeld, de onderkaak is wijd en het gelaat meestal vierkant.

Al duidt de uitdrukking van het gelaat bij velen, en vooral bij de vrouwen, doffe geesteloosheid aan, toch ontbreekt het niet aan personen op wier aangezicht een helder gedachtenleven te lezen staat, wat echter voornamelijk slechts het geval is bij diegenen wier gelaatstrekken het meest van het type afwijken. Onder de bewoners van Soengei-Sampije, die eenige jaren geleden ons bestuur heel wat moeielijkheden veroorzaakten, was een der belhamers een panghoeloe, die met zijn smal aangezicht, scherpe, flikkerende oogen, grooten haviksneus en dunne lippen een model voor een Mephisto had kunnen leveren.

Hoeveel verschil de reiziger ook moge opmerken, toch ontvalt hem in vreemde landen herhaaldelijk de uitroep: „tout comme chez nous!" vooral dan, wanneer hij het waarom tracht na te gaan van zooveel wat hem treft, en het hem dan blijkt, dat ijdelheid en behaagzucht even krachtig werkende factoren zijn in de vreemde, als in zijne eigene maatschappij. Ook in de binnenlanden van Sumatra was dit met ons vaak het geval. Ook dáár voeren behaagzucht en ijdelheid, al verschillen de smaken ook eenigszins bij de toepassing, tot de zonderlingste gewoonten, en ziet men in verminking van sommige lichaamsdeelen een middel tot verhooging der schoonheid.

Evenals bij ons geldt er de regel, dat een fraaie rij tanden den mond versiert, maar in de opvatting van dat „fraai" is een aanmerkelijk verschil. De dandy die met een bestudeerden glimlach zijne lippen optrekt om de hagelwitte tanden te laten zien, zou bij de Maleische schoonen zijn doel ten eenenmale missen en haar waarschijnlijk den uitroep ontlokken: sĕroman andjiïng, „precies een hond." Want iets leelijkers dan groote, witte tanden is voor den Maleier niet denkbaar, en daarom getroost hij zich de felle pijn, die het afvijlen der tanden veroorzaakt, om ze daarna kunstmatig zwart te maken en met goud te versieren.

De meening dat de tanden zwart worden van het betelkauwen is geheel on-

Digitized by Google

juist; de weinige Maleiers, bij wie de vrees voor pijn de overhand heeft over de ijdelheid, en die hunne tanden ongemoeid laten, hebben ze, niettegenstaande het dagelijksch gebruik van betel, zoo wit als ivoor, zonder daarvoor ooit een tandenborstel noodig te hebben. Het betelkauwen kleurt tandvleesch, tong en lippen hard steenrood, maar heeft op de tanden geen invloed. Van nature heeft de Maleier groote, sterke en regelmatige tanden in een wijden, door dikke, goed besnedene, veel minder dan bij de Javanen vooruitstekende lippen omzoomden mond.

Laat ons thans trachten de naar onze opvatting van schoonheid afschuwelijke gewoonte wat nader te beschrijven.

Van het voornemen om de tanden te laten vijlen geeft de jongeling of het meisje kennis aan de ouders, en de eerste, indien hij aan een soerau godsdienstonderwijs ontvangt, of bij een ambachtsman in de leer is, ook aan zijn onderwijzer of baas. Op den bepaalden dag wordt de toekang păpè, de tandmeester, hetzij man of vrouw, gehaald, en hem of haar, onder aanbieding van betel en pinang, verzocht de operatie te verrichten. Alvorens daarmede te beginnen laat de toekang den patiënt gebrande papaja-vrucht kauwen, om, zoo het heet, de tanden zacht te maken. Middelerwijl is een mat gespreid, waarop de patiënt achterover gaat liggen, met een kussen onder het hoofd. Tusschen de tanden wordt een stuk hout in den wijd geopenden mond gestoken, zoodat die niet gesloten kan worden. Inmiddels heeft de toekang zijne instrumenten, uit een zaagje, van een mes gemaakt, en een kantigen steen of vijl (Pl. XXIV fig. 5 en 6) bestaande, in een koperen, met water gevulde kom gelegd, en daarin ook eenige kruiden en het eene of andere gouden voorwerp gedaan. Nu worden eerst de boven-, dan de ondertanden bewerkt; de kiezen, die toch niet gezien worden, laat men onveranderd. Met eene bedaardheid die de overtuiging schenkt, dat hij zijn vak verstaat, vangt de toekang aan de tanden met den steen of de vijl een weinig in te vijlen, waarna hij ze met het zaagje geheel afsnijdt, om eindelijk weêr den steen te gebruiken tot het glad slijpen der scherpe kanten. Gedurende de geheele bewerking ontsnapt den gemartelden patiënt geen kreet van smart. Trouwens kleinzeerig is de Maleier doorgaans niet.

De ondertanden worden altijd tot op het tandvleesch afgesneden, welke manier boelè genoemd wordt. Voor de boventanden zijn drie wijzen van vijlen in gebruik, namelijk: bălantiëq, met eene geul, tarah kăsau, gelijk afgesneden, en roentjiïng, in punten gevijld, welke laatste manier ik eenige malen in de XII Kòtô gezien heb. (Zie Pl. XXIV fig. 1—4.)

Soepajô ndaq dingin, opdat de patiënt geene nadeelige gevolgen zal ondervinden, wordt de zaag na de bewerking in een pisang-stam gestoken; maar ook een meer praktisch middel wordt aangewend tot vermindering der pijn, namelijk het besmeren der tanden met een papje, uit gestampte peperkorrels, citroensap en roetwebben bestaande.

Digitized by Google

De taak van den toekang-păpè is nu voorloopig volvoerd; alvorens huiswaarts te keeren, wordt hij onthaald op gele rijst en gerooste kip, van welke lekkernijen hij een gedeelte medeneemt. Zijne rekening wordt voldaan met twintig of dertig duiten, een soekè rijst en een tros pisang.

Zoodra de pijn aan de zoo gruwelijk mishandelde tanden, die spoedig schijnt te minderen, eenigszins geweken is, begint men met zwartmaken, waartoe eene herhaalde bestrijking vereischt wordt met bădjô, een smeersel, dat men op de volgende wijze vervaardigt. Een stuk marapoejèn- of karamoentiïng-hout[1]) of ook een eenvoudige klapperdop wordt in asch een weinig gedroogd en daarna verbrand, waarbij er vocht uitdruipt, dat in een ijzeren lepel (Pl. XXIV fig. 7) opgevangen en met gebrande ròtan-sago, săkéh-bladeren en klapperolie gemengd wordt. In de XII Kòtô wordt het genoemde hout verbrand onder een klapperdop, waarin een gat gemaakt is, en waarboven de ijzeren lepel wordt gehouden. De walm die tegen den lepel aanslaat, geeft roet, dat met olie en de andere bestanddeelen gemengd wordt. Door de bestrijking met dit mengsel worden niet alleen de tanden zwart, maar, naar men zegt, ook de blootliggende zenuwen gedood. Eerst een jaar of langer na het vijlen worden de tanden met goud versierd. Daartoe boort de goudsmid er gaatjes in en maakt het gouden belegsel gereed, dat door den toekang păpè aan en in de tanden wordt bevestigd. Verwonderlijk is het zeker wel, dat tand- en kiespijn zelden bij Maleiers voorkomen. Algemeen wordt dit aan het betelkauwen toegeschreven.

Niet minder dan de Europeesche zijn de Maleische vrouwen op het dragen van oorsieraden gesteld. Om aan die zucht tot opschik te kunnen voldoen, wordt de lel der groote, ver van het hoofd staande ooren doorboord en in sommige streken, zooals de XIII en IX Kòtô, Batipoe en de X Kòtô en Păriaman, het daarin gemaakte gat zoover uitgerekt, dat die bijna tot op den schouder hangt. Niet zelden scheurt op lateren leeftijd de oorlel door, wat aan de vrouwen een afzichtelijk voorkomen geeft. Tot de Koeboe-vrouwen is deze gewoonte der meer beschaafden, naar 't schijnt, nog niet doorgedrongen; althans geen van allen die ik ontmoette, had de ooren doorboord.

Moeten bij ons reeds de kinderen op moeders schoot zich ongevraagd de operatie laten welgevallen, het Maleische meisje ondergaat die pas op zeven- of achtjarigen leeftijd. Dan wordt eene vrouwelijke doekoen met de bewerking belast, die op tweeërlei wijzen geschiedt. Volgens de eene wordt eerst de oorlel geknepen, om die minder gevoelig te maken, waarna de doekoen de zoogenaamde poesè zoekt, dat is de geschikte plaats aan de oorlel, die zij dan met een naald of de

---

[1]) Marapoejèn schijnt *Rhodamnia cinerea* Jack, karamoentiïng *Rhodomyrtus tomentosa* Dc. te zijn.

Digitized by Google

pen van een stekelvarken doorboort. Meer algemeen dan deze is de andere manier. Uit het binnenste der anau-vrucht snijdt men een open ringetje met scherp aangepunte uiteinden, waartusschen de oorlel geknepen wordt (Pl. XI fig. 1); wanneer het ringetje een dag of vier aan de oorlel heeft gehangen, is deze doorboord en wordt het een weinig rondgedraaid, terwijl tegen de ontsteking de wond met koeni, kurkema, besmeerd wordt. Na vijf of acht dagen vervangt men den ring door een grasstengel (keliki kandji), of het merg van een rietgras (pimpiïng), totdat de wond geheel genezen is. Om nu het gat te verwijden wordt er een rolletje ròtan-lint of een opgerold djaroeëng-blad in geplaatst, waarvan de veerkracht het gat langzamerhand grooter maakt.

Een fraaie, goed besneden neus behoort tot de zeldzaamheden. Gewoonlijk is die van boven plat en niet groot, heeft wijde neusgaten en breede vleugels. Meer dan in de Padangsche Bovenlanden zag ik onder de Koeboe's mannen met gebogen neuzen, waarvan enkelen, die tevens lang, kroes haar hadden, zeer veel op Joden geleken.

Eene gewoonte die de Maleiers waarschijnlijk ook van de Arabieren leerden, is het verven der nagels, die zij aan handen en voeten kort afsnijden. Nagelbijten ziet men uiterst zelden. Jongelieden en kinderen en van de ouderen alleen de meer aanzienlijken verven de maan of den bovenrand der nagels aan handen en voeten rood, waartoe zij die, na ze te hebben gereinigd, des avonds besmeren met een papje van fijn gewreven hinai-bladeren, met houtskool vermengd, waarna zij de toppen der vingers en de teenen omwikkelen met bingkăsòq- of poediïng-bladeren, om gedurende den nacht het loslaten van het smeersel, dat slechts eenmaal behoeft te worden aangewend, te voorkomen. Van de in gebruik zijnde hinai-soorten, de paroe hinai, een kruid, en de hinai parăsi, een boom[1]), levert de laatste de beste verfstof, maar die der eerste staat toch boven de uit de zaden der kăsoembô vervaardigde, welke niet tegen water bestand is.

Vele mannen hebben een ietwat vrouwelijk voorkomen, waarvan wellicht de reden is, dat de meesten geen baard dragen. In het algemeen is het lichaam der Maleiers weinig behaard, hoewel sommigen sterk behaarde beenen hebben. Onder de oudere mannen ziet men enkelen met een baard, maar die is bijna altijd dun en schraal, even als de knevels die meer door jonge lieden gedragen worden. In Limoen en Rantau-di-baroew wordt de knevel met was ingesmeerd en in fijne punten naar boven omgekruld. Het is zeker, dat de gewoonte om met een ijzeren tangetje (săpi djanggoeï, Pl. XXIV fig. 8) de baardharen, en bij beide seksen

---

[1]) Het woord hinai (inei) is wel ongetwijfeld slechts de Maleische uitspraak van het Arab. حناء (henna). Bij de Arabieren wordt de henna gewoonlijk bereid uit de bladeren van Lawsonia alba Lam. (L. inermis L.), welke heester ook over den geheelen Archipel verspreid is. Ik acht het dus waarschijnlijk dat parăsi de Sumatraansche naam van dezen heester is. Paroe hinai is Impatiens balsamina L.



Digitized by Google

de haren onder de oksels en bij de schaamdeelen uit te trekken, eene der oorzaken van de geringe behaardheid is. Enkele mannen, die zulk een tangetje nimmer gebruikten, hebben dan ook eén zwaren, dichten baard. Vreemd is het dat men de haren op wratten aan hals en aangezicht altijd laat groeien.

Hebben wij gezien, dat het naar onzen smaak minder schoone uiterlijk der Maleiers in vele opzichten aan hen zelven te wijten is, de kropgezwellen, vaak van zeer grooten omvang (Pl. VI fig. 2), die zich vooral in de hoogere streken bij meer gevorderden in leeftijd vertoonen en die hun uiterlijk vaak afzichtelijk maken, krijgen zij buiten hunne schuld. Het is een zeer gevreesde kwaal, waartegen zij geen geneesmiddelen kennen en waarvan ook de oorzaak in het duister schuilt. Misschien is het niet te onpas hier op te merken, dat de Maleiers van beide seksen gewoon zijn zware vrachten op het hoofd te dragen, terwijl in andere streken, waar men op den rug draagt, toch de vracht voor eén goed deel op het hoofd drukt, doordien zij met een band die om het voorhoofd loopt, is bevestigd.

Bij zijn bezoek aan de Koeboe's merkte de heer Cornelissen op, dat zich bij de ouderen knobbelachtige uitwassen aan de buitenzijde der dijen vertoonden.

Vooral bij feestelijke gelegenheden, maar ook wel in het dagelijksch leven, worden kinderen en jongelieden met een blanketsel ingewreven, dat in de Rawas dikwijls met wat koenjit, kurkema, is geel gekleurd. Nu eens worden borst, armen, wangen en voorhoofd geheel bestreken, dan weêr hier en daar enkele mouches aangebracht. Om dit blanketsel, dat in de Rawas bedak en in de Padangsche Bovenlanden bădaq genoemd wordt, te vervaardigen, wordt witte rijst tot zeer fijn meel gestampt, daarna gezift en in de zon te drogen gelegd, gemengd met melătí, tandjoeëng en andere geurige bloemen. Vervolgens zift men het nog eenmaal om het van de bloemen te ontdoen, bevochtigt het bij kleine hoeveelheden met water, en draait het nu in de hand tot bolletjes zoo groot als een knikker, die wederom in de zon worden gedroogd. Bij het gebruik wrijft men eenige bolletjes fijn en maakt er door toevoeging van wat water een papje van.

Ons rest nog de verschillende wijzen te bespreken, waarop de bewoners van Midden-Sumatra hun weelderigen haardos dragen. Dat haar is gitzwart en grof en begint gewoonlijk eerst na het dertigste levensjaar te grijzen. Van verreweg de meesten is het sluik, doch in bijna ieder dorp treft men enkele krulharigen aan. Onder de Koeboe's zijn er velen die lang, kroes haar hebben (Pl. XXIV fig. 13) en ook in Limoen en onder de bewoners van Rantau-di-baroew merkte ik sommige mannen met kroes haar op. Ik meen daarom de wel eens geuite meening, dat gekrulde haren bij de Maleiers een bewijs van gemengd bloed zijn, stellig te mogen tegenspreken.

Drie kapsels zijn bij de vrouwen in gebruik, die băsanggoewe, bălăpiĕ en băkondéh heeten en op Pl. XI, fig. 4, 3, en 2, zijn afgebeeld. Het eerste is eene soort van strik van het haar gemaakt en wordt algemeen in de zuidelijke Padang-

Digitized by Google

sche Bovenlanden, in Rawas, Lebong en Limoen gedragen; door de vrouwen der eerstgenoemde landstreek links op zijde, door de andere recht van achteren. Daarentegen ziet men in de XIII en IX Kòtô en Alahan-pandjang algemeen het tweede kapsel, waarbij het op het midden van het hoofd gescheiden haar van achteren in eene lange vlecht afhangt, zooals de zoogenaamde staart der Chineezen, doch zonder den door dezen daardoorheen gevlochten kwast van zijde of garen. Eindelijk is de k o n d é h de haardracht der vrouwen op de hoofdplaatsen en ook van die der afdeeling Painan, althans van de tot die afdeeling behoorende negari Ngalau-gadang. Te Talang-liat in Lebong zag ik eveneens enkele vrouwen die de k o n d é h droegen, en ook bij sommige Koeboevrouwen in Rawas merkte ik dat kapsel op.

Minder zorg dan de vrouwen der XII Kòtô en van het zuidelijk deel der onderafdeeling Kòtô VII aan het haar besteden, is welhaast niet denkbaar; vele kammen het nooit uit, zoodat het een verwarde bos wordt, die van ongedierte krioelt. Het op iederen p ă s a voor een paar duiten te bekomen instrument van Chineesch maaksel (Pl. XXIV fig. 9), gelijk aan dat hetwelk bij den zaterdagschen dienst der vaderlandsche huishouding niet mag gemist worden, schijnt niet toereikend te zijn tot verdrijving der onwelkome gasten. Een ander middel is daarvoor in gebruik; de vrouwen plaatsen zich met los hangende haren in eene rij achter elkander, en passen op hare vangst den regel toe: bijt ge mij, ik bijt u weêr. Eens ontmoette ik eene d o e k o e n, wier haar een paar meters lang en tot wollige, dikke knoesten van bruingrauwe kleur saâmgegroeid was. Zij had het eenige malen om den schouder gewonden, en droeg het onder den arm doorgestoken uiteinde in de hand. Zeker had zij in de laatste dertig jaren geen kam gebruikt. Doch genoeg van die onaesthetische viezigheden!

Over de haardracht der mannen kan ik kort zijn. De Maleier heeft het haar meestal kort afgesneden; in Rawas, Lebong en Beneden-Djambi echter laten de jongelingen het gewoonlijk tot aan de schouders groeien en bestrijken het evenals de meisjes met geurige oliën. Ook wordt wel het hoofd geheel kaal geschoren, ofschoon men in Lebong dan toch altijd aan beide slapen een lange lok laat staan. In Zuid-Sidjoendjoeëng, de XII Kòtô, de Rantau-di-baroew en Limoen dragen de mannen het haar niet zelden even lang als de vrouwen, maar dan binden zij het samen in een knoop, die door den hoofddoek wordt vastgehouden.

Kozen wij boven een marktdag om zeker te zijn dat het ons niet aan personen voor onze waarneming zou ontbreken, thans, nu wij even een blik willen werpen op de jeugd, moeten wij ons naar het dorp begeven, waar op de erven rondom de huizen de kleinen zich met allerlei spelletjes vermaken. Zij zien er over het geheel gezond en welgedaan uit, maar het is in het oog loopend dat zij allen zulke dikke, puntige buiken hebben. Hunne hoofden zijn geheel of gedeeltelijk geschoren; in een symmetrische figuur heeft men, volgens een aan de voorschriften van den

Digitized by Google

Islam ontleend gebruik, één, twee, drie of meer bosjes haar laten staan, die bij sommigen zijn uitgekamd, terwijl er bij anderen kleine vlechten van gemaakt zijn, met een kwastje van wollen garen of een amulet (Pl. XVI fig. 9) versierd. Verscheiden jongens hebben op het voorhoofd, vele meisjes op het achterhoofd één enkele lok lang afhangend haar. De kinderen der Koeboe's, die ik in Rawas zag, maakten een droevigen indruk; het waren toonbeelden van ellende, zooals ze daar rondliepen met kromme beentjes, het geheele lichaam met huiduitslag bedekt. Het sterfte-cijfer zal onder hen zeker groot zijn.

Hoezeer ik ook getracht heb een zoo volledig mogelijk beeld van het uiterlijk voorkomen der bewoners van Midden-Sumatra te ontwerpen, zal toch eene aandachtige beschouwing der meer dan honderd typen in het Photographie-album der Expeditie en der eerste elf bij dit deel gevoegde platen er zeker veel toe bijdragen om dat beeld te verlevendigen.

Wenden wij ons thans tot de kleederdracht. Wat men er in het algemeen van kan zeggen, bepaalt zich tot de woorden, dat zij verbazend uiteenloopt. Groot, voorzeker, is het contrast tusschen de schamele plunje van den Maleier, die, wadend in de modder van de pas ontgonnen s a w a h, zijn karbouw de ploeg doet voorttrekken, en den bonten en rijken dos van den T o e a n k o e, die in sprekende zelfgenoegzaamheid voortdraaft achter de bendi. van den adsistent-resident. Tusschen deze uitersten ligt een geheele reeks van nuancen in kleeding en sieraden, soms nauw merkbaar verschillend, maar belangrijk voor hem, die met de a d a t en de daaraan verbonden rechten en plichten bekend is. Want deze vormt hier het hoofdmoment. Leeftijd, kunne en stand, woonplaats, leefwijze en bedrijf hebben op kleedij minder invloed dan wellicht ergens ter wereld. Of meent gij dat, wanneer straks het larashoofd onder de zijnen zal zijn teruggekeerd en het feestkleed zal hebben afgelegd, gij hem te midden zijner dorpsgenooten herkennen zoudt? Zeker niet! Evenmin als de T o e a n k o e van Pasimpai en de zijnen, zij die beweren in directe lijn af te stammen van de oude r ă d j ô 's van Manangkabo, in hun dagelijksch costuum te herkennen waren te midden onzer k o e l i 's. Maar als bij den aanvang van het feest de tonen van r a b a b en g a n d a n g weêrklinken, dan heeft ook de arbeider op het veld, hij, wiens lichaam ter nauwernood bedekt werd door eenige oude lompen, zijn feestkleed aan; en men zou nu op zijne beurt ook hem niet terugvinden te midden der feestvierende menigte, die zich tooide met al de schatten, uit de groote houten familie-kist te voorschijn gebracht.

Wagen wij thans eene poging om de kleeding, die zich onder zulke uiteenloopende omstandigheden telkenmale vervormt, eenigszins nauwkeurig te beschrijven.

Honneur aux dames! Het voornaamste in der vrouwen dagelijksche kleeding is de k a i j e n, een lap katoen van langwerpig vierkanten vorm en donkerblauw,

Digitized by Google

wit of zwart van kleur, een lap, die, rondom het lichaam geslagen, op de heupen wordt vastgemaakt en tot op de voeten afhangt. Het doek is niet zeer breed[1]), zoodat aan de linkerzijde de beide uiteinden nauwelijks elkander raken en het linkerbeen bij het loopen telkens nagenoeg tot aan de dij ontbloot wordt. Over deze kaijen (k. dalam) dragen de vrouwen van Soepajang, Siroekam, Alahan-pandjang, Lolo en Soengei-Pagoe gewoonlijk een doek van rood of zwart katoen, die, korter dan de vorige, slechts tot aan de knieën reikt en kambèn of landjèn genoemd wordt. Deze beide kleedingstukken, waarlijk allereenvoudigst in vorm, worden bevestigd door een derde, een langen en smallen katoenen lap van anderhalf tot twee meters lengte, bij wijze van een gordel om het middel geslagen en tjawè of kabè pinggang geheeten. Geen enkele band of knoop is aan deze kleederen te vinden; ook dan wanneer men de kabè pinggang gebruikt, worden alleen de beide uiteinden van de boven beschreven kaijen, tot punten saâmgenomen, om elkander gedraaid en het bovengedeelte, dat dan de ceintuur van den rok vormt, een paar malen naar buiten omgerold.

Wij zien dus, dat in de meeste streken de vrouwenkleeding eerst halverwegen het lichaam een aanvang neemt en het bovenlijf ontbloot blijft. Alleen vrouwen van hoogeren leeftijd en zij die in het Alahan-pandjangsche en elders tehuis behooren, waar het koelere klimaat zulks voorschrijft, dragen behalve de opgenoemde kleedingstukken nog een badjoe. In het centrum en het noordelijke gedeelte der Padangsche Bovenlanden, gelijk ook in de Benedenlanden is zulks altijd het geval.

Een badjoe (b. koeroeëng of b. dalam) is een soort van hemd, met lange en nauwe mouwen (Pl. XVIII fig. 4). De meest gewone kleur van deze badjoe's is blauw, in al de tinten die deze kleur door langdurig gebruik kan aannemen. Aan den pols worden de mouwen gesloten door zes of zeven metalen knoopjes (Pl XII fig. 12), die vaak alleen tot sieraad dienen, in welk geval de sluiting werkelijk geschiedt door middel van een haak en oog of van een trens.

Een kleedingstuk waarvan moeielijk in korte woorden het juiste gebruik is aan te geven, is de sălèndang, een langwerpig stuk doek, drie kwart meter breed en een paar meters lang. Nu eens wordt de sălèndang op verschillende wijzen om het hoofd gewonden en als een hoofddeksel gedragen (Pl. VI fig 1), waaruit, zooals in de XII Kòtô, de haarstrik naar beneden hangt; dan weder is zij om het middel bevestigd of over den schouder geworpen (Pl. III fig. 1); een andermaal dient zij tot hangmat voor het kind, dat door de moeder op den rug of tegen de heup wordt medegevoerd; niet zelden wordt zij gebezigd om er in tegenwoordigheid van Europeanen het bovenlijf mede te bedekken.

Wordt dus de sălèndang soms als hoofddeksel gebruikt, vaak ziet men ook

[1]) De Javaansche »kain pandjang" is veel breeder en laat geen opening over.

Digitized by Google

bij de vrouwen onder den arbeid in het veld het hoofd gedekt door een toedoeëng (Pl. XVI fig. 8 en Pl. XVII fig. 4 en 5), een kegelvormigen hoed van bamboe-bast, van pandan-bladeren of van de bladscheeden der bamboe vervaardigd.

Ook voor Rawas geldt wat hier omtrent het dragen van een badjoe werd opgemerkt, doch dáár hebben de jongere vrouwen en meisjes een sarong of kain pandjang van Javaansch model, wit, zwart of gekleurd, boven de borsten vast gemaakt en daarover een tweeden veel korteren doek, overeenkomende met de kambèn, maar eveneens boven de borsten bevestigd, terwijl zij om het middel een in elkaâr gedraaid stuk doek dragen.

Als màteriaal voor de dagelijksche kleeding bij het werk gebruiken vele vrouwen in Lebong een soort van boomschors, die, in tegenstelling met hetgeen wij ons gewoonlijk van deze stof voorstellen, buigzaam is en vooral na eenig gebruik zeer zacht wordt. Terwijl de Koeboe-vrouwen alleen een lange strook boomschors om het middel slaan, van achteren tusschen de beenen doorhalen en van voren met een slip doen afhangen, vervaardigt de Lebongsche vrouw van deze grondstof een badjoe (Pl. XVIII fig. 1), een kain pandjang en een hoofddoek.

Ook in de XII Kòtô troffen wij lappen van boomschors aan, tot dit doel gebruikt. Vele Sumatraansche boomen hebben een bast die zich tot kleeding laat verwerken, maar 't meest algemeen wordt die van den boenoet-, taròq- en ipoew-boom gebezigd. Door lang kloppen verkrijgt de stof de noodige buigzaamheid, waarna zij in de zon wordt gedroogd. Tot onze collectie behooren een stuk boombast van den taròq-boom, dat gediend heeft als hangmat voor het vervoeren van een zieke, en een lap schors van den ipoew-boom, en wel van een niet vergiftige soort[1]), die door een Maleier in de XII Kòtô tot deken en tot het transporteeren van rijst gebruikt werd.

Deze zijn in het dagelijksche leven en bij den arbeid de eigenlijke kleedingstukken van de Maleische vrouw, die ten allen tijde blootsvoets loopt. Hoewel hoogst eenvoudig in beginsel, is deze kleedij niet zelden met smaak gedrapeerd, en doet zij inderdaad de vrouwenfiguur op het voordeeligst uitkomen.

Beschouwen wij thans die voorwerpen, welke meer als sieraden kunnen aangemerkt worden.

Een kam van buffelhoorn (Pl. XXIV fig. 12) bevestigt in Rawas en Lebong het kapsel der vrouwen, dat dikwijls met groen en bloemen en met welriekende kruiden versierd is. Tot deze laatsten behooren o. a. de boengô djerădji, de sterk riekende bladeren van de si niloe nali en van de geurige serai lauoet. Ook in de Padangsche Bovenlanden worden de beide laatsten door de vrouwen in den haarstrik, door de jongelieden tusschen de plooien van den hoofddoek gedragen.

---

[1]) Misschien *Antiaris innoxia* Bl., indien althans deze soort ook op Sumatra voorkomt.

Digitized by Google

Een in Lebong en Rawas gebruikelijk hoofdtooisel, dat werkelijk een sieraad is en veel als dagelijksche opschik gedragen gedragen wordt, is de seloepat, een pluim gemaakt van smalle strookjes uit de sneeuwwitte, papierachtige schil die den binnenwand van de auer doeri bekleedt. Een kokertje van bamboe houdt deze reepjes van 1 centimeter breedte en 2 decimeters lengte bijeen, en wordt door de jeugdige schoonen in het haar gestoken. (Zie Pl. XII fig. 9.)

Werden de bepalingen van de aloude adat streng nageleefd, in Lebong en Rawas ware het mogelijk reeds van verre aan de versierselen eener Maleische vrouw te zien of zij ongehuwd en ook niet verloofd, verloofd of gehuwd is. Die adat toch heeft bepaald, en wel op straffe van boete, dat ongehuwde en niet verloofde vrouwen slechts aan één arm, verloofden aan beide armen armbanden mogen dragen, terwijl aan gehuwde vrouwen het dragen van deze zoowel als van oorsieraden ontzegd is. Edoch, het is moeilijk de hand te houden aan beperkende verordeningen op de pronkzucht der vrouwen, en dikwijls zagen wij meisjes die niet verloofd bleken te zijn, armbanden aan beide armen dragen. Soms ziet men er tot twintig boven elkander aan elken arm, — zilveren ringen van drie of vier millimeters dikte en ongelijk van wijdte. Om den pols zit de nauwste, de grootste op korten afstand van den elleboog. (Pl. X fig. 4.) Dat de dracht dezer nauwsluitende ringen vaak pijnlijk is, zal wel niemand verwonderen. Platte zilveren ringen zijn eveneens in gebruik; zij hebben eene breedte van anderhalf tot twee centimeters en worden slechts afzonderlijk gedragen.

Na dit overzicht van de dagelijksche kleeding der bewoonsters van Midden-Sumatra, moeten wij eene trede hooger klimmen en de vrouw bespreken, zooals zij uitgedost is bij het ter markt gaan en bij het afleggen van bezoeken. (Pl. III fig. 1.) Reeds dadelijk ontwaren wij eene meerdere zorg aan het toilet besteed. Met uitzondering van de vrouwen der XIII en IX Kòtô, die zich deze weelde alleen bij feesten veroorlooven, dragen allen eene donkerblauw katoenen badjoe of ook een meer bontgekleurde, zooals in de afdeeling Painan, in de L Kòtô en in Rawas, ofschoon in de laatstgenoemde streek deze meer bepaald voor jongere meisjes bestemd is. Agamsche en Batipoesche vrouwen dragen badjoe's, die korter dan de andere zijn en wijde mouwen tot aan den elleboog hebben. Ter weêrszijden is een driehoekige, uit gouddraad geweven punt ingezet, die tot het armsgat reikt, tanti badjoe genaamd (Pl. XVIII fig. 4), zooals men die eveneens bij de feestkleederen der vrouwen in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden aantreft. Eene andere opsiering van de badjoe wordt verkregen door de ruitvormige stukken, soms van rood katoen, die bij dit kleedingstuk altijd onder den arm zijn ingezet. In Soengei-Pagoe is deze dracht zeer algemeen.

Dezelfde kaijen die tot huiskleed dient, en op dezelfde wijze gedragen, treffen wij weder aan bij de vrouwen die, in lange reeksen achter elkander gaande, zich

Digitized by Google

ter markt of op bezoek begeven. Alleen gebruikt men dan eene minder versletene en wordt zij in de Bovenlanden meestal omzoomd met een rand van gebloemd katoen, van eene hand breedte, of met gouddraad doorweven. De vrouwen van de L Kòtô dragen niet zelden twee of drie van deze kleurige kaijen over elkander.

De kabè pinggang is met koperen ringen versierd, waarin de afhangende uiteinden zijn gestoken en die kakòlong heeten (Pl. XXIII fig. 1, 2, 3 en 4). Voor of achter bengelen aan dezen gordel de sleutels van de kisten die tehuis al de preciosa bevatten, terwijl het geld dat ter marktplaats voor de inkoopen moet dienen, zorgvuldig in een der slippen is weggeborgen.

De sălèndang wordt over den schouder of over het hoofd gedragen (Pl. VII fig. 1, 2) en is de vrouw met het vervoeren van het een of ander belast, opgerold tot een draagkussen om de vracht op het hoofd minder drukkend te doen zijn. (Pl. III fig. 1). Als in Lebong gebruikelijk hoofdtooisel moeten wij nog de sapang djarang aanstippen, een opengewerkten witten doek met roode randen en witte franje, die ook als sjaal over den schouder gedragen wordt. Jonge meisjes in die streken en in Rawas kroonen zich het hoofd met een soort van diadeem van ròtan of bamboe, rondom met vooruitstekende puntjes afgezet (Pl. XII fig. 4); of met een doek, aan de voorzijde met goudpassement of een rand van geslagen goud versierd (Pl. VII fig. 2), — alles hoofdsieraden die, op het gitzwarte haar uitkomende, het aanvallige voorkomen van vele dier meisjes ongemeen verhoogen.

In de L Kòtô, Agam en Batipoe weten de vrouwen door een op eigenaardige wijze op het hoofd gevouwen doek van zwart of gekleurd katoen haar los en bevallig kostuum te voltooien.

Zooals wij zagen is de Maleische vrouw reeds bij haar dagelijkschen arbeid met enkele metalen sieraden getooid; maar eerst dan, wanneer zij uitgaat om te zien en gezien te worden, komen die sieraden in hun vollen luister te voorschijn.

Evenals bij andere volken, die nog min of meer in het eerste stadium van ontwikkeling verkeeren, uit zich ook hier eenige meerdere gegoedheid niet allereerst in het verbeteren van de woning en landbouwwerktuigen, of in meerdere weelde van het huisraad, maar vóór alles in het dragen van kostbaarder sieraden, in het streven om door in het oog vallenden tooi indruk te maken op de buitenwereld. Hetzelfde vinden wij terug bij sommige klassen van iedere beschaafde maatschappij, bij welke de mate van in het oog loopenden opschik omgekeerd evenredig is aan de mate van geestbeschaving.

In de Padangsche Bovenlanden werden slechts op ééne enkele plaats, te Béda-Alam namelijk, zulke reeksen van armringen opgemerkt, als wij die uit Rawas en Lebong beschreven; veelvuldig worden echter armbanden gebruikt uit koperen of glazen kralen saâmgeregen en in één of meer strengen om de polsen gewonden (Pl. XII fig 5). Zekere soort van groote gele kralen, naar men zegt uit Arabië

Digitized by Google

afkomstig, zijn voor dit doel bijzonder gezocht. De meest eenvoudige vorm van dit sieraad is voorzeker de armband uit een smal strookje lood bestaande of uit zeker zeegewas, ăka băha, vervaardigd. Een vierkant stukje lood, opgerold en aan een touwtje bevestigd (Pl. XII fig. 6), vervangt als amulet dikwijls de plaats van den armband en is bestemd om den eigenaar tegen ongeluk te behoeden.

Vingerringen uit een klapperdop of uit een schelp gesneden zijn in de laatste jaren veelal vervangen door koperen ringen van Europeesch fabrikaat, met ingezette steenen van rood, geel of groen glas; op de meeste markten ziet men deze kostbaarheden te koop liggen.

Het dragen van halssieraden is niet zeer algemeen; dáár waar de vrouwen zich op deze wijze tooien, bezigen zij strengen roode kralen en in het zuidelijk gedeelte van Si-Djoendjoeëng ook veelkleurige halskettingen. De looden amulet, gevuld met eene gomsoort die den naam van hinggoe draagt, wordt op dezelfde wijze aan een koord om den hals gedragen.

De rijkste verscheidenheid treffen wij ongetwijfeld in de oorhangers aan, een zeer passende naam voor een voorwerp, dat in de oorlel hangt en tegelijk deze doet hangen. Hierboven werd reeds de wijze uiteengezet, waarop het mogelijk wordt de oorsieraden van verbazenden omvang in de oorlel te doen sluiten; hier kunnen wij ons bepalen tot het bespreken van de voornaamste vormen dezer sieraden, terwijl wij voor bijzonderheden in teekening en maaksel naar de afbeeldingen van de verzamelde voorwerpen verwijzen.

De grootste opening in de oorlel, niet minder dan een omtrek van 16 centimeters, vordert de cylindervormige soebang kătjije (Pl. XXI fig. 10), doch ook de lonta's, Pl. XX fig. 2 afgebeeld, doen in dit opzicht niet veel dáarvoor onder. Den grootsten omvang van het sieraad zelf vindt men bij de reusachtige soembèq talingô (Pl. XXII fig. 4), die in de landstreken Soepajang, Siroekam, Alahan-Pandjang, Painan, Batipoe en de X Kòtô wordt gedragen, en waarvan het blad, dikwijls met een middellijn van 11 centimeters, de wangen bijna geheel bedekt.

Het materiaal waarvan oorsieraden gemaakt worden, verschilt naar gelang van de gelegenheden, bij welke zij gebruikt moeten worden. Die van hout, van zilver en van koper met gouden plaatjes versierd, zijn de meest algemeene. De lonta van Tanah-Data (Pl. XX fig. 10) bestaat uit een stijf opgerolde strook pandanblad, waarop met rood garen een lapje laken van dezelfde kleur is vastgenaaid, dat op nieuw bedekt is door een opengewerkt zilveren plaatje. De reeds gemelde soebang kătjije uit de XIII en IX Kòtô is een zwart gemaakte houten cylinder, met een schijfje blik aan de voorzijde. Die van Soepajang, Siroekam en Alahan-Pandjang (Pl. XXI fig. 6) is vervaardigd van anau-hout, waarin figuren van tin gegoten zijn. De wijze waarop dit plaats vindt, zal later beschreven worden. In Rawas dragen de vrouwen soebang's van hout met een stukje spiegelglas versierd



Digitized by Google

(Pl. XII fig. 7); ook de gambang's (Pl. XXII fig. 2 en 7), die opengebogen moeten worden om ze in het oor te hangen, zijn daar in gebruik. In het Agamsche vindt men de koerăboe ătjè kanjang (Pl. XX fig. 9), die eveneens opengebogen, en de koerăboe (Pl. XXI fig. 8), die aan de achterzijde met een schroefje gesloten wordt. De soebang bătirawang der L Kòtô (Pl. XX fig. 1 en 11) heeft eene opening in de stift, waardoor, achter de oorlel, een pennetje wordt gestoken, hetgeen ook bij de soebang uit Rawas het geval is. Het op Pl. XXI fig. 1 afgebeelde oorsieraad van Si-Djoendjoeëng, de soentiïng pangédéh, wordt, zoo als fig. 2 van die plaat aangeeft, door middel van een haakje bevestigd aan een lus van zilver of koperdraad, welke door een metalen cylinder gaat, dien men eerst door het gat in de oorlel steekt.

In het algemeen blijkt uit den vorm der oorsieraden reeds dadelijk de wijze van bevestiging. De cylindervormige worden in de opening geschoven; bij eenige andere heeft de stift aan de achterzijde eene schroef en een moertje; terwijl zij die aan de voorzijde een groote ronde plaat hebben, op de wijze van een doos zijn ingericht, waarvan eerst de dekselrand door de opening wordt gestoken, terwijl daarna het doosvormig achterstuk daarin wordt geschoven. Een uitstekend randje aan den bodem der doos voorkomt het gevaar dat het sieraad uit het oor zou vallen (Pl. XXI fig. 5).

Bij groote feesten verandert het vrouwengewaad (Pl. V fig. 1, Pl. VII fig. 1, Pl. VIII fig. 1) meer in grondstof en in opgelegde of ingeweven versieringen, dan dat het aantal of de vorm der kleedingstukken gewijzigd wordt. Rijk met gouddraad gestikte stoffen spelen bij deze gelegenheid een hoofdrol; gebatikte doeken, hetzij echte of in Europa nagemaakte, ziet men buiten de hoofdplaatsen hoogst zelden. Bonte saroeng's, sălèndang's en badjoe's van zwart, rood of gebloemd katoen zagen wij te Moeara-Roepit, waar de dansende meisjes met deze kleeding waren uitgedost, terwijl hooger in Rawas badjoe's van zwarte, roode, groene of blauwe zijde gedragen worden. Deze gewoonte wijkt af van het gebruik in Lebong, waar de meisjes bij het dansen geen badjoe dragen, wel echter kleurige saroeng's (Pl X fig. 3 en 4). Nog merkten wij op, dat in beide landstreken de kaijen der vrouwen minder laag op de voeten afhangt, dan in de Padangsche Bovenlanden het geval is.

Omtrent de haardracht bij feestelijke gelegenheden valt nog het volgende op te teekenen. Gouden versierselen van allerlei vorm in het vooraf met geurige oliën bestreken haar aan te brengen, is zeer algemeen; zoo ook het achter de ooren en in den haarstrik dragen van bloemen en bladeren, boengô sanggoewe, van hetzelfde edele metaal (Pl. XXII fig. 8). Voor de Padangsche Bovenlanden behooren onder de gouden versierselen in de eerste plaats genoemd te worden de găbai-găbai (Pl. V fig. 1), de titiĕ sanggoewe, een gouden plaat die aan de haarwrong bevestigd wordt, en het in de XII Kòtô gedragen gouden tooisel in den

Digitized by Google

vorm van een hoorn, tătah kondéh genoemd. In Rawas houdt een kam met gouden belegsel van filigraan (Pl. XXV fig. 3) den weerspannigen haarbundel bijeen, terwijl kleine hulsjes aan dezen kam bestemd zijn om gouden spelden te dragen in den vorm van bloemen en vogels.

Eene inderdaad fraaie dracht, die men ook in Lebong ziet, is de kroon van goudblad met hooge punten; zoo ook de in de haarwrong gestoken pluim van gouden lovertjes met kwastjes van roode wol, aan de uiteinden van koperdraden bevestigd (Pl. VIII fig. 1). Voegt men hierbij nog een overal gedragen, op den rug of op de borst afhangenden collier van gouden of zilveren plaatjes, onderling door kettingen verbonden (Pl. V fig. 1), dan heeft men een overzicht van al de kostbaarheden waarmede eene Maleische vrouw zich weet op te schikken, wanneer zij opgaat naar de feesten die in het Maleische volksleven zoo menigvuldig zijn. Ook van de wijze waarop zij zich uitdost bij haar huwelijk? Laat ons, als antwoord op deze vraag, trachten den tooi te beschrijven van de bruid die wij te Soepajang ontmoetten (Pl. VII fig. 1). Hare sieraden bestonden, behalve uit de evengenoemde găbai-găbai en boengô sanggoewe, uit een massief gouden band van drie centimeters breedte om den hals gedragen en katajo genaamd. Een gouden ketting hing tot op de borst over de blauw zijden badjoe, met punten (tanti) van geslagen goud belegd, en aan den hals gesloten door een gouden plaatje en een haak. Om den pols droeg zij een buitengewoon grooten gouden armband en daaronder snoeren van kralen, terwijl de ringvinger voorzien was van een gouden ring en de pink van de linkerhand van een gouden nagel, koekoe amé of koekoe tjangai geheeten (Pl. XXII fig. 7′). Over den rechterschouder was een sălèndang van rood laken [1]) geslagen, en in de hand droeg zij een gouden sirië-doos. Het middel was omwonden met een ceintuur met gouddraad bewerkt (tjawè parèndô), dienende om de eveneens met goud doorweven kaijen si sampiïng vast te houden. Over deze laatste was nog een roode doek vastgemaakt van drie decimeters breedte, versierd met een strook van gouden kantwerk, dat haar over den buik hing.

Van dit toilet wijkt de kleederdracht van eene bruid in Rawas niet weinig af (Pl. VIII fig. 1). Zij heeft door middel van bedak voorhoofd en wangen met bruine en gele vlekken versierd (Pl. XI fig. 5) en het lichaam geheel en al met bedak ingewreven. De gouden tooisels, de pluim met lovertjes, de bloemen en bladeren, de soebang's, den collier vermeldden wij reeds. De ontbrekende badjoe is vervangen door een gekleurde, boven de borsten vastgemaakte sarong; het middel draagt een vergulde ceintuur en een zijden sălèndang; de bloote armen zijn bijna tot aan de ellebogen versierd met smalle zilveren banden en daarboven met

[1]) Dit kleedingstuk wordt somtijds van zijde vervaardigd, met goud geborduurd en met gouden kantwerk afgezet.

Digitized by Google

twee of drie gouden ringen, met hars opgevuld, en nagenoeg gelijk aan die van de bruid te Soepajang, terwijl eindelijk aan elken vinger een ring is gestoken.

Wij zijn ten volle overtuigd, dat deze beschrijving van de kleederdracht der Maleische vrouwen hier en daar aan duidelijkheid te wenschen overlaat. Zoo licht verzuimt de reiziger bijzonderheden te vermelden, wier kennis voor den lezer onmisbaar is. Wij troosten ons met de gedachte, dat onze taak nog veel moeielijker geweest zou zijn, hadden wij aan een Maleische het toilet eener Europeesche vrouw moeten beschrijven.

Het milde klimaat maakt de behoefte aan kleeding voor de inboorlingen al zeer gering; ja, men mag zeggen, dat die kleeding alleen uit het oogpunt der goede zeden noodig is. Zooals iedereen beweegt de Maleier zich het gemakkelijkst in zijn eenvoudigst costuum, en wij zagen dan ook reeds bij het bespreken van de kleeding der vrouwen, dat zij bij het werk, alle overtolligheid vermijdende, slechts een enkel stuk doek om de lenden dragen. Welnu, de mannen doen niet anders. Bij den arbeid op het veld, of wanneer de koeli zijn zware vracht langs de steile bergpaden torst, zijn de hoofddoek en een broek of een even over de knieën reikende lap, om het middel stijf dichtgebonden, zijne eenige dekking (Pl. IV fig. 1). Elk kleedingstuk dat daaraan wordt toegevoegd, zou men onder de artikelen van weelde kunnen rangschikken.

Niet alleen de minder gegoede kleedt zich zoo eenvoudig; in huis, en ook wel daarbuiten, wanneer geen feest het meebrengt om zich in vollen dos te vertoonen, en geen Europeesch ambtenaar verwacht wordt, voor wien toilet moet worden gemaakt, treft men zelfs de eerste hoofden aan met naakt bovenlijf, evenals de geringste hunner onderhoorigen, alleen gekleed in een broek of sarong en de săpoe tangan of een kaijen băsahan over den schouder. Toen wij op een tocht naar de bronnen van de Batang-Hari het Barisan-gebergte aan gene zijde afdaalden en in de negari Moearô-Aijië aankwamen, wachtte ons daar in de balai het negari-hoofd, gekleed in het zoo even beschreven hoogst eenvoudig gewaad.

Wilt gij eene tegenstelling, die doet uitkomen wat wij reeds, bij de bespreking van het uiterlijk, omtrent den invloed der aanraking met Europeanen opmerkten, dan zal ik u den Maleischen dandy voorstellen, die onze reisgezel was bij een tocht door de XII Kòtô. Hij is afkomstig van Kòtô-Gadang, de nabij Fort de Kock gelegene belangrijke negari, wier zonen het leeuwenaandeel hebben in de ambtelijke betrekkingen, en op weg naar Abei, waar hij werd benoemd tot mantri, om de belangen van de Gouvernements-koffiecultuur te behartigen. Zijn keurig reisgewaad steekt bij het onze niet weinig af; onder een fonkelnieuw blauw duffelsch jasje met dubbele rij knoopen komt een bont flanellen overhemd te voorschijn, en de lange broek van echt batik is gedeeltelijk bedekt door een smalle, met goud doorweven saroeëng. Handschoenen van wit fil d'Ecosse, een paar Maleische

Digitized by Google

sandalen en een groote witte hoed, waarvan naar achteren een doek afhangt, die aan den rand met een gehaakt kantje versierd is, voltooien, nevens een nette karwats en een elegant reistaschje met koperen beugel, zijn toilet. Evenmin als onze mantri, zou ook een onderwijzer, zooals hij voor zijne leerlingen staat, de geschikte persoon zijn om ons van de eigenaardige kleederdracht der Maleiers een juist denkbeeld te geven. Daartoe moeten wij ons wenden tot hen die nog het minst met den zuurdeesem der Europeesche beschaving zijn doortrokken.

Het kleedingstuk waaraan door de mannen de meeste zorg wordt besteed, is zeker de hoofddoek, dèta, die, bij den arbeid slechts uit een witten of donkerblauwen lap of, zooals bij de Koeboe's en in Lebong, een eenvoudig stuk bereide boomschors bestaande, op weg, ter markt en bij feesten een geheel ander aanzien heeft. Dan zijn de hoofddoeken van een vierkant stuk bont of zwart katoen vervaardigd, in het laatste geval veelal versierd met een stiksel van rood garen of gouddraad, met goud passement of met lovertjes van hetzelfde metaal. Na met een dikke rijststijfsel te zijn gesteven en in de zon gedroogd, wordt de doek over de knie gevouwen in een der vele vormen, waarvan de meest voorkomende op Pl. XVI (fig. 1—7) zijn afgebeeld. Tot dat vouwen behoort eene zekere mate van handigheid, die lang niet iedereen bezit; maar het égoisme gaat bij de Maleiers niet zóó ver, dat de meer bedrevene niet gaarne zijn minder handigen dorpsgenoot gratis zijne hulp verleent. Als de hoofddoek den gewenschten vorm heeft, worden de uiteinden dicht geknoopt of met eene naald, een instrument dat hier vaak den dienst eener speld vervult, vastgestoken. Deze wijze van opmaken van den hoofddoek geldt echter niet voor de zwarte, met gouddraad en passement versierde, die ongesteven gevouwen worden; evenmin voor de, vroeger altijd en ook nu nog in den regel, door panghoeloe's gedragen dèta pandjang of dèta băkătah, een langen zwart katoenen doek, op eigenaardige manier geplooid, die, zonder vooraf gevouwen te zijn, bij wijze van tulband om het hoofd wordt gewonden en niet zelden aan de voorzijde van een gouden ring is voorzien. Het in vergelijking met vroeger zooveel drukker en gemakkelijker verkeer zal wel de oorzaak zijn, dat de onderscheidene vormen van hoofddoeken, die ieder hun eigen naam hebben, niet meer als voorheen aan bepaalde streken gebonden zijn.

In Rawas en Lebong alsmede in Beneden-Djambi, waar het hoofddeksel ikat-ikat heet, gebruikt men er gewoonlijk bonte doeken voor, waarvan die welke bij feestelijke gelegenheden gedragen worden, met gouddraad zijn gestikt. Zij worden, zonder gesteven te zijn, op veel minder verschillende wijzen dan bij de Manangkabo-Maleiers om het hoofd gevouwen (Pl. VIII fig. 2). Maar die mindere verscheidenheid wordt vergoed door de gewoonte om dagelijks frissche bloemen en groen in den hoofddoek te steken, waartusschen de helder witte seloepat voordeelig uitkomt.

Digitized by Google

De toedoeëng, die wij reeds bij de kleeding der vrouwen bespraken, wordt zoowel in denzelfden als in eenigszins gewijzigden vorm ook door mannen gedragen, soms in plaats van, maar meestal boven den hoofddoek. Een band, onder de kin vastgemaakt, belet het afvallen.

Geestelijken en jongelieden die aan de godsdienstscholen onderwijs ontvangen, ziet men meestal in stede van den hoofddoek een soort van kalotje, kopiah, dragen, van ròtan of wit katoen, ook wel van sampije- of răsan-vezels vervaardigd (Pl. XIII fig. 1, 2 en 3). Die van wit katoen heeten van Arabië afkomstig en zijn daarom zeer gezocht. Ook de roode fez zonder kwast, mag, ofschoon men ze veel minder dan de andere kopiah's draagt, bij eene opsomming der hoofddeksels van de Maleiers niet vergeten worden.

En zoo is het ook met de langwerpige van pandan-bladeren vervaardigde mand, die, door middel van een daarin gemaakt dwarshoutje, tegen het voorhoofd steunt (Pl. XVII fig. 3). Die mand dient tot regenscherm, evenals het bij de middennerf schuin boven het hoofd gehouden pisang-blad, maar voldoet beter aan het doel dan dit laatste, daar zij niet alleen het hoofd maar ook den geheelen rug beschut.

Dikwijls ziet men Maleiers een band om den hals dragen, waaraan van voren een rolletje lood (Pl. XII fig. 6) of een in vierkanten vorm dichtgenaaid lapje hangt; dat zijn geen sieraden, maar amuletten, zooals ook de armbanden van lood of ăka băha. Het evenbedoeld lapje bedekt een stuk papier, waarop een koranspreuk is geschreven. Een enkele maal worden zoodanige geschreven amuletten, tot een collier aan een band geregen, door van Mekka teruggekeerde bedevaartgangers om den hals gedragen.

Vingerringen, deels van koper of goud, deels uit een klapperdop of uit eene schelp gesneden, en soms met kolossale steenen versierd of van eene Arabische inscriptie voorzien, zijn zeer algemeen.

Veel van hetgeen wij opmerkten bij de bespreking der vrouwenkleeding is ook geheel op de mannelijke van toepassing. Wanneer een Maleier een bezoek aflegt of wel ter markt of op reis gaat, dan maakt hij heel wat meer werk van zijn toilet dan bij den arbeid op het veld, en zijne feestkleeding onderscheidt zich van de gewone veelmeer door de waarde der stof dan door een verschil in vorm.

Een hoofddoek, een buis, een saroeëng, een gordel, een broek en een săpoe tangan, ziedaar eene opsomming van al de voorwerpen die te zamen zijne kleeding vormen, en die wij thans, voor zooveel noodig, wat uitvoeriger zullen beschrijven.

Bij hetgeen boven reeds van de hoofddoeken werd gezegd, behoeft hier alleen nog melding gemaakt te worden van enkele hoofddeksels en sieraden die tot den feestdos der Maleiers behooren, zooals daar zijn de door de Panghoeloe's in adat-costuum gedragen toedoeëng van geel koper (Pl. I fig. 1); de kroon van goudblad (Pl. VIII fig. 2), waarmede de jongelingen in Rawas en Lebong zich tooien

Digitized by Google

en die meestal boven een kopiah van wit katoen is geplaatst; de gouden bloemen en bladeren, door diezelfde jongelingen op de wijze der meisjes achter de ooren gedragen, en eindelijk de geheel vergulde naar een helm gelijkende houten hoed der Manangkabo-Maleiers, waarvan op Pl. V fig. 1 eene afbeelding voorkomt.

Het fatsoen van het in den regel van blauw of gebloemd katoen vervaardigde buis is op verschillende plaatsen en bij onderscheidene personen zeer ongelijk. Zoo draagt de Maleier der zuidelijke Padangsche Bovenlanden het gewoonlijk van voren kort, open en alleen aan den hals met een bandje, een haak of een knoop gesloten, en meestal met een staand, doch ook wel met een liggend kraagje van dezelfde stof er op gemaakt. Van voren zijn op deze buizen, die lange nauwe mouwen hebben en waarvan de snede bălah-bantan heet, in den regel aan de buitenzijde een of twee zakken genaaid (Pl. II fig. 2 en Pl. V fig. 1).

Dergelijke buizen worden ook in Lebong en Limoen gedragen, zooals ook de van voren open buizen zonder mouwen (Pl. VI fig. 2) aan de Padangsche Bovenlanden en Lebong gemeen zijn.

De mannen van Rawas en die van Agam, Batipoe en Alahan-Pandjang hebben een buis dat over het hoofd moet worden aangetrokken, omdat het van voren gesloten is, en, terwijl het bij de eerstgenoemden alleen aan de schouders een weinig is opengesneden, bij al de anderen slechts een split van eenige centimeters op de borst heeft. Maar terwijl de mouwen van dit kleedingstuk, dat veelal met figuren van rood garen bestikt is, in de Padangsche Bovenlanden wijd zijn, niet verder dan den elleboog reiken en met een tusschenzetsel van garen of gouddraad in de armsgaten worden genaaid (Pl. I fig. 2), heeft dat van Rawas lange, nauwe mouwen. Door jongere mannen gedragen is het bovendien van voren geheel opengesneden, doch met eene rij koperen knoopjes gesloten (Pl. VIII fig. 2). Gewoonlijk trekt de Maleier het buis over het naakte lichaam aan, maar wanneer hij er wat deftiger wil uitzien, draagt hij er een korten nauwsluitenden wit katoenen hemdrok onder (Pl. I fig. 2, Pl. II fig. 1, Pl. VI fig. 3, Pl. V fig. 1). Doch dan is ook het buis van laken of wordt het vervangen door een jas van die stof met lange nauwe mouwen, die van voren open gedragen wordt, korte, geplooide panden heeft, en waarvan de naden met een koordje van gouddraad zijn afgezet. De besturende inlandsche ambtenaren en ook de hoofden buiten ons gebied hebben de opslagen der mouwen en den kraag meestal met goud passement belegd (Pl. II fig. 1 en 3).

Nog van een paar buizen moeten we even melding maken, n.l. van een lang en wijd van rood laken vervaardigd, dat tot het adat-costuum der voorvechters behoort, en van een kort katoenen, badjoe boenièn genaamd (Pl. XIX fig. 5), dat in den adat-tijd, d. i. de tijd die aan de westersche overheersching voorafging, onder het blauwe gedragen werd.

Van de saroeëng valt weinig te zeggen. 't Is een katoenen rok zonder plooien,

Digitized by Google

van boven en van onderen even wijd, die in allerlei kleuren en patronen op de markten wordt verkocht, en deels Europeesch fabrikaat is, deels op Java, Celebes, te Palèmbang en andere plaatsen van den Archipel wordt vervaardigd. Gewoonlijk om het middel gewonden en kort opgenomen, zoodat zij nog niet tot de knieën reikt, wordt zij echter ook wel over den schouder geslagen, zóódanig dat zij aan de tegenovergestelde zijde los afhangt. De feest-saroeëng is in den regel van inlandsch maaksel, rijk met gouddraad doorweven.

Hadden wij ons met de saroeëng niet lang bezig te houden, de gordel eischt een weinig ruimere plaats. De bij den arbeid om de lenden gewondene verschilt niet van de tjawè der vrouwen, maar wordt weleens vervangen door eene ceintuur van ròtan of bamban-bast gevlochten en met houten haken gesloten (Pl. XXIII fig. 5 en 6), of door eene van leder, katoen of laken vervaardigde, en dan zoodanig ingericht dat zij tevens tot bergplaats van geld dient. De lederen zijn ook wel van Europeesch maaksel, zonder die bergplaats, en dan meestal verlakt. Die van inlandsch fabrikaat zijn dubbel en van voren aan de binnenzijde van eene kleine gleuf voorzien, om het geld in te steken, terwijl de sluiting van den gordel door middel van een riempje en koperen gesp plaats heeft (Pl. XVI fig. 10). Op dezelfde wijze zijn de lakensche gordels ingericht, terwijl die van katoen uit een langwerpig stuk doek bestaan van meer dan een meter lengte, in den vorm van een zak genaaid.

De gordel van boomschors, die tusschen de beenen wordt doorgehaald en van voren met een slip afhangt, werd reeds bij de beschrijving der vrouwenkleeding besproken. Het is de dracht der Koeboe's (Pl. XXIV fig. 13); maar bij den veldarbeid ziet men ook wel Maleiers een dergelijk kleedingstuk dragen, dat dan echter uit een katoenen lap bestaat.

Laat ons hier even aanstippen, dat de Koeboe's der Lalang-rivier geheel als de Rawas-bewoners gekleed gaan.

Veel fraaier dan de reeds beschrevene gordels zijn de uit zware eigen-geweven stof vervaardigde kabè pinggang's, die, tot de feestkleedij behoorende, gewoonlijk rood met wit en zwart gekleurd en soms rijk met gouddraad bewerkt zijn. Aan de uiteinden van deze ongeveer twee decimeters breede ceintuur zijn lange van voren afhangende franjes (Pl. XVII fig 2).

De adat-hoofden hebben vaak een gouden buikplaat aan den gordel, waarop in het midden een van goud nagemaakte edelsteen prijkt (Pl. XIV fig. 2). Nog een andere band uit den adat-tijd is de thans zeldzame djadam, die bevestigd is aan een gegraveerde koperen plaat en die door hoofden en oudsten gedragen wordt (Pl. XVII fig. 1). Het patroon van het graveersel heet boengô lalòq. Aan de djadam hangt een katoenen zakje, voor het bergen van geld bestemd.

Laat ons thans overgaan tot de kleedingstukken die de onderste ledematen bedekken. Omtrent het schoeisel kunnen wij kort zijn, daar de Maleier in den regel

Digitized by Google

blootsvoets gaat en alleen bij feesten, of wanneer zijne voeten gewond zijn, een soort van sandalen, tărompah, draagt (Pl. II fig. 1) of een stuk leder onder de voetzool bindt. Dat de hoofden, die in zoovele opzichten de kleederdracht der Europeanen naäpen, gaarne eenige guldens uitgeven om zich te kunnen vertoonen met een paar, gewoonlijk veel te wijde schoenen, waarin zij vrij moeielijk loopen, behoeft nauwelijks vermelding.

Van de onderscheidene soorten van broeken, sărawă of săréwă, wordt in de Manangkabosche landen het meest algemeen de sărawă atjéh gedragen, die even over de knie reikt, een laag kruis heeft en van wit, zwart of bont katoen gemaakt is (Pl. I fig. 1). Aan de binnenzijde der korte pijpen zijn ruitvormige stukken katoen genaaid, vaak met gouddraad geborduurd. Een broek, niet veel van de voorgaande verschillende, is de sărawă băkătoewe, waarvan de uiteinden der pijpen nauwsluitend zijn gemaakt, door ze aan de binnenzijde in plooien te rijgen. Voorts worden broeken gedragen met lange, tot op de voeten afhangende pijpen (Pl. II fig. 2, Pl. V fig. 1) en bij den veldarbeid soms nauwe, gelijk de Javaansche, waarvan de pijpen tot aan de knieën reiken. Al deze broeken zijn van boven zeer wijd en van voren en van achteren gesloten; zij hebben geene banden, maar worden opgehouden door het doek om het middel dicht te vouwen. In Rawas en Lebong dragen de mannen de gewone lange broek (Pl. VI fig. 3); in laatstgenoemde landstreek soms ook de sărawă atjéh. Een broek uit den adat-tijd, die thans nog alleen in de onafhankelijke Manangkabosche landen gedragen wordt, is de sărawă păsaléwă, die uit twee verschillend gekleurde stukken doek gemaakt is (Pl. XVIII fig. 3). In feestkleedij eindelijk draagt de Maleier der Padangsche Bovenlanden een sărawă atjéh van geruit katoen met een donkerbruinen rand onder en boven.

Bij het opsommen der kleedingstukken noemden wij in de laatste plaats de săpoe tangan, een vierkanten, bonten doek, die meestal over den linkerschouder gedragen wordt. Aan de punt die op de borst afhangt, zijn dikwijls eenige koperen, zilveren of gouden ringen geregen; ook is daaraan een ijzeren ringetje geknoopt, waarin de Maleier het tangetje om de baardharen uit te trekken en een of meer oorlepeltjes draagt. Volgens de adat, om welke men zich echter tegenwoordig in zoovele opzichten en ook in dit geval weinig bekreunt, mocht de săpoe tangan alleen door rădjô's over den rechterschouder gedragen worden. Zoo ook mochten alleen dezen zich kleeden met de dèta doewô lampijs, een hoofddoek waarin tusschen de plooien een stuk rood katoen was gevouwen. In Rawas ziet men bijna niemand, en in Lebong slechts enkele personen de săpoe tangan dragen, maar in eerstgenoemde landstreek hebben de jongelieden dikwijls een gewonen zakdoek, waarvan de rand soms keurig is opengewerkt (bătarawang), in den zak van hun buis. Die zakdoek is eigenlijk een luxe-artikel, daar de Maleier zijn neus reinigt op de wijze van het bas-peuple in Europa.



Digitized by Google

Veel overeenkomst met de săpoe tangan heeft de kaijen băsahan, een langwerpig vierkante doek van zwart of wit katoen, dien iedereen bij zich heeft, hetzij over den schouder geslagen of om het middel gewonden, en die bij het baden ons zwembroekje vervangt.

De Hădji's (Pl. I fig. 3 en Pl. III fig. 3), die zich op Arabische wijze kleeden, hebben veelal sandalen aan de voeten en een rozenkrans, moesăba, in de hand. Onder den tulband, săroban, die uit cachemire of een minder kostbare stof bestaat en doorgaans wit, rood of groen is, wordt gewoonlijk een witte kopiah gedragen; het lichaam is gedekt met een meestal wit onderkleed, lantari, en een wijden mantel, djoeba, van laken of katoen, die beide tot aan de voeten afhangen, terwijl het onderkleed door een kabè pinggang om het middel wordt toegehaald.

Te vergeefs zult gij, behalve onder de dandy's ter hoofdplaats, naar een Maleier zoeken die met een badine wandelt; maar toch zijn er stokken in gebruik, die echter òf tot steun aan de ouderen van dagen dienen, òf waardigheidsteekenen zijn (Pl. I fig. 1 en 3). Die stokken zijn geheel van ijzer (Pl. XXX fig. 4) of worden van hout (Pl. III fig. 2; Pl. V fig. 1), meer echter van ròtan vervaardigd, en hebben dan een lange ijzeren punt.

De eerste hoofden ontvangen van het Gouvernement als waardigheidsteekenen zilveren of gouden knoppen, met het rijkswapen versierd, die zij gewoonlijk op een ròtan-stok plaatsen; maar ook buiten ons gebied zijn stokken als waardigheidsteekenen niet onbekend. Althans Datoewq-Pajoeëng-Poetië, vertegenwoordiger van den Sultan van Djambi in Limoen, toonde mij als zoodanig een gebogen ròtan met zilveren beslag (Pl. XXVIII fig. 6), en bij de Koeboe's zag ik een stok van hout met vrij regelmatig gesneden knop (Pl. XXX fig. 5).

Wij mogen onze beschouwing van de kleederdracht der mannen niet eindigen voordat wij in korte trekken het costuum van den bruidegom uit Rawas hebben beschreven, die geheel anders is uitgedost dan de Manangkabosche, wiens feestkleed tevens zijn trouwgewaad is.

De bruidegom van Rawas heeft het naakte bovenlijf evenals zijne bruid met geelbruine bedak besmeerd. Zijn hoofd is gedekt met een witte kopiah, waarop een kroon van goudblad geplaatst is, terwijl achter de ooren bloemen gestoken zijn van hetzelfde metaal vervaardigd. Een nauwe broek met lange pijpen en daarover een saroeng met kabè pinggang zijn doorgaans zijne eenige kleedingstukken, maar soms heeft hij nog, evenals jongelieden in feestdos, een doek kruiselings over de borst gebonden (Pl. VIII fig. 2).

Nu blijft ons nog de kleeding der kinderen ter bespreking over, die ons niet lang behoeft bezig te houden. Tot hun vijfde of zesde jaar dragen zij geene eigenlijk gezegde kleedingstukken, wel versierselen aan het haar, om den hals, het mid-

Digitized by Google

del, de armen en enkels, versierselen die wij in hoofdzaak zullen trachten te beschrijven.

Halssnoeren van gekleurde glazen kralen worden door meisjes gedragen, echter niet zoo algemeen als die uit een touwtje bestaande waaraan één of meer plaatjes van uitgeslagen goud of zilver of wel muntstukken, zooals kwartjes, halve guldens, Mexikaansche dollars, Maria Theresia-thalers en andere, geregen zijn. Onder deze munten vindt men ook, doch niet in de Padangsche Bovenlanden, de wang batoe, onregelmatige zilveren brokken, met een gedeelte van het Spaansche wapen er op gestempeld. Die halssnoeren van muntstukken zijn vooral in Lebong in zwang, waar zij nog door meisjes van zestien, zeventien jaar en ouder gedragen worden, zoolang deze zich niet hebben onderworpen aan de formaliteiten, vereischt om samoelen, d. w. z. huwbaar, te worden.

In die landstreek en ook in Rawas dragen de kleine kinderen twee cirkelvormige gouden of zilveren schijfjes, waarvan één op de borst en één op den rug hangt, die met touwtjes over de schouders en onder de armen door vastgehouden worden. Op Pl. XXV fig. 4 is zulk een schijfje afgebeeld.

Terwijl kleine jongens om de heup en onder den buiten verhouding vooruitstekenden buik meestal een touw of zilveren ketting gebonden hebben, dragen de meisjes in Lebong en Rawas tot haar zesde jaar een sieraad dat ons aan het klassieke vijgeblad herinnert. Het is de tjăping, een gebogen plaatje van zilver, blik of goud, van driehoekigen vorm, met afgeronde hoeken, dat vaak fraai gegraveerd is en, voor de pudenda gehangen, om het middel met een touw vastgemaakt wordt. Aan dit touw zijn eenige koperen belletjes geregen, die bij het loopen der kleinen een aanhoudend gerinkink doen hooren (Pl. XII fig. 10).

Enkele sieraden dienen tevens als behoedmiddelen tegen booze invloeden en heeten in het algemeen djimat. Daartoe behooren het bontgekleurde kwastje dat aan een haarlok gebonden wordt (Pl. XVI fig. 9), de reeds vroeger besproken looden armbanden en de snoeren van opgerolde stukjes lood met hinggoe gevuld. In Lebong en Rawas dragen zuigelingen als djimat de toegoek op het hoofd, die in beide landstreken echter niet dezelfde is; want, terwijl daarvoor in Lebong een mutsje wordt gebruikt (Pl. XXXIV fig. 5), is die in Rawas een stuk doek in den vorm van een rechthoek. Op beide zijn witte schelpjes in verschillende figuren genaaid en aan die van Rawas bovendien nog franjes van aan een draad geregen stukjes djerangau- of djari angau-wortel, kalmoes, bevestigd (Pl. XXIV fig. 10).

Een jongen krijgt gewoonlijk een buis aan, vóórdat hij een broek of saroeëng ontvangt, een meisje daarentegen het eerst een saroeëng of kaijen. Voor hoofddeksel is al licht hier of daar een stuk doek of een afgedankte kopiah te bemachtigen. De hoofddoek der grootere jongens is zóódanig gevouwen, dat de kruin van het hoofd onbedekt blijft (Pl. VI fig. 4; Pl. XVI fig. 6). Kinderen in feestdos zijn

Digitized by Google

volwassenen in het klein. De kleeding is dan geheel dezelfde, en de jongen, gestoken in het buis, de saroeëng en het broekje met lange pijpen van laken of katoen, waarover een breede met goud geborduurde of doorweven ceintuur gebonden is, terwijl de sĭpoe tangan, doch zonder ringen en baardtrekker, over zijn schouder hangt, ziet er even potsierlijk uit als onze heertjes op Zondag met hoogen hoed en lange jas. De cigaar die hier te lande er bij behoort, wordt daar door eene althans minder in 't oog vallende cigarette vervangen.

Jonge meisjes zien er lieftalliger uit in hare bonte katoenen of zijden badjoe's en de daaronder nauwsluitende kaijen, terwijl de glad geoliede haarlok, in een knoop opgebonden, door een krans van geurige bloemen omgeven is. Jammer, dat de aardige gladde gezichtjes dan altijd met een laag bedak besmeerd zijn!

Verwees ik den lezer bij de bespreking van het uiterlijk der Maleiers naar de vele typen in het Photographie-album der Expeditie, ook hier mag ik niet nalaten er op te wijzen, dat geene beschrijving der kleederdrachten zoo nauwkeurig en volledig kan zijn of zij behoeft aanvulling door de beschouwing van afbeeldingen, zooals ons album en de bij deze afdeeling gevoegde platen in ruime verscheidenheid aanbieden.

Hoewel in de politie-verordeningen het dragen van wapenen aan anderen dan hoofden verboden is, ziet men toch in de meer afgelegene streken zelden een Maleier ongewapend, ja, in de nog onafhankelijke landen van Midden-Sumatra en ook in de daaraan grenzende landstreken onder ons bestuur verlaat geen Maleier, zelfs geene vrouw, ongewapend hare woning. Dit gebruik is niet het gevolg van overgroote onveiligheid of van strijdlustigen aard, maar eenvoudig toe te schrijven aan de kracht der gewoonte, en meer nog daaraan, dat vele wapenen niet zoozeer dienen tot verdediging tegen menschen als tegen dieren, en de uitgestrekte wildernissen, die men betreedt, zoodra men zich eenigszins van de dorpen verwijdert, de voorzorgen om zich tegen de laatsten te kunnen verdedigen niet geheel overbodig maken. Eindelijk nog zijn sommige van die wapenen tevens gereedschappen, of misschien is het juister te zeggen, dat de gereedschappen in uiterlijk en hoedanigheid alle eigenschappen van een goed wapen bezitten.

Laten we onze beschrijving met de vuurwapens aanvangen en daarvan in de eerste plaats de Europeesche jachtgeweren vermelden, die meer en meer in het bezit van de bevolking, althans van de hoofden en meer gegoeden komen, daar zij zich die op boedelverkoopingen of in winkels op de hoofdplaatsen aanschaffen. De oude adat-geweren, bĕdije sitènggah (Pl. XXVI fig. 1), zijn geheel in onbruik geraakt en worden niet meer gemaakt. Die geweren, hoe eenvoudig ook ingericht en hoe kunstig ook vervaardigd, — tot onze ethnologische verzameling behooren twee van Siroekamsch fabrikaat — zijn weinig deugdelijke vuurwapenen. Het zijn

Digitized by Google

lontgeweren, zonder vizier of korrel, met een kleine sterk gebogen kolf, die niet geschikt is om tegen den schouder te worden geplaatst, zoodat men uit de losse hand of op een stut moet vuren, en dan nog een onzeker schot heeft. Het schijnt mij niet onbelangrijk de onderscheidene bestanddeelen van dat geweer wat nauwkeuriger te beschouwen.

Zij zijn: 1 de loop, 2 de lade, 3 de band, 4 het slot, 5 de haan, 6 de beugelkrop, 7 de trekker, 8 de trekkerplaat.

De loop is een uitgeboorde, gesmeed ijzeren staaf met een kaliber van 17 mm., heeft vizier noch korrel en eindigt in een kegelvormige punt, die in een daarvoor bestemde uitholling in de lade past. Het zundgat is op zijde aangebracht en correspondeert met eene opening in een tegen den loop gesmede pan, waarop het kruid gelegd wordt dat de lading moet ontsteken. Aan de pan is een koperen huls bevestigd, die tot sluiting van het zundgat dient, om te voorkomen, dat het kruid er uit valt of de lading nat wordt.

De houten lade heeft eene ligplaats voor den loop en inlatingen voor de slotplaat, den trekker, de trekkerplaat en den beugelkrop. De kolf is sterk gebogen, van snijwerk voorzien en eindigt in een peervormig vlak, dat met eene koperen plaat gedekt is. Loop en lade zijn door één koperen band aan elkaar bevestigd. Een laadstok ontbreekt, maar de ligplaats daarvoor is in de lade aangebracht. Het slot, dat, evenals de haan, beugelkrop, trekker en trekkerplaat, van koper is, bestaat uit twee deelen, een vóór- en achter-slotplaat. — De vóór-slotplaat (Pl. XXIX fig. 1) bevat de slagveer A, een latje, dat tegen twee aan weêrszijden staande plaatjes B en B″ steunt. De achter-slotplaat (Pl. XXIX fig. 2) heeft een koperen trekkerveer C, die met een koperen pennetje aan de plaat is vastgeklonken; voorts een tweemaal rechthoekig gebogen hefboom D, waarop trekker en trekkerveer werken en die draait op een aan de slotplaat bevestigde koperen pen E. Aan de vóór-slotplaat vindt men twee loodrecht daarop geklonken stiftjes B′ en F, die van gaten voorzien zijn, en aan de achter-slotplaat één zoo'n stiftje G, dat bij het eene geweer wél, bij het andere niet doorboord is. Zij dienen om de slotplaten aan de lade te bevestigen. De gaten der stiftjes correspondeeren namelijk met openingen in de lade, waardoor b a m b o e-pennen gestoken worden. Het achterste stiftje F der vóór-slotplaat gaat, wanneer het slot aan de lade bevestigd is, door eene daartoe bestemde opening H in de achter-slotplaat, die dus voor een deel achter de eerste ligt, en wel zoodanig, dat de gaten K correspondeeren.

Tusschen de beide slotplaten bevindt zich de haan, die draait om de koperen pen (Pl. XXIX fig. 4), welke door de gaten K gestoken wordt, aan de andere zijde van de lade uitkomt, en daar gesloten is door middel van een b a m b o e-pennetje, dat men in het gat L steekt. Wanneer de haan (Pl. XXX fig. 1), die van voren eene insnijding M heeft, tot plaatsing van de lont wordt gespannen, dan drukt de staart

Digitized by Google

op het vrije uiteinde der bamboe-veer en spant die. In gespannen stand rust de haan onder het korte einde N van den tweemaal rechthoekig gebogen hefboom D, dat door een gat in de achter-slotplaat uitsteekt en in dien stand gehouden wordt door den druk van de trekkerveer C.

De trekker (Pl. XXX fig. 3) draait om een bamboe-pennetje, door het gat O gestoken, en werkt, wanneer hij achteruit wordt bewogen, met de inkeping P tegen het lange einde Q van den hefboom D (Pl. XXIX fig. 2), waardoor het korte einde N binnen de slotplaat wordt teruggetrokken en de haan, door het zich ontspannen van de slagveer zijn steun verloren hebbende, neêrslaat. De trekkerplaat (Pl. XXIX fig. 3) heeft een opening R, waardoor de trekker gaat, en is door middel van twee koperen pennetjes S aan de lade bevestigd, hetgeen bij den beugelkrop (Pl. XXX fig. 2) plaats heeft door een van achteren geplaatste vaste koperen pen T en een losse U, die door een van voren aangebracht gat wordt gestoken.

Al deze koperen onderdeelen van het geweer zijn van sierlijk snijwerk voorzien.

Voor het fijne kruid op de pan, om de lading te ontsteken, werden keurig uit buffelhoorn gesnedene kruidhoorns, panggalah, gebruikt, die óf met een stop (Pl. XXVIII fig. 7), óf door middel van een veer op eigenaardige wijze gesloten zijn (Pl. XXVI fig. 13).

De lading borg men in een patroontasch, koelipéh (Pl. XXVIII fig. 8), uit twee voor het lijf gedragen bakjes bestaande, met scharlaken overtrokken, ieder voorzien van vijf bamboe-kokers, die elk een patroon bevatten. Het kruid voor de lading is evenals het veel grovere voor de pan van eigen fabrikaat, en staat niet alleen in de schatting der Maleiers, maar ook inderdaad zeer achter bij het Europeesche buskruid. Toch wordt het nog altijd vervaardigd, echter niet meer in die mate als vroeger het geval was, toen deze industrie bloeide in de dorpen aan het meer van Mănindjau gelegen. In de onafhankelijke landen zijn de uit Singapoer ingevoerde gladloops perkussie-geweren met koperen beslag het meest in gebruik, en ook dáár alleen, met name in Limoen, zag ik in de woning van Datoewq-Pajoeëng-Poetië eenig geschut, en wel een paar lilla's en twee kleine koperen stukjes op raderaffuiten, allen van Singapoer afkomstig. Slechts enkele hoofden bezitten revolver-pistolen, die zij van Europeesche ambtenaren gekocht hebben en waarvoor, zoowel als voor de enkele achterlaadgeweren, gewoonlijk de ammunitie ontbreekt.

Veel meer verscheidenheid dan in de vuurwapens merken wij op in de blanke wapenen, en de Maleier legt in de behandeling daarvan ook eene veel grootere vaardigheid aan den dag.

Al deze blanke wapenen zijn van inlandsch maaksel en munten uit door deugdelijkheid van bewerking. De vorm van het lemmer bepaalt voornamelijk de waarde, hoewel de kostbaarheid van vele wapens ook voor een goed deel op rekening komt

Digitized by Google

van de keurig gesnedene en met edelgesteenten prijkende greep, en van de uit zeldzame houtsoorten gemaakte, met goud gemonteerde scheede. Soms ontleent een wapen zijne hooge waarde alleen daaraan, dat het poesăkô, erfstuk, is; dan heeft het vaak al het uiterlijk van hetgeen van dien aard bij een koopman in oud roest te zien is, maar de Maleier schrijft er niettemin buitengewone krachten aan toe en rekent het gebruik er van een onfeilbaar middel tegen elke nederlaag. Zoodanige poesăkô's zijn ook de kabăsaran's, waardigheidsteekenen der Ră-djô's, waarvan op Pl. XXVIII fig. 3 en 4 en op Pl. XXXI eenige zijn afgebeeld.

Voor de scheeden wordt meestal soerian-hout gebruikt en de grepen zijn gewoonlijk van hoorn, been of kămoeniïng-hout vervaardigd, maar voor beide wordt ook wel ivoor, meer echter de eene of andere zware en fijnvezelige houtsoort, zooals patai bilalang en vele andere, gebezigd.

De scheede vormt men uit twee volmaakt op elkaar passende helften, tegen elkander gelijmd door middel van een plantengom, die men wint uit den bol van de tabiïng of kătari boelan, een in 't wild groeiende plant, terwijl tot meerdere stevigheid vaak een paar zilveren, gouden of ròtan-bandjes zijn aangebracht. Ook wordt een mengsel van kalk en verdikte zuur geworden karbouwenmelk als plakmiddel gebruikt. Op twee wijzen, die beide uitstekend voldoen, bevestigt de Maleier het lemmer van zijn wapen in de greep. Hij gebruikt daarvoor òf ambalau òf getah, waarvan het eerste eene harsachtige zelfstandigheid is, die aan stam en takken van sommige boomen gevonden wordt, en tot nest dient van eene zekere mierensoort, die volgens de Maleiers de ambalau maken. In hoever dit waar is, durf ik niet beslissen; zeker is het echter, dat de vorm waarin ik stukken ambalau zag, n. l. gebogen vlakken en holle pijpjes, wel aan kunst en aan de wanden van een nest doet denken. Die ambalau, waarvan eene kleine hoeveelheid tot onze verzameling behoort, wordt fijngestampt in de hoite van de greep gedaan, waarna de gloeiend gemaakte stift van het lemmer er in gestoken wordt [1]).

Wanneer de bevestiging met getah plaats heeft, wordt deze na verwarmd te zijn in de greep gedaan, waarna men er het insgelijks verwarmde lemmer in steekt. In Rawas worden voor hetzelfde doel de jonge fijngestampte blâren van den merapoejan-boom gebruikt.

Over 't geheel draagt de Maleier goed zorg voor zijne wapens; de scheede der meer kostbare wikkelt hij thuis in een gedroogd blad of, evenals de greep, in een lap. Men zou wellicht geneigd zijn te meenen, dat ook die zorg de reden is,

[1]) Niet onwaarschijnlijk is de ambalau hetzelfde of iets dergelijks als de katipei der Dajaks, door Perelaer beschreven als een harsachtige was, gewonnen van de nesten die zeker insect tegen de boomen bouwt.

Digitized by Google

waarom iedere inlander, hij zij hoofd of mindere, die in Rawas tot u komt, de greep van zijn kris in een doek gewikkeld heeft. Dit is echter louter een voorschrift der étiquette en geeft eerbied en vertrouwen te kennen, daar door den vastgeknoopten doek de greep aan de scheede bevestigd en alzoo het wapen als 't ware onbruikbaar gemaakt is. De op Java zoo veelvuldig voorkomende wapens, in welker lemmer een witkleurig ijzer (pamor) is gesmeed, dat daarin vlammen vormt, waarvan de glans door inwrijving met limoensap en arsenicum verhoogd wordt, zijn in Midden-Sumatra veel minder algemeen.

Terwijl bij de Manangkabo-Maleiers de gewone korte kris (Pl. XXVI fig. 6) in het dagelijksche leven alleen door panghoeloe's wordt gedragen, die haar vóór in den gordel, een weinig naar de linkerzijde, steken, is het eigenlijke volkswapen de séjwa (Pl. XXVII fig. 1), die naar gelang van grootte en vorm verschillende namen draagt. Zelden ziet men een Maleier zonder zijn séjwa, maar op reis voegt hij daaraan nog andere wapens toe, althans in de meer afgelegene grensdistrikten en in de landstreken buiten ons gebied.

Zoo zijn de bewoners van Limoen en die van de Rantau-di-Baroew, wanneer zij hunne kudden karbouwen in de Padangsche Bovenlanden te koop brengen, steeds gewapend met een lans, waarvan het scherp in een houten scheede steekt, en met een sabel (Pl. XXX fig. 6) of lange kris (Pl. XXVI Fig. 5), die geen van beide aan een koppel, maar aan een band over den schouder gedragen worden, met het gevest naar voren.

De lansen, waarvan sommige meer uitsluitend voor de jacht bestemd zijn, hebben houten schachten, dikwijls met zilveren of gouden banden of met ingelegde stukjes spiegelglas versierd. Naar de lengte van den stok en den vorm van het scherp dragen de lansen, in 't algemeen gălah of toembaq geheeten, verschillende namen. Zoo heeft men in Rawas de koedjoer, waarvan de steel ongeveer één meter lang is, voorts de balau, tjanai, pendaän, kepajang djatoeh, pemoeti en toembak tondjoek djau, die allen in vorm van lemmer en lengte verschillen.

Sommige lansen, zooals de onder Nos 2 en 3 van Pl. XXVI voorgestelde, die van Soepajang afkomstig zijn en op de varkens- en hertenjacht gebruikt worden, dienen om er mede te werpen; één dezer heeft aan den ròtan-steel bij het lemmer een paar ijzeren ringen, om het zwaartepunt meer naar onderen te brengen en daardoor meer kracht en juistheid aan den worp te geven. N° 5 van Pl. XXVIII stelt eene werplans, seligi, der Koeboe's van Djambi voor, met een steel van banitan-hout, die 2.89 meter lang is, waarvan 0.38 meter voor het scherp. Terwijl de jachtlans der Maleiers met ééne hand geworpen en daartoe dicht bij het lemmer vastgehouden wordt, legt de Koeboe zijne lans op de uitgestrekte linkerhand en houdt het uiteinde van den ietwat dun uitloopenden steel met de rechterhand vast.

Digitized by Google

Zóó mikt hij en werpt dan de lans, die over de linkerhand glijdt, door een forschen stoot met de rechterhand vooruit, waarbij hij op een afstand van twintig passen een doel van eenige vierkante decimeters grootte zelden of nooit zal missen.

Onder de kabăsaran's van Toeankoe-di-Sambah, het larashoofd van Soengei-Pagoe, zijn twee lansen met lang lemmer, die op het midden van den steel met een bos geelachtig, grof haar prijken, dat veel op geitenhaar gelijkt (Pl. XXVIII fig. 3 en 4).

Zwaarden, zooals op Pl. XXX fig. 6 afgebeeld, waarvan het gevest van hout of ijzer is, vindt men overal in de Padangsche Bovenlanden, en ook, doch minder algemeen, in Rawas en Lebong, in al welke landschappen zij bij het schermen gebruikt worden. Fig. 9 Pl. XXVI stelt een korter zwaard uit onze verzameling voor, van eene soort die weinig in gebruik is; het heet tjinangké. Een zwaard dat gediend heeft in den strijd tegen onze troepen bij de onderwerping der XII Kòtô, en dat is te kort geschoten in de overwinnende kracht die men er aan toekende, behoort tot de kabăsaran's van den voormaligen Rădjô, thans larashoofd, van Păsimpai, en is op Pl. XXXI fig. 2 afgebeeld. Ook komt onder die waardigheidsteekenen de op die plaat fig. 1 voorgestelde zware gouden ring voor, saloeï karijs geheeten, een sieraad dat onderaan om de greep van de kris wordt aangebracht. In gewone gevallen is het veel kleiner en niet altijd van goud, maar dikwijls ook van koper of ijzer gemaakt; het wordt dan bawah karijs of doelang-doelang karijs genoemd (Pl. XXVIII fig. 1).

Andere wapenen der Maleiers, in den regel de corpora delicti bij verwondingen, zijn de badéh of badiëq (Pl. XXVII fig. 5), de roedoejs en als speciaal Manangkabósch de koerambi (Pl. XXVII fig. 4), een sterk gebogen dolkje, waarvan de greep een gat heeft om den duim door te steken, en dat door zijne geringe grootte gemakkelijk onder den voorarm wordt verborgen. Een enkele maal komen dolken voor, uit vroeger buitgemaakte afgebrokene bajonetten vervaardigd.

Als wapens die tevens van veelzijdig nut zijn bij den huiselijken arbeid, op het veld en in de wildernis, moeten genoemd worden: de rèntjong of rèntjoeëng (Pl. XXVI fig. 7); de sakin, die in Rawas zeer algemeen is en daar sekin genoemd wordt (Pl. XXVII fig. 2 en 3); de pisau (Pl. XXVI fig. 8) en eindelijk de ladiïng (Pl. XXVI fig. 11 en 12 en Pl. XXVIII fig. 2), het kapmes, dat wel het voornaamste onder die allen is en, vaak van een met zilver beslagen heft voorzien, evenals de pisau en rèntjong ook veel door vrouwen wordt meêgenomen.

De verschillende eigenaardige vormen van al deze wapenen blijken genoegzaam uit de afbeeldingen daarvan, op de zooeven genoemde platen en op Pl. CI voorkomende.

Nog van één wapen moeten wij melding maken, en wel van den slinger,

oemban tali (Pl. XXVI fig. 4), die, uit touw gevlochten, voor het werpen van steenen dient, en om den fellen knal die zich daarbij doet hooren, ook gebruikt wordt voor het verjagen van varkens en herten uit de bebouwde velden.

En hiermede willen wij dit reeds te lange hoofdstuk besluiten. Zóó rijk is de stof, dat wij ons niet alleen op de meest mogelijke beknoptheid in onze beschrijvingen moesten toeleggen, maar, om niet te veel van het geduld des lezers te vergen, zelfs vele zaken geheel met stilzwijgen moesten voorbijgaan.

---

## TWEEDE HOOFDSTUK.

### KARAKTER. — ONTWIKKELING. — OPVOEDING. — ONDERWIJS.

Hoe gaarne zou ik een goed getuigenis willen afleggen van het karakter der Maleiers, onder wie ik zoo velen liefheb en hoogschat om de trouw waarmede zij mij dienden, of om de goede eigenschappen die ik in hen leerde waardeeren. Geene Europeanen hadden vermoeienissen en ontberingen trouwer kunnen deelen of eerlijker de belangen hunner meesters kunnen behartigen, dan ons inlandsch personeel deed, gedurende den geheelen loop der Expeditie, en menig Europeesch bestuurder zou er trotsch op mogen zijn, zooveel toewijding en ijver voor het welzijn zijner onderdanen aan den dag te leggen als Toeankoe-Jang-di-pertoean-Marădjô-Bongsoe en Datoewq-Manggoeëng, larashoofden van Păsimpai en Soepajang [1]). Maar ik moet het, hoe ongaarne ook, erkennen, dat voor de meesten der Maleiers de balans overhelt naar de schaal der ondeugden, vooral wanneer wij goed en kwaad uit ons oogpunt van moraliteit beschouwen.

Ieder die niet ten eenenmale vreemdeling is in de literatuur over de in bezitneming van ons gebied ter Westkust van Sumatra, herinnert zich „den fieren Maleier". Zelden is zeker een volkskarakter onjuister geteekend dan in die woorden, tenzij men welwillend genoeg is fierheid te noemen, wat inderdaad lomp- en stugheid is. Wel in mindere mate dan de Javaan, maar toch genoeg om alle fierheid uit te sluiten, is de Maleier aanbidder van de opgaande zon en nederig dienaar van het gezag, althans waar dat gezag zich met ernst en klem weet te doen gelden. Doch aangeboren menschenkenner en diplomaat van natuur, bezit hij de gave, uit weinig gegevens, met treffende juistheid, de waarde en de kracht der over hem gestelde

[1]) Van dezen laatsten kan de lezer op Pl. II fig. 1 een portret vinden.

Digitized by Google

machten te beoordeelen, en, waar hij weifeling en zwakheid ontdekt, weet hij daarvan meesterlijk gebruik te maken. De intieme geschiedenis van ons bestuur levert voor dit oordeel tal van bewijzen op.

De groote gehechtheid aan voorvaderlijke zeden en gewoonten is bij den Maleier oorzaak van een zekere mate van stijfhoofdigheid, die het tot een moeilijke taak maakt hem te overtuigen, dat zijne meening omtrent de eene of andere zaak onjuist is. Hij zal uwe redeneering met onverstoorbare kalmte aanhooren, ja zelfs ieder uwer argumenten met een welwillend „sajô" bevestigen, om, nadat ge uwe laatste kaart hebt uitgespeeld en zeker meent te zijn van uwe overwinning, zonder eenigen hartstocht in zijne woorden te leggen, u te verzekeren, dat alles waar is, wat gij gezegd hebt, maar dat zijne opvatting toch de juiste is. Causeeren doet hij altijd gaarne. Gansche nachten kunnen eenige Maleiers met elkaar zitten praten en redetwisten, waarvan wij vaker dan ons voor onze nachtrust lief was, de onwillekeurige getuigen waren.

Op een civiel proces is iedere Maleier belust, en den advocatenstand heeft hij dan ook niet voor het eerst bij de Europeanen leeren kennen; in zijne oude adatmaatschappij was deze door de kăpalô-kòtô reeds rijkelijk vertegenwoordigd.

Dat de kennismaking met Europeanen niet zonder invloed is gebleven op het karakter der Maleiers, valt iederen reiziger aanstonds in het oog, en hem blijkt ook, helaas! dat die invloed in het algemeen meer de kwade, dan de goede eigenschappen gevoed heeft. IJdelheid, wantrouwen, inhaligheid en kuiperij zijn ondeugden in veel grooter mate eigen aan de in onzen dienst staande hoofden en ambtenaren dan aan den eenvoudigen dorpsbewoner.

Geheel vrij van deze ondeugden is echter ook deze niet. IJdelheid blijkt uit den opschik bij feestelijke gelegenheden, blijkt uit den omhaal van woorden en de geveinsde nederigheid waarmede bij diezelfde gelegenheden geschenken worden aangeboden, en zelfs uit eene zonderlinge gewoonte der vrouwen die de rijst stampen waarvan het meel moet dienen om gebak voor de vastenmaand te bereiden. Het rijstblok wordt dan geplaatst op ledige klapperschalen, opdat het geluid van het stampen wijd en zijd in het dorp worde gehoord.

Wantrouwen en inhaligheid spraken uit de handeling der prauwvoerders, die ons uit de XII Kòtô naar de Batang Hari hadden vergezeld, en wien ik, in plaats van geld, eene hoeveelheid zwart katoen gaf van veel grootere waarde dan de bedongene betaling. De grootste helft eischte geld, maar toen ze gezien hadden, dat de anderen, door het katoen aan te nemen, het beste deel hadden gekozen, brachten zij het geld terug met de boodschap, dat ze toch wel het katoen wilden hebben. Inhaligheid kwam telkens aan den dag bij het doen onzer inkoopen van levensbehoeften en vooral van voorwerpen voor de verzameling, waarvoor men ons bijna overal den dubbelen prijs liet betalen.

Digitized by Google

Ook indringend en bemoeiziek is de Maleier in hooge mate, zooals uit vele bladzijden van ons reisverhaal kan blijken.

Het getal diefstallen is niet belangrijk, vooral niet wanneer men rekening houdt met de omstandigheid, dat de geringe uitgestrektheid der bewoonde streken, de inrichting der huizen en bergplaatsen, de ten eenenmale onvoldoende politie-middelen en dientengevolge de groote kans van ongestraft te blijven, het stelen zeer in de hand werken. Maar al is de eerlijkheid groot, toch zijn er dieven van professie, die geheele negari's onveilig maken en vaak niet schromen om, als de vrees van ontdekt te worden hen daartoe dringt, hun diefstal door verwonding of moord te dekken. Enkele streken zijn meer dan andere door diefstallen en aanrandingen berucht, zooals bijv. de weg tusschen Siroekam en Alahan-pandjang, die voor het grootste gedeelte door eene woeste, onbewoonde bergstreek voert, en waar mij verscheidene beroovingen en verwondingen gedurende de laatste vier jaren bekend zijn. [1]) Te Alahan-pandjang deed zich, tijdens ons verblijf, een geval voor van diefstal gepaard met brandstichting; nabij Padang een ander vergezeld van inbraak en dubbelen moord. — Toen wij in Sindang ten huize van den Pangéran der doesoen Terawas logeerden, waren wij getuigen van een verhoor, dat twee jongens van negen à tien jaar ondergingen, die in 't bezit waren gevonden van gestolene kleederen en kostbaarheden. Zij bekenden den diefstal vooruit te hebben overlegd, en dien te hebben volvoerd bij gelegenheid dat de bewoners van het huis, waar de diefstal gepleegd werd, allen afwezig waren. Niettegenstaande de knapen door den Pangéran ernstig onderhouden werden, was van eenig berouw bij hen geen sprake. — Op onze reis door de wildernis van Rawas naar Lebong werden wij, behalve door onze koeli's, vergezeld door eenige Maleiers der doesoen Loeboek Koemboeng. Een hunner en een onzer koeli's hadden, den tweeden nacht dien wij in de wildernis doorbrachten, hunne bundeltjes kleederen in onze hut neergelegd. Den volgenden morgen waren die verdwenen, en 't mocht mij niet gelukken den dief te ontdekken, die waarschijnlijk het gestolene reeds des nachts ergens in de wildernis had verborgen.

In vroegere tijden waren op de handelswegen enkele plaatsen berucht door groote onveiligheid, veroorzaakt door rooverbenden onder het een of ander onverschrokken opperhoofd, die de handelaren op eene daartoe geschikte plaats in de wildernis overvielen en plunderden. Van daar ook de gewoonte om groote handelstochten steeds gemeenschappelijk onder geleide van een toewô galé, een bereisd en moedig handelaar, te ondernemen. De volgende op die onveiligheid doelende regels zijn nagenoeg spreekwoordelijk geworden: „Pangkalan păkoe djalan ka Batang-Asei; Părĭntian djirah djalan ka Aijië-Angè." Zij beteekenen, dat, op de wegen naar Batang-Asei en Aijië-Angè, Pangkalan en Părĭntian djirah de beruchte plaatsen waren.

[1]) Vgl. Reisverhaal, I, bl. 107.

Digitized by Google

Evenmin als een Maleier fier is, evenmin is hij lui! Het geeft blijk van zeer weinig nadenken en oppervlakkig onderzoek, hem die ondeugd ten laste te leggen. Wanneer men het dagelijksche leven in een Maleisch dorp vergelijkt met het rustelooze werken en drijven in onze wereldsteden, dat ons als in een maalstroom medesleept; wanneer men de stoomploeg stelt tegenover het lichte werktuig waarmede de logge maar gespierde buffel voren door de rijstvelden trekt; wanneer men de drukte aan de beurs van Amsterdam vergelijkt met de kalmte waarmede de Maleier zich op de markt beweegt en daar handelt over een artikel van eenige centen in waarde, dan kan het niet anders, of men moet den Maleier vadzig vinden, daar hij nooit haast heeft, nooit zijn gang versnelt en in al zijne handelingen doet uitkomen, dat, wat heden niet gereed kwam, morgen kan worden gedaan. Maar dan ziet men over 't hoofd, dat al zulk woelen, al dat werken onder den invloed van den stoom, een noodzakelijk gevolg is, niet van den aangeboren ijver van den Europeaan, maar van den harden strijd om het bestaan, en men vergeet dat de onvergelijkelijk vruchtbare bodem en het gezegend klimaat dien strijd voor den Maleier eigenlijk geheel opheffen of althans zóó gemakkelijk maken, dat hij door geringen arbeid ruimschoots in zijne behoeften kan voorzien.

Neen waarlijk, de Maleier is niet lui! Zijn laisser aller is een natuurlijk uitvloeisel van de omstandigheden waaronder hij leeft, en waar hij overtuigd is voordeel te kunnen behalen, daar vindt ge hem steeds tot arbeid bereid. Maar die overtuiging moet ook aanwezig zijn, en ze is dat gewoonlijk niet bij heerendiensten, zooals het aanleggen van breede wegen, het bouwen van groote bruggen, het verfraaien van dorpen, en evenmin bij de verplichte cultures. Bewijzen voor mijn beweren liggen voor de hand. Een enkel moge voldoende zijn. Op eene landbouwonderneming in de negari Soerian liet de administrateur plantkuilen graven, die, bij pyramidalen vorm, van boven 1 meter lang en breed waren en 1 meter diepte hadden. Tegen betaling van 25 cents per kuil kon hij, naar hij mij mededeelde, steeds overvloed van werkvolk krijgen om deze te graven en met teelaarde en mest te vullen. En als gij straks zult hebben kennis gemaakt met den Maleier als landbouwer, handwerksman en mijnwerker, of als gij hem gevolgd zult zijn in de wildernissen, waar hij ròtan, was, gom en harssoorten verzamelt, dan twijfel ik niet, of gij zult mijn oordeel ten volle beamen.

Niet licht vergeeft een Maleier eene beleediging, maar in de uiting van zijn wraak wordt fierheid ten eenenmale gemist. Met overleg en in het geheim tracht hij zijn wraak te koelen, door den beleediger, hetzij in diens persoon, hetzij in diens goederen te benadeelen.

Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat iemand zijn vee verminkt vindt, dat eene woning in brand wordt gestoken, of het doodende staal eener lans, door de vloerlatten der op palen gebouwde woning, in den nacht zijn slachtoffer treft! en, zoo-

Digitized by Google

als bij de bespreking van het bijgeloof zal blijken, is ook het toedienen van geheime middelen geen ongewone wijze van wraakoefening. Vergiftiging heeft vooral in de streken buiten ons gebied nog dikwerf plaats. De vergiften veroorzaken maar zelden een plotselingen dood; daar zij meestal van dien aard zijn, dat zij slechts een geringe, maar dan ook aanhoudende storing in de functiën van sommige organen te weeg brengen, hebben zij veelmeer langdurige slepende ongesteldheden ten gevolge. Ze worden toegediend in de spijzen of bij 't afsnijden van een stuk pinangnoot, dat vriendschappelijk wordt aangeboden; het vergif was dan gesmeerd op de zijde van het mes aan den kant van het aangeboden stuk. Zulke vergiften heeten, zonderling genoeg, pămaijenan, waarvan de gewone beteekenis speelgoed is.

Aan rechtvaardigheidsgevoel ontbreekt het den Maleier niet. Eene verdiende berisping of bestraffing neemt hij zonder wrok aan; maar dat zijne denkbeelden omtrent recht en billijkheid niet altijd strooken met de onze, zal ik bij de behandeling der rechtsbegrippen trachten aan te toonen.

Huwelijkstrouw is eene deugd waarop de Maleier zich niet kan beroemen; want al zijn de openbare plaatsen, waar daartegen elders maar al te veel gezondigd wordt, hem onbekend, toch komt overspel in de Maleische maatschappij veelvuldig voor. De wijze waarop vooral de eerste huwelijken tot stand komen, is dan ook in den regel geen waarborg voor bijzondere wederzijdsche liefde der echtgenooten. Dat geboorten buiten huwelijk zich zelden voordoen, is voor een groot deel een gevolg van het toezicht over de huwbare meisjes gehouden, en van den jeugdigen leeftijd waarop de huwelijken worden gesloten.

Over het algemeen is de openbaring van den hartstocht bij den Maleier veel minder onstuimig dan bij Europeanen. Heftige drift ziet men zelden, behalve bij vrouwen, die in de uiting daarvan dikwijls voor hare meest beruchte zusters in het Westen niet onderdoen.

De liefde van kinderen voor ouders is, vooral op lateren leeftijd, grooter dan die van de ouders voor hun kroost; maar van kleine kinderen houdt de Maleier veel, en 't is niet ongewoon den vader uren lang zijn jeugdige spruit in de sălèndang te zien dragen en liefkoozen.

Voor krankzinnigen, die men beschouwt als door een boozen geest bezeten, is de zorg al heel gering. Men laat ze, wanneer zij niet gevaarlijk zijn, zonder opzicht rondloopen; anders worden zij met één been in een blok gesloten, hetzij in, hetzij onder het huis, en hoewel men het hun aan voedsel niet laat ontbreken, wordt hun van kleeding vaak zelfs het meest noodzakelijke onthouden.

In het algemeen heeft de Maleier dan ook zeer weinig medelijden, zoodat zelfs blinden meestal hun eigen weg moeten zoeken. — Bij gelegenheid dat ik door een val uit een bèndi op grooten afstand van bewoonde streken ernstig gewond op den weg lag, passeerden mij eenige personen die draagpaarden geleidden. Geen enkele

Digitized by Google

nam notitie van mijn hulpgeroep, zeker voor een deel uit vrees, dat eene gewelddaad oorzaak mijner verwonding zou zijn en zij in moeielijkheden zouden geraken, wanneer zij in de zaak gemengd werden; maar dit neemt niet weg, dat het blijk gaf van hardvochtigheid om iemand dien zij hulpeloos en gewond in de wildernis vonden, niet den minsten bijstand te verleenen. Die hardvochtigheid, ja wreedheid van inborst zal ook blijken uit de beschrijving der gebruiken bij de hanengevechten, en straalt niet minder door in de wijze waarop de Maleier zijne kippen slacht, n. l. door ze den hals half af te snijden en ze dan te laten loopen en doodbloeden, waarbij oud en jong zich verlustigt in het fladderen en de stuiptrekkingen van het gefolterde dier. Ja, ik heb gezien, dat men een kip levend had geplukt en zoo liet loopen!

De Maleier is gehard tegen pijn; operatiën bij zware verwondingen doorstaat hij met kalmte en vaak zonder geluid te geven. Zijn vrees voor den dood is niet groot, maar toch is hij niet altijd moedig. Toen wij langs den kraterrand van de Piek van Korintji voortkropen, om een punt te bereiken vanwaar wij een beter uitzicht verwachtten, durfden slechts twee onzer koeli's ons volgen. Zelfmoord is niet ongewoon. Gedurende ons verblijf te Soepajang en te Silago hadden twee gevallen daarvan plaats, beide van jonge vrouwen die zich ophingen, de eene in een wachthuisje op het veld, de andere in het slaapvertrek. Terwijl eene dier vrouwen zeer zwakhoofdig was, bestond er voor de andere, zoo ver was na te gaan, niet de minste aanleiding tot deze wanhopige daad. Zij was zeventien jaar oud, van zeer gegoede familie, nog niet lang getrouwd en zwanger. Met eenige gezellinnen had zij den dag op de rijstvelden doorgebracht om pădi te drogen. Toen men huiswaarts wilde keeren, bleef zij achter, zeide niet mede te willen gaan, en begon eensklaps hevig te gillen, zich de kleederen van het lijf te trekken en die in kleine stukjes te verscheuren, waarop hare gezellinnen zich haastten naar het dorp te ijlen ten einde hulp te roepen. Toen zij terugkwamen, vonden zij haar in een wachthuisje, waar zij zich met een stuk doek aan een balk had opgehangen.

In het algemeen is de Maleier gastvrij. Dat wij, en anderen, dikwijls het tegendeel ondervonden, mag men niet als bewijs voor ongastvrijheid doen gelden, omdat de vrees, ja men mag haast zeggen, de afschuw voor Europeanen, althans bij vrouwen en kinderen, vooral in de Padangsche Bovenlanden, zooals uit verscheidene plaatsen in het reisverhaal blijkt, onbegrijpelijk groot is. De bewoners der meer afgelegene streken, zooals die aan de Mamoen en Pangéan en ook die van Rawas, Lebong en Limoen, maken hierop eene gunstige uitzondering.

Wat de reden van die vrees en afschuw moge zijn durf ik niet beslissen; maar ik geloof niet aan het verhaal, dat inblazingen van geestelijken, doelende op eene dierlijke uiting van den hartstocht bij den Europeaan, de oorzaak zouden zijn, omdat ik tal van feiten ken die voor het tegendeel pleiten. Wil men die reden opsporen, men zie dan niet over het hoofd, dat het spreken van de landtaal vaak

Digitized by Google

voldoende is om onbeschroomde toenadering te weeg te brengen. Met menige vrouw die voor het eerst een Europeaan zag, heb ik huishoudelijke praatjes gehouden, zonder dat zij het minste wantrouwen of de geringste vrees deed blijken; en zoo was het ook veelal met kinderen, die eerst gilden op onze nadering, maar na weinige uren kennismaking zóó bevriend waren, dat zij hun arm om mijn been sloegen en mij meêtroonden naar hun spel, of zich verontwaardigd toonden omdat zij niet, zooals hun kameraadje, een papieren steek van mij hadden gekregen. — Op den pasar te Soeroelangoen maakte ik kennis met een Djambiër van de Tembesi, die een zoontje bij zich had van ongeveer zeven jaar, een aardige jongen, die weldra op zoo vertrouwelijken voet met mij was, dat hij, zonder zijn vader, medeging naar de controleurswoning, en er zich te goed deed aan allerlei snoeperijen. Door dat hij Menangkabo-maleisch sprak, konden wij elkaar goed verstaan. Toen ik hem vertelde, dat wij plan hadden ook naar zijn dorp te gaan, antwoordde hij mij: „dan zult u in het huis mijner moeder logeeren." — Voorbeelden genoeg, dunkt mij, om het recht te geven tot de meening, dat meer gemeenzame omgang, belangstelling in de huiselijke omstandigheden en kennis der spreektaal zoovele middelen zijn om den stuitenden afkeer dien men bij de Maleische vrouwen en kinderen aantreft, allengs te doen plaats maken voor vertrouwen en achting.

Onwaarheid spreken is den Maleier als aangeboren. Welk verhaal hij u doen moge, er is altijd 't een of ander bijgevoegd of weggelaten. Van ons „de waarheid en niets dan de waarheid" heeft hij geen begrip, en hij acht onwaarheid spreken dan ook veel minder slecht dan wij, waarvan een dadelijk gevolg is, dat men in rechtszaken slechts uiterst zelden volkomen mag vertrouwen op een afgelegd getuigenis. Het afleggen van valsch getuigenis komt veelvuldig voor, en er zijn mij voorbeelden bekend, dat verscheidene personen voor eenige duiten belooning een valschen eed zwoeren.

Daarentegen is de groote ondeugd van het Westen „dronkenschap", den Maleier nagenoeg vreemd; want hoewel bedwelmende dranken hem niet onbekend zijn, en er zelfs van inlandsch maaksel bestaan, is het eene hooge zeldzaamheid, dat iemand zich daaraan te buiten gaat. Alleen wanneer bij feestelijke gelegenheden krijgsdansen plaats hebben, drinken de pandéka's, d. w. z. de personen die den krijgsdans uitvoeren, zich een halven roes, om, zoo heet het, moediger te zijn en alle bedeesdheid ter zijde te stellen.

Matig in de quantiteit voedsel die hij gebruikt, is de Maleier niet, en maar al te dikwijls zijn ongesteldheden daarvan het gevolg. Ook de zindelijkheid die zich openbaart in zorg voor reiniging van het lichaam, van kleeding en woningen, laat veel te wenschen over, en de dagelijksche baden hebben dan ook niet zoo zeer uit een oogpunt van zindelijkheid als wel van verkoeling plaats, waarom zeep ook maar zelden ge-

Digitized by Google

bruikt wordt [1]). De kleedingstukken worden door de meesten, zonder dat zij ze ooit wasschen, zóó lang gedragen, tot ze aan flarden bij het lijf hangen. Ook aardewerk wordt zelden gewasschen, omdat men vreest dat de bloemen er zullen afgaan, en als een vriendelijke Maleier u een klapperdop of een kopje bladkoffie gereed maakt, dan wordt het voor die gelegenheid eens terdege afgewreven met een doek, dien hij om de lenden draagt, of een tip van zijn buis, waarna hij er de stofjes even uitblaast. Met een „lai djilah bănа toean" (zoo is het brandschoon, mijnheer), wordt het u dan aangeboden. Allerlei afval wordt onder het huis geworpen en blijft daar liggen rotten of wordt verzwolgen door de honden die overal in de dorpen rondzwerven. Na het bereiden van een betelpruim veegt de Maleier het restje kalk dat aan den vinger gebleven is, aan de omwanding der woning of een der huisstijlen af, zoodat die overal vol vuile witte strepen zijn. De matten die voor zit- en slaapplaats dienen, zijn maar zelden vrij van lastige bewoners, zooals wij telkens ondervonden.

Voor het begrip „dankbaarheid" heeft de Maleier geen woord, en erkentelijk voor bewezen hulp, voor genoten vriendschapsblijken, zijn dan ook slechts weinigen. Geheel vreemd aan het volkskarakter is die deugd echter niet; ons inlandsch personeel schonk ons daarvan enkele malen treffende bewijzen. Men ziet een Maleier zeer zelden weenen; daartoe spreekt in het algemeen zijn gevoel niet sterk genoeg. Daarom was het des te aangrijpender, toen de heer Veth en ik in het hospitaal te Batavia, bij een bezoek aan een onzer bedienden, dezen van blijdschap over het wederzien in een vloed van tranen zagen uitbarsten. Hij was een Maleier van Soeliki afkomstig, die hevig aan ijlende koortsen leed, doch dank zij zijn krachtig gestel en de uitstekende behandeling in het hospitaal niet bezweken is. Ook sprak er dankbaarheid uit de handelwijze van een dorpsbewoner te Soepajang, dien het mij gelukt was van eene ernstige buikziekte te genezen. Niet alleen kwam hij mij twee jaren lang van tijd tot tijd versnaperingen brengen, maar hij nam iedere gelegenheid te baat om zijne dorpsgenooten te verhalen van de hulp die ik hem verleend had, en de overtuiging uit te spreken dat hij daaraan het behoud van zijn leven had te danken.

De Maleier is ernstig van aard. Luidruchtigheid vindt hij onbehoorlijk, en men merkt die dan ook alleen bij het ruwste deel der bevolking, den koelistand, op. Is hij op weg of aan den veldarbeid, dan spreekt hij gewoonlijk prevelend in zich zelven. Het zingen, d. i. langgerekt krijschen van pantoen's, is bij hem geene uiting van opgeruimdheid; integendeel, behalve op zijne prauw bij het bevaren der

[1]) In plaats van zeep gebruikt de Maleier veelal de vruchten van den tandikije, een grooten boom met fijn en ijl loof. De vruchten zijn kogelrond en hebben een middellijn van ± 2 centimeter; het vruchtvleesch dat de steenharde pit omgeeft en, rijp zijnde, bruin van kleur is, schuimt in het water even als zeep, en is werkelijk voor dit artikel, dat op de markten vrij duur verkocht wordt, een goed surrogaat.



Digitized by Google

rivieren, zingt de Maleier alleen bij zwarigheden en hartzeer, bij zorgen en verdriet. Zelfs bij kinderen mist men den gewonen luidruchtigen aard. Hunne spelen zijn stiller en bedaarder dan die van onze kinderen en kloppartijen onder jongens behooren tot de groote zeldzaamheden. Plagen doen ze elkander wel, bijv. door schelden, wat ook de gebruikelijke wijze van twisten bij vrouwen is, en de scheldwoorden en beleedigende uitdrukkingen die men uit den mond van kinderen hoort, doen in gemeenheid niet onder voor hetgeen onze achterbuurten van dien aard opleveren. Eene zonderlinge plagerij onder jongens is die, van de linkerhand boven het hoofd van een ander heen en weêr te bewegen, hetgeen in verband staat met de gewoonte van zich na het doen eener behoefte met de linkerhand te reinigen.

De bevolking van Rawas kwam mij minder ernstig voor dan die van Lebong en de Padangsche Bovenlanden. Mijne aanraking met de Koeboe's was van te korten duur dan dat ik over hun karakter een oordeel durf vellen; maar zij maakten op mij den indruk van goedige menschen te zijn. De Maleiers der Padangsche Bovenlanden stel ik, wat hun karakter aangaat, in het algemeen boven de Rawas- en Lebongbewoners. Het gebruik van opium, dat bij de eersten weinig of niet voorkomt, schijnt mij toe op de laatsten een zeer ongunstigen invloed uit te oefenen.

In het reisverhaal zal de lezer tal van voorvallen en tooneelen aantreffen, die zoovele bewijzen leveren voor het oordeel dat ik over het karakter der Maleiers uitsprak.

De Maleier is in verschillende richtingen zeer ongelijk ontwikkeld. In wetenschappelijke richting is zijne ontwikkeling wel het meest achterlijk gebleven, zooals blijkt uit de sobere producten op het gebied van literatuur en poëzie, alsmede uit de grootendeels op bijgeloof steunende geneeskunde. Het valt echter niet te ontkennen, dat er enkele gunstige uitzonderingen zijn, en dat sommige personen groote leergierigheid aan den dag leggen en bij iedere gelegenheid die zich voordoet, hunne kennis van hetgeen buiten hun gezichtskring ligt, door gesprekken met Europeanen trachten te verrijken.

Natuur- en sterrekunde, aardrijkskunde, wiskunde en geschiedenis zijn den inlander geheel onbekend, tenzij men de onsamenhangende overleveringen omtrent het oude Manangkabosche rijk geschiedenis wil noemen. Rechtskennis, d. i. de kennis der rechten en verplichtingen aan de adat ontleend, is daarentegen algemeen verspreid en staat op een vrij hoogen trap. Rekenen doet een Maleier slecht; eene eenvoudige vermenigvuldiging kost hem veel moeite. De vaardigheid in het rekenen is bij ouderen niet veel grooter dan bij jongeren; al zeer spoedig is men in dit opzicht volleerd. Op eene wandeling in de doesoen Soeroelangoen, waar ik gewoonlijk vergezeld werd door een troepje kinderen, vroeg ik aan een knaap van ongeveer zeven jaar, hoeveel dwarshouten er in eene prauw waren, die ik

Digitized by Google

bezig was op te meten. De jongen wipte van het eene dwarshout op het andere en bij het laatste gekomen, riep hij, na hardop geteld te hebben „veertien!" Een volwassene zou ongeveer op dezelfde wijze gehandeld hebben.

Vlaktematen kent de Maleier niet, wel lengte- en inhoudsmaten en gewichten. Vraagt men hem hoe groot zijne rijstvelden zijn, dan noemt hij u, als droge velden bedoeld worden, de hoeveelheid zaadpădi die hij daarvoor noodig heeft, als er van natte sprake is, de opbrengst per oogst. Ook de uitgebreidheid zijner tabaksvelden en koffieaanplantingen drukt hij uit in de hoegrootheid der productie.

De lengtematen zijn meerendeels ontleend aan de lengte der lichaamsdeelen of aan afmetingen die men daarmede kan voorstellen. Zoo is:

1. să djariē, een vingerbreed;
2. să ampoe, een duimbreed;
3. să gadang ampoe kăki, zoo groot als de groote teen;
4. să tampô, zoo breed als de handpalm;
5. să djangkă, een span;
6. să ètô, de afstand tusschen den top van den middenvinger en den elleboog, să ètô ganggam of să ètô toelang, de afstand van den elleboog tot het uiteinde van de gesloten vuist;
7. să dapô, gelijk aan vier ètô, de afstand tusschen de toppen der middenvingers, wanneer men de armen horizontaal uitstrekt;
8. să patagah, de afstand van de kruin van het hoofd tot de voeten, wanneer men recht overeind staat;
9. să pandjang băha, de afstand van de voeten tot zoo hoog men reiken kan;
10. să panggălah, een dapô langer dan să pandjang băha;
11. să bidang, vijf ètô lang, — een maat die in Rawas gebruikt wordt bij het meten van doek. In de Manangkabosche landen hoorde ik deze laatste maat nooit gebruiken.

De inhoudsmaten, die in zekere betrekking staan tot de gewichten, zijn de tjoepaq en de soekè, welke laatste in Rawas en Lebong koelak, door de Europeanen meestal met een meer algemeen verbreiden naam, gantang genoemd wordt. Behalve deze worden voor het meten van groote hoeveelheden ook nog van rôtan of biezen gevlochten manden, kamboeï, gebruikt, die 15 of 20 soekè inhouden.

De tjoepaq, soms van een klapperdop, maar meestal, evenals de soekè, van bamboe vervaardigd, en slechts zelden door een gevlochten rôtan-ring omsloten, wordt onderscheiden in tjoepaq ampè en tjoepaq lăpan; van de eerste gaan er vier, van de laatste acht op een soekè (Pl. XXXIX fig. 1, 2, 3 en 4).

Natte en droge waren worden met deze maten gemeten, hoewel voor de eerste, speciaal voor olie, ook dikwijls flesschen gebruikt worden, boeliē-boeliē

Digitized by Google

genaamd. Nagenoeg in iedere streek verschillen deze maten; zoo zijn bijv. 19 tjoepaq van Soengei-Pagoe gelijk aan 20 van de XII Kòtô, en 40 koelak van Soengei-tenang gelijk aan 29½ van Rawas, van welke laatsten 39 uit een pikol koffie kunnen worden gemeten. Iedereen heeft twee stellen maten, het eene om te koopen en het andere om te verkoopen; natuurlijk zijn de laatste kleiner. Ter markt gaande, brengt men zijne eigene tjoepaq mede en gaat eerst bij de verschillende kooplieden rond om te onderzoeken wie de grootste maat heeft, en als de waar niet al te veel in qualiteit en prijs verschilt, worden bij dien koopman de inkoopen gedaan.

De maten door de fig. 1, 2, 3 en 4 van Pl. XXXIX voorgesteld, hebben een inhoud van 2.5, 0.7, 0.64, 0.33 kub. decimeter; waaruit dus blijkt, dat zij aan zuiverheid van afmeting nogal te wenschen overlaten.

Behalve de onderscheiding in tjoepaq lăpan en ampè, spreekt men ook van een tjoepaq van zoo of zooveel taije, hetgeen beteekent, dat de hoeveelheid droge, ontbolsterde rijst, die deze maat kan bevatten, een gewicht heeft van het genoemde aantal taije.

Voor het meten van die ontbolsterde rijst, baré, gebruikt men de tjoepaq van 10 taije, die eene hoeveelheid inhoudt van evenveel gewicht als 80 centen of 130 duiten. Een taije namelijk staat in gewicht met 8 centen of 13 duiten gelijk.

Tabak verkoopt men bij het gewicht, en wel bij de taije van acht centen zwaarte. Fig. 5 van Pl. XXXIX stelt een balans met weegmandjes voor, in Lebong tot het wegen van tabak gebruikt.

De pikoewe (pikol), 125 Amst. ponden, is een gewicht dat de Maleier door de Europeanen heeft leeren kennen en dat door hem alleen gebruikt wordt bij het verkoopen zijner koffie in de gouvernementspakhuizen. Een pikol ontbolsterde rijst bevat 31 soekè, in Lebong 40 koelak; doch groote hoeveelheden rijst, 't zij pădi of baré, worden niet bij het pikol verkocht, maar men neemt de 100 soekè tot eenheid.

Ofschoon de hier vermelde maten meer en meer in gebruik komen, is echter in de onafhankelijke en verafgelegen landstreken die tot ons gebied behooren, de oude gewoonte nog niet geheel verdrongen, om de waarde van onderscheidene zaken door een goudgewicht uit te drukken. Volgens de opgaven, die ik van onderscheidene Maleiers in verschillende streken ontving, zijn deze goudgewichten als volgt:

1. de taije = 4 pau,
2. de pau = 4 amé,
3. de amé = 4 koepang,
4. de koepang, = 2 sago of tali amé,
5. de sago = 1¼ sabië,
6. de sabië = 2 koendië,
7. de koendië = 6 baré.

Digitized by Google

Een andere verdeeling komt tot de sago met deze overeen; maar neemt

5 de sago = $1^1/_2$ sabiĕ,

6. de sabiĕ = 2 koendiĕ,

7. de koendiĕ = 2 djamoewe,

8. de djamoewe = 2 sătiïng,

9. de sătiïng = 2 baré.

Ook zijn in sommige streken nog de boesoewq en de oewang in gebruik, waarvan de laatste 5 en de eerste $1^1/_4$ baré telt.

Natuurlijk verwacht men bij de goudgewichten, boengkă, den hoogst mogelijken graad van nauwkeurigheid; het mag dus minstens bevreemding wekken, dat de tot onze verzameling behoorende, op Pl. XXXIX fig. 8 afgebeelde, van welke het 1ste, 2de, 4de en 5de van koper, het 3de van lood, het 6de van zilver [1]) en het 7de, 8ste en 9de boomvruchtjes zijn, in gewichtsverhouding ten eenenmale van deze opgave afwijken. De taije als goudgewicht staat in zwaarte gelijk met vier gulden en moet alzoo veertig gram wegen. Onze gewichten zijn in volgorde: n° 1 een taije, n° 2 en 3 ieder een halve taije, n° 4 een pau, n° 5 en 6 ieder een koepang, n° 7 een sago, n° 8 een sabiĕ en n° 9 een koendiĕ, maar bleken bij nauwkeurige weging respectievelijk 44.860, 19.302, 20.529, 9.729, 0.816, 0.862, 0.405, 0.251 en 0.119 gram zwaar te zijn.

Ter onderscheiding van de centen noemt men de in de Padangsche Bovenlanden nog zeer veel, maar in Rawas niet meer in omloop zijnde duiten, waarvan zes op een stuiver gaan, piti lamô. Ons dubbeltje heet piah of bili, het kwartje tali poeloew, de halve gulden soekoe, de gulden roepiah, de rijksdaalder ringgi. In Lebong respectievelijk tjătji, wang djagoeng, kwat, soekoe, roepiah, ringgit.

Dáár waar nevens afgewogen goud, of reeds uitsluitend, onze munten betaalmiddel zijn, rekent men bij duiten, en gebruikt voor de veelvouden daarvan meerendeels de oude benamingen en de indeeling van het goudgewicht. Die veelvouden zijn:

1. de oewang, onderscheiden in: oewang anam, lăpan en poeloew, naarmate zij zes, acht of tien duiten waard is. De eerstgenoemde is o. a. te Poelau-Poendjoeëng, in geheel Agam en Batipoe en in een gedeelte van Tanahdata in gebruik.
2. de tali, eveneens onderscheiden in tali anam, lăpan en poeloew, maar in ieder geval = drie oewang.
3. de soekoe of koepang = twee tali.
4. de réă = vier koepang. Deze heeft, naarmate zij een réă anam, lăpan of poeloew is, eene waarde van *f* 1.20, *f* 1.60 of *f* 2.00; maar in Pangkalan, beoosten Pajô-Koemboeh, heeft eene réă slechts eene waarde van *f* 0.57.
5. de pau = 4 réă.

---

[1]) Een klein muntje van Engelsch Indiĕ.

Digitized by Google

6. de taije = 4 pau. Daar de waarde van pau en taije ook naar denzelfden maatstaf als die van de oewang enz. afwisselt, is de laatste nu eens = *f* 19.20, dan weer = *f* 25.60 of wel = *f* 32.—

De marktwaarde van het goud vond ik in de Padangsche Bovenlanden = *f* 64 de taije, en dus 4 duiten, elders 2½ duit, de baré, in Rawas = *f* 104 de taije, maar dáár heeft die een gewicht van zes guldens.

Wanneer men, van een goudgewicht sprekende, de bedoeling heeft daarmede bepaaldelijk de waarde van de daaraan beantwoordende hoeveelheid goud uit te drukken, voegt men er de woorden más oerai bij, zooals in más oerai să taije să pau. Wonderlijk is het zeker, dat nog steeds bij de Maleiers deze chaos van waardebepalingen in gebruik blijft, nadat zij zoo lang in de gelegenheid geweest zijn de groote eenvoudigheid van ons muntstelsel te leereu waardeeren. Om hunne zonderlinge en omslachtige manier nog nader toe te lichten, laat ik hier nog eenige uitdrukkingen voor geldswaarden volgen:

limô balé oewang of tangah doewô poeloew oewang = *f* 1;
tangah sălăpan oewang = *f* 0.50;
să gadang = twee duiten, ook de munt van twee duiten;
koerang să gadang ampè oewang = *f* 0.25;
roepiah tigô poeloew piti = *f* 0.25;
roepiah doewô balé piti = *f* 0.10;
doewô balé oewang = *f* 0.80;
tangah limô oewang = *f* 0.30.

Dat er tal van oude en vreemde geldstukken als betaalmiddel in omloop zijn, kan blijken uit de volgende lijst van munten die gedurende de Expeditie werden verzameld. Allen zijn reeds elders beschreven, behalve de op Pl. XXXIX fig. 6 en 7 voorkomende. De eerste is een kasja van Atjéh, de andere een tinnen munt van Bangka. De afbeeldingen en beschrijvingen ben ik verschuldigd aan de welwillende hulp van den heer Roest, Directeur van het Muntkabinet te Leiden.

## LIJST DER VERZAMELDE MUNTEN [1]).

### VEREENIGDE O. I. COMPAGNIE.

| | |
|---|---|
| Duit van Gelderland A⁰ 1771 | Netscher en v. d. Chijs n⁰ 21*d*. |
| Duiten van Holland A⁰ 1744, 1762 | „ „ „ 21*a*. |

[1]) De in deze lijst aangehaalde werken zijn: *De munten van Nederlandsch Indië, beschreven en afgebeeld door E. Netscher en Mr. J. A. van der Chijs, uitgegeven door het Bat. Gen.* Batavia 1863.

*De munten der Engelschen voor den Oost-Indischen Archipel, beschreven door H. C. Millies*, Amsterdam, 1852.

*Annals of the coinage of Great Britain and her dependencies, by the Rev. Rogers Ruding*, London, 1840.

Digitized by Google

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Duit van West Friesland A⁰ 1752 | Netscher en | v. d. Chijs | n⁰. | 21*c*. |
| Duiten van Zeeland A⁰ 1770, 1785 | „ | „ | „ | 21*b*. |
| Duit van Utrecht, 4 stuks A⁰ 1790 | „ | „ | „ | 21*e*. |
| **BRITSCH BESTUUR.** | | | | |
| Java Ropij, 2 stuks A⁰ 1813 | „ | „ | „ | 64. |
| Java Ropij, 3 „ A⁰ 1816/17 | „ | „ | „ | 64. |
| Java Ropij, 2 „ A⁰ 1816/17, andere stempel | „ | „ | „ | 64. |
| Halve stuiver | „ | „ | „ | 67. |
| **NEDERL. IND. GOUVERNEMENT.** | | | | |
| Duit A⁰. 1815 | „ | „ | „ | 39. |
| Halve stuiver, 2 stuks A⁰ 1824 | „ | „ | „ | 80. |
| Kwart stuiver A⁰ 1825 | „ | „ | „ | 82. |
| Halve stuiver, 2 stuks A⁰ 1826 | „ | „ | „ | 80. |
| Kwart stuiver, 3 stuks A⁰ 1826 | „ | „ | „ | 82. |
| Cent A⁰ 1835 | „ | „ | „ | 92. |
| Tweecentstuk, 2 stuks A⁰ 1838 | „ | „ | „ | 91. |
| Cent, 3 stuks A⁰ 1838 | „ | „ | „ | 92. |
| Gulden A⁰ 1839 | „ | „ | „ | 74. |
| Tweecentstuk A⁰ 1841 | „ | „ | „ | 92. |
| **ENGELSCH O. I. COMP. VOOR SUMATRA.** | | | | |
| Kèpèng van Troemon 1835/36 | „ | „ | „ | 113. |
| Kèpèng van Manangkabo 1831/32 | „ | „ | „ | 144. |
| Haantjes-duiten van Tanah Mălajoe, 3 stuks A⁰ 1831/32, | Millies pl. II | | „ | 24. |

SUMATRA.

Kasja van Atjéh. (Pl. XXXIX fig. 6.) Voorzijde: بندر — السلام — اجهدار = bandar — as-salám — Atjéh dár. — Keerzijde: مصروف — ١٢٦٧ = maçrûf. — 1267 (1850/51).[1])

Tinnen munt van Bangka. (Pl. XXXIX fig. 7).

Voorzijde: 元 記 順 興 = goan-hin sun ki (oorspronkelijke-bloei's geleidelijke firma).

Keerzijde: 元 利 合 興 = goan-hin hap li (oorspronkelijke-bloei's vereenigde winst).

[1]) Vgl. Millies, *Récherches sur les monnaies des indigènes de l'Archipel Indien*, p. 105 en Pl. XVII, n⁰ 151—153.

Digitized by Google

Duit van Djambi — Netscher en v. d. Chijs n°. 232.

ENGELSCH INDIE.

Fanam van Karel II, 2 stuks — Ruding Supp. pl. 6 n°. 16.
Kèpèng, 3 stuks — „ „ „ 16 n° 7.
Klein zilveren muntje, zeer afgesleten. [1])

SPANJE.

Stukken van acht Realen en gedeelten daarvan, geslagen onder Philips IV, Karel II en Philips V, 21 stuks.

OOSTENRIJK.

Halve Thaler van Maria Theresia A° 1765.

AMERIKA.

Halve Dollar van Bolivia A° 1830.

CHINA.

Ts'iën van Shun-chi of She-tsû A° 1644—1661.

Terwijl op de hoofdplaatsen der afdeelingen en overal elders waar Gouvernementsscholen bestaan, onze dagverdeeling tegelijk met onze uurwerken haren weg gevonden heeft, blijft de Maleier die eenigszins buiten het bereik van den Europeeschen invloed woont, nog steeds getrouw aan zijn oude tijdberekening, nevens welke hij echter ook de Arabische kent.

Die welke in de XII Kòtô en in een deel van Benkoelen in gebruik is, laat ik hier volgen.

| | XII KÒTÔ. | BENKOELEN. |
|---|---|---|
| 5 uren | soeboe-soeboe | sinam gantih |
| 5½ u. | bădarang hari of toeroen ajam | bărandjang siang |
| 6 u. | mantari tabi | terdjoen ajam of matahari metoe |
| 7 u. | să panggălah | ngarapkan pepagian |
| 8 u. | tărampai djamoewe | pengamparan djemoer |
| 9 u. | tangah naiëq | păgian pèndèk |
| 9½ u. | lăpé bădjaq | |
| 10 u. | | păgian pandjang |
| 11 u. | mandjalang tangah hari | ngarap tengah hari |
| [2]) 12 u. | tangah hari | tengah hari |

[1]) Zie de noot op bldz. 45.

[2]) Van elf tot één uur wordt ook lambè mantari genoemd, de tijd dat de zon langzaam gaat. Mantari is de Manangk: uitspraak van mata hari = zon.

Digitized by Google

| | | |
|---|---|---|
| 1 u. | tăgèlèq tangah hari | lingsir tengah hari |
| 2 u. | | ngarap pengangkătan djemoer |
| 3 u. | tangah toeroen | pengangkătan djemoer |
| $3^1/_2$—4 u. | | penanăän agoeng |
| 5 u. | pătang hari | sedjoendjang majan |
| 6 u. | sandjô | penaikan ajam |
| 6—7 u. | | pemarăän dămar of sangkoep malam |
| 7 u. | lalòq pădja | |
| 7—8 u. | | sekelap boedak |
| 9 u. | sandjô gadang | |
| 9—10 u. | | sekelap toewa |
| 11 u. | mandjalang tangah malam | ngarap tengah malam |
| 12 u. | tangah malam | tengah malam |
| 1 u. | | limpas tengah malam |
| 2 u. | | ngarap para siang |
| 3 u. | | koekoek ajam sekali |
| 4 u. | mandjalang para siang of băkoekoewq ajam săkali | |
| $4^1/_2$ u. | băboeni oengkô di rimbo | koekoek ajam derăsi. |

Het zal nauwelijks opmerking behoeven, dat in de opgegeven uren eenige speling bestaat.

Om een zekeren duur van tijd aan te geven, zooals wij spreken van een half uur, een uur, neemt de Maleier als maatstaf den tijd die noodig is voor het gaar koken van een pot rijst, en spreekt van săkali pitanaq, doewô-, tigô kali pitanaq, waarvan het laatste ongeveer een uur is.

In Lebong en bij de Koeboe's zijn namen van de dagen der week en van de maanden onbekend. Men rekent daar bij manen en zegt: „het is de eerste, tweede, derde dag der maan".

Het aantal personen, buiten de geestelijken en godgeleerden, dat lezen en schrijven kan, is in verhouding tot het bevolkingscijfer uiterst gering. Het neemt echter gaandeweg toe, door het onderwijs in de Gouvernementsscholen gegeven. In de zuidelijke Padangsche Bovenlanden kunnen zelfs de meeste hoofden het niet, en zoo is het ook in Limoen, Rawas en Lebong, hoewel in de beide laatste landstreken zeer vele mannen en vrouwen eenige kennis hebben van het rentjoeng-alphabet. Dat eene vrouw der Padangsche Bovenlanden kan schrijven of lezen, is eene groote zeldzaamheid, en toch ontbreekt het althans sommige harer niet aan geschiktheid om te leeren. Zoo heb ik eene vrouw gekend die in veertien dagen het romeinsche letterschrift leerde schrijven en spellen.



Digitized by Google

Men treft bij den Maleier eene uitgebreide kennis aan van de planten en dieren in zijne omgeving. Bij de geringe verdeeling van den arbeid heeft hij aan die kennis behoefte, om op de beste wijze in zooveel wat hij voor voeding, kleeding en woning noodig heeft, te kunnen voorzien. In het oog van den zoöloog of botanicus moge hij zich bij het bepalen van geslachten en soorten aan groote onnauwkeurigheden schuldig maken, toch is het verwonderlijk hoeveel hij opmerkt. Onder de duizenden insecten die verzameld werden, was maar zelden een exemplaar aan de inlanders die met ons waren, onbekend. Tweehuizige gewassen onderscheiden de Maleiers door de namen djantan en bĕtinô, mannelijke en vrouwelijke, waarvan de laatste de vruchtdragende zijn. Honderden houtsoorten noemen zij bij name, en het zien van een blad of een stuk schors is hun vaak voldoende om den boom te herkennen. Dat die kennis het grootst is bij hen die verder van de volkrijke dorpen en grootendeels ontgonnen streken wonen, spreekt wel van zelf.

Intusschen heeft hunne gewoonte om niet licht een antwoord schuldig te blijven, ten gevolge dat men niet altijd onbepaald vertrouwen aan hunne opgaven schenken kan, terwijl het ook niet zelden gebeurt dat men, op de tochten door de wouden den naam van een boom vragende, daarop leukweg ten antwoord krijgt: „ikô kajoe rimbô, toean", dat is een woudboom, mijnheer!

Aan smaak en schoonheidsgevoel ontbreekt het den Maleiers niet, getuige de patronen bij het weven gevolgd, de vorm der woningen en van onderscheidene kleedingstukken, voornamelijk den hoofddoek, en niet het minst het snijwerk in hout, metaal, hoorn en ivoor. In de bij dit deel gevoegde platen zijn van het een en ander onderscheidene voorbeelden te vinden en zoo ook in het Photographie-album van mijn reisgezel, den heer D. D. Veth.

Opmerkelijk is het, hoe weinigen de gave bezitten om in eene afbeelding het voorgestelde voorwerp te herkennen, zooals ons herhaaldelijk bleek, wanneer wij hun de photographische clichés of onze teekeningen lieten zien. Toch is teekenen hun niet geheel onbekend; op de omwandingen van huizen en rijstschuren ziet men vaak teekeningen in kalk, dieren, menschen of boomen voorstellende. Fig. 1 van Pl. XXXII is een facsimilé eener teekening, die wij te Rangkiang-loeloejs in het negarihuis tegen de omwanding geplakt vonden. Welk een verschil in lijnen met de op diezelfde plaat onder n$^0$. 2, 3 en 4 afgebeelde voorwerpen in gesneden hout, waarvan ik de beide eerste in Rawas, het laatste in het landschap Lebong heb gevonden!

Lang heb ik getwijfeld of de Maleier vatbaarheid bezit om natuurschoon te genieten en daardoor in verrukking kan gebracht worden; en zeker is dat ook slechts bij zeer enkelen het geval. Gedurende de jaren die ik in hun midden heb doorgebracht, heb ik slechts eenmaal iemand ontmoet die blijk gaf een open oog te hebben voor de heerlijke natuur van zijn gezegend land. Het was buiten ons gebied aan de Batang-Hari, in de kampoeëng Poelau-kăkaran. Wij zouden dáár,

Digitized by Google

op weg naar de monding der rivier Pòta, den nacht doorbrengen. De avond was prachtig: van het uitspansel goot de volle maan eene zee van zilveren licht over de toppen der boomen, weerkaatst in het kristalhelder water der rivier, dat klotste en bruiste tegen de loodrechte rotswanden, die, een weinig stroomafwaarts, den linkeroever vormen. Ik wandelde langs den waterkant heen en weer, om van de betooverende schoonheid van het landschap te genieten, toen een Maleier naar mij toe kwam en mij aansprak met de waarschuwing: „'t is niet goed Heer, hier alleen te loopen; er zijn veel tijgers in den omtrek". Ik dankte hem voor zijn vriendelijken raad en samen wandelden wij naar het dorpje terug. — „Wat is 't hier schoon, niet waar?" ving op eens mijn metgezel aan, met zooveel gevoel in zijne stem, dat ik mij plotseling als verplaatst waande in lang vervlogene dagen, toen de verrukkelijke landouwen van Zuid-Hannover haar bekorenden invloed deden gelden op mijne reisgenooten en mij. „Er is geen liefelijker plekje dan dit langs de geheele Hari; jammer maar dat er zoo weinig menschen wonen!" ging mijn dichterlijke vriend voort, en vertelde mij de redenen, die oorzaak waren van de geringe volkrijkheid dier streken. Stof tot nadenken gaf ook zijn antwoord op mijne vraag, of men tegen de knevelarijen van den Rădjô van Loeboewq-Oelang-Aliïng nimmer de hulp van ons Gouvernement had ingeroepen. „Waartoe zou dat dienen", zeide hij, „de Kompanie zal hier niet komen, want hier is niets te halen; wij hebben vaak zelven geen rijst genoeg!"

Dat er ook een enkele wijsgeer onder de inlanders schuilt, getuigen de volgende ontboezemingen, die ik uit den mond van een Maleier opteekende:

„De menschelijke geest is gelijk aan een mes; wanneer men het ongebruikt liggen laat, dan roest het en houdt op een bruikbaar mes te zijn. Alleen door arbeid ontwikkelt zich de geest."

„De menschelijke geest is gelijk aan den wind, die, zonder dat men hem ziet, overal gevoeld wordt."

„Het menschelijk hart is koning van het lichaam; het spreekt recht over de handelingen van den mensch."

„De begeerte is gelijk aan het water van een stroom; zij houdt niet op zoolang de ziel door het lichaam gedragen wordt."

„Onze begeerten zijn grooter dan de grootste berg."

„Alles heeft een begin en een einde."

„Zelfs de rug van een mes wordt scherp, wanneer men het slijpt; zoo zal ook de domste zich ontwikkelen, als hij leeren wil."

„Het lichaam is gelijk een vogel, het oog is gelijk de zon, de voeten zijn gelijk pagaaien, de handen gelijk een baardtrekker, de woorden zijn als water en vuur, de ooren zijn gelijk een strik; van allen kunt gij nut trekken, maar bij onverschillige verpleging worden zij licht uwe vijanden."

Digitized by Google

„Als wij een boom planten midden op de vlakte, zonder omheining of bewaking, zal die dan groeien en vrucht dragen? Zoo is het ook met uwe kinderen; want als ze geboren worden kennen ze goed noch kwaad."

Wij mogen uit al het voorgaande besluiten, dat de geestelijke ontwikkeling van den Maleier in 't algemeen niet groot is; dat hij echter in hooge mate praktisch ontwikkeld is, zal blijken op onderscheidene plaatsen, bij de bespreking van landbouw, nijverheid, jacht, visscherij enz.

In onze westersche maatschappij acht men het der ouderen plicht hunne kinderen eene zoo volledig mogelijke opvoeding te geven. De Maleier heeft geen begrip van hetgeen wij daarmede bedoelen: zijn kind groeit op zonder dat het hem een oogenblik hoofdbrekens gekost heeft, hoe het met diens verstandelijke of zedelijke ontwikkeling gesteld is. Al heel spoedig wordt het kind aan zichzelf overgelaten en doet het, spelende met de andere knapen en meisjes van het dorp, zijne levenswijsheid op. Over het geheel zijn de ouders zeer toegevend, eigenlijk veel te zwak: krijgt een kind zijn zin niet, dan vangt een oorverdoovend gegil en gehuil aan, dat meestal met toegeven van de zijde der ouders eindigt. De inrichting van het maleische gezin is oorzaak, dat de vader weinig macht over zijne kinderen heeft en zich ook weinig met hen bemoeit, daar de m ă m a q, oom van moederszijde, het gewoonlijk euvel opneemt, wanneer de vader zijn eigen kind kastijdt of beknort.

Maar al zijn de ouders zwak, toch gebeurt het meermalen, dat een kind eene lichamelijke kastijding krijgt voor de eene of andere nietigheid, omdat de moeder uit haar humeur is of driftig wordt. Dat zulk een kastijding vaak met mishandeling gelijk staat, spreekt van zelf; ik heb daarvan droevige voorbeelden gezien.

Bij alle gesprekken van ouderen van jaren zijn de kinderen tegenwoordig, en daar het hun niet aan opmerkingsvermogen en geheugen ontbreekt, is het natuurlijk gevolg, dat de Maleier niet lang kind blijft. En dit wordt nog bevorderd door de gewoonte om zoodra mogelijk van de krachten der kinderen gebruik te maken voor werkzaamheden in de huishouding en op het veld, waartoe zij meestal grooten lust toonen.

Zonder bepaalden leermeester, zonder zorgvolle ouders, leert het kind uit alles wat in zijne omgeving voorvalt en gesproken wordt, en gevoelt reeds op jeugdigen leeftijd neiging tot eene zekere zelfstandigheid.

Terwijl de meisjes langzamerhand het zwaarste deel in de huiselijke bezigheden krijgen en onderricht ontvangen in het maken van matten en mandjes, het bereiden van voedsel en het weven van kleedjes of, elders, in het vervaardigen van kantwerk, overlegt de jongen met zijnen m ă m a q en zijne ouders, waarop hij zich zal gaan toeleggen.

Die keuze hangt niet alleen van de neiging, maar ook van de meerdere of min-

Digitized by Google

dere gegoedheid af. Zij die beginnen met naar godsdienstscholen te gaan, moeten eenige middelen hebben, om dáár in eigen levensonderhoud en kleeding te voorzien en bovendien hunnen leermeester van tijd tot tijd een klein geschenk te geven. Verreweg het meerendeel wordt landbouwer, ja, men mag zeggen allen; want de weinigen die als handelaar of handwerksman hun levensonderhoud verdienen, blijven toch hun aandeel behouden in de rijstvelden en den veestapel van het gezin, en brengen, zoo noodig, het hunne tot den vereischt wordenden arbeid bij. De aanstaande handwerkslieden gaan in de leer bij een ijzer- of goudsmid of bij een timmerman, om zich in het vak te bekwamen; de baas, die indoewq samang heet, terwijl de leerling anaq samang genoemd wordt, neemt, nadat aan de formaliteiten door de adat gevorderd voldaan is, de leiding van den leerling op zich, en krijgt, als deze bij hem blijft, doorgaans een overwegenden invloed op zijn verderen levensloop.

Vele Maleiers geven toe aan hunne neiging tot zwerven, en trekken jaren lang als koeli of kleinhandelaar van de ééne plaats naar de andere; zij die hun geheele leven koeli blijven, kunnen bijna gezegd worden een afzonderlijken stand te vormen; men noemt ze koeli lamô, en zij zijn meerendeels op de hoofdplaatsen of de middelpunten van verkeer gevestigd, waar zij het slechtste deel der bevolking uitmaken, daar zij zich aan dobbelspel, hanenvechten en, helaas! ook maar al te veel aan opiumschuiven overgeven.

Deze koelistand bestaat in Limoen, Rawas en Lebong niet.

Van hetgeen wij onder vrouwelijke handwerken verstaan, kennen de maleische meisjes zeer weinig; de kunst van naaien is meer algemeen bij mannen dan bij vrouwen, en het gebeurt niet zelden, dat men den man een badjoe voor zijne vrouw of zijn kind ziet maken, terwijl de regel is, dat hij zijne eigene kleederen vervaardigt.

In Rawas en Lebong, waar het familieleven meer met het onze overeenkomt, in zooverre dat daar ouders en kinderen tot hetzelfde gezin behooren, wordt van de opvoeding wel iets meer werk gemaakt dan in de Manangkabosche landen, maar toch in heel veel meer dan voeden en kleeden bestaat zij ook daar niet.

Ander dan godsdienstonderwijs wordt in de inlandsche maatschappij niet gegeven, maar dit sluit tevens het leeren lezen en schrijven met Arabische karakters in, waarbij als schoolbehoeften gebruikt worden de sjăta, de lôh, de réha en de pennen, kalam, van den stengel der răsam-varen of van de harde nerven der idjoewq, de vezelen van den arèn-palm, gemaakt.

De sjăta, het liniëerbord (Pl. XXXIV fig. 2), is een met touwtjes bespannen plankje, waarom men het stuk papier slaat dat beschreven moet worden, waarna men er met den nagel zacht over wrijft, zoodat de moeten, door de touwtjes veroorzaakt, de lijnen vormen. De lôh is een eenvoudige schrijfplank om het papier

Digitized by Google

op te leggen en de réha (Pl. XXXIV fig. 3) een kunstig uit één plank gesneden lezenaar, juist hoog genoeg voor den, met gekruiste beenen, op een matje gezeten leerling. Tafels en banken vindt men alleen op de inlandsche Gouvernementsscholen, die, wat het onderwijs betreft, geheel op Europeesche leest zijn geschoeid, maar daarom de soerau's of godsdienstscholen zeker niet in alle opzichten overtreffen.

In die godsdienstscholen hangt de waarde van het onderwijs geheel af van den persoon des leeraars, die meer de steeds tegenwoordige vriend en leidsman, dan de schoolmeester is. Zijn leerend woord, vaak gegoten in warme taal, die tot het hart spreekt, heeft grooten invloed op de vorming zijner leerlingen. Maar mist hij daartoe de gave, zooals meestal het geval is, dan bepaalt zich het onderwijs aan de soerau in het leeren opdreunen van gedeelten uit den Koran of uit de zoogenaamde Kitabs, boeken over den godsdienst, die nu eens door de hadji's uit Arabië medegebracht, dan weder in Maleische vertaling door de Singapoersche persen geleverd worden, maar ook in het laatste geval zooveel Arabisch bevatten, dat gewoonlijk de leeraar zelf ze niet verstaat. Alle discipelen lezen te gelijk op zangerigen toon, en de onderwijzer leest veelal mede, om te verbeteren waar een fout gemaakt wordt. Bij het leeren spellen en schrijven zijn de kameraden meer behulpzaam dan de leeraar. Tegenwoordig worden zeer veel boekjes tot oefening in 't spellen gebruikt, die, van Singapoer ingevoerd, voor eenige centen op de markten te koop zijn. Een zoodanig boekje is bij onze verzameling.

Minder nog dan in de Padangsche Bovenlanden wordt in Rawas en Lebong van het inlandsche onderwijs werk gemaakt. Bepaalde godsdienstscholen zijn daar niet en Arabisch lezen en schrijven kent bijna niemand. Maar daarentegen is, zooals we zagen, de kennis van het rentjoeng-schrift algemeen verspreid, zonder dat daarvoor eenige inrichting van onderwijs bestaat; de een leert het van den ander.

Boven wezen we reeds met een woord op het onderwijs dat van Gouvernementswege gegeven wordt op zoogenaamde inlandsche Gouvernementsscholen, waarvan het aantal in de Padangsche Bovenlanden in den laatsten tijd zeer is toegenomen en waar het aan leerlingen niet ontbreekt. Er wordt onderricht gegeven, niet in de volkstaal, maar in het lezen en schrijven van het Riouwsch-Maleische dialekt met romeinsch en arabisch karakter, in de beginselen der cijferkunst, in aardrijkskunde en hier en daar in de beginselen van het landmeten.

Het pleit zeer voor de geschiktheid van den leerling tot meerdere ontwikkeling, dat hij zich in zoo korten tijd het grootste deel weet eigen te maken van de geringe kennis die de onderwijzer bezit. Van de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers mag men allengs geschikter meesters verwachten dan tot nu toe aan het hoofd der scholen stonden. Dat echter de maleische knaap door de kennis op de school opgedaan beter in staat zou zijn geworden om een nuttig en werkzaam lid te wezen van zijne maatschappij, meen ik te mogen ontkennen. De scholen leveren

Digitized by Google

jongelingen die eene groote dosis eigenwaan bezitten, zich zelven te goed rekenen om, evenals hunne dorpsgenooten, door landbouw of handwerk hun levensonderhoud te verdienen, en die alleen haken naar eene betrekking in Gouvernementsdienst. Het aantal sollicitanten is echter veel te groot voor de beschikbare plaatsen, en de teleurgestelden vormen eenen stand van verwaande ledigloopers, die zooveel mogelijk op kosten der familie leven, en, om in hunne meerdere behoeften te voorzien, het geleerde misbruiken door het aansporen tot en het oprakelen van allerlei geschillen, waarin zij dan ten koste hunner cliënten als gevolmachtigden optreden.

Kon het zóó worden ingericht, dat de nu bestaande scholen, eenigszins gewijzigd en in aantal verminderd, alleen dienden tot opleiding van aanstaande hoofden en ambtenaren, en daarenboven gelegenheid gegeven werd tot het vormen van bekwamer landbouwers en ambachtslieden, dan zou eene weldaad aan de bevolking bewezen worden. Praktische scholen heeft de Maleier noodig, geen Nederlandsch lager onderwijs!

---

## DERDE HOOFDSTUK.

### GODSDIENST. — BIJGELOOF. — ZIEKTEN. — GENEESLEER.

Met uitzondering van de Koeboe's, een deel der Korintjiërs en een veel grooter deel der bevolking van de Palèmbangsche Bovenlanden, zijn de bewoners van Midden-Sumatra Mohammedanen, maar van het wezen van den Islam heeft het volk al zeer weinig begrip, en met uitzondering van enkele hădji's en geestelijken, die eene meer of min grondige kennis van den Koran bezitten, bepaalt zich voor de meesten de godsdienst tot het voldoen aan enkele voorschriften waarvan de opvolging zich in uitwendige handelingen openbaart, zooals het des Vrijdags opgaan naar het bedehuis, het verrichten van de rituëele gebeden, het houden der vasten, de soeloewq [1]) of religieuse afzondering gedurende veertig dagen, de besnijdenis, het vermijden van hetgeen de Koran als onrein verbiedt, en dergelijke. In de Padangsche Bovenlanden zou men nog het meest van ijver voor den godsdienst kunnen spreken.

---

[1]) سلوك is de naam waardoor de religieuse oefeningen der Çoefi's of mystieken van den Islam worden aangeduid. De veertigdaagsche afzondering voor godsdienstige overpeinzingen, die op Sumatra onder dezen naam voorkomt, is wel een merkwaardig bewijs van den toenemenden invloed van het Çoefisme. P. J. V.

Digitized by Google

Bijna iedere negari heeft daar eene soerau en een moesadjid of moskee, in Indië gewoonlijk missigit genoemd. In de XII Kòtò, die tot voor korten tijd hierop eene uitzondering maakten, is in de laatste jaren het aantal dier inrichtingen aanmerkelijk toegenomen. Daarentegen geldt, zoo van eenig deel van Sumatra, dan zeker van Lebong, dat er de Islam slechts in naam bestaat. Er zijn moskeeën noch godsdienstscholen, en tot nog toe ondernam daar niemand de bedevaart naar Mekka. Nog kort geleden was godsdienst-onderwijs er ten eenenmale onbekend, totdat een Benkoelees, door geloofsijver gedreven, Lebong ging bereizen en er onderwijs gaf in het lezen der schriften en het doen van gebeden. Hij kreeg echter slechts weinige leerlingen, waardoor zijn ijver zoo verflauwde, dat hij naar zijn land terugkeerde. Echter is er in iedere marga [1]) een persoon, met den titel van malim, die in tegenwoordigheid van het dorpshoofd de huwelijken sluit.

In Rawas en Redjang wordt slechts ééne klasse van geestelijken gevonden, die den naam draagt van ketib en aan welker hoofd de Lebé Panghoeloe staat. Zij zijn echter weinig talrijk en ontbreken in Redjang in de meeste doesoen's. Voor 't meerendeel is de geringe man daar nog heiden, maar zijn godsdienstgevoel schijnt zich weinig naar buiten te openbaren; althans mij is daarvan niet anders bekend, dan dat de vulkaan Kaba als heilig beschouwd wordt en aan een op den rand van den grootsten uitgebranden krater staanden steen van tijd tot tijd offeranden worden gebracht.

Doch keeren wij tot de praktijk van den Islam in de Padangsche Bovenlanden terug. De jongens van een minder gegoed gezin bezoeken de soerau van hun negari; alle anderen trekken naar eene der grootere inrichtingen, om de schriften te leeren lezen, welke studie mangădji heet. Van alle streken van Midden-Sumatra, zelfs uit Rawas, komen jongelingen naar de godsdienstscholen in de Padangsche Bovenlanden, om, na een verblijf van soms tien en meer jaren, naar hun geboorteland terug te keeren en dáár het geleerde aan anderen te onderwijzen.

De eens zoo beroemde school te Si-Loengkang is sedert den dood van den geleerden en energieken Toeankoe Sièq-Mohamad-Saléh, op 1 April 1872, zeer in aanzien gedaald, daar geen der leerlingen den grooten meester genoegzaam evenaarde om diens taak op waardige wijze voort te zetten. Wel worden de kleine soerau's, die het grootsche gebouw omringen, nog steeds door enkele leerlingen bezocht, maar dat gebouw zelf dient nog alleen tot verblijfplaats voor hen, die in de soeloewq boete doen voor hunne tekortkomingen. Dat de soeloewq, gelijk men beweerd heeft, vreemd zou zijn aan de Sjafeïten, werd mij door alle geestelijken, die ik er naar vroeg, tegengesproken [2]), terwijl zij mij tevens verzekerden, dat aan alle

[1]) Distrikt. Zie het hoofdstuk waarin gehandeld wordt over het Bestuur.

[2]) Dit is natuurlijk, omdat de soeloek geheel buiten de quaesties staat die de Sjafeïten en Hanafieten verdeelen, en hare praktijk voor beide scholen evenzeer een vreemd element is. P. J. V.

Digitized by Google

soerau's in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden de leer van Sjafeï onderwezen wordt. Of dit laatste wel zoo zonder uitzondering het geval is, meen ik echter te mogen betwijfelen, omdat de houdingen, bij het doen der dagelijksche gebeden aangenomen, op verscheidene plaatsen overeenkomen met die, bij de volgelingen van Hanafi in gebruik.

Te Padang, te Fort de Kock en te Palèmbang vindt men fraaie, uit steen opgetrokken moskeeën; doch overal elders zijn het eenvoudige houten gebouwen, meestal met drie steeds kleiner wordende daken, waarvan het bovenste in eene punt eindigt, soms ook wel met een enkel spits toeloopend dak. In plaats van op palen te staan, hebben zij vaak steenen fundamenten, en veelal bereikt men de deur langs eene steenen trap, in welker nabijheid zich een vijver of watervat bevindt, om gelegenheid te geven tot het verrichten der voorgeschreven wasschingen, alvorens men het godshuis betreedt. Doorgaans wordt daarbij een bamboe-koker gebruikt, van onderen gesloten en nabij den bodem van een gat voorzien, waardoor het uit het vat geschepte water vloeit. De minaret, vanwaar in andere Mohammedaansche landen de Moadsdsin de geloovigen tot het gebed oproept, treft men, behalve bij de moskeeën op de hoofdplaatsen, nergens aan; maar in plaats daarvan ziet men in de Padangsche Bovenlanden bij, en in Rawas veelal in de moskeeën groote trommen, hier *bedoek*, dáár *taboew* geheeten, waarop soms bij al de gebedstijden, maar meestal slechts voor den Vrijdagsdienst wordt geslagen. In Rawas, waar de inrichting der dorpen zulks toelaat, hetgeen in de Manangkabosche landen niet het geval is, heeft de oproeping tot het uitspreken der gebeden hier en daar door den *modin* plaats.

Het inwendige der moskeeën levert weinig merkwaardigs op. In den westelijken wand is een klein vertrekje of nisje uitgebouwd, de *kahérat*[1]), waarheen gedurende het gebed het aangezicht wordt gekeerd, en dat de richting aanwijst waarin de tempel te Mekka gelegen is. Het gebeurt wel eens, dat de bouwmeester zich in die richting vergist heeft, en men ziet dan eene streep op den vloer, die de later gevonden juistere richting aangeeft. Eene soort van preekstoel, *mimbar*, bij den Vrijdagsdienst gebruikt, staat ter rechterzijde van het genoemde vertrekje.

Is de moskee, en in Rawas ook de straks nader te vermelden *langgar*, steeds het eigendom der gemeente, met de *soerau* is dat niet altijd, zelfs meestal niet het geval. Gewoonlijk behoort die aan den een of anderen vromen geestelijke, in den regel een hădji, die daar de jongelingen om zich vereenigt om hen in de kennis der schriften te onderrichten. Maar al te dikwijls is hier niet alleen godsdienstijver, doch ook ijdelheid in het spel, daar het bezit eener fraaie soerau al spoedig den roep van geleerdheid en vroomheid met zich brengt. Ook vele hoofden

[1]) Het arabische محراب.



Digitized by Google

laten soerau's bouwen, waar zij hunne dagelijksche gebeden verrichten en tevens gelegenheid geven om godsdienstonderwijs te ontvangen. Een deel der soerau dient den eigenaar vaak tot woonhuis en zelfs zijn er die gedeeltelijk tot lăpau, een Maleischen winkel, tevens logement, zijn ingericht. In uiterlijk komen de grootere met de moskeeën overeen, maar de meeste hebben slechts twee daken boven elkander, waarvan het bovenste echter niet spits toeloopt. Men vindt er van allerlei materiaal vervaardigd; de armoedigste hebben zelfs eene boomschors-omwanding.

In de Residentie Palèmbang heeft men in de groote dorpen goed gebouwde moskeeën of missigit's, met pannen gedekt, die in de kleinere vervangen zijn door langgar's, gebouwtjes van bamboe of boomschors, waar des Vrijdags de geloovigen bijeenkomen en waar soms de jeugd een hoogst oppervlakkig onderricht in de uiterlijke godsdienstvormen ontvangt.

De geestelijkheid is in de Padangsche Bovenlanden in twee klassen te onderscheiden; tot de eerste behooren de eigenlijke geestelijken, dat zijn zij die een geestélijk ambt bekleeden, de Imám, Katîb, Bilál[1]) en Malim of Panditô; tot de tweede de schriftgeleerden en hădji's, waarvan de eersten, naar hunne vorderingen in de kennis der schriften, verdeeld worden in: Oerang siaq, Păkiē en Labai. De geestelijkheid aan de moskeeën in Rawas is, evenals elders in het Palèmbangsche, eenigermate op Javaansche wijze ingericht, en men heeft er dus, in plaats van den Imám, den Panghoeloe, onder wien de Ketib en Modin (= Katib en Bilál) staan. Het hoofd der geestelijkheid in de geheele Residentie is de Pangéran panghoeloe ter hoofdplaats, die wel is waar geen bemoeienis met den dagelijkschen gang van zaken, maar bij geschillen op kerkelijk gebied meestal een beslissende stem heeft.

Hoewel niet erfelijk, zoo zijn toch de geestelijke waardigheden op de meeste plaatsen tot bepaalde families, in de Manangkabosche landen tot bepaalde soekoe's beperkt. Vaste bezoldiging genieten de geestelijken niet; ze zijn allen landbouwers even als hunne dorpsgenooten, van wie zij echter in verschillende vormen en bij onderscheidene gelegenheden liefdegiften ontvangen.

Tot de inkomsten der geestelijkheid behoort een deel der zakát, die in een amé voor iedere drie taije goud, en in honderd soekè[2]) van iedere duizend soekè pădi bestaat, en onder de geestelijken en armen verdeeld wordt. Het geven van zakát is geheel vrijwillig, maar zij die het nalaten, stellen zich bloot aan de afkeuring hunner dorpsgenooten. Ook de verdeeling der zakát, die aan de priesters

[1]) Bilál was de naam van den eersten Moadsdsin, en wordt in vele landen als de algemeene naam van al zijne opvolgers gebezigd.

[2]) Of koelak, zooals deze maat in Rawas genoemd wordt. Zie bl. 43.

Digitized by Google

is overgelaten, geschiedt zeer willekeurig, en nagenoeg nergens worden de voorschriften van den Islam daarin zonder afwijking gevolgd.

Een enkele maal gebeurt het, dat verschil van gevoelen onder de geestelijkheid aanleiding geeft tot verwikkelingen en stagnatie in den gang der godsdienstoefeningen, en het mag wel als een bewijs van vertrouwen worden aangemerkt, dat men zich somtijds zelfs in die gevallen tot den Europeeschen ambtenaar wendt om beslechting van het geschil. Te Soepajang deed zich het geval voor, dat de Imám een huwelijk had gesloten en daarbij een zusterszoon van den vader der bruid als haar wali had toegelaten, wat volgens de andere geestelijken niet geoorloofd was. De Imám wilde niet toegeven en door tusschenkomst van het bestuur werden nu eenige godgeleerden van naam, de Sjeichs van Kòtô-baroe, Batoe-banjaq en Talang-bă̆boengô, bijeengeroepen om de zaak te beslechten, met dit gevolg dat de Imám in het ongelijk werd gesteld, die daarop zijn ontslag nam, omdat de overige geestelijken weigerden hem als voorganger bij den Vrijdagsdienst te erkennen.

Behalve de geestelijken zijn er slechts weinigen die al de voorgeschrevene gebeden of verheerlijkingen van Allah, door de Maleiers s o e m b a j a n g genaamd, verrichten. De tijden dier gebeden noemt de Maleier w ă k a t o e. Ze zijn m ă g a r i b, ongeveer te zes uren 's avonds, i s j a, te acht uren 's avonds, s o e b o e, te vijf uren 's morgens, l o e h o e r, te één ure en n g ă s a r ongeveer te vier uren in den namiddag. Op het juiste oogenblik van zonsop- of ondergang mogen de gebeden niet worden verricht. Of die wăkatoe's al dan niet door het slaan op de groote trom bij de moskee of soerau aan de gemeente worden bekend gemaakt, hangt af van de meerdere nauwgezetheid der geestelijken; hier en daar geschiedt het geregeld.

Op de hoofdplaatsen, en ook elders in sommige streken, zooals in de vallei van Soengei-Pagoe en in Rawas, nemen ook de vrouwen de dagelijksche gebeden in acht, en zijn daarbij gekleed met een witten doek, t i l ă k o e ë n g, waarin het geheele lichaam en het hoofd gehuld is, zoodat alleen het aangezicht onbedekt blijft [1]). Als 's avonds de reeds onder de kimmen gedaalde zon het geheele landschap in een tooverachtig licht van vurig rood hult, dan leveren al die in het wit gekleede gedaanten, die den droog liggenden oever der kabbelende rivier bedekken, en nu eens met opgehevene armen onbewegelijk stil staan, dan weder, op de knieën vallend, het hoofd in diepen ootmoed ter aarde buigen, een tooneel op dat ons de sprookjes onzer kinderjaren in het geheugen terugroept.

Vóórdat de Maleier zijn gebed aanvangt, ontdoet hij zich van zijne kleederen, behalve van de saroeëng, die hij hoog over de borst vastmaakt, terwijl hij zich de kaijen bă̆sahan om de schouders slaat en den hoofddoek vaak door een kopiah

---

[1]) Van een biddende vrouw wordt een afbeelding gevonden in het Photographisch Album, n°. 18.

Digitized by Google

vervangt. Dan verricht hij de voorgeschreven wasschingen, spreidt een stuk doek, een matje of ook wel eenige takken en bladeren voor zich uit en begint met gebogen hoofd het gebed te prevelen, van welks zin verreweg de meesten niet het minste begrip hebben. Het soembajang wordt aan de jongens in de soerau geleerd, maar ook in het dagelijksche leven leert de een het van den ander, dien hij bij het bidden vergezelt en wiens bewegingen hij werktuigelijk navolgt.

'S Vrijdags, ongeveer te één ure na den middag, wordt in de missigit openbare godsdienstoefening gehouden, waarbij, ook al is het voorgeschreven getal van 40 personen voor de sidang djoemaät niet aanwezig, de katoebah (in 't Arabisch chotbah), eene uit twee deelen bestaande preek, door den Katib wordt voorgelezen, en de Imám een gebed van twee rakaät's (Ar. rak'ah, buiging) met de gemeente doet. In het hier beschrevene bestaat de geheele Vrijdagsdienst. Men zou dus verkeerd doen de viering van dien dag met die van onzen Zondag gelijk te stellen.

Bij geboorte, huwelijk en overlijden, bij het planten en oogsten, bij het slachten, bij het genezen van zieken, in één woord bij iedere gebeurtenis van eenig belang, worden gebeden of formulieren uitgesproken, waarin het Arabisch een hoofdrol speelt, en die dan ook voor het gros der bevolking onverstaanbaar zijn.

Zij die de bedevaart naar Mekka hebben gedaan, maken daarop eene uitzondering; hun getal is in de laatste jaren zeer toegenomen, hoewel er nog altijd streken bestaan, zooals de XII Kòtô en Lebong, waar geen andere hădji's zijn dan die welke uit andere negariën komen en daar tijdelijk verblijf houden. Vijftien jaren geleden vertrok de eerste bedevaartganger uit de negari Talang-băboengô, en nu telt diezelfde negari reeds 54 hădji's.

Het Gouvernement legt aan het gaan naar Mekka van mannen noch vrouwen eenige moeielijkheid in den weg; aan ieder, die geen schulden achterlaat, en genoegzame middelen heeft om de reis te kunnen bekostigen, wordt op zijn verzoek een pas uitgereikt, die te Djiddah door onzen Consul moet worden afgeteekend. Men rekent gewoonlijk dat zeshonderd gulden per persoon voor de kosten der bedevaart noodig zijn, een bedrag dat soms in goud, maar meestal in rijksdaalders wordt medegenomen. Het kapitaal dat jaarlijks door de pelgrims aan den nationalen rijkdom wordt onttrokken, is zeer aanzienlijk, wat natuurlijk op de algemeene welvaart niet zonder invloed blijft. Wat men er ook van moge zeggen, zeker is het, dat de hădji steeds met meerdere onderscheiding dan een ander wordt behandeld, en even zeker, dat in de meeste verwikkelingen en moeielijkheden die het Gouvernement ondervindt, hădji's de hand hebben. Dit ligt trouwens in den aard der zaak, daar zij natuurlijk tot het meest ondernemende en energieke gedeelte der bevolking behooren, en daar, wat zij gedurende hun verblijf in Arabië vernemen, veelal de strekking heeft om hen tegen den ongeloovigen overheerscher op te zetten. Echter

Digitized by Google

zou het zeer onrechtvaardig zijn allen over éénen kam te scheren; want vele hădji's zijn trouwe onderdanen en voor hunne dorpsgenooten voorbeelden van plichtsbetrachting. In de zuidelijke Padangsche Bovenlanden zijn er geen hădji's als hoofden in Gouvernements dienst; maar wel is dat het geval in Rawas, waar wij onder andere kennis maakten met twee Proatin's, de Dipati's van Lesoeng-batoe en Soengei-Bauoeng, beide hădji's, die ons met veel toewijding zeer goede diensten bewezen hebben. Onder de geestelijke adviseurs, die sedert de invoering der nieuwe rechtspleging ter Westkust van Sumatra (1 Nov. 1875) onder den titel van kali [1]) en met eene bezoldiging van *f* 15 's maands bij de rechtbanken zijn aangesteld, worden op onderscheidene plaatsen hădji's aangetroffen.

Wanneer de eerste helft der maand Saban voorbij is, en dus de vasten, poeasô, băsauoen of băsahô, nadert, vangen de voorbereidingen aan tot de feestelijkheden en maaltijden die aan den langen tijd der ontbering voorafgaan. Onder de houten stampblokken worden ledige halve klapperschalen gelegd en dagen achtereen hoort men tot laat in den nacht het regelmatige geluid van het rijststampen der vrouwen en meisjes. Een groote voorraad meel en rijst is noodig voor de lekkernijen, die tegen de vasten aan de bloed- en aanverwanten en aan de hoofden worden gebracht.

De oudsten en meest gegoeden uit het dorp koopen gezamenlijk eenige buffels en koeien, die drie of vier dagen vóór den aanvang der vasten worden geslacht, en waarvan het vleesch, voor zoover het niet door de gemeenschappelijke eigenaren wordt gehouden, verkocht, en in de verschillende gezinnen op allerlei wijzen toebereid wordt, ten einde het op het feestmaal vóór de vasten bij de rijst te nuttigen. Bij deze gelegenheid worden vier of vijf oerang siaq uitgenoodigd om te komen bidden, măminta doah, mangădji of ratib; dit gebed bestaat in het aanvankelijk langzaam, maar allengs sneller en sneller uitgalmen der woorden: Lah iláha ill'Alláho, totdat men van vermoeidheid moet ophouden [2]).

Het slachten geschiedt in het bijzijn van tal van nieuwsgierigen door een hădji of één der malim bătigô, door welken naam de Imám, Katib en Bilál worden aangeduid; hij die slacht ontvangt ter belooning een soekè vleesch voor elken buffel en een halve soekè voor iedere koe [3]).

---

[1]) Het arabische قاضى, rechter.

[2]) Dit is dus geen eigenlijk gebed, maar een lofverheffing Gods, in het Arab. ذكر, dzikr, genaamd, welk woord door de Maleiers als dikir wordt uitgesproken. Het woord ratib, راتب, schijnt ongeveer hetzelfde te beteekenen als ذكر; althans het meerv. رواتب komt in het Arab. dikwijls voor in de beteekenis van gebeden en lofverheffingen Gods, die de fakirs of derwisjen op bepaalde tijden moeten uitspreken. Zie Dozy »Supplément aux dictionnaires Arabes", I. 507. P. J. V.

[3]) De soekè vleesch heeft een gewicht van bijna 3 Kilo.

Digitized by Google

Het slachtvee wordt met een stuk mat geblinddoekt en om de pooten zijn sterke touwen gewonden, die, nadat men het te slachten dier heeft omvergetrokken, stevig worden toegehaald. Om de horens bindt men een touw, met een lus, waardoor een stok gaat die, in den grond gestoken, den kop van het dier zoo draait, dat de hals naar boven is gekeerd. Nu bestrijkt de slachter het groote slachtmes met speeksel, door het van 't heft tot de punt te laten glijden tusschen duim en voorvinger van de rechterhand, nadat hij die in den mond heeft bevochtigd; daarna besprenkelt hij met water uit een halven klapperdop den hals van het dier, om dien vervolgens onder het uitspreken van een formule langzaam door te snijden. Evenals in Europa de deur van een slachtplaats steeds bezet is door toeschouwende kinderen, is ook bij het slachten voor de poeasô de Maleische jeugd op de been. Het aantal karbouwen en koeien dat geslacht wordt, is vrij groot. Zoo bedroeg het in 1877 te Alahan-pandjang en Talang-băboengô, voor eene bevolking van omstreeks 4500 zielen [1]), veertig stuks.

Den laatsten dag der maand Saban begeven allen, jong en oud, mannen en vrouwen, zich met eenige oerang siaq, die daarvoor een cent of wat belooning krijgen, naar de graven der overleden familiebetrekkingen, om voor hen te bidden en tevens hunne voorspraak bij Allah in te roepen, waarna men vóór zonsondergang naar de badplaats gaat ter algeheele reiniging, b ă l i m a u, welke daarin bestaat, dat men het hoofd wascht met citroensap, gemengd met eenige geurige wortels, zooals t j ă k o e w e, g a m b è l o e en k ă s a i  h a r o e n, vervolgens een bad neemt en het lichaam met rijstpoeder inwrijft.

Zoowel deze dag als de beide voorgaande worden door de vrouwen aan het afleggen van bezoeken besteed (Pl. III, fig. 1); in lange rijen ziet men ze, door de kinderen vergezeld, langs de dorpspaden trekken, allen in de fraaiste kleederen gedost, met de d o e l a n g's [2]) op het hoofd, waarop rijstgebak en vruchten, door de t o e d o e ë n g  s ă d j i of d e l ă m a q dicht gedekt, aan de bloedverwanten en vrienden worden gebracht. Ook brengt men elkander eigengemaakte, van biezen gevlochten mandjes, in allerlei sierlijke vormen, die met a m p i ï n g, rijst of b ă t i ë gevuld zijn; die mandjes, waarvan op plaat LXXVIII en LXXIX eenige zijn afgebeeld, dragen naar gelang van den vorm onderscheidene namen.

Na het bălimau hoort men allerwege in de dorpen geweren afvuren en het knappen van voetzoekers van Chineesch maaksel, die voor weinige centen op de markten en in de lăpau te koop zijn. De poeasô neemt, volgens de overeen-

---

[1]) Zie D. II, bl. 60.

[2]) Wij mogen niet nalaten hier op te merken, dat de verklaring van maleische woorden en uitdrukkingen en de beschrijving van voorwerpen gezocht moet worden in die hoofdstukken, waarin de bespreking van die voorwerpen en uitdrukkingen uit den aard der zaak meer in 't bijzonder thuis behoort.

Digitized by Google

stemmende leer van alle Mohammedaansche rechtsgeleerden een aanvang, nadat de nieuwe maan zich het eerst aan den hemel vertoond heeft. Er kan slechts verschil over den aanvang bestaan, wanneer de weersgesteldheid de waarneming belet. Zulke verschillen komen op Sumatra dikwijls voor, maar de gissing van den Heer Verkerk Pistorius, dat zij met het verschil in leer tusschen Sjafeïten en Hanafieten samenhangen [1]), schijnt mij geheel onaannemelijk. Behalve de geestelijken zijn er slechts weinigen die trouw de vasten houden; in het begin is de ijver groot en doen zelfs de kinderen mede, maar weldra verflauwt de geestdrift en houdt men zich niet meer aan het voorschrift om alleen van zonsondergang tot 's morgens vier à vijf uren iets te gebruiken. Gedurende de laatste dagen vóór de vasten worden wederom bedevaarten gedaan naar de graven der afgestorvenen, waar wierook gebrand en gebeden wordt, met het doel om een goeden oogst en toeneming van den veestapel te verkrijgen. Dergelijke plechtigheden worden door velen ook bij de buffelkralen verricht.

Wanneer de vastenmaand haar einde nadert, worden nogmaals buffels en koeien, in kleinere dorpen ook wel eenige kippen, geslacht voor de viering van het bă-lăpé [2]), de beëindiging, dat als een groote feestdag, hari rajô, beschouwd en door velen ten onrechte voor den inlandschen nieuwjaarsdag gehouden wordt. Het slachten heet mandòbië di balai tinggi. Voor deze gelegenheid worden ook bijzondere lekkernijen, lămang en karé-karé, gemaakt.

Nadat men een der laatste avonden van de vasten wederom door de geestelijken gebeden heeft doen houden, bij welke gelegenheid de piterah, eene hoeveelheid van ongeveer vier tjoepaq rijst, ten behoeve der moskee wordt gegeven, gaan des morgens vóór het aanbreken van den eersten dag der maand Sjawal allen naar de badplaats, om, evenals bij het begin der vasten, reiniging te houden; maar nu is ieder daarbij voorzien van eene brandende flambouw, akan pănarangkan djalan ka siroegô, hetgeen letterlijk beteekent: „om den weg naar den hemel te verlichten." Na den afloop komen alle volwassenen in feestgewaad in de moskee of ook wel op een veld buiten het dorp bijeen, wat pai ka padang koealô tinggi heet. Op dit veld is een bamboe-ladder in den grond geplaatst en daarvóór zijn matten en matrassen uitgespreid, waarop de geestelijken nederknielen om het gebed, soembajang hari rajô, te verrichten. Dit gebed, waarin de Imám voorgaat en waaraan de geheele toegestroomde menigte deelneemt, vangt aan met de overluid uitgesproken woorden:

---

[1]) Studiën over de inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden, bl. 232.
[2]) In gewoon Maleisch berlepas.

Digitized by Google

أُصَلِّي سُنَّةَ عِيدِ ٱلْفِطْرِ رَكْعَتَيْنِ أَدَآءً مَأْمُورًا [1] لِلّٰهِ تَعَالَى ٱللّٰهُ أَكْبَرْ

Oçalli sonnata idi-'l-fitri rakátaini adaän mamoeran lilláhi taála. Allaho akbar.

„Laat mij bidden het door de sonna voorgeschreven gebed van het breken der vasten in voldoening aan het bevel van God, hij zij verheven. God is groot."

Hierna beklimt de Bilál de bamboe-ladder, en wuift daarbij, onder het uitspreken van een formulier, dat men „het roepen van den Katib" noemt, driemalen met een doek, moesala geheeten. De inhoud van dit formulier, dat driemaal wordt uitgesproken, is als volgt:

ٱلصَّلَاةُ جَامِعَةً هُوَ [2] رَحِيمًا قُومُو لَهُ حَيَّ عَلَى ٱلْفَلَاحْ [3]

Aç-çaláto djamiatan. Howa rahimá; koemoe labo; haija ala'l-faláh.

„Het gebed in algemeene vergadering. Hij (God) is genadig; staat op voor Hem; op tot het heil (het gebed)!"

Telken male dat de Bilál dit formulier uitspreekt, gaat hij eene trede van de ladder af, en na den derden keer komt hij beneden, waarop de Katib een geïmproviseerden mimbar of predikstoel beklimt, om de katoebah voor te lezen. In eene koperen kom wordt hem daarna een gebak gebracht, apan genaamd en uit kleine rijstkoekjes bestaande, die hij onder de menigte strooit en die gretig worden opgevangen, omdat men ze beschouwt als eene onfeilbare obè pădi, een behoedmiddel tegen eenen slechten oogst. Terwijl de Katib van de mimbar afdaalt, verdringen zich de mannen om hem de hand te reiken, băsălám, en legt ieder op eene daartoe bestemde koperen schaal eenige duiten, die de geestelijken onderling verdeelen. Behalve bij deze gelegenheid, nemen de vrouwen nooit deel aan de openbare godsdienstoefeningen.

In sommige streken, zooals te Soepajang, wordt vervolgens feestgevierd op de marktplaats, waar mannen en jongelieden zich met nationale spelen vermaken; elders heeft dit alleen plaats, wanneer dezelfde persoon drie of meer jaren Katib geweest is.

Op deze en de volgende dagen worden door de vrouwen bezoeken afgelegd, als boven beschreven, waarbij ook weêr eenige lekkernijen als geschenken worden medegebracht.

---

[1]) Deze formulieren zijn door een Maleier voor mij opgeschreven. In plaats van مامورا schreef hij ماموما, dat hier niet wel te verklaren is. Ik dank de verbetering aan den heer Houtsma.

[2]) In plaats van هو schreef de Maleier هذا. Misschien is er iets uitgevallen; zooals het thans staat geeft هذا geen zin.

[3]) Mijn Maleische vriend schreef hier الصلاح. Ook de verbetering van dit woord is van den heer Houtsma.

Digitized by Google

Ook in de maand Rabioe-l'-awwal wordt door sommigen een godsdienstfeest gevierd ter eere van Mohammeds geboorte, mauloed genaamd, en dat in een feestmaal en het gezamenlijk gebed, dikir, van eenige oerang siaq bestaat.

Ons rest nog te spreken van de besnijdenis, door de Maleiers soenat răsoel, mălăpékan dari ăhil of mălăpékan dari maloe[1]) genoemd, waarvan de eerste naam duidelijk uitdrukt, hoe zij deze in den Koran nergens vermelde handeling als 't ware den voornaamsten der door de Sonna (de overlevering) voorgeschreven plichten der Moslemen achten. Zij heeft echter thans veel later plaats dan oorspronkelijk de bedoeling was; voor de jongens gewoonlijk eerst op den leeftijd van tien of twaalf jaren, in Lebong zelfs nog een jaar of zes later. Bij deze gelegenheid slachten de gegoeden eene geit, koe of buffel, om de hoofden en familieleden te onthalen. Op sommige plaatsen, zooals te Si-Lagô, geschiedt de besnijdenis tweemaal; den eersten keer bepaalt zij zich tot eene kleine insnijding, die echter van het reeds genoemde feest vergezeld gaat, terwijl eenige weken later de werkelijke operatie zonder eenige feestelijkheid door den deskundige wordt verricht. Eene korte beschrijving van het feest en de operatie moge hieronder volgen.

Terwijl de ten feestmaal geroepenen in de woning achterblijven en dáár, onder het rooken van eene cigarette, onthaald worden op de muziek van gandang en tjènong, begeeft zich de knaap, die, ingevolge gemeenschappelijk overleg van zijne ouders en zijnen mămaq, besneden zal worden, naar de rivier of bron, waar de plechtigheid zal plaats hebben. Zijne moeder, die zich het hoofd gaat wasschen, bălimau, gaat hem daarbij vooraf, terwijl zijne speelmakkers, zijn vader, zijne ooms en vrouwelijke bloedverwanten hem begeleiden; twee daarvan slaan een koperen bekken, mŏmongan, anderen dragen in pisangbladeren gewikkelde pakjes gepofte rijst, die, zoodra men aan de badplaats gekomen is, aan de knapen worden uitgedeeld.

Alle knapen nemen een bad en de jongen die besneden zal worden, blijft zóólang in het water, totdat hij goed koud is, en ontvangt, zoodra hij uit het water komt, van zijne moeder een paar druppels te drinken van het water, waarmede zij haar hoofd gewasschen heeft. De doekoen, gewoonlijk een oerang siaq, heeft intusschen van den vader eenen nog niet ontbolsterden klapper en een scherp geslepen mesje ontvangen; hij doet den knaap met het aangezicht naar het westen op den klapper plaats nemen, en, terwijl de vader den patient de hand voor de oogen houdt, vat hij het vel van den penis tusschen een gespleten bamboe en snijdt het af, na den patient driemaal de woorden te hebben doen uitspreken:

---

[1]) D. i. van de schande bevrijden, gelijk Joz. V : 9 de door de Israëlieten te Gilgal ondergane besnijdenis »het afwentelen van den smaad van Egypte" genoemd wordt.



Digitized by Google

أَسْتَغْفِرُ ٱللّٰهَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا ٱللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدً رَسُولُ ٱللّٰهْ

Astagfiro-lláha; asjhado an la iláha illa-lláho, wa asjhado anna Mohammadan rasoelo-lláh.

„Ik vraag God om vergiffenis; ik getuig, dat er geen God is dan Allah, en ik getuig, dat Mohammad de gezant is van Allah."

Dadelijk wordt nu eene zalf van fijngewrevene gălinggang- of tjăpo-bladeren, of ook wel de zwamachtige stof van den anau-palm op de wond gelegd en daarom een lapje gewikkeld. Daarop keeren allen huiswaarts onder het slaan der mŏmongan; de patient, die slechts een saroeëng en een buis aan het lijf en den hoofddoek op het hoofd heeft, wordt naar het erf gedragen, waar men hem nederzet en waar, terwijl de overigen het huis binnengaan, de oerang siaq hem een haan laat slachten, waarbij hij de woorden: bismilláhi 'r-rahmáni 'r-rahími, moet uitspreken. De jongen wordt nu in huis gedragen en neemt plaats op een kleine matras, aan het hooger einde van het vertrek voor hem neergelegd. Terwijl alle gasten zich aan het feestmaal te goed doen, krijgt de knaap den door hem geslachten haan te eten, die inmiddels geplukt, met zout ingewreven en geroost is. De plechtigheid eindigt met een gebed.

Voor zijne moeite krijgt de doekoen vier en zestig duiten, eene kip, een soekè ontbolsterde rijst en den klapper waarop de jongen gezeten heeft, maar daarvoor is hij dan ook belast met het verzorgen der wond, totdat die genezen is, gedurende welken tijd de patient gewoonlijk in de soerau verblijf houdt. Hij draagt zoolang een saroeëng, die, om het schuren tegen de wond te voorkomen, uitstaande wordt gehouden door middel van een bamboe-hekje, onder de saroeëng vóór den buik gebonden.

Meisjes worden op jeugdiger leeftijd dan jongens besneden. Het heeft plaats binnenshuis door eene vrouwelijke doekoen, die daarvoor op eenige lekkernijen wordt onthaald en eene kleine geldelijke belooning krijgt.

Ik zal over den Islam, zooals die door de bewoners van Midden-Sumatra beleden en beoefend wordt, niet verder uitweiden; bij de bespreking van het huwelijk en de gebruiken bij overlijden zullen van zelf nog enkele godsdienstige formaliteiten ter sprake komen, maar voor het overige meen ik te kunnen verwijzen naar zoo veel wat door anderen, in opzettelijk met dat doel geschreven werken, over den Mohammedaanschen godsdienst in Nederlandsch Indië is gezegd en dat in hoofdzaak ook hier geheel van toepassing is.

Alleen nog een enkel woord over den eed en de wijze waarop die wordt afgelegd.

Toen ik bij de bespreking van het karakter der Maleiers opmerkte, dat zij weinig gewicht hechten aan den eed en vaak niet schromen een valschen eed te zweren, had ik daarbij vooral het oog op den eed zooals die wordt gezworen door

Digitized by Google

getuigen of partijen voor de rechtbanken, voorgezeten door Europeesche of Inlandsche ambtenaren, d. i. op den gewonen eed op den Koran. Tijdens de oude rechtspleging in het Gouvernement Sumatra's Westkust, was het de gewoonte eerst getuigenis te doen afleggen, en de afgelegde getuigenis daarna al of niet te doen beëedigen, al naar gelang de rechter zulks ter bekoming van meerdere zekerheid noodig achtte; thans echter wordt eerst de eed gedaan, dat men de geheele waarheid zal spreken, en daarna de getuigenis afgelegd. Het formulier van den eed, dat door den te beëedigen persoon woord voor woord den kali wordt nagezegd, houdt de belofte in van de waarheid te zullen spreken, en daarna de betuiging, dat bij onwaarheid de straffen of de vloek van God en van den Profeet den meineedige mogen treffen. Gedurende het uitspreken van den eed wordt de Koran boven het hoofd gehouden van hem die den eed aflegt, en bij het einde raakt de kali even diens hoofd aan; de beëedigde legt ook wel zijne handen op het boek. Wie den eed moest afnemen, scheen vroeger niet bepaald te zijn; ik heb het zoowel leeken als geestelijken zien doen. De weinige waarde aan dien eed gehecht is zoo bekend, dat in civiele zaken, waar de eene partij de andere of de rechter eene der partijen den eed oplegt, dikwijls de voorwaarde wordt gesteld dien eed te doen op eene wijze meer overeenkomstig de oude gebruiken, in welk geval hij werkelijk veel meer waarborgen oplevert.

Zoo wordt vaak geëischt, dat de Koran niet gewikkeld zij in een katoenen zakje, de gewone wijze waarop dat boek wordt bewaard, en dat de persoon bij het uitspreken van den eed de rechterhand op het geopende boek houde; voorts dat de Koran eerst worde bewierookt en de eed in de open lucht geschiede. Ook verlangt men wel den eed op de graven der voorouders, of op het een of ander graf dat als heilig wordt beschouwd, 't geen bĕsoempah di tampat nan sĕti heet. Het meeste gewicht echter hecht de Maleier aan den eed die bĕsoempah djo pioei genoemd wordt, dat is: de eed waaraan de familie door hare tegenwoordigheid deelneemt. Twee vrouwelijke bloedverwanten, de éene in de opgaande, de andere in de afdalende linie, deelen als 't ware in den eed, wanneer hij die dien aflegt, met haar nedergehurkt boven een brandend stuk hout met walmenden wierook, koemajan, zich zelven en zijn geslacht vervloekt, indien het door hem verklaarde niet de volle waarheid bevat.

Wanneer in vroegere tijden twee of meer negariën een verbond sloten om elkaâr in den strijd bij te staan, dan bevestigde men zulk een verbond met een eed, welke plechtigheid gepaard ging met het slachten van een buffel, waarvan het vleesch zou dienen tot het houden van een gemeenschappelijk feestmaal. Terwijl het bloed werd gegoten op de beenderen, die in een gat in den grond waren verzameld, spraken de verbondene hoofden den eed uit. Dan gold de adat-regel:

Digitized by Google

Nan ka să oetang să baja;
Nan ka să barè să ringan;
Nan ka să lawan să kawan;
Nan indaq boliё di obaï.

De beteekenis dezer woorden is: beide partijen staan in voor de schulden; na- en voordeel wordt gelijkelijk gedragen en genoten; de een is steeds verplicht den ander bij te staan; zoo blijft het onveranderlijk.

Verdenkt men iemand van een meineed en treffen hem of zijne bloedverwanten ongelukken, dan houdt men zich van zijne schuld overtuigd en beschouwt die onheilen als eene onvermijdelijke straf des Hemels.

De meeste Korintjiërs zijn volijverige belijders van den Islam, doch hunne kennis van dien godsdienst strekt zich niet verder uit, dan die hunner geloofsgenooten elders in Midden-Sumatra. Van dien godsdienstzin trekt de geestelijkheid partij door dzakát en fitrah ten eigen bate zoo hoog mogelijk op te drijven, en dank zij de aldus verkregen middelen, weet zij haren stand boven alle andere te verheffen.

Een deel der Korintjiërs echter, de bewoners van Kamoen, Tandjoeng-Pau en Oedjoeng-Păsir, zijn geen Mohammedanen maar heidenen, en vereeren even als hunne voorvaderen de déwa's of geesten. Hun godsdienst heet Asi-Pelarô en bestaat hoofdzakelijk in het brengen van offeranden aan gestorven voorvaderen en aan de déwa's, alsmede in het uitvoeren van godsdienstige dansen.

Maar niet alleen zij, ook de Mohammedaansche Korintjiërs zijn in hooge mate bijgeloovig en stellen een onbepaald vertrouwen in de uitspraken van personen die zij denken dat met bovennatuurlijke macht begaafd zijn. De formulieren waarvan die personen zich bedienen, zijn gegrift in bamboelatten, met een schrift dat intjong heet en hoogst waarschijnlijk niet van het rèntjongschrift verschilt [1]). In welke taal die formulieren gesteld zijn, is mij niet bekend; wel is het nagenoeg zeker, dat de taal die tegenwoordig in Korintji gesproken wordt, een dialect van het Manangkabo Maleisch is [2]).

Omtrent de godsdienstige begrippen der Koeboe's valt hier slechts weinig te

---

[1]) Wordt daarvoor misschien het bijzondere Korintji-Alphabet gebruikt, dat in Marsdens »Miscellaneous Works" en in de »Preliminary Dissertation" vóór Crawfurd's »Malay Grammar and Dictionary" is afgebeeld, en met het rèntjong-schrift wel eene algemeene overeenkomst heeft, maar in de bijzonderheden geheel daarvan afwijkt? P. J. V.

[2]) Deze en andere in dit werk voorkomende mededeelingen omtrent de Korintjiërs dank ik aan een rapport van mijn Collega, den Heer W. Hoogkamer, waarvan mij door den Gouverneur van Sumatra's Westkust een afschrift geschonken werd.

Digitized by Google

zeggen, dewijl onze ontmoetingen met hen telkens van te korten duur waren om nauwkeurige kennis van hun leven en denken op te doen. Degenen die zich eene vaste woonplaats hebben gekozen, zooals die langs de Lalang-rivier en nabij Djambi, komen meer en meer met de Maleische bevolking in aanraking en namen van hen den grooten Allah over, niet om dien te aanbidden als eenigen God, maar om hem te plaatsen in de lange rij van geheimzinnige machten, die de wildernis, de stroomen en de lucht tot verblijfplaats hebben. In een verslag van den Heer Cornelissen over een bezoek door hem aan den nabij Djambi wonenden Koeboestam van den dipati Mandjoh gebracht, lezen wij dat, volgens dien dipati, in de wildernissen Koeboe's rondzwerven die geen godsdienst hebben en zich ook volstrekt niet om een leven hier namaals bekommeren. Zij gelooven echter, en dus hebben ze wel godsdienst, aan een aantal kwade geesten, waarvoor zij zeer bevreesd moeten zijn. Van den door hem bezochten stam zegt hij: „Hoewel nog zeer onvolmaakte Mohammedanen, volgen zij toch de voornaamste gebruiken van den Islam; hunne kinderen worden besneden." Of dat ook met de aan de Lalang wonenden het geval is, weet ik niet, maar wel, dat zij zich niet bekreunen om de voorschriften van den Islam aangaande hetgeen rein en onrein is; want varkensvleesch is hun hoofdvoedsel. In geen hunner dorpen heb ik eene moskee opgemerkt en ook het soembajang der Maleiers zag ik bij hen nergens.

De eed is den Koeboe's niet onbekend. Van die in Rawas vernam ik, dat zij bij het afleggen van een eed de woorden „di tènggang poenggoer, păkoe deloeroet" uitspreken, en tegelijk van een varenstengel alle blaadjes afscheuren en wegwerpen. „Moge, als ik onwaarheid spreek, een neerstortende boom mij verpletteren, moge mijn geslacht uitsterven en vernield worden als deze varen," dit moet volgens hun zeggen de beteekenis van dezen eed zijn.

De Islam is de officiëele godsdienst van den Maleier; maar wie tot zijn gemoedsleven wil doordringen, kan daarbij niet blijven stilstaan. Die godsdienst is geen uitvloeisel van zijn eigen denken, geen afspiegeling in zijn gemoed van de natuur waarin hij leeft. Zij is een van buiten opgedrongene, een vreemde, die dan ook slechts als een kleed over de geheele maatschappij is uitgespreid, als een kleed vol scheuren en gaten, waardoor overal de dieper liggende natuurdienst, de vereering van de zielen der afgestorvenen, de vreeze voor de onzichtbare geesten der bosschen en wateren, te voorschijn treedt. De Islam heeft geen dieper wortel geschoten in de harten der Maleiers, dan het mostapijt dat overal de kruinen van het Barisan-gebergte bedekt, in de woest dooreengeworpene rotsmassa's, waarvan het de scherpe kanten en steile spitsen niet wegneemt, maar alleen voor het oog door zacht golvende lijnen vervangt.

En hoe kon het ook anders? Zou een volk, dat nog niet éénmaal den dorpel

Digitized by Google

heeft betreden van den tempel der wetenschap, vrij kunnen blijven van den altijd werkenden invloed der natuur waarin het leeft, eene natuur zoo grootsch, zoo trotsch, zoo geheimzinnig en indrukwekkend, dat zelfs het gemoed van den koelberekenenden en alles onderzoekenden Europeaan door hare overweldigende kracht wordt meegesleept?

Neen, voorzeker niet! Zijne natuurbeschouwing is zijn godsdienst. Dat geheimzinnige en toch zoo duidelijke geruisch door het stille woud, dat is de boschgeest, die met zijne scharen zijn domein doorzweeft; stil! verroer u niet, opdat hij u niet bemerke, de Machtige, en u sla met zijnen toorn, tot straf voor uwen overmoed van in zijn weg te treden! Dat eindeloos bladerdak, gesteund door de onmetelijke zuilen der eeuwenoude woudreuzen, vormt de gewelven van zijn verblijf. De haast onbereikbare toppen der vulkanen, met hunne voor den Maleier ondoorgrondelijke fornuizen, die vuur en verderf braken over zijne velden, kunnen zij anders zijn dan de troonen der berggeesten, die onbeperkt heerschen in die schrikwekkende oorden?

Zoo denkt en gevoelt de Maleier; zoo heeft hij zich zelf een godsdienst geschapen, die, ontleend aan de natuur rondom hem, weerklank vindt in zijn hart; een godsdienst, waarin plaats is voor alle uiterlijke vormen en derhalve ook die van den Islam zonder tegenkanting konden worden opgenomen.

Dien natuurgodsdienst hebben in verschillende graden van ontwikkeling alle onbeschaafde volken met elkander gemeen, en zelfs bij de meest beschaafde wordt dezelfde leer door de minder ontwikkelde volksklasse en door degenen wier levenswijze hen meer in aanraking brengt met de natuur, in zekere mate beleden.

Tal van geesten, waarvan het grootste gedeelte den mensch vijandig is, en wier gunst men door offers, zooals 't branden van wierook, moet winnen, of waarvan men den boozen invloed door bezweringen of amuletten onschadelijk moet maken, leven in, op en boven de aarde. De kennis dier middelen heet het eigendom te zijn van weinigen, de d o e k o e n 's en o e r a n g b ă t o e w a h; en gelijk bij de Christenen der Middeleeuwen een stuk van het kruishout, een weinig gewijde aarde, het uitspreken der namen van God en Jezus of van een heilige, of ook het teeken des kruises, als onfeilbaar middel werden beschouwd tegen duivelskunstenarijen, zoo gebruikt ook de Maleier Koranspreuken om zijne geesten te bezweren, wier macht men hem geleerd heeft aan die van Allah ondergeschikt te achten; of heeft hij daarvoor een steen, een stukje hout of een ander levenloos voorwerp, waaraan hij bovennatuurlijke kracht toekent.

Door den Islam heeft hij de goede geesten, m ă l a ï k a t, leeren kennen, dat zijn de engelen, van wie ieder zijn werkkring heeft en die tot geene kunne behooren. Twee vergezellen den mensch om aanteekening te houden van zijn levensgedrag, een ander heeft de wacht aan de poorten der hemelen, een vierde bewaakt de hel, weer een ander is belast met het overbrengen van Allah's bevelen aan de

Digitized by Google

120004 nabi's en zoo meer. Al die engelen zijn zondeloos, behalve twee, die door Allah veroordeeld werden om bij de bronnen van de rivier Nil aan de voeten te worden opgehangen tot den dag des oordeels. Het zijn deze beide van wie de alémoe [1]) sihije, de geheime kunst om vrouwen te verleiden, afkomstig is.

Zonderling en onbepaald zijn de denkbeelden omtrent een toekomstig leven; dit staat echter vast, dat de afgestorvenen de macht hebben om gunstig in te werken op het lot der levenden; de graven, die gehouden worden voor de rustplaatsen der eerste bewoners eener negari of van personen om hunne vroomheid beroemd, worden met heiligen eerbied betreden, als men er heengaat om hulp te vragen in nood.

Het denkbeeld van zielsverhuizing maakt deel uit van den Maleischen natuurdienst; zoo bestaat de voorstelling, dat zich op de maan een reusachtige waringinboom bevindt, in wiens schaduw de afgestorvenen verblijf houden, tot Allah over hen richt. Ook is het geloof aan eene zielsverhuizing in dieren algemeen, zoowel bij de Manangkabo Maleiers als bij de bewoners van Redjang, Lebong en Rawas, en schrijft men aan sommige personen de macht toe om tijdelijk eene andere gedaante aan te nemen.

Wanneer zich drie of zeven dagen na de begrafenis eene opening in het graf vertoont, is het een bewijs, dat de ziel van den overledene in het lichaam van een dier is verhuisd: van een tijger als de opening boven het hoofd, van een varken of witte siamang als zij boven het midden, van een slang of simpai als zij boven de voeten is. Zeven malen heeft bij de zoodanigen de gedaanteverwisseling in verschillende diervormen plaats.

Op den linkeroever der Rawas ligt de kleine doesoen Djangkat, waarvan de bewoners nu en dan in de wildernis tegenover het dorp een witten siamang hebben opgemerkt. Aan dat dier schrijven ze bovennatuurlijke kracht toe; het is een booze geest, die de oorzaak is van den dood der kinderen, en telkens wanneer een kind zal sterven, zijn onheilspellend geschreeuw en geschater laat hooren.

De aarde stelt de Maleier zich voor als eene platte schijf, gedragen door een rund, dat op een ei geplaatst is, welk ei weder wordt gedragen door een visch, die op water in een bekken van steen zwemt. En onder dat steenen bekken?.... „Kălam", antwoordt men u, daar is de eeuwige duisternis. Schudt het rund zijn kop dan ontstaat aardbeving. Bliksem komt van de aarde of van den hemel; bădije mălaïkat, geweerschoten van geesten, noemt de Maleier het onweer. Als zich een regenboog vertoont, dan heet het, dat een zekere djihin vertoornd is, en wanneer slechts een stuk van den regenboog te zien is dat den horizon niet

---

[1]) Arab. علم wetenschap.

Digitized by Google

raakt, dan is het een tandô oerang măti bădarah, een teeken, dat iemand een gewelddadigen dood stierf.

Tandô boerăhan, als de zon rood ondergaat, is een teeken van hoog water. De wind ontstaat in diepe kloven en gaten, poepoeïtan kaliïng, en wordt veroorzaakt door djihin's die daar verblijf houden. 's Menschen hart is in drie deelen verdeeld, een wit, een rood en een bont; die de inspraak volgt van 't witte, handelt altijd goed; hij die zich door het bonte laat beheerschen, doet afwisselend goed en kwaad, en hij wiens roode hart zijn daden bestuurt, is iemand van slecht gedrag.

Onder de djihin's is er één omtrent wiens daden velerlei overleveringen bestaan; het is de Koelambai, die de macht heeft zich in menschelijke gedaante te vertoonen en nu eens als een oud man met vuile armoedige kleeding, dan weer als een net uitgedost jongeling in de dorpen verschijnt, waar hij de harten der menschen beproeft en hun die hem slecht behandelen, onheil aanbrengt. Brand, het instorten van huizen, 't vervallen van dorpen, wordt aan hem toegeschreven.

Iedere streek heeft haar Koelambai; zoo houdt die der XII Kòtô verblijf op den Boeki-Tjamin, bij de bronnen van de Sangije. Eens dat hij in het dorp kwam in de gedaante van een arm man, had hij een kikvorsch in een bamboekoker en bood aan eene vrouw de bamboe met haar inhoud in ruil voor wat rijst. „Wij eten geene kikvorschen", was het minder heusche antwoord; maar een kleine jongen, die juist zijn maal deed, stond dat voor den koker met den kikvorsch af. Nauw was de arme man verdwenen, of in de bamboe werd een groot stuk goud gevonden, en den dag na het voorgevallene brandde het huis af van de vrouw die den Koelambai rijst geweigerd had.

In Rawas, niet ver van Karam-Panggoeng, tusschen Moeara-Roepit en Soeroelangoen, ligt in de wildernis een klein meer, „Danau Rajô" genoemd, in welks spiegelgladde wateren zich het dichte groen van den oever weerkaatst. Ik had gehoord, dat aan het ontstaan van dit meer eene legende verbonden was, maar alle pogingen om die te vernemen bleven vruchteloos, totdat wij op onze reis naar de Boven-Rawas en Lebong, in de doesoen Pangkalan den nacht doorbrengende, haar van den Panghoeloe, het hoofd dier doesoen, vernamen. In de kleine balai, een gebouwtje tot verblijf voor doortrekkende ambtenaren bestemd, bracht de Panghoeloe ons een bezoek en deed ons het volgend verhaal, waarin weder de Koelambai de hoofdrol speelt.

„Niet altoos was het eenzaam en stil op de plaats waar nu Danau Rajô gelegen is; daar stond eenmaal een rijke en bloeiende doesoen, daar leefde eene welvarende bevolking. Het huwelijk der dochter van het dorpshoofd zou met grooten luister worden gevierd. In de ruime balai waren de meeste bewoners bijeen, allen in feestdos getooid, en de tonen van gămelan en gandang's klonken vroolijk door

Digitized by Google

het dorp. De feestvierenden zaten in lange rijen voor de welvoorziene schalen met rijst en gebak, toen een vreemdeling, een oud man, in lompen gehuld en met moeite voortstrompelende, de feestzaal binnentrad. Zijn lichaam was met booze zweren bedekt en de honger stond hem op 't gelaat te lezen. „Laat mij hier een oogenblik rusten" sprak hij, „en geef mij een handvol rijst, ik heb honger". — „Jaagt hem weg" klonk het van alle kanten, en in plaats van den oude de gevraagde rust te gunnen, dreef men hem voort en schold hem uit. Op het plein vóór de balai zette de man zich neder, nam daar een lidi, de nerf van een klapperblad, stak die in den grond en riep nu op spottenden toon de vergaderde menigte toe: „Gij grooten en machtigen, onder u allen is er niet één, die deze lidi uit den grond kan trekken!" Terwijl de oude man zich verwijderde, kwamen een paar jongelieden uit de balai naar beneden en schopten verachtelijk tegen de klappernerf, die onwrikbaar bleef staan. Al hunne pogingen om haar uit te trekken bleven zonder gevolg, en zoo ook die van de andere feestgenooten, die gaandeweg naar buiten waren gekomen.

„In de woning van een paar oude lieden, die geen deel hadden genomen aan het feest, vond de moede reiziger een gastvrij onthaal. Niet lang vertoefde hij daar echter; na wat rijst te hebben genuttigd, verliet hij het huis, maar alvorens zich te verwijderen, legde hij er een groot aantal bamboestaken onder. Toen keerde hij naar het plein bij de balai terug, waar nog altijd de menigte vergeefsche pogingen deed om de lidi uit te trekken. „Gij hebt mij als een hond weggejaagd", zoo sprak hij het verzamelde volk aan, „maar de lidi, die ik in den grond plantte, kunt gij niet verwijderen. De dood zij uw straf, gij onbarmhartigen!" En de lidi tusschen duim en vinger vattende, trok hij die uit, waarop onmiddellijk een groote waterstraal uit het gat opspoot. Terwijl allen als aan den grond genageld stonden, was de oude verdwenen. Het water bruiste en stroomde met steeds grootere kracht, het gat verwijdde zich, in weinige oogenblikken zonk de doesoen weg en alles, menschen en vee, vond een graf in de golven. Alleen het echtpaar dat den oude gastvrijheid had verleend, bleef gespaard; de bamboestaken die hij onder het huis had gelegd, hieven het op, en zoo dreef het, als op een vlot, naar den oever.

„Als zware onweerswolken den hemel verduisteren en de stormwind het water van het meer in beweging brengt, dan komen op de plaats waar eens de balai stond, nog hanenveeren aan de oppervlakte drijven en hoort men de tonen van gamelan en gandang; — dan vieren de geesten feest daar beneden."

De oude Panghoeloe had met vuur verhaald en onze koeli's zaten met open mond te luisteren. Onwillekeurig wendden zij bij het einde den blik naar buiten, alsof zij verwachtten den geheimzinnigen vreemdeling voor zich te zien.



Digitized by Google

Nog enkele andere overleveringen die van het bijgeloof der Maleiers getuigen, mogen hier eene plaats vinden.

Ali, Mohammads ridderlijke schoonzoon, leeft bij hen voort onder den naam van Toeankoe-Băgindô-Ali, en wordt gezegd verblijf te houden tusschen hemel en aarde. Hij was, zoo luidt de sage, een doebalang van Mohammad en beroemd om zijne weergalooze kracht; hij nam aan de aarde op te tillen, als er maar een handvat aan was; hij riep de engelen op om zijne ziel te nemen als zij konden, maar dat konden zij niet, want Toeankoe-Băgindô-Ali was onsterfelijk. Zeven dagen lang had hij in het graf gelegen, toen een engel naar hem kwam zien, aan wien hij zich wist vast te grijpen om hemelwaarts te vliegen.

Als zich des morgens een gerommel in de lucht doet hooren, zegt men: daar hinnikt het paard van Toeankoe-Băgindô-Ali, die gaat soembajang.

Te Soengei-Simauoeng, een gehucht aan de Si-Kiah, in het zuiden der Padangsche Bovenlanden gelegen, werd mij verhaald, dat, een halve dagreis vandaar, een plaats in de wildernis is, die Ranah-Tandjoeëng-boengô heet. Daar vindt men zeven waterspruitjes, pantjoeran toedjoew, die vroeger uit evenveel ivoren buizen stroomden en de badplaats waren van zeven poeti's [1]): P. Toewô, P. Roendoew, P. Adoewe-Djama, P. Bambang, P. Soerau, P. Sari-Soetô, P. Taroejs-matô en P. Bongsoe, die des donderdags uit den hemel neerdaalden. Na het genot van het bad, werden zij door eene oude vrouw, Mandei-Roegia, wier hut bij de Pantjoeran toedjoew stond, op versnaperingen onthaald. De afstammelingen van Mandei-Roegia wonen te Soengei-Simauoeng en bewaren als erfstuk, poesakô, een soort van koperen bekken of mŏmongan, si pangkiang rimbô „de helderklinkende uit het woud" genaamd.

Op het pad, dat van Takoeëng naar Poelau-Poendjoeëng leidt, moet een groot rotsblok liggen, de Batoe-bădarah, waaraan zich, naar men zegt, onuitwischbare bloedvlekken bevinden en waarlangs geen vee kan vervoerd worden, omdat het spoedig daarna sterven zou.

Djihin, oerang-aloejs, sètan en antoe zijn algemeene benamingen voor booze geesten, waartoe gerekend worden: de Pălăsiēq, Tjindăkoe, Ibilijs, Mabou-boengô, Mambang, Djihin di bawah lauoet, Pari, Déjwa, Djanoen, Tindoeng, Tădoeëng, Lèngah, Binti, Gando-kajô en de Lodér api meleboeroe der Koeboe's.

---

[1]) Dit woord, dat gewoonlijk vorstendochter beteekent, staat hier voor oerang-aloejs, geesten.

Digitized by Google

Djihin zijn er zoowel mannelijke als vrouwelijke; sommige belijden den Islam, andere zijn ongeloovig en juist die zijn den mensch vijandig en veroorzaken ziekten en rampen. Hun vorst heet Djihin toengg ă, de eenzame, de eenige, en een hunner, de Djihin p ă boeroe, is steeds vergezeld door een aantal honden, wier geblaf, door de honden op aarde vernomen, beantwoord wordt door een aanhoudend gehuil, dat de tegenwoordigheid van den jagenden geest verraadt. Door een Mălaïkat werd deze Djihin met een bliksemstraal aan den schouder getroffen, waardoor deze ging rotten, met het gevolg dat er duizenden wormen in rondkruipen. Om die reden is de Djihin ook steeds omringd door een vlucht van op die wormen azende vogeltjes.

Ik zal omtrent sommige der genoemde geesten iets naders mededeelen, en daartoe beginnen met de Pălăsiëq. Dit zijn eigenlijk geene geesten, maar menschen die de macht hebben het hoofd met den hals of ook de ingewanden van hun lichaam af te zonderen, zoodat die deelen een op zich zelf staand geheel vormen, dat meestal 's nachts het lichaam verlaat, om rond te sluipen waar iemand gestorven, gewond, vermoord of geboren is, en daar het bloed op te likken. Onder het huis waarin een kind geboren is, legt men daarom altijd doornstokken, om de Pălăsiëq te weren. Is er iemand gewond en kan men het uitspuitende bloed niet stelpen, dan heet het: „lai lăsiëq dèh Pălăsiëq", dat wil zeggen: de Pălăsiëq heeft aan de wond gezogen; daardoor is die ongeneeslijk geworden en moet de gewonde sterven.

Er bestaat een groote afschuw voor een huwelijk met iemand die Pălăsiëq is, maar toch, zegt de Maleier, komen die huwelijken voor, omdat men het niet altijd weet. De Pălăsiëq heeft de macht zich ontzichtbaar te maken, doch is dan aan zijn geluid te herkennen.

Allerzonderlingst en zeer phantastisch is het verhaal omtrent de Tjindăkoe. Naar den kant van Korintji, zoo luidt het, ligt de negari Bănije-bălingka, aldus genoemd naar een muur van bănije (Pl. XV fig. 1), platte boven den grond groeiende boomwortels, die eene groote uitgebreidheid hebben. De negari telt twee dorpen, bewoond door de oerang Tjindăkoe, van welke die van 't eene dorp de gedaante van mensch of tijger, die van het andere de gedaante van mensch of varken kunnen aannemen. Hun koning is door een aan zijn navel bevestigde keten aan eene rots geklonken. Op zekere tijden van het jaar verlaten de Tjindăkoe hun negari en sluipen in de gedaante van tijgers door de bosschen, om zich naar de door menschen bewoonde streken te begeven, waar ze op roof uitgaan. Komen zij aan eene groote rivier, die zij niet kunnen overzwemmen, dan veranderen zij zich in een mensch met een vracht op het hoofd, zoodat zij er uitzien als een reizend handelaar, en vragen den een of anderen prauwvoerder hulp om hen over te

Digitized by Google

zetten. Aan de overzijde nemen zij hunne tijgergedaante weer aan en vervolgen zoo hun weg. Als zij een dorp bereiken, vertoonen zij zich weer als gewone menschen, van wie zij alleen onderscheiden zijn door het gemis van een geul in de bovenlip, en vragen in een huis om nachtverblijf, ten einde, wanneer alles in diepe rust ligt, als tijgers op de slapenden aan te vallen en de harten der menschen te verslinden. Ook de veestapel is van hunne gading. Den aan de rots geketenden koning brengen zij bij hunne thuiskomst djantoeëng pisang mede, de ongeopende bloem van de banaan, die ze hem voor een menschenhart te eten geven. „Indien menschenharten zoo bitter zijn", spreekt dan de koning, „begeer ik niet naar de Rantau (veraf gelegen streken) te gaan"; en dat is gelukkig, zegt de Maleier, want als ze den koning waarlijk menschenharten te eten gaven, zou hij die zoo smakelijk vinden, dat hij zich van zijn keten losrukken en naar de door menschen bewoonde landen gaan zou, om daar iedereen te vermoorden. De priester der Tjindăkoe heet Sièq Koekoeï, en een gebed tot dien Sièq is het eenige middel om van hunne aanvallen bevrijd te blijven.

Eens gebeurde 't, in lang vervlogen tijden, dat iemand die met de bewaking van eene vorstelijke woning belast was, een der koeien uit den stal onder 't huis door een tijger zag aanvallen. Hij greep de lans van den vorst toembaq bărambоеї en stak daarmede naar den tijger, die met dit wapen in het lichaam op de vlucht ging. Bevreesd om den vorst het verlies van de lans mede te deelen, en hopende die te kunnen terugkrijgen, vervolgde de man den gewonden tijger, en zoo kwam hij eindelijk in de negari der Tjindăkoe, waar hem gevraagd werd of hij iemand kon genezen, die in de Rantau gewond was. Hij zeide het te zullen beproeven, mits men hem met den gewonde alleen liet. Dit geschiedde en nu trok hij het ijzer van de lans uit de wond en het gelukte hem die te heelen. Tot belooning werd hij door de Tjindăkoe săti, onschendbaar, verklaard, en verkreeg hij de alémoe — waarover straks nader — om te beletten, dat een Tjindăkoe hem of iemand der zijnen of zijn veestapel aanvalt. Daarna keerde hij naar zijn land terug.

De Tjindăkoe, die de gedaante van varkens kunnen aannemen, zijn niet zoo gevaarlijk, omdat zij alleen aan de veldgewassen nadeel toebrengen.

Wanneer een kind geboren wordt, ontstaan ook booze geesten, die Ibilijs heeten, waarom het noodig is jonggeborene en moeder goed te reinigen. De ibilijs is de duivel van den hartstocht, wiens hulp men inroept om zijne booze lusten bot te vieren. Hij vaart in den mensch en zet hem aan tot allerlei kwaad; hij is de oorzaak van ziekten als waanzin, idiotisme, toevallen en si-djoendai. Een doekoen, gewoonlijk een oude vrouw, is, voor eenig geld, de tusschenpersoon; zij kent de plaats, meestal eene bron, een groote boom of een rotsblok, waar de offers, in wierook en verschillende kruiden bestaande, gebracht moeten worden,

Digitized by Google

en weet de vereischte formulieren op te zeggen. Het voorwerp van den hartstocht wordt door den ibilijs betooverd, zoodat het aan de verleiding geen weerstand kan bieden. Voor dit doel wordt ook păkăsië gebruikt, dat is een mengsel van allerlei vuiligheid, waarvan slechts enkele doekoen's het geheim kennen, en dat wordt toegediend aan hen, wier liefde men wil winnen.

Een der bij de Maleiers meest gevreesde ziekten is koetô, eene soort van melaatschheid; in Lebong wordt zij koeïng genoemd en beschouwd als 't werk van een boozen geest, die daar de Djihin di bawah lauoet heet, en wiens ontstaan mij door een doekoen op de volgende wijze werd verklaard.

In den beginne was er lucht noch aarde. Toen schiep Toeankoe-Koeăsô, God, de tanah sătăpak, de aarde, en zond na eenigen tijd den engel Rădjô-Braïl daarheen, om hem bericht te brengen, hoe het er toeging. Rădjô-Braïl bracht Toeankoe-Koeăsô tot antwoord, dat hij op aarde een mensch gevonden had die een deel der aarde had verwoest. Hierover vertoornd liet Toeankoe-Koeăsô dien mensch vóór zich brengen en vroeg hem de reden van zijn overmoed. „Ik ben machtiger dan gij", luidde het antwoord, „en de aarde behoort mij." Maar toen het er op aankwam die grootere macht te bewijzen, bleek alras het onvermogen van den mensch, die door Toeankoe-Koeăsô in zee werd geworpen en daar voortleeft als een kwaaddoende geest, de Djihin di bawah lauoet.

Somwijlen komt onder de vrouwelijke bevolking epidemisch eene ziekte voor, die men tijdelijken waanzin zou kunnen noemen. De vrouwen zitten wezenloos voor zich te staren of loopen gillende rond, en in die vlagen meenen zij een persoon te zien dien zij willen aanvallen, maar niet kunnen bereiken. Te Langki, een plaatsje in Zuid-Si-Djoendjoeëng vonden wij zeven vrouwen van één gezin door die ziekte aangetast; men noemt haar Si-Mabou-boengô, even als den boozen geest, aan wien men haar toeschrijft en die, naar men meent, daartoe het water vergiftigt.

Mambang is een djihin die zwangere vrouwen vijandig is en in Lebong Tindoeng genoemd wordt; hij vaart in de moeder, om het ongeboren kind te verteren. De Djoembalang rooft de pădi bij den oogst en het vleesch bij het slachten en de Isjtanah brengt verlamming te weeg bij dengeen in wien hij is gevaren.

Booze geesten aan welke geen bepaalde eigenschappen worden toegeschreven, maar die in 't algemeen de menschen schaden, zijn de Pari, Déjwa, Djanoen en Si-Gando-kajô.

Boschgeesten, zooals de Tădoeëng en Lèngah, die men zegt dat de gedaante van een vogel hebben, zijn zeer gevaarlijk; de enkele ontmoeting met zulk een dier heeft den dood ten gevolge. Andere boschgeesten houden verblijf in en op

Digitized by Google

rotsen en boomen, vooral op takken en wortels van bijzonderen vorm, zooals de kajoe bǎpǎsoeëng, de toenggoewe boetòq, de toendjang bakau en andere (Pl. XXXV fig. 4, 5 en 6). De slingerplanten en lianen die in grillige guirlandes van de hemelhooge kruinen afhangen, zijn de antoeëng-antoeëng sètan, het speelgoed der geesten; open plekken in het woud, zooals de saloeëng angin, waar men zegt dat de omstaande boomen nu en dan hunne kruinen tot elkander buigen, zijn de plaatsen waar zij bijeenkomen. In de wildernis vereischt het steeds de meeste voorzorgen, om geen boom te vellen waarop een boschgeest woont, en nooit zal men hout voor eene woning kappen, eene ladang aanleggen of boschproducten inzamelen, zonder eerst één of meer kippen te hebben geslacht, wierook gebrand en de noodige vergunning en hulp van de boschgeesten afgesmeekt te hebben. Wordt iemand ziek, kort nadat hij in 't bosch is geweest, dan haast hij zich weer derwaarts om te offeren, teneinde den boschgeest, dien hij als de oorzaak zijner ziekte beschouwt, te verzoenen. Hoort men des avonds een gonzend geluid in de lucht, dan drukt de moeder haar kleine dichter aan de borst en mompelt zachtkens: Binti laloe, Allahoe akbar, „de binti gaat voorbij, Allah is groot!" Boschgeesten heeten meestal Antoe of Hantoe en ontstaan, zegt men, uit het bloed van personen die door het een of ander ongeval, waarbij verwonding plaats heeft, om het leven komen. Men spreekt van de Antoe tinggi, de Antoe-bangkai, de Antoe-si-hampa, omtrent welke de zonderlingste verhalen in omloop zijn.

De meest gevreesde geest der Koeboe's is de Lodér api meleboeroe, van wiens nabijheid men verwittigd wordt door een dof geluid in de wildernis. Wanneer de Koeboe dat geluid hoort, verbergt hij zich onder takken en blaren, om niet door den boschgeest te worden bemerkt.

De boenian zijn de geesten der mijnen; zij houden verblijf op die hellingen van het gebergte waar aanhoudende aardstortingen plaats hebben, en die dan ook tambang boenian genoemd worden. Ik laat hier het verhaal van het ontstaan dier oerang-boenian volgen:

Tijdens het leven van Mohammad, terwijl hij, van zijne hemelvaart op aarde teruggekeerd, aan de menigte Allah's woord verkondigde, was er iemand die niet geloofde aan die hemelvaart, omdat het zijn begrip te boven ging, dat men in éénen nacht alle hemelen en werelden kon bezoeken. Toen hij te huis kwam, vond hij zijne vrouw bezig met het toebereiden van het maal en zeide haar nog vóór het eten te willen gaan baden. Bij de rivier gekomen, ontdeed hij zich van zijne kleeren en dook onder in het heldere nat. Daar brak een hevig onweer boven zijn hoofd los; het was hem alsof de aarde wegzonk en hij verloor het bewustzijn.

Plotseling nu was hij als vrouw verplaatst in een andere wereld, waar hij

Digitized by Google

trouwde met een man wien hij vele kinderen schonk, die hij zag opgroeien en huwen en op hunne beurt kinderen krijgen, en zoo leefde hij naar zijne meening honderden jaren.

Toen gebeurde het, dat hij, zich badende in een beek, op nieuw overvallen werd door een hevig onweder, zoodat hij bewusteloos neerzonk en weer tot zich zelven kwam bij het riviertje waarin hij op aarde gebaad had. Zijn kleederen lagen nog aan den oever en nadat hij die had aangetrokken, keerde hij naar huis terug, waar hij zijn vrouw nog steeds bezig vond met het bereiden van het maal.

„Hoe is het", sprak hij tot zijne vrouw, „meer dan duizend jaar zijt ge reeds bezig; is nu het eten nog niet klaar?"

„Wat bazelt ge van duizend jaar, een oogenblik slechts zijt ge uitgeweest om te baden."

En de verwondering van den man steeg hoe langer hoe meer, maar hij vertelde niet aan zijne vrouw wat met hem was voorgevallen; hij was thans overtuigd van de waarheid der hemelvaart van den Profeet en haastte zich tot hem om hem eerbied te bewijzen. Mohammad nu vroeg hem: „hoevele zijn uwe kinderen en kleinkinderen in de andere wereld?" De man noemde hen allen en het zijn die kinderen en kleinkinderen met hunne afstammelingen, die op aarde oerang-boenian werden.

Sedert bestaat de gewoonte, om, wanneer het lang duurt voordat de rijst gaar is, te zeggen, lah săriboe tauoen aloen djoeô măsaq, „reeds duizend jaar en nog is het niet gaar".

De Maleiers onderscheiden tampat săti en kăramat of kiramat. De eerste zijn plaatsen waar zich geesten ophouden en die men vreest te betreden, zooals de boven reeds besproken Batoe-bădarah, de Batoe-koedô nabij Aijië-Abang, de Batoe-Ăsoe en Lipè-kaijen in de Batang-Hari en zooveel andere meer. Săti is ook de top van den Piek van Korintji; săti zijn de holen en spleten, waaruit vergiftige gassen opstijgen; al die plaatsen hebben hare sagen en de steen die den naam van een dier draagt, is volgens de overlevering vroeger werkelijk een dier geweest, maar werd door de eene of andere omstandigheid in steen veranderd.

Eene plaats die săti is, vermijdt men te betreden, omdat men het niet ongestraft zou kunnen doen, en dikwijls wordt ook tot het săti zijn van eene plaats besloten uit het kwaad dat men na een bezoek aldaar ondervindt. Zoo bracht een zekere Rădjô-Gagah van Tălau met eenige helpers twaalf karbouwen naar Soengei-Pagoe. Toen zij de Liki passeerden, was het water troebel en al de karbouwen die er van dronken, stierven. Verwoed hierover gingen Rădjô-Gagah en de zijnen de rivier op om de oorzaak van die vergiftiging op te sporen, en vonden nabij den oorsprong een, op een karbouw gelijkend dier, dat zich wentelde in het

Digitized by Google

water. Rădjô-Gagah greep het dier bij de horens, maar toen bleek het slechts een steen te zijn. Nauw waren hij en de zijnen te Tălau teruggekeerd, of zij werden ziek en stierven; hieruit bleek dus, dat die plaats aan de Oeloe Liki săti was.

Door k ă r a m a t worden plaatsen verstaan die geheiligd zijn door de graven der voorouders of van vrome priesters, en werwaarts men gaat ter bedevaart, om de voorspraak dier afgestorvenen tot herstel van ziekte, of bij slechten oogst en andere rampen in te roepen, of wel om dank te zeggen, wanneer het gebed verhooring heeft gevonden.

Gewoonlijk wordt, om die verhooring te verkrijgen, de belofte afgelegd, van eene geit, eene koe of karbouw te zullen slachten, hetgeen dan m ă m ă s a n g k a u o e w e heet. Vaak ziet men eene rij mannen en vrouwen, feestelijk uitgedost en beladen met eetwaren, voorafgegaan door een jongen die een geit of een rund aan een touw leidt, zich naar 't een of ander heilig graf begeven, terwijl de trein door een hădji wordt gesloten. Zij gaan zich kwijten van de vroeger afgelegde belofte, en op de plaats aangekomen vangen zij aan met een gebed, waarna het medegebrachte dier geslacht en door de vrouwen in de open lucht toebereid wordt, om er een gemeenschappelijken maaltijd van te houden. Voordat men huiswaarts keert, ontvangt men voor eenige duiten, uit handen van hem aan wien het graf behoort, gewoonlijk een afstammeling van den overledene, een handvol aarde uit den gewijden grond en eenige takjes en bladeren van daarop groeiende planten, 't welk alles wordt medegenomen, om, in een doekje gewikkeld, als amulet om den hals gedragen te worden, of om er den pas herstelde mede in te wrijven, teneinde algeheele genezing te bevorderen.

Uit eerbied voor de afgestorvenen worden de graven eens of meermalen in het jaar schoongemaakt en de daarop geplaatste steenen, m é d j a n, met citroensap besprenkeld, bij welke gelegenheid ook op de graven gebeden wordt.

Tusschen Soepajang en Siroekam is eene uitgestrekte hoogvlakte, waarop een paar fraaie koebang-boomen een graf beschaduwen en waarheen men van heinde en ver ter bedevaart gaat. A b d o e - 'l - h a m i d is de naam van den heilige die er begraven ligt en omtrent wiens lotgevallen men het volgende verhaalt.

In overoude tijden woonde te Soepajang een echtpaar dat slechts één zoon had, een jongen, die Abdoe-'l-hamid heette en de oogappel was van zijne ouders. 's Morgens speelde hij gewoonlijk op het erf vóór het huis, tot het middag werd en hij door zijne ouders naar binnen werd geroepen om deel te nemen aan den maaltijd. Zoo werd hij zeven jaar en verdween toen op zekeren dag spoorloos. De ouders riepen zijn naam, denkende dat hij zich wat verder van huis had verwijderd, maar geen antwoord krijgende, gingen zij het dorp in, de rijstvelden door en zelfs naar de goudmijnen in het gebergte; doch al hun zoeken was te vergeefs. Zij gaven het echter niet op en gingen voort tot Soengei-Doerian, in de IX Kòtò,

Digitized by Google

waar zij als vreemdelingen voor de hoofden en oudsten werden gebracht en hun mededeelden, dat hun eenig kind verdwenen was, waarop deze beloofden het terug te zullen brengen, zoodra zij hoorden waar het zich bevond.

Teleurgesteld keerden de ouders naar hun dorp terug, de moeder was als waanzinnig van smart. Daar hoort zij op het erf driemaal een moerai tjilpen en meent in dat geluid de stem van haar zoon te herkennen. „Zijt gij een vogel geworden, mijn kind," zoo spreekt ze, „dan zoek ik u niet meer; gij hebt dan vleugels om te vliegen en dat kan ik niet." Korten tijd daarna is het een haan wiens gekraai haar den verloren zoon herinnert, en ze zegt: „de haan krabt in den grond om zijn voedsel te vinden, ik kan dat niet; zijt gij een haan geworden, mijn kind, dan zoek ik u niet meer." Toen weer meent zij de stem van haar zoon te hooren in het gekwaak van een kikvorsch, en zegt: „gij zijt een kikvorsch geworden, mijn zoon, ge kunt springen, ik kan dat niet, ik zoek u niet meer". En zoo ging het voort; ieder geluid dat zij hoorde, bracht haar den verloren zoon in herinnering.

Na een jaar ongeveer, in den nacht van donderdag op vrijdag, droomde zij, dat er een man tot haar kwam van middelbaren leeftijd, die er uitzag als een sièq, met knevel en kinbaard, en geheel in 't wit gekleed was; zijn tulband en buis, 't was alles wit, zonder eenige andere kleur. „Moedertje", zoo sprak, in haar droom, die man haar aan, „'t is alsof ge uw verstand verloren hebt." „Ja Heer," antwoordde zij, „dat is de waarheid! sedert mijn kind verloren is, smaakt mij eten noch drinken; help mij, o Heer, dat ik niet zoo aanhoudend aan mijn kind denk; ik zal anders stellig krankzinnig worden."

„Stil," sprak de priester; „als de morgen gloort, moet ge met uw man naar de Batoeëng-bădarah gaan. Daar zult ge twee boomen vinden; de eene bevat geneesmiddelen voor uw man, de andere voor u; hij moet den wortel van den eenen, gij dien van den anderen eten, en tevens moet gij uw lichaam inwrijven met de fijngestampte blaren van den boom, maar uw man mag die blaren niet gebruiken."

Hier eindigde haar droom en ontwaakte zij. Het was nog vroeg, nog maar even drong een schemerlicht door de omwanding der woning. De vrouw stond op, maakte vuur aan, kookte rijst, en toen die gaar was, riep zij haar man en zette hem het eten voor.

Nadat zij hun maal gedaan hadden, vertelde de vrouw haren droom, en zeide dat zij daarom zoo vroeg gekookt en haar man gewekt had. Tegen zeven uren begaven zij zich naar de aangewezen plaats en vonden daar werkelijk twee boompjes, die op een steen groeiden. De vrouw nam van beide boompjes de wortels en van het eene de bladeren; daarop keerden zij naar huis terug en gebruikten daar het medegenomene, drie dagen achtereen, zooals haar in den droom bevolen was. De gevolgen bleven niet uit; de neerslachtigheid en het verdriet verdwenen, de echtgenooten leefden te zamen als voorheen, en het duurde niet lang of de vrouw



Digitized by Google

deelde haren man mede, dat zij weldra weder moeder hoopte te worden. Toen de maanden vervuld waren, werd er een jongske geboren, dat de ouders even lief hadden als hun eersten zoon; alle leed was vergeten, beide waren gelukkig den knaap te zien opgroeien. Toen hij grooter was geworden, liet de vader hem in de schriften onderrichten, tot hij eindelijk, ongeveer twaalf jaar oud zijnde, verzocht om elders naar een soerau te gaan. De ouders willigden zijn verzoek in en brachten hem naar een soerau te Kòtô-baroe, nabij Si-Djoendjoeëng, waar Toeankoe-Ambătan leeraar was; zij bevalen hun zoon den Toeankoe aan, bleven nog twee dagen bij hem en keerden toen naar Soepajang terug. Twee jaren later had de knaap den Koran geheel doorgelezen en deelde hij zijn leermeester mede, dat hij naar zijn dorp wenschte terug te keeren; deze keurde zulks goed en zoo kwam hij, na voleindigde studie, bij zijne ouders terug, die zich verheugden hun kind weer bij zich te zien. Maar niet lang duurde dat samenzijn; want de jongeling verlangde al spoedig naar elders te gaan, om zich te bekwamen in de schermkunst en om andere kundigheden op te doen. Ook dat stonden de ouders toe; zij voorzagen hem van het noodige en wederom gingen twee jaren voorbij, waarna hij terugkeerde in de ouderlijke woning, toegerust met al de kennis die in het rijk van Manangkabo kon worden verkregen.

Tot zijn achttiende jaar bleef de jongeling bij zijne ouders en was hij hun behulpzaam bij den arbeid op het veld. Toen hij eens aan zijne moeder vroeg, of zij buiten hem nooit kinderen gehad had, vertelde zij hem van zijn broeder Abdoe'l-hamid, die op zevenjarigen leeftijd spoorloos verdwenen was. Dadelijk werd het verlangen bij hem levendig om zijn broeder op te sporen, en zijne ouders keurden dat goed. Hij nam daarop afscheid en begaf zich naar zijn ouden leermeester te Kòtô-baroe, om diens zegen op zijne onderneming te vragen; en nadat hij dien verkregen had, ving hij zijn zwerftocht aan. Te Pajô-Koemboew bleef hij twintig dagen bij een vroegeren schoolmakker, begaf zich toen naar Păriaman, waar hij acht dagen vertoefde, en zeilde vervolgens met een prauw naar Poelau-Pisang.

Dáár kwam weinige dagen later een handelsvaartuig van Djoedah [1]) ter reede, en toen dat schip het anker zou lichten om naar Arabië terug te keeren, vroeg en verkreeg de zwerver van den gezagvoerder verlof, in de nederige betrekking van koksmaat, de reis mede te maken. Te Djoedah aangekomen, bleef hij vijf jaren in dienst van den Năkodô [2]), waarna hij dezen verzocht hem te ontslaan, omdat hij zich naar Mekka wenschte te begeven.

Nadat hij zijn ontslag en een goede som gelds gekregen had, verliet hij Djoedah en ging naar Mekka tot den Sièq Moela Ibrahim, den leerling van Sièq Ahmadoe'l-

---

[1]) Het bekende Djeddah of Djiddah aan de Roode Zee.

[2]) Gezagvoerder van een schip.

Digitized by Google

Koesăsi, wien hij onderricht vroeg in de schriften, en die hem verwees naar Hădji Abdoe'l-hamid om de vijf dagelijksche gebeden te leeren.

Nauwelijks had hij dien naam gehoord, of hij vroeg den Sièq wie die Hădji was, en of hij de namen zijner ouders kende. „Hij is mijn helper", luidde het antwoord; „hij is van Soepajang afkomstig, en was nog zeer jong, toen ik hem uit medelijden tot mij nam en hem opvoedde: wie echter zijne ouders zijn, heeft hij mij nooit willen zeggen, evenmin den naam van den persoon, die hem te Mekka gebracht heeft."

„Vraag hem dan, o Vader!" sprak nu de jongeling, „of hij te Soepajang deze personen kent" — hier noemde hij de namen zijner ouders — „en laat mij tegen den middag terugkomen om het antwoord te vernemen."

De Sièq voldeed aan dit verzoek en vernam toen van Hădji Abdoe'l-hamid, dat de genoemde personen zijne ouders waren; daarop vroeg hij hem des middags terug te komen, omdat iemand van Djoedah zijne hulp wenschte voor het leeren der gebeden.

Toen des middags de broeders bij den Sièq waren, deelde deze den jongsten na den maaltijd het antwoord van den Hădji mede, en vroeg hem, met welke bedoeling hij die vraag des morgens gedaan had. — „Om te weten of Hădji Abdoe'l-hamid mijn verloren broeder is; en nu ik weet dat het zoo is, verzoek ik u hem toe te staan, met mij naar ons dorp en naar onze ouders terug te keeren." — „Wat gij vraagt, mijn zoon, mag ik niet toestaan," sprak de Sièq. „Ieder, die zich te Mekka aan den dienst van Allah heeft gewijd, wenscht er te sterven."

„Mijne moeder zond mij, o Heer! om mijn verloren broeder te zoeken en tot haar terug te brengen; wat zal ik zeggen, als ik zonder hem in hare woning wederkeer?"

„Breng haar onze heilgroeten over," sprak de Sièq.

„Neen, geene heilgroeten, maar hem, hemzelven, wil ik mijne moeder brengen," gilde de jonkman, en meteen sprong hij op, greep zijn broeder in de lenden en hief hem op, zoodat zijne voeten de mat niet meer raakten.

„Laat af van uw broeder!" beval de Sièq, „en ik zal vergunnen dat hij met u gaat."

„Niet alleen uwe vergunning is mij voldoende, ook zijne toestemming eisch ik;" en eerst nadat de Hădjĭ die gegeven had, werd hij door zijn broeder losgelaten.

Nu werd alles in gereedheid gebracht en vertrokken de broeders naar Djoedah, waar zij een schip vonden dat hen naar Padang bracht, vanwaar zij naar Soepajang terugkeerden.

Daar leefde de Hădji nog vele jaren tot vreugde zijner ouders en onderwees er de jeugd. Zijne geleerdheid en zijn vrome zin waren alom beroemd, en thans nog is hij de voorspraak van hen die op zijn graf zijn hulp komen inroepen tegen ziekten en rampen.

Digitized by Google

Van den weldoenden geest des vromen Hădji's moeten wij naar de booze geesten terugkeeren, om nog iets mede te deelen over de middelen waarmede men tracht hunne boosheid af te wenden. Hoe dat geschiedt bij ziekten, zullen wij bij de behandeling van de geneeskunst zien; hier heb ik meer het oog op de voorbehoedmiddelen, waaronder de djimat's of amuletten eene eerste plaats bekleeden. Eenige daarvan hebben wij reeds vroeger beschreven, doch we moeten nog melding maken van de formulieren die met dat doel worden uitgesproken, alvorens men zich ter ruste begeeft; van de klapperschalen, met onderscheiden ingrediënten gevuld, die op de velden worden geplaatst om misgewas te voorkomen; van de gewoonte om, bij het kiezen van de plaats voor een dorp, het water der verschillende riviertjes te wegen, ten einde zich dáár te vestigen, waar het water het zwaarst en dus, volgens den Maleier, de grond het vruchtbaarst is; van de laboe koendoew, een soort van kalebas, die men ophangt in de woning als pănangkòq sètan [1]); van de bladeren en kruiden die men hangt aan de pădi-schuur, om te beletten dat de voorraad door booze geesten wordt weggehaald; van het gebruik om een horen, of poot, of ook eenige veeren van op de jacht gevangen wild te bewaren, ter verzekering van een goede vangst in de toekomst; en eindelijk van de stukjes hout, die door Hădji's verkocht worden, en waarvan men een enkel in den knapzak draagt om rampen af te weren.

Tot de amuletten kan men ook de rantai koendiëq, varkensring, rekenen. Het is een niet geheel gesloten metalen ringetje, zoo groot als een gewone vingerring. De Maleier zegt, dat het dengeen die het bij zich draagt, onkwetsbaar maakt. Maar is dus de kracht van het voorwerp groot, het te bekomen is verre van gemakkelijk. Enkele wilde zwijnen hebben een of meer van die ringetjes om den hoektand. Hoe ze daar komen weet men niet, maar wel, dat die dieren schotvrij zijn. Wanneer zulk een dier zijn leger maakt en daartoe takken en struiken afscheurt, gebeurt het, dat de ring aan een tak blijft hangen en door den een of ander wordt gevonden. Men beproeft de kracht van den ring door zich het naakte lichaam met djilatang, een soort van brandnetel, te slaan, en dan met den ring over de pijnlijke plek te strijken, waarna de pijn verdwenen moet zijn.

Ook aan het sperma van een olifant, die, op het oogenblik dat hij het wijfje gaat bespringen, door een mensch verschrikt wordt, kent men bovennatuurlijke kracht toe. Het verzekert den handelaar goede zaken, en een weinig er van op het lichaam of de kleeding van eene vrouw gesmeerd, is voldoende om zich van hare liefde te verzekeren.

Wanneer tijgers de omstreken van een dorp onveilig maken en menschen of vee hebben verscheurd, dan wordt een doekoen gehaald, akan băkăroe, d. i. om de plaag te doen ophouden. Met een maal, waarvoor eenige kippen worden geslacht

[1]) Duivelbezwering.

Digitized by Google

en waaraan al de hoofden en oudsten deel nemen, vangen de formaliteiten aan. De vrouwen hebben intusschen de benoodigde kruiden, zooals si-koempai, si-kòro, si-tawa, si-dingin, koeni [1]) en djari angau [2]), gezocht, die na afloop van den maaltijd aan den doekoen worden ter hand gesteld, door wien ze onder het uitspreken van een formulier worden bewierookt, daarna fijn gesneden en eindelijk in een kom water uitgeperst. Terwijl alle aanwezigen, mannen, vrouwen en kinderen, zich borst, armen en aangezicht met dat water bevochtigen, maakt de doekoen van een stuk wit katoen vlaggetjes, die hij aan lange staken bindt en aan de ingangen van het dorp plaatst. Nu is de vrees voor overlast van de tijgers geweken, en omdat men gewoonlijk lang heeft gewacht, alvorens tot het roepen van een doekoen over te gaan, heeft het meermalen den schijn, dat het middel helpt. Voor zijne hulp krijgt de doekoen van iederen aanwezige vier duiten.

De kennis van de formulieren die heeten noodig te zijn voor het afwenden van alle onheil en ziekte, voor het verzekeren van een goeden oogst, en in het algemeen alle wetenschap die het begrip van een ander te boven gaat, noemt de Maleier alémoe of ĭlémoe [3]). Hij geneest zieken door zijn alémoe, hij is onkwetsbaar door zijn alémoe, hij weet buitengewone voordeelen te behalen door zijn alémoe, ja voor alles nagenoeg is alémoe noodzakelijk, en men kan die geheime kennis verkrijgen voor weinige stuivers, voor een stuk doek en voor een kip met wat rijst.

Het is zonderling, dat er aan geloofd wordt; want ieder die de alémoe geleerd heeft, zullen zeker de uitgaven die hij er zich voor getroostte, spoedig berouwen, tenzij hij kans ziet zijne kennis, tegen inkoopsprijs, aan een ander over te doen. Iemand die alémoe bezit, heet bătoewah, met bovennatuurlijke macht begaafd; ook paarden die nooit struikelen, hanen die altijd het gevecht winnen, karbouwen of koeien die veel jongen krijgen, worden bătoewah genoemd.

Het „datang akoean" der Maleiers is niet ongelijk aan hetgeen men op de hoofdplaatsen van Indië door Hindoes ziet vertoonen; de ongevoeligheid namelijk voor het steken met messen of andere scherpe wapenen. Als de wond is toegebracht en het bloed er uit vloeit, wischt de Hindoe er even met zijne hand over, en de wond is verdwenen. „Dangan alémoe" zegt de Maleier alweer, en hij meent die alémoe te kunnen krijgen door dagen lang in een mand te gaan zitten die aan een huisbalk hangt, geen ander voedsel dan wat ampiïng te gebruiken en, onder het aanhoudend galmen van „la iláha illa'llah," in zijn hart aan de geesten onkwetsbaarheid te vragen. Begint de mand te schommelen, dan is dit een bewijs, dat de geest in hem gevaren is, „akoean lai datang", waarvan de proef genomen wordt door het steken met lansen en krissen, die dan geen wonden zouden te weeg brengen.

---

1) Zie bl. 9. 2) Zie bl. 27. 3) Het Arabische عِلْم.

Digitized by Google

Ik zelf heb dit nooit bijgewoond, maar wel was ik getuige van het uitjagen van een boozen geest uit een kranke en kreeg toen den indruk, dat alémoe-bezitters nauw verwant zijn met bedriegers.

Voorwerpen, waaraan men bovennatuurlijke kracht toeschrijft, zooals de boven besprokene rantai koendièq, worden in het algemeen moestikô of mantikô genoemd, wanneer zij op zich zelf geen ander nut hebben; zijn het wapens of werktuigen, dan heeten ze bătoewah. Dergelijke zaken worden vaak met grooten eerbied behandeld.

De fig. 1, 2, 3 en 4 van Pl. XXXI stellen de kabăsaran's voor van den Toeankoe van Păsimpai, die van den eersten Rădjô der XII Kòtô afkomstig en door zijne opvolgers geërfd zijn. Bij gelegenheid van een bezoek dat wij den Toeankoe brachten, verzochten wij hem ons die erfstukken te laten zien, waarin hij gaarne bewilligde. Zij worden bewaard op een zoldertje, van bamboe-vlechtwerk op de balken gemaakt, en mogen niet gelijkvloers worden geborgen, omdat de glans die er van afstraalt, nadeelig zou werken op de gezondheid der kinderen. Een ladder werd tegen den zolder geplaatst, en een doebalang van den Toeankoe klom daartegen op om de kostbare voorwerpen te halen, doch legde eerst ten teeken van eerbied zijne kris af. Eenige oogenblikken later daalde hij voorzichtig de ladder af met een pakje, dat hij in beide handen op zijn hoofd hield, zooals men een voorwerp draagt dat men een vorst aanbiedt. Het werd voor den Toeankoe neergelegd, die met zekeren deftigen ernst den smerigen lap opende, waaruit een mandje te voorschijn kwam, dat weer een potje van nagemaakt Chineesch porselein bevatte, waarin het kostbaarste der kabăsaran's, de saloeï karijs nan doewô balé taije, geborgen was. Vóór het openen van het potje werd een kom gebracht, waarin een brandend stuk hout lag, dat met wierook bestrooid werd, en toen de geurige damp opsteeg, nam de Toeankoe de saloeï, hield die even boven de vuurtest en reikte haar ons daarna toe. Het was een groote gouden ring met hars gevuld, in vorm gelijk aan die, welke onder om het heft der krissen worden geplaatst. Zooals de naam aanduidt, zou twaalf taije goud voor de vervaardiging gebruikt zijn en dus het voorwerp eene waarde hebben van ± *f* 750.

Inmiddels was een kom gebracht, waarin de saloeï werd gelegd en met water overgoten, welk water als een heilzaam middel tegen ziekte door de aanwezigen werd gebruikt om borst en voorhoofd mede te bevochtigen. Hoe die geneeskracht samenging met de noodzakelijkheid om de voorwerpen zoo te bewaren, dat hun glans de kinderen niet ziek maakte, werd ons niet opgehelderd. Nadat de Toeankoe het natte voorwerp uit de kom genomen en het even op het hoofd van zijn dochtertje en op het zijne geplaatst had, stelde hij het ons ter hand en vergunde ons er een afbeelding van te maken, en wel verre van onze aanraking heiligschennis te vinden, waren allen ingenomen met onze belangstelling. Uit hetzelfde porseleinen

Digitized by Google

potje kwamen nog de twee steentjes te voorschijn, onder fig. 3 en 4 afgebeeld, die mantikô's zijn of althans waren; want de eigenschap die ze zouden hebben bezeten van bij aanraking aan de huid te blijven kleven, vertoonden ze niet meer. Zulke mantikô's worden gevonden in den kop van een vogel of visch of ontstaan uit het schuim van rivieren, zeide ons de Toeankoe, en hij voegde er nog bij, dat ze den drager onkwetsbaar maakten, evenals het oude zwaard, tjoeriëq si mandang giri, soembiïng săratoejs sambilan poeloew, zie fig. 2, dat ons nu werd vertoond, nadat het ook eerst bewierookt en met water begoten was. Het werd bewaard in een lap van een koffiezak. Een kogel van de Kompani had er de punt van afgeschoten en sedert was de eigenschap van onkwetsbaar en onverwinnelijk te maken verdwenen. Geneeskracht hebben die voorwerpen echter allen nog, en wanneer de middelen van de doekoen niet baten, worden soms de kabăsaran's te hulp geroepen.

Toeankoe-di-Sambah, het larashoofd van Soengei-Pagoe, is ook in het bezit van eenige kabăsaran's, waaraan echter, zoover mij bekend is, geene bovennatuurlijke kracht wordt toegeschreven.

Alvorens tot de bespreking van ziekten en geneesleer over te gaan, willen wij thans nog met een enkel woord de koetikô's vermelden, dat zijn de voorwerpen die den Maleier dienen tot het bepalen van de gunstige tijden voor zijne ondernemingen, zoowel goede als kwade. Ze worden algemeen gebruikt en die van hout of hoorn, die ik het eerst zal beschrijven, zag ik in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden door vele personen bij den baardtrekker en het oorlepeltje aan den săpoe tangan dragen.

De eerste is de koetikô limô of koetikô bătaq, op Pl. XXXIV fig. 1 afgebeeld, een bordje van hout of hoorn, aan de ééne zijde door elkaar loodrecht snijdende lijnen in 45 vierkanten verdeeld, waarvan sommige met ééne stip, andere met een kruisje, weer andere met vier stippen zijn gemerkt, terwijl de keerzijde zeven onder elkander geplaatste rijen stippen vertoont. Er zijn twee wijzen om de koetikô te raadplegen. Wil men voor zekeren dag het gunstige oogenblik zoeken om een werk aan te vangen, — de koetikô's voor het bepalen der gunstige dagen bespreken we straks — dan wordt eerst de zijde geraadpleegd waar de rijen stippen staan, die de dagen der week voorstellen, te beginnen met de onderste rij als Vrijdag, die daarboven als Zaturdag en zoo vervolgens. De stippen heeten titiëq. Om nu b. v. voor Vrijdag den gunstigen tijd van den dag te vinden, zoekt men, omdat de rij Vrijdag vijf stippen heeft, de vijfde horizontale rij vierkanten op de keerzijde van het bord van onderen af. Deze heeft evenals al de andere rijen vijf vierkanten, die evenveel tijden van den dag voorstellen [1]), zooals het eerste rechts măntari tabi, het tweede tangah naiëq, het derde tangah hari, het vierde tangah toeroen

[1]) Vgl. de dagverdeeling op bldz. 48.

Digitized by Google

en het vijfde of meest linksche pătang. Vier stippen in het vierkant dat den tijd van den dag aanwijst, beteekenen băsoeô lăbo, winst krijgen, en doen dus het oogenblik als gunstig kennen; heeft het volgende vierkant ook vier stippen, dan wordt het nog gunstiger den even bedoelden tijd te gebruiken; een kruis beteekent toemboew silang sălisië, er komt twist, tweedracht, onheil, waarom men dien tijd moet laten voorbijgaan, di pidjaq, zegt de Maleier; een oningevuld vierkantje heet kòsong, ledig, en beduidt een voor een handelaar of dief ongunstigen, voor eene verkenning of overrompeling in oorlog geschikten tijd; één stip is băsoeô săoerang, één enkel persoon ontmoeten, voor een handelaar of dief gevaarlijk, in oorlogstijd gunstig; tweemaal achter elkander één stip heet băsoeô oerang săoerang, tinggă oerang săoerang, en wil zeggen, dat er, wanneer men het huis verlaat, één persoon moet achterblijven.

Men kan ook alleen de geruite zijde van de koetikô gebruiken en telt dan welke dag van de maand het is. De eerste rij van onderen stelt den eersten, de volgende den tweeden dag voor, en zoo gaat men voort tot de bovenste rij, die den negenden voorstelt, waarna men weer bij de onderste rij als den tienden begint.

De naam koetikô limô beteekent, dat op deze koetikô de dag in vijf tijden verdeeld is, welke tijden ook voor den nacht gelden. Bij de koetikô toedjoew is de dag of de nacht in zeven tijden verdeeld. Maar behalve deze van hout of hoorn vervaardigde zijn er ook vele op papier geschrevene of geteekende koetikô's. Te Loeboewq-Taròq zag ik er een in den vorm van een papieren cirkel, die in 16 sectoren gevouwen was en diende om na te gaan of de dag al dan niet gunstig was te achten. Daartoe staat op iederen sector geschreven of het een goede of slechte dag is, en hangt er aan den omtrek van elk deel een koordje. De onderzoeker vat met de rechterhand de toegevouwen koetikô bij de punt en zwaait haar driemaal boven het hoofd; daarna en terwijl de koetikô op dezelfde plaats blijft, zoekt zijn linkerhand een van de koordjes dat hem als uitgangspunt dient om voort te tellen tot zeven toe. Op den sector waaraan de zevende draad is vastgemaakt, staat te lezen of de dag al dan niet gunstig voor hem zal zijn.

Pl. XXXIV fig. 6 stelt een koetikô harimau of sălăpan voor, Pl. XXXIII fig. 3 een koetikô boengô kambang, maar hoe zij gebruikt worden is mij onbekend; de laatste, waarvan de horizontale vakken vijf tijden van den dag voorstellen, dient om te zien welken tijd men moet kiezen om een gunstig onthaal bij eene vrouw te vinden.

Een koetikô limô die de geschikte tijden aanwijst om op weg te gaan, vindt men op Pl. XXXIII fig. 1. De figuurtjes stellen menschen voor; staan die met de hoofden naar elkander toe, dan is de tijd ongunstig; de horizontale rijen duiden de vijf tijden aan, waarin de dag verdeeld is, op de rechtsche vertikale rij telt men de dagen der maand van boven te beginnen.

Digitized by Google

De op dezelfde plaat, fig. 5, voorgestelde koetikô sălăpan is een cirkel, waarin acht stralen getrokken zijn, die verschillende namen dragen, als tijger, kat, valk, water, geit, muis, boom en visch. De verdeelingen in de stralen duiden de dagen der maand aan, en de naam van den straal geeft te kennen, welk tijdstip het gunstigst is; zoo voor de dagen van den tijger de avond en de nacht, omdat dan de tijger op roof uit is; voor de dagen van de kat de uren waarop gegeten wordt; voor de dagen van den valk de voormiddag; voor die van het water de tijd van den vloed; voor die van de geit de morgen van acht tot negen uren; voor die van de muis de nacht; voor de dagen van den boom de namiddag; voor die van den visch de morgen van negen tot tien en de middag van drie tot vier uren. In de onder fig. 4 van die plaat afgebeelde koetikô wijzen de nullen de dagen der maanden aan, waarvan de met een verticaal lijntje gemerkte ongunstig zijn. In het origineel staat bij de meeste der met een vertikaal streepje gemerkte nullen het woord nas, نس, of bintang, بنتڠ, en in 't laatste geval nog 't een of ander woord, dat omschrijft welke bintang of ster bedoeld wordt. De beteekenis der bijschriften is mij niet bekend. Het is opmerkelijk, dat de namen der maanden vóór de horizontale rijen geplaatst, de Arabische zijn, maar dat aan iedere maand dertig dagen worden toegekend [1]).

Eindelijk heeft de Maleier nog de păkisaran nagô băsa (Pl. XXXVIII), de kronkeling van de groote nagô, eene voorstelling van den melkweg, die de glans van een slangachtig dier heet te zijn. Deze dient om de richting aan te wijzen, waarin men moet gaan om zijn voordeel te zoeken, om gestolene goederen of een weggeloopen slaaf te vinden en dergelijke. In de drie eerste maanden heeft de nagô den kop naar het Oosten, den staart naar het Westen, den buik naar het Noorden en den rug naar het Zuiden gekeerd; in de drie volgende wendt zij den kop naar het Noorden, den staart naar het Zuiden, den buik naar het Westen en den rug naar het Oosten; in de drie die dan volgen, richt zij den kop naar het Westen, den staart naar het Oosten, den buik naar het Zuiden, en den rug naar het Noorden, terwijl eindelijk in de drie laatste de kop naar het Zuiden, de staart naar het Noorden, de rug naar het Westen, en de buik naar het Oosten wijzen. Ik weet niet hoe men op de păkisaran de te nemen richting moet zoeken.

Behalve deze zijn er nog de koetikô toedjoew en limô, waarvan ieder vierkantje een woord bevat, dat de sleutel is tot de kennis van het al of niet geschikt zijn van den tijd. Die woorden zijn in de koetikô toedjoew de namen van zeven sterren, die in de zeven hemelen schitteren en waarvan ieder betrekking heeft op een der zeven dagen van de week. Inderdaad zijn het verbasterde Arabische namen voor Zon, Maan, Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. De woorden in

[1]) Zie de Plaatbeschrijving.



Digitized by Google

de koetikô limô zijn verbasteringen van de namen der Hindoe-goden Maheswara, Kala, Sri, Brahma en Visnoe, die, gelijk bekend is, de heerschappij over elken dag met elkander deelen [1]).

Een koetikô tigô, die gebruikt wordt om gestolen goed op te sporen, is afgebeeld op Pl. XXXIII fig. 2. De hoekpunten van den driehoek heeten huis, water en gaan; men telt de dagen der maand te beginnen bij huis, waarop dus de 1ste, 4de, 7de enz. dag valt, en zoekt dan op in een bijbehoorend geschrift, welke aanwijzingen daar zijn gegeven. Ook heeft men geschrevene koetikô's die de slechte en goede dagen der maand opgeven, en waaruit men kan zien, welke dagen voor bepaalden arbeid de beste zijn. De derde, vijfde, dertiende, zestiende, een-, vier- en vijf en twintigste dag van iedere maand zijn slecht; de vijfde bijv.: omdat Kaïn op dien datum geboren werd, en zoo wordt voor iederen dag een reden vermeld.

Het gebeurt niet zelden, dat de eene koetikô een goeden dag aanwijst, terwijl de andere dien voor slecht verklaart, wat echter bij den Maleier geen bezwaar maakt; „ge volgt dan", zegt hij, „nan manô jăkin di ăti", d. i. dien welke volgens de inspraak van uw hart de beste is.

De tijdkringen, die ook bij sommige koetikô's gebruikt worden, zijn van acht en twaalf jaren, in beide wordt ieder jaar door een letter van het Arabisch alphabet aangeduid. Deze letters zijn Alif, Ha, Djim, Za, Dzal, Ba, Waw, Dal, voor den cyclus van acht, en Za, Ba, Djim, Ha, Waw, Alif, Ba, Dal, Ha, Za, Alif, Djim voor dien van twaalf jaren. In plaats van die letters worden echter ook wel uit stippen bestaande teekens gebruikt.

Met het mededeelen van 't een en ander over ziekten en geneesleer, een onderwerp dat met het bijgeloof in het nauwste verband staat, wensch ik dit hoofdstuk te besluiten.

Het is ontegenzeggelijk waar, dat de eenvoudige levenswijze en het heerlijke klimaat factoren zijn die gunstig werken op den gezondheidstoestand van het volk; maar even zeker is het, dat velen in de kracht van het leven worden weggerukt, die bij eene deugdelijke geneeskundige behandeling zouden zijn gespaard gebleven. Aan buikloop alleen stierven in Oktober en November 1849 te Siroekam op ± 3000 zielen 100, in Augustus 1851 te Gărabaq op ± 800 binnen tien dagen 86 en in Augustus 1877 te Sălimpè op eene bevolking van 2600 zielen 18 personen. In de negari Padang-Si-Boesoewq stierven in de laatste dagen van April 1853 aan cholera 20 van de 78 aangetasten, en te Si-Loengkang, om nog dit ééne voorbeeld te noemen, van 11 tot 20 September 1858, 21 van de 155 lijders aan pokken. Een nauwkeurige aanteekening, gedurende twee jaren gehouden, gaf voor

---

[1]) Zie Prof. Veth's »Java", II, bl. 508.

Digitized by Google

de onderafdeeling Soepajang en Alahan-pandjang, die eene bevolking van ± 24000 zielen telt, een cijfer van sterfgevallen dat het cijfer der geboorten belangrijk overtrof. Die aanteekeningen zijn verloren geraakt, zoodat ik de juiste cijfers niet kan opgeven.

De zorg der Maleische moeders voor hare jonggeborenen is gering en daardoor de kans van sterven voor die kleinen groot. Koorts en ingewandsziekten eischen onder de zuigelingen de meeste offers. Veel kinderen te krijgen vinden de Maleische vrouwen onaangenaam, en zij voorkomen dat maar al te dikwijls door allerlei manieren van vruchtafdrijving. In Lebong had ik gelegenheid in verscheidene dorpen het aantal moeders op te nemen en tevens hoeveel kinderen zij hadden. Ik laat de verkregene cijfers hier volgen, maar mag de opmerking niet weerhouden, dat in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden de verhouding minder gunstig is: waarschijnlijk, bij overigens vrij gelijke levenswijze, een gevolg van de daar op zooveel jeugdiger leeftijd gesloten huwelijken.

| NAMEN DER DOESOEN'S. | AANTAL MOEDERS MET: | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1 kind. | 2 kinderen. | 3 kinderen. | 4 kinderen. | 5 kinderen. | 6 kinderen. | 7 kinderen. | 8 kinderen. |
| Kòta-Danau. | 9 | 4 | 15 | 3 | 6 | — | — | — |
| Tapoes. | 2 | 2 | 2 | 2 | 1 | 1 | — | — |
| Talang-baroe. | 1 | 4 | 2 | 1 | — | — | — | — |
| Teloek-Doerian. | 6 | 6 | 2 | 3 | 1 | 3 | — | — |
| Teës. | 4 | 9 | 4 | 5 | — | 2 | — | — |
| Tandjoeng-Agoeng. | 5 | 10 | 5 | 12 | 5 | 2 | — | — |
| Semelăkô. | 9 | 12 | 13 | 3 | 5 | 5 | 1 | 1 |
| Pagar-Agoeng. | 11 | 13 | 8 | 10 | 5 | 1 | — | — |
| Talang-liat. | 13 | 3 | 10 | 4 | 2 | 1 | — | 3 |
| Poengoek-Pedarô. | 1 | 3 | — | 4 | 1 | 2 | — | — |
| Mbong-pandjang. | 1 | — | — | 1 | — | — | — | — |
| Aman. | 3 | 7 | 11 | 4 | 2 | 2 | 2 | 1 |
| Toenggang. | 3 | 1 | 3 | — | — | 1 | — | — |
| Limau. | — | 2 | 4 | 3 | — | — | — | — |
| Mentangoer. | — | 5 | 1 | 2 | — | — | — | — |
| Kòta-Agoeng. | 1 | 4 | 1 | 4 | 3 | — | — | — |
| Mbong. | 1 | 2 | — | — | 2 | — | — | — |
| Tabal. | 5 | 2 | 2 | 3 | 1 | 2 | — | — |
| Oedjoeng-Tandjoeng. | 11 | 13 | 14 | 8 | 2 | 3 | — | 1 |
| | 86 | 102 | 98 | 72 | 36 | 25 | 3 | 6 |

Pokken en cholera, wij zagen het reeds, richten ook onder de bevolking van Midden-Sumatra vaak groote verwoestingen aan, zoodat geheele kampongs uitster-

Digitized by Google

ven. Maar een grooter vijand dan die gelukkig slechts zelden voorkomende epidemieën, is de syphilis, die steeds voortwoekert, daar de Maleier onbekend is met eenig doeltreffend geneesmiddel daartegen. Het treft iederen reiziger, dat men slechts uiterst zelden gebrekkigen ziet, maar dat daarentegen de personen wier lichaam door syphilis is verwoest, verbazend talrijk zijn.

Geschriften over geneeskunde van eenige beteekenis heb ik nergens aangetroffen. Alleen te Alahan-pandjang kwam ik met veel moeite, en tegen eene ruime betaling, in het bezit eener kopie van een handschrift over het ontstaan en de geneeswijze van ziekten, dat het eigendom was eener vermaarde doekoen, uit het Manindjausche afkomstig. De doekoen's uit die streken hebben in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden den besten naam; veeljarige praktijk zal haar zeker beter gids zijn bij het behandelen van zieken dan het bedoelde handschrift, dat voor het grootste gedeelte gewijd is aan eene opsomming van de booze geesten die de ziekten veroorzaken, en van de lange, zinlooze formulieren die moeten worden uitgesproken om den invloed dier geesten te bezweren.

De meest algemeene ziekten zijn de volgende:

Săki dadô of batoewq, keelpijn, hoesten, bij oudere menschen veelal asthmatische aandoeningen.

Săki sălémoe, verkoudheid in het hoofd, ontsteking van de neusslijmvliezen.

Săki pănïing, in Rawas pening, duizeligheid, lichtheid in het hoofd.

Săki matô, raboen, boetô; het eerste is ontsteking der oogen, het tweede bijziendheid en het laatste blindheid. Nooit heb ik op Sumatra iemand ontmoet die blind geboren was.

Săki pădaq, doofheid.

Săki madoe, verstopping.

Săki goendoewq, in Lebong sebetô of seketô, kropgezwel.

Săki paroeï, buikpijn, krampen, buikziekte.

Săki damam, koorts.

Săki saboen-saban, păné, rădjô, verschillende stadia van syphilis.

Săki koetô, in Lebong koeïng, melaatschheid.

Săki koeròq of kăda, schurft, huiduitslag.

Săki kătoemboewan of bolië boeah-boeah, kinderpokken.

Săki loempoew, verlamming.

Săki taréh, tijdelijke verlamming van een der ledematen.

Săki tjanggoe, het afsterven of de atrophie en verschrompeling der ledematen.

Săki toelang, letterlijk: pijn in de beenderen.

Săki gilô, krankzinnigheid.

Săki si-djoendai, soort van tijdelijke waanzin, waaraan alleen vrouwen lijden, die zich alsdan de kleederen van het lichaam scheuren en de haren uit het hoofd

Digitized by Google

trekken. In die vlagen meenen zij den persoon, gewoonlijk een man, te zien, die haar de ziekte berokkend heeft. Zij willen dien te lijf en rennen als bezetenen rond, dikwijls geheel naakt, gillende en scheldende.

Săki si-mabou-boengô, nagenoeg hetzelfde als si-djoendai; althans ik zag geen verschil in de verschijnselen; alleen komt de laatste nooit epidemisch voor, de eerste wel. Zie bldz. 77.

Săki sawan, vallende ziekte.

Săki laloe, cholera, en in het algemeen epidemische ziekten, behalve pokken.

Săki moenô, een soort van hypochondrie, waarbij de patient weigert te spreken en in zich zelven gekeerd neerzit, zonder voedsel te willen gebruiken.

Săki kabantji, plotselinge ongemotiveerde afkeer der echtgenooten van elkander (bij jonggehuwden).

In het algemeen schrijven de Maleiers de ziekten aan booze geesten toe, djihin, ibilijs, mabou-boengô, niniëq nan mambaow boeah-boeah, enz.; en een groot deel der geneeswijze is er dan ook op gericht, die geesten te verdrijven door de hulp van Allah en door de aanwending van de middelen waarvoor zij heeten bevreesd te zijn. Niet alleen uit eigen beweging brengen die geesten ziekten te weeg; ze doen dat ook wanneer ze daartoe door menschen worden aangeroepen, waarvoor, — het behoeft nauwelijks vermelding, — bijzondere formulieren en geheimzinnige handelingen noodig zijn. Andere inlandsche medici noemen als oorzaak der ziekten galang-galang, wormen in het lichaam; maar dan zijn toch die galang-galang geesten, die deze gedaante hebben aangenomen, om zoodoende den mensch te schaden. Als algemeene regel geldt, dat aan een zieke wiens lichaam een hooge temperatuur heeft, verkoelende middelen moeten worden toegediend, en omgekeerd verwarmende middelen aan een kranke die koud en huiverig is.

De Maleische doekoen's kennen een groot aantal planten waarvan zij de bladeren, bloemen, vruchten, wortels of den bast als geneesmiddelen aanwenden, en daaronder zijn vele die reeds den weg naar onze apotheken hebben gevonden, of daar wellicht eene plaats zouden krijgen als ze door deskundigen waren onderzocht. Zoodanige planten zullen in de woordenlijsten (zie Afdeeling Taal) en in de lijst der verzamelde houtsoorten herhaaldelijk voorkomen. Hoe dikwijls zij ook mogen falen in gewenschte uitwerking, toch heeft de Maleier een groot vertrouwen in de middelen die zijn doekoen hem toedient, hetgeen echter niet belet, dat hij nog liever gebruik zou maken van de hulp en medicijnen onzer geneesheeren, wanneer beide voor even weinig geld te krijgen waren als die van zijnen dokter. Maar dat is er verre van af; want de Maleische doekoen is niet duur: voor weinige stuivers geeft hij zijne kennis en zijne geneesmiddelen ten beste en zijne visites duren lang.

Sedert 1844 toen aan de larashoofden lancetten verstrekt werden, en alle betaalde schoolmeesters tevens vaccinateurs waren, is de vaccine in de Padangsche

Digitized by Google

Bovenlanden bekend; maar eerst in 1852 werden afzonderlijke vaccinateurs op *f* 15 traktement 's maands aangesteld. Bij het vaccineeren worden niet de minste moeielijkheden ondervonden, dan alleen daardoor, dat de vaccine-afdeelingen veel te groot zijn, hetgeen voor de bevolking zeer lastig is, en doordat vele vaccinateurs zelfs nog middel vinden om uit hunne betrekking munt te slaan door ongeoorloofde heffingen of diensten die zij van de bevolking vorderen. Zelfs buiten ons gebied is de vaccine geacht; in Limoen boden de menschen *f* 2.50 voor ieder kind dat de vaccinateur uit Rawas zou willen komen inenten.

Uit ons reisverhaal zal herhaaldelijk blijken, hoe grooten prijs de inlanders op onze geneesmiddelen en geneeskunde stellen. Nauwelijks waren wij in een dorp aangekomen, of men kwam ons van alle zijden hulp vragen, waaraan wij uit onzen ruimen voorraad medicijnen gelukkig meestal konden voldoen. Maar ook dikwijls werd het onmogelijke gevraagd. Zoo hield het verzoek niet op om obè tegen kropgezwellen, — een ziekte, waartegen ook de Maleische medicus geen middel heeft. Wanneer de toegediende middelen geen doel treffen, dan houdt men het er dikwijls voor, dat de ziekte een gevolg is van het boos opzet van een ander, en de doekoen besluit dan „akan kădjô doah oelaq baliëq", dat wil zeggen: om de ziekte te doen overgaan op dengeen die haar veroorzaakte. Hij heeft daarvoor noodig: één djantoeëng pisang, de nog geslotene bloesem van de banaan, het symbool van het menschelijk hart; zeven lidi gilô, nerven van klapperbladeren, die men aanhoudend in trilling ziet, zonder dat men wind voelt, en terwijl de andere bladeren in rust zijn; één si-goelandaq poetië, een witte stekelvarkenspen; één tinggam parijs, de knevel van een zeevisch, wiens ruw vel als schuurmiddel gebruikt wordt; één saga anau di toemboewq patoejs, een harde nerf van het vezelachtige omhulsel van een arèn-palm die door den bliksem getroffen is; één găsiïng tangkoeraq oerang măti bădarah, een schijf uit den schedel van een mensch die een bloedigen dood gestorven is. In laatstgenoemde zijn twee gaatjes geboord, waardoor een touw zonder eind loopt, door middel waarvan de schijf in draaiende beweging kan worden gebracht, op de wijze van zeker speelgoed, in sommige streken van ons land bij de jeugd bekend onder de namen van „snorder" en „brom-joujou". Eindelijk wordt ook nog wat brandhout gevorderd van een door den bliksem getroffen boom. Met dit alles toegerust begeeft de doekoen zich naar een afgelegene ladang-hut, die onbewoond is; dáár hangt hij de djantoeëng pisang op boven de stookplaats, aan een uit zeven draden bestaand koord, en stookt hij daaronder een vuurtje van het medegebrachte brandhout; en terwijl hij nu de găsiïng tangkoeraq draait, spreekt hij zijn formulier uit, daarbij de acht engelen, de vier getrouwen van den Profeet, de vier vorsten en de twee duivelen aanroepende om hem te helpen de ziekte van zijnen patient te doen ophouden en die te doen overgaan op haren bewerker. Als hij het formulier djan akikat, d.i.

Digitized by Google

met algeheele toewijding, heeft uitgesproken, slaat de doekoen de djantoeëng pisang met de lidi gilô en steekt er in met de si-goelandaq en saga anau, terwijl hij de bloem bespuwt met fijn gekauwde zwarte peper, witte uien en sassafras. De djantoeëng pisang stelt het hart voor van hem, dien de doekoen treffen wil, en al zijn branden, slaan en steken geldt dan ook dien persoon. Viermaal in de 24 uren, zeven etmalen achtereen, worden die formaliteiten herhaald.

Sterft de zieke, dan is het een bewijs dat de geesten hem niet genegen waren, maar herstelt hij, dan wordt er feest gevierd en eenige oerang siaq worden geroepen om Allah dank te zeggen, măroewang (măroewah?) kauoewe, voor de verleende genezing.

Behalve de formulieren nemen bespuwingen een voorname plaats in bij de Maleische genezingen. Allerlei zaken worden fijngekauwd en met dat kauwsel wordt de zieke bespuwd, alsmede de slaapplaats en het vertrek. Het heet, dat de booze geesten den reuk dier geneesmiddelen niet kunnen verdragen en alzoo uitgedreven worden.

Niet bij alle ziekten bestaat dat kauwsel uit dezelfde bestanddeelen, maar steeds behooren daartoe: ladô itam (peper), si-padé (sassafras), djari angau, dăsoen, tjangkéh, boeah palô (muskaatnoot), en koeni; terwijl hinggoe, in timah itam [1]) gewikkeld, onder de mat wordt gelegd, waarop de zieke ligt. Ook het branden van koemajan, benzoë-hars, wordt als duivelbannend middel nooit achterwege gelaten.

Tot de middelen die een meer directen invloed op den kranke uitoefenen, behoort, behalve het innemen van dranken, het wasschen met een aftreksel van verschillende kruiden, waartoe bijna altijd si-tawa, si-dingin, si-koempai, tjikarau en verscheidene limau-soorten gebruikt worden.

Ik zal nu nog het een en ander omtrent de behandeling van elke der bovengenoemde ziekten in het bijzonder mededeelen.

Tegen keelpijn en hoesten wordt op den hals en de borst wat sirië-kalk gesmeerd, gewoonlijk in den vorm van een kruis; ook wordt wel, vooral tegen asthma, een tabaksblad met warme olie op de borst gelegd.

Het rooken van een cigaar heet dienstig te zijn tegen verkoudheid in het hoofd.

Tegen hoofdpijn en duizeligheid bindt men een doek stijf om het hoofd en wordt, evenals bij verstopping, een purgeermiddel gegeven, bestaande uit een aftreksel van de bladeren van een heester, si-tampoe genaamd. Ook de vrucht van de sepantjô vermeldt de heer Santvoort als een te Djambi gebruikelijk laxans.

Oogontsteking tracht men te genezen door het wasschen der oogen met een aftreksel van eene roode houtsoort, kajoe tjătjang. Tegen doofheid is mij geen middel bekend, maar loopende ooren bij kinderen worden ingedruppeld met het in

---

[1]) Zie Plaatbeschrijving bij Pl. XII, fig. 6.

Digitized by Google

klapperolie gekookte melkwitte sap uit een cactus-plant, soedoe-soedoe genaamd, die opzettelijk voor dat doel wordt aangeplant.

Lijders aan buikpijn, maagkramp en buikloop legt men doeken met heete asch op de pijnlijke plaats, die voorts aanhoudend geknepen, gedrukt en gewreven wordt; de Maleier noemt die behandeling oeroeï. Voorts krijgen zij een donker violetkleurigen drank, bestaande uit een aftreksel van gebrande pinangnoten, en men geeft hun van tijd tot tijd stukjes suikerriet te kauwen. Ook een aftreksel van de bittere wortels der kali-ali, een slingerplant, met azijn uit het sap van den anau-palm vervaardigd, wordt als heilzaam beschouwd. Voorts geven de doekoen's tegen buikloop een drank dien ze bereiden door van gebrande rijst, wortels van den pisang kalè en van de limau păga, bast van de djamboe pirawé, een stukje gambije, pinangnoot en schil van de dălimô-vrucht een vocht te trekken, dat wel iets op koffie gelijkt. Baden is den zieken verboden, evenals het gebruik van peper, vleesch of kip.

Tegen koorts worden aanhoudende wasschingen met verkoelende vochten aangewend. Ingrediënten daarvoor zijn: een aftreksel van sepantjô-bladeren, een kooksel van rijstwater, koeni, si-tawa, si-dingin, si-koempai, tjikarau, jonge spruiten van de pisang tambatoe, een afgevallen vooze klapper en ledige pădi-aren. Men laat dat vocht bekoelen om er daarna het lichaam mede te wasschen, terwijl men den zieke op het hoofd blaast om de hitte er uit te drijven.

Als bestanddeelen voor dat kooksel worden ook gebruikt: sarai, suikerriet, timbarau, benevens bladeren van koeni, kajoe manijs, djamboe aijië, djamboe gadang, pinang en djoeloewq-djoeloewq hantoe, of ook wel koeni tamoe, koeni tambirang, koeni băna, koeni băbauoen, de bast van de dadòq, de wortels van de karijs-karijs, alsmede si-padé en djari angau.

IJlt de zieke, dan wordt hij bespuwd met een kauwsel van ladô itam, dăsoen, djari angau, si-padé, koeni băbauoen en koeni tambirang.

Schurft en huiduitslag, ziekten die veelvuldig voorkomen, worden genezen door inwrijving met pălădjau-olie [1]), die uit den stam van een woudboom gewonnen wordt, of het baden in zwavelhoudende warme bronnen.

Melaatschen worden uit het dorp verbannen. Dit geschiedt in overleg met de dorpshoofden en de familieleden van den lijder. Hem worden tien soekè gepofte rijst, baré randang, medegegeven, een bijl, een kapmes, tabak, sirië, vuurslag, zwam en koemajan. Zóó trekt de zieke de wildernis in, en deze soort van uitbanning wordt pai taraq genoemd, hetgeen zeggen wil „van de bosch- en berggeesten genezing vragen." Als zijn voedsel opgeteerd is, mag hij nieuwen voorraad komen halen, maar zich niet langer dan noodig is in de negari ophouden.

[1]) Zie de Lijst der houtsoorten, D. IV. 13e afd. B. n°. 256.

Digitized by Google

Bij de beklimming van den piek van Korintji, in December 1877, vond ik in het bosch een schedel van een man die wegens melaatschheid uit Pāsimpai verbannen was. De geesten van den Goenoeëng-gadang waren hem niet genadig geweest; hij vond geen genezing en stierf van uitputting in de wildernis.

Terwijl men in de Padangsche Bovenlanden de aldus verbannenen aan hun lot overlaat, blijven zij in Lebong, hoewel in het bosch wonende, toch onder behandeling van een doekoen, die den melaatsche van tijd tot tijd bezoekt en hem geneesmiddelen toedient. Een doekoen dezer landstreek verhaalde mij, dat de ziekte niet altijd doodelijk was en dat hij verscheidene patiënten had genezen.

Kinderpokken schrijft men toe aan een boozen geest, niniëq nan mambaow boeah-boeah. Wanneer pokken heerschen en de een of ander droomt, dat de niniëq bij hem komt en hem vruchten geeft, dan is die droom een teeken dat hij de pokken zal krijgen, en de soort van vruchten die hij in den droom ontving, wijst aan of de pokken al dan niet hevig zullen zijn. De patiënt wordt herhaaldelijk gebaad en vervolgens in de zon geplaatst op een bank, die daartoe buiten het vensterluik wordt aangebracht. Het gebruik van zuur en peper is verboden. Voordat de vaccinatie zoo algemeen was ingevoerd als thans het geval is, was de pokziekte de meest gevreesde plaag waarmede de booze geesten het land bezochten. Geneesmiddelen had men niet en de dood vond dan ook een schrikwekkend grooten oogst. Ieder vluchtte om zijn eigen leven te redden; kinderen lieten hun ouders, ouders hunne kinderen aan de ziekte ten prooi, de dorpen waren alleen door de zieken bevolkt; ieder die nog gaan kon, zocht een schuilplaats in de wildernis, maar ook daar vond hen de onverbiddelijke niniëq. En die toestand duurt nog voort buiten ons gebied, wanneer daar een pokken-epidemie uitbreekt.

Săki loempoew, taréh, tjanggoe en toelang heeten het werk te zijn van djihin's; daartegen dienen allerlei bezweringen en de pijnlijke plaatsen worden gepapt, om de onzichtbaar fijne vezels uit te trekken die door de aanraking van den djihin in het lichaam drongen en de ziekte veroorzaakten. Verschillende dranken worden bovendien toegediend; ook worden inwrijvingen met oliën en knijpen van de ledematen in praktijk gebracht.

Personen die van tijd tot tijd aan wezenloosheid of krankzinnigheid lijden, worden op eene zonderlinge wijze door den doekoen behandeld. Driemaal daags worden zij bespuwd met een kauwsel van de bovenvermelde kruiden, daarna in de rivier onder water gedompeld, zoolang zij het maar even kunnen uithouden zonder te stikken, en vervolgens berookt door hen te plaatsen boven brandende veeren en anderen dierlijken afval, totdat zij hevig beginnen te hoesten, waarna dicht bij hun oor een geweer wordt afgeschoten.

Tegen si-djoendai, dat, evenals krankzinnigheid, vallende ziekte, moenô en kabantji, aan den geest Ibilijs wordt toegeschreven, wendt men veelal het boven



Digitized by Google

beschrevene middel kădjô oelaq baliëq aan. Maar om den boozen geest uit te drijven geeft de doekoen de patient ook wel een drank van water, gemengd met de asch van verbrand papier, waarop koranspreuken geschreven waren. Bovendien worden hare nagels met den naam Allah beschreven, waartoe als pen een gebroken naald en als inkt het vocht van een dăsoen gebruikt wordt. Ik heb eene vrouw gezien die aan si-djoendai leed en als razend was, zoodat zij door vier andere vrouwen moest worden vastgehouden, terwijl de doekoen zijne bespuwingen deed en met onverstoorbare kalmte zijne formulieren uitsprak. Naast hem stond een vuurtest met brandende koemajan, en onder het prevelen der zinlooze formulieren, draaide hij aanhoudend de bovengenoemde găsiïng tangkoeraq, waarvan het eentonig gebrom overstemd werd door het gegil van de zieke.

Dat de Maleier tal van waarlijk heilzame kruiden kent ter genezing van ziekten en wonden, ik heb het boven reeds gezegd; maar bijgeloof neemt toch nog altijd bij de denkbeelden over ziekten en de wijze van genezing de eerste plaats in.

Onder de verzameling van ethnologische voorwerpen is een huisje van de pit der salaq-stengels gemaakt. Ik had het zien staan op een erf nabij Abai in de XII Kòtô, en het bleek bij onderzoek tot de Maleische apotheek te behooren. Sangga, of, zooals dat in de XII Kòtô wordt uitgesproken, sanggerw, is de naam van het huisje, waarin negen bakjes van pisangblad geplaatst zijn, hier lantoewq, elders liméh geheeten, gevuld met verschillende geneesmiddelen of ook wel met spijzen. Een dag en nacht blijft deze inrichting in de woning staan; dan worden de geneesmiddelen er uit genomen en op de door den doekoen voorgeschrevene wijze gebruikt, waarna de sanggerw wordt weggeworpen.

Een doekoen uit Rantau-di-baroew had met groot succes deze geneesmethode ingevoerd; hij wendde die bij elke gelegenheid aan; pokken moesten er door genezen, even goed als er regen door komen moest of de ziekte uit de pădi verdwijnen.

Op de beneden-rivieren ziet men des avonds dikwijls kleine, van een blad gemaakte prauwen, of ook huisjes waarin een lichtje brandt, op een vlot drijven. Ook dat is een der vele middelen bij ziekten aangewend om de booze geesten te verjagen.

Mogen nu al dergelijke middelen van den Maleischen doekoen niet baten, schaden doen ze gelukkig ook niet; maar wel is zulks het geval met de walgelijke vuiligheid die zij als zoogenaamde geheime middelen, păkăsië, verkoopen, en die men tusschen de dranken of spijzen mengt van iemand van wiens genegenheid of liefde men zich wil verzekeren. De lezer verliest er niet bij, dat ik hem de opsomming dier onreinheden onthoud.

Voor de zieken wordt in het algemeen goede zorg gedragen. Bij het transporteeren van zieken wordt gebruik gemaakt van hangmatten, meestal van boomschors

Digitized by Google

vervaardigd, of men bezigt eene soort van stoel, die op den rug gedragen wordt (Pl. XXXVII fig. 2). Een stoeltje dat te Soeroelangoen gebruikt werd voor een kind van drie à vier jaar, dat geheel lam was, is op Pl. XXXVII fig. 5 afgebeeld. Isjtanah is de naam van den boozen geest, dien men als de oorzaak der ziekte beschouwde.

Dat inderdaad de geneeskunde der Maleiers nog op een lagen trap staat, is, geloof ik, een alleszins gewettigde uitspraak, maar even waar is het, dat zij een open oog hebben voor het zooveel volmaaktere onzer geneeskunde en daarvan gaarne gebruik maken. Een nauwkeurig onderzoek door een kundig medicus van de pharmacopaea der Maleiers blijft niettemin een zeer gewenschte en stellig vruchtbare arbeid.

## VIERDE HOODFSTUK.

### KUNSTZIN. — MUZIEK EN MUZIEKINSTRUMENTEN. — SPELEN. — DIERENGEVECHTEN.

Sumatra leverde nog geen Raden Saléh, dien ik zou kunnen aanhalen als voorbeeld en bewijs, dat de kunstzin der Maleiers zoo goed als die van eenig ander volk voor hoogere ontwikkeling vatbaar is. De schilderkunst werd, voor zoover mij bekend is, nog door geen Maleier beoefend, en wat de teekenkunst betreft, verder dan het ontwerpen en uitwerken van de ornamenten aan deuren, vensters en huisraad gaat die niet; waagt de Maleier zich voor een oogenblik buiten dien kring, dan wordt er iets zóó bespottelijks geboren, dat wij het nauw wagen er naar te verwijzen (Pl. XXXII, fig. 1). Hij mist de gave van zien — een eerste vereischte in den teekenaar. Evenals op het kind maakt een voorwerp wel een zekeren indruk op hem, maar hij weet dien indruk niet te ontleden, niet om te zetten in lijnen, en hij kan dat voorwerp dus ook niet in lijnen teruggeven. Die kunst is hem zóó vreemd, dat hij ook, omgekeerd, in een verzameling van lijnen niet licht het daardoor afgebeelde voorwerp herkent.

Bij het spreken over de beeldende kunsten in Midden-Sumatra ligt het geenszins in onze bedoeling hare geschiedenis te behandelen; alleen het schetsen van het tegenwoordig standpunt is ook hier onze taak. Trouwens, hoe oppervlakkig en weinig beteekenend zou een historisch overzicht wezen, nu de overblijfselen die ons

Digitized by Google

moeten onderrichten in de kennis van den kunstzin der oude Sumatranen nog zoo gering in getal zijn. Hetgeen wij op onze tochten ontmoetten of door inlandsche geleiders hoorden vermelden, het is niet genoeg om de opsomming daarvan langdradig te maken. Wij herinneren ons slechts de oudheden uit den Hindoe-tijd te Fort van der Capellen, de Hindoe-beelden bewaakt door den Răḍjô van Si-Goentoewe, voorts den nandi te Moeara-Djambi en de tjandi in de nabijheid daarvan, de overblijfselen te Gedong en eindelijk de meer beteekenende beelden bij Djambi [1]. Voorzeker ligt er nog veel meer verborgen in de onmetelijke wildernissen waar tot dusver geen Europeaan, een enkele maal wellicht een inboorling, den voet zette; nog onlangs heeft de Heer du Ry van Beest Holle een Hindoe-ruïne beschreven, die nabij Moearô-Takoejs in XII Kòtô Kampar ontdekt was [2]) en die later ook bezocht is door de heeren R. D. Verbeek en E. Th. van Delden, van wie wij eene nog nauwkeuriger beschrijving mogen te gemoet zien. Maar dat alles te zamen vormt een nog zeer ontoereikend materiaal voor het schrijven eener geschiedenis van deze afdeeling der beeldende kunsten. Overblijfselen van Hindoe-gebouwen en Hindoe-beelden, onder die namen is alles samen te vatten wat men heeft gevonden, en het behoeft dus geen betoog dat die overblijfselen ons wel een inzicht geven in den kunstzin en de geniale bekwaamheid der oude Indiërs of liever der Hindoe-Javanen die toen op het eiland gekoloniseerd hadden, maar ons zeer weinig vertellen van de scheppende kracht en de technische vaardigheid der oorspronkelijke eilanders.

Elders [3]) is reeds opgemerkt dat in de Sumatraansche oudheden niet die kunstzin wordt teruggevonden welke de Hindoe-overblijfselen op Java zoo eigenaardig kenmerkt; deze zijn boven eerstgenoemde hoog verheven. Waarschijnlijk is dat daaraan te wijten, dat Sumatra de Hindoe-beschaving slechts uit de tweede hand, door tusschenkomst van Java, ontving. Dit verder na te sporen blijve echter aan den geschiedvorscher overgelaten; hier hebben wij slechts te wijzen op het feit, dat, welke hoogte ook de kunst om zulke bouw- en beeldwerken te doen verrijzen, onder de bewoners van Midden-Sumatra moge bereikt hebben, zij thans geheel is verloren gegaan. Het ligt daarom voor de hand aan te nemen, dat zij, door de Hindoe-Javanen op Sumatra gebracht, niet het eigendom is geworden van de oorspronkelijke bevolking, en dat ook hare afstammelingen haar nooit in zich hebben opgenomen. Ongetwijfeld hebben de Sumatranen deel gehad aan den bouw van werken die, thans ineengestort, aan de vernielende werking der natuur ten prooi liggen, maar

---

[1]) Phot. Alb. N°. 135—139.

[2]) Tijdschr. v. Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. XXV, bld. 217 vgg. De afbeelding, daarbij gevoegd, heeft al zeer weinig overeenkomst met die in Dl. IX van hetzelfde tijdschrift door den heer Cornelis de Groot medegedeeld; bezwaarlijk kan worden aangenomen dat beide hetzelfde monument voorstellen.

[3]) Dl. I, eerste ged., bldz. 244.

Digitized by Google

de kracht die het initiatief nam, kwam van elders, en toen die kracht ophield zich te laten gelden, was het met de kunst gedaan. Sedert vele eeuwen is deze muze eene schoone slaapster in het bosch.

Hetgeen men thans aantreft op het gebied van beeldende kunst, bepaalt zich tot het snij- en schilderwerk aan huizen en rijstschuren, — een vervaarlijke sprong van het verledene tot het tegenwoordige! Bij het beschrijven van deze gebouwen komen wij op de aangebrachte versieringen terug, maar reeds hier moeten wij de opmerking maken, dat er in deze decoratieve kunst geen vooruitgang merkbaar is. Wanneer men Agam en de XX Kòtô uitzondert, dan herkent men in het snij- en schilderwerk dat, naar onze schatting, vóór dertig en meer jaren vervaardigd werd, het werk van den kunstenaar, in dat van den tegenwoordigen tijd meer den arbeid van den handwerksman. Meerdere welvaart zal niet falen dadelijk verbetering in dezen toestand te brengen; want waar rijkdom ontbreekt, worden geen kunstenaars gezocht om woningen met geschilderde paneelen en lijsten te versieren, en juist op die plaatsen waar betrekkelijke welvaart heerscht, bestaat er gelegenheid om op te merken, dat de Maleier volstrekt niet van zekeren kunstzin verstoken is, al uit deze zich op geheel andere wijze dan door het oprichten van trotsche gebouwen met gehouwen beelden en ornamenten. Om ons daarvan te overtuigen behoeven we slechts de bevallige dansen der meisjes uit Rawas gade te slaan, te letten op het sierlijke filigraanwerk der goudsmeden, acht te geven op de patronen van vlechtwerk en weefsels, de versieringen te bestudeeren op wapenen en huisraad. Dan komen we tot het besluit, dat de bewoner van Midden-Sumatra in niet geringe mate behoefte gevoelt om aan het nuttige een fraai uiterlijk te geven, en dat hij veel aanleg bezit om onder gunstige omstandigheden op het gebied der kunstnijverheid uit te munten.

De verzameling bij dit deel behoorende platen bevat een menigte afbeeldingen waaruit de smaak en de kunstvaardigheid van den Maleier ten duidelijkste spreken.

Zoowel over de dichtkunst als over de tooneelspeelkunst kunnen wij kort zijn. In het tweede stuk van dit deel zijn eenige proeven gegeven van Maleische poëzie; zij kwamen ons voor de merkwaardigste te zijn van al de bijeengebrachte dichtstukken, maar niettemin getuigen zij over 't geheel, dat deze kunst in Midden-Sumatra geen hooge vlucht genomen heeft. Het is hier niet de plaats om die verschillende gedichten te ontleden en hunne meerdere of mindere waarde aan te toonen; hoewel het materiaal voor dergelijk onderzoek in ruime mate aanwezig is, moeten we ons thans bepalen tot de opmerking, dat de inhoud grootendeels onbeduidend is en dat, zoo men al enkele malen schoone gedachten op waardige wijze uitgedrukt vindt, men over het geheel in de Maleische poëzie weinig vindingsgeest en veel plat realisme aantreft.

Digitized by Google

Spelen die te vergelijken zijn met de wajang-vertooningen der Javanen, kennen de Maleiers niet. Zij vergenoegen zich met een soort van pantomimes, die enkele malen zeer aardig kunnen zijn, maar die vaak in walgelijke gemeenheden ontaarden. In de onderafdeeling Rawas, te Loeboek-Koemboeng, de laatste doesoen aan de Roepit, woonden wij een voorstelling bij die ons deed denken aan de grappen die de paljassen op de hooge tribune van een paardenspel aan het straatpubliek ten beste geven. Hier stelden twee Maleiers een paar siamangs voor, die elkander het hof maakten; soms waren de bewegingen zeer onkiesch, maar steeds werden de vertooners door uitbundig gelach van de omstaande mannen, vrouwen en kinderen beloond. Die bijvalsbetuigingen pleiten voor weinig kunstzin, — maar we mogen de opmerking niet terughouden, dat deze vertooners met hunne onhebbelijke snakerijen ook elders, buiten Sumatra, bijval zouden vinden.

Hetgeen er gedurende deze Expeditie op te merken viel omtrent muziek en de instrumenten waarmede zij wordt voortgebracht [1]), kan, het zal uit de volgende mededeelingen blijken, het bewijs leveren, dat de toonkunst niet een eerste plaats inneemt onder de kunsten die in Midden-Sumatra beoefend worden. Op zeer enkele uitzonderingen na bleek het maken van muziek niets meer te zijn dan een middel om de eene of andere bezigheid gemakkelijker of geregelder te volbrengen, hetzij die bezigheid bestond in dansen, in loopen of in koranlezen. Muziek maken met het doel zich te verlustigen in harmoniën en te genieten van den indruk dien instrumenten of stemmen gezamenlijk of afzonderlijk maken, — dat vindt men in Midden-Sumatra slechts zelden.

Beginnen wij met het vocale gedeelte; de Maleier zingt, maar men moet zich langzamerhand gewennen aan het denkbeeld dat het jammerlijk klagelijk gekreun dat hij bij sommige gelegenheden doet hooren, zijn gezang is. Toch maakt, het moge vreemd klinken, dat gezang volstrekt niet altijd een onaangenamen indruk op den Europeaan; het behoort bij de omgeving waarin hij vertoeft, het is geheel in overeenstemming met die omgeving, het werkt mede tot de eigenaardige bekoorlijkheid van het geheel.

Een zeer oorspronkelijke wijze van zingen volgt de bewoner van Midden-Sumatra bij het voordragen zijner pantoen's [2]), liederen die de meest uiteenloopende zaken tot onderwerp hebben en wier zin nu eens onpeilbaar diep ligt, dan weder aan de oppervlakte. Wil men nu beweren, dat het opzeggen van een pantoen feitelijk geen zingen is, maar een soort van declameeren, geen gezang maar een begeleiding die deze lieden zich bij hunne overpeinzingen scheppen, wij zullen het

---

[1]) Het gedeelte handelend over muziek en muziekinstrumenten is samengesteld door den heer Joh. F. Snelleman.

[2]) Deel III, tweede gedeelte, pag. 121.

Digitized by Google

niet tegenspreken, maar ongaarne kregen we dan tot taak een scheidingslijn te trekken tusschen het declameeren en het zingen van den Maleier, of kenmerkende eigenschappen te noemen die beide van elkander onderscheiden.

Nemen wij een pantoen, onverschillig welke:

Anaq itiëq limô-limô,
Bari makan di oedjoeëng dauoen.
Kăsië tòlan sajô tărimô,
Djadi oetang băriboe tauoen.

Hij zegt die op met allerlei geheel willekeurig gebezigde toonhoogten, zonder dat er van een bepaalde melodie sprake is. Over enkele syllaben wordt achteloos heengegleden, andere worden buitengewoon lang gerekt en daarenboven dikwijls met allerhande figuren versierd; en wanneer de inhoud van het lied bijzonder aandoenlijk is, gebeurt het vaak, dat enkele woorden op zulk een klagelijken, huilenden toon worden uitgegalmd, dat de oningewijde in ernst meent dat de zanger plotseling hevige lichamelijke pijn heeft gekregen.

Bij het zingen, afgescheiden van pantoen's, vindt men soortgelijke eigenaardigheden terug: allerlei vrijheden, sprongen, figuren en exclamaties die elkander, naar willekeur van den zanger, onophoudelijk afwisselen. Die ongebondenheid maakt het uiterst moeilijk van dit gezang iets weder te geven in ons notenschrift; wel schijnt dikwijls het zingen van den een overeen te komen met dat van den ander, maar het komt mij voor dat het meer de overeenkomst in de manier van zingen dan in de melodie is, die tot deze meening aanleiding geeft. Hetgeen ons daarin, behalve de reeds genoemde eigenaardigheden, treft, is het slepende, het aanhalen van tusschenliggende tonen (portamento di voce), het chromatische, waarin men van oudsher iets „huilerigs" [1]) hoorde; en hoewel het onjuist is daarom te vooronderstellen, dat het alleen klaagliederen zijn die gezongen worden, is het niettemin waar, dat de bewoner van Midden-Sumatra bij voorkeur zingt wanneer zijn hart ziek is, zooals hij het noemt, d. i. als hij verdriet heeft. Een lustig gezongen vroolijk lied, als uiting van opgeruimdheid, — men zal het er te vergeefs zoeken.

Een algemeen verspreide gewoonte is het zingen, van welken aard dan ook, volstrekt niet; het aantal malen dat ik hoorde zingen, is niet ontelbaar. Meestal waren het onze koeli's, van welke enkelen een bijzondere liefhebberij hadden om des avonds in den stal of in de keuken hun melankoliek gezang te doen klinken, dat te midden van de stille omgeving een weemoedig stemmende werking had.

Tegenover dit oorspronkelijke gezang staat het aangeleerde; tweemalen waren we in de gelegenheid jeugdige Maleiers westersche melodiën te hooren zingen. Op de school voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock zongen de leerlingen een

[1]) Helmholtz, die Lehre v. d. Tonempfindungen, 1863, p. 405.

Digitized by Google

paar coupletten van het Nederlandsche volkslied. Te Si-Djoendjoeëng hoorden wij een aantal jongens onder vioolbegeleiding van den griffier Bogaers eenige Duitsche liederen tweestemmig zingen.

„Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
„Dass ich so traurig bin,"

zoo klonk het o. a. uit die Maleische kelen, en het was den knapen aan te zien, dat ze het werkelijk niet wisten. 't Was een lang niet onvermakelijke muziekuitvoering, die ons overigens niet meer of niet minder kunstgenot verschafte, dan een troepje Hollandsche schooljongens onder gelijke omstandigheden zou doen smaken.

Bij het gezang te Fort de Kock trof mij een eigenaardigheid die bewijst hoe ooren die nog niet gewend zijn aan de langzamerhand bij ons ingewortelde toonverhoudingen, anders hooren dan de onze. De fis in het volgend gedeelte van het volkslied

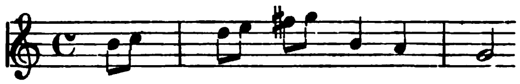

werd door hen steeds als f gezongen. Moeten wij hier denken aan eene overeenstemming met de vroegere, veel zachtere schrijfwijze van de c-dur gamma:

Gedurende de vaart op de rivieren zingen de roeiers dikwijls liederen, eenstemmig en weinigtonig en even klagend als de liedjes die de honig- en wasinzamelaar opzegt bij het beklimmen van den bijenboom waarin de nesten hangen, en die de bijen moeten geruststellen omtrent het doel zijner komst. Deze twee wijzen van zingen heet men bătambai; de laatste zal bij de mededeelingen over het honiggaren nogmaals ter sprake komen.

Verschillend in strekking met deze zijn de godsdienstige gezangen, bărodah, băsandji of bădikije genaamd, welk gezang begeleid wordt door het slaan op răbanô's. Het zijn gedeelten uit den Koran die men aldus zingt, en de smaak der geloovigen voor deze oefeningen is somtijds zoo overdreven, dat het zingen ontaardt in een luidruchtig geschreeuw, het begeleiden op de răbanô's in een woest gebons.

Zóó was het meermalen 's avonds te Moeara-Laboeh, waar men naast onze woning oefening hield, totdat eindelijk het burengerucht te erg werd en wij op een morgen de zes răbanô's opkochten die aan deze helsche muziek zulk een groot deel hadden; toen was het voor goed uit.

De răbanô's zijn het best te vergelijken met dofklinkende tambourins; zij bestaan uit een breeden houten ring, waarop, dikwijls met koperen spijkertjes, een geprepareerd geitenvel gespannen is (Pl. XL fig. 1 en 2). Gaat men de răbanô gebruiken,

Digitized by Google

dan wordt op de plaats waar het trommelvel over het hout getrokken is, aan de binnenzijde een rondgebogen ròtan tusschen het hout en het vel geduwd, om het laatste tijdelijk sterker te spannen en beter te doen klinken. De toon dien het instrument voortbrengt, — het wordt met de linkerhand aan den houten ring vastgehouden en met de rechterhand geslagen, — is wel wat toevallig, daar het niet kan gestemd worden; maar de speler brengt, door nu eens met de vingertoppen dan weder met de vlakke hand of met het polsgewricht te slaan, beurtelings heldere en doffe tonen voort. Een grootere soort van răbanô wordt adòq genoemd.

De woorden van het gezang kan ik niet mededeelen, maar ik zal trachten zoo nauwkeurig mogelijk de melodie, met de begeleiding der răbanô's, weer te geven.

***No. 1. Adagio.***

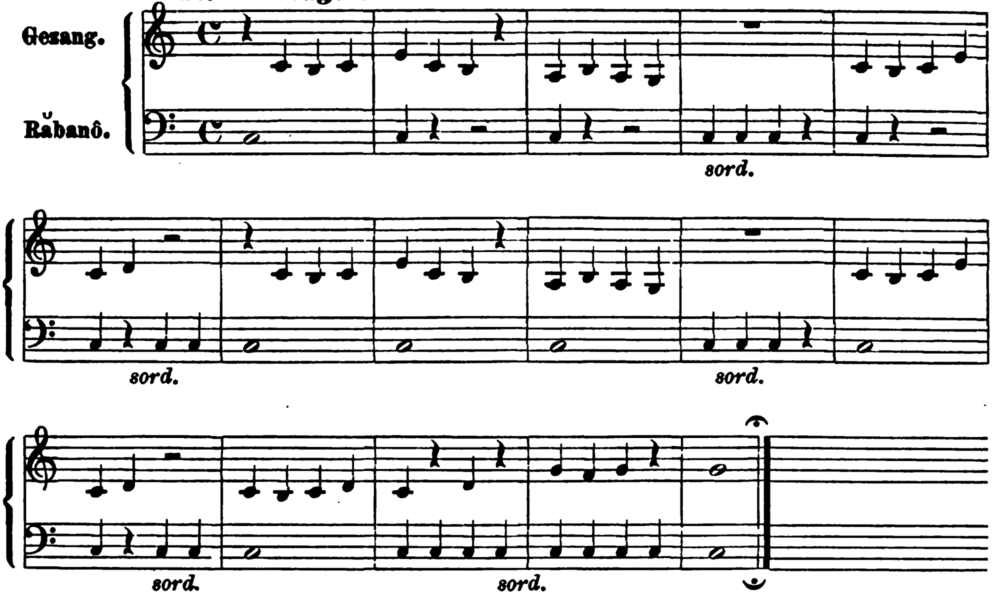


***No. 2. Adagio.***

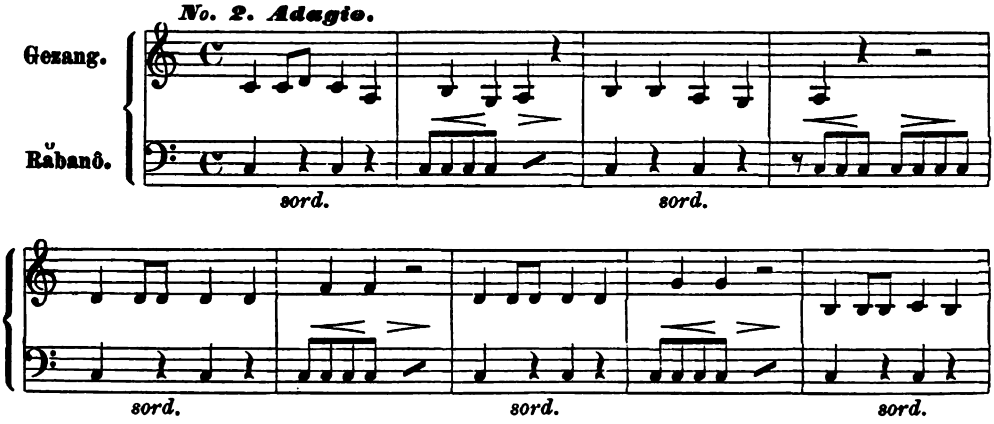

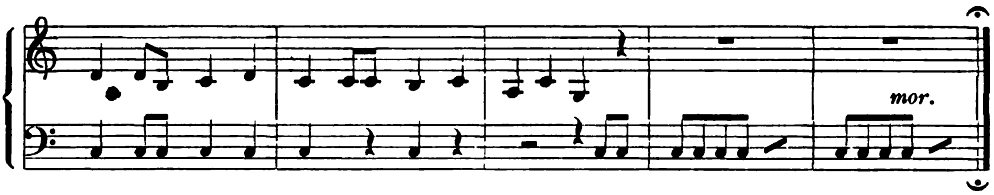


Van het vocale gedeelte zijn wij, over deze răbanô's heen, reeds tot het instrumentale gekomen, maar alvorens met de slaginstrumenten te vervolgen, die, evenals bij de Javanen, in het orkest van den Maleier een groote rol spelen, moeten wij de muziek vermelden voortgebracht op werktuigen die daarvoor volstrekt niet bestemd zijn.

Zoo verwelkomde een zestal meisjes in de doesoen Teës v. Hasselt en Veth met rijstblokken-muziek. Als de zware, houten stamper neervalt in het steenen of houten rijstblok, dan wordt er een vèrklinkende toon voortgebracht, en die tonen, uit verschillende blokken gestampt, hadden de jeugdige stampsters gerangschikt tot een niet onaardige melodie. Op enkele andere plaatsen in Lebong stampte men hun eveneens een „welkom" te gemoet, maar ook dan wanneer er geen Europeanen te verwelkomen zijn, maar het ontbolsteren van de rijst het eenige doel is, versmaadt men niet het invallen zóó te regelen, dat er een eenvoudige melodie geboren wordt. Drie rijstblokken is wel het kleinste aantal waarmede iets dergelijks te verkrijgen is, maar bij zuiveren, helderen toon is zelfs dan de uitwerking zeer opwekkend. Te Soepajang gaven drie rijstblokken zeer duidelijk te hooren:

en te Alahan-pandjang een even groot aantal:

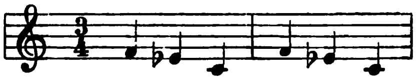

Zal het nu niemand in de gedachten komen de rijstblokken daarom onder de muziekinstrumenten te rangschikken, er zijn ook werktuigen waarover in dit opzicht twijfel zou kunnen bestaan; over de tjangoe (Pl. XXXVI fig. 4) b.v., een bamboelid waarvan een splinter, tot aan den knoop afgespleten, een weinig opgelicht gehouden wordt door een blokje hout. Slaat men met een stok op het gespannen latje, dan geeft de bamboe een helderklinkend geluid. Maar zou men, zoo vervolgende, ook niet de gespleten bamboe een muziekinstrument kunnen noemen door wiens geklikklak de varkens worden afgeschrikt van de rijstvelden, en de taboew wier doordringend geluid het volk bijeenroept bij gevaar? [1])

Steeds klankrijker wordt het speeltuig! Wij zijn thans genaderd tot de tjènong of mŏmongan, in sommige streken ook tjètjèq genoemd, — waarschijnlijk allen klanknabootsende woorden. „Bekkens" zou men ze kunnen noemen, hoewel zij van

[1]) Vgl. Reisverhaal, eerste gedeelte, bl. 112.

Digitized by Google

dit slaginstrument afwijken door een opstaanden rand aan den omtrek en zij tevens niet in gedwongen gezelschap van een makker behoeven te leven; want men slaat de tjènong's, maar niet tegen elkander.

De soort waarop wij thans meer bepaald het oog hebben (Pl. XL fig. 3 en 4), is van geslagen koper; zij hangt aan een koord en wordt bespeeld met een korten stok van timbarau-riet, welks uiteinde met doek omwonden is en die panggowah heet. Niet overal, maar bepaaldelijk op een halfbolvormige verhevenheid op het bovenvlak, wordt het instrument geslagen, en de toon dáár voortgebracht is krachtiger en minder zwevend dan elders. Toch blijft het, daar de tjènong's niet afgewerkt en op een bepaalden toon gebracht worden, een onwelluidende klank dien zij geven. Zij worden gebruikt bij feesten en wanneer men gezamenlijk ten arbeid uitgaat. Te Si-Djoendjoeëng waren wij getuigen van een optocht, uit een groot aantal menschen bestaande, die naar de sawah's trokken aan een hunner toebehoorende, om daar de pădi te snijden. Wederkeerig helpt men elkander bij zulk veel handen vereischend werk, b.v. ook bij het sleepen van hout voor den huisbouw, en bij het gaan en terugkeeren loopen eenige muziekanten aan 't hoofd van den stoet. Hier waren er vier, twee elk voorzien van een tjènong, twee andere elk een gandang of trom dragende.

Een gandang kătjije (Pl. XL fig. 5)[2]) wordt vervaardigd van nangka- of tjoebadaq-hout, is aan beide zijden met geitenvel bespannen en wordt op dezelfde wijze als de răbanô's, maar aan beide zijden tegelijk, met de handen geslagen. Of de gandang's die wij aantroffen, door vele dienstjaren klankloos geworden waren, of dat zij van de jeugd af zulk een dof geluid voortbrachten, — wij weten het niet, maar onbeteekenend was hun klankgevend vermogen.

Er bestaat nog een gandang die dubbel zoo groot is als de gandang kătjije, en die met een ròtan-stokje geslagen wordt.

Keeren wij thans naar onzen optocht terug; de beide tjènong's verschilden vrij zuiver een kwint en met hun vieren deden de spelers iets hooren dat men aldus zou kunnen neerschrijven:

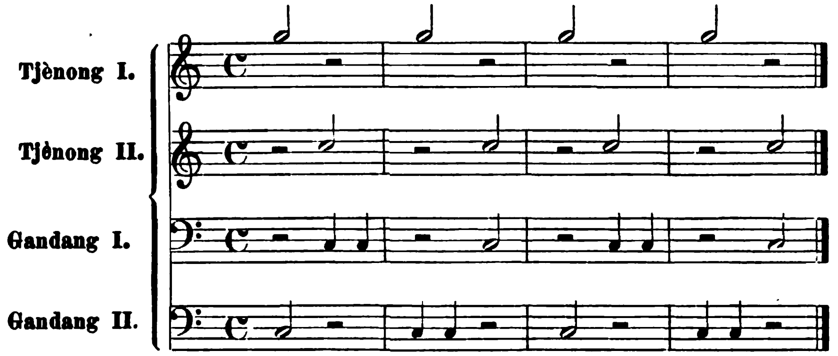


[2]) Vgl. Reisverhaal, eerste gedeelte, bl. 127, en de titelplaat van dit deel.

Digitized by Google

Bij eene wandeling als deze worden steeds twee tjènong's tegelijk gebruikt; één enkele slaat de man die de heerendienstplichtigen oproept, en in grootere plaatsen worden de venduties bij tjènong-slag aangekondigd.

En de gandang's? Hoe ongeloofelijk het ook klinken moge, deze weinig klankrijke trommen worden somtijds zonder begeleiding van andere instrumenten bespeeld. Toen van Hasselt en Veth een bezoek brachten aan de doesoen Lesoeng-Batoe, werden zij opgewacht door eenige muzikanten, in prauwen gezeten, die op hunne gandang's een oorverdoovend geraas maakten.

Een betere soort van tjènong's dan de zoo even beschrevene, zijn die van gegoten metaal. Hun uiterlijk komt vrij wel met dat der eerste overeen; alleen is de staande rand veel breeder en daardoor hun vorm meer gedrongen (Pl. XXV fig. 1). De gegoten tjènong's, van inlandsch maaksel evenals de vorige, worden ongetwijfeld evenzeer tot de reeds besproken doeleinden gebruikt; met het bloote vermelden daarvan kunnen wij dus volstaan, om thans over te gaan tot de beschrijving van het instrument dat uit een aantal van zulke tjènong's is samengesteld. De geheele toestel, geen eigenlijk Manangkabósch speeltuig, maar van Javaanschen oorsprong, en tălimpoeëng, tjălimpoeëng of tălémong geheeten, bestaat uit een houten raam tusschen welks korte zijden twee touwen zijn gespannen waarop de vijf tjènong's rusten; zóó gedragen geven zij den heldersten klank.

Ik kocht zulk een toestel op de markt te Si-Djoendjoeëng, waar die niet aanwezig was in de hoedanigheid van koopwaar, maar als een koopers lokkend instrument, dat door een klein meisje bespeeld werd. Het ruwe uiterlijk der tjènong's verraadt oogenblikkelijk, dat zij na het verlaten van de gieterij geen verdere bewerking ondergaan hebben. Evenmin als bij de geslagen tjènong's heeft men ook hier getracht den toon en den klank te verbeteren.

In een rij geplaatst van de laagste tot de hoogste in toon, klinken zij ongeveer als:

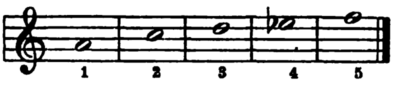


Ongeveer, want de eene is iets te hoog, de andere zijn iets te laag; maar de ooren van den Maleier schijnen voor zulke kleinigheden ongevoelig te zijn. Neergehurkt voor het instrument, met een stokje in iedere hand, speelt hij er lustig op los en, is hij geen beginneling in het tjènongspel, dan weet hij die vijf tonen op een menigte verschillende wijzen te rangschikken.

Elke van die melodiën, van welke ik er acht heb opgeschreven, is slechts weinige maten lang; aan het eind van de laatste begint de tokkelaar weer op nieuw, en nog eens en andermaal, tot in het oneindige hetzelfde deuntje, alsof hij telkens weer nieuwe schoonheden in zijn werk ontdekte.

Digitized by Google

Om het spelen te vergemakkelijken worden de tjènong's nu en dan verplaatst; dien stand heb ik door cijfers aangetoond, terwijl het aandeel van de rechter- en van de linkerhand nauwkeurig is aangegeven.

1.
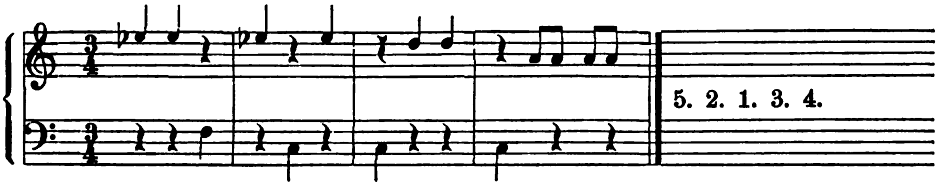


2.
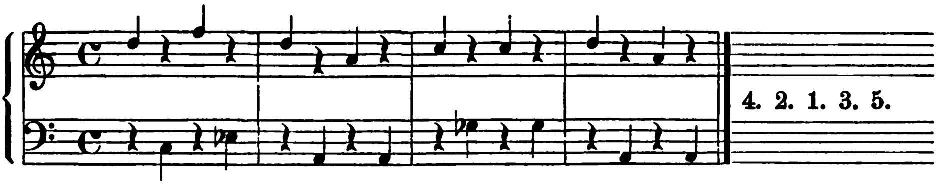


3.
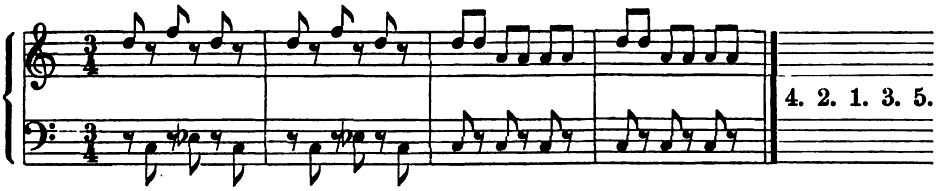


4.
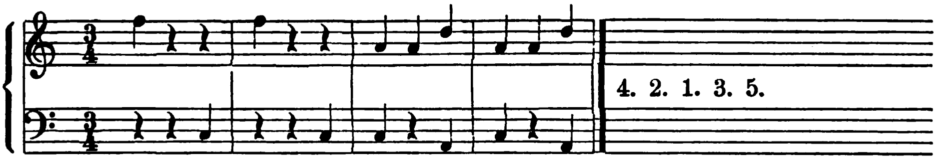


5.
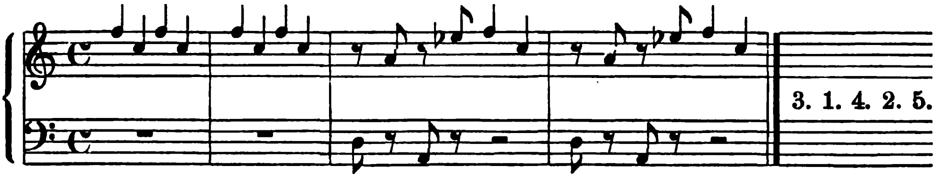


6.
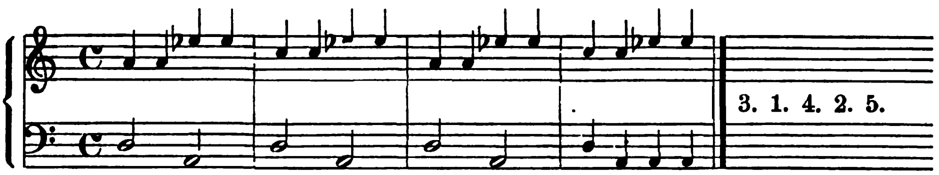


7.
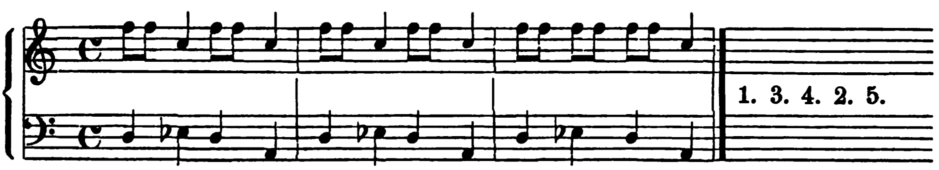


Digitized by Google

8.

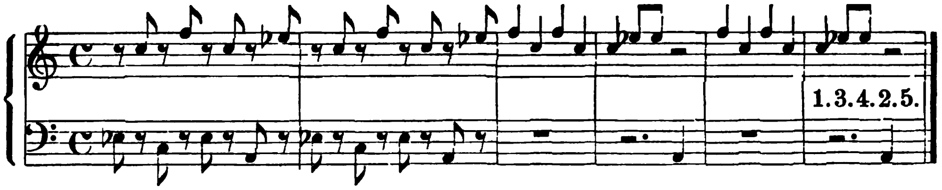


De hier beschreven en afgebeelde tălémong is de eenige die wij in de Bovenlanden ontmoet hebben. In de grootere dorpen van Rawas echter is zulk een instrument meestal als dorpseigendom aanwezig, en de muziek die er op gemaakt wordt, hier zoowel door mannen als door vrouwen, begeleidt het gezang en den dans van jongens en meisjes, het besindjang, het njambai, berdoewi, begandai, en menari, welk alles beneden nader zal beschreven worden.

Schijnt dus de tălémong, zonder meer, weinig in gebruik te zijn, des te veelvuldiger wordt zij gebruikt tegelijk met andere slag- en strijkinstrumenten, en gezamenlijk vormen deze allen een orkest, dat men eenigszins met de Javaansche gamelan kan vergelijken en dat ook in Rawas met dien naam bestempeld wordt. Het bespreken van de gamelans, zooals die te Lesoeng-Batoe en Loeboek-Más bespeeld werden, mag niet tot de gevolgtrekking leiden, dat wij op de Westkust zulke gecompliceerde instrument-verzamelingen niet vonden. Op verscheidene groote plaatsen, voornamelijk daar waar garnizoen ligt, vindt men een meer of min volledige Javaansche gamelan. Te Padang hoorden wij tot in het holst van den nacht de toen voor ons gehoor verschrikkelijke dissonanten uit zulk een orkest van verre tot ons komen. Maar de beschrijving van een Javaansche gamelan te Padang kan evenmin strekken tot vermeerdering onzer kennis van de muziekinstrumenten der Midden-Sumatranen, als de Europeesche woningen daar ter plaatse kunnen bijdragen om ons den huisbouw der Maleiers te doen kennen.

Begeven wij ons liever in het binnenland en zien wij hoe de gamelan in de balai te Lesoeng-Batoe was samengesteld. Allereerst vinden wij hier de tălémong terug, maar met het dubbel aantal tjènong's, en deze van veel zorgvuldiger maaksel, nauwkeurig bestemden toon en kostbaarder inrichting, tien stuks, in twee rijen van vijf, op een houten raam geplaatst. Voorts hangen afzonderlijk aan twee houten stellages twee grootere goeng's, terwijl een nog zwaardere goeng, van bijna zestig centimeters middellijn, op korten afstand aan een touw is opgehangen. Drie muzikanten zijn er voor deze speeltuigen noodig, één voor de tălémong, een ander voor de beide kleine goeng's en een derde voor de grootste. De stokken waarmede zij deze verschillende bekkens slaan, zijn allen ongeveer dertig centimeters lang.

Niet ver van deze staat een ander instrument, de kelèntang, overeenkomende met de demoeng uit het javaansche orkest; zij bestaat uit een houten raam van langwerpig vierkanten vorm, welks korte zijden iets hooger zijn dan de lange (Pl. XXV fig. 2); deze lange zijden dienen tot steun aan zes metalen toetsen, die een

Digitized by Google

weinig gebogen en uitgeschulpt zijn. De toetsen, somtijds van minder klankgevend bamboe vervaardigd, worden met een klein stokje geslagen, en er is geen geoefend oor noodig om waar te nemen, dat aan de onderlinge verhouding van de tonen die zij voortbrengen, meer zorg is besteed dan bij de tjènong's der Maleiers het geval is; het heldere geluid dat de kelèntang doet hooren, maakt dat zij in het samenspel van de gamelan een niet onbeduidende rol vervult.

Eindelijk merken wij hier nog twee gandang's op, de vroeger beschreven trommen.

Het orkest welks inrichting wij hier bespraken, had een voor die streken bijzondere volmaaktheid bereikt; immers dat te Loeboek-Más bestond slechts uit drie tjènong's en een instrument dat niet beter te vergelijken was dan bij een koperen spoelkom; dat te Tandjoeng-Agoeng uit twee gandang's en één tjènong; dat te Kòta-Danau in Lebong uit een tălémong waarvan twee tjènong's gescheurd waren, een goeng en een răbanô. Ook in de balai te Oedjoeng-Tandjoeng waren van het speeltuig twee tjènong's gebarsten, terwijl 't niet bleek of zij soms met voorbedachten rade in een toestand gebracht waren die hen zulk een doordringend kletterend geluid deed maken.

Daarentegen was de Dipati van Moeara-Menkoelem in het bezit van een instrumentenverzameling, die weder met meer recht een gamelan kon genoemd worden, onder anderen ook een triangel, lăpari, bevatte, en waarop afwisselend drie verschillende melodiën gespeeld werden, somtijds den geheelen langen dag achtereen!

Thans moeten wij ook een enkel woord over de blaasinstrumenten zeggen, en aanvangende bij het begin vermelden we de kleine fluiten, die, als de pădi rijp is, de kinderen zich maken door een spleet te snijden in een rijststengel, zooals Hollandsche jongens fluitjes snijden uit de versche stengels van de kervel. Voorts de poepoeï (Pl. XLI fig. 4), kleine trompetjes, bestaande uit een stukje bamboe, waaraan een mondstuk gesneden is en waarop door middel van een drietal gaten evenveel verschillende tonen kunnen geblazen worden. De beker wordt gevormd door een stijf opgerold pandan-blad, met een doorn vastgestoken. Alleen in verschen toestand zijn deze trompetten te gebruiken; want bij het drogen ontstaan er scheuren en openingen en houden zij op geluid te geven.

Dit kinderspeelgoed is het eenige voorbeeld dat wij ontmoetten van een bekervormig uitloopend blaasinstrument; alle andere zijn geheel recht en bestaan uit langere of kortere stukken bamboe zonder knoopen. De korte fluiten van Soepajang (Pl. XL fig. 6) zijn aan beide zijden open, hebben zes gaten en een klein afzonderlijk aangezet mondstukje. Het bespelen van dit instrument en van de meeste andere fluiten, is niet een kunst die slechts enkelen verstaan; want iedereen die zich geroepen voelt fluit te spelen, vervaardigt zich in weinig tijds zulk een speeltuig en doedelt daarop naar hartelust de deunties die hij zelf componeert. Met de drie middelste vingers van iedere hand worden de zes gaten afgesloten, en naar gelang

Digitized by Google

van den toon dien de speler wenscht voort te brengen, ontsluit hij een van de openingen door het oplichten van den vinger. De wijsjes die de Maleier speelt, zijn eentonig en droefgeestig; vooral bij helderen maneschijn hoort men dikwijls in de dorpen de tonen van een fluit de stilte verbreken.

De gaten in deze fluiten worden niet met een scherp werktuig geboord, doch gebrand; het einde van den harden stekel, zooals men er aan den anau-palm vindt, wordt in het vuur gegloeid en onder voortdurend blazen, om de gloeiing te onderhouden, wordt met die punt het inbranden der opening verricht.

Veel langer dan de Soepajangsche fluiten is de saloeëng, van welke men daarenboven een nog langere soort, de saloeëng pandjang, onderscheidt (Pl. XLI fig. 6); zij heeft drie gaten en is aan beide uiteinden open. De soeliïng daarentegen heeft één uiteinde gesloten, maar komt overigens geheel met de vorige overeen.

In de XII Kòtô gebruikt men een fluit die uit het gewone fluit-materiaal, boeloew nipijs of boeloew kăsòq, gesneden wordt en sădem (Pl. XLI fig. 5) heet. Zij wordt als klarinet bespeeld en heeft drie gaten en een mondgat. Men ziet het — in deze blaasinstrumenten heerscht veel verscheidenheid; maar te verwonderen is het niet, dat in een land waar men de hand slechts behoeft uit te strekken om de fraaiste stukken droge bamboe meester te worden, de bewoners fluiten maken van allerlei soort, die onderling in timbre en toon kleine verschillen zullen doen hooren. De samenstelling blijft echter in hoofdzaak dezelfde en wij zullen ons daarom bepalen tot het noemen van nog slechts enkele soorten; de in Lebong te huis behoorende keriloe (Pl. XLI fig. 7) en de sangkadoew, die beide, evenals de meeste tot dusver beschrevene, niet als dwarsfluit maar op de manier van een klarinet bespeeld worden, en de bansi, met negen gaten, die als dwarsfluit gebezigd wordt.

Wij moeten hier ook nog melding maken van een instrumentje (Pl. CXVIII fig. 3) dat in Rawas gebruikt wordt; het is een soort van mondtrom, uit een bamboespaander gemaakt, en wordt tusschen de tanden genomen, terwijl een er zich aan bevindende veerkrachtige tong met de vingers in trillende beweging wordt gebracht, waarbij men zachte doch welluidende tonen hoort. Een dergelijk speeltuig is volgens Charles Campbell ook in Korintji bekend.

Wij moeten thans nog spreken over den persoon, die onder de Sumatraansche muzikanten ongetwijfeld de eerste plaats inneemt, den toekang rabab of violist; vergelijkt men zijn spel met dat van de anderen, dan blijkt hij een kunst te beoefenen, zij slechts een handwerk. Wil men zijn vaardigheid bewonderen en het genre zijner melodiën leeren kennen, dan trachte men hem te hooren, zooals hij in Rawas de dansen van meisjes en jongens begeleidt. Dat ons de gelegenheid geschonken werd ook te Alahan-pandjang zulk een toekang rabab te hooren, mag wel een bijzonder gelukkig toeval genoemd worden; want terwijl in Rawas muzi-

Digitized by Google

kale krachten veel minder zeldzaam zijn (trouwens de meeste violisten zijn afkomstig uit het Djambische, uit Limoen, Batang-Asei, enz.), is een speelman ter Westkust een rara avis. Reeds lang hadden wij luide den wensch te kennen gegeven een vioolspeler te hooren, ten einde zoo mogelijk iets omtrent zijn spel en zijn instrument neer te schrijven, toen ons te Alahan-pandjang de mare ter oore kwam, dat een speelman zich in een naburige negari ophield; en hoewel wij zijn soirée gaarne wilden betalen, kostte het ongeloofelijk veel moeite en werd der autoriteiten hulp vereischt, alvorens deze kunstenaar, grillig als vele zijner broederen, overgehaald kon worden voor ons te verschijnen. Toen het echter eenmaal zoover gekomen was, bevredigde hij onze weetgierigheid in zeer voldoende mate.

Het lichaam van de viool, — en wij hebben thans in 't bijzonder het oog op de instrumenten die tot de ethnologische collectie der Expeditie behooren, — het lichaam is cirkelvormig en heeft een schotelvormig uitgehold stuk madang-hout, pinggan of tjĕranô rabab genaamd, als achterblad, waarover als bovenblad, panggĕtang, de maag van een koe, kalang djawi, is gespannen, die aan de achterzijde met koorden wordt vastgehouden (Pl. XLI fig. 1 en 2). Het bovenblad is geheel gesloten en heeft geen f-gaten.

De hals of greep van soerian-hout, tangkai rabab genaamd, is een lange, rolvormige stok, die door twee gaten in het achterblad is gestoken en van onderen opgepend is. Een toets ontbreekt, zoodat bij het bespelen de snaren tegen den hals gedrukt worden. Boven aan den hals bevinden zich drie schroeven, de beide uiterste rechts aan den hals, de middelste aan den linkerkant; de schroeven, panggèlèng tali rabab, zijn lange houten pinnen, die somtijds met een eenvoudig snijwerk van kruisjes en lijntjes versierd zijn, en welke in een richting gedraaid worden tegenovergesteld aan die bij Europeesche violen gebruikelijk.

De kop eindigt niet in een krul, maar in een breed, spatelvormig blad, dauoen geheeten, van gekruld snijwerk en uitgeschulpte randen voorzien, en met kleine stukjes spiegelglas van onregelmatigen vorm ingelegd.

De drie snaren, tali rabab, gewoonlijk koorden van ineengedraaide roode zijde, zijn vastgemaakt aan de houten punt waarmede het speeltuig op den grond rust; van daar loopen zij over het bovenblad, gesteund door den kam of koedô-koedô (vgl. het fr. chevalet), een klein houten poortje met drie kepen, en verder langs den hals tot aan de schroeven, waarop zij gewonden worden zonder dat deze van gaten tot aanhechting voorzien zijn.

Uit deze beschrijving blijkt, dat een staartstuk ontbreekt, althans aan de beide door ons medegebrachte violen; het verdient echter opmerking, dat het instrument van een speler uit Lesoeng-Batoe zulk een staartstuk bezat [1]).

---

[1]) Phot. Alb. N°. 71.



Digitized by Google

De strijkstok (Pl. XLI fig. 3), panjai geheeten, is een gebogen bamboe-latje met paardehaar bespannen, zonder slof, zoodat de gelegenheid om de spanning te vermeerderen of te verminderen ontbreekt; voor de vereischte stroefheid wordt de strijkstok met een stukje hars gewreven.

Thans is het oogenblik niet meer veraf waarop de kunstenaar zich op den grond zal nederzetten, met zijn instrument rechtstandig vóór zich (want hij bespeelt het als een viola di gamba), het achterblad naar zich toegekeerd en de schroeven ter linkerzijde van zijn gezicht [1]). Met de linkerhand den hals omvattend, voert hij met de rechter den strijkstok voortdurend in horizontale richting over de snaren. Mochten wij ons verdiepen in fijner bijzonderheden, dan zouden we moeten melding maken van de wijze waarop de vingers den strijkstok vasthouden en die op Alahan-pandjang (Pl. XXV fig. 5) niet dezelfde was als b.v. te Lesoeng-Batoe [2]). Van meer belang voorzeker is het op te merken dat hij, wegens de plaatsing van den kam dicht bij den hals, de snaren moet strijken, niet boven het bovenblad, maar boven den hals.

Het speeltuig heeft de drie volgende snaren:

en met blijkbaar welgevallen komt de violist nu en dan terug op de kwint van de beide eerste losse snaren, waarschijnlijk omdat hij die krachtig kan laten doorklinken. Somtijds wordt de hoorder verteederd door enkele flageolettonen, maar als regel worden de snaren door de recht uitgestrekte vingertoppen tegen den hals gedrukt. Hij speelt niet vlug, ook niet woest, maar in een bedaard tempo; en, evenals bij het tjènong-spel gebruikelijk schijnt, nauwelijks zijn de laatste tonen van het liedje weggestorven, of hij is op nieuw bij het begin aangevangen. Kwam men niet tusschenbeide dan zou hij het liedje dat hij ons als Njanji Soepajang of als Bădèndang bitjarô Soengei-Pagoe aankondigde, doorspelen tot zijn arm hem vermoeid op de knie zonk.

Deze volharding maakte het mij mogelijk zes melodiën op te schrijven, aan welke de speler de volgende namen gaf: 1. Bădèndang bitjarô Soengei-Pagoe; 2. Bănjanji; 3. Njanji Alahan-pandjang; 4. Njanji Soepajang; 5. Bitjarô katéh; 6. Bătjokah baroe.

**1. Bădèndang bitjarô Soengei-Pagoe.**

---

[1]). Phot. Alb. l. c. [2]) Vgl. Phot. Alb. l. c.

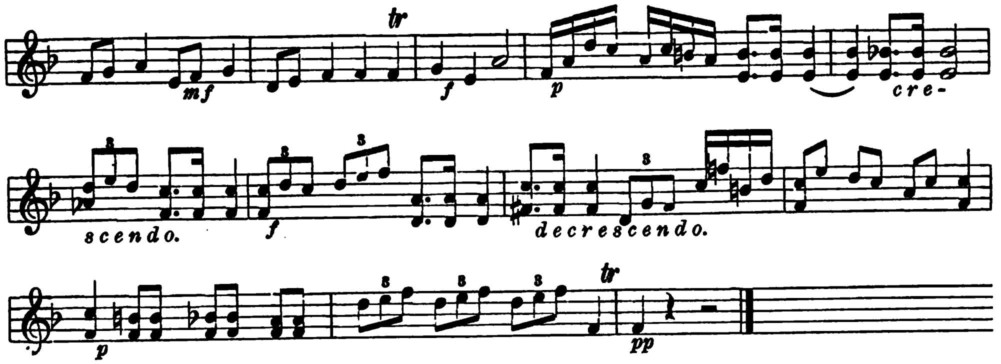


**2. Banjanji.**

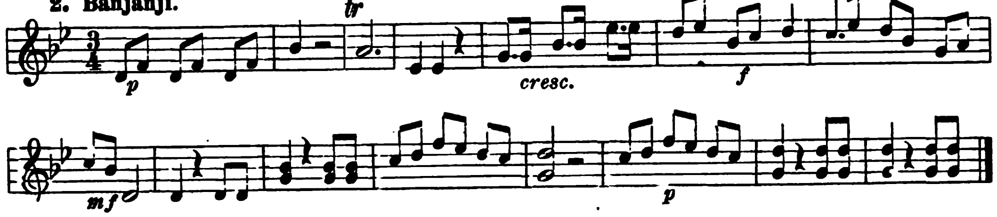


**3. Njanji Alahan-pandjang.**

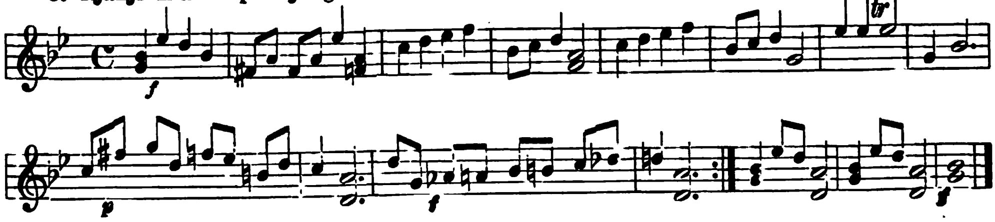


**4. Njanji Soepajang.**

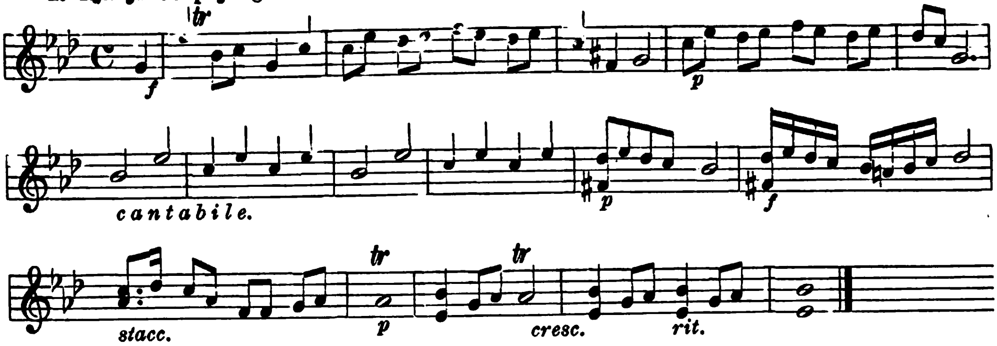


**5. Bitjarô katéh.**

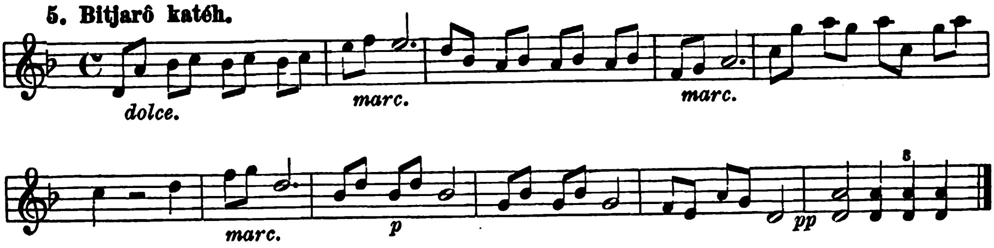


Digitized by Google

**6. Bătjokah baroe.**

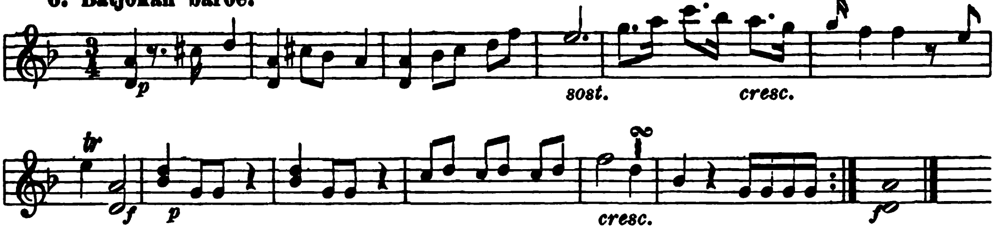


Het zou ongemeen stoutmoedig zijn te beweren, dat het hier neergeschrevene volkomen juist het door mij gehoorde teruggaf; immers het spel van onzen toekang rabab was volstrekt niet altijd zuiver en zijne bedoeling daarom somtijds onduidelijk. Zoo althans doet de zaak zich voor van ons standpunt beoordeeld. Maar het is bovendien de vraag, of de Maleische muziek wel ooit anders dan bij benadering door ons notenschrift kan worden uitgedrukt, en of de eenigszins verwarde indruk dien zij veelal op ons maakt, niet ten deele is toe te schrijven aan het gebruik van afwijkende toonschalen of verdeelingen van het octaaf, zooals bij verschillende Aziatische volken, zeker ook bij de Javanen, worden gevonden.

Notenschrift kennen de Sumatranen niet; onze violist had van het opschrijven van noten niet het geringste begrip, en het is zeer twijfelachtig of hij door onzen uitleg een helder inzicht in de zaak gekregen heeft. Al deze verschillende melodiën, en veel meer nog dan deze, gaan bij overlevering van den een op den ander over. In een zijner zoons, zoo vertelde hij, zat talent voor het vioolspel, en hij was nu bezig hem de liedjes te leeren spelen, zooals hij dat van zijn vader geleerd had. Hoe het bij zulke overleveringen gaat, is bekend — men weet in welken toestand oude verhalen door overlevering tot ons kwamen; en het is derhalve buiten kijf, dat de melodiën zooals wij die hoorden, niet in allen deele met het werk van den componist zullen overeenstemmen.

In Rawas wordt het vioolspel ook gebezigd tot begeleiding van de dansfiguren, zooals zij in die streken door jongens en meisjes worden uitgevoerd, en waarbij de speelman met den rechtervoet de maat aangeeft.

Hiermede zijn wij aan het einde van de opmerkingen die wij over de muziek op Midden-Sumatra wisten te maken. Zij behoeven op vele punten aanvulling. Tot het opsporen van meerdere bijzonderheden, het beschrijven van instrumenten en het opteekenen van melodiën kunnen z ij vooral medewerken, die met een muzikaal gehoor begiftigd zijn en door den aard van hunnen werkkring in nauwe aanraking komen met de inlanders. Die aanvulling is gewenscht omdat het m. i. te verwachten is, dat de inlandsche instrumenten van lieverlede in onbruik geraken en door westersch speeltuig vervangen zullen worden.

Reeds begint de harmonica hier en daar binnen te sluipen en de verzotheid

Digitized by Google

der Maleiers op al zulke voorwerpen wier bezit hen, naar hunne meening, plotseling tot beschaafde menschen maakt, verzekert aan dit droevig instrument eene goede ontvangst. Te Soepajang was een harmonica het eigendom van de vrouw des schoolmeesters; hare armoede aan melodiën, — slechts één deuntje speelde zij, — trachtte ze te bedekken door hetzelfde air den geheelen dag te spelen. De dorpsbewoners hadden bijzonder veel schik in deze muziek; daarom schrijf ik ze hier af, niet als Maleische melodie, want dat is zij hoogstwaarschijnlijk niet, maar als een proeve van wat op Midden-Sumatra de toekomstmuziek zal kunnen worden.

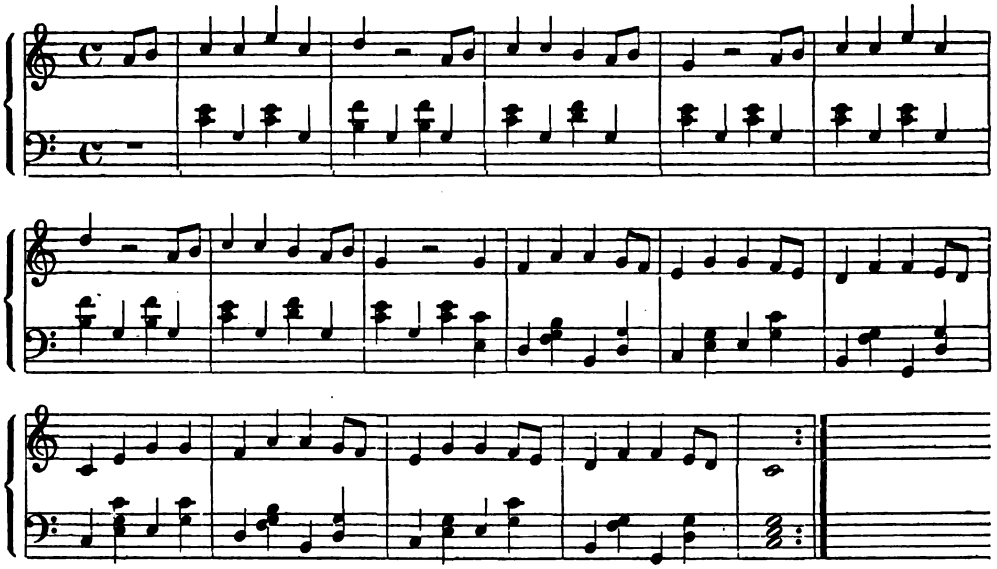

In de vorige bladzijden werd meermalen melding gemaakt van muziek die het dansen der jongelieden en meisjes begeleidt, en, inderdaad, in vele streken zijn instrumentale muziek, zang en dans onafscheidelijk verbonden. Uit dien hoofde laten wij hier thans eene beschrijving volgen van de verschillende door ons bijgewoonde dansen, en zetten voorop, dat er zelden een feest van eenige beteekenis gegeven wordt waarbij niet op de eene of andere wijze wordt gedanst.

In de zuidelijke Padangsche Bovenlanden staat het dansen op veel lageren trap dan in Rawas en zuidelijk Djambi, en het feit dat hier zoowel jongens als vooral meisjes lieve en bevallige dansen uitvoeren, ginds alleen mannen zich bewegen in de stijve figuren van een spiegelgevecht, verklaart het onderscheid reeds genoegzaam.

De openbare weg, het dorpsplein, het erf, — al die plaatsen dienen beurtelings voor danszaal, en alleen in de onderafdeeling Kòtô VII wordt er bij huwelijksfeesten, gewoonlijk des avonds, binnenshuis gedanst, bepaaldelijk door mannen, waarvan er eenige als vrouwen verkleed zijn.

De nationale dansen der Manangkabo-Maleiers, de spiegelgevechten, waarin de doebalang's het meest bedreven zijn, worden onderscheiden in drie soorten, het

Digitized by Google

mămantjaq, het băgajoeëng en het băsilè; de laatste soort wordt ook wel tari tangan en bădampiïng genoemd.

Mijn reisgenoot Veth vergeleek het mămantjaq der Maleiers bij de bewegingen van twee acteurs die, met ontblooten degen, elkander loopen te zoeken in het donkere tooneelbosch.

Laat ons zulk een spiegelgevecht gaan bijwonen.

Op het plein is een menigte volks bijeengekomen, die langzamerhand een grooten kring heeft gevormd rondom twee mannen, de kunstenaars of kunstenmakers. Het eerste wat deze doen is het publiek groeten door naar alle kanten een sambah te maken, waartoe zij de handen tot aan het voorhoofd opheffen. Daarop wisselen zij onderling den gewonen groet, băsalám, waarbij de vier handen in vertikalen stand tegen elkander gedrukt worden. Eerst steekt de een eene hand omhoog, daarop legt de ander een der zijne daartegen en zoo voorts; langzaam trekken zij daarna de handen terug en brengen ze, als bij de gewone sambah, ter hoogte van het voorhoofd, met de palm naar het aangezicht.

Als deze plichtplegingen ten einde zijn gebracht, kan het mămantjaq beginnen. De schermmeesters, pandéka's, voeren allerhande eigenaardige passen uit, zakken bij iederen stap in de knieën door en houden armen en handen voortdurend in beweging. Ieder der spelers grijpt nu eens naar de plaats waar hij de kris draagt, en maakt het gebaar van pareeren of van steken, om dadelijk daarop met de armen weder sierlijke bogen in de lucht te beschrijven. Men kan al deze bewegingen beschouwen als een inleiding tot het gevecht, een voorspel waarbij de kampioenen elkander beloeren en de behendigheid schatten door de tegenpartij, hetzij bij een vluggen en moedigen aanval, of bij het afweren van de slagen eens denkbeeldigen vijands ten toon gespreid.

Eindelijk vatten de strijders de zwaarden of séjwa's op, die in het midden van de kampplaats zijn gereed gelegd, en het băgajoeëng gaat thans het mămantjaq opvolgen. Enkele malen gebeurt het, dat de spelers hun dolk in den gordel dragen en dien trekken wanneer het mămantjaq afgeloopen is. Het scherp van den houwer wordt tusschen duim en voorsten vinger van de rechterhand doorgehaald en het gevecht neemt een aanvang; — gelukkig blijven de strijdenden op grooten afstand van elkander, en wanneer zij naderbij komen, is het om een schijnaanval te doen of af te weren. Zij mogen elkander nooit raken; maar niettemin gebeurt het wel eens dat zij zich te veel opwinden en een van de spelers met een lichte verwonding huiswaarts keert. Hij die zich het minst bedreven in de vechtkunst acht, legt het eerst de wapens neder, en de vertooning eindigt met een sambah en een băsalám.

Dergelijke spiegelgevechten worden ook geleverd met korte lansen in de plaats van séjwa's, en bij gebrek aan een tegenpartij ziet men somtijds iemand vechten tegen een denkbeeldigen vijand.

Digitized by Google

Băsilè, tari tangan of bădampiñg, waarvan de titelplaat van dit Deel eene voorstelling geeft, is een spiegelgevecht zonder wapenen; onder heftige gebaren springen de strijders rond, naderen elkander en trachten de tegenpartij een slag toe te brengen met de vlakke hand, terwijl zij met hand en arm de hun toegedachte slagen pogen te pareeren.

De doebalang's, die zulke krijgsdansen bij groote feesten uitvoeren, winden zich op door het gebruik van kilang of tapai, een drank bereid uit het gegiste sap van den anau-palm en velerlei kruiden. Op oud-Germaansche wijze drinken zij dezen wijn uit een daarvoor bestemden buffelhoorn.

De meisjes en knapen in Rawas, Lebong en Zuid-Djambi dansen in de open lucht of in de balai, een ruime, open loods, waarvan de vloer eenige voeten hooger dan de grond ligt. Zulk een gebouw dient beurtelings voor feest- en raadzaal, en gedurende deze expeditie bood ons dikwijls zulk een balai een aangenaam en voor onze bezigheden zeer geschikt verblijf aan.

In Rawas voeren de meisjes en de jongelieden nooit gezamenlijk een dans uit; maar daarentegen komt dit dikwijls voor in het Djambische, waar het bătouwoe wordt geheeten, en in Lebong. Het zou evenwel zeer onjuist zijn te meenen, dat er in laatstgenoemde streken gedanst werd zooals men zich gewoonlijk het dansen van meisjes met jongelieden voorstelt; — want volgens de Maleische begrippen zou het hoogst onwelvoegelijk zijn elkander aan te raken.

Rawas en Lebong liggen niet ver van elkander verwijderd en toch verschillen beide landschappen in vele opzichten. Zoo ook wat de dansen der meisjes betreft, en terwijl zij in Lebong in een aaneenschakeling bestaan van stijve figuren, wier eenvormigheid de dansers op werktuigen doet gelijken, heerscht er in Rawas bevalligheid in het dansen, rijkdom in standen en bewegingen. Wat het dansen der mannelijke bewoners aangaat, het is in beide landschappen houterig en onbehagelijk; men oordeele: zij rusten met het lichaam beurtelings op het rechter- en het linkerbeen, strekken het onbelaste vooruit met den hiel of de teenen op den grond, en maken in die houding een paar onsierlijke zwaaien met de armen, alles op de maat van een weinig opgewekte muziek! Wanneer deze zwijgt heft een der dansers een gezang aan, volkomen in harmonie met het overige; men zou 't een sleepend geweeklaag kunnen noemen, met een hooge falset uitgejammerd. De mededanser maakt zich voor den onpartijdigen toeschouwer inmiddels belachelijk door met een uitgestreken gelaat nu eens op het rechter- dan op het linkerbeen te gaan staan, de armen wijd uitgespreid, als ging hij vliegen; bij den zwaren slag op de goeng die iederen versregel besluit, verandert de kunstenmaker van stand, om eindelijk, wanneer zijn medgezel gereed is met zijn liedje of serambah, dat vaak een poedji-poedjian of kompliment bevat, met een ander lied in te vallen. Het eerste heet păkal, de aanvang, het tweede djawab, het antwoord.

Digitized by Google

Deze dansen, indien men ze zoo noemen wil, dragen verschillende namen. In 't algemeen spreekt men van besindjang, omdat ieder lied aanvangt met een langgerekt be—sin—djang, gevolgd door een nietsbeteekenend è—è—è—è—è, waaruit eindelijk het lied zelf geboren wordt.

Het dansen der meisjes, gadis, in Rawas[1]) (Pl. X fig. 1, 2 en 3) vergezelt ieder feest. En op hunne beurt zijn deze dansen voor de bevolking weder een feest, waarop zij hoogen prijs stelt; steeds is er een menigte toeschouwers aanwezig, ouderen en jongeren beide. Met aandacht worden de bewegingen der danseressen gevolgd en de weinig medelijdende of toegefelijke aard der Maleiers toont zich ook hier, wanneer er fouten of onhandige bewegingen worden gemaakt; dan gaat er een algemeen gelach op en hoort men kwinkslagen ten koste van de onbedrevene kunstenares.

Er wordt gedanst, zoowel op de gamelan-muziek als op de muziek eener viool; ja de meer ingewikkelde figuren worden zelfs altijd met de viool begeleid, en de melodiën van den dansmeester zullen het best bij de dansfiguren passen wanneer hij beide zelf uitdacht. Bij de dansen die wij in Rawas zagen uitvoeren, bespeelde een Djambiër de viool, en de dansfiguren, meest allen van zijne vinding, getuigden inderdaad van veel goeden smaak.

Wij moeten thans eenige dezer figuren wat uitvoeriger beschrijven en kiezen daartoe het

menari, dansen in het algemeen,
menari berampat, een soort van quadrille,
menari sekin, de dolkendans,
menari kipas, de waaierdans,
menari piring, de bordendans,
menari saboeng of bedjenang, de hanendans of het vechten der hanen,
menari gemijan, de bruidsdans en
menari bedil, de gewerendans.

Menari (Pl. IX fig. 3). Twee meisjes begeven zich naar de dansplaats, die door een rij van toeschouwers is omheind, hangen den selèndang over den schouder en plaatsen zich tegenover elkander op een paar meters afstand. Wij vermelden nog ter loops dat ook zij de aanwezigen groeten, een beleefdheid die bij iederen dans wordt in acht genomen. Met gebogen knieën, het hoofd een weinig op zijde gewend, de armen uitgestrekt, nemen zij de einden van den selèndang tusschen voor- en middenvinger van iedere hand en bewegen zich met veerkrachtigen tred vóór- en achterwaarts, of draaien, langzaam voortschuivende, om elkander heen; haar lichaam buigt zich tot bevallige houdingen en inmiddels beschrijven handen

[1]) Phot. Alb. N°. 94.

Digitized by Google

en armen sierlijke lijnen in de rondte. Daarop knoopen zij den selèndang om het middel, en terwijl de muziek een vlugger tempo aanneemt, hurken de danseressen ten slotte neder, brengen de handen op de hoogte van de borst in biddende houding tegen elkander, en keeren het geheele lichaam beurtelings naar de linker- en de rechterzijde, terwijl de saamgelegde handen afwisselend vóór de rechter- en de linkerborst in rust blijven. Deze laatste figuur, sembah geheeten, is als voorstelling eener smeekende vrouw allerbevalligst.

Menari berampat. Deze dans wordt uitgevoerd door „en quadrille" geplaatste meisjes en bestaat hoofdzakelijk uit een herhaald „chassez, croisez," terwijl de bewegingen dezelfde zijn als bij het menari.

Bij het menari sekin en kipas worden vier dolken of vier waaiers op den grond gelegd (Pl. XXXVI fig. 2 en 3), en tusschen die voorwerpen dansen de meisjes op de boven beschrevene wijze; vervolgens neemt ieder van haar twee sekin's of waaiers ter hand en legt die onder het dansen op de armen, op de handen, op het hoofd en op de schouders, om er bij afwisseling bewegingen mede te maken overeenkomstig den aard van het voorwerp (Pl. IX fig. 1).

Hoezeer deze figuren het oog van den toeschouwer boeien en bekoren, het geheel doet ontegenzeggelijk onder voor het menari piring, den bordendans; ook hier bewegen de meisjes zich tusschen de borden, die op een bepaalde wijze zijn neergelegd (Pl. XXXVI fig. 4), om vervolgens een der bordjes op het hoofd te plaatsen, twee andere op de vlakke hand, en aldus toegerust den dans voort te zetten (Pl. IX fig. 2), Ieder bord draagt een brandende kaars, die niet mag uitgebluscht worden, terwijl het hoofd en de armen zich op de maat der muziek bewegen. Nadat de borden zijn neergezet, eindigt deze dans, evenals de beide voorgaande en de drie volgende, met de laatste figuur van het menari.

Bedjenang of menari saboeng, menari gemijan en menari bebedil zijn dansen die men tot de ballet-pantomimes zou kunnen rekenen.

In den eersten dans zijn het twee strijdlustige hanen welke door twee meisjes worden voorgesteld; de bewegingen, eerst langzaam en blijkbaar voorstellende hoe beide partijen elkander uitdagen, nemen spoedig in heftigheid toe, totdat een der danseressen zich overwonnen verklaart en ten bewijze daarvan met den selèndang wuift. Een derde komt nu als scheidsvrouw, djenang, tusschenbeide, en tracht al dansende de strijdenden van elkander te verwijderen; zij smeekt de overwinnares om genade voor de verslagene, verdedigt deze met fieren moed, — en in beide gevallen sprak er talent uit de houding en de bewegingen van de kunstenares.

Het menari gemijan wordt gedanst door zes meisjes, waarvan er twee, naast elkander gezeten, voor bruid en bruidegom spelen, twee andere voor bruidsmeisjes, die, achter de verloofden neergehurkt, deze met waaiers verkoelen. De beide overige dansen rondom deze groep en schijnen de geliefden op te tooien en met bedak te

bestrijken. Deze dans eindigt met een sembah van de zes gratiën, die een voorbeeld mag genoemd worden van bevalligheid.

De laatste dans uit Rawas dien wij te beschrijven hebben, is de geweren- of oorlogsdans, m e n a r i b e b e d i l; vier maagdekens werken daaraan mede, waarvan er twee waaiers in de hand houden, terwijl de beide andere gewapend zijn met een korten stok, een geweer voorstellend. Onder het dansen maken de gewapenden de bewegingen van laden en vuren en komen de twee andere meisjes de vechtenden scheiden. Dan worden de rollen verwisseld en begint de dans op nieuw.

Even bekoorlijk en sierlijk als de dansen in Rawas zijn, even plomp en onbevallig zijn de bewegingen welke onder dien naam in Lebong worden uitgevoerd. Laat ons trachten ook van deze laatsten eene korte beschrijving te geven.

Bij het begin van den dans staan drie of vier meisjes met den rug gekeerd naar de personen ter wier eere zij hare kunsten gaan vertoonen; een dubbele foulard is om den hals vastgeknoopt (Pl. X fig. 3) en hangt als een mantel naar achteren. De linkervoet doet een grooten stap voorwaarts, de rechter wordt bijgetrokken, de hiel blijft naar boven gericht en in die houding blijven de danseressen eenige seconden staan; dan bewegen zij zich langzamerhand voorwaarts, met kleine passen, waarbij de eene voet den anderen nooit geheel voorbijstapt en de hiel steeds het eerst op den grond wordt gezet. Nadat zij op die wijze een paar meters zijn voortgedribbeld, wordt er linksom gemaakt en de wandeling in denzelfden pas voortgezet. Een rechts- of linksom doet de achter elkander loopende meisjes weder op ééne lijn komen en dezelfde figuur wordt op nieuw herhaald. De eenige afwisseling, die men bespeurt is het loslaten van den foulard en de verschillende houdingen van de armen (Pl. X fig. 4). De bovenarmen blijven in rust, de handen worden uitgestrekt of horizontaal gehouden, met de vingers omlaag, en de benedenarmen bewegen zich op en neder als de armen eener balans. Al de medewerkenden volbrengen deze bewegingen te gelijker tijd en de vertooning herinnert een toeschouwer dadelijk aan de poppenkast, waar touwtjes leven brengen in de ledematen der acteurs.

Ook de boedjang's kennen dezen dans en somwijlen ziet men twee gelederen, een van meisjes en een van jongens, tegelijk op marsch; doch naar den wil van de étiquette, waarover wij reeds spraken, blijven zij op eerbiedigen afstand van elkander. De passen welke de boedjang's maken, komen met die van de meisjes overeen (Pl X fig. 1 en 2), maar daarenboven is hun bijzonder eigendom een figuur waarin zij zich zijdelings bewegen door met het ééne been over het andere te stappen.

Na deze mededeeling van de bijzonderheden die wij over het dansen in Midden-Sumatra opteekenden, wenden wij ons tot de spelen der Maleische jeugd. Over den

Digitized by Google

maatschappelijken staat van dansers en danseressen spreken wij in een volgend hoofdstuk.

De spelen van de Maleische jeugd komen in vele opzichten overeen met die waarmede de Hollandsche zich vermaakt, ja, er is zelfs overeenkomst in het periodiek terugkeeren van elk spel op denzelfden tijd van het jaar. Hoewel er waarschijnlijk weinig Hollandsche jongens zijn die voor de vuist weten op te geven wanneer het vlieger- of hoepeltijd is, wanneer tollen of knikkers voor den dag gehaald moeten worden, schijnt het alsof door een tooverslag op zekeren dag aan iederen jongen een hoepel of een zak met knikkers is toebedeeld. En zonder dat er eenig gemeen overleg heeft plaats gehad, ziet men op een anderen tijd de lucht vol vliegers staan. Op dezelfde geheimzinnige wijze komt ook op Sumatra al het speeltuig van een bepaalde soort te gelijker tijd te voorschijn.

Naast die opmerkelijke overeenkomst valt er evenzeer een verschil te vermelden; bij het spel der jeugdige Maleiers gaat het veel minder luidruchtig toe dan bij dat van de Hollandsche jeugd; de spelers nemen een zekere kalme bedaardheid in acht, die hen trouwens ook bij andere gelegenheden zelden verlaat.

Ook de volwassenen hebben hunne spelen: het dobbelspel en de hanengevechten, die de hartstochten in niet mindere mate opwekken dan de groene tafel en de stierengevechten. Spelers, hartstochtelijke spelers, telt de Maleische maatschappij in grooten getale, en waar de gelegenheid zich voordoet, wordt er gedobbeld of laat men de hanen tegen elkander kampen. Wij mogen dan ook gebruiken als deze, zoo ingeweven in de samenleving, niet stilzwijgend voorbijgaan, al is het beschrijven van een dergelijke volkskwaal een weinig opwekkende taak. Doch alvorens daartoe over te gaan, vertoeven wij bij de spelen waarmede zich jeugdigen en volwassenen lichaam en geest trachten te ontwikkelen.

Het vliegerspel der Manangkaboërs, maijen lajangan, eischt meer handigheid dan het bekende oplaten van vliegers bij ons; want de vliegers missen den staart die hen het standvastig evenwicht zou doen behouden, en in sierlijke bogen bewegen zij zich door de lucht. De nerven van klapperbladeren vormen het geraamte, dat met sterk Chineesch papier bespannen wordt, en naar gelang van de gedaante die men aan het speelgoed geeft, draagt het verschillende namen; zoo heet de vlieger op Pl. LXXXI fig. 1 afgebeeld, alang-alang, omdat hij in vorm eenigszins op een vliegenden roofvogel gelijkt. Wanneer volwassenen vliegers oplaten, worden de koorden dikwijls bestreken met hars, en men wedt welk van de beide elkander kruisende vliegertouwen het eerst zal doorgesneden zijn door de wederzijdsche wrijving.

Touwtje springen is een spel dat onder de jongens in de Padangsche Bovenlanden vrij algemeen is; het werd door de Hollandsche jeugd ingevoerd.

Het katai-spel daarentegen is ongetwijfeld inheemsch; het heeft veel over-

Digitized by Google

eenkomst met het tiepelen uit de noordelijke provinciën van ons vaderland en wordt uitsluitend door jongens gespeeld. Een der spelers, dien wij A zullen noemen, heeft een stok van een paar decimeters lengte in de hand, en werpt daarmede een korteren stok voort, die over een kuiltje in den grond lag. De tegenpartij, die B zal heeten, tracht, op tien passen afstands staande, den voortgeworpen stok op te vangen; gelukt hem dit, dan verwisselen beide spelers van plaats en het spel begint op nieuw. Mislukt het hem, dan raapt hij dien op en tracht hem te werpen op A's stok die op den kuil gelegd is, om, wanneer hij raakt de plaats van A in te nemen en gezamenlijk weder aan te vangen. Maar raakt hij niet, dan neemt A. den voortgeworpen stok aan het uiteinde, tusschen duim en voorsten vinger van de linkerhand, laat hem vallen en slaat er in hetzelfde oogenblik tegen met den anderen stok, dien hij in de rechterhand houdt. B poogt nu den voortgeslagen stok te vangen, hetgeen somtijds gelukt en dan begint men weder op nieuw; maar slaagt hij daarin niet, dan moet B trachten den stok op den put te gooien, waar A gereed staat om met zijn stok dien van B terug te slaan. Vooronderstellen wij nu dat de stok van B, teruggeworpen door A, neervalt op zekeren afstand van den put, dan wordt die afstand gemeten met A's stok en het aantal stoklengten geeft het getal punten aan dat A gewonnen heeft. Was het B gelukt den stok te doen neerkomen op den put, zonder dat A behendig genoeg was hem weg te slaan, of binnen één stoklengte van den put, dan nemen de spelers elkanders plaats in. Zoo krijgen beide hun beurt aan den kuil, en de punten die gedurende ééne beurt behaald zijn, worden van elkander afgetrokken. Hij die een voordeelig overschot heeft mag aan de tegenpartij een even groot aantal slagen op den arm toedienen.

De Maleische schommel waarop de jeugd zich heen en weder wiegelt, is van een bamboestaak vervaardigd die aan een boomtak hangt (Pl. XXXV fig. 2). Maar het schijnt dat de kinderen niet veel genoegen vinden in deze beweging, te oordeelen naar de weinige malen dat wij zulke schommels bij de huizen in een boom zagen hangen. Van eenigszins ander maaksel dan deze was de schommel van ròtan dien ik opmerkte bij een bezoek aan een nederzetting van Koeboe's in Rawas; het was de vrouw van een der zwervende boschbewoners, die met haar kind aan de borst zich zelve en de kleine wiegde.

Meer aanspraak op den naam van spel mag het loopen op klapperdoppen maken, een bezigheid die, onder eenig voorbehoud, met het steltloopen kan vergeleken worden. De halve kokosnoten liggen met het open gedeelte op den grond en hebben aan den top een kleine opening, die het mogelijk maakt een eind touw aan de binnenzijde met een dwarshoutje te bevestigen. De jongens gaan met de voeten op de bolle zijde staan en nemen de touwen, die tusschen den grooten en den tweeden toon doorloopen, in de hand. Er is eenige oefening noodig om op

Digitized by Google

zulke klompen te loopen; maar het scheen dat de jeugd zich op vele plaatsen reeds geoefend had, zulk een hol geklots deed zij bij dit spel hooren.

Tegen de poeasô en ook bij andere gelegenheden, als er geslacht wordt, maken de kinderen zich een trom, door de blazen der geslachte dieren als een trommelvel over eene halve klapperschaal te spannen. Zij slaan die geïmproviseerde trommen met een houtje; bĕgandang-gandang heet dat spel. Ook maken zij zich een speelgoed overeenkomende met de gekleurde luchtballons onzer kleinen, door die blazen te vullen met lucht en ze daarna toe te binden. Schieten met de klakkebus zag ik veel in Rawas, waar de jongens dat speelgoed maken van bamboe kĕpal, terwijl zij als proppen stukjes van een keladi-stengel gebruiken of van de toemboeh lawak, eene grove grassoort.

Uit Rawas zijn er nog enkele spelen te vermelden. Zoo het tolspel, maïn gĕsing, waarbij een priktol gebruikt wordt (Pl. XXXV fig. 3) van zeer alledaagschen vorm, maar van een bijzonderen habitus. Bij een gewonen priktol wordt het koord eerst over den kop geslagen en men begint daarna aan de punt te winden; maar een Maleische jongen windt het touw, alit, om het kopeinde en zet den tol dan op zooals men dat een drijftol doet, met dien verstande dat het puntige gedeelte van zijn tol naar boven wijst. „Pĕsanglah" (zet op) zegt de een, en spoedig daarop hoort men „ngĕpa" (raak!) roepen door den toller die den opgezetten tol met den zijnen geraakt heeft, zoodat beide uit elkander stuiven. Een luid „oeé!" klinkt den handigen speler als bijvalsbetuiging tegen.

Maïn litah — men zou het moeten vertalen door „afmattend spel" — kan door een onbepaald aantal jongens gespeeld worden. Een van hen zit à cheval op de schouders van een ander, de overigen trachten den ruiter naar beneden te halen; maar deze verweert zich dapper en wordt geholpen door de vlugge bewegingen van zijn paard.

Selinala noemt men een spel dat krijgertje en verstoppertje spelen tegelijk is. Een bende jongens verdeelt zich in twee partijen, waarvan de eene zich verbergt en de andere zoekt; zij moeten ook nagezeten worden totdat allen gepakt en door een duw tegen het hoofd mĕti, dood, verklaard zijn.

De Sumatraansche jeugd vermaakt zich ook met het knikkerspel, tagaän, dat te Palèmbang mĕnékar, in de Padangsche Bovenlanden bĕtandéh genoemd wordt. Als knikkers gebruikt zij de vruchten van den gontô-boom die in de moerassen groeit, of de kamiri-noten [1]), door de Manangkaboërs boeah karé, en in Rawas kemèlèng geheeten. De noten, van ieder speler evenveel, worden op ééne rij geplaatst, en daarna gaan de jongens, — een bepaald aantal is niet voorgeschreven, — zes of acht meters achteruit en gooien met een noot naar de rij, met het doel één

[1]) De vruchtjes van Aleurites triloba Forst.

Digitized by Google

daarvan te raken; in Rawas noemt men dit pantis, in het Manangkabósche kănai. Raakt het projectiel niets, dan blijft het liggen op de plaats waar 't met rollen ophield, maar wordt een van de noten geraakt, dan is die noot en allen die links van de getroffene liggen voor den gelukkigen speler. Daaruit volgt dat wie de meest rechts gelegene noot treft, winner is van de geheele rij, en het is dus een belangrijke rol welke die ééne noot in het Maleische knikkerspel vervult [1]). Heeft ieder zijn beurt gehad, dan begint de speler wiens noot het verst wegrolde, op nieuw op de rij te mikken en zoo vervolgens de overigen.

Geleidelijk komen wij thans tot de bespreking van het balspel, maijen ragô, in Rawas maïn tjèpak genoemd, een spel dat zoowel door jongens als door meer volwassenen gespeeld wordt. Het vereischt veel vaardigheid en is een gezonde lichaamsbeweging tevens. Wanneer tegen den avond een aangename koelte de hitte des daags komt vervangen, dan vereenigen de jongelieden zich op het dorpsplein, en is men overeengekomen dat er met den bal gespeeld zal worden, dan plaatsen de medespelers zich in een kring op een onderlingen afstand van tien of twintig meters. Een hunner houdt den van ròtan gevlochten bal, die een middellijn heeft van 20 centimeters, in de hand, werpt hem omhoog en schopt hem onder het neervallen met den voet de lucht in, vaak ter halver hoogte van een klapperboom. De anderen zien scherp toe waar de bal te land komt, en hij die het dichtst bij staat, schopt hem weder omhoog nog voordat hij den grond heeft bereikt. Het doel van het spel is den bal geruimen tijd van den een naar den ander te doen vliegen zonder dat hij den grond aanraakt, en bekwame spelers kunnen het een kwartier lang voortzetten, in welken tijd de bal meer dan honderdmaal weggeschopt en opgevangen is. Wanneer iemand den bal niet juist zóó opvangt, dat hij hem met kracht kan voortwerpen, dan bepaalt hij zich tot een lichten slag, en vangt hem daarna op met het hoofd, met den schouder of den elleboog totdat de bal eindelijk neerdaalt zooals het behoort en hij een oogenblik later in suizende vaart door de lucht snort. In de Padangsche Bovenlanden raakt men den bal gewoonlijk met de teenen of met de wreef, in Rawas met de binnenzijde van den voet, die daarvoor bekleed wordt met een schijf leder of oepih pinang (de bladscheede van den pinangpalm), welke schijf in Boven-Rawas terăpa, lager aan de rivier terompèt heet.

Met een enkel woord kunnen we hier nog melding maken van het mădoe karambije der Padangsche Bovenlanden, dat een equivalent kan genoemd worden

---

[1]) In het notenspel waarmede de Groningsche jeugd zich vermaakt en dat met het boven beschrevene overeenkomt, heet de noot van het rechter-uiteinde bekollom (בְּכֻלָּם), een Hebreeuwsch woord dat om allen tevens of met hun allen beteekent. De Joodsche jongens, aartsliefhebbers van dit spel, hebben dit woord in gebruik gebracht, tegelijk met andere uitdrukkingen zooals mikkollom, van allen één (מִכֻּלָּם). De uitdrukking pé gorre, die »op een rij plaatsen" beteekenen moet, is niet zoo gemakkelijk te verklaren.

Digitized by Google

van het eierkinken. De spelers werpen hunne kokosnoten tegen elkander en hij wiens noot het eerst breekt is verliezer.

Wil men ook het keilen met platte steentjes over de oppervlakte van het water tot de spelen rekenen, dan mogen wij niet nalaten op te merken, dat ook de Maleische jongen zich dikwijls in dit mălajang zeer bedreven toont.

Thans zijn wij genaderd tot een paar spelen die men tot de rustige zou kunnen rekenen: een dam- en een bakspel. Het eerste heet tjătoewe en wordt gespeeld door twee personen, die elkander trachten te overwinnen op een houten bord met ingesneden vierkanten (Pl. XXXIV fig. 7), een soort van dambord, waarvan de stukken vervangen zijn door steentjes of tjòkai-vruchtjes. Bij gebrek aan een bord trekt men de vierkanten in het zand, maar het spel, dat beter te vergelijken is met „wolf en schaap", dan met het gewone damspel, verandert door deze vereenvoudiging niet.

Het tweede, 't bakspel, maijen bătjongkaq of kăpòléh, is meer bepaald een spel waarmede de vrouwen in de Padangsche Bovenlanden zich bezig houden; zij gebruiken daarvoor een houten blok met zestien komvormige uithollingen, waaronder twee grootere, die aan de uiteinden liggen (Pl. XXXV fig. 1). In ieder gat legt men een gelijk aantal steentjes of harde boomvruchtjes, zooals de boeah koendiĕq; zij die het eerst speelt neemt uit een van de gaten de steentjes en telt die stuk voor stuk in de zestien bakjes uit. Komt het laatste steentje te liggen in een gat waar er reeds bijeen zijn, dan telt men deze op nieuw uit, en zoo voorts totdat eindelijk een steentje in een ledig bakje komt te liggen. Dan begint de tweede speelster en doet evenzoo, en zij die ten slotte de meeste steentjes of vruchtjes bijeen heeft in den grooten bak die van den aanvang af als de hare werd beschouwd, heeft het spel gewonnen. Niet het toeval alleen bepaalt hier de uitkomst; want daar men bij ieder gat mag beginnen met uittellen, kan een geoefend oog met één opslag onderscheiden, waar men moet aanvangen om de minste kans te hebben van het laatste steentje in een ledig bakje neer te leggen.

Niet overal wordt een houten blok gebruikt als het hier beschrevene en afgebeelde; men kan het vereischte aantal kuiltjes in den grond graven en het spel verliest daardoor niets van zijn aantrekkelijkheid.

Evenals er spelen zijn waarbij men speelgoed ontberen kan, zoo is er ook speelgoed waarmede niet gespeeld wordt, maar waar men voor tijdverdrijf alleen naar hoort of kijkt. Zoo ziet men dikwijls nabij de woningen of op de ladangs, gewoonlijk in den top van een hoogen boom, een windmolentje (Pl. LXXXVIII fig. 7), beter gezegd een windmolen; want vergeleken met het bekende papieren speelgoed onzer jeugd, zijn deze molens reusachtig groot. Door een zeer eenvoudige inrichting laat men deze bălìing-bălìing, die tevens windwijzers zijn, een klapperend of piepend geluid voortbrengen, dat tot op verren afstand hoorbaar is.

Digitized by Google

Wij komen thans aan de dobbelspelen en vermelden daarvan het eerst het bătoehoewq, ook băgoendoew, bărамboeëng en sirah poetië geheeten. Men heeft voor dit spel noodig twee geldstukken, goendoew, — gewoonlijk zijn het duiten [1]), — die aan ééne zijde met kalk wit gemaakt worden, en een bamboelatje van twintig centimeters lengte. De spelers zetten zich neder rondom een stok, die als middelpunt in den grond gestoken is; de geldstukken worden door een van het gezelschap met de gekalkte kanten op elkander en op het uiteinde van het latje gelegd, en wanneer ieder der spelers zijn inzet vóór zich uitgeteld heeft, worden de duiten een paar meters hoog opgegooid: men noemt dat măămboeëng. „Sirah, sirah! rood, rood!" roept de opgooier, die tegen al de overigen wedt, en „poetië, poetië! wit, wit!" luidt het antwoord van dezen. Vallen beide stukken met den witten kant naar boven, dan winnen de omzittenden en ontvangen van den opgooier het bedrag van hun inzet; ligt van beide de ongekalkte kant boven, dan wint de opgooier al de inzetten; in het geval eindelijk dat van het ééne stuk de gekalkte, van het andere de ongekalkte zijde boven ligt, is het spel onbeslist en moet een ander de geldstukken opwerpen. Zoo geschiedt het wanneer 't aantal spelers klein is; maar bij een groot gezelschap wedt niet de opgooier tegen alle anderen, maar wedt men tegen elkander en wordt er een djanang aangesteld, een controleur, die zorgt dat niemand vergeet te betalen, die afroept hoe de duiten vallen, en die het gereedschap ter hand stelt aan wie moet opgooien. Tot belooning, — hij mag niet medespelen, — krijgt de djanang van iederen speler een paar duiten.

Van een ander dobbelspel dat băpadoewq heet en waarbij de duiten door de spelers beurtelings in een put in den grond geworpen worden, zijn de bijzonderheden ons niet zoo nauwkeurig bekend als voor een duidelijke beschrijving noodig is.

Ook het kaartspel is in Midden-Sumatra niet onbekend; Europeesche speelkaarten vonden reeds sedert lang, evenals Chineesche, hun weg naar het binnenland. De Maleier gebruikt Europeesche kaarten van zeer inferieure hoedanigheid voor het tjaboeï-spel, dat met het bekende vingt-et-un overeenkomt, maar dat toch in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden op eenigszins andere wijze gespeeld wordt. Nadat de kaarten rondgedeeld zijn en hij die het eerst een aas of pop heeft als gever is aangewezen, coupeert de linkerbuurman van den gever, en legt daarna de onderste kaart bovenop; er wordt van links naar rechts gegeven, steeds van onderen af, en ook bij het koopen, — ieder neemt daarbij zelf het aantal kaarten dat hij verlangt, — wordt deze gewoonte gevolgd. Gebrek aan vertrouwen in elkander is oorzaak, dat niet de gever ook de bijgekochte kaarten uitdeelt. Iedereen kan op zijn eigen kaarten wedden met wien hij verkiest, maar dat mag alleen gebeuren vóór men de kaarten gezien heeft. Bij het koopen wordt de kaart met een ruk van het schoteltje geno-

[1]) De munt op Pl. XXXIX fig. 7 afgebeeld werd bij het sirah poetië gebruikt.

Digitized by Google

men waarop het pak ligt en dat midden in den kring van spelers op den vloer staat; de gekochte wordt op de kaarten gelegd die men reeds heeft; daarna licht de speler het naar hem toegekeerde gedeelte voorzichtig op, om uit de enkele oogen die zichtbaar worden te besluiten of de kaart wellicht te hoog is, en meent hij zulks te ontdekken, dan schuift hij de kaarten weder over elkander, blaast er op en slaat ze tegen den grond, om dan in zijn bijgeloovigheid de getrokken kaart nogmaals op dezelfde wijze te bekijken.

De kaarten dragen namen die verbasteringen zijn van de Nederlandsche; zoo beteekent kòpan schoppen, prau kòpan schoppenvrouw en zoo voorts. Een en twintig oogen of ook een aas en een pop heet banda, en denzelfden naam draagt ook de bankhouder.

Behalve dit spel bestaan er nog een paar andere van meer of min ingewikkelden aard, die in de lapau's door koeli's en reizende handelaren, in 't algemeen door de zwervende bevolking, gespeeld worden.

De Sumatranen houden er ook een roulette op na; althans in Lebong zagen wij iederen dag een groot gedeelte van de mannelijke bevolking om de groene tafel geschaard, — een zeer oneigenlijke uitdrukking voor de benoodigdheden bij het hier gebruikelijke dobbelspel. Het tableau is geteekend op een matje (Pl. XXXVII fig. 6 en 7) en bevat zes rechthoeken, met één, twee, drie, vier, vijf en zes oogen gemerkt. De lijn die het derde en vierde vak scheidt, is doorgetrokken en verdeelt het overige van de mat in twee stukken, te vergelijken met de vakken voor premières en dernières.

Men kan op de volgende wijzen zetten:

Op een der zes genummerde vakken, en plein. Deze zet geeft $^1/_6$ kans op winst, en komt het bezette nummer uit, dan betaalt de bank de mise viermaal.

Boven of onder de lijn B C. Indien daarboven gezet is en nummer een, twee of drie uitkomt, dan wordt de mise eenmaal betaald. De kans is in dit geval $^1/_2$. Hetzelfde geldt onder de lijn B C voor de nummers vier, vijf en zes.

Op de lijn D E tegenover een van de genummerde vakken. Komt dit nummer uit dan betaalt de bank tweemaal de mise; komt een nummer uit tot dezelfde, eerste of laatste, serie behoorende, dan mag de inzet door den speler teruggenomen worden; maar indien een nummer uitkomt van de andere serie, vervalt de inzet aan de bank. De kans op winst is ook hier weder $^1/_6$.

Zien wij thans op welke wijze een der zes nummers uitkomt. Op de mat staat eene groote klapperdop, en daarin wordt een tolletje met zes kanten en zes nummers opgezet; de bankhouder dekt den draaienden tol toe met een kleinere halve kokosschaal, de spelers zetten hun mise op, en wanneer de tol tot rust gekomen is, wordt het deksel weggenomen en het nummer afgelezen.

In de Padangsche Bovenlanden speelt men een dergelijk spel, dat bĕlĕnong

pinang heet; in plaats van een tolletje gebruikt men een pinangvrucht, waarin een pen gestoken is en die geen nummers draagt; winst of verlies wordt hier aangewezen door de richting waarin de uitgedraaide tol ligt.

Ongetwijfeld kan men ook het opgeven en raden van raadsels tot de spelen rekenen, en wij mogen derhalve de Maleische raadsels, waarvan elders [1]) een vijftigtal is opgeteekend, ook hier niet geheel onvermeld laten. Maar behalve deze raadsels, welke de kinderen elkander opgeven, kennen zij nog een ander woordspel, waarbij men iemand eenige woorden snel achter elkander laat uitspreken. Het is duidelijk dat men op die wijze gemakkelijk lettergrepen bijeenvoegt die niet bij elkander behooren, — althans niet in een fatsoenlijk gezelschap, — en met groot gelach wordt zulk een vergissing begroet.

Een ander kinderspel bestaat daarin, dat men de regels van een liedje beurt om beurt opzegt. De een zegt b.v.:

Săpiah sambilan patai,

(negen boonen [van de Parkia speciosa] voor een dubbeltje),
en de tweede laat daarop volgen:

Kătiaq di ladjang toepai

(de eekhoorn [die in de mouw van het buis is gekropen] krieuwelt den oksel).
Daarop weder de eerste:

Sădaré-daré bădije, inggan pintoe biliëq,

(al was hij [een verliefde] zoo vlug als [de kogel uit] een geweer, [toch komt hij] niet verder dan de deur van het slaapvertrek),
en de tweede:

Sădalam-dalam aijië, inggan dadô itiëq

(hoe diep het water ook is, het reikt niet verder dan den hals van de [zwemmende] eend).
Dan zegt de eerste:

Săbanjaq-banjaq kărămaq, kărămaq toemboew di doelang [2]),

en de tweede reciteert:

Săbanjaq-banjaq nan lămaq, dadië nan indaq bătoelang

(van al wat er lekkers is, [is] melk [het lekkerst], daarin zijn geen graten).

Zulke spelletjes gaan vaak over in plagerijen. „Jij moet baroewq (klapperaap) antwoorden, wanneer ik siamang (zwarte aap) zeg", zoo spreekt een jongen tot een kleineren speelmakker, en hij vraagt: „Sia ma ang?" (Wie is je moeder?) De andere moet nu tegen wil en dank antwoorden, dat zijn moeder een klapperaap is, en wordt nog uitgelachen op den koop toe.

---

[1]) Derde deel, 2e afdeeling, bldz. 143 en volgende.

[2]) De beteekenis hiervan is mij niet duidelijk.

Digitized by Google

„Ang mălihè wajang?" (heb je de wajang[1]) gezien?) vraagt een Padangsche jongen aan een ander; maar zijn wajang beteekent ajah ang (je vader). Voordat de vrager tijd heeft zijn glosse op ajah ang uit te spreken, schreeuwt de andere even guitige knaap terug: „adô Tjinô Makau!" (er was een Chinees van Makau!) waarmede hij bedoelt „adô Tjinô ma-kau" (je moeder is een Chineesche).

Aardigheden als de bovenstaande hoort men zeer dikwijls — en hij die zich de moeite wilde geven van ze op te schrijven, — het geheugen kan ze bezwaarlijk vasthouden, — zou spoedig een uitgebreide verzameling bijeen hebben.

Behalve de hanengevechten, die wij als de voornaamste onder de dierengevechten der Maleiers het laatst zullen behandelen, worden er in sommige streken karbouwengevechten gehouden, meer bepaaldelijk in de laras Si-Toedjoew van de afdeeling L Kòtô en in Tanah-data; men kiest voor deze spelen de maand Saban en brengt de karbouwen in het strijdperk die bij gelegenheid van de vasten moeten geslacht worden.

Ook duiven, van de soort die de Maleiers kătiran of kătitiran noemen, en kwartels, poejoew, laat men tegen elkander vechten.

Het vechten van krekels, tjangkariëq, is een spel voor de jongens, die de insecten bewaren in kooitjes of kokers, voor dat doel van bamboe vervaardigd (Pl. XCVIII fig. 6 en 7). Zij worden op dezelfde wijze als op Java tam gemaakt; want men hangt ze op aan een draad, die om het midden van het lichaam is vastgeknoopt, om ze daarop eenigen tijd onder water te houden, totdat zij bewusteloos en dus zeer tam zijn. Tot voedsel krijgen zij Spaansche peper en rijst, en daarenboven worden zij tot den strijd opgehitst door ze te kittelen met een bloeiend sprietje van de grassoort door de Maleiers kaliki kandji genaamd. Niet alleen voor de krekels, maar ook voor den wandelaar, is dit gras, dat op alle vlakten in overvloed voorkomt, een ware plaag. De scherpe zaden blijven in de broekspijpen zitten en doen na een korte wandeling het benedengedeelte van den mensch op een egel gelijken. De inlanders houden hunne kleederen met de handen uitgespannen en schrappen met een scherp mes de zaden van het doek.

Wij zijn thans genaderd tot de hanengevechten. Bij geen enkele gelegenheid komt de hartstocht van den Maleier zoo aan het licht als bij deze; aan dit spel brengt hij niet zelden de welvaart van zijn gezin ten offer, en maar al te dikwijls moet de aanleidende oorzaak van diefstal en moord in de hanengevechten gezocht worden. Laat ons eerst zien hoe het in verschillende streken gesteld is met de vergunning voor deze vechtpartijen. In de Padangsche Bovenlanden is het verboden krekels en ook hanen en andere vogels te laten vechten, buiten den huiselijken kring. In Rawas en Lebong, behoorende tot de Residentie Palèmbang, mogen

[1]) De Javaansche of Chineesche poppenkast.

Digitized by Google

geene hanengevechten plaats hebben dan na bekomen vergunning van het Bestuur. In Rawas kwam ons zulk een schriftelijk verlof onder de oogen; aan een dorpshoofd werd daarbij toegestaan vier dagen lang te laten hanenkloppen, en dat wel bij gelegenheid van..... de bevalling zijner vrouw van een welgeschapen zoon! Hierbij geldt als regel dat een pasirah vier, een pemarab drie, een proatin twee dagen en een penggawa één dag vergunning kan krijgen tot het openen van een vechtbaan. Dergelijke vergunningen zijn in de Padangsche Bovenlanden gelukkig onbekend, hetgeen echter niet belet, dat op afgelegen plaatsen en in streken die ver van de bestuurszetels gelegen zijn, hanengevechten niet tot de zeldzaamheden behooren en dat op iederen marktdag tal van vechthanen te koop worden aangeboden en ook worden gekocht. Het dorpshoofd van wien zoo even sprake was, en de hoofden in het algemeen, laten geen hanengevechten houden voor hun vermaak, maar tot vermeerdering hunner inkomsten; want van het geld dat wordt verwed, moet hun een evenredig deel worden uitbetaald.

De weldenkende kleine man en, wij mogen wel zeggen, de geheele vrouwelijke bevolking, is ten zeerste doordrongen van den verderfelijken invloed dien de hanengevechten uitoefenen. Meer dan hônderd malen waren wij in de gelegenheid om op te merken, hoe de groote meerderheid des volks een stellig verbod om hanengevechten te houden zou toejuichen, mits dan ook geen uitzonderingen werden gemaakt voor zoogenaamde huiselijke kringen of ten gerieve van de hoofden. Een eenvoudig verbod, zelfs door straf op de overtreding aangedrongen, zou echter weinig baten, zoolang men aan den Maleier toestaat vechthanen te houden, te koopen en te verkoopen. Men stelle het houden van vechthanen strafbaar en de hanengevechten zullen te niet gaan door gebrek aan matière première; — pas d'argent pas de Suisses!

De vechthaan wordt steeds met een touw aan den poot vastgelegd en altijd afgezonderd gehouden van de kippen; want een haan die losloopt is als vechthaan ongeschikt. Wordt derhalve een verbod uitgevaardigd om hanen opgesloten te houden in kooien of afzonderlijke ruimten, of aan touwen of op andere wijze vastgelegd, en tevens bepaald dat hanen in dien toestand gevonden, door de politie zullen worden afgemaakt, dan is het kwaad spoedig overwonnen. Maar men zorge er voor de bepaling op te nemen, dat de afgemaakte hanen niet tevens worden verbeurd verklaard; want de mannen der wet zouden door hun ijver in het opsporen van vechthanen allicht nu en dan de gave gaan missen om losloopende en vastliggende hanen van elkander te onderscheiden.

Buiten het Nederlandsch gebied wordt dit gebruik alleen beperkt door den adatregel volgens welken voor de hanengevechten eene belasting aan den rădjô moet worden opgebracht. Deze is niet overal dezelfde en bedraagt hier 4‰ van den inzet, ginds vier sătiïng van iedere amé, d. i. ruim $6\frac{1}{2}$‰. „Săboeëng băsambah, rintang băamboeëng rawan", zoo luidt de adatregel, waarvan de beteekenis is: van hanen-

gevechten moet een huldegift en door feestvierenden de long van het geslachte dier aan den rădjô gegeven worden.

De vechtbaan, die meestal tevens tot marktplaats dient, heet gălanggang. Op een plein, in den regel door een grooten waringin overschaduwd, wordt, door middel van riviersteenen en zand, eene verhevenheid gebouwd van eenige vierkante meters oppervlakte, en op deze baan laat men de hanen tegen elkander los. Dikwijls kiest men het midden van het plein tot strijdperk en dringt zich de menigte in een kring daaromheen, terwijl de hoofden zich deftig nederzetten op de zetels, batoe sandaran (Pl. LXV fig. 4), uit twee steenen samengesteld, die rondom het plein in den grond geplaatst zijn.

Iedere vechtbaan heeft haar beide djanang's, personen van welke de een het geld inzamelt dat verwed wordt, terwijl de andere de hanen tegen elkander loslaat en tevens beslist welke haan aan het eind van den strijd overwinnaar is; voor deze hulp krijgen zij de helft van de bovengenoemde belasting.

Djoearô's, — ook de djanang's zijn djoearô's, — zou men hanenvechters van erkende bekwaamheid kunnen noemen, lieden van het vak; hun aantal is niet gering en hunne werkzaamheden bestaan in het bij elkander zoeken van partijen uit de hanen die ter gălanggang zijn gebracht, en in het beslissen welke haan sterker, welke zwakker is, en door welke wijze van aanbinden der stalen sporen, mamboelang tădji, de zwakkere het best kan geholpen worden; want er wordt naar gestreefd om zooveel mogelijk gelijke krachten tegenover elkander te stellen, en daarom binden de djoearô's den zwaksten haan de tădji aan de buitenzijde van den rechterpoot, en den sterkeren aan den binnenkant van den linkerpoot. Hieruit volgt dus dat zij weten te beoordeelen, welke van de twee de meeste kracht ontwikkelen zal, en inderdaad wordt dit onderzoek door de djoearô's met nauwgezetheid volbracht. Tegenover elkander op de vechtplaats neergehurkt, wegen zij de hanen op de handen, betasten vleugels en pooten en reiken elkander de vogels toe om eene vergelijking te kunnen maken.

Tădji's zijn fijne stalen dolkjes, die op een slijpsteen en daarna op een stuk băsoeëng-hout zóó scherp geslepen zijn, dat, zooals de Maleier het uitdrukt, een daartegen geblazen haartje wordt doorgesneden. Zij worden bewaard in băroembboeëng's, houten doosjes of bamboe-kokers, of wel in een stuk băsoeëng-hout, waarvan de achterkant dan tevens dient tot slijpvlakte (Pl. XLII fig. 1, 2, 3 en 5). In de kokers worden de tădji's altijd met een lapje omwonden. Al naar gelang van hun vorm dragen deze sporen verschillende namen; zoo spreekt men van

tădji bantoewq Moearô-pănê,
„ „ goelinggang of săpai,
„ „ koekoe alang,
„ „ tjălaq ladoeëng.

Digitized by Google

De laatste zijn de beste, kosten tot vijf gulden het stuk en hebben als kenmerk een ingeslepen lengtegroef (Pl. XLII fig. 6 N° 4); de voorlaatste zijn recht, alleen aan de punt sterk omgebogen (Pl. XLII fig. 6 N° 9), terwijl de eerste en tweede verschillen door de meerdere of mindere buiging van het geheele lemmer. Op Pl. XLII fig. 6 zijn negen soorten van tădji's afgebeeld. De Maleier draagt de grootste zorg voor zijn tădji's; want van hunne hoedanigheden hangt zeer veel af.

Is nu het oogenblik gekomen dat de vogels ten strijde zullen worden uitgerust, dan wordt de haan uit de kăloekoe gehaald, d. i. een cylinder van boomschors, aan de ééne zijde door een spinneweb van ròtan gesloten en het verblijf van den haan op reis. Hij mag thans wat rondloopen, doch met een touw aan den poot van anderhalven meter lengte, verbonden met een houten of hoornen pin, die in den grond is gestoken. De eigenaar neemt het dier dan met beide handen op, legt de duimen op den rug en houdt met de vingers den poot waaraan de tădji zal vastgebonden worden, achteruitgestrekt. Het beste resultaat wordt verkregen door de kunstspoor onder de natuurlijke te binden, waarbij dan de holte vooraf met uitgeplozen vezels van de klappernoot wordt aangevuld; eerst windt men het zeven of acht meters lange touw tot op de helft om den poot, vervolgens wordt de tădji in het touw gestoken, en dan gaat men voort met opwinden totdat het koord geheel is opgebruikt. Intusschen heeft de djoearô den haan van tijd tot tijd in de handen genomen en rechts en links van den staart gekeken, om zich te overtuigen dat het vlak van de tădji door de plaats gaat waar de staart is ingeplant. Behalve de reeds vermelde wijzen van aanbinden zijn er nog andere, echter allen in hoofdzaak overeenkomende, hoewel de Maleier, die, waar het de voorwerpen in zijne omgeving geldt, zoo onophoudelijk splitst en verdeelt en soorten maakt, ook voor al die tădji-verbanden een afzonderlijken naam bedacht heeft. Het zou echter weinig nut hebben al die manieren te noemen en te beschrijven.

In Lebong wordt bij het aanbinden van de tădji eerst de kam en daarna de middelste teen van den haan met de kunstspoor aangeraakt, vervolgens een weinig aarde op het stompe einde gelegd, en eindelijk de tădji driemaal rondom den poot bewogen; na deze formaliteiten wordt het mesje in het opgewonden koord bevestigd.

De eigenaar van een haan verwedt dikwijls een groote som op zijn vogel, en het gevecht neemt eerst een aanvang, wanneer gelijke som door een of meer personen is tegenverwed. Een van de partijen ontvangt het geld dat verwed is, of, beter gezegd, het gewichtje dat de hoeveelheid stofgoud voorstelt waarom gewed wordt. Het gebruiken van goudgewichtjes is een maatregel dien de voorzichtigheid voorschrijft; want het stofgoud is een betaalmiddel zeer weinig geschikt om gedurende een hanengevecht van hand tot hand te gaan. De djanang zorgt voor de uitbetaling na afloop van iederen wedstrijd. Is het wedden afgeloopen, dan neemt de djanang in iedere hand een haan bij den staart, hitst ze op door ze elkander te

Digitized by Google

laten pikken en door ze beurtelings bij en van elkander te brengen. Eindelijk laat hij beide tegelijk los; de dieren staan met opgezette veeren en gestrekte halzen elkander te meten.... één sprong en daarmede is zeer dikwijls de strijd beslist. Maar een andermaal duurt het gevecht en daarmede de marteling voor de beide dieren zeer lang.

Wanneer de strijders bij den aanvang zwaar gewond worden en dientengevolge den moed en hunne krachten tevens verliezen, dan dringen zij tegen elkander aan en verbergen de koppen onder de neerhangende vleugels van de tegenpartij; de djanang grijpt dan de moede kampioenen aan en hitst ze op, totdat eindelijk een van beide nog een laatsten sprong waagt, waarbij of zijn tegenstander valt of hij zelf uitgeput neerzijgt. Hiermede is het gevecht nog niet afgeloopen; want opdat de strijd beslist zij, moet de overwinnaar den overwonnene nog driemaal op den kop pikken, waartoe de djanang beide hanen in de handen neemt, den verwonnene eerst in de linker- dan in de rechterhand. Indien gedurende het gevecht een tădji losraakt, dan mag die niet op nieuw worden vastgebonden.

Als een der hanen den strijd ontloopt, dan heeft deze verloren, mits de tegenpartij driemaal naar hem pikt, wanneer hij bij de vleugels vastgehouden wordt; de haan die gedood wordt, is voor den eigenaar van den winnenden haan, tenzij vóór den aanvang van het gevecht anders is bepaald. Gewoonlijk is de overwonnen haan doodelijk gewond en wordt dan geslacht door hem de keel af te snijden, maar in Lebong bestaat de wreede gewoonte om den haan die het onderspit delft, onder een vloed van scheldwoorden levend aan stukken te snijden. Mochten er geen andere redenen bestaan om de hanengevechten te verbieden, dan zou een dergelijk afschuwelijk gebruik reeds voldoende zijn om door ingrijpende maatregelen aan deze zoogenaamde uitspanning een einde te maken.

Een geslachte vechthaan, ajam inaroejs, mag niet gegeten worden door oerang soembajang, dat zijn menschen die de godsdienstplichten in acht nemen. Zulke spijs heet moengkăroew [1]), een woord dat men door onrein zou kunnen vertalen.

Dat het bijgeloof zich ook bij het vechten der hanen laat gelden, was reeds a priori te vermoeden. Intjéh-boedjang-djoearô is de beschermgeest der hanenvechters, en eigenaardig is de voorwaarde waarop hij zijne hulp verleent; hij die aanspraak maakt op de bescherming van dezen geest, mag geen onwaarheid spreken, hoe gering die ook zij. „Niemand geniet dus lang van die bescherming,” zegt de Maleier, „want wie kan het lang volhouden om geen onwaarheid te spreken?” Ten dienste van de hanenvechters bestaan er ook koetikô's, van gelijken aard als wij in het derde hoofdstuk hebben leeren kennen.

---

[1]) Het Arab. مكروه.

Digitized by Google

Naar gelang van de kleur der vederen, van de pooten en van den snavel, en naar andere kenteekenen die de hanen bezitten, dragen zij verschillende namen; daarenboven heeft iedere soort een bepaald kenmerk dat haar bătoewah maakt, d. i. onkwetsbaar of, beter, onoverwinnelijk. In de praktijk falen die kenmerken dikwijls, maar dit belet niet dat het vertrouwen van den Maleier in deze teekenen nooit geschokt wordt.

Tot slot van dit hoofdstuk geven wij hier een opgave van eenige soorten van hanen die de Maleiers onderscheiden. Ten einde herhalingen te voorkomen volgt de naam van den haan achter het cijfer, en de opnoeming der kenteekenen voor het bătoewah achter de letter.

1. Ajam kinantan, witte veeren, pooten en snavel.
   *a.* Schor bij 't eerste kraaien en dikke oorlellen.
2. Ajam biriïng, gele veeren, pooten en snavel.
   *b.* Langwerpige, naar beneden gerichte schilden onder de knie aan de achterzijde en één klein schildje op den middelsten teen.
3. Ajam koelaboe pipi pinang, roode veeren, zwarte snavel en pooten, de achterveeren omgekruld.
   *c.* Korte, goed sluitende snavel, en bij het vreten het voedsel vermalen als een rijstvogeltje.
4. Ajam piléh dandang aijië [1]), zwarte snavel en pooten.
   *d.* Op het midden van den dag hijgen met hangende vleugels.
5. Ajam kinantan tjaboewq, zwarte, roode en witte veeren, witte snavel en pooten.
   *e.* Een schildje omvat de spoor, die aan de ééne zijde zwart en aan den anderen kant wit is.
6. Ajam ôsoe, witte veeren met zwart gemengd, gele snavel en pooten, de laatste met zwarte vlekken.
   *f.* Twee lange veeren in den staart en een ring van veertjes onder den hals tot aan de ooren.
7. Ajam bangké, vaalgele veeren, snavel en pooten.
   *g.* Een wit plekje bij de neusgaten en een wit veertje in den staart.
8. Ajam bangké koeliliïng, witte en roode borstveeren, gele vleugels, snavel en pooten.
   *h.* Om den ander een klein schild en een groot boven den duim.
9. Ajam tădoeëng, zwarte veeren, snavel en pooten.
   *i.* De kam opstaande als een grafsteen, en een klein schildje aan de binnenzijde van den derden teen.

---

[1]) De kleur der veeren van deze soort van hanen is mij niet bekend.

Digitized by Google

10. Ajam tădoeëng gadi koenïing, zwarte en roode veeren, gele snavel en pooten.
*j.* Een zwarte punt aan de tong en boven aan de pooten een lang schild.
11. Ajam biloerang, roode veeren, witte pooten en snavel.
*k.* De spoor omvat door één groot schild en kleine schildjes aan beide zijden van den eersten en derden teen.
12. Ajam koelaboe, grijs met roode veeren, zwarte snavel en pooten.
*l.* Aan de duimen één klein schildje tusschen twee groote.
13. Ajam tădoeëng biloerang sasè, roode veeren met hier en daar wit er door, witte pooten en snavel.
*m.* Aan den eersten en derden teen één klein schildje tusschen twee groote.
14. Ajam djalaq, grijs-bonte veeren, gele snavel en pooten.
*n.* Aan éénen poot een zwarte nagel aan den duim.
15. Ajam piléh, grijs-bonte veeren, zwarte snavel en pooten.
*o.* Twee lange witte veeren in den staart en een wit veertje in de kuif.
16. Ajam idjau, groenachtige veeren, zwarte pooten en snavel.
*p.* Zwart verhemelte en aan den duim van den rechterpoot één klein schild tusschen twee groote.
17. Ajam tădoeëng limau poeroeï, rood met zwarte veeren, gele pooten en zwarte snavel.
*q.* Een hoornachtige uitwas als een nagel, koekoe alang, aan den vleugel.
18. Ajam koeriëq baré randang, zwarte en witte veeren, grijze snavel en pooten.
*r.* Twee zwarte sporen en aan de middelste teenen één klein schildje tusschen twee groote.
19. Ajam koeriëq bangki goeroen, gele en roode veeren, gele snavel en pooten.
*s.* Zwarte punt aan de tong.
20. Ajam tădoeëng oela baloeï, zwarte veeren, pooten, snavel en oogen.
*t.* Witte puntjes aan de staartveeren en gelijkvormige schilden aan de pooten.

---

## VIJFDE HOOFDSTUK.

### DORPEN. WONINGEN. HUISRAAD. HET GEBRUIK VAN BETEL, OPIUM EN TABAK.

Midden-Sumatra een onmetelijk woud — ziedaar hoe men in weinig woorden den indruk kan weergeven dien het wonderschoone land op den reiziger maakt wanneer hij het doorkruist; den indruk dien hij met zich mededraagt en die telkens



Digitized by Google

weder wordt verlevendigd, wanneer herinneringen uit de natuur der tropen opdoemen aan den horizon der gedachte.

Waar het bosch viel onder de bijl of het kapmes van den Maleier, daar moest plaats gemaakt worden voor een dorp of voor velden wier producten de bewoners van dat dorp zouden voeden, maar hoe klein is niet dat bewoonde en bebouwde gedeelte, vergeleken met het gebied dat onaangeroerd bleef liggen, beheerd door de natuur alleen!

Hier is de bevolking al zeer gering in aantal, daar is zij dichter opeengehoopt en liggen de dorpen op korten afstand van elkander, ginds loopen de velden ineen en vormen uitgestrekte terreinen waar het oorspronkelijk woud sinds lang verdwenen is, — maar vatten we dat alles bijeen, die dorpen en velden, die ontginningen van allerlei aard, dan vinden wij dat hun gezamenlijke oppervlakte nauwelijks een tiende gedeelte beslaat van het geheel! Voor millioenen is er nog plaats om te wonen, te wonen op een bodem van onschatbaren rijkdom, — ja voor millioenen is er nog ruimte om op betameljjker wijze te leven dan men leeft in de overbevolkte steden van Europa, als 't ware naar boven geknepen, steeds hooger de lucht in, door gebrek aan plaats beneden.

Van den Talang-top of van de oostelijke helling des Barisans omvat de blik de heerlijke vallei der XIII, IX en XX Kòtô, waar de tallooze sawah's, nu eens als een golvend tapijt van donzig groen of helder geel, dan als een reusachtig amphitheater van schitterende vijvers en banda's, met wuivende klappers daartusschen, onfeilbare kenteekenen zijn van samenwonende Maleiers.

Het dal van de Goemanti, de uitwatering van het nooit volprezen bergmeer Danau-di-até, is het meest bevolkte deel van het district Alahan-pandjang; daar waar het dal zich verbreedt, vindt men in deze streek de meeste dorpen bijeen, en daaromheen de uitgestrekte velden waarop de bevolking haar rijst kweekt. Hier treft men geen bosch aan van klapperboomen die de woningen aan het oog onttrekken; reeds van verre wordt het metalen belegsel der daken, de schitterende gondjoeëng, zichtbaar en neemt men de kruin waar van een enkelen vruchtboom of van een ouden waringin, die reeds zoovelen zag komen en heengaan aan zijn voet.

Gaan wij nog hooger, naar het hoogste punt van den kraterrand waarmede de Piek van Korintji hemelwaarts wijst, dan ligt er aan den kant der Padangsche Bovenlanden een panorama voor ons dat even indrukwekkend als somber is. Aan onze voeten breidt zich een eindelooze vlakte uit, waarop tal van spitsen zich verheffen, door golvende lijnen van allerlei buiging verbonden; lichte en donkere vlakken worden door die lijnen begrensd, en het alvermogende schijnsel der tropische zon, hier en daar door wolken onderschept, toovert in het groen, als grondtoon, een afwisseling van tinten en een gloed die men aan de natuur zou wenschen te ontstelen, om ze vast te leggen op het doek. Indrukwekkend is die aanblik, voorzeker!

Digitized by Google

maar somber in hooge mate tevens! want het is al bosch wat men ziet, bosch dat daar neerdaalt, onafgebroken, van de flanken van 't eerste onder Sumatra's berggevaarten, tot diep in het ravijn waar de bergstroom bruist, ongehoord en ongezien. Onafgebroken — zoo schijnt het! maar wij weten dat daar menschen wonen te midden van die wollige boomgroepen, en met die wetenschap toegerust, ons waarnemingsvermogen gescherpt door die kennis, bemerken we al zoekende lichtere plekken, die op ongelijke afstanden langs de rivieren gelegen zijn. En die rivieren zelven, wij zien ze niet, maar haar loop wordt ons aangeduid door de golvende lijnen, de kammen der bergruggen, die de dalen insluiten. Op een hoogte als deze zijn het geen boomgroepen meer, die, als eilanden in een zee van sawah's gelegen, ons aanwijzen waar de Maleiers hunne woningen hebben gebouwd, maar wij zien slechts minder donkere plekken, die, ontwoud als zij zijn, het licht op andere wijze terugkaatsen dan de bosschen die ze omgeven.

In Limoen bestaan de dorpen, althans degene die wij zagen, uit slechts enkele woningen, dikwijls uit zeer weinige, die zonder uitzondering langs den oever van de rivier te midden van rijstvelden in het dal verspreid liggen. Ieder huis met de omliggende sawah's heet doesoen, zoodat het aantal doesoen-namen in verhouding tot de geheele bevolking buitengewoon groot is.

Rawas biedt weinige plaatsen aan vanwaar men met één blik de dorpen kan overzien; zij zijn bijna allen gelegen aan de rivier die het landschap haar naam schonk, of aan den voornaamsten harer takken, de Roepit. Sawah's vindt men hier nagenoeg niet; de rijst wordt op droge velden verbouwd, die men na ongeveer drie jaren verlaat om betere te zoeken, en waarvoor dus langzamerhand terrein moet worden gebruikt op grooteren afstand van de dorpen gelegen. De band dien de uitgestrekte sawah's in de Padangsche Bovenlanden tusschen de dorpen onderling vlechten, wordt hier geheel gemist. Ieder dorp met daarbij behoorende akkers staat als 't ware op zich zelf en is van het volgende door een breede strook wildernis gescheiden.

Het landschap Lebong doet zich van de hoogte gezien aan ons voor als een breed, komvormig dal, dat 32 grootere en kleinere dorpen telt, met eene bevolking van nog geen 4000 zielen, in ruim 600 woningen gehuisvest. De dorpen zijn veel minder uitgestrekt dan die in de Padangsche Bovenlanden, en komen in wijze van aanleg meer met de doesoen's van de Boven-Roepit overeen. Doch de aard van het land schenkt ook hier meer gelegenheid tot het genieten van liefelijke vergezichten, waarbij de toeschouwer met één enkelen blik tal van dorpen tegelijk kan omvatten.

Een eigenaardig schouwspel bieden de doesoen's aan het Oosterstrand nabij de mondingen der groote rivieren gelegen, op een terrein dat bij iederen vloed geheel onder water wordt gezet. Den vloer der woningen heeft men veel hooger dan ergens

Digitized by Google

elders boven den grond moeten leggen, en de wegen in de dorpen zijn eigenlijk kolossale bruggen met een dek van niboeng-latten voorzien [1]).

Evenals deze dorpen heeten ook die in Rawas en Lebong doesoen, en de nederzettingen die tot de moeder-doesoen blijven behooren, worden er talang genoemd. Zulke nederzettingen, gewoonlijk ontstaan door gebrek aan voldoenden bouwgrond in de onmiddellijke nabijheid van de doesoen, ook wel tengevolge van twisten of veeten, ontwikkelen zich een enkele maal tot doesoen's, waarvan het hoofd dan toch steeds eenigermate ondergeschikt blijft aan den bestuurder van het moederdorp.

In het algemeen bestaat er een groote neiging tot het verlaten van de doesoen en het zich vestigen op een eigengekozen plek, daar een hut te bouwen en bouwland te ontginnen; doch het bestuur gaat deze verhuizingen zooveel mogelijk tegen en tracht de bevolking in de dorpen vereenigd te houden.

De doesoen's zijn verdeeld in twee of meer kampong's, dat zijn verzamelingen van woningen die onder een eigen hoofd staan, ondergeschikt aan het doesoenhoofd. Niets onderscheidt de ééne kampong van de andere dan de naam; zoo heeten die van Lesoeng-Batoe, b. v., K. Doeloe, K. Tengah, K. Natô-Koesoemô en K. Natô-Oensô.

In de Manangkabosche landen is de algemeene benaming van een dorp kòtô, welk woord tevens het denkbeeld „versterkt zijn" in zich sluit. Een of meer van die kòtô's met het bijbehoorend land vormen de negari. De kòtô's bestaan uit een aantal koempoelan roemah, bij elkander behoorende huizen, waarvan de bewoners familieleden zijn. Kampoeëng wordt veelal in dezelfde beteekenis als koempoelan roemah gebruikt, maar duidt ook wel in engeren zin de enkele huizen aan waaruit de koempoelan roemah bestaat; en men spreekt dan b. v. van kampoeëng Rădjô-Intan, d. i. het huis waarvan Rădjô-Intan toengganei is.

De Maleier verklaart de beteekenis van săkoempoelan roemah door de navolgende regels:

Roemah săkoempoelan nan băkarib băbaid;
Kaäté săpoetjoewq, kabawah săoerè;
Săoetang, săpioetang;
Sămaloe, săsòpan.

D. i. De bewoners van een koempoelan roemah zijn familieleden;
Zij hebben één kruin en één wortel;
Schuld en schuldvordering hebben zij gemeen;
Schande en eer deelen zij samen.

---

[1]) N°. 125 en 126 van het Phot. album geven van zulke dorpen een getrouwe voorstelling.

Digitized by Google

Of wel:
Roemah săkoempoelan,
Nan săkampoeëng, săălaman,
Nan sălaboew, sătăpian.

D. i. Een koempoelan roemah behoort tot één familie, tot één erf; zij heeft één weg en één badplaats.

Wat in Rawas een talang is, heet in de Manangkabosche landen tărataq of ook wel lindang, terwijl het woord talang in het zuiden der Padangsche Bovenlanden gebruikt wordt voor 't geen men elders ladang noemt.

Afgescheiden van het uiterlijk der woningen en andere gebouwen bestaat er een groot verschil in voorkomen tusschen de dorpen van de Zuidelijke Padangsche Bovenlanden en die van Rawas en Lebong. De huizen der eersten zijn gebouwd op een met allerlei vruchtboomen begroeid erf, ingesloten door een heg, die al of niet op een wal is geplant; de huizen der laatsten zijn dicht bij elkander geplaatst op een geheel schoon gemaakte ruimte, hetzij in twee of meer rijen, zooals in Rawas, hetzij langs de vier zijden van een rechthoek, zooals aan de Boven-Roepit en in Lebong. Behalve enkele kleine tuintjes met bloemen of als geneesmiddel gebruikte kruiden, vindt men in deze dorpen geen andere vruchtboomen dan de hoogstammige klappers, zoodat niets ons belet om met één oogopslag de geheele doesoen te overzien.

De dorpen, doesoen's, in Beneden-Djambi komen, wat het uiterlijk betreft, geheel met die van Rawas overeen.

Vroeger, toen we van de verheven standplaatsen, die we ons kozen, den blik in het rond lieten weiden, zagen we reeds dat de wijze waarop zich in de Zuidelijke Padangsche Bovenlanden de dorpen aan ons voordoen, zeer uiteenloopend is; ook de inrichting van deze dorpen zal ons blijken lang niet overal dezelfde te zijn.

Dalen wij neder van de bergtoppen om verschillende dorpen binnen te treden, en gaan we eerst na waarin zij overeenkomen, dan zal het ons straks gemakkelijk vallen de verschillen aan te wijzen.

Nevens de woonhuizen, die we later meer van nabij zullen beschouwen, treffen we in alle dorpen op het erf van iedere woning gebouwtjes aan, bestemd tot bergplaats van de pădi. Naar gelang van den vorm dragen die schuren verschillende namen, als rangkiang (Pl. XLV fig. 1 en 2), kăpoewq (Pl. XLIV fig. 1 en 2 en Pl. LXIV fig. 2), en băloeboewe (Phot. alb. n°. 54 en Pl. LXIV fig. 3).

Van deze zijn de rangkiang's de kostbaarste en sierlijkste, zoowel door den vorm als door het keurige snijwerk aan de planken, die hier gewoonlijk, evenals aan de huizen, met heldere kleuren zijn beschilderd en met stukjes spiegelglas belegd (Phot. alb. n°. 39 en Pl. LIV fig. 1). Sommige rangkiang's, in de XII Kòtô

Digitized by Google

bijv., hebben twee daken boven elkander, op de wijze der soerau's, andere zijn versierd met het skelet van een karbouwenkop.

De rangkiang's in de negari Banei (Zuid-Si-Djoendjoeëng) zijn vierkant, niet spits naar onderen toeloopende, zooals de op Pl. XLV voorgestelde; meestal hebben zij eene omwanding van gevlochten bamboe (Pl. LXXVI fig. 6) of van boomschors, enkelen echter van planken, waardoor ze meer naderen tot het in Rawas gebruikte model.

Soms staan er verscheidene rijstschuren op één erf; op dat van den Panghoeloe soekoe Mălajoe te Loeboewq-gadang in de XII Kòtô telde ik er b. v. 25, terwijl er nog drie in aanbouw waren.

Deuren heeft de rijstschuur niet. In de rangkiang's en băloeboewe's is van boven een vierkante opening om het graan weg te halen indien men er behoefte aan heeft, — een opening die men door middel van een ladder bereikt, en die nu eens met een openslaand luik, een andermaal met een horde van bamboe-latjes is afgesloten.

De băloeboewe heeft geen palen, de kăpoewq altijd; soms loopen deze door tot aan het dak, soms slechts halverwegen (Pl. LXIV fig. 2); in dat laatste geval rusten, even als bij de băloeboewe, het dak en de dakbalken op den cilinder van gevlochten bamboe-bast waarin de pădi bewaard wordt. Een enkele maal staat de pădi-schuur met het woonhuis onder hetzelfde dak.

Een ander gebouwtje, dat voornamelijk gevonden wordt bij de woningen der panghoeloe's en van de door het Gouvernement aangestelde hoofden, is het t a b o e w-huisje, een loodsje waarin de t a b o e w ligt, de groote trom, gevormd door een stuk van een uitgeholden stam, aan de ééne zijde open en aan de andere met een stuk koehuid bespannen (Pl. LXIV fig. 5). Het is deze trom die geslagen wordt bij alle gelegenheden waarbij de bevolking gewaarschuwd of bijeengeroepen moet worden. Te Béda-Alam en in andere dorpen der XII Kòtô ziet men deze taboew dikwijls onder 't huis opgehangen in stevige ròtan-lussen, die aan de vloerbalken bevestigd zijn. Even als aan de rangkiang's wordt ook aan deze huisjes gewoonlijk veel ten koste gelegd.

Van meer omvang dan het taboew-huisje is de b a l a i, die volgens de adat in iedere kòtô aanwezig behoort te zijn; het is het gebouw waar de hoofden rechtspreken en vergaderen om over de belangen der negari te raadplegen. In vorm komt de balai met de Maleische woningen overeen, maar zij heeft aan de lengtezijden geene omwanding. Sommige dezer openbare gebouwen, wier plaats de p ă d a m a i a n is, het plein waaraan gewoonlijk ook de moskee gevonden wordt, zijn groot en ruim, andere daarentegen klein, maar allen zijn meer of min met snijwerk en kleuren versierd.

De Heer Verkerk Pistorius deelt ons in zijne „Studiën over de inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden" mede [1]), hoe deze gebouwen in vorm

[1]) Pag. 9.

Digitized by Google

verschillen, naar gelang ze gelegen zijn in een streek die tot de laré Bodi Tjiniagô of tot de laré Kòtô Piliang behoort. Toen ik in de Zuidelijke Padangsche Bovenlanden naar dit verschil onderzoek deed, is mij echter gemelde omstandigheid nooit als de oorzaak daarvan opgegeven; de meeste der eenvoudige dorpelingen weten er zelfs niet, tot welke der beide laré zij behooren. — De bevolking van Soepajang en Siroekam behoort tot de laré Tjiniagô, en toch hebben enkele balai's daar het olifantspad, de verdeeling der balai in twee stukken, dat men den Heer Verkerk Pistorius als een kenmerk van de laré Kòtô Piliang opgaf.

Alle groote dorpen en vele kleinere hebben een moesadjid of moskee (Pl. XLIII fig. 1) en één of meer soerau's; de overige bezitten alleen de laatsten, die dan niet enkel als school, maar ook als bedehuis dienst doen. De moesadjid is gewoonlijk gelegen aan een plein, dat beschaduwd wordt door een waringin of een koebang-boom. Hier is de speelplaats der dorpsjeugd en komen de vrouwen en meisjes uit de nabij gelegen huizen hare pădi ontbolsteren in steenen lăsoeëng's (Pl. LXXXII fig. 4). Vaak ook is het de marktplaats, păsa, waar eenmaal per week de bevolking van wijd en zijd samenstroomt om te koopen en te verkoopen. Voorts vindt men in den omtrek van dit plein één of meer exemplaren van de lapau, den Maleischen winkel, restauratie en herberg, steeds kenbaar aan den pisangtros, die in 't breede luik, dat tot venster dient, aan een haak (Pl. LXXV fig. 2, 3 en 4) is opgehangen, en aan de hooge bamboe-bank, die er vóór geplaatst is ten dienste van de bezoekers, om er, eer zij binnentreden, hunne vrachten op te plaatsen. Zulke lapau's vindt men in de grootere dorpen meestal ook dan, wanneer er nooit markt gehouden wordt.

In de XIII en IX Kòtô treft men nog, even-als hooger in de Padangsche Bovenlanden, bij de woningen kunstmatige vischvijvers aan, die zuidelijker dan Soepajang en Siroekam niet meer gevonden worden.

De meeste kòtô's werden op zeer geaccidenteerd terrein gebouwd, waardoor alle regelmaat in aanleg als van zelf verviel; de verschillende deelen zijn vaak door ravijnen en waterspruitjes, en soms door enkele sawahvakken gescheiden, terwijl bij menige woning een dichtbegroeid zoogenaamd koffietuintje alle uitzicht op het erf of het huis van den buurman beneemt. Sommige kòtô's, zooals Siroekam, hebben eene uitgestrektheid van meer dan anderhalven □ kilometer, maar de meeste zijn van veel minder omvang.

Voor het bouwen der woningen wordt steeds een plek gronds horizontaal gemaakt, gedeeltelijk door afgraving, gedeeltelijk door aanhooging, waarbij dan de grond met muurtjes van riviersteenen wordt opgezet.

Van dezelfde soort van steenen maakt de eigenaar zich ook dikwijls een goot rondom het huis, om het regenwater van het dak op te vangen en af te leiden, terwijl hij met wat aarde een muurtje van een halven meter hoogte in een recht-

Digitized by Google

hoek om zijne woning bouwt, op een afstand van vier of vijf meters van de goot. Op die muurtjes is het dat hij zijn bloemen plant benevens eenige kruiden en groenten.

Dikwijls vindt men één of meer algemeene begraafplaatsen in de onmiddellijke nabijheid van het dorp (Pl. LXXXVI fig. 7), maar niet zelden ook is op het erf een plekje afgezonderd waar de dooden aan den schoot der aarde zijn toevertrouwd. Meermalen ziet men boven de graven een hemel van wit doek aan vier in den grond gestoken stokken bevestigd, en daar omheen een rand van bloemen en rood- of geelbladige poediïng, nevens een of meer struiken van Plumeria acutifolia, wier bladerlooze takken met heerlijke, welriekende witte bloemen getooid zijn.

Het gedeelte van het erf dat ingesloten is tusschen de zoo even besproken muurtjes, wordt veelal begrint of met steenen geplaveid en voor het verrichten van allerlei huishoudelijke bezigheden, zooals het drogen van koffie en pădi, gebruikt.

In het zuiden van de laras Loeboewq-Taròq vindt men op verscheidene erven kippen- en eendenhokken, die elders onder de huizen zijn aangebracht. De heggen, die de smalle dorpspaden van de erven scheiden, bestaan uit rijk bloeiende heesters, zooals de Abutilon met zijne sierlijke oranjekleurige klokjes, en de vroolijke maar weinig welriekende Lantana, of wel uit de zoo zonderling vertakte cacteeën. Een opening in die heg geeft toegang tot het erf, maar in het zuidelijk gedeelte der laras Loeboewq-Taròq is deze toegang voor vee gesloten door eenige aldus 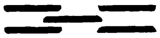 of geplaatste bamboehekken. Het dorp Kòtô-baroe en enkele andere dorpen hebben geen afgesloten erven; de weinige huizen waaruit die dorpen bestaan, zijn met de rijstschuren zonder eenige regelmaat op een van struiken en gras gezuiverde plek gronds gebouwd, tusschen klapper- en andere vruchtboomen.

Terwijl de meeste kòtô's tegenwoordig geheel open liggen, zijn die in de XII Kòtô nog bijna allen door een droge gracht en lagen wal omgeven, waarop veelal de ondoordringbare auoewe doeri, een verward dooreen groeiende en met scherpe doorns bezette bamboesoort, geplant is.

Een bamboehek (Pl. XLIII fig. 2) sluit den hoofdingang van het dorp af, en op andere plaatsen liggen over de gracht bruggen, uit een enkelen boomstam bestaande, waarin op het midden een stok of plankje geslagen is, om te voorkomen dat de buiten de kòtô grazende geiten langs dezen weg binnen dringen. Om het dorp heen leidt meestal een pad dat gevolgd wordt door de kudden karbouwen die van Rantau-di-baroew naar de Bovenlanden worden uitgevoerd.

In de dorpen langs de oostelijke grenzen van het Nederlandsch gebied, in de laré Si-Djoendjoeëng, zijn de erven allen door levende heggen afgesloten, en prijkt aan den ingang van het hoofdpad een van latten gemaakte poort (Pl. XLVII fig. 2 en 3).

In de meeste dorpen, althans in diegenen waar een panghoeloe kăpalô gevestigd is, treft men een negari-huisje aan (Pl. XLVI fig. 2), dat gebouwd is ten dienste

Digitized by Google

van doortrekkende ambtenaren, en doorgaans in vorm en inrichting een flauwe nabootsing vertoont van de Indo-Europeesche huizen der hoofdplaatsen.

Hoe zuidelijker men in de Padangsche Bovenlanden komt, des te schameler zien de dorpen er uit. Beneden Talang-băboengô is er geen enkele kòtô die niet den indruk maakt van verval en verwaarloozing.

Wij zullen nu de inrichting der dorpen van Rawas en Lebong iets nader beschouwen, maar alvorens daartoe over te gaan, wensch ik op te merken, dat beter dan eenige beschrijving zulks vermag, het Photographisch Album der Expeditie, in tal van tafereelen, den belangstellenden lezer een nauwkeurige en duidelijke voorstelling geeft van de dorpen en woningen der landstreken die door ons werden bezocht.

Reeds merkten wij op, dat de woningen der dorpen in Rawas meestal in één of meer rijen dicht naast elkander en zonder afgesloten erven, langs de rivier zijn gebouwd. In 't algemeen is dit het geval met alle dorpen in het Palèmbangsche, langs de Moesi en hare zijrivieren gelegen. Maar niet alleen hierin ligt het groote verschil met de dorpen der Manangkabosche landen; reeds bij den eersten aanblik in de verte krijgt men van de huizen in de Palèmbangsche Benedenlanden een geheel anderen indruk, voornamelijk door het zeer verschillend voorkomen der daken, die hier meestal met pannen gedekt zijn en op de nok tal van witgekalkte uitsteeksels dragen, welke van verre doen denken aan rijen witte vogels, op de daken neergestreken.

Als men van de rivierzijde de doesoen nadert, wijst tusschen de vele prauwtjes en vlotten langs den oever een op een vlot gebouwd huisje, meest met pannen dak, de plaats aan, waar men aan wal moet stappen; die plaats draagt den naam van beroegoe. De huisjes hebben een tweeledige bestemming, die van badkamer en eene andere die niet behoeft genoemd te worden. Een trap van bamboe, of in grootere doesoen's van planken, leidt van de aanlegplaats tegen den oever omhoog en eindigt in een op zich zelf staande poort van latten of bamboe, met jonge klapperblaren versierd.

Het gebouw dat tegenover de poort staat, is gewoonlijk de balai, langwerpig vierkant van gedaante, zonder omwanding of alleen aan de achterzijde daarvan voorzien. Langs een paar trapjes of ladders klimt men naar boven; want de vloer is één à anderhalven meter boven den grond aangebracht. Inwendig vertoont de balai slechts ééne groote open ruimte; de vloer is van bamboe-latten en een zolder ontbreekt. Dit gebouw is de plaats waar alle feesten worden gevierd en waar de vergaderingen gehouden worden, wanneer de besturende ambtenaar de doesoen bezoekt.

De balai's in Beneden-Rawas verschillen van die in de dorpen hooger aan de rivier door de ligging van den vloer; want terwijl bij de laatsten de vloer onafgebroken doorloopt, ligt bij de eersten het middengedeelte van den vloer (Pl. LXV fig. 6) ongeveer 20 centimeters hooger dan het overige, dat aan drie zijden daaromheen als 't ware een lageren gang vormt, onder 't zelfde dak.



Digitized by Google

Is er geen balai in de doesoen, dan leidt de trap waarlangs men het dorp binnenkomt, naar de woning van het dorpshoofd, en bij die woning treft men in den regel een wachthuisje, gerdoe, aan, en in eenige weinige doesoen's, zooals Pangkalan, een gebouwtje dat met de negari-huizen der Padangsche Bovenlanden overeenkomt.

Bij iedere woning behoort een pădi-schuur, een langwerpig vierkant huisje, dikwijls met planken omwanding en zeer net gebouwd (Pl. LXIV fig. 1). De vloer is een halven meter of iets meer boven den grond verheven; in een der smalle zijden is een deur aangebracht, die met een hangslot gesloten wordt en in ijzeren hengsels draait. Vóór die deur vindt men een portaaltje, dat aan drie zijden afgesloten is door een goed betimmerd hek van latten, met uitzondering van die plaats aan de voorzijde waar de trap toegang tot de bergplaats verleent.

Daar de geheele doesoen van onkruid gezuiverd gehouden wordt en de klapper- en andere vruchtboomen zonder regelmaat zijn geplant, zou er van paden geen sprake zijn, waren die niet aangewezen door armdikke bamboe, die in twee evenwijdige lijnen zijn gelegd en met houten pennen of gaffelvormige stokjes op den grond worden bevestigd.

Behalve de pădi-schuren, hier bilik genoemd, staan langs de oevers kleine, twee meters hoog op palen gebouwde hutjes, voorzien van een schuifdeur van losse, nabij de einden doorboorde bamboe-kokers, die langs twee horizontaal geplaatste stokken kunnen bewogen worden (Pl. LXV fig. 2). Deze hutten dienen tot stalling der geiten, en een schuin geplaatst bruggetje van gevlochten bamboe of eenvoudig een paar naast elkander gelegde balken voeren van den beganen grond naar de inwendige ruimte.

De lăpau der Padangsche Bovenlanden wordt, uitgenomen te Moeara-Roepit en te Soeroelangoen, in Rawas gemist. De inrichting heet hier, evenals op Java, waroeng, en daar in deze streken de vrachten op den rug worden gedragen, vervalt van zelf de hooge bamboe-bank, die men in de Padangsche Bovenlanden vóór de lăpau aantreft.

Bij de behandeling van den godsdienst hebben we reeds gezien, dat er geen soerau's in Rawas en Lebong zijn, en dat ook missigit's schaarscher worden, hoe verder men zich van de hoofdplaats Palèmbang verwijdert.

Van de inrichting der dorpen zelve in Rawas valt dan ook weinig meer te zeggen; maar is men bij het verlaten van de doesoen de heg van takken en struiken overgeklommen die haar insluit, dan vindt men daarbuiten de stallen voor karbouwen en koeien, eenvoudige loodsen uit ruwe stammen opgetrokken, waarbij, gewoonlijk in een boschje van pisang-boomen, eenige hutten gebouwd zijn tot verblijf voor de veehoeders. Soms, — vooral aan de Moesi merkten wij dat op, — zijn die stallingen op den anderen oever, tegenover de doesoen, gelegen.

Digitized by Google

In de streken waar de gambir-bereiding op eenigszins groote schaal plaats heeft, staan buiten de omheining der dorpen de gambir-fabrieken, niet veel degelijker gebouwd dan de stallen voor het vee en evenals deze zonder omwanding.

Wanneer wij nog hebben medegedeeld dat de doesoen's zeer ongelijk in grootte zijn en sommige slechts tien, andere meer dan tachtig woningen tellen, dan is daarmede het voornaamste gezegd wat over de dorpen van Rawas valt op te merken.

Wij wenden thans onzen blik naar het landschap Lebong, waar de inrichting der doesoen's in hoofdzaak overeenkomt met het uiterlijk van de dorpen aan de Boven-Roepit; ze zijn meest allen van geringe uitgebreidheid, en de grootste telt niet meer dan 56 woningen. Stellen we ons een vierkant plein voor, door een dubbele rij huizen en een smalle strook koffieboomen omgeven, en denken wij ons op dat plein een wachthuisje, hier b a l a i genoemd, te midden van enkele klapperboomen, — dan hebben wij een beeld van het dorp in Lebong. De balai's zijn dikwijls zeer groot, althans in vergelijking met de huizen; te Kòta-Danau hebben wij eenige dagen in de balai verblijf gehouden, bij welke gelegenheid mijn reisgenoot daarvan het een en ander in teekening bracht (Pl. L). Het is een oud gebouw, dat zeker reeds bestond lang vóórdat Lebong onder Nederlandsch gezag gebracht werd. Aan iedere lange zijde staan tegenover elkander vijf zware stijlen, waarop in de breedte vijf balken bevestigd zijn, zoodat evenveel jukken gevormd worden, die het raam dragen waarop het hooge dak van roembiô-bladeren rust. Een zolder heeft het gebouw niet; de omwanding is van gevlochten bamboe, in houten ramen gevat; de vloer, die ongeveer een meter boven den grond gelegd is en uit een dubbele laag bamboe-latten bestaat, verdeelt het gebouw in drie deelen van ongelijke hoogte; het laagste gedeelte bevindt zich bij de ingangen, die gesloten worden met binnenwaarts naar boven draaiende bamboe-luiken, beslaat nog geen vierde van de geheele ruimte en heeft in 't midden eene stookplaats, namelijk een liggend vierkant raam van dikke planken met zand gevuld. Vóór de stookplaats, naar de zijde van het groote middenvak, dat nagenoeg de helft van het gebouw inneemt en een derde van een meter hooger is dan het vorige, staat een bamboe-scherm van ruim anderhalven meter hoogte. Het middenvak strekt zich uit over drie der vijf jukken, die, evenals de in 't midden daarop geplaatste stijlen, ruw doch aardig versierd zijn met snijwerk dat rood en wit gekalkt is. Onder de figuren van dit snijwerk komen boomen en prauwen voor, mannetjes te paard en te voet, op een vogel of op een olifant gezeten, alsmede randen van dooreen geslingerde takken. Door de stijlen, die in 't midden op de jukken staan en tot de nok van het dak doorloopen, zijn op drie plaatsen twee elkander kruisende planken gestoken, die in den vorm van karbouwenhoorns gesneden zijn en zich als wegwijzers naar vier zijden uitstrekken. Het derde vak van de balai is weder een halven meter hooger dan het middenvak en is daarvan gescheiden door een breed bamboe-schutsel, dat recht tegenover de stookplaats staat; een beschot van gevlochten

Digitized by Google

bamboe verdeelt de ruimte over de breedte in twee vertrekjes, die licht ontvangen van kleine vensteropeningen in den buitenwand uitgespaard.

Onder 't overstekende dak van de balai hangt, dicht bij een der ingangen, een fraai besneden gedeeltelijk uitgeholde balk (Pl. XXXII fig. 4), waartegen met een stok geslagen wordt om het volk bijeen te roepen in geval van brand of bij andere gewichtige gebeurtenissen, en die dus dezelfde functiën vervult als de taboew in de Manangkabosche landen. De balai's in andere dorpen van Lebong zijn in denzelfden stijl gebouwd als de even beschrevene, maar minder fraai afgewerkt.

Nevens de huizen, die zeer dicht bij elkander staan, ziet men overal pădischuren, toeăwal (Pl. LXVI), welke gebouwtjes men ook aantreft in de koffieboschjes die het dorp omringen. Zij gelijken in vorm bijna geheel op de bilik's in Rawas, en verschillen daarvan alleen door groote ronde schijven van hout, die beneden den vloer om de palen zijn bevestigd en die dienen om de muizen uit de rijstschuren te weren. Sommige dezer schuren hebben spitse daken van roembiô-blad, andere, zooals ook een enkele maal aan de Boven-Rawas en de Roepit het geval is, bezitten nagenoeg platte daken, op de wijze der Zwitsersche huizen. De dakbedekking bestaat dan uit overlangs middendoor gespleten dikke bamboe, waarvan de onderste laag met den hollen, de daarover liggende met den bollen kant naar boven gekeerd is, zoodat laatstgenoemde de reten dekt welke tusschen de bamboe van de onderste laag zijn overgebleven (Pl. LXV fig. 5).

Geitenstallen, geheel gelijk aan die in Rawas, vindt men ook in enkele doesoen's van Lebong; maar alleen daar trof ik in de dorpen publieke loodsen aan, waarin stampblokken voor het ontbolsteren der rijst geplaatst zijn. Die stampblokken, uit een enkelen balk gemaakt, hebben vaak groote afmetingen en verscheidene gaten (Pl. LXXXII fig. 6); zij waren in sommige doesoen's geplaatst onder een aan de balai gebouwd afdak.

Na alzoo een blik te hebben geslagen op het uiterlijke der dorpen, moeten we thans de inrichting der huizen wat nader beschouwen. Hoe uiteenloopend de verschillende vormen der woningen in Midden-Sumatra ook zijn, toch komen allen, met eene zeer enkele uitzondering, overeen in de hooge ligging van den vloer, die zich één à twee meters boven den grond bevindt. Hij rust op een raam van dwarsbalken, die bevestigd zijn in, aan of op de stijlen, welke, althans in de Manangkabosche landen, het geraamte van het huis vormen en het dak dragen.

Zeer enkele huizen in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, zooals te Soepajang, Moearô-Laboew en Alahan-pandjang, hebben eene verdieping, iets dat aan bijna alle woningen eigen is in de dorpen aan gene zijde van het Barisan-gebergte, in het dal van de Ngalo-gadang gelegen. De planken vloer van het benedenhuis dezer woningen ligt slechts één voet boven den beganen grond; de verdieping steekt

Digitized by Google

gewoonlijk een weinig voorbij het onderhuis uit, zooals de huizen in de oude gedeelten van vele Duitsche steden, b. v. van Brunswijk en Hildesheim, en de hoekpalen dier verdieping loopen niet tot den grond toe door, maar zijn op anderhalven meter daarboven afgesneden en eindigen in een bekapten knop. Al deze huizen zijn, evenals de betere woningen overal elders in Midden-Sumatra, geheel van hout gemaakt en goed betimmerd.

Terwijl in Rawas en Lebong alleen gesproken wordt van roemah tjara Palèmbang, roemah tjara oeloe en roemah limas, d. w. z. Palèmbangsche huizen, Bovenlandsche huizen en huizen met een breed, laag en niet scherp oploopend dak, onderscheiden de Manangkabo-Maleiers een aantal soorten, die ieder een bijzonderen naam dragen.

Met de eenvoudigste beginnende, spreken we allereerst over de tijdelijke woning, dangau, barong-barong (Pl. LIX; Pl. LX fig. 2), waar men verblijf houdt voor het bewaken der sawah's of bij het aanleggen van nieuwe rijstvelden, en waarvan de materialen bestaan uit ruwe stammen, takken en zoo mogelijk bamboe voor de stijlen en gebinten, boomschors voor de omwanding, ilalang, lolo, kapau, sikè, poea, sadang, sălò- of lipè-bladeren [1]) voor dakbedekking (Pl. LI fig. 3 en 4; Pl. LII en LXV fig. 3), terwijl de vloer van bamboe of pinang-latten of van latten der in de wildernis groeiende bajé [2]) vervaardigd is. Een ladder van rondhouten of een ingekeepte boomstam, kajoe bătăkoewq, leidt naar de deur. Eén of meer vierkante of langwerpige gaten, in de boomschorsomwanding gesneden, dienen tot vensters, en men sluit deze door een lap boomschors, die met twee lussen van ròtan aan een dwarsstok is opgehangen en daarlangs heen en weer kan worden geschoven.

De onderscheidene huizen die men in de dorpen aantreft zijn:

1. de lipè pandan, waartoe behooren de tiang sambilan en tiang doewô 'balé,
2. „ băkădjangan,
3. „ băsangka of sangka poejoew,
4. „ bălah boeboeëng,
5. „ băbiliëq gadang,
6. „ băsanggoewe,
7. „ rădjô băbandiïng,
8. „ gădjah măharam en
9. „ soerambi.

---

[1]) Waarschijnlijk Nipa fruticans Wurmb., welke palm in het Soend. volgens Filet Lipa heet. Hij is algemeen verspreid in de moerassige kuststreken, ook op Sumatra (Miquel, Flora van Ned. Indië, Aanh., bl. 29, 96), en zijne bladeren leveren eene zeer deugdzame, in vele streken van Indië algemeen gebruikelijke dakbedekking op.

[2]) Areca horrida Griff.

Digitized by Google

De bouwwijze, goentiïngan, van al deze woningen te beschrijven, eischt meer kennis van de Maleische timmermans-terminologie dan ik bezit, en de eindelooze opsomming van balken, stijlen en houtverbindingen zou toch, zonder uitvoerige teekeningen, geen duidelijk begrip van de samenstelling geven.

Op Pl. XLVII fig. 1 is het geraamte van een tiang sambilan voorgesteld en de figuren op Pl. LXIX vertoonen onderscheidene hout- en bamboe-verbindingen.

Het kenmerkende van de opgenoemde huissoorten zal ik zoo beknopt mogelijk trachten mede te deelen. Maar vooraf mag de opmerking niet achterwege blijven, dat sedert de vrijverklaring der slaven en pandelingen in 1876 [1]), een ieder wonen kan in een huis naar zijne keuze, terwijl vóór dien tijd, evenals nu nog in de onafhankelijke Manangkabosche landen het geval is, een streng onderscheid gemaakt werd tusschen de woningen der vrijen en slaven, welken laatsten het verboden was eenige uitwendige versiering aan hunne huizen aan te brengen.

Hoe meer palen een huis in de diepte [2]) heeft, des te mooier of, juister wellicht, des te aanzienlijker is het in het oog van den Maleier. De breedte doet in dat opzicht niets ter zake. Het huis wordt verbreed, als de familie zich uitbreidt, en wordt die door sterfgevallen kleiner, dan laat men een deel er van ongebruikt. Andere teekenen waardoor men het meer of minder aanzienlijke van eene woning onderkent, zijn de al dan niet aanwezigheid van andjoeëng's en van gondjoeëng's of tandoewq's.

Door andjoeëng verstaat men niet overal hetzelfde.

Zooals uit Pl. XLVII duidelijk blijkt, wordt de woning door de palen die 't geraamte vormen, over de breedte en diepte in vakken verdeeld; het aantal vakken over de breedte, roewang, hangt af van het aantal palen die in deze langste zijde van het gebouw staan, en het aantal vakken over de diepte, laboew gadang, wordt bepaald door 't getal stijlen die in deze richting geplaatst zijn. Het huis op deze plaat heeft dus twee roewang's en twee laboew gadang.

De trap is, wanneer men met het gelaat naar de woning gekeerd staat, gewoonlijk aan de rechterhand vóór de eerste of tweede roewang geplaatst. In 't zui-

[1]) Dat jaar was voor Sumatra van groot gewicht. Terwijl Nederland in het noorden van het eiland, in naam der beschaving, een oorlog voerde, die millioenen wegsleepte, werden in 't Gouvernement der Westkust, ten bate der bevolking en der algemeene ontwikkeling, twee belangrijke werken des vredes tot stand gebracht: de invoering eener nieuwe rechtspleging en de emancipatie der slaven, — werken die beschouwd kunnen worden als eene sociale revolutie, verkregen zonder een enkele bajonet.

[2]) Tot voorkoming van misverstand zij hier opgemerkt, dat wij door de breedte der huizen steeds hunne strekking langs de straat of den weg, door hunne diepte de strekking loodrecht op de vorige verstaan, zooals dat het gebruik is, wanneer men van Europeesche woningen spreekt. Stond dit gebruik niet zoo vast, dan zou de vorm der Sumatraansche huizen er toe leiden om wat wij hier hunne breedte noemen, liever als hunne lengte, en wat wij als hunne diepte aanmerken, als hunne breedte te beschouwen.

Digitized by Google

delijkste deel der Padangsche Bovenlanden is de vloer der laatste roewang aan de linkerhand, of ook der beide laatste, twee of twee en een halven decimeter hooger dan de vloer van het overige deel der woning, en dit hoogere gedeelte heet hier andjoeëng (Pl. LVIII). Over de geheele breedte hebben deze huizen dezelfde diepte. Noordelijker in de Bovenlanden ziet men aan de aanzienlijke woningen andjoeëng's van eenigszins gewijzigden vorm aan één of aan beide zijden. Nu eens vindt men er slechts één, maar somtijds bedraagt hun aantal twee of drie tot zes toe; een grooter getal is door de adat verboden, en hij die daartegen zondigt, wordt volgens de overtuiging der Maleiers ongetwijfeld door rampen getroffen, waarvan men als voorbeelden noemt den Toeankoe-nan-Rantjah te Goenoeëng, den Toeankoe-nan-Tinggi te Pălèmbajan en den Toeankoe-Goegoe in de L Kòtô, die niet schroomden dezen adat-regel te overtreden en als straf voor die vermetelheid verarmden en ongelukkig werden.

Het Phot. Album vertoont op n⁰. 31 een huis met twee andjoeëng's aan iedere zijde, en 't is daar ook duidelijk te zien, dat, waar de andjoeëng's aanvangen, de vóór- en achterwand der woning terugtreden, hetgeen zich bij iedere volgende andjoeëng herhaalt, zoodat de uitersten het smalst zijn. De andjoeëng's zijn de eereplaatsen die steeds aan gasten van aanzien worden toegewezen, terwijl 't overige diepere gedeelte van de woning tot dagelijksch verblijf dient.

Het dak van dit hoofdgedeelte eindigt gewoonlijk in twee als hoorns gevormde punten, tandoewq of gondjoeëng geheeten. Heeft het dak in het midden nog twee zulke punten, die als 't ware een op zich zelf staand hooger dakje vormen, dan heet zulk eene woning roemah băsanggoewe, waarvan in 't Phot. Alb. n⁰. 49 en 64 voorbeelden te vinden zijn. Ook de daken der andjoeëng's, die iets lager dan de nok van het hoofddak beginnen, eindigen in gondjoeëng's. Het hoofddak heeft nooit meer dan zes spitsen en in verscheidene streken ziet men aan de huizen der oerang banjaq, de volksklasse, niet meer dan twee zulke uitsteeksels.

De tiang sambilan heeft drie stijlen in de breedte en drie in de diepte, en is dan ook de eigenlijke grondvorm van de lipè pandan, gevouwen pandan-blad, waartoe ook de tiang doewô balé behoort, met drie palen in de diepte en vier in de breedte.

De stijlen staan gewoonlijk losweg op daaronder geplaatste riviersteenen. Wanneer dit niet het geval is, maar zij een eind in den grond zijn gelaten, dan heet de woning tiang tanam. Van grootere huizen en ook van pădi-schuren worden de stijlen altijd op steenen geplaatst.

De roemah băkădjangan is even als de gădjah măharam vijf palen diep, doch onderscheidt zich van de laatste in den vorm van 't dak, dat steeds zes gondjoeëng's heeft, waarvan de beide middelste behooren tot de andjoeëng-di-até, een dakje op korte palen, dat boven het hoofddak uitsteekt.

De roemah băsangka of sangka poejoew heeft gewoonlijk vier palen

Digitized by Google

in de diepte, geen andjoeëng's, en is van achteren breeder dan van voren, want de voorste rij laboew gadang is aan beide zijden een roewang korter, zoodat de vorm der woning eenigermate op dien van een kwartelkooi gelijkt; vandaar ook de naam.

Bălah boeboeëng (Pl. LX fig. 1) noemt men een huis dat vier stijlen diep is, en waarvan de nok gesteund wordt door korte palen, soendaq langi geheeten, welke rusten op de dwarsbalken die de stijlen der beide binnenste rijen twee aan twee verbinden.

De aanzienlijkste woningen heeten băbiliëq gadang, gădjah măharam, rădjô băbandiïng en soerambi, waarvan de drie eerste vijf en de laatste zes stijlen in de diepte hebben; zij zijn bijna altijd van andjoeëng's voorzien. De achterste laboew gadang is gewoonlijk in kleine vertrekjes verdeeld, ter breedte van één roewang, van het overige gedeelte der woning en van elkander afgescheiden door eene omwanding van planken, bamboe, boomschors of ook wel eenvoudig van wit of gekleurd katoen; die vertrekjes heeten biliëq en dienen tot slaapplaats voor de gehuwden en de huwbare meisjes. Deze biliëq's zijn in de roemah băbiliëq gadang twee laboew gadang diep. In de huizen rădjô băbandiïng is de vloer der twee achterste laboew gadang een paar decimeters hooger dan die der beide voorste. Soerambi păpè is de naam van een huis dat vier palen diep is en waarvan de vloer der achterste laboew gadang, waar zich één rij biliëq's bevindt, ongeveer twintig centimeters hooger is dan die van 't overige gedeelte.

Het gedeelte der huizen dat niet door de andjoeëng's en biliëq's wordt ingenomen, heet tangah roemah en is als 't ware de gemeenschappelijke huiskamer van al de bewoners, hoewel ieder gezin meer bepaald een eigen roewang heeft. Er zijn woningen die vijftien roewang's tellen, en vijftig, ja zelfs vijf en zeventig bewoners hebben. De kinderen en de oude ongetrouwde huisgenooten slapen in de tangah roemah, en wanneer het huis geene biliëq's heeft, dan vormen zich de gehuwden afgeschoten slaapplaatsen door 't ophangen van stukken katoen.

De omwanding der woningen bestaat uit planken, gevlochten bamboe of boomschors. Hoe zuidelijker men komt in de Padangsche Bovenlanden, des te zeldzamer worden de planken omwandingen, vooral die welke van het snij- en schilderwerk voorzien zijn dat met zijn bonte kleuren en stukjes ingelegd spiegelglas aan de huizen zulk een eigenaardig vroolijk aanzien geeft. Specimina van dat gekleurde snijwerk zijn afgebeeld op Pl. LI fig. 1, LIII, LIV fig. 1, LV fig. 1 en 2 en LVI.

Reeds noemde ik verschillende soorten van bladeren die tot dakbedekking dienen; de deugdzaamste daarvan zijn de sadang, die acht jaren, de lipè die vier, en de sălò die drie of vier jaren bruikbaar blijft. Op Pl. LI fig. 3 en 4 en Pl. LII zijn eenige van die dakbedekkingen afgebeeld.

De beste dakbedekking en tevens de sierlijkste, die veertig jaren en langer aan vocht en zonnewarmte weerstand biedt, is de idjoewq, het vezelachtige omhulsel

Digitized by Google

van den anau-palm, dat, evenals de ilalang, tien à vijftien centimeters dik wordt gelegd. De kanten van het dak en de tandoewq's worden versierd met randen en bloemen van uitgeslagen blik, die, schitterend in 't zonlicht, de eentonigheid van de grauwzwarte idjoewq breken. In de XII Kòtô zag ik de horens van de woning eens rădjô's prijken met omgekeerde potten van gebakken klei, părioewq genaamd, en datzelfde vonden wij terug in Limoen aan het huis van Datoewq-Pajoeëng-Poetië, den vertegenwoordiger des Sultans.

Bamboe-latten, soms in dubbele laag, of latten uit pinang-stammen gekapt, en bij uitzondering planken, zijn het materiaal waarvan de vloeren in de Maleische woningen gemaakt worden, die men met matten van ròtan of van biessoorten belegt, hetgeen echter niet verhinderen kan dat de vloer van bamboe-latten bij iederen stap op en neder zwiept.

De ladder of trap die toegang tot de deur verleent, is bij de meer aanzienlijke woningen meestal van goed bekapt hout vervaardigd en heeft soms een afzonderlijk dak (Pl. LXIV fig. 6).

Glasruiten gebruikt de Maleier niet. De langwerpig vierkante openingen in de omwanding, tingkòq, pandjangoean, pănindjauan, die gewoonlijk geen al te overvloedig licht in de woning toelaten, sluit hij met luiken van hout of boomschors, die óf op zijde geschoven worden, óf naar boven en binnenwaarts draaien en opengehouden worden door een haak, die aan een touw hangt. Opmerkelijk is het, dat de luiken der huizen in Rawas en ook van vele in Lebong naar buiten draaien en opengehouden worden door een daar tegen geplaatst latje, dat op het kozijn rust (Pl. LXI fig. 1). De vensters in 't huis van Rădjô-Alam te Alahan-pandjang zijn van blik gemaakt. Behalve de luiken in de omwanding, die zoowel in de korte als in de lange zijde der woning worden geplaatst, troffen wij te Béda-Alam een paar huizen aan waaraan zich, behalve de gewone vensteropeningen, nog een klein raampje in het dak bevond, waarvan het luik met een stok naar buiten werd opengezet.

De omwanding der huizen loopt dikwijls tot den grond door, zoodat die ook de ruimte onder den vloer omsluit, welke voor een deel tot karbouwen-, koeien- of paardenstal en tot hok voor kippen en eenden is ingericht, en voor een ander deel tot berging van landbouwgereedschappen, tot werkplaats voor 't malen van suikerriet of tot andere dergelijke doeleinden gebruikt wordt.

Enkele woningen zijn er die in bouwwijze van de besprokene afwijken. Zoo, bij voorbeeld, het huis van den rădjô van Loeboewq-Oelang-Aliïng, in de vervallene kòtô van dien naam, dat vier stijlen diep en zeven breed is, waardoor zes roewang's gevormd worden. De vloer van de meest rechtsche roewang, waarin ook de deur zich bevindt, is het laagst, die van de vier volgende is een paar decimeters hooger en die van de zesde weer evenveel hooger dan de vier voorgaande, zoodat over de



Digitized by Google

breedte van 't huis als 't ware een trap met treden van ongelijke diepte gevormd wordt. Zulk een vloer wordt **b ă t i n g k è** genoemd.

Een ander voorbeeld. Te Soengei-Langsè zijn de woningen nagenoeg allen vier stijlen diep, en de vloer der drie laboew gadang is ongelijk van hoogte: de voorste is 't laagst, de tweede en derde zijn ieder een decimeter hooger dan de voorgaande, volmaakt zooals wij dat bij de meeste huizen langs de Moesi en in Rawas aantroffen.

In Rantau-di-baroew en ook in 't zuidoostelijk deel der Bovenlanden treft men huizen aan waarvan de voorwand en de helft der zijwanden uit traliën van bamboe bestaan, die vijftien à twintig centimeters uit elkander zijn geplaatst en de woning 't aanzien geven van een groote kooi. Het voorste deel dezer huizen, de algemeene zitplaats, heet **b a l a i** of **b ô l a i**.

Te Tăkoeëng zag ik de deur- en raamopeningen gesloten met traliën van ruwe rondhouten, en de Panghoeloe, dien ik naar de reden daarvan vroeg, zeide mij, dat het was om te voorkomen dat de kleine kinderen naar beneden vielen. Uit Pl. LX fig. 2, gevolgd naar eene teekening van den heer Schouw Santvoort, blijkt dat eene dergelijke gewoonte ook bestaat buiten ons gebied ten zuiden der XII Kòtô.

Weer iets anders valt te Béda-Alam in de XII Kòtô op te merken. Daar zijn enkele woningen zonder omwanding; het dak rust op hetzelfde raam als de vloer, en in dat dak zijn luiken gemaakt, die naar buiten kunnen opengezet worden om licht en lucht in de woning toe te laten. Ook ziet men in de XII Kòtô vele huizen waarvan de omwanding op de wijze der rangkiang's naar beneden schuin toeloopt, wat vooral opmerkelijk is omdat men daarin den bouwtrant der Niassche woningen terugvindt.

Doch keeren wij tot de beschrijving van de gewone inrichting der Maleische huizen terug. Ter zijde van de deur is de stookplaats, een raam, gevormd van planken, die twee à drie decimeters breed zijn, en opgevuld met aarde, waarop in driehoeken eenige steenen, **t o e n g k o e**, geplaatst zijn, om de treeft te vormen die pot of pan moet dragen (Pl. LXV fig. 1). Bij de stookplaats is soms een gat in den vloer, waarin een bamboe-koker hangt, die als goot dienst doet. In groote huizen met vele bewoners zijn op dezelfde wijze verscheidene zulke keukens tegen den voorwand geplaatst. Die inrichting vindt men overal in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, niettegenstaande in 1847 een besluit werd uitgevaardigd dat het houden van keukens binnenshuis verbood en een boete van 20 realen bedreigde tegen een iegelijk in wiens woning brand ontstond. Ook de hoofden hadden in geval van brand binnen hun gebied boete te betalen. Het schijnt dus dat deze verordening zoozeer streed tegen het van oudsher bestaande volksgebruik, dat zij niet is kunnen gehandhaafd blijven.

Een doorloopenden zolder vindt men in de Maleische huizen niet; alleen boven de stookplaatsen en soms boven de bilièq's zijn zoldertjes van bamboe-latten of plan-

Digitized by Google

ken gemaakt, die tot berging van huisraad en kookgereedschap dienen en van alle artikelen die niet dagelijks gebruikt worden. Die boven de stookplaatsen zijn gewoonlijk drie in getal; de onderste heet s ă l a j a n, de tweede p a g o e en de hoogste p a r ô. De sălajan is in den regel een rooster van bamboe-latjes aan vier touwen opgehangen, die in een knoop samenkomen.

De rook der stookplaatsen vervult gewoonlijk de geheele woning, om daarna door deur en luiken en door de reten der omwanding te ontsnappen. Groote spinnewebben, met roet bedekt, hangen overal van 't dak en de dwarsbalken naar beneden. De Maleiers beweren, en niet ten onrechte, dat die aanhoudende berooking gunstig werkt op de duurzaamheid der woningen, daar zij de insecten weert die aan de materialen belangrijke schade kunnen berokkenen.

Het bouwen van een nieuwe woning is in het dorp een zaak van groot gewicht, zoowel voor de aanstaande bewoners als voor al de dorpsgenooten. Heel wat tijd moet er aan besteed worden; de familie-bezitting moet het noodige geld leveren voor de werklieden en ter bekostiging van de feesten die aan de bewoners der Kòtô tot loon voor hunne hulp worden geboden.

Aan het bijeenbrengen van het hout, het opzetten der palen enz. zijn formaliteiten verbonden, die wij wat nader zullen beschouwen, door eenigszins uitvoerig mede te deelen, hoe het in de Manangkabosche landen toegaat, wanneer het hoofd des gezins, omdat de familie te talrijk is geworden, tot de oprichting van een nieuwe woning besloten heeft.

Al de hoofden der gezinnen die tot de kampoeëng behooren, worden bijeengeroepen en in de zaak gehoord, en eerst als zij allen hunne goedkeuring aan het opgevatte voornemen hebben gehecht, wordt er een vast besluit genomen. Dan slacht men een kip om toespijs te maken voor de rijst die gekookt is, waarna een oerang siaq wordt geroepen om voor het welslagen van het plan te bidden. Zijne moeite ziet hij door eenige centen en deelneming aan het maal beloond.

Bij de keuze van de plaats voor een huis en van den dag waarop de onderscheidene onderdeelen van den arbeid begonnen worden, gaat de Maleier te rade met zijn koetikô's, die zelfs aangeven welken reuk en smaak de grond moet hebben en op welken dag het werk moet geschieden, zal men voorspoed genieten in de nieuwe woning, zal het geslacht zich uitbreiden of zal vermeerdering van de gemeenschappelijke bezitting mogelijk zijn.

Zoo bestaat in sommige streken de gewoonte om op de voor het huis gekozen plek des avonds een gat te graven en daarin een dicht gevlochten, met water gevulde mand te plaatsen, die met pisang-bladeren goed gesloten wordt, waarna het gat met aarde wordt overdekt; 's morgens haalt men de mand uit het gat, en hoe meer water er dan nog in is overgebleven, des te beter is de gekozene plaats; vindt

Digitized by Google

men echter een worm in het water, dan wordt een andere plaats gezocht, want bouwde men hier het huis, dan zou men met ziekte en tegenspoed te worstelen hebben.

Zoodra de gereedschappen, bestaande in een paar bijltjes en eenige ladiing's, gescherpt zijn, gaat hij die het huis wil bouwen, met een paar zijner familieleden naar de wildernis, pai măramoe, om hout te zoeken, geschikt voor de stijlen, toenggaq [1]).

Heeft men een boom gevonden wiens hout men voor het doel geschikt acht, dan worden de lianen en het kleine hout in den omtrek opgeruimd en roept men driemaal overluid, dat men dien boom wil kappen voor huispaal, daartoe vergunning vragende aan de voorvaderen. Als op dat oogenblik een takje van den boom naar beneden valt, of een vogel uit den boom vliegt, dan wacht men eerst een wijle. Kò lai ringan gamaq awaq, als men zich niet meer bezwaard gevoelt, zooals de Maleier zegt, dan wordt de boom omgehakt, en zoodra de stam gevallen is, plant men een jong boompje op den stronk die is blijven staan, en legt daar verder een gereedgemaakte betelpruim en een paar duiten op. Daarna gaat men over tot het bekappen van den stam tot een balk van ± 6 meters lengte, en is men daarmede gereed, dan wordt een tot dat einde medegebrachte kip op den balk geslacht en deze, evenals de gereedschappen, met het bloed besprenkeld. In die handelingen straalt duidelijk de vrees door voor de boschgeesten, die men tracht te bevredigen, eerst door het planten van den jongen boom, en daarna door het offeren van de kip. Op die wijze wordt voorkomen, dat men bij den arbeid gewond raakt; er is nu reeds bloed gestort ter verzoening en dat moet genoeg zijn.

Maar was de boom, bij het omvallen, op den stomp teruggeslagen, zooals door de veerkracht der takken wel eens gebeurt, of viel hij een anderen kant uit dan bedoeld was, dan wordt hij niet gebruikt; — denkelijk ziet men in deze verschijnselen het bewijs, dat de geest van den boom met het kappen daarvan niet tevreden is.

De eerst gevelde boom levert de zoogenaamde toenggaq toewô, den oudsten stijl, die meer dan de volgende het voorwerp is van formaliteiten.

Nu gaat men voort iederen dag een boom te kappen en een paal te bewerken, totdat het vereischte aantal gereed is, dat, b. v., voor een roemah bălah boeboeëng, twaalf bedraagt: zes kortere van ± 4 meters, en zes langere van ± 6 meters. Daarna wordt door het bosch een pad gekapt, waarlangs de balken gesleept kunnen worden, en maakt men groote ròtan-koorden, die bij het sleepen moeten dienen.

Middelerwijl hebben de familieleden, in overleg met de panghoeloes, een dag vastgesteld, waarop de dorpsgenooten zullen worden verzocht, hulp te verleenen om de zware balken naar de rivier of den vijver te sleepen, waar het hout eenige

[1]) Welke houtsoorten bij den huisbouw gebruikt worden, blijkt uit mijne lijst der verzamelde houtsoorten, Deel IV, 13de afd., B.

Digitized by Google

maanden onder water wordt bewaard. Kippen worden geslacht en toebereid, groote hoeveelheden rijst ontbolsterd, zout, citroen en wat er verder noodig is bijeengebracht, en dan worden allen, mannen en vrouwen, uitgenoodigd, den volgenden dag bijeen te komen om te helpen sleepen. Bij die uitnoodiging wordt door den boodschapper in iedere woning een betelpruim aangeboden, en ontvangt hij ten antwoord: „in sja Allah" — zoo God wil.

Na eerst gegeten en gedronken te hebben bij den feestgever, in 't algemeen si-pangkalan genoemd, gaat de menigte, onder het slaan van een paar tjènong's, naar de plaats waar het hout ligt. Daar wordt nogmaals een kip geofferd, d. w. z. geslacht; want het geslachte dier wordt weer mede naar huis genomen en opgegeten, en de balken met het bloed besprenkeld. Dan eerst meent men de boschgeesten verzoend te hebben, en begint men de balken weg te sleepen, aanvangende met de toenggaq toewô, waarbij steeds de tjènong's geslagen worden en gewoonlijk heel wat geschreeuw en getier vernomen wordt. Nu is het tijd om het overige hout bijeen te brengen, dat dikwijls ook op vrij grooten afstand van het dorp moet worden gehaald.

In de wildernis wordt een hutje gebouwd, en dáárheen voor een voldoenden tijd voedsel gebracht; aan de gereedschappen wordt nog een groote houten hamer toegevoegd, en wanneer dan de boomen uitgezocht zijn, waaruit men de onderdeelen voor de woning, de kăsau's, paran's, rasoewq's en pălantja's, zal maken, gaat men aan den arbeid, totdat al deze stukken gereed zijn; hiermede is voor twee personen ongeveer een maand gemoeid. Zelven brengen de arbeiders dit houtwerk huiswaarts of, juister, naar de plaats waar ook de palen worden uitgewaterd om het scheuren te voorkomen.

Terwijl het hout geloogd wordt, brengt men het terrein in orde waar het huis zal komen te staan, en treedt in overleg met eenige toekang's, timmerlieden, die onder het toezicht van één hunner, den toekang toewô, de bewerking van het ruw gekapte hout en het ineenzetten der woning op zich zullen nemen.

Is het hout genoegzaam uitgeloogd, dan wordt het op den kant gehaald, hetgeen măhoeraq tamboen heet, bij welke gelegenheid de toekang's tot isi adat, d. i. ter voldoening aan de adat, săkoepang săpiah of vijftig cents ontvangen.

Veelal helpen de dorpsbewoners hierbij nogmaals mede en worden zij daarvoor beloond met een maaltijd, terwijl ieder nog een schaal, talam, met lekkernijen mede naar huis krijgt. Als het hout, ter plaatse waar het huis gebouwd moet worden, onder een daartoe bestemde loods van bamboe gebracht is, dan wordt er weder gegeten en gedronken, en weer om voorspoed bij den arbeid gebeden; dan krijgen de toekang's nevens de betelpruim nogmaals vijftig centen, wat akan mantjatjaq toenggaq, voor het bekappen der palen, genoemd wordt.

Op sommige plaatsen bestaat de gewoonte om, nadat de gereedschappen en

Digitized by Google

het houtwerk andermaal met bloed besprenkeld zijn, di darahi, aan den eersten paal die door den toekang bekapt wordt, den toenggaq toewô, door middel van een weinig was een stukje goud te bevestigen, en vóórdat het beitelen begint, op elk der beide uiteinden van den paal een zwangere vrouw te doen plaats nemen.

Wanneer al het houtwerk gereed is, gaat men over tot het opzetten van het huis, waarbij, op dezelfde wijze als boven verhaald is, de hulp der dorpsgenooten, maar nu van de mannen alleen, wordt ingeroepen, die weer eerst aan een gemeenschappelijk feestmaal deelnemen, bij welke gelegenheid de toekang's van de panghoeloe's eenige duiten ontvangen, eene gave die pidjaq toenggaq heet.

Op de plaats waar de toenggaq toewô moet komen te staan, worden veelal eerst een jonge pisangstam, en vervolgens plantjes si-tawa en si-dingin [1]), benevens een stok suikerriet, in den grond gestoken, en ook behangt men dien toenggaq niet zelden met allerlei kostbare kleedingstukken en sieraden.

Zoodra het geraamte van het huis is ineengezet, wordt aan den toenggaq toewô, die evenals de andere palen op een steen, sandi, rust, een tros pisang gehangen en eenige gereed gemaakte betelpruimen; daarna legt men de planken op de vloerbalken, en laat daarop eenige kinderen plaats nemen, die voor deze gelegenheid in feestkleedij gestoken zijn; dan wordt een geweer geladen, een fakkel ontstoken en hars, dăma sarang, in een klapperdop gelegd; de fakkel wordt vastgebonden aan den even bedoelden paal, de hars er op gestrooid, en het geweer afgeschoten.

Bij iederen volgenden paal wordt op dezelfde wijze gehandeld, en het geweer wordt ook in iedere roewang losgebrand, waarna de pisang-tros wordt afgenomen en, benevens de betel, onder de kinderen verdeeld.

Den daarop volgenden dag plaatst men de paran's, dat zijn de nok- en dwars-balken waarop het dak rust, die ook pătitian mantji, muizenbruggen, genoemd worden, en de kăsau's, dakspanten, waarvoor de toekang's hun werkgever verzoeken op ieder der punten, poentjô, van de lange palen een stuk wit katoen te plaatsen, ter grootte van ongeveer een kwart meter in 't vierkant. Ook dit dient om de geesten te bezweren, die de plaats bewoonden waar het huis gebouwd wordt. Om het huis tegen brand en het inslaan van bliksem te vrijwaren, zijn die stukken katoen beteekend met figuren, aan de koetikô's ontleend.

In Rawas, waar dezelfde gewoonte bestaat, heeten deze lapjes katoen lelangit.

Als deze dwarsbalken en dakspanten geplaatst zijn, hebben de toekang's

---

[1]) Bekende geneeskrachtige kruiden; zie bl. 95. Si-dingin (van dingin, koud) schijnt Kalanchoë laciniata DC. te zijn, aan welker bladeren eene verkoelende en wondheelende kracht wordt toegeschreven; doch welke plant onder si-tawa (سيتاور) te verstaan is, bleef ons geheel onbekend.

Digitized by Google

hun werk gedaan en ontvangen zij *f* 20 loon, na bedankt te zijn met een maaltijd, waarbij weer een gebed door een oerang siaq wordt uitgesproken.

Wat er nu nog aan het huis te doen is, verrichten de aanstaande bewoners grootendeels zelven, tenzij het bijzonder fraai moet worden en men aan geld geen gebrek heeft; want dan wordt ook het verdere werk door toekang's verricht.

Het eerste wat nu gedaan moet worden is het in orde brengen der dakbedekking. Van de vroeger genoemde materialen wordt de idjoewq op het dak zelf gevlijd en vastgedraaid; maar dit is altijd het werk van toekang's. In de XII Kòtô kosten zeven vrachten idjoewq, dus ongeveer 150 kilo, *f* 4; voor het dekken van een roewang is *f* 32 noodig. In het Agamsche betaalt men daarvoor, met inbegrip van het houtwerk, *f* 100.

Het geheele dak wordt eerst belegd, met bamboe-latten, lahé, die vrij dicht naast elkander liggen, en waarop de fijnste vezels geschikt worden, die men later met de grovere overdekt. Men werkt van onder naar boven en begint dus aan den benedenrand van het dak, waarvan de onderste laag pangantan heet. De toekang gebruikt twee soorten van ijzeren naalden (Pl. CI fig. 14 en 15), een rechte, djarô atòq, en een halfcirkelvormig gebogene, pandjaï păraboeëng: de rechte om de idjoewq met touw van dezelfde stof op het latwerk vast te naaien, de kromme voor het vastnaaien van de nok, boeboeëng, en de dakranden.

Andere dakbedekkingen maakt ieder zelf; de bladeren worden gevouwen om bamboe-latten van anderhalven meter lengte en aaneen geregen met ròtan of koorden van andilau-bast. Zulk een lat met bladeren heet bangkawan. Alleen bij de bedekking met sikè zijn die latten onnoodig, omdat daarvan de bladeren reeds op geschikte wijze aan den tak geplaatst zijn. De bangkawan's laat men eenige dagen drogen alvorens ze te gebruiken, omdat anders bij het krimpen lichtelijk lekken zouden ontstaan. Tusschen de kăsau's worden op het dak nog eenige stokken gebonden, om daaraan de bangkawan's te bevestigen.

Eerst wanneer het dak gereed is, gaat men in de wildernis planken en ander hout voor de omwanding, dindiïng, kappen, tenzij men de planken koopt, die dan betaald worden met ongeveer *f* 16 de honderd stuks van 2 meters lengte en ± 0.20 meters breedte.

Te Loeboewq-Taròq was de prijs van 100 zulke planken *f* 8, te Lolo *f* 4.80, in Soengei-Pagoe *f* 6.40; in de XII Kòtô betaalt men *f* 12 voor 100 planken van 2.5 meters lengte, en zijn *f* 32 noodig voor de omwanding van een huis met vijf roewang's.

Behalve planken, papan, moet er hout zijn voor de trap, djandjang, voor de lambai-lambai of de vertikaal geplaatste ingegroefde balkjes waarin de omwandingsplanken geschoven worden (Pl. LXIX fig. 10 en 12), en voor garéhô's, dat zijn de met hetzelfde doel horizontaal geplaatste en gegroefde balken (Pl. LXIX

Digitized by Google

fig. 10 en 11); dan voor de bandoewe's, dwarsbalkjes waarin de raamstijlen rusten, voor de samije's, lambè-lambè, kampijsan's en gadiïng-gadiïng (Pl. LV fig. 1).

Eindelijk nog moeten eenige toenggaq goentoeëng gekapt worden, kleine balkjes die men tegen het onder den vloer zijnde gedeelte der palen plaatst, om deze tegen regen en inwatering te beschutten.

Om dezelfde reden worden de zijwanden van het huis, dindiïng hari, van bamboe-vlechtwerk voorzien. Bij het plaatsen der omwanding wordt altijd met de achterzijde aangevangen.

Voor den vloer, die op de dwarsbalken, rasoewq, rust, welke door de langsbalken, pălantja, gesteund worden, gebruikt men pinang- of bamboe-latten, niet zelden een dubbele laag; vloeren van planken worden alleen in de aanzienlijkste woningen aangetroffen.

De Maleier weet zich bij het bouwen zijner huizen bijna geheel zonder de vrij dure spijkers te behelpen en vervangt die door allerlei hout- en bamboe-verbindingen, waarvan Pl. LXIX de meest gebruikelijke voorstelt. In Rawas echter, waar spijkers door het gemakkelijk vervoer te water niet duur zijn, worden deze bij het bouwen der woningen algemeen gebruikt.

Is de woning geheel gereed, dan moet zij met een feest ingewijd worden, waaraan de geheele familie, de hoofden en oudsten en vele dorpelingen deelnemen; tevens noodigt men daarbij een vijftiental oerang siaq om gebeden te doen en stukken uit den Koran op te dreunen, mangădji Koraän, mătatib en mandoah. De plechtigheid eindigt met een maaltijd, maar vóórdat de panghoeloe het nieuwe huis betreedt, wordt hem de huldegift betaald, in naam sătaije săpau, doch inderdaad slechts een paar gulden.

Op dit feest, waarbij, wanneer de eigenaars rijk zijn, gewoonlijk een buffel geslacht wordt, brengen de meeste gasten en al de soekoe-genooten een klein geschenk mede voor den feestgever, piti pandjangoewq, kijkgeld, genoemd; en deze is verplicht bij voorkomende gelegenheden evenveel terug te geven. Het is als 't ware leenen, zonder daartoe verzocht te zijn, om dengene tegemoet te komen, die tijdelijk meer dan gewone uitgaven heeft te doen.

Ten gevolge van geldgebrek, wordt het feest ook wel uitgesteld, en eenigen tijd, soms jaren, later gevierd.

Een enkele maal wordt de nieuwe woning als 't ware over de oude gebouwd, waarin men dan blijft wonen tot het nieuwe huis gereed is. Wij zagen dit b. v. te Kòtô-baroe in Soengei-Pagoe, waar wij tevens in de gelegenheid waren na te gaan, op welke wijze de Maleiers handelen om een huis dat door ouderdom uit het lood is gezakt, recht te zetten. Zij gebruiken daartoe een kaapstander van de eenvoudigste soort, bestaande uit een paar in den grond geheide palen, door stevige dwars-

Digitized by Google

houten verbonden. Een taaie ròtan is aan de scheefstaande huispalen bevestigd, en wordt door middel van den kaapstander ingekort, zoolang tot de palen recht getrokken zijn.

Hiermede eindigen wij onze mededeelingen omtrent de woningen der Manangkabosche landen; wij moeten thans overgaan tot het beschouwen van de huizen in de overige streken van Midden-Sumatra.

In Korintji komen de woningen in hoofdzaak met de Manangkabosche overeen, en worden ook evenals deze door geheele families bewoond. Alleen de huizen der rijkste hoofden schijnen van den grondvorm af te wijken, daar zij kleiner, maar ook beter en duurzamer gebouwd zijn. De Korintjische huizen bestaan uit een rij vertrekjes, met een gemeenschappelijke voorgalerij. Ze zijn van 25 tot 50 meters lang, op palen gebouwd, en hebben gewoonlijk een omwanding van boomschors, terwijl de dakbedekking van poea, idjoewq, gespleten bamboe of houten pannen gemaakt is, welke beide laatste soorten wij straks nader ter sprake brengen.

De huizen in de dorpen op de Oostkust, aan de mondingen der rivieren gelegen, en ook die op vlotten gebouwd, zooals te Palèmbang en te Djambi, zijn van Javaansch model, en hunne omwanding is dikwijls, evenals het dak, geheel van roembiô-blaren gemaakt (Pl. LXIV fig. 4).

De eenvoudigste verblijven die men zich denken kan, bewonen de rondzwervende Koeboe's (Pl. LXI fig. 2); de huizen van diegenen hunner die zich in de wildernis een vaste woonplaats gekozen hebben, en voor een deel door landbouw in hun onderhoud voorzien, zijn niet veel anders dan Maleische woningen van de ruwste materialen en op slordige wijze vervaardigd. Als voorbeeld daarvan zouden wij kunnen noemen de hutten der Koeboe's welke nabij de Soengei Si-Kelădi, een dagreis van Djambi, wonen, en van hen die aan de Keloempang-rivier, in de onderafdeeling Rawas, verblijf houden.

In April 1878 bezochten wij een kamp van een Koeboe-stam aan de beek Meroeng, niet ver van Lesoeng-Batoe in Rawas, en vonden daar elf, op een rij geplaatste, hutten. Zij zijn ongeveer anderhalven meter hoog, missen alle omwanding en hebben een dak van lipè-blaren; ongeveer 35 centimeters boven den grond ligt een vloer van ruwe takken, waarop de leden van het gezin slapen en waar het weinige huisraad geborgen wordt; en wij merkten daarbij op, hoe in sommige hutten een gedeelte van den vloer, bestemd voor slaapplaats van den heer des huizes, hooger lag dan het overige, waar zijn vrouw en kinderen sliepen. Onder en vóór de hutten lagen stapels hars, door de Koeboe's verzameld en bestemd om aan de Maleiers verkocht te worden; in de nabijheid waren hier en daar houtvuren aangelegd ter bereiding der spijzen (Pl. LXI fig. 2).

De gewone uitdrukking, dat de Maleische huizen op palen staan, is voor de



Digitized by Google

Manangkabosche landen niet volkomen juist, zooals blijkt uit de beschrijving die ik vroeger van die huizen gaf. Maar voor de woningen in Rawas en Lebong is ze, met eene enkele uitzondering voor eerstgenoemde landstreek, goed gekozen; want daar rust het geraamte van den vloer op rijen palen, van anderhalf tot twee meters hoogte, die op den grond staan of een weinig in de aarde zijn ingelaten.

Een eigenaardig kenmerk van de woningen in Rawas is de garang, een breede stoep, die vóór het huis aangebracht, geheel van bamboe gebouwd en door een hek afgesloten is; zij vormt dus een voorgalerij, die iets lager dan de huisvloer ligt en geen dak heeft. Bij de tijdelijke huisjes op den rijstakker, die overigens niet van de ladang-hutten der Padangsche Bovenlanden verschillen, treffen wij die stoep eveneens aan. Pl. LXI fig. 1 vertoont een huis uit de doesoen Soeroelangoen op zijde gezien, en Pl. XLIX geeft een horizontale en vertikale doorsnede van eene woning in de doesoen Moeara-Menkoelem.

In Rawas ziet men meest alle huizen gebouwd in den vorm die tjara oeloe heet; de voorzijde van het dak wordt gevormd door twee platte vlakken die elkander ontmoeten onder een stompen hoek waarvan de opening naar buiten gekeerd is; daarenboven is de oppervlakte van die voorzijde ongeveer tweemaal grooter dan die van den achterkant. De breede latten, terzijde van het dak aangebracht, steken gaffelsgewijze daarboven uit.

De meergegoeden hebben hier hunne woningen gewoonlijk met pannen gedekt, die *f* 25 tot *f* 80 de duizend kosten en meest allen te Kajoe-Agoeng aan de Ogan gebakken zijn. Andere huizen hebben eene dakbedekking van serdang (Manangk. sadang), roembai, suikerrietbladeren of langwerpig vierkante plankjes, gewoonlijk sirap, doch hier atò lapis genoemd, een materiaal dat om de vier of vijf jaren vernieuwd moet worden.

De huizen in den vorm die den naam limas draagt, zooals nu en dan in Rawas en aan de Boven-Roepit voorkomen, hebben daken van zeer geringe helling en zijn gedekt met een dubbele laag overlangs doormidden gespleten bamboe, atò pĕkoel geheeten. Die dakbedekking is zeer algemeen in Lebong, zooals reeds op blz. 140 werd opgemerkt, maar verdient hier nog eene nadere beschrijving. De onderste laag ligt met de holle zijde naar boven en wordt gehangen aan dwarslatten door middel van een haak, die aan de bamboe wordt aangebracht door een stuk van den bast te splijten, zooals Pl. LXV fig. 5 aantoont. De bovenste laag, die met de bolle zijde naar boven gelegd is, dekt de spleten tusschen de bamboe van de onderste. Twee à drie jaren houdt deze dakbedekking stand. De nok van het dak wordt meestal gedekt met stukken plat geslagen bamboe van een meter lengte, die in 't midden omgebogen zijn en toekoep boeboeng heeten.

De omwanding der woningen is van planken, boomschors of bamboe. Voor de planken wordt het fijne en deugdzame tembesoe-hout gebruikt, dat echter

Digitized by Google

boven Loeboek-Más, waar het schaarsch is, door meranti-hout wordt vervangen. Ten einde uitroeiing van de tembesoe-boomen te voorkomen, is de bepaling gemaakt, dat geen boom van deze soort mag worden geveld zonder schriftelijke vergunning van den ambtenaar die met het bestuur der onderafdeeling is belast, en tevens dat voor iederen gevelden boom een nieuwe moet worden geplant.

De huizen in Rawas zijn over 't algemeen dieper dan de Manangkabosche, maar daarentegen minder breed. De vloer, van planken of van een dubbele laag bamboe-latten gemaakt, is niet overal even hoog boven den grond; hij is als 't ware een trap met treden van $1^1/_2$ tot 2 meters diepte, die pètak genoemd worden. De grootste huizen hebben vijf, de meeste kleinere drie zulke treden, waarvan de eerste pètak serambi, de tweede pètak gegadjah en de laatste pètak medalam heet. De vloer der pètak serambi is het laagst, ieder volgende pètak is tien tot vijftien centimeters hooger dan de voorgaande. De nok van 't dak is recht boven de afscheiding van de voorlaatste en laatste pètak; van daar 't verschil in helling der dakzijden. Terzijde van de pètak serambı is meestal een kamertje van bamboe aangebouwd dat tot keuken dient, en waarvan de stookplaats is ingericht als die in de Manangkabosche woningen. Daar tegenover, aan de andere zijde van die pètak, is in de omwanding een naar buiten openslaand luik, dat uit eene op haar langen kant gezette plank bestaat. Aan dat luik is dikwijls eenig snijwerk, gelijk men ook vindt aan de trap die naar de open voorgalerij voert (Pl. XXXII fig. 2 en 3), en aan sommige huisstijlen. Boven de trap ziet men hier en daar een dakje, en de toegang tot de voorgalerij kan dan met een deur gesloten worden. Maar in sommige dorpen mist men aan de huizen deze fraai bewerkte trap, en is die vervangen door een balk, waarin treden gekapt zijn, of wèl de trap is een ladder van rondhouten, van achteren door bamboe-vlechtwerk gesloten, wat het opklimmen niet gemakkelijker maakt. Op de helft van de laatste pètak is een planken beschot met deuren, die toegang verleenen tot één of twee kamertjes, medalam genaamd, waar de huwbare meisjes, gadis, slapen en waar de goederen van waarde, soms in een groote kist, geborgen zijn. De ouders, de boedjang's en de kleinere kinderen slapen in 't middengedeelte van het huis, waar voor de eersten gewoonlijk een slaapstede is afgezonderd door middel van een paar katoenen gordijnen.

Om de huisstijlen binnen de woning ziet men vaak een netwerk van ròtan, met ringen van hetzelfde materiaal, waarin lansen en andere wapens gestoken zijn. Soms ook zijn tot plaatsing dier wapens klampen aan de omwanding geslagen.

Tegen 't beschot, dat de keuken van het woonhuis scheidt, is meestal een open kast met planken en latten getimmerd (Pl. LXXIII fig. 1), om er borden, schotels, pannen en ander huisraad in te zetten.

Over dag een huis binnentredende, merkt men geen voorwand op; want naar de zijde van de stoep is de woning geheel open. Eerst wanneer men binnengekomen

Digitized by Google

is, ziet men dat de voorwand, die uit drie of vier stukken bestaat, naar binnen is opengedraaid om scharnieren die van boven geplaatst zijn, zoodat de wand tegen 't dak is omgeslagen, in welken stand het door haken wordt vastgehouden, op dezelfde wijze als de vensterluiken in de Manangkabosche woningen.

De huizen te Loeboek-Koemboeng, die geheel uit bamboe en boomschors zijn opgetrokken, hebben geen pètak's, maar op zij een slaapkamertje, waarvan de vloer bijna een halven meter hooger is dan die van 'twoonvertrek. De open stoep of voorgalerij is de plaats waar de huiselijke bezigheden verricht worden, en waar niet zelden ook bamboe-hokken voor de vechthanen staan, in verscheidene apartementen verdeeld, ieder voor één haan bestemd. Onder het huis is, beneden de omwanding, brandhout opgestapeld, waardoor eene afgeslotene ruimte gevormd wordt die men bezigt tot bergplaats voor allerlei gereedschap, en waar gewoonlijk ook de suikerrietmolen te vinden is.

De houten vijzels, waarin rijst gestampt wordt, staan soms buitenshuis dicht bij de trap, en zijn dan, om spoedig bederf te voorkomen, boven den grond op twee dwarsbalken geplaatst; men vindt ze ook op de open stoep, maar dan rusten ze op twee in den grond gestoken palen, omdat het rijststampen onmogelijk zou zijn, indien die vijzels losweg op de veerkrachtige bamboe-bevloering geplaatst waren.

De planken woningen in Rawas zijn over 't algemeen netter betimmerd en beter afgewerkt dan de Manangkabosche; dat is echter niet het geval met de huizen in Lebong, van welker uit- en inwendige inrichting Pl. XLVIII, LXVI en LXVII een denkbeeld kunnen geven. Wij missen hier de open stoepen en het onregelmatige dak der huizen in Rawas; de trap, of een enkele maal een ingekeepte paal, voert ons niet, zooals bij de Manangkabosche woningen, dadelijk in huis, maar naar een portaaltje, en vandaar gewoonlijk in een achter om het huis loopenden gang, die, evenals het portaal, van bamboe is bijgebouwd. In den gang is de deur, die toegang verleent tot de eigenlijke woning, wier omwanding veelal uit soerianplanken is samengesteld, die meer dan een halven meter breed zijn. Soms ook is de omwanding van boomschors, meermalen van bamboe-vlechtwerk vervaardigd.

De deuren en vensterluiken zijn uit één stuk gemaakt en vormen derhalve met de pennen die ze in de kozijnopeningen doen draaien, één geheel, op dezelfde wijze als Pl. LI fig. 1 en Pl. LVI voorstellen. Niet zelden is de plankenomwanding met witte en roode figuren beschilderd (Pl. LI fig. 2 en Pl. LV fig. 3). Kalk en een roode aardsoort leveren de grondstoffen voor deze kleuren.

De dakbedekking is van de bladeren van den moeraspalm, roembiô, soms ook van ilalang en zeer dikwijls van gekloofde bamboe op de wijze als ik boven beschreef; hier heet die bedekking geloepai, dat in 't algemeen bamboe-lat beteekent.

Bamboe is er overvloedig in Lebong, en de huisjes die te midden der rijstvelden staan, zijn vaak geheel van dit materiaal gebouwd. Met hunne nagenoeg platte

Digitized by Google

daken leveren ze een eigenaardig gezicht op. Brandstof, in grooten overvloed, ziet men steeds keurig netjes onder de woningen opgestapeld, evenals in Rawas; doch in Lebong is het geen hout, maar bamboe.

Wij hebben gezien, dat de huizen in Rawas en in het zuiden der Padangsche Bovenlanden als 't ware uit één groot vertrek bestaan, met eenige kleine vertrekjes tegen den achterwand. De Lebongsche huizen daarentegen zijn door een met de diepte-zijden evenwijdig loopend beschot van planken of bamboe-vlechtwerk in twee vertrekken verdeeld, waarvan soms nog weer kleinere kamertjes door dergelijke beschotten zijn afgezonderd.

De stookplaatsen, als overal elders houten ramen met aarde gevuld, bevinden zich in huis of in de van bamboe aangebouwde gedeelten, en beneden die stookplaatsen zijn in den grond onder de woningen kuilen gegraven om het vuil en den afval op te vangen.

De vloer van ieder vertrek, die ongeveer 1¾ meters boven den beganen grond ligt, is in twee of drie deelen verdeeld, het ééne tien of vijftien centimeters hooger dan het andere, het laagste aan den gang grenzend. Veelal is die vloer belegd met matten van bamboe-bast gevlochten; dergelijke matten bedekken ook dikwijls het middenschot, maar zijn dan fijner en met ingevlochten figuren versierd, waartoe sommige der strepen bamboe-bast met de ruwe, andere met de gladde zijde naar buiten gevlochten worden (Pl. CX fig. 8). Op manshoogte zijn in de huizen langs de wanden ongeveer één meter breede bergplaatsen voor huisraad aangebracht, als 't ware een rondgaande plank, doch van bamboe-latten vervaardigd.

De huizen in Redjang verschillen niet van die in Lebong, en die in Sindang komen in hoofdzaak met de woningen van Rawas overeen. In enkele dorpen in Sindang zag ik drie of vier huizen vlak naast elkander gebouwd, met een gemeenschappelijke stoep van bamboe, die niet voor ieder huis door een zijhek was afgesloten.

Zeer eigenaardig, duurzaam en netjes tevens is de dakbedekking die wij in Sindang opmerkten en die op de volgende wijze wordt samengesteld. Evenals bij een Manangkabósch idjoewq-dak worden eerst horizontale bamboe-latten vlak tegen elkander geplaatst en met touw vastgebonden, daarop wordt een laag idjoewq gelegd en hierin een eindeloos aantal bamboe-latjes gestoken, die aan de bovenzijde scherp aangepunt en aan den anderen kant stomp bijgesneden zijn; ze zijn ongeveer een halven meter lang, bij drie cm. breed en worden in regelmatige rijen naast en boven elkander gelegd. Het geheel doet denken aan de rieten daken onzer boerenwoningen.

Zooals blijkt uit Pl. LXIII, waar het verblijf van onzen vriend Datoewq-Pajoeëng-Poetië is afgebeeld, zijn de huizen in Limoen in Manangkaboschen stijl gebouwd, doch wij missen er de andjoeëng's, en 't gedeelte waar zich de deur bevindt, herinnert ons, met zijn in een gaffel eindigend dak en de open stoep met

Digitized by Google

de daarvóór geplaatste trap, aan de woningen in Rawas. De planken omwanding is zwart, wit, rood en groen geschilderd; de luiken gaan op Manangkabosche wijze naar binnen open, en de tandoewq's op het dak zijn, evenals we dat in de XII Kòtô opmerkten, met een paar aarden potten versierd. De stookplaats is tegenover de deur. Biliëq's zijn er in de woning niet, maar de slaapplaatsen worden door 't ophangen van eenige lappen doek afgesloten.

Wanneer in Rawas en Lebong iemand een huis wil bouwen, verzoekt hij aan de hoofden en dorpsgenooten om vrijstelling van heerendiensten gedurende eenigen tijd, hetgeen altijd wordt ingewilligd. Omtrent den bouw der woningen zelve valt niets bijzonders op te merken; zoowel eigenaars als toekang's werken ook hier bij den opbouw mede.

Met het bovenstaande kunnen wij onze beschouwing van de inrichting der woningen besluiten, om ons nu te gaan bezighouden met een overzicht van 't huisraad, dat we in die woningen aantreffen. Nog even wil ik echter opmerken, dat de mij bekende namen die in Rawas en Lebong aan de samenstellende deelen der huizen gegeven worden, in de woordenlijsten zijn opgenomen, welke in de tweede afdeeling van dit deel voorkomen.

Het huisraad dat we aantreffen in de Maleische woningen, is met deze vrij wel in overeenstemming. Vervaardigd van materialen die het land in overvloed oplévert, is het eenvoudig en praktisch tevens; en evenals de versieringen aan het uiterlijk der huizen en sommige kleedingstukken, zijn ook de stukken huisraad die tot verfraaiing dienen, en dus meer als artikelen van weelde te beschouwen zijn, in 't oog vallend bont gekleurd en, waar zulks pas geeft, met stukjes spiegelglas, koperblad en gouddraad getooid.

Werktuigen voor landbouw, handel en nijverheid laten wij voorloopig ter zijde, om daaraan later, bij de behandeling dier speciale onderwerpen, onze aandacht te schenken.

Een belangrijk verschil in het huisraad der Manangkabo-Maleiers en dat der bewoners van Rawas en Lebong bestaat niet, zooals men trouwens ook niet verwachten zou. Onze verzameling is echter het rijkst aan voorwerpen uit de Padangsche Bovenlanden afkomstig, en in de bij dit werk behoorende platen worden dan ook van de voorwerpen uit dat gewest de meeste afbeeldingen gevonden. Ik zal daarom het huisraad der Manangkaboërs ten grondslag leggen, en waar er verschil bestaat met de andere streken die wij bezochten, zal ik dat mededeelen.

In het dagelijksch leven slechts zelden, maar bij feesten altijd, zijn er langs de wanden bonte doeken opgehangen, t a b i j e genaamd, vaak met franjes omrand; die zelfde of dergelijke tabije's dienen tot het vormen van slaapvertrekjes voor de gehuwden en aanzienlijken, die niet in de biliëq's (in Rawas medalam) den nacht doorbrengen.

Digitized by Google

Langi-langi is de naam van doeken als de tabije's, die bij groote feesten, bij wijze van hemel of zolder, worden opgehangen door de geheele woning; anders slechts boven de zitplaats van voorname gasten, of in de huizen van hoofden, boven de plaats waar dezen gewoonlijk gezeten zijn. Van die langi-langi hangen tirai's naar beneden, franjes van gekleurd laken of katoen, geheel gelijk in vorm aan de tirai delămaq, op Pl. XIII fig. 5 afgebeeld, maar grooter.

Deze tirai delămaq wordt gebruikt te gelijk met de toedoeëng sădji en de delămaq. De toedoeëng sădji is een deksel, gevlochten van nipablad of van de bladscheede van de bamboe, en met bladkoper, stukjes laken of gekleurd katoen versierd; die deksels worden op de markten voor dertig cents verkocht en meest allen te Bajang, in de afdeeling Painan, vervaardigd (Pl. LXXVIII fig. 8). De delămaq, een vierkant stuk rood flanel of laken, met gouddraad geborduurd, waartusschen in regelmatige figuren stukjes spiegelglas zijn gewerkt, behoort tot de zaken van waarde in de Maleische huishouding; op Pl. XIV fig. 1 is er een afgebeeld die twintig gulden kostte. Al deze voorwerpen dienen tot het bedekken of versieren van de lekkernijen, rijst, gebak, toespijs en vruchten, die, op de doelang of talam geplaatst, bij sommige gelegenheden aan vrienden en bloedverwanten worden gebracht.

Doelang's en talam's zijn koperen schalen, de eerste met, de laatste zonder voetstuk. Zij worden, evenals alle ander koperwerk van het Maleische huishouden, te Soengei-Poea in het Agamsche vervaardigd, doch tegenwoordig ook van elders ingevoerd.

Terwijl in de Padangsche Bovenlanden de wapens, zooals lansen, séjwa's en andere, meestal in het bamboe-vlechtwerk der omwanding gestoken of op zoldertjes van bamboe-latten geplaatst zijn, steekt men ze in Rawas in ringen, van ròtan gevlochten, en rondom de huisstijlen bevestigd; maar soms ook ziet men ze in rakken gehangen, die gemaakt zijn door houten klossen tegen de omwanding te spijkeren.

In plaats van met tabije's, zijn in Lebong de omwandingen van sommige huizen behangen met matten van bamboe-schil, in nette geel-en-bruine figuren gevlochten. Verder vindt men in horizontale richting tegen den wand een bamboe-stok hangen van ongeveer een halven meter lengte, waarin gaten geboord zijn, die de kioe soegi bevatten, klosjes waarvan het boveneinde zoodanig gespleten is, dat zich een aantal tandenstokers gevormd hebben, waarvan er voor het gebruik telkens een wordt afgebroken. Daarboven zijn in de omwanding tot versiering eenige hanenveeren gestoken (Pl. LXX fig. 3). Ook de Manangkabo-Maleiers gebruiken tandenstokers, die ze goerèntèng noemen. In voorraad hebben ze die echter niet, maar ze maken er een als ze dien noodig hebben.

Eigenaardig is de wijze waarop in Lebong kleederen en doeken te drogen ge-

Digitized by Google

hangen worden, wat in Rawas en in de Bovenlanden evenals bij ons geschiedt, namelijk door het gewasschen goed over een touw of over een heester te hangen. Pl. LXX fig. 1 stelt eene van die manieren voor. Den langen bamboe die door middel van een ròtan-ring langs de tusschen het huis en een boom gespannen ròtan-lijn geschoven kan worden, haalt men door de vensteropening naar binnen om er het goed op te hangen, waarna men dien op dezelfde wijze weder naar buiten brengt. Een andere manier, waarbij het waschgoed wordt opgehangen over een horizontaal vóór het vensterluik bevestigde bamboe, wordt genoegzaam verklaard door de op Pl. LXX fig. 2 voorkomende afbeelding.

Op de garang vóór de woningen in Rawas staat gewoonlijk, nevens een paar oude steenen potten en bamboe-kokers, waarin peterselie en andere kruiden geplaatst zijn, een martavaan met water gevuld, en daarbij een schepper van een bamboe-geleding gemaakt, waarin onderaan terzijde een gat is geboord, om er het water te doen uitloopen dat gebruikt wordt voor het wasschen der voeten eer men de woning binnentreedt. In de Padangsche Bovenlanden heet zulk een bamboe gărigiëq en is daaraan gewoonlijk een steel gelaten van een tak die aan de bamboe groeide en maar gedeeltelijk werd afgesneden (Pl. LXXIII fig. 5). Voor hetzelfde doel gebruikt men daar ook de tjoemani (Pl. LXXI fig. 6 en 7), een uitgeholde klappernoot, waarin een tuit van een stuk bamboe, sariëq, is gestoken, en waarvan de sluiting plaats heeft door middel van een deksel, bestaande uit een schijfje klapperdop, waardoor een idjoewq-touw gaat dat binnen de tjoemani aan een langwerpig stuk klapperdop bevestigd is. Op sommige plaatsen is naast de trap der woning een gat in den grond gegraven, waarvan de wanden met planken of stokken bekleed zijn. De regen vult den alzoo gevormden bak, waarin men een bamboe-emmer geplaatst vindt, ingericht als de gărigiëq, maar met een langen rechtopgaanden steel, die het gemakkelijk maakt den gevulden emmer, zonder te bukken, uit den waterbak te trekken.

Het vaatwerk waarin men het water voor huiselijk gebruik uit de rivier of aan de bron haalt, — want putten of pompen gebruiken de Maleiers niet, — is van bamboe, van de schalen der klappernoten of van kalebasvruchten gemaakt, en draagt onderscheidene namen, als părièn (părian), tagiëq, tjaloeĕng en garoeëng. Allen zijn bamboe-kokers van één of meer geledingen, waarvan de tusschenschotten zijn doorgestoken. De tjaloeëng alleen heeft een steel zooals de gărigiëq en wordt, evenals de garoeëng (in Rawas sambang genoemd), in de hand gedragen, maar de garoeëng heeft, zooals de afbeelding op Pl. LXX fig. 4 aanwijst, een gat om de vingers door te steken. De andere worden over den schouder gedragen en de opening is dan met een opgerold blad gesloten. Zulk een blad, of ook wel een houten stop, dient ook tot sluiting van de laboe of bagen, uitgeholde kalebasvruchten (Pl. LXXI fig. 5, 8 en 9), en van de laboe

Digitized by Google

k ă r a m b i j e, een klappernoot (Pl. LXXI fig. 4), die, met een aantal tegelijk, in een op het hoofd geplaatste mand, r a g ô of k a m b o e ï, gedragen worden. De klapper wordt voor dit doel eenvoudig uitgehold, maar de laboe vereischt meerdere bewerking. De rijpe vrucht wordt acht dagen in vochtigen grond begraven, nadat er, ter plaatse waar de steel is afgebroken, een gat in gemaakt is. Na dat tijdsverloop is de buitenste schil vergaan en alleen het houtachtige omhulsel overgebleven, dat nu, zonder moeite, van den inhoud, pitten en vruchtmoes, wordt ontdaan, en vervolgens, met water gevuld, eenige dagen neergezet wordt. Dit water wordt van tijd tot tijd ververscht, akan pămanijs, of, zooals men vrij zou kunnen vertalen, om den bijsmaak weg te nemen. Nu wrijft men de laboe van binnen met ilalang droog en hangt haar dan eenige dagen boven de stookplaats in den rook, om alle daarin nog aanwezige vochten te doen verdampen.

De bewerking die de kalebas in Rawas ondergaat, verschilt eenigermate van de zooeven beschrevene. Daar wordt geen opening aan den top gemaakt, maar terzijde van den hals een stukje uitgesneden en de vrucht vervolgens vijf of zes dagen in 't water gelegd, om dan, na van den inhoud ontdaan te zijn, in den rook gehangen te worden.

Uit deze laboe's wordt gedronken door ze aan den mond te zetten, maar de Maleiers gebruiken ook kopjes en glazen, t j a w a n of t j a n g k i j e en g a l é, — 't laatste eene verbastering van ons g l a s, — van Europeesch of Chineesch fabrikaat; meer echter de kom, s a j a q, van een halven klapperdop gemaakt, en vaak fraai gesneden en gepolijst of met een gouden of koperen randje of kettinkje versierd. Die sajaq of t a m p o e r o e ë n g (Pl. LXX fig. 1 en 2 en Pl. LXXIII fig. 9) is de drinknap bij uitnemendheid, die de Maleier op reis in zijn knapzak bij zich draagt en waaruit hij zich bij voorkeur aan de k a w a h of k ò p i d a u o e n verkwikt. Men schenkt dezen Maleischen volksdrank uit een bamboe-koker (Pl. LXXIII fig. 6 en 7), t a b o e ë n g k a w a h geheeten, waarin de h a ẘ é of o e m b a h, een dot idjoewq, gestoken is, om als zeef te dienen. In de streken waar pottenbakkerijen zijn, zooals in Soengei-Pagoe, treft men ook watervaten aan van gebakken klei, b a g e n of k e n d i genoemd (Pl. LXXII fig. 2 en Pl. CVII fig. 1), en keteltjes van dat materiaal (Pl. CVII fig. 7), i t i ë q - i t i ë q geheeten, welken naam zij dragen naar hunne overeenkomst in vorm met een eend, een overeenkomst waarop wel wat valt af te dingen.

Het stampen van pădi en rijst in houten en steenen lăsoeëng's van onderscheiden vorm (Pl. LXXXII fig. 1, 2, 3 en 4), zooals iedere familie er eenige bezit, heeft bij de Manangkabo-Maleiers steeds buitenshuis plaats; in vele dorpen liggen op een beschaduwd plekje, onder een grooten waringin- of koebang-boom, steenen lăsoeën g's tot algemeen gebruik.

Ook in Rawas en Lebong geschiedt het rijststampen meestal buiten de woning;



Digitized by Google

in de laatste landstreek heeft men daarvoor zelfs de groote publieke stampblokken, die reeds bij de behandeling der muziek ter sprake kwamen (Pl. LXXXII fig. 6). Maar soms ziet men in Rawas, zooals wij bij de inrichting der woningen reeds hebben vermeld, ook houten vijzels op de bamboe-stoepen vóór de huizen. Het stampen geschiedt met de a l o e (Pl. LXXXII fig. 5 en 7), een staak van twee meters of langer, uit hard en zwaar hout, zooals bij voorbeeld daliё en kămoenïïng rimbô, vervaardigd. In de dorpen aan de Rawas zag ik de stampblokken tegen de zonnewarmte dicht gedekt met een gebogen plank, gewoonlijk een stuk van een oude prauw.

Bij het ontbolsteren der pădi door stampen in zulke houten of steenen vijzels, staan in den regel twee of drie vrouwen aan één lăsoeëng. Zij houden de stampers met beide handen iets beneden het midden vast, heffen ze beurtelings omhoog en laten ze regelmatig in den vijzel neerploffen, steeds den voet gereed houdende om de korrels die uit den vijzel op den rand van de lăsoeëng springen, daarin terug te strijken.

Noordelijker dan Solòq treft men in de Padangsche Bovenlanden niet zelden inrichtingen aan, waarbij een waterwiel een rij stampers in beweging brengt, die boven evenveel lăsoeëngs zijn opgehangen (Pl. LXXXII fig. 10). Veelal behooren die inrichtingen aan Chineezen, en ieder die er zijn pădi komt ontbolsteren, betaalt daarvoor een kleinigheid in rijst. Het bijgeloof heeft deze inrichtingen, die heel wat arbeid besparen, nog uit het zuiden der Bovenlanden geweerd. De enkele proef die genomen werd, mislukte, want toen de volgende oogst buitengewoon slecht was, werd dit aan het nieuwe werktuig geweten. Toch is het stampen in de lăsoeëng niet de eenige wijze waarop men de pădi ontbolstert; daartoe wordt ook de van ramboetan-hout vervaardigde pădi-molen, k i s a r a n p ă d i — in Rawas a n g k i s a — gebruikt, die met de hand gedraaid wordt (Pl. LXXXII fig. 8 en 9) en onder de woning geplaatst is.

Als de pădi op het erf, op groote matten uitgespreid, in de zon te drogen ligt, dan zit aan een der vensterluiken meestal een kind of een oud moedertje de wacht te houden, gewapend met een langen bamboe-staak, die p a n d j o e l o e w q heet en dient om de kippen te verjagen, die zich aan de graankorrels zouden willen vergasten.

Ter bereiding van de spijzen dienen potten, p ă r i o e w q (Pl. LXXI fig. 10), en pannen, k o e a l i, van aardewerk en ijzer, de laatste niet van inlandsch fabrikaat. Voor het koken der rijst worden ook koperen potten, b ă l a n g ô, van Soengei-Poea gebruikt. Die potten en pannen hebben geen pooten en worden daarom, als ze van het vuur zijn genomen, geplaatst op mandjes van gevlochten ròtan, l ò k a, waarvan eenige op Pl. LXXIII fig. 2, 3 en 4 zijn afgebeeld.

Er is echter een gerecht, l a m a n g geheeten, dat niet in pot of pan wordt

Digitized by Google

bereid, maar in kokers van bamboe talang, waarvoor in Rawas de bamboe kăpal in de plaats treedt. In ieder gezin heeft men gewoonlijk eenige van die kokers in voorraad.

De spijzen worden voorgediend op borden van Europeesch maaksel, pinggan, liefst gebloemde, die wel gewasschen maar nooit afgedroogd worden, omdat, naar de Maleische huisvrouw zegt, daardoor de bloemen zouden verdwijnen. Ook zijn er borden van inlandsch fabrikaat, uit hout gedraaid, pinggan kajoe, welke industrie o. a. in het Alahan-pandjangsche gedreven wordt (Pl. LXXIII fig. 8).

In de tijdelijke woningen op de ladang's en in de wildernis stelt de Maleier zich tevreden met zijn natuurbord, het pisang-blad, waarvan ongeveer vierkante stukken worden gesneden, die in iedere woning steeds voorhanden zijn en ook worden gebruikt voor het inpakken van zout, gebak en andere zaken, waarvoor bij ons een papieren zakje dienst doet. Een bijzondere pisang-soort wordt voor dit doel aangeplant, de pisang koembali, die in Lebong daun baïk genoemd wordt en die geen eetbare vruchten oplevert. De Lebongers gebruiken, behalve dit pisangblad, ook het 40 centimeters groote blad van de sapewret, een heester die op de droge rijstvelden in 't wild opschiet.

Vroeger noemden we reeds de doelang en talam, die in huis onze eettafel vervangen. Op die koperen schalen worden de toespijzen geplaatst, in kommen, kopjes en schoteltjes, gewoonlijk eene hoeveelheid voor drie personen; zulk een schaal met spijzen heet djambă of hèdangan. Bij iedere djambă behoort een koperen kom, moendam, te staan, met een keteltje, tjèrèq, van hetzelfde metaal, dat met koud water gevuld is, bestemd om de vingers te wasschen, voor men met eten aanvangt en als het maal is geeindigd.

Wijnflesschen, vooral die van licht gekleurd glas, zijn in de Maleische huishouding voor het bewaren van olie zeer gezocht, en worden boeliё-boeliё genoemd.

In Rawas is het de gewoonte, borden en kommen op gedraaide houten voetstukken te bevestigen, door middel van gebrande hars (Pl. LXXII fig. 5). Die voetstukken worden te Palèmbang vervaardigd.

Te Moeara-Menkoelem, zag ik een groot aantal tempajang's, verglaasde bruin steenen potten, waarin stroopsuiker wordt bewaard; de grootste dier tempajang's houden 10 koelak in.

De gewone inrichting der stookplaats werd boven reeds beschreven, doch hier moet nog worden opgemerkt, dat de Maleiers ook nog een andere hebben, namelijk de kòram of kòran (Pl. XCIV fig. 7), een vuurtest van gebakken klei, in een houten raam geplaatst, die algemeen in gebruik is op de prauwen waarmede de grootere rivieren bevaren worden.

Lepels, sandoewq, van klapperschalen vervaardigd, met een bamboe-steel voorzien (Pl. LXXV fig. 8 en 9) en van verschillenden vorm en grootte, zooals de

Digitized by Google

tjintoeëng năsi, een rijstlepel, en de sandoewq kadang, welke dient om de gekookte rijst af te schuimen, worden met de saloeëng api, een buisje van bamboe-sariëq of boeloew-kasòq, waarmede het vuur wordt aangeblazen, bewaard in den garoeboewq, d. i. een wijde koker van bamboe batoeëng, zonder deksel, die met een idjoewq- of ròtan-touw aan de omwanding bij de stookplaats is opgehangen. Hier staat ook de batoe ladô, een platte granietsteen, waarop de sambăsambă, de sterk gekruide toespijs bij de rijst, wordt fijngewreven, door er een eenigszins cilindervormigen steen met kracht over heen en weder te rollen. Voorts hangen of liggen op het boven de stookplaats gemaakte rasterwerk: de tampian, manden om rijst te wannen (Pl. LXXIV fig. 5), die van gevlochten batoeëng-bast gemaakt en van een stevigen ròtan-rand voorzien zijn; de atjoeran djèlô biô (Pl. LXXI fig. 3), een driehoekig ijzeren vormpje, gebogen naar den hollen bodem van de pan, en bestemd om een soort van gebak in te maken; verscheidene kăroetjoeï gălamai (Pl. LXXIII fig. 10), de leerachtige schutbladen van de bamboe, in den vorm van peperhuisjes gerold en met eenige pennetjes van saga idjoewq vastgestoken. Aan de punt van de kăroetjoeï is, om die te kunnen ophangen, een touwtje van măsiang koemboew, een biessoort, gebonden. In deze peperhuisjes wordt zeker gebak gemaakt van si-poeloeï, rijst, klapper en suiker, dat er uitziet als een zwarte taaie massa, en weinig smakelijk is. Dan zien wij er de zeven, waarvan die voor natte waar niet anders zijn dan een stuk tăpië kărambije, de vezelachtige stof die zich aan den voet der klapperblaren vormt, terwijl voor droge waar, zooals meel en rijst, fijne en grove kisajan's (Pl. LXXXI fig. 6) gebruikt worden, altijd vierkant en gemaakt van gevlochten fijn gespleten ròtan, in een breeden houten rand gevat. Voorts bespeuren wij nog tal van manden en mandjes, groote en kleine, voor het bergen van pădi, rijst, vruchten, kopjes, borden en ander klein huisraad. De aanhoudende berooking van deze van verschillende biessoorten, măsiang, gevlochten manden is noodig om ze tegen bederf door insecten te vrijwaren. Daar zijn de kamboeï's en tòloewe's van verschillende vlechtpatronen (Pl. LXXIV fig. 4); de kătomban's of kătamban roembai, veel kleinere manden van de bladeren der roembai vervaardigd; de părikè's, van ròtan gevlochten (Pl. LXXIV fig. 6), waarin gekookte rijst naar de arbeiders op het veld gebracht wordt, en de eveneens van ròtan gemaakte kătang (Pl. LXXIV fig. 6), die aan een hengsel in dier voege over den schouder wordt gedragen, dat de bij het koffieplukken gebruikte mand onder den linkerarm hangt. Vervolgens ziet men er de kibang's en kampije's, zakjes van het blad van verschillende pandan-soorten gevlochten en gebruikt voor 't medenemen van rijst of gereedschappen, en eindelijk soempi's of zakken van măsiang bigau en koemboew, waarin koffie naar de pakhuizen en rijst of aardvruchten naar de markt worden gebracht.

Bundels biezen (Pl. CX fig. 1, 2, 3 en 4), roembai- en pandan-bladeren liggen in ieder huis in voorraad op de zoldertjes boven de biliëq's.

Digitized by Google

Nog hebben wij de gevlochten hangmandjes en matten te noemen; de eersten zien wij in allerlei vormen opgehangen in het gemeenschappelijk woonvertrek en in de biliëq's. Zij heeten in het algemeen gantoeëng-gantoeëng of antoeëng-antoeëng en dragen bijzondere namen, naar gelang van den vorm of van het gebruik dat er van gemaakt wordt. Pl. LXXVIII, LXXIX en LXXXI fig. 7, 8, 9 en 10 vertoonen verscheiden van deze voorwerpen.

In Lebong zijn deze versierselen vervangen door de op Pl. LXXX fig. 3 voorgestelde anting-anting, van benkoeang-blad gemaakt, die òf aan de omwanding worden opgehangen, òf door de jonge meisjes met guirlandes van roode en witte immortellen nabij de slaapplaatsen worden bevestigd aan een ròtan-touw, waaraan ook het gordijn is vastgemaakt.

Matten van zeer uiteenloopende qualiteit en waarde dienen tot zitplaats of tot sieraad. In de woningen der welgestelden, en in Rawas bijna in alle huizen, is, zooals we reeds zagen, de vloer met de bekende ròtan-matten bedekt. Wanneer men gaat zitten, wordt daarover een langwerpig vierkant matje, lăpiëq, gespreid, van pandan-blad of măsiang, soms van ròtan gevlochten. Zulke matjes staan, opgerold, overal in de woning verspreid en in ieder huis zijn zij in goeden voorraad voorhanden. Op de markten worden ze voor 30 centen te koop aangeboden; alleen die van ròtan zijn duurder.

In Lebong zijn die matjes, lăpiëq telebang, dikwijls van bamboe-bast gemaakt, waarin men de figuren verkrijgt door de bamboe gedeeltelijk met den binnen-, gedeeltelijk met den buitenkant naar boven te vlechten (Pl CX fig. 8).

De lăpiëq sampai (Pl. CXI fig. 1 en 2) is een fraai opengewerkte mat, dikwijls met scharlaken belegd en met koperblad gevoerd, die bij feesten aan den wand wordt opgehangen, ter plaatse waar voorname gasten gezeten zijn. Daarmede komen ook overeen de lăpiëq pandjang en lăpiëq bătărawang (Pl. CXII fig. 1 en 2), terwijl de lăpiëq pandaq, zooals de naam aanduidt, een kleine mat is, vierkant als een stoelmatje, doch die de Maleiers leggen op de kăsoewe pandaq, een met kapok gevuld vierkant kussen, gewoonlijk van bont katoen met rooden rand, dat vóór de lapiëq sampai wordt geplaatst. Dat kussen heet ook tilam pandaq en kăsoewe boentaq.

Een gast geen mat aan te bieden, is even onwelvoegelijk als 't bij ons is, een bezoeker geen stoel te geven.

Tegen de omwanding, naast de biliëq-deur, is, meer als sieraad dan voor gebruik, de păsandaran geplaatst, een inrichting die men in Rawas en Lebong niet kent. Het is een stapel kussens met kapok of pădi-stroo gevuld, die op zij met de kleurige matô en tirai bantă prijken (Pl. XIII fig. 4 en 5) en gevat zijn in een raam van vijf anau- of pinang-latten. Deze latten zijn omgeven door een fraai vlechtwerk van rood-en-wit gekleurde pandan- of măsiang-bladeren, en over

Digitized by Google

de kussens, die bantă tinggi of bantă gadang genoemd worden, is een fijne mat gespreid.

Als slaapplaats gebruikt de Maleier een matras van kapok of een mat; van de eerste onderscheidt men twee soorten: de kăsoewe gamboeëng, een eenvoudige zak, en de kăsoewe bătjătoewe, ook oendjaran genaamd, die doorgestikt is, zooals onze matrassen. Eigenaardig is het, dat die stiksels altijd oneven in getal moeten zijn, zoo in de lengte als in de breedte; een even getal, bangkai, zou ongeluk aanbrengen aan hem die de kăsoewe gebruikt. Tot dekking dient een saroeëng, en in koelere streken daarenboven een lap boomschors of een katoenen sprei, kaijen-kampoew genaamd.

Zuigelingen worden te slapen gelegd en gewiegd in een soort van hangmat, de boewaian (Pl. LXXV fig. 1), een aan twee idjoewq-touwen opgehangen sălèndang, die door een tusschen de uiteinden gespannen bos biezen in een behoorlijke bocht wordt gehouden.

Een gedeelte van den kleedervoorraad der huisgenooten hangt over touwen of ròtan's, die overal door het huis gespannen zijn, of, zooals in Rawas, over dunne bamboe-stokken, die langs de omwanding zijn opgehangen. Maar de fraaie, kostbare kleedingstukken, gereed geld, kostbare wapens en sieraden van edel metaal worden bewaard in groote, veelal van soerian-hout vervaardigde langwerpige kisten, péti păha of koetjiïng păkaq genaamd, die men in iedere woning aantreft, en waarvan de sluiting, zooals Pl. CVI fig. 8, 9 en 10 aantoont, op eigenaardige wijze plaats heeft. Die kisten zijn eenvoudig van een uitgehold stuk boomstam gemaakt. Tegenwoordig worden echter ook, vooral te Lolo en Soerian, kisten van planken vervaardigd, die met een stevig ijzeren slot gesloten worden.

In plaats van een trap of ladder gebruikt de Maleier een lange bamboe, sigai of sigitan, waaraan stompen van de takken gelaten zijn, die tot treden dienen.

Reeds vroeg, wanneer de avond valt, worden de luiken gesloten, en beginnen de verlichtingsmiddelen het oog van den dag te vervangen. Eerst in den laatsten tijd is petroleum hier en daar in het binnenland verkrijgbaar; het wordt door de Maleiers gebrand in kleine blikken lampjes zonder glas, die door Chineesche blikslagers vervaardigd worden.

De oude verlichtingsmiddelen zijn echter nog geenszins door het petroleum verdrongen. Daartoe behooren de olielampen, poelitô, waarvan een zeer fraai exemplaar tot onze verzameling behoort en op Pl. LXXX fig. 10 is afgebeeld.

Deze koperen lampen kunnen worden neergezet of aan een koperen ketting opgehangen; zij hebben een open oliebakje met vijf bekken, waarin opgerolde stukjes katoen worden gestoken. De ouderwetsche koperen poelitô's van inlandsch maaksel zijn langzamerhand veelal vervangen door gelijkvormige van blik vervaardigd. Zoowel klapper- als simauoeng- en kădam-olie, waarvan wij de berei-

Digitized by Google

ding in het twaalfde hoofdstuk zullen bespreken, worden in die lampen gebrand.

Nog meer dan de poelitô's worden in de Maleische huizen kaarsen gebruikt, van verschillende soort. De gewone dăma-kaarsen, die op de markten in pakjes van zes verkocht worden, ieder in een droog pisang-blad gerold (Pl. LXXXI fig. 5), maakt men van allerlei harsen van mindere qualiteit, zooals de dăma van de măranti-, timbaloen- en manggarijs-boomen, die in groote stukken aan den voet hunner stammen gevonden wordt, alsmede de hars die uit den bast van de kădondong-boomen [1]) druipt en die, na in de lucht verhard te zijn, met stokken wordt afgestooten. Deze kaarsen, dăma răbah of gărobah genaamd, worden gebrand in kandelaars van verschillend maaksel, van welke eenige op Pl. LXXXI fig. 2, 3 en 4 zijn afgebeeld.

Ook van de kemiri-pitten [2]), boeah dăma of boeah karé, worden kaarsen gemaakt, die dăma băna heeten; dit geschiedt echter alleen voor huiselijk gebruik, en op de markten kan men dan ook die kaarsen niet koopen. Nadat de noten van de harde schaal ontdaan zijn, worden zij fijngestampt en saamgekneed met kapok of de pluizige aanhangsels der pimpiïng- of ilalang-zaden, beide rietgewassen die veelvuldig voorkomen. Nu wordt het kneedsel om een stuk nerf van een klapperblad gewonden, en op die wijze een kaars gevormd van een centimeter middellijn, die veel helderder en minder walmend brandt dan de dăma răbah, en waarvoor men dezelfde kandelaars gebruikt. Op die kandelaars, tégah of tagah dăma, ligt altijd een stokje om de dăma răbah te snuiten, door er het verkoolde pisang-blad en de onbrandbare bijmengsels af te wrijven.

In plaats van de boeah karé worden ook de pitten der vruchten van de kăliki [3]) gebezigd, die zwart van kleur zijn, doch overigens veel op de bekende ramboetan gelijken.

Nog is er in Rawas en Lebong een soort van harskaarsen in gebruik, die bestaan uit zeer dun afgesneden bamboe-kokers, met deze licht brandbare stof gevuld. De kokers, die belebas heeten (Pl. LXXI fig. 11), worden steeds in grooten voorraad aangemaakt en, in bundels bijeengebonden, te drogen gehangen.

De boeah karé worden ook gebruikt om er olie uit te persen voor het bereiden van toespijs bij de rijst, en zijn, zooals wij vroeger reeds zagen, voor de Maleische jeugd wat knikkers voor de Hollandsche zijn.

Voor het reinigen van den vloer der woning en voor het aanvegen van het erf rondom het huis gebruikt de Maleier bezems, săpoe genoemd. Men onderscheidt daarvan drie soorten: de săpoe lidi, die gemaakt wordt van de nerven der klapperbladeren; de roeman pădi moedô, bestaande uit een bosje leege pădi-

---

[1]) Odina gummifera Bl.
[2]) Vruchten van Aleurites triloba Forst.
[3]) Ricinus communis L.

Digitized by Google

aren, en ten laatste de mangga kărambije of mangga pinang, een stuk van den bloemstengel des klapper- of pinangpalms, waarvan een der uiteinden door kloppen tot een bezem is uitgeslagen (Pl. LXXV fig. 5, 6 en 7).

Meest in lapau's, maar toch ook in andere woningen, ziet men aan idjoewqtouwen eenige houten haken hangen, waarvoor in den regel krom gegroeide boomtakken gebruikt worden, maar die toch ook somtijds uit hout zijn gesneden (Pl. LXXV fig. 2, 3 en 4). Men hangt er trossen pisang, kleedingstukken of manden aan, en niet zelden dragen ze risten aan een touw geregen schelpen, langkitang of kalamboewai (Pl. LXXXIII fig. 1), bestemd voor het branden van betelkalk. De slak der langkitang is een gewilde spijs en de kalamboewai wordt, wanneer de slak nog leeft, in water gelegd, om dat te gebruiken als geneesmiddel tegen oogontsteking [1].

Strikt genomen geen huisraad, maar toch voor een deel daartoe te brengen, zijn de voorwerpen die wij hier ten slotte zullen bespreken, t. w. wat den Maleier dient bij het gebruik van betel, tabak en opium.

Die voor laatstgenoemd gebruik zijn slechts weinig in getal en worden meer uitsluitend in Rawas en Lebong en in het Djambische aangetroffen, daar de gewoonte van het opium schuiven onder de bevolking van de Padangsche Bovenlanden gelukkig niet in zwang is. Slechts enkele hoofden en koeli's maken daarop een uitzondering.

De bolletjes bereid opium, ter grootte van een knikker, worden in de Gouvernementslanden door den pachter of zijne zetbazen verkocht, maar meer nog gedebiteerd door de smokkelaars en hunne handlangers, die het opium evengoed op Sumatra als op Java weten in te voeren en van de hand te zetten.

In een hoornen of koperen doosje bewaart de inlander zijn voorraad opium, waarvan hij telkens een kogeltje op het nauwe gaatje van zijn Chineesche pijp legt en aan een koperen olielampje ontsteekt; met een ijzeren pen of pijpepeuter wordt de pijp schoon gemaakt. Op Pl. LXXXIII fig. 9, 10, 11 en 12 zijn de verschillende voorwerpen afgebeeld die men bij het opium-schuiven gebruikt.

Zoo moeielijk als het een dronkaard valt zich van drank te onthouden, zoo zwaar schijnt het ook den aan opium verslaafden Maleier te zijn, zich het gebruik van dat vergif te ontzeggen. De jenever bij ons en het opium in Indië hebben dezelfde bedroevende gevolgen: armoede, onvoldoende voeding en ontzenuwde lichamen. Meermalen gebeurde het dat een aan 't gebruik van opium verslaafd inlander mij een geneesmiddel vroeg, dat hem een afkeer er van zou doen krijgen; anderen in Limoen vertelden mij, dat zij het opiumschuiven in hun jeugd geleerd

---

[1]) Zie verder over deze weekdieren D. IV, Afd. 3, Inleid.

Digitized by Google

hadden, wanneer zij mede uittrokken bij de kleine oorlogen, die onophoudelijk door verschillende families en dorpen gevoerd werden. Dan werd er opium verstrekt en hield men hanengevechten om het volk bijeen te houden.

Het gebruik van s i r i ë of b e t e l is veel algemeener onder de Manangkabo-Maleiers, dan onder de bevolking van Lebong en Rawas, waarvan vooral de laatste meer smaak schijnt te hebben in het rooken van tabak, dat echter ook van de dagelijksche genietingen der Manangkaboërs geenszins is buitengesloten. In Lebong wordt weinig gerookt; in Rawas, vooral aan de Boven-Rawas, doen de vrouwen en meisjes het niet veel minder ijverig dan de jongens en mannen, en zoo is het ook in sommige streken in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, zooals in de XIII Kòtô, Alahan-pandjang en de XII Kòtô. Alleen in Rawas echter wordt tabak gerookt uit pijpen, o e n t j o e ï, die deels uit een stuk bamboe auoer tjina gemaakt zijn, deels als een Chineesch fabrikaat van Palèmbang worden aangevoerd (Pl. LXXXIII fig. 7 en 8). De Redjang-tabak, uit Rawas en Lebong, is veel zwaarder dan de tabaksoorten der Padangsche Bovenlanden, ofschoon ook onder deze zeer geurige en smakelijke worden aangetroffen.

Hoewel een cigaar den Maleier niet onwelkom is, geeft hij toch de voorkeur aan zijn cigarette, die slechts zeer weinig tabak bevat, gerold hetzij in pisangblad of in het blad van den anau-palm, zooals in de Padangsche Bovenlanden, hetzij in nipah-blad of het schutblad van de djagoeng-klos, zooals in Rawas en Lebong gebruikelijk is. Het blad van de gekweekte pisang is voor het maken van cigaretten ongeschikt; men gebruikt daarvoor de jonge, nog niet geheel ontwikkelde bladeren der in het wild groeiende pisang păròpah, een soort welker kleine vruchten op die van gekweekte pisang gelijken; ze zijn een gezocht voedsel van de apen, maar voor den mensch ongenietbaar, daar de hoeveelheid vruchtvleesch gering en de vrucht vol pitten en sterk gomhoudend is. De bladeren worden aan 10 à 12 centimeters breede reepen gesneden en boven houtvuur of onder de heete asch gedroogd, waarna er rolletjes van worden gemaakt, zoowel voor eigen gebruik, als om op de markten en in de lapau's te verkoopen.

Ook van den anau en nipah zijn alleen de jonge bladeren voor cigaretten geschikt; ze worden met een mes van het meer vleezige buitengedeelte ontdaan, daarna in de zon te drogen gehangen en vervolgens op gelijke maat afgesneden en tot pakjes saamgebonden.

Voor het aansteken van pijp of cigarette gebruikt de Maleier de zwam, r a b o e w q, die op den anau-palm gevonden wordt, en die hij vermengt met asch van verbrande koffie en g ă l o e n d i-bladeren. Het ontsteken geschiedt door middel van vuurslag en vuursteen, t j a t o e w a p i (Pl. XXXIV fig. 4), of van den t j a t o e w a p i b ă l a n t a q (Pl. LXXXIII fig. 6), een werktuigje ingericht op de wijze van een zoogenaamde vuurpomp. Het is van karbouw-hoorn gemaakt en be-



Digitized by Google

staat uit een koker waarin een stamper nauwkeurig past. Onder in den stamper is eene kleine uitholling, waarin een stukje zwam wordt geplaatst, en na den stamper even met wat speeksel bevochtigd te hebben, steekt men hem in de opening van den koker, slaat hem daarin met een forschen slag, en trekt hem dan snel terug, waardoor de zwam ontbrandt. In huis wordt een brandend stuk hout gebruikt, dat men van den haard neemt, of dat gelegd is op een met asch gevulde steenen kom of komfoor, păsòpan (Pl. CVII fig. 11), zooals ook dient om wierook, koemajan, te branden.

Tot berging van de tabak en het blad voor de cigaretten, dauoen ròko, zijn allerlei taschjes, kampije timbăkau, in gebruik (Pl. LXXX fig. 4, 5, en 8), voorts koperen doozen, sălăpah lojang (Pl. LXXXIII fig. 9 en 10), en in sommige streken, zooals te Soengei-Koenji, ook bamboe-kokers, taboeëng ròko, gevat in een vlechtwerk van bladeren van pandan-koeniah (Pl. LXXX fig. 6). Voor zwamdoos dient gewoonlijk een groote vruchtpit, zooals de koelin, of een dubbele simauoeng-pit (Pl. LXXXIII fig. 11).

Te zamen met de doosjes en zakjes waarin de ingrediënten voor de betelpruim bewaard worden, bergt de Maleier zijn rookbenoodigdheden in tasschen of zakken van bont katoen, de kadoeï (Pl. XV fig. 2, 3 en 4), die aan een zilveren of looden ketting over den schouder gedragen worden; doch in plaats van deze gebruikt men ook eenvoudige doeken, waarvan de punten zijn saamgeknoopt. Ook de vrouwen dragen dergelijke kadoeï of oentjang, welke, evenals die der mannen, over den linkerschouder behooren gedragen te worden, eene gewoonte waaraan men zich echter tegenwoordig weinig houdt.

De betelpruim vervult in het huishoudelijk leven der Maleiers een groote rol en heeft een hooge beteekenis. In iedere woning vindt men een koperen of houten schaal, de tjăranô tjărantjang of doelang (Pl. LXXII fig. 4), waarop betelblad, tabak, kalk, gambije en pinang-noot in koperen doosjes en bakjes gereed liggen om aan gasten te worden aangeboden. Het aanbieden daarvan gaat ook aan iedere beraadslaging vooraf, en het aanbieden en aannemen beide duidt vrede en vriendschap aan. Zeer eigenaardig wordt de sirië dan ook kăpalô adat en kăpalô basô genoemd, d. w. z. dat de betel het hoofd van de adat en het hoofd der beraadslaging is.

Om de betelpruim te maken worden eerst één of twee bladeren genomen, die men op de knie afveegt, om er daarna de punten af te scheuren en ze vervolgens te bestrijken met een weinig kalk, săda, die met den nagel of met een naald van bamboe uit het koperen doosje of potje wordt geschrapt (Pl. LXXXIII fig. 4, 6 en 7). Dan breekt men een stuk van een schijfje gambije (Pl. CIX fig. 6), en knijpt met den pinang-kraker (Pl. LXXXI fig. 11) een stuk pinang-noot af, en beide ingrediënten worden in het blad gewikkeld, dat dicht gevouwen, in den

Digitized by Google

mond gestoken en gekauwd wordt [1]). Een gereed gemaakte sirië-pruim heet koelansiïng.

Gedurende of na het kauwen worden met een weinig tabak de tanden afgewreven of steekt men een pruimpje tabak tusschen de onderlip en het tandvleesch.

In plaats van gambije-koekjes, gebruikt men in afgelegen streken, waar de koekjes duur zijn, ook gambije-blaren, die voor eigen consumptie worden toebereid. Na ze even gekookt te hebben, wikkelt men de bladeren in pisangblad en bindt ze in een matje. Het pak wordt nu met de voeten gestampt totdat de getah uit de bladeren komt, die dan binnenshuis tusschen ròtan-lijnen te drogen gehangen worden en na 24 uren geschikt zijn voor het gebruik.

De tjăranô wordt in Lebong gewoonlijk vervangen door een mandje, kembòdjo (Pl. LXXX fig. 9), van bamboe gevlochten en bruinrood geverfd met sămah (Manangk. oeba), de stof die ook voor het tanen der netten gebruikt en uit den bast van den oeba-boom vervaardigd wordt. Hiervan worden eenige stukken gestampt, op water afgetrokken en uitgeperst; het aldus verkregen gekleurde vocht wordt een weinig verwarmd, nadat het met eene kleine hoeveelheid klappermelk vermengd is.

Tot berging van de betelblaren gebruikt de Maleier koperen doozen, sălăpah siriē, en zakken van gevlochten pandan-blad, van leer of katoen, panggoeloeëng siriē geheeten; zijn gambije bewaart hij in de sambang of talaq gambije, kokers van hout, bamboe of een klapperdop gemaakt, terwijl voor de kalk ronde koperen of zilveren doosjes bestemd zijn, die men bărambang noemt. Van al deze bergplaatsen voor de siriē-ingrediënten vindt men afbeeldingen op Pl. LXXXIII bijeen.

Jongen en ouden van beide geslachten maken van de betelpruim een overvloedig gebruik, en zelfs wanneer het gebit niet krachtig genoeg meer is om de harde gambije en pinang te vermalen, ontzegt de oude Maleier zich het genot van zijn pruimpje niet, maar stampt dat fijn in een hoornen vijzel met op en neer beweegbaren bodem, de gobat of giriëq-giriëq.

Om de narcotische eigenschappen van de tabak te verhoogen, mengt men er in Rawas en Lebong het fijngestampte zaad en de gekerfde bladeren onder van Polanisia viscosa DC., eene plant die tot de Capparideeën behoort [2]). Deze plant en ook haar zaad wordt in het dialect der Boven Rawas gindjé genoemd, wat in het Javaansch de naam is van de gewone hennepplant, die in het Maleisch gandja heet. Dat in het Oosten van de hennep een harsachtig vocht wordt verkregen, dat tot een drank

---

[1]) In tegenstelling met den Javaan, verkiest de Maleier de jonge pinang-noot boven de oude.

[2]) Zie daarover verder de Natuurlijke Historie, Afd. XIII, A.

Digitized by Google

bereid of met tabak vermengd als bedwelmend middel gebruikt wordt en den naam van haschîsch draagt, is algemeen bekend. Ook het gebruik van de haschîsch is tot Java en andere eilanden van den Archipel doorgedrongen, en de plant waarvan hier sprake is, schijnt met den naam der hennep genoemd te worden, omdat zij als surrogaat daarvoor dienst doet. Hoewel de gindjé in het wild voorkomt, wordt ze toch op de meeste tabaksvelden geteeld.

Het is wel opmerkelijk, en geschikt om tot nader onderzoek aan te sporen, dat wij nergens in de Manangkabosche landen, waar de plant evenmin zeldzaam is, deze gewoonte hebben aangetroffen.

## VIJFDE HOOFDSTUK.

### BESTUUR, HOOFDEN, STANDEN, INKOMSTEN DER HOOFDEN, HEERENDIENSTEN, BELASTINGEN.

In het tweede deel van dit werk is met enkele trekken het Bestuur geschetst zooals dat in de Gouvernementslanden is geregeld. Ons blijft echter nog over om op deze plaats eenige bijzonderheden van die regeling te vermelden, te wijzen op hetgeen er van de oude toestanden bleef voortbestaan, en in 't kort na te gaan welke de inrichting van het bestuur in Midden-Sumatra was vóór de Europeesche overheersching.

De verwarde legenden omtrent de eerste vestiging der Maleiers in de Padangsche Bovenlanden zijn meermalen en op verschillende plaatsen vermeld. Over den oorsprong van het volk verspreiden zij niet het geringste licht, evenmin als zij het ontstaan ophelderen van den oorspronkelijken regeeringsvorm; het eenige nut van deze verhalen is dat zij, in de landstaal bestudeerd, ons leeren hoe de Maleier denkt en hoe hij die gedachten aan anderen mededeelt; maar dit kan thans geen aanleiding wezen om die vertellingen hier weer te geven.

Dat de Manangkabo-Maleiers of oerang Djambaq de oorspronkelijke bewoners der berglanden van Midden-Sumatra geweest zijn, zal niemand beweren; maar niet twijfelachtig is het naar mijne meening, dat deze volksstam zich eeuwen geleden daar gevestigd heeft en het Hindoeïsme beleed lang voordat de Islam er propaganda maakte. Het werd reeds door ons opgemerkt, dat geen enkele over-

Digitized by Google

levering, geen enkel tot dusver gevonden geschrift, ons het recht geeft tot eenige gissing omtrent de wijze waarop het Manangkabosche rijk ontstond, hoe oud en in den geheelen Archipel bekend dit ook zijn moge.

Van een ouden strijd met de van de Oostkust hier binnengedrongen Javanen, zijn echter vele herinneringen over. Bekend is de legende welke de overwinning van den Javaanschen buffel door den Maleischen tot onderwerp heeft en waaruit de naam Manangkabo wordt verklaard. Maar er zijn ook nog andere overleveringen die daarop betrekking hebben. Nabij de plaats waar de Tăkoeëng zich in de Pangé-an stort, verheft zich op den linkeroever een rotsige heuvel; een smalle pas over dien heuvel draagt het pad dat de onafhankelijke IV Kòtô met het gebied van Soengei-Langsè verbindt. Het is de Kiliran-Djaow of Javaansche slijpsteen, de groef die, naar het verhaal luidt, onstond, toen het groote leger der Javanen naar de Bovenlanden trok en ieder der strijders zijn klewang sleep op de rots. Het beslissende gevecht waarin het Javaansche leger vernietigd werd, of, juister gezegd, het verzoeningsfeest waarop de overgebleven Javanen werden vermoord, had volgens de overlevering plaats op de groote vlakte waarover de weg van Si-Djoendjoeëng naar Si-Loengkang leidt. Jaren lang zou men die plek vermeden hebben wegens den stank van zoovele rottende lijken, en nog tegenwoordig heet de plaats Padang-Si-Boesoewq, de stankvlakte.

Deze overleveringen en het feit dat in de taal sporen van het Javaansch gevonden worden, geven m. i. recht tot de meening, dat tijdens den bloei van Mådjåpait een vergeefsche poging gewaagd werd om ook Manangkabo te veroveren, een rijk dat misschien eerst toen dien naam heeft gekregen.

Ofschoon wij ons van alle gissingen over de herkomst der Manangkabo-Maleiers en over den weg langs welken zij kwamen, wenschen te onthouden, gelooven wij toch met zekerheid te kunnen beweren, — en verschillende overleveringen wettigen dit gevoelen, — dat zij zich het eerst vestigden op de hellingen van den Merapi of Goenoeëng bäăpi, en dat zich van daaruit volksplantingen verspreid hebben over een groot gedeelte van Midden-Sumatra, zelfs tot aan de Oostkust, en over het zoogenaamde Maleische Schiereiland.

Het spreekt vanzelf, dat de oude instellingen het zuiverst bewaard bleven in die landstreek welke wij als het centrum van het volk hebben te beschouwen, en dat de afwijkingen en wijzigingen van die gebruiken des te grooter en te meerder in aantal worden, naarmate men zich van dat middelpunt verwijdert. De juistheid dezer stelling zal uit het vervolg van dit hoofdstuk telkens blijken.

Nergens treffen wij, in de geschiedenis der oostersche volken, vorsten aan die, zonder een zweem van gezag, zulk een roep van grootheid en macht hebben weten te vestigen als de Daulat Jang-dipertoean van Manangkabo. Zij waren voorwerpen van vereering, geen despoten. De Manangkaboërs mogen een volk gevormd hebben,

Digitized by Google

hun land was geen staat; de negari of hoogstens de vereeniging van eenige negari's, door gemeen belang verbonden, dat was de staatkundige eenheid. Zoo was het rijk van Manangkabo niet anders dan een verzameling van zelfstandige negari's, die den vorst als een hooger wezen vereerden en hem bij zijne jaarlijksche rondreizen schatting brachten, in den vorm van een huldegift.

Het Maleische volk bestond oorspronkelijk uit vier stammen, soekoe geheeten, nl. Kòtô, Piliang, Bodi en Tjeniagô [1]); uit die stammen zijn in den loop der tijden andere ontstaan (en zooals wij straks zullen zien, neemt dat aantal nog steeds toe), die ook soekoe genoemd worden. Dit is echter een misbruik, daar in het woord soekoe de beteekenis van vierde gedeelte ligt opgesloten [2]).

Die vermeerdering van het aantal soekoe's was een natuurlijk gevolg van de toeneming der bevolking, die, om in haar onderhoud te kunnen voorzien, zich moest verspreiden, die hare belangen moest verdeelen en verplaatsen, en die langzamerhand behoefte begon te gevoelen aan een nauweren band dan die welke de stam-soekoe bijeenhield.

Toen bovengenoemde vier stam-soekoe's nog niet in meerdere gesplitst waren, schijnen er groote staatkundige omwentelingen onder de Manangkaboërs te hebben plaats gegrepen, en vormden zich twee partijen, van welke twee broeders de leiders waren, nl. Datoewq-Katoemanggoengan en Păpăti-Săbatang. Gene vertegenwoordigde de conservatieve richting, de richting van hen die zich gestreng aan de oude instellingen en gebruiken wenschten te houden; deze was het hoofd van de minder behoudenden, die onderling overleg, moepăkat, stelden boven een slaafsche navolging van alles wat de vaderen deden. Tot een scheuring kwam het echter niet, want hoewel, naar luid van de overlevering, de soekoe's Kòtô en Piliang de leer van Datoewq-Katoemanggoengan volgden, en Păpăti-Săbatang zijn meeste aanhangers vond onder het volk van de soekoe's Bodi en Tjeniagô, wonen thans beide partijen overal dooreen, en weten vele Maleiers zelfs niet tot welke der beide laré, — zoo heetten de beide partijen, — zij behooren. Trouwens men mag met zekerheid beweren, dat de leer van Păpăti-Săbatang onder de tegenwoordige Maleiers de meeste aanhangers heeft.

De vier stammen waren nauw verbonden; want er werd geen negari gesticht dan door de vier soekoe's gezamenlijk, of, beter gezegd, eene nederzetting werd geen negari, trad niet zelfstandig op, zoo lang zij geen personen bevatte tot elk van de vier soekoe's behoorende. Thans, nu de meeste negari's uit leden van meer dan vier soekoe's bestaan, spreekt men nog altijd van negari băkaămpè soekoe, d. i. een negari heeft, of is samengesteld uit, vier soekoe's.

---

[1]) Ook Tjiniagô en Tjoeniagô uitgesproken.

[2]) Men kan echter niet altijd een vierde door săsoekoe vertalen.

Digitized by Google

Nog van een andere verdeeling in stammen maakt de legende gewag en wel eene die afhankelijk is van de woonplaats. Daar waren eens, zoo luidt het verhaal, vier koningskinderen, waarvan het eerste gesproten was uit het huwelijk van den vorst met eene vrouw, het tweede uit zijn echtverbintenis met een tijger, het derde schonk hem een vrouwelijke hond, het vierde werd geboren uit zijn huwelijk met een kat. Die kinderen zouden de stamvaders zijn van de bewoners van Tanah-data, van Loehaq[1]) Agam, van Koeboeëng[2]) Tigô-balé en van Ranah[3]) Limô-poeloew; nog tegenwoordig rekenen de inwoners van Tanah-data zich de edelsten en noemen de overigen tijger- honden- en kattenkinderen.

In iedere negari kon een persoon of een gezin zich komen vestigen, onverschillig tot welke soekoe zij behoorden, en daarbij verwierf men dezelfde rechten en aanvaardde men dezelfde verplichtingen als zij die reeds vroeger deel uitmaakten van de negari. Vestigden zich, b.v., in eene negari personen van de soekoe Piliang, dan voegde men, ter onderscheiding, bij den naam Piliang den naam van de plaats hunner herkomst. Zoo sprak men van Piliang Koempai, waarvan later het Piliang verloren ging en alleen het Koempai behouden bleef, dat nu als de naam eener bijzondere soekoe werd beschouwd. Op deze wijze zijn onderscheidene der tegenwoordige soekoe's ontstaan, maar ik zou niet durven beweren dat allen zoo ontstonden. Onder de meer algemeene namen van soekoe's treft men de volgende aan:

| | |
|---|---|
| Mălajoe. | Tjeniagô. |
| Tăpang of Pătăpang. | Si-Koembang. |
| Piliang. | Koempai. |
| Tandjoeëng. | Bèndang. |
| Batoe adjoeëng. | Dălimô. |
| Koetianjije. | Pisang. |
| Kòtô. | Bălansiang (Balai măsiang). |
| Panai. | Goetji. |

Al de hoofden der verschillende soekoe's vormden het bestuur eener negari; want de soekoe had niet één, maar verscheidene hoofden, en wel evenveel als er familiën, boeah paroeï, kampoeëng, waren, die de soekoe samenstelden. Hierbij zij opgemerkt dat kampoeëng in de Manangkabosche landen nooit de beteekenis heeft van dorp, zooals het spraakgebruik der Indo-Europeanen allicht zou doen vermoeden; het woord drukt een familieband uit, en wordt ook gebruikt om de bijeenstaande huizen, door de familie bewoond, aan te duiden; met het oog op dit laatste zou men het dus door wijk kunnen vertalen, dat echter de beteekenis niet ten volle teruggeeft. Somtijds verstaat men onder boeah paroeï de familie in

[1]) Gewest. [2]) Dal, laagte; eigenlijk: modderpoel, zooals die waarin olifanten en karbouwen zich wentelen. [3]) Vlakte.

Digitized by Google

engeren zin, de nakomelingen van een nog levenden of overleden niniëq, mits niet de eerste die zich in de streek vestigde; hierin ligt derhalve nog een onderscheid tusschen boeah paroeï en kampoeëng.

In de eerste tijden was in iedere familie de oudste stamvader het hoofd, maar later werd, bij overlijden van den oudsten, door de familie een familiehoofd gekozen uit de broeders en de zusterszonen van den overledene. Men koos dengene die zich door meerdere ontwikkeling en handigheid boven de anderen onderscheidde. Zich tegen die keuze te verzetten zou de andere rechthebbenden eenvoudig belachelijk hebben gemaakt in de oogen hunner kampoeëng-genooten. De keuze van een nieuw familiehoofd had niet zelden plaats gedurende het leven van den titularis, en hem werd dan goedkeuring gevraagd van het genomen besluit.

Die familiehoofden droegen den naam panghoeloe, welke woord de voorste, de eerste beteekent. Allen waren gelijk in rang, doch de panghoeloe van de oudste familie in elke soekoe had de eereplaats in de vergadering, răpè, der familiehoofden. Men noemde hem pànghoeloe poetjoewq of enkel poetjoewq, eigenlijk de naam van het kruingedeelte van sommige gewassen waaruit de nieuwe bladeren voortspruiten. Dezelfde hoofden droegen ook de namen tiang pandjang en pitoenggoew.

Wanneer er in de negari zaken moesten behandeld worden van algemeen belang, dan kwamen al de poetjoewq's bijeen, als afgevaardigden van hunne soekoe's. Naar gelang van hun aantal sprak men van de panghoeloe of van de datoewq nan bălimô of bătoedjoew, d.w.z. de vijf of de zeven panghoeloe's. In die vergadering presideerde de panghoeloe van de soekoe waartoe de eerste bewoners van de plaats behoorden.

Iedere negari heeft haar eigen overlevering omtrent haar ontstaan, en wij hadden dikwijls gelegenheid op te merken, dat in het zuiden der Padangsche Bovenlanden al die overleveringen op elkander gelijken.

De eerste niniëq, Datoewq A. of B., kwam van Păriangan-Padang-pandjang en nam de landstreek in bezit. Later kwamen meerdere personen zich vestigen nabij de door hem ontgonnen landen, en werden de grenzen bepaald tusschen hun gebied en de streken door de volgelingen van andere niniëq's bewoond. Bij een toenemende bevolking ontstond ras de behoefte aan het vestigen van de negari; balai en moesadjid werden gebouwd, en men begon elkander te helpen aan het oprichten van meer duurzame woningen en het aanleggen van waterleidingen voor het besproeien der sawah's. Tegen overvallen van buiten werd het dorp versterkt door grachten en door wallen van riviersteenen of aarde opgeworpen, koeboe en pari geheeten, en met doorn-bamboe beplant. Nam de bevolking te sterk toe, dan vormden zich kleinere nederzettingen, tărataq, die, wat rechten en verplichtingen aangaat, met het moederdorp verbonden, bătali, bleven.

Digitized by Google

Vóór het ontstaan der negari waren er, behalve de later te bespreken hoofden des gezins in engere beteekenis, alleen panghoeloe's, maar niet zoodra was de negari geboren, of er ontstond behoefte aan meerdere waardigheidsbekleeders; want eischten de kerk en de rechtspraak de hare, ook de ontelbare twisten en oorlogen met aangrenzende dorpen maakten een gilde van aanvoerders en voorvechters noodzakelijk. De personen die de panghoeloe's in iedere soekoe ter zijde stonden, waren vooreerst de manti, wiens functiën bij ons door de ambtenaren van het openbaar ministerie worden vervuld; voorts de malim, die in godsdienstzaken adviseerde, en eindelijk de doebalang, in het zuidelijkst gedeelte van — en in sommige streken buiten het Nederlandsch gebied păgawei genoemd, die als toengkè panghoeloe in vredestijd de uitvoerder was van de besluiten der răpè panghoeloe en in oorlogstijd de voorvechter. Daar waar vaste belastingen werden geheven, was tevens aan den păgawei de inning daarvan opgedragen [1]).

Ontstonden er geschillen die niet door de hoofden konden worden bijgelegd, dan werd de oorlog verklaard, die aan de moedigsten en geslepensten de gelegenheid opende voor diefstal en roof van menschen en vee. Eenmaal per week kwamen de partijen elkander in 't open veld bevechten, d. w. z. de doebalang's verschenen op de versterkingen en bestookten elkander met steenworpen en geweerschoten, waarbij zij vergezeld waren en aangemoedigd werden door hunne dorpsgenooten en door de vrouwen, die voedsel en drank aanbrachten. Waren er tanah rădjô, dan werden deze tot strijdperk gekozen, omdat die kleine stukken grond, op de grenzen der negari's gelegen en voor niemand van eenig nut, ter vrijwaring van de verantwoordelijkheid door het solidariteitsstelsel opgelegd, tot onzijdig grondgebied waren verklaard. Waar geen tanah rădjô bestond, werd voor de kampplaats een terrein gehuurd, waarvoor beide partijen 6 realen 1 koepang moesten betalen. Slechts zelden werd men handgemeen, maar wanneer zulks geschiedde en er dooden of gewonden vielen, dan werd de strijd gewoonlijk gestaakt en het geschil bijgelegd.

Een roode doek aan een woning in de vijandelijke negari opgehangen, was het teeken dat de oorlog, parang adat of parang batoe, verklaard was; terwijl een gele pajoeëng, van wege den daulat op de strijdplaats geplant, diens hoog bevel te kennen gaf om het gevecht te staken, — een voorschrift dat echter dikwijls niet werd nagekomen.

Nog moeten wij hier van de adat-bepaling melding maken, waarbij het aan eenige kategoriën van personen, o. a. aan de goudsmeden, toegestaan was als onzijdige personen het vijandelijk grondgebied te betreden. Zij dankten dat recht

---

[1]) Manti waarschijnlijk slechts een verminkte vorm van het bekende mantri, gelijk doebalang een verbasterde vorm van hoeloebalang. Malim is het Arabische مُعَلِّم.



Digitized by Google

aan hun geleerden voorvader Tjăti-Bilang-Pandai, die in de overleveringen van het Manangkabosche rijk zulk een groote rol speelt.

Al de bovengenoemde waardigheden waren erfelijk in de geslachten waaruit met gemeen overleg de eerste titularis gekozen was. Dat die erfelijkheid, voor zoover de panghoeloe's betreft, verklaard wordt door de uitdrukking panghoeloe săăndikô, houd ik voor een onjuiste opvatting. De adatregel luidt:

Rădjô sădaulat;
Panghoeloe săăndikô;
Oerang toewô săoendang-oendang;
Malim săoegamô;
Manti samô săkatô;
Doebalang samô sămaloe.

Daarvan werd mij de uitdrukking andikô verklaard en omschreven door: „Katô nan băna, mămăkai nan ădije, mamboeang nan tjaboewe, bădjalan nan loeroejs"; — dat wil zeggen: hunne woorden moeten waar zijn, zij moeten het goede handhaven en alles vermijden wat tot verwarring en twist aanleiding kan geven; hun levenswandel moet onberispelijk zijn [1]).

Het negari-bestuur bleef zelfstandig, ook dan wanneer verscheidene negari's zich met elkander tot ééne confederatie verbonden, zooals in het belang van de bewoners eener landstreek of van een zelfde dal langzamerhand regel werd. Die bondgenootschappen werden benoemd naar het aantal kòtô's, dorpen, dat zij telden, en zoo treft men nog tegenwoordig in verschillende streken, zoowel in als buiten het Nederlandsch grondgebied de III, IV, V, VI, VII, IX, X, XII, XIII, XX en L Kòtô aan.

De toestand hier door ons beschreven, bleef echter niet overal bestaan. In het zuidelijk deel der Padangsche Bovenlanden en daarbuiten, in Rantau-di-baroew, vinden wij het patriarchaal bestuur reeds door een meer autocratisch verdrongen, de macht der panghoeloe's gedaald, boven hen een eenhoofdig bestuur in den persoon van den rădjô met rijksgrooten naast zich, sandi rădjô of oerang gadang rădjô, als plaatsvervangers en raadslieden. Tusschen dezen en den vroeger beschreven regeeringsvorm treft men een overgang aan in die negari's waar een der poetjoewq's den titel van rădjô panghoeloe voert, een naam die zijn suprematie duidelijk aanwijst.

---

[1]) Zulke Maleische omschrijvingen helpen doorgaans niet veel om den grammaticalen zin der woorden te verstaan, die in die korte, praegnante adat-regelen veelal zeer duister is. De vergelijking der beteekenis van andika in 't Jav. en Soend. brengt tot de meening, dat dit woord hier bevelen, voorschriften moet beteekenen, en daar het voorvoegsel să eenheid, gelijkheid, overeenstemming aanduidt, zou men wellicht als volgt kunnen vertalen: »De rădja's zijn één in hun waardigheid, de panghoeloe's in hun bevelen, de oudsten in het zich gedragen naar de wetten, de malim's in handhaving der godsdienstige voorschriften; de manti's zijn allen één in woord, de doebalang's één in (eer en) schande."

Digitized by Google

De rădjô panghoeloe wordt ook toengganei genoemd, een titel die elders slechts aan 't hoofd des huizes gegeven wordt. In de streken waar rădjô's het bewind voeren, zegt de overlevering, dat zij werden aangesteld door — en de plaats vervingen van den vorst van Manangkabo, ja, een enkele, zooals die van Păsimpai, heet af te stammen van een zoon van dien vorst, wien door zijn vader de landstreek Păsimpai als apanage werd geschonken. Aan zoodanige schenking of benoeming ontleenden dan de rădjô's het recht van belasting heffen, waaruit men mag opmaken, dat ook de vorsten van Manangkabo eertijds de kosten hunner hofhouding uit vaste belastingen bestreden.

Wanneer een landstreek een bondgenootschap vormde, had men niet zelden meerdere rădjô's die te zamen het bestuur voerden. Nu eens stond een hunner boven de anderen, zooals in Soengei-Pagoe, waar vier rădjô's waren met den rădjô-di-sambah als eersten vorst; dan weder hadden allen gelijken rang, zooals in de XII Kòtô en de Rantau-Batang-Hari, waar wij rădjô nan tigô silô, drie samenzittende of tegelijk regeerende rădjô's, aantreffen. De broeder van den rădjô werd rădjô moedô genoemd en deze had als rijksbestuurder dikwijls alle macht in handen.

Op den regel dat rădjô uitsluitend de titel is voor een mannelijke waardigheid, komt in de Manangkabosche landen, zoover mij bekend is, niet meer dan één enkele uitzondering voor. Soengei-dòré, een negari die tegenover Poelau-Poendjoeëng aan de Batang-Hari gelegen is, wordt bestuurd door een vorstin, wier titel Rădjô-Poetih is. Zij behoort tot het vorstengeslacht van Poelau-Poendjoeëng; dáár volgt de mannelijke erfgenaam op, te Soengei-dòré de vrouwelijke.

Het gebied der rădjô's strekt zich niet zelden slechts over een enkele of over weinige negari's uit; waaruit volgt, dat de macht van ieder dier staatjes zeer onbeduidend is. De machtigste rădjô der Rantau-Batang-Hari, Bagindô-Ratoe van Si-Goentoewe, kan niet meer dan eenige honderden gewapenden op de been brengen.

Laat ons thans, alvorens tot de beschouwing van het bestuur in Djambi, Rawas en Lebong over te gaan, nog eerst een blik werpen op de veranderingen die sedert de Europeesche overheersching in het inlandsch bestuur der Manangkabosche landen hebben plaats gehad.

Te verwonderen is het niet, dat langzamerhand door het Ned.-Indisch bestuur getracht werd naar meer centralisatie dan mogelijk was bij de veelhoofdige soekoeregeering, dat de familie-hoofden op den achtergrond traden en de poetjoewq, of degeen die hem als afgevaardigde der panghoeloe's verving, beschouwd werd als de eerste in de soekoe; zelfs is het niet onwaarschijnlijk dat het overheerschende ras, door onvoldoende kennis van de ware toestanden — een gevolg van volstrekte onbekendheid met de landstaal — zich den poetjoewq voorstelde als h e t hoofd van de soekoe; want in alle geschriften uit de eerste tijden onzer vestiging wordt van een

Digitized by Google

panghoeloe soekoe Malajoe, panghoeloe soekoe Kòtò enz. gesproken, alsof er in iedere soekoe slechts één panghoeloe was.

Toen dan ook het bestuur genoegzaam geregeld was, werd over iedere soekoe in elke negari een panghoeloe soekoe aangesteld, waarvoor de persoon genomen werd dien de volkskeuze aanwees, wanneer tegen zijne aanstelling bij het Gouvernement geene bezwaren bestonden.

In tegenstelling van de adat-panghoeloe's werden deze gezaghebbenden door de bevolking panghoeloe ròdi, d. i. panghoeloe's voor de heerendiensten, genoemd [1]).

Over iedere negari werd een panghoeloe aangesteld om boven de gezamenlijke panghoeloe soekoe te staan, met den titel panghoeloe kăpalô; en een vereeniging van negari's, die laré genoemd werd en waarvoor in den regel de oude bondgenootschappen genomen werden, kreeg tot bestuurder een toeankoe laré, een larashoofd. Bij de benoeming dezer beide hoofden wordt steeds de volkskeuze geraadpleegd en gewoonlijk in overeenstemming met deze gehandeld. Waar oorspronkelijk rădjô's waren, werden dezen meestal tot negari- en larashoofden gekozen. Hier heeft echter het woord laré een andere beteekenis dan die welke wij vroeger leerden kennen; want toen was het de naam voor de partijen waarin het volk zich verdeelde, ten gevolge der twisten over de toepassing van de adat [2]).

Uit het eerste deel van dit werk kan blijken, dat hetgeen wij hier omtrent den bestuurstoestand als regel meêdeelden, niet zonder uitzonderingen is. Soms hebben meerdere soekoe's slechts één soekoehoofd, en ook ziet men niet zelden meerdere negari's onder één panghoeloe kăpalô vereenigd. En als gevolg van de versnippering der soekoe's treft men ook een enkele maal in denzelfden stam twee of drie panghoeloe's aan.

De eerbied dien de Maleier aan zijne hoofden betoont, is in 't algemeen niet groot, iets waartoe de wording der maleische samenleving gereedelijk aanleiding gaf. De adatregel (die echter niet in allen deele een afspiegeling is van de werkelijkheid): „Rădjô adije rădjô di sambah, Rădjô lalin rădjô di sangga [3])," wijst er reeds op, dat de persoon niet om den stand geëerbiedigd moet worden, maar dat wel degelijk zijn handel en wandel ontzag en achting moeten afdwingen. In waarheid bestaat er dan ook geen groote afstand in ontwikkeling tusschen de verschillende leden der Maleische maatschappij en weten de hoofden zich maar weinig boven hunne onderhoorigen te verheffen. Maar waarheen die adat-regel ons ook in theorie zou kunnen leiden, in de praktijk vinden we dat zij die hoofden zijn volgens de adat,

---

1) Ròdi is eene omzetting van ordi, ons order.

2) Ook treft men het woord aan in de uitdrukking: bădije nan sălaré, bădije nan doewò laré, een éénloop-, een tweeloop-geweer.

3) D. i. de rechtvaardige vorst wordt geëerd; de vorst die de wetten verkracht, wordt gewraakt.

Digitized by Google

hooger in achting staan dan de van regeeringswege aangestelde inlandsche ambtenaren, tenzij deze tot de poetjoewq-familie behoorden, alvorens zij aan hun benoeming den titel panghoeloe of toeankoe dankten.

Het eenvoudigste eerbewijs bij de Maleiers is de groet, sălám, zooals wij dien op blz. 118 beschreven; het aanbieden van den knapzak met tabak en sirië gaat gewoonlijk daarmede gepaard.

In tegenwoordigheid van een meerdere in rang of jaren te blijven staan is niet welvoegelijk, en wanneer men voor een rădjô verschijnt, eischt de adat een andere wijze van zitten dan het gewone băsilô, 't zitten met gekruiste beenen. Dan moeten de beenen naar ééne zijde op den grond liggen, ongeveer op de manier van het zitten der vrouwen.

Alvorens op die wijze plaats te nemen, ontbloot men het hoofd en maakt de sambah, waartoe men, op de knieën liggende, het lichaam voorover buigt met het hoofd ter aarde en de beide tegen elkander geplaatste handen omhoog, zoodat de duimen de kruin van het hoofd raken. Tot drie malen wordt die groet herhaald.

Het verschil in stand is, zooals wij reeds gezegd hebben, niet scherp afgebakend. Twee standen, mits dit woord niet in de strenge beteekenis worde opgevat die men daaraan in onze taal hecht, bangsô of bansô, zou men in de zuidelijke Padangsche Bovenlanden kunnen onderscheiden, dien der oerang patoeï en dien der oerang banjaq. Voor de Manangkabosche landen buiten het Nederlandsch gebied moet daarbij nog een derde gevoegd worden, die van de andere door een veel grootere klove gescheiden is, namelijk dien der slaven en pandelingen, lătjië of boedaq en oerang hambô of kamanăkan di bawah loetoeï genoemd, aan welke wij straks een woord zullen wijden.

Tot de oerang patoeï behooren de oerang ampè djinijs, de waardigheidsbekleeders in de soekoe, die wij vroeger reeds noemden: de panghoeloe, malim, manti en doebalang; voorts de geestelijkheid of oerang oegamô, namelijk de imám, katib, bilál, păkië en lăbai, en eindelijk de oerang tjadiëq pandai, dat zijn zij die, vertrouwd met de adat, zich onderscheiden door ondervinding en welbespraaktheid, eigenschappen die meestal gepaard gaan met meerdere gegoedheid.

Alle andere personen behooren tot den stand der oerang banjaq.

De adat-panghoeloe's, door de bevolking ook panghoeloe andikô, of, elders, panghoeloe soerambi genoemd, worden ook wel met den naam van panghoeloe kampoeëng aangeduid, en eenigszins als wijkmeesters beschouwd. Met hunne benoeming laat het Gouvernement zich niet in, evenmin als met hunne bezoldiging. Zij zijn het die de bevelen van den panghoeloe soekoe ontvangen en aan hunne anaq boeah, onderhoorigen, overbrengen.

Behalve de reeds genoemde treft men nog panghoeloe's limbagô aan. Dezen titel kan iedere vrije Maleier zich verwerven. Zelfs een gewezen pandeling kan

Digitized by Google

panghoeloe limbagô worden, of, wat, zooals we straks zullen zien, daarmede gelijk staat, een titel aannemen met het praedicaat datoewq. Daarvoor heeft hij slechts aan de gezamenlijke panghoeloe's van de negari 20 realen uit te keeren en een feest te geven aan de oerang patoeï, dat mandjamoekan negari genoemd wordt. In de gewesten onder ons bestuur zijn deze panghoeloe's van persoonlijke heerendiensten vrijgesteld, hetgeen tot veel misbruik aanleiding geeft en alleen de reden is waarom vele gegoeden den rang van panghoeloe limbagô koopen; want aan het inlandsch bestuur krijgen zij daardoor geen deel. De meening echter dat deze geld-aristocratie, als wij 't zoo noemen mogen, vreemd is aan de Maleische maatschappij, en alleen een uitvloeisel van de door het Gouvernement ingestelde heerendiensten, is onjuist; want ook buiten ons gebied, bijv. te Poelau-Poendjoëëng, treft men vele zulke panghoeloe's aan. De koopsom voor den titel behoort dáár tot de inkomsten van den rădjô.

Terwijl de waardigheid van adat-panghoeloe erfelijk is, vervalt die van panghoeloe limbagô met den dood.

Het schijnt niet overbodig hier even aan te stippen, dat de titels van imâmen katib-adat die men in sommige streken aantreft, en die evenzoo eeretitels zijn, zonder op eigenlijke kerkelijke functiën te wijzen, geenszins, zooals door sommigen beneerd wordt, op dezelfde wijze als die van panghoeloe limbagô te verkrijgen zijn. Bij het grondvesten der negari's en later bij het ontstaan der confederaties werden bepaalde soekoe's of negari's aangewezen waaruit de personen voor deze betrekkingen gekozen moesten worden.

Eerst in 1876 had binnen het Gouvernement Sumatra's Westkust de vrijverklaring der slaven en pandelingen plaats, hoewel het Regeeringsreglement uitdrukkelijk bepaalde, dat met 1 Januari 1860 de slavernij in geheel Nederlandsch Indië zou zijn afgeschaft. Het bestuur betaalde de belasting, isi-adat, die aan de panghoeloe's moest worden voldaan, en bekostigde de feesten waarbij de vrijverklaarden met hunne vroegere meesters aanzaten, en met welke de te lang verschoven maatregel besloten werd. De kosten beliepen voor het geheele Gouvernement *f* 393,964, namelijk *f* 359.614 voor de residentie Tapanoeli en slechts *f* 34,350 voor de Padangsche Bovenlanden [1]).

Nog onlangs, den 17den April 1880, werd de slavernij in het pas onder Nederlandsch bestuur gebrachte landschap Pangkalan-Kòtô-baroe afgeschaft en kregen 188 personen, aan 19 meesters behoorende, de vrijheid, waarvoor het Gouvernement *f* 1500 betaalde, nl. *f* 216.60 voor isi-adat aan de panghoeloe nan doewô balé (20 reaal of *f* 11.40 per slavenhouder), en het overige voor 't feest der vrijverklaring.

---

[1]) Zie Kol. Verslag 1877, bl. 75.

Digitized by Google

Komen dus binnen het Nederlandsch-Indisch grondgebied in Midden-Sumatra geen slaven meer voor, daarbuiten is hun getal nog aanzienlijk. In de onafhankelijke staatjes is als rădjô hij het machtigst, die de meeste slaven bezit om zijn velden te bearbeiden en de wapens voor hem te voeren.

Voor de niet vrije personen in Midden-Sumatra is de naam „slaven" niet geheel juist, ten minste niet, wanneer men daarbij denkt aan slaven als in de Nieuwe wereld. De boedaq of lătjië zijn gekochte of geroofde personen of hunne afstammelingen. Zij die in 1876 werden vrijverklaard, waren voor 't meerendeel nakomelingen van menschen die gedurende de padri-oorlogen gevangen genomen en daarna verkocht waren.

De personen die ter kwijting van schuld hunne schuldeischers dienen, vormen de groep van de kamanakan di bawah loetoeï, de zusterskinderen onder de knie. Het zijn de zoogenaamde pandelingen, die door 't betalen hunner schuld weder vrij worden, en wel lăpé oenggé, zoo vrij als een vogel, in tegenstelling van degenen die door hunne meesters werden vrijverklaard als belooning voor trouwe diensten, en die men lăpé ajam, zoo vrij als een kip, noemde. Deze laatsten waren gehouden bij hun meester te blijven inwonen en hem bij den arbeid te helpen. Hun maatschappelijke toestand ligt uitgedrukt in den volgenden adat-regel: „Indaq bolië mămăkai nan patoeï, roemahnjô indaq bolië băpoentjaq, doedoewq indaq bolië săhamparan, tagaq indaq bolië săpămatang." De vertaling luidt: „zij mogen zich niet kleeden als vrije Maleiers, hun huizen mogen geen hoorns hebben, het aanzitten met vrije Maleiers is hun verboden (bij den maaltijd en bij feesten bedienen zij dezen) en in tegenwoordigheid van vrije Maleiers behooren zij eerbiedig neer te hurken" [1]). Met dezen maatschappelijken toestand stemt hun rechtstoestand overeen; ook daarin staan zij bij den vrijen Maleier ten achteren.

Mishandeling van slaven kwam en komt nog slechts hoogst zelden voor en over 't geheel is hun lot niet te vergelijken met dat hunner Afrikaansche broeders. Trouwens een goede behandeling is in 't belang der meesters; want zoo heel moeielijk zou het een slaaf niet vallen, door de vlucht binnen Gouvernements grondgebied zijne vrijheid te herwinnen. Maar voorbeelden komen daarvan niet voor. Zoo weinig verschilde in sommige streken het lot van slaven en van vrijen, dat bij de emancipatie sommigen verkozen in dezelfde verhouding tot hunne meesters te blijven, met wie zij dan ook als 't ware deel van hetzelfde gezin uitmaakten.

Wij moeten thans ook met een enkel woord spreken over de inkomsten die de inlandsche hoofden in de Manangkabosche landen, binnen en buiten ons gebied, genieten, en over de verplichtingen die, in den vorm van heerendienst en belastingen, op de bevolking rusten.

---

1) Letterlijk staat er: zij mogen niet met hen op dezelfde sprei of mat zitten, zij mogen niet met hen op hetzelfde sawah-dijkje staan.

Digitized by Google

Van Gouvernementswege genieten alleen die hoofden vaste inkomsten welke zijn aangesteld of een akte van erkenning ontvangen hebben. De larashoofden worden met *f* 80 en de panghoeloe's kăpalô met *f* 20 's maands bezoldigd, en beide deelen met de panghoeloe's soekoe de koffieprocenten, bestaande in een gulden voor ieder door de bevolking geleverd pikol koffie. Bovendien ontvangen die hoofden welke zitting hebben in de rapats [1]), al de larashoofden en eenige der panghoeloe's kăpalô, een deel van de gelden die de eischers in burgerlijke gedingen hebben te storten bij het aanbrengen hunner zaak.

Vóór den 1sten November 1875, toen de bevolking van Sumatra's Westkust nog in het bezit was harer eigene rechtspleging, werd aan de hoofden bij wie een geding werd voorgebracht, de zoogenaamde taije amé betaald, een geschenk in geld, gewoonlijk van beide partijen, waarbij niet zelden van 't vreemde beginsel werd uitgegaan, dat wie 't meeste betaalde het recht aan zijne zijde had. De straffen voor misdrijven en overtredingen bestonden, zooals wij later zullen zien, hoofdzakelijk in boeten, die ook een belangrijk deel der inkomsten van de hoofden uitmaakten. De eigenlijke volkshoofden, de adat-panghoeloe's, trokken van die inkomsten weinig of niets, daar ze grootendeels ten bate kwamen der bovengenoemde dignitarissen, die hun mandaat van het Gouvernement ontvingen.

Geheel anders is het buiten ons gebied, en ook op de enkele afgelegene plaatsen daarbinnen die, omgeven door nagenoeg ontoegankelijke wildernissen, vreemd blijven aan onze beschavende(!) verordeningen en ordonnanciën, maar zich dan ook terecht of ten onrechte ontheven rekenen van de verplichting om op te komen in heerendienst of koffie te leveren voor de veilingen te Padang.

In de kleine staatjes waar rădjô's de macht in handen hebben, ontvangen de panghoeloe's slechts het kleinste deel der taije amé en ook alle andere inkomsten moeten zij daar met den rădjô deelen.

De bron die we boven noemden, de rechtspleging, vloeide het mildst, maar bovendien, evenals bij alle volken op gelijke beschavingshoogte met de Maleiers, genieten de hoofden tal van huldegiften en belastingen, die, hoewel niet wettelijk verordend, zelfs binnen ons gebied nog heden worden opgebracht. Voor den verkoop van een koe, bijv., wordt 50 cents, voor dien van een buffel *f* 1 betaald, en evenveel voor ieder dier dat geslacht wordt. Het hart en de tong van het geslachte vee wordt aan de hoofden geschonken, en de longen vallen den doebalang ten deel. Wordt er een feest gegeven, dan ontvangen de hoofden meer of minder, naar gelang dat een buffel, een koe of een geit of slechts eenige kippen geslacht worden. Bij verkoop of verpanding van grond, bij vestiging in een negari,

[1]) De rechtbanken die in werking traden met de invoering der nieuwe rechtspleging op 1 November 1875.

Digitized by Google

bij 't inzamelen van boschproducten, bij de jacht, bij verkoop van handelsgoederen, bij overlijden, bij hanengevechten [1]) en bij zoovele gelegenheden meer, wordt aan de hoofden een belasting betaald, hetgeen men măïsi adat noemt, voldoen aan de adat, of mănoewang limbagô, de huldegift betalen. Het voorschrift luidt: „Adat di isi, limbagô di toewang" [2]).

Als voorbeeld van de belastingen, behalve die welke de adat voorschrijft, door de hoofden buiten ons gebied in de Manangkabosche landen geheven, laat ik hier volgen wat mij daarvan bekend is in het onlangs bij het Gouvernement van Sumatra's Westkust ingelijfde gedeelte van Pangkalan-Kòtô-baroe.

Die belastingen waren drie in getal en werden genoemd pangiritan tăroeboewq, ròdi tăroeboewq en hăsije manggalé. Van deze is de eerste de oudste en werden de beide laatste ingevoerd, nadat zekere Datoewq-Padoekô-Sindôrô in die streek den meesten invloed had gekregen en er de sedert tot stand gebrachte onderwerping aan het Nederlandsche gezag had voorbereid.

De beide eerste belastingen, die respectievelijk ten goede kwamen aan de Datoewq limô soekoe, hoofden der vijf soekoe's, en aan evengenoemden Padoekô-Sindôrô, werden geheven van alle ingevoerde of doorgevoerde troeboek [3]), en bedroegen 1 van iedere 100 stuks en 25 cents van dezelfde hoeveelheid.

De hăsije manggalé, belasting op handeldrijven, werd betaald van alle andere handelsgoederen, ten behoeve der gezamenlijke panghoeloe's, die twaalf in getal zijn.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Voor | een | kist | zijde bedroeg die | *f* 20 |
| „ | „ | pikol | katoen | „ 1 |
| „ | „ | „ | trassi [4]) | „ 1 |
| „ | „ | „ | ambalau [5]) | „ 1 |
| „ | „ | „ | lood of tin | „ 1 |
| „ | „ | „ | kruid | „ 1 |
| „ | „ | „ | getah | „ 1 |
| „ | „ | „ | tabak | „ 1 |
| „ | „ | karbouw per stuk | | „ 0.25 |

voor lijnwaden, goud en zilverdraad *f* 5 van iedere *f* 250 aan waarde.

---

[1]) Deze betaling heeft natuurlijk niet meer plaats sedert het hanenvechten verboden is. Vroeger werd van 5 tot 10 % geheven, en nog geen twintig jaar geleden werd het recht van die heffing door de hoofden van Si-Djoendjoeëng aan een Chinees verpacht.

[2]) Ook: di toengi.

[3]) Een visch, Alausa macrura. Hier is vermoedelijk telor troeboek, de kuit van de troeboek bedoeld. De troeboek, die vooral in de Brouwerstraat in het rijk van Siak gevangen wordt, levert in hare kuit, die als kaviaar gegeten wordt, een zeer gezocht en naar alle oorden van den Archipel verzonden handelsartikel. Niet de visch zelve, maar hare kuit is een gewoon voorwerp van den handel.

[4]) Een conserf van visch of garnalen gemaakt, om er spijzen mede te kruiden.

[5]) Zie bldz. 31.



Digitized by Google

Met de inning waren de păgawei's belast, die daarvoor $^1/_3$ van de opbrengst kregen, welke voor de drie belastingen samen ± *f* 4600 's jaars bedroeg.

Tot de heerendiensten waartoe de bevolking geroepen wordt, behoort in de eerste plaats de door de adat voorgeschrevene en in de onafhankelijke staatjes nog in zwang zijnde hulp aan rădjô en panghoeloe's verleend bij het aanleggen en bebouwen der rijstvelden; een hulp die men, zooals wij later zullen zien, ook den dorpsgenoot bewijst, maar dan onder de stilzwijgende voorwaarde, dat ook deze op zijne beurt behulpzaam zij. Zeker bestaan er in Rantau-di-Baroew nog andere heerendiensten ten behoeve van de radjô's, maar zij zijn mij onbekend.

De heerendienst binnen ons gebied bepaalt zich tot het onderhoud en den aanleg van wegen en bruggen, het betrekken van wachten bij Gouvernements gebouwen en bij inlandsche hoofden en ambtenaren.

Drukkend zijn deze heerendiensten niet overal, maar het moet niettemin erkend worden, dat ze in onderscheidene streken zeer ongelijke lasten op de schouders der bevolking leggen, te meer daar als algemeene regel is aangenomen — er zijn echter uitzonderingen — dat ieder distrikt de wegen binnen zijn eigen gebied heeft te onderhouden. Een blik op de gegevens omtrent volkrijkheid, in Deel II van dit werk, doet mijne bedoeling aanstonds in het oog vallen, die ten overvloede uit de volgende cijfers kan blijken. In eenige negari's van het terreïn onzer onderzoekingen kwam de bevolking 90 dagen, in andere 48 en in weer andere 20 dagen in 't jaar in heerendienst uit.

Doch nutteloos is die arbeid niet. De bevolking hier behoeft niet te vragen: waartoe die heirbanen? want van de prachtige bergwegen in het Gouvernement Sumatra's Westkust heeft zij voordeel en genot. Dank zij een veestapel en paardenstoet die, hoewel zij in 1867 ten gevolge eener epidemische ziekte sterk verminderden, toch nog aanmerkelijk te noemen zijn, heerscht er een druk verkeer. Waar het wegennet het uitgebreidst is, daar is de welvaart het grootst; door wegen zullen wij het vertier zien toenemen, en worden zij doorgetrokken tot aan de grenzen der onafhankelijke streken, dan zal een vredelievende annexatie daarvan niet lang meer uitblijven. Nabij de grenzen controleurs die het volk en zijn taal kennen en voor dat volk genegenheid gevoelen, en goede transportwegen tot aan de grensscheiding, — ziedaar de middelen die, sneller dan de bajonetten, het Nederlandsch gezag over geheel Midden-Sumatra zullen verbreiden.

Moge het in algemeenen zin ook wenschelijk zijn de heerendiensten voor een groot gedeelte af te schaffen, omdat uit den aard der zaak dikwijls zooveel meer werkkracht en tijd verloren gaat, dan voor den vereischten arbeid werkelijk noodig is, toch is voor een geheele opheffing thans het oogenblik nog niet gekomen. Als overgangsmaatregel zou afkoopbaarstelling der heerendiensten beproefd kunnen worden; want geheel vreemd is belasting in geld niet, zooals blijkt uit het feit dat

Digitized by Google

sommige negari's de onderhoudskosten dragen van den weg door de kloof van de Anei, voorts uit de mededeeling dat de bevolking eertijds bijdroeg voor de herstellingen aan den weg over Pajô, die Solòq met Padang verbond, en uit het hoofdgeld dat reeds in 1846 te Si-Djoendjoeëng geheven werd om inlanders te beloonen die politieke misdadigers hadden gearresteerd.

Algeheele afschaffing van heerendiensten zal onvermijdelijk gepaard moeten gaan met een vermeerdering van de bezoldigingen aan de ambtenaren en hoofden, zoowel de Europeesche als de inlandsche; maar die algeheele afschaffing zou daarenboven onnoodig en onverstandig zijn: onnoodig, omdat het belang van de bevolking daarmede niet gebaat is; onverstandig, omdat vraag en aanbod op het gebied van vrijen arbeid in Midden-Sumatra in geheel exceptioneelen toestand verkeeren.

Een enkel voorbeeld uit vele. Wanneer een controleur in zijn onderafdeeling reist in het belang van pădi- of koffiekultuur, om de wegen en bruggen te inspecteeren, om recht te spreken als politierechter of om als magistraat een misdaad tot klaarheid te brengen, dan wordt zijn bagage, — een veldbed, eenig kookgereedschap, levensmiddelen en schrijfbehoeften, — door de bevolking van dorp tot dorp tegen een vastgesteld loon in heerendienst getransporteerd. Bij zijn aankomst op de plaats van bestemming wordt daar, alweder in betaalden heerendienst, gras voor zijn paard gesneden; reeds in 1842 bedroeg de daarvoor vastgestelde betaling 12 cents per vracht en thans, zoo ik wel heb, 15 cents.

Deze diensten nu zijn voor de bevolking niet bezwarend, althans veel minder dan een aequivalent in geld zou zijn; maar bij de afschaffing dezer verplichte hulp, die geheel in overeenstemming is met den aard, de zeden en gewoonten van het volk, zou de ambtenaar in het zuiden der Padangsche Bovenlanden zijne taak niet kunnen vervullen, omdat aanbod van arbeid herhaaldelijk zou ontbreken, ook waar de vraag geen vertraging toeliet.

Wanneer de helder klaterende beken na een hevigen regen in woedende bergstroomen zijn omgezet, die hun bruine golven voorwaarts zweepen, dan bezwijkt menige brug, die aanstonds moet worden vernieuwd, wil de gemeenschap niet gestremd worden. Ook dat geschiedt in heerendienst door de belanghebbende bevolking, en gelukkig! want moest zij daarvoor een aequivalent in geld betalen, de brug zou haar minstens tienmaal meer kosten dan thans het geval is.

Maar zeker is in het belang van de bevolking, en dus ook van den Staat, de afschaffing van de verplichte koffielevering gewenscht. Hij die in de gelegenheid was kennis te nemen van het stelsellooze mengsel van dikwijls willekeurige bevelen en besluiten [1]), die sedert het jaar 1842 aan de bevolking werden opgedrongen, zal

---

[1]) Het uitgebreidst is de geschiedenis van de koffiekultuur ter Westkust van Sumatra behandeld in het rapport van den Hoofd-Inspecteur der koffiekultuur, den Heer D. Ples, door

Digitized by Google

niet durven ontkennen dat tegenwoordig zoowel aanplant, onderhoud, pluk, bereiding als levering van de koffie verplicht zijn en plaats hebben op hoog bevel en onder gestadig toezicht van het bestuur. Die dwang is noodig totdat alle herinnering zal zijn uitgewischt aan gedwongen levering tegen een prijs bij welks vaststelling alleen werd te rade gegaan met de behoeften van de schatkist.

Dwing den Maleier tot arbeid die hemzelven baat, tot vermeerdering van zijn welvaart, tot ontwikkeling van zijne maatschappij, maar dat men zich tevreden stelle met de indirecte voordeelen die tengevolge van dezen vooruitgang den Staat ten goede komen. Weldra zal alle dwang dan overbodig zijn.

Zoolang die dwang noodig is, eischt eerlijkheid en goede trouw dat men ook spreke van dwang, en niet van aanmoediging, overreding, van het er heen leiden en dergelijke meer.

Of dwang in kultuurzaken werkelijk onmisbaar is? Weinige jaren geleden was de pădi-oogst in de XIII Kòtô buitengewoon ruim; de opbrengst bedroeg meer dan het dubbele van andere jaren. De landbouwende bevolking besloot toen een jaar vacantie te nemen. Het bestuur heeft zeer terecht gezorgd dat de velden bewerkt en bebouwd werden. Controle, dwang zelfs, is en kan niet anders zijn dan in het belang van het volk, zoodra slechts de gedwongen levering ophoudt en de planter de vrije beschikking krijgt over zijn product. Als belasting is die levering in de hoogste mate vicieus en onrechtvaardig.

Voor elken pikol koffie 1ste soort ontvangt de Maleier *f* 14, zoodat, bij een gemiddelden marktprijs van *f* 58 [1]), iemand die per jaar 6 pikols levert, zooals er honderden zijn, na aftrek van de transportkosten, een belasting betaalt van ± *f* 234, — een cijfer waarvan de belangrijkheid te meer uitkomt, wanneer men weet dat de bezoldiging van een negari-hoofd *f* 240 's jaars bedraagt.

Maar niet overal wordt door de bevolking koffie geplant en geleverd; hetzij door gebrek aan uitstekende gronden, — want goede gronden ontbreken nergens in de Padangsche Boven- en Benedenlanden; — hetzij ten gevolge van een lijdelijk maar standvastig verzet, waarbij invloeden in het spel zijn die het voortbestaan van de wet op interneering en uitzetting gebiedend noodzakelijk maken, — een verzet dat zich soms verschuilt achter een beweerd gemis aan terreinen voor de kultuur geschikt; hetzij eindelijk dat, zooals wij vroeger zagen, de afgelegen woonplaats alle toezicht op het nakomen der gegeven bevelen onmogelijk maakt, wegens het ten eenenmale ontoereikend getal Europeesche ambtenaren.

Nog een enkel cijfer ten slotte. Van 1848 tot 1877 werden door de bevolking

---

hem opgesteld na een onderzoek in loco (Batavia, Ogilvie & Co. 1878). Maar niet alle op die geschiedenis betrekking hebbende besluiten en bestuursmaatregelen zijn in dat werk opgenomen; er ontbreken vele die voor een juiste waardeering onmisbaar zijn.

[1]) Zooals die in 1877 was.

Digitized by Google

der onderafdeelingen Lolo en Soengei-Pagoe, Kòtô VII, Soepajang en Alahanpandjang niet minder dan 281,164 pikols koffie aan den lande geleverd. Tegen een gemiddelden marktprijs van *f* 30 het pikol, vertegenwoordigt dit een waarde van *f* 8,434,920. Nemen wij aan dat de bevolking gemiddeld *f* 10 voor elken pikol heeft ontvangen, — in werkelijkheid is het minder, — dan heeft zij met koffie alleen een som van *f* 5,623,280 aan belasting betaald of *f* 332.53 per werkbaren man in 29 jaren, dat is *f* 13.19 per jaar. Die belasting is veel te hoog voor een dun gezaaide bevolking, zelfs in een land zoo gezegend als Midden-Sumatra. Maar dit gemiddeld cijfer geeft daarenboven geen juiste voorstelling van den waren toestand, want inderdaad is de belasting steeds opgevoerd. Zoo betaalde in 1848 iedere werkbare man *f* 2.45, in 1857 reeds *f* 14.30 en in 1876 niet minder dan *f* 21.85. Doch ook dit is niet de werkelijkheid; want hoevelen leverden geen koffie en hoevele anderen een oneindig grootere hoeveelheid dan het gemiddelde!

Één voorbeeld: Aijië-Abang leverde in 29 jaren 23,127 pikols koffie en betaalde daarmede ± *f* 462,540 belasting. Er zijn daar thans 169 werkbare mannen, zoodat ieder per jaar gemiddeld *f* 94.38 belasting in koffie heeft betaald. En in Bondjòl betaalt ieder werkbaar man.... NIETS! Dat er misbruik gemaakt is van heerendiensten, wie zal 't loochenen? Dat soms meer geëischt werd van de bevolking dan zij dragen kon en dan overeenkwam met hare belangen, het is maar al te waar! Maar even waar is het, dat in de laatste jaren de goede weg met prijzenswaardigen spoed [1]) is ingeslagen. Die spoed mag echter geen overijling worden, en daarom is het noodig dat met overtuiging worde gewaarschuwd tegen loslating van het beginsel, dat de wetten van een land in overeenstemming moeten zijn met de beschavingshoogte waarop het volk staat. Wat recht is in Nederland, kan schreeuwend onrecht zijn in Midden-Sumatra!

Maar hier zoowel als daar geldt als recht, dat belastingen, welke dan ook, zooveel mogelijk gelijk behooren te drukken op alle ingezetenen, en daarom is opheffing van de verplichte koffielevering een rechtmatige eisch. Zijn niet deze weinige regelen voldoende om de onbillijkheid van de gedwongen levering als belasting aan te toonen? De niet-koffie-produceerende districten betalen geen enkel aequivalent. In

---

[1]) Slechts 20 jaren geleden kwamen in de onderafdeeling Kòtô VII (Si-Djoendjoeëng), behalve ten behoeve der inlandsche hoofden en ambtenaren, per dag 113 heerendienstplichtigen uit, waarvan 29 voor koelidiensten op het établissement van den gezaghebber, 40 voor de steen- en pannenbakkerij, 10 voor de kalkbranderij, 12 voor de brievenpost, 6 voor het bewaken van gevangenis en geldkamer, 6 voor het verzorgen der negari-paarden en 10 om de wacht te houden ter hoofdplaats. Bovendien betaalde de bevolking maandelijks *f* 228 belasting, waarvan *f* 80 voor politie in de dorpen, *f* 52 voor metselaars in de steenbakkerij en *f* 96 voor het onderhoud van den weg die Solòq met Padang verbond.

Dat alles is afgeschaft, behalve het bewaken van 's lands gebouwen, waarvoor thans eenige weinige personen dagelijks in heerendienst uitkomen.

Digitized by Google

de indirecte belastingen deelen hunne bewoners voor niet meer dan hunne koffieleverende landgenooten.

Bovendien — monopolie, naast vrije cultuur van hetzelfde product, is een ongerijmdheid die onvermijdelijk een daling van het zedelijkheidspeil ten gevolge heeft.

Mijne mededeelingen omtrent de even behandelde onderwerpen kunnen, wat het zoogenaamde Djambische rijk betreft, niet dan fragmentarisch zijn, daar het mij slechts vergund is geweest een zeer beperkt gedeelte van dat rijk te bezoeken, en mijne ambtgenooten, de heeren Schouw Santvoort en Cornelissen bij hunne tochten op de rivieren, die het land doorsnijden, niet met de bevolking in aanraking kwamen, zoodat hun de weg tot plaatselijk onderzoek was afgesneden. In hoofdtrekken is in het tweede Hoofdstuk van het 1ste deel van dit werk, de politieke toestand van Djambi behandeld; ik zal het daar medegedeelde hier dan ook slechts even kortelijk aanstippen, om mij verder te bepalen tot het schetsen van de plaatselijke bijzonderheden, die ik zelf opteekende of die ik vond in de rapporten der evengenoemde heeren.

Soetan Taha, de door onze wapenen in 1859 verdreven vorst, wordt langs de Batang-Hari en nevenrivieren boven den mond der Tembesi erkend, en laat niet na iedere gelegenheid aan te grijpen om zich ook te doen gelden in die deelen van zijn vroeger rijk welke thans onder het gezag staan van den door het Gouvernement aangestelden sultan, wiens residentie Teloek-rendah is. In het algemeen kan men zeggen, dat de bevolking in het stroomgebied der Limoen, Batang-Asei, Tembesi en Merangin en die der Batang-Hari beneden de Tembesi-monding den laatsten vorst huldigt, met uitzondering echter van de bewoners van Korintji, waar de regenten van Indrapoera den meesten invloed hebben, en die van Serampas, [1]) Soengei-tenang en de nabij onze grenzen gelegen negari's Sekelădi en Doerian-Boengin, die zich beschouwen als niet tot het Djambische rijk behoorende of voor zoover zij hun land een deel van dat rijk noemen, die zich nooit meer dan hun goeddacht om de bevelen van den Sultan, volgens hen geen ander dan Taha, hebben bekommerd.

Beide sultans hebben echter slechts zeer geringe, eigenlijk niet noemenswaardige, macht. Eenige honderdtallen pandelingen en slaven maken daarvan de onbeduidende kern uit.

Zeer nabij de waarheid komt de bewering dat feitelijk geen Djambi-rijk meer bestaat, maar dat in 't voormalige sultanaat thans een overgroot getal hoofden

---

[1]) Zoo noemt men deze landstreek in het Djambische; in het zuiden der Padangsche Bovenlanden luidt de naam, vreemd genoeg, Sărampai, in plaats van Sărampé, zooals men verwachten zou.

Digitized by Google

plaatselijk de macht in handen hebben, en zich slechts op een der beide sultans als hun heer beroepen, wanneer zulks met hunne vermeende belangen overeenkomt.

Het eigenlijke volk is omtrent de sultans-quaestie onverschillig; de vrouwen zijn in 't algemeen Gouvernements gezind, en zoo is het ook met de meest ontwikkelde hoofden, die zeer wel begrijpen dat zij, die 't eerst de partij der Regeering kiezen, daarmede hun eigen belangen dienen.

De titels der hoofden in Djambi vinden we zeer verschillend, een gevolg van de gemengde bevolking. In 't westelijk en zuid-westelijk gedeelte, waar de oerang panghoeloe, Manangkabo-Maleiers, wonen, treffen we eenige overeenstemming aan met de titels der hoofden van dat volk; in de benedenlanden daarentegen en ook hoogerop langs de Hari en langs de beneden-Tembesi en Merangin, waar de bevolking, oerang batin, sterk met Javaansch bloed vermengd is, zijn de Javaansche titels menigvuldiger; zoo heeft men in Djambi: panghoeloe's, meti's, pangéran's, toemenggoeng's, dipati's, rio's, demang's, pemarab's, mantri's en andere hoofden.

In Batang-Asei staan de Datoewq nan bătigô aan 't hoofd; onder hen staat de Rio-Batin van Doerian-Boengin, die wederom geplaatst is boven de hoofden van Sekelădi. De eerste dezer is de Meti, op wien in rang de Panghoeloe-Kajô volgt met twee doebalang's. Omtrent het bestuur in Soengei-tenang, Serampas en Pangkalan-Djamboe kan ik geen nadere bijzonderheden mededeelen, dan alleen, dat, al mogen ook de titels der hoofden wat verschillen, het wel veel overeenkomst zal hebben met den bestuursvorm in de Manangkabosche landen, omdat die gewesten voornamelijk van de Padangsche Bovenlanden uit bevolkt zijn. Ook Limoen heeft een Manangkabosche bevolking, aan wier hoofd de Datoewq nan bătigô staan, die volgens de adat zuivere Manangkaboërs moeten zijn en onder zich de Manti nan băănam hebben. Hun gezag strekt zich uit over de geheele rivier, van Boeki-Boelan tot Rantau-tenang, waar het hoofd den titel Băramban-Besi [1]) draagt, — een titel die o.a. ook de rădjô van Loeboewq-Oelang-Aliïng heeft en waarvan de beteekenis wordt aangeduid door denzelfden adatregel die de positie van den mămaq omschrijft:

Kò pai tampè bătangô,
Kò poelang tampè băbăritô,

hetgeen hier beteekent, dat hij belast is met het bewaken der rivier, door toe te zien wat er op- en afvaart en de gemeenschap te stremmen, zoodra de veiligheid van het land zulks eischt.

Dat de panghoeloe van iedere kampoeëng in een land waar, tengevolge van het vervallen sultans-bestuur, kuiperijen en kleine oorlogen aan de orde van den dag zijn, nog zelfstandiger optreden dan elders in de Manangkabosche landen, is niet te verwonderen. De moedigste en rijkste is de machtigste.

[1]) IJzeren rooster.

Digitized by Google

Behalve de evengenoemde hoofden kunnen nog vermeld worden de Panghoeloe-Bătoewah te Boeki-Boelan, en de Datoewq-Mădjôlèlô als eerste hoofd te Tigô-Doesoen, die den Dipati Pelajang, den Panghoeloe Boeki, den Penggawa Pelawan, en den Panghoeloe Poelau-Arô nevens zich heeft.

Naast en boven dit adat-bestuur treffen we in Limoen tegenwoordig een hoofd aan, dat zijn titel, Datoewq-Pajoeëng-Poetië, ontving van den door ons Gouvernement aangestelden Sultan. Hij is als 't ware diens vertegenwoordiger in Limoen en als pajoeëng, zonnescherm, boven de Datoewq nan bătigô geplaatst. De eerste die deze waardigheid bekleedde, was de vorige Panghoeloe-Bătoewah van Boeki-Boelan, en na diens dood benoemde de Sultan den zoon van den overledene, den tegenwoordigen titularis, een man die in ontwikkeling, geestkracht en kennis zich van het grootste gedeelte zijner landgenooten gunstig onderscheidt. Hoe weinig beteekenend echter ook zijne macht is, kan blijken uit hetgeen ons wedervoer op onzen tocht naar Limoen, waarvan de lezer in het tweede gedeelte van het eerste deel van dit werk een omstandig verhaal aantreft.

Hunne inkomsten vinden zoowel de beide sultans als de overige hoofden in hunne rijstvelden en hun veestapel, terwijl bovendien in de Manangkabosche landen, waar men ook de verdeeling in soekoe's aantreft en, zooals we later zullen zien, het erfrecht grootendeels gelijk is aan dat in de Padangsche Bovenlanden, de panghoeloe's zeker dergelijke huldegiften ontvangen als wij boven van hunne ambtgenooten in die streken en in Rantau-di-Baroew te vermelden hadden.

Maar daarenboven heffen de Sultans nog belastingen en verplichten de bevolking der omliggende dorpen tot heerendienst, zooals het bewerken der velden, het bewaken hunner residentie en het verrichten van huiselijken arbeid.

De oerang panghoeloe, zooals men de Manangkabosche bevolking noemt, betalen die belasting niet, alleen bieden zij den Sultan huldegiften aan wanneer deze hunne landstreek bezoekt, iets dat echter uiterst zelden gebeurt. De Sultan is eenmaal in Limoen geweest tot aan de woning van Pajoeëng-Poetië; in Batang-Asei en de Merangin op heeft hij zich nooit vertoond.

Langs de Tembesi wordt door den Sultan een tweejaarlijksch hoofdgeld geheven van *f* 5, waarvoor hij zout, katoenen stoffen, ijzeren gereedschappen enz. in ruil geeft tegen door hem vastgestelden prijs. „Kaloe serah naik, djadja toeroen" [1]) zoo luidt het hierop betrekking hebbende adat-voorschrift. De serah wordt door een gezant, **djenang**, aan de hoofden gebracht, die ze verdeelen, de djadja bijeenbrengen en aan den djenang betalen. Deze behoort als bewijs zijner zending twee rijkssieraden mede te brengen, namelijk de tandoewq tjoepang toedjoew, een kidjang-

---

[1]) Hetgeen men kan vertalen: Als de artikelen van den gedwongen handel opgaan, komt het hoofdgeld af.

Digitized by Google

hoorn met goud belegd, en den tjèlaq geti băgombaq amé, een pinangkraker met gouden handvat.

Eindelijk nog is de rechtspleging een bron van inkomsten der sultans en hoofden en uit de desbetreffende handschriften blijkt duidelijk, dat de rechtsbegrippen op dezelfde gronden berusten als die van de Maleiers in de Padangsche Bovenlanden, maar hier in verband gebracht met het sultans-bestuur.

Zoowel in het Djambische als in het Palèmbangsche rijk heeft het direct gezag van den Sultan zich nooit verder in de binnenlanden uitgestrekt, dan hij zijn macht door kracht van wapenen kon doen gevoelen. De belasting-inners volbrachten hun taak, gerugsteund door een sterk gevolg, en voor de bevolking van Manangkaboschen oorsprong heeft die belasting nooit een anderen vorm gehad dan die van een huldegift.

Voor zoover zulks mogelijk was, werden prinsen van den bloede of andere rijksgrooten met landstreken begiftigd, om daaruit hunne inkomsten te trekken.

De hierbij gevoegde stamboom van het Djambische vorstenhuis gewerd mij uit de door Schouw Santvoort nagelaten papieren, en ik vond daarbij ook twee Maleische geschriften op dien stamboom en de inrichting van de regeering betrekking hebbende; van beide zal ik den inhoud mededeelen.

In den ouden tijd bezaten de Djambiërs geen vorst. Toen werd eene vrouw, Poetri-Pinang-Măsaq, tot vorstin verheven, omdat ze zeer rechtvaardig en moedig was, evenals een kind van een djihin [1]); en naar men zegt had ze een ongeëvenaarden eetlust.

Geruimen tijd later kwam er een zoon van den vorst van Turkije met een vaartuig, dat op het eiland Berhăla strandde; de zoon van den Turkschen vorst zette zich neder op 't eiland en kwam eenigen tijd daarna in het rijk Djambi, in het gedeelte dat Oedjoeng-Djaboeng genaamd wordt. Hij trouwde met Poetri-Pinang-Măsaq en werd door het volk Padoeka-Berhăla genoemd. Met zijn gemalin voerde hij het bestuur over 't Djambische rijk; zij schonk hem vier kinderen, waarvan het oudste Oerang-Kaja-Pingi heette, het tweede Oerang-Kaja-Kedataran en het derde Oerang-Kaja-Itam; het jongste was een meisje. Oerang-Kaja-Itam nu stichtte kwaad in het rijk van Djambi, om welke reden zijn twee broeders hem wilden dooden; maar hij kon niet gedood worden, omdat hij zeer dapper en onkwetsbaar was.

Weder eenigen tijd later vroeg de vorst van Mådjåpahit (op Java) om hulptroepen, daar hij oorlog wilde voeren; Oerang-Kaja-Itam kreeg nu bevel om den vorst van Mådjåpahit met hulptroepen bij te staan, maar tegelijkertijd verzochten zijne broeders dien vorst om Oerang-Kaja-Itam te dooden. Bij zijne aankomst te Mådjåpahit werd hem opgedragen de rijken Berbes, Pemalang, Penangoengan, Kendal, Djapara, Demak en Tatamak ten onder te brengen.

[1]) Het Arab. جن, een genius.

Al die rijken werden overwonnen en ter belooning gaf nu de vorst van Mådjåpahit zijne dochter Poetri-Ratoe aan Oerang-Kaja-Itam ten huwelijk, terwijl hij hem tevens aanstelde tot vorst over Pemalang. Oerang-Kaja-Itam echter verlangde die verheffing niet en wenschte naar Djambi terug te keeren, hetgeen hem werd toegestaan; en tevens kreeg hij verlof vrouw en kinderen en al zijne dienaren mede te nemen. Toen hij te Djambi aankwam, waren zijne beide broeders reeds overleden en Oerang-Kaja-Itam werd toen vorst. Bij 't overlijden van Padoeka-Berhăla was zijn zoon Oerang-Kaja-Pingi vorst geworden in zijns vaders plaats, toen Oerang-Kaja-Pingi stierf, verving hem zijn broeder Oerang-Kaja-Kedataran, en toen ook deze gestorven was, volgde hem zijn broeder Oerang-Kaja-Itam als vorst van Djambi op. Hem werden door Poetri-Ratoe twee zonen geschonken, waarvan de oudste, Pangéran-Ilang-di-Ajar, en de jongste Padoeka-Naroh heette, van welke de eerste bij den dood zijns vaders tot vorst verheven werd; deze nu was de Penambahan van Rantau-Kapas [1]). Hij had een zoon, Penambahan-Rengas-Pandaq genoemd, die hem bij zijn dood verving en weder een zoon en eene dochter had, van welke de eerste Penambahan-Bawah-Sawah genaamd, na zijns vaders dood vorst werd in zijne plaats. Deze had vier zonen, waarvan de oudste heette Penambahan-Kòta-Baroe, de tweede Kiai-Patih, de derde Singo-Patih en de vierde Ranggo-Más; de eerste volgde zijn vader op, en van de twee zonen van dien nieuwen vorst, Kiai-Más-Dipati en Pangéran-Keda, was de tweede, tevens de jongste, zijn opvolger, met den titel Soeltán-Abdoe'l-Kahar. Ook deze had twee zonen, Pangéran-Dipati-Anom en Pangéran-Ratoe; de eerste was zijn opvolger onder den titel Soeltán-Abdoe'l-Djalil; door 't volk echter werd hij Soeltan-Agoeng of de Groote genoemd. Slechts één zoon had deze vorst, Radèn-Penoelis, die als sultan den titel Abdoe'l-Mohi (?) droeg, maar bij 't volk Soeltán-Serian-Laga heet. Van zijne drie kinderen, Tjakra-Negara, Radèn-Tjoelit en Kiai-Singo-Patih, kreeg de oudste den naam van Pangéran-Dipati en de tweede dien van Pangéran-Ratoe, en, zoo zegt de schrijver, in dien tijd voerde Djambi oorlog met de Hollanders, en door de voorbeschikking Gods kwam Pangéran-Dipati er toe oproer te maken tegen zijn vader, die daarop bevel gaf hem te dooden; maar hij werd door de wapenen niet getroffen, omdat hij bovennatuurlijke macht bezat. Toen hij echter eindelijk den dood voor oogen zag, vluchtte Pangéran-Dipati naar de Nederlandsche schepen, die nu geen tegenstand meer vonden, daar vele grooten Pangéran-Dipati ten troon wenschten te verheffen. De Hollanders beraadslaagden nu met het Djambische volk om Pangéran-Dipati tot vorst aan te stellen. Hij gaf zich den titel van Soeltán-Kiai-Gedéh, en zijn vader, Soeltán-Serian-Laga, werd eerst naar Batavia en daarna naar 't eiland Banda gevoerd en daar was 't dat de Sultan overleed. Wat zijne zonen, Pangéran-Ratoe en Kiai-Singo-Patih, betreft, deze

[1]) De plaats waar hij overleed en waar hij ook begraven is.

Digitized by Google

trokken stroomopwaarts naar Moeara-Tebo en verzamelden hier alle bewoners van Telok-Rantau en van Penjingat: Poetjoek Djambi, Sembilan Loerah. Pangéran-Ratoe trok door naar Pagar-Roejoeng in Manangkabo en werd door den Jang-di-pertoean tot vorst aangesteld onder den titel van Soeltán-Seri-Maharădja-Batoe; hij vestigde zich te Moeara-Tebo, welke plaats nu de hoofdzetel werd van 't rijk Mangoendjaja, werd als vorst erkend door Singo-Patih, die te Boekit-Serpi (Soemi) verblijf hield, en nam den titel aan van Soeltán-Abdoe-'l-Rahman. Aldus waren er op dat tijdstip twee Sultans, Soeltán-Kiai-Gedéh te Tanah-Piléh, door de Hollanders tot Sultan verheven, en Soeltán-Seri-Maharădja-Batoe te Moeara-Tebo, die door Singo-Patih als vorst erkend was. En dertig jaren lang bleven deze twee Sultans aan de regeering. Toen Kiai-Singo-Patih stierf, werd Soeltán-Seri-Maharădja-Batoe (Abdoe'l-Rahman) met geweld naar Tanah-Piléh gevoerd, vervolgens naar Batavia, en eindelijk naar 't eiland Damar verbannen. Daar overleed hij en toen Soeltán-Kiai-Gedéh stierf, werd zijn zoon, Soeltán-Mohamad-Sjah, zijn opvolger. Toen ook deze overleeden was, kwam de vorstelijke waardigheid aan den Penambahan, zoon van Soeltán-Seri-Maharădja-Batoe, die den titel aannam van Soeltán-Istra-Ingelaga. Diens broeder, Pangéran-Sotoe-Widjaja, volgde hem op onder den titel Soeltán-Anom-Serian-Laga, bijgenaamd Ahmad-Zainoe'd-din, en toen deze overleed werd hij opgevolgd door zijn zoon, Pangéran-Ratoe, onder den titel van Soeltán-Ratoe-Serian-Laga, bijgenaamd Soeltán-Masaoed-Badaroe'd-din. Eindelijk toen deze stierf, werd zijn broeder, genaamd Radèn-Danting, Sultan, onder den titel van Soeltán-Agoeng-Serian-Laga, en nam daarna den titel aan van Mahmoed-Mai'd-din.

Dit geschrift, zoo gaat het stuk nu voort, is juist en volledig, daar het is afgeschreven van een manuscript, dat gevonden werd te Poelau-Pandan en achtergelaten was door Soeltán-Mahmoed, toen deze naar de Tembesi terugtrok [1]).

Wat den tegenwoordigen vorst van Djambi betreft, het is niet zeker, of deze ook mannelijke afstammelingen zal hebben. Alleen zijn er nog nakomelingen van Sultan Maharădja-Batoe; van de anderen zijn er geene meer over, die zijn allen uitgestorven. Sultan Seri-Maharădja had drie zonen, die alle drie thans nakomelingen hebben, Penambahan, Soeltán-Anom en Pangéran-Dipo; behalve deze zijn er nog vele zonen en dochters, maar geen andere zonen dan de drie hier genoemde, hebben kinderen. Aldus is het met de afstamming van de vorsten van Djambi gesteld. Wat den persoon betreft die in het Djambische rijk den Islam bracht en door den Jang-di-pertoean van Pagar-Roejoeng met het rijk van Si-Lalang-Belantar-Besi stroomafwaarts, begiftigd werd, deze was Oerang-Kaja-Itam; onder hem had het eerst in 't rijk Djambi de invoering van den Islam plaats [2]).

---

[1]) Er volgen nog een paar regels die onverstaanbaar zijn.

[2]) Nu volgt nog eene opsomming van al de afstammelingen, zoolas zij op den bijgevoegden stamboom voorkomen.

Digitized by Google

Wij zien hieruit dat ook de Djambische overleveringen de suprematie van den vorst van Manangkabo erkennen.

Het andere Maleische geschrift dat Schouw Santvoort te Djambi kreeg, bevat het volgende omtrent de inrichting van het bestuur, omtrent de rijksgrooten, de troonsbestijging en het huis van den vorst.

Volgens de instellingen het Djambische huis betreffende, is het uitvoerend gezag in handen van drie vorsten, te weten: 1°. Rădja-Kratoen, 2°. Rădja-Perban, 3°. Rădja-Kedipan; die drie vorsten zijn niet van elkander te scheiden; ze zijn als een uit drie draden samengevlochten koord; ze zijn verbonden als goud met soeasa; ze zijn één, gelijk de buik een geheel vormt met den rug. Wanneer verlies wordt geleden of als winst wordt behaald, worden winst of verlies gelijkelijk gedragen.

Volgens de bepalingen is Rădja-Kratoen het eigenlijke hoofd van den staat, terwijl Rădja-Perban met Rădja-Kedipan te zamen het bestuur over het land voeren.

Onder hen staan de mantri's.

Rădja-Kratoen stelt bovendien twee personen aan tot hulp bij het bestuur des lands: 1°. Pepatih-di-dalam, 2°. Pepatih-di-loear. Deze twee rijksgrooten zijn de tusschenpersonen, die den vorst de wenschen van het volk kenbaar maken; zij ontvangen de bevelen en brengen die over waar zulks behoort.

Indien een vonnis geveld is door Rădja-Perban en Rădja-Kedipan te zamen met de mantri's, dan brengen Pepatih-di-dalam en Pepatih-di-loear dat ter kennisse van Pangéran-Ratoe, en ontvangen van dezen de bevelen voor Rădja-Perban en Rădja-Kedipan met de mantri's.

En als een Sultan ten troon wordt verheven, dan slaat Rădja-Perban de Si-Timang-Djambi, Rădja-Kedipan doet het rijkskanon ontbranden, Si-Djimat genaamd, de Loerah-Djeboes oefent intusschen het koninklijk gezag uit van 's morgens vroeg tot vijf uren 's middags.

Als Rădja-Kedipan het kanon Si-Djimat afvuurt, moet de Si-Timang-Djambi door Rădja-Perban worden geslagen en deze zal uitroepen: „O gij allen, Djambiërs, van Toedjoeh-Kòta, van Sembilan-Kòta, van Djeboes en Ajar-itam, van Petadjin (Batang-Hari), van Maro-Sébo, Poetjoek Djambi, Sembilan Loerah, ziehier onzen vorst." En daarop zal de menigte antwoorden.

Rădja-Sari (de vorst van één dag) steekt daarop den rijkskris, genaamd Si-Gandji, in den gordel des Sultans en zegt daarbij: „Wees Koning, gij jongere broeder! Zoowel elke druppel water, als de grond, die gelijk is aan het hoofd van ons, uwe onderdanen, zijn aan uwe zorgen aanbevolen."

Daarna buigt Rădja-Sari zich neder voor den Sultan, vervolgens Rădja-Perban met Rădja-Kedipan en ten slotte het Djambische volk.

En hiermede is de plechtigheid afgeloopen. Rădja-Perban draagt de titels van

Digitized by Google

Pangéran-Mangkoe-Negara en Pangéran-Praboe-Tjakra-Negara, en die van Rădja-Kedipan is Pangéran-Temenggoeng-Mangkoe-Negara. De Pangéran-Ratoe is de plaatsvervanger van den sultan, die de zaken des lands niet zelf behandelt, maar naar den Pangéran-Ratoe overwijst. Deze is Soeltán-Kaänoman; als de sultan sterft dan wordt de Pangéran-Ratoe Sultan.

Degenen die genoemd worden de personen tot de hofhouding behoorende, bestaan uit 12 stammen: 1°. Djeboes, 2°. Ajar-itam, 3°. Petadjin, 4°. Maro-Sébo, 5°. Awin, 6°. Penagan, 7°. Mastoeng, 8°. Serdadoe, 9°. Poenikawan-tengah, 10°. Midji, 11°. Kemit-tahan, 12°. Padoeanda. Dit zijn de menschen van het Rijk die voortdurend in het paleis van den vorst zijn. De werkkring van elk hunner is als volgt: de priai van Djeboes wordt Rădja-Sari, de menschen van Ajar-itam halen water, die van Petadjin leveren brandhout, die van Maro-Sébo arresteeren, binden en dooden wie weerstand biedt, die van Awin houden de vorstelijke lans met de punt naar boven, die van Penagan dragen het vorstelijk zwaard met de punt naar boven, die van Mastoeng voeren het geweer, die van Serdadoe zijn eveneens geweerdragers, die van Poenikawan-tengah gaan in en uit het vorstelijk paleis en bedienen bij de maaltijden, die van Midji bewerken het dak en den romp van de koninklijke prauw, die van Kemit-tahan bewaken het paleis: al blijft er slechts één stijl over, moeten ze toch nog de wacht houden, en al wat hun door de vrouwen in het koninklijk paleis bevolen wordt te doen, moeten ze uitvoeren, terwijl het werk van de lieden van Padoeanda bestaat in het bewaken der versterking aan de achterzijde. Dit is de werkkring van de lieden der 12 stammen des Rijks, welke van oudsher genoemd wordt in de eedsaflegging. Wanneer deze menschen zaken hebben, dan mogen de mantri's die niet uitmaken. De Sultan alleen heeft het recht hen te straffen; — als ze een meisje schaken, kunnen zij haar overbrengen naar hunne doesoen.

In de residentie Palèmbang hebben onze onderzoekingen zich slechts uitgestrekt over de onderafdeeling Rawas en over een gedeelte van de onderafdeeling Redjang, meer bepaaldelijk het landschap Lebong; en hetgeen wij thans nog zullen mededeelen van de onderwerpen die ons in dit hoofdstuk bezighouden, heeft dan ook alleen op die landstreken betrekking. Voor 't overige bepaal ik mij tot de verwijzing naar eene op een hierbij gevoegde tabel voorkomende vertaling van een Maleisch geschrift, dat te Soeroelangoen in mijn bezit kwam, en dat handelt over de vorsten die achtereenvolgens te Palèmbang hebben geregeerd.

Rawas maakt, evenals Redjang en Lebong, deel uit van de afdeeling die bestuurd wordt door den te Tebing-tinggi gevestigden assistent-resident. Aan het hoofd van beide onderafdeelingen staan controleurs, waarvan de een te Soeroelangoen, de andere te Kepajang gevestigd is. Duidelijkshalve zullen wij ieder der landschappen

Digitized by Google

afzonderlijk behandelen en met Rawas, als het eerst door ons bezochte, aanvangen.

Tot 1876 was deze onderafdeeling, evenals alle andere in de residentie Palèmbang, verdeeld in marga's, welke verdeeling berustte op de oude adat; want reeds onder het sultans-bestuur bestonden diezelfde distrikten onder denzelfden naam en werden toen als nu bestuurd door pasirah's, inlandsche hoofden, met den titel van dipati of in enkele gevallen met dien van pangéran, zooals bijv. met het hoofd van Moeara-Roepit het geval is. Rawas telde vijf marga's: Oeloe-Rawas, Lesoeng-Batoe, Troesan, Rawas-ilir en Moeara-Roepit, waarvan echter de laatste een zoogenaamde sikap-afdeeling was, die wat belastingen en verplichtingen tegenover den vorst aanging, in een exceptioneelen toestand verkeerde. Bovendien waren er twee panghoeloe-schappen, Pangkalan en Tikoe, distrikten van geringe uitgestrektheid, die eene, uit Manangkabo stammende, weinig talrijke bevolking hebben, en wier hoofd den titel panghoeloe droeg en nog draagt.

De marga's bestonden uit onderscheidene dorpen, doesoen's, waarvan de bestuurders proatin heetten en de titels voerden van gindô, dipati, kriô, elders die van baginda, loerah en ngabéhi; onder hen stonden pengouwo's of penggawa's, hoofden van wijken of kampoeng's [1]), waarvan iedere doesoen twee of meer telde; elk dezer heeft een eigen naam en aan hare hoofden te zamen met den proatin was de handhaving der orde en het politie-toezicht opgedragen, waartoe zij beschikten over eenige bewakers, kemit, welke functie de dorpsbewoners ook nu nog om beurten vervullen. Bovendien waren zij belast met het toezicht over de peper-aanplantingen, van welk product uit Rawas jaarlijks eene aanzienlijke hoeveelheid aan den sultan geleverd werd. Aan die peper-levering zijn droeve herinneringen van knevelarij en afpersing voor de bevolking verbonden, waaraan het is toe schrijven dat thans nagenoeg geen enkele rank in de geheele onderafdeeling meer wordt aangetroffen.

Dat ook de wijkhoofden aandeel hadden in de rechtspraak, die overigens door de proatin's en pasirah werd uitgeoefdend, zullen wij nog nader zien. Eindelijk rustte op de proatin's en marga-hoofden de verplichting, mede te werken tot de behoorlijke inning der tiban toekan, een knellende belasting, die de bevolking dwong voortbrengselen van buitenlandsche nijverheid tegen woekerprijzen te koopen en te betalen met hare landbouwproducten, ver beneden de waarde getaxeerd.

Het land werd door de sultans als apanage in leen gegeven aan prinsen van den bloede en begunstigde rijksgrooten, die ter hoofdplaats woonden en in wier plaats djenang's of gouverneurs het bestuur voerden in 't binnenland, en die met de

---

[1]) Deze wijken zijn niet te vergelijken met de gelijknamige kampoeëng's der Manangkabo-Maleiers, die groepen bloedverwanten omvatten, terwijl de wijken in Rawas gedeelten van de doesoen zijn, bewoond door gezinnen, die elkander in den regel in geen enkelen graad van bloed- of aanverwantschap bestaan.

Digitized by Google

leenmannen de inkomsten deelden welke uit de onderscheidene belastingen, heerendiensten en verplichte leveringen getrokken werden. Nadat het Nederlandsch Gouvernement het sultans-bestuur vervangen had, namen zoogenaamde divisie-hoofden de plaats der evengenoemde leenmannen in en maakten zich door niet minder onrechtmatige handelingen en knevelarijen berucht, dan zij wier vervangers ze waren. Gelukkig voor de bevolking behooren de divisie-hoofden tot het verledene.

Maar ook in andere opzichten is er in het inlandsch bestuur der onderafdeeling Rawas verandering gekomen. In 1876 werd, met uitzondering van Oeloe-Rawas, de indeeling in marga's opgeheven en werden de onderscheidene doesoen's zelfstandig verklaard en doesoen midji genoemd, terwijl nu ieder doesoen-hoofd rechtstreeks onder de bevelen van den controleur kwam te staan. Al de hoofden der doesoen midji dragen nu den titel van dipati, behalve die van Moeara-Roepit en Troesan, die pangéran, en die van Tikoe en Pangkalan, die panghoeloe heeten. Het marga-hoofd van Oeloe-Rawas heeft den titel dipati en wordt in het bestuur der geheele marga ter zijde gestaan door een pemarab of pembarab, die tevens doesoen-hoofd is van Moeara-Menkoelem, waar ook de pasirah woont; aan 't hoofd der andere tot de marga behoorende doesoen's staan personen die den titel riô voeren. Tenzij men de hoofden met hunne gezinnen als een afzonderlijken stand wil beschouwen, wat naar mijne meening onder het tegenwoordig régime niet aangaat, vallen bij de bevolking van Rawas geen standen te onderscheiden. De hoofden worden door de bevolking gekozen en door het hoofd van gewestelijk bestuur bevestigd, met uitzondering van de proatin's en penggawa's, wier bevestiging geschiedt door den assistent-resident.

Ten bewijze van de ingenomenheid des volks en van de penggawa's met de benoeming van een nieuw doesoen-hoofd, geven ze hem een feest in de balai, dat njoegoei heet, en waarbij een karbouw geslacht wordt, dien men eerst in feestelijken optocht heeft rondgeleid; de feestdisch, waaraan de mannen na de vrouwen deelnemen, wordt voorafgegaan door eenige redevoeringen, waarbij de nieuwbenoemde dipati zijne kampoeng-hoofden een klein geschenk aanbiedt, in een paar kleedingstukken bestaande.

De geestelijkheid bestaat uit eenige weinige hădji's, uit de dorpspriesters, ketib genoemd, en den lebé panghoeloe, het hoofd der geestelijkheid in de marga. Deze priesters worden ook door de bevolking gekozen en door het bestuur bevestigd, nadat zij zich te Palèmbang hebben onderworpen aan een onderzoek naar hunne geschiktheid, dat door den hoofdpanghoeloe wordt ingesteld. Hun verhouding tot de bevolking en de Europeesche overheerschers is hier voor de laatsten gunstiger dan in de Manangkabosche landen.

Maar zijn er geene standen, toch vallen er onder de volwassene bevolking twee groepen op te merken, en wel die der gehuwden p e s a k i n of o e r a n g

Digitized by Google

**batin**, en die der ongehuwden, **boedjang**[1])-**gadis**[2]), Zoowel in kleeding[3]) als in rechten en verplichtingen zijn beide van elkander onderscheiden; zoo betalen de boedjang's *f* 4 aan hoofdgeld, waar de gehuwden *f* 8 betalen[4]); zoo is aan maagden het dragen van arm- en oorsierselen vergund en het dansen in 't openbaar, al hetgeen aan getrouwde vrouwen verboden is.

In de heerendiensten echter, zooals het betrekken der dorpswacht, het onderhouden der land- en waterwegen, de koeli-pasirah-diensten[5]), het verrichten der zoogenaamde antaran-diensten, namelijk het begeleiden als prauwvoerders van hoofden en ambtenaren, wordt door gehuwde en ongehuwde mannen gelijkelijk gedeeld.

De hoofden genieten geen inkomsten van het Gouvernement behalve 5°/₀ perceptie-loon van de hoofdelijke belasting die de bevolking onder den naam „landrente" opbrengt, en hebben verder geen andere revenuën, dan hun aandeel in de heerendiensten — een pasirah bijv. heeft vier heerendienstplichtigen — en in de gelden die bij de behandeling van civiele zaken moeten worden betaald of de boeten die bij misdrijven en overtreding worden opgelegd. Overeenkomstig het gebruik in de Manangkabosche landen, ontvangen de doesoenhoofden het hart van den karbouw die bij feestelijke gelegenheden geslacht wordt. Dit is echter niet het geval, wanneer geslacht wordt om te verkoopen.

De rechtspraak berust, voor zoover de inheemsche bevolking betreft, bij de inlandsche hoofden, die rechtspreken volgens de adat. De straffen die door de hoofden worden opgelegd bestaan in boeten; een doesoen-hoofd kan tot 6, een pasirah tot 12 rijksdaalders boete opleggen. Welke overtredingen en misdrijven daartoe alleen en bij uitsluiting behooren, is niet omschreven; als regel geldt, dat alleen overtredingen van de welvoegelijkheidsvoorschriften der adat en kleine overtredingen van bestuursverordeningen, zoomede geringe diefstallen, tot de rechtsbevoegdheid der hoofden behooren. Alle grootere zaken komenvoor den rapat, de rechtbank van hoofden, waarvan de controleur voorzitter is. Door deze rechtbank worden zoowel boeten opgelegd, als de straffen die het algemeen politie-reglement en het strafwetboek bepalen.

Bij de verdeeling van boeten geldt als regel dat de pasirah het dubbele krijgt van hetgeen een proatin ontvangt en deze weder het dubbele van hetgeen de penggawa's genieten. Een pembarab, die als vervanger van den pasirah zitting neemt, ontvangt een aandeel in die laatste kwaliteit.

---

[1]) Huwbare jongelingen; voor zooveel de belasting betreft, jongelingen boven de 16 jaar.

[2]) Huwbare meisjes.

[3]) Zie Hoofdstuk I.

[4]) De belasting verschilt naar gelang van plaatselijke omstandigheden van *f* 4 tot *f* 10. In de vruchtbaarste en welvarendste streken is ze het hoogst. Voor de bewoners van dezelfde marga is de belasting gelijk.

[5]) Deze bestonden in het zonder vergoeding verrichten van werkzaamheden ten behoeve vad de pasirah's en drukten vóór 1877 uitsluitend op de boedjang's.

Digitized by Google

Zijn er wel voorbeelden noodig om te bewijzen dat een zoodanige rechtsbedeeling de rechters demoraliseert, dat zij allen waarborg mist voor onkreukbare eerlijkheid, nauwgezetheid en onpartijdigheid?

Zooals wij boven zagen heeft in Rawas sedert 1876 een ingrijpende verandering in het inlandsch bestuur plaats gehad; die verandering was in elke doesoen die wij bezochten, het onderwerp van 'tgesprek en zonder uitzondering gaf ieder der bewoners ongevraagd als zijnen wensch te kennen, dat zoo spoedig mogelijk de oude toestand weer mocht worden ingevoerd. Ik moet echter opmerken, dat wij meer met de hoofden dan met het volk te doen hadden en dat hunne uitspraak niet voor die van het volk mag doorgaan; maar ik voeg er aanstonds bij, dat, mogen wij op onze reizen al meer met hoofden hebben omgegaan, wij toch ook dagelijks met de bevolking in aanraking kwamen, onder de voor waarneming gunstigste omstandigheden. En bovendien, van de hoofden zou men al het laatst een terugverlangen naar het verledene veronderstellen, omdat daarmede voor de meesten hunner eene vermindering van positie gepaard zou gaan.

Mij komt het voor, dat het midji-systeem, goed in beginsel, maar ingevoerd zonder verdere, als 't ware daarbij behoorende hervormingen, een onnoodige scheur is in 't adatkleed gemaakt, een scheur die den dragers van dat kleed noodwendig hinderlijk moet zijn.

Ons verblijf in Rawas en Redjang was slechts kort van duur en om over dergelijke maatschappelijke toestanden een juist en rechtvaardig oordeel te vellen, behoeft men een langeren tijd van opmerken en waarnemen dan ons gegeven was. Daarom laat ik hier de denkbeelden volgen van een mijner vrienden, een conscientieus en kundig ambtenaar, die door langdurigen omgang met de bevolking in staat werd gesteld de toestanden onbevangen te beschouwen.

„Wanneer," zoo schrijft hij mij, „overal de pasirah's verdwijnen, mist men vooreerst de stof tot samenstelling van goede rapat's; in den regel toch behooren de pasirah's tot de aanzienlijkste familiën en zijn de meesten hunner voldoende ontwikkeld om over de zaken die bij deze rechtbanken worden aangebracht, een behoorlijk oordeel te kunnen vellen. Bij het midji-systeem worden die plaatsen nu alleen ingenomen door doesoen-hoofden, lieden die in ontwikkeling niet veel hooger staan dan hunne doesoen-genooten en weinig aanzien genieten, daar de dorpsbewoner in 't gewone leven met hen als frère et compagnon omgaat.

„In de tweede plaats brengt de midji-verklaring het bestuur in de noodzakelijkheid om tot in kleinigheden datgene te regelen en uit te voeren wat vroeger aan pasirah's ter regeling en uitvoering toevertrouwd was. — „Qui trop embrasse mal étreint" is ook hier volkomen van toepassing.

„Meer bepaald valt dit in het oog op het stuk van politie. Waar men, b. v., vroeger volstaan kon met de noodige bevelen ter zake te doen geworden aan de



Digitized by Google

pasirah's, die dan voor de verdere verspreiding en opvolging zorg droegen en daarvoor verantwoordelijk waren, zal men verplicht zijn die bevelen te doen overbrengen aan honderd en meer hoofden van doesoen's, welke wijze van handelen eene snelle werking der politie in niet geringe mate zal kunnen belemmeren.

„Voor een doelmatig bestuur zijn, met de weinige middelen waarover men te beschikken heeft, de pasirah's onontbeerlijk. Om hunne positie te behouden, die hun aanzien en voordeel verschaft, zullen de pasirah's zooveel mogelijk medewerken om het bestuur in de uitoefening van zijn taak te steunen, wat in geenen deele kan worden verwacht van de doesoen-hoofden, die weinig te verliezen hebben en wien het daarom onverschillig is of ze wegens nalatigheid worden ontslagen. Een pasirah treedt niet licht af, heeft daardoor meer routine, en is verantwoordelijk voor en heeft belang bij den goeden gang van zaken in zijne marga; hij zal echter steeds onder behoorlijke contrôle moeten staan.

„In enkele gevallen kan het midji-maken van doesoen's nuttig zijn, mits het slechts de marga geldt waarbinnen de zetel van het Europeesch gezag gelegen is.

„Zoo heeft het midji-verklaren der doesoen's van de marga Marigi, in de onderafdeeling Redjang en Lebong, bij wijze van proef begonnen in 1876 en in 1877 bestendigd, zeer goede vruchten gedragen. Men paste het hier toe, indachtig aan den veel gevolgden stelregel: verdeel en heersch. Hetzelfde was in Sindang met de marga Oedjan-panas 't geval. In Marigi heerschte sinds jaren, door het wanbestuur van opvolgende pasirah's, eene ware verwarring, en toen eindelijk de laatste pasirah onmachtig bleek om zich te onttrekken aan den invloed van vagabondeerende familieleden, voor wier knoeierijen hij de oogen sloot, en zijn afgetreden voorganger met dwangarbeid was gestraft wegens het deelnemen aan tal van rooverijen en moorden, is men eindelijk tot de midji-verklaring overgegaan; daarbij gold ook nog als motief de wensch om den krachtigen invloed der pasirah-familie te fnuiken. Hiermede waren orde en rust hersteld, maar men verlieze niet uit het oog, dat die marga zonder veel moeite van Kepajang uit kon worden gecontroleerd, daar de verschillende doesoen's, op twee na, gelegen zijn aan den grooten weg van Kepajang naar Tjoeroep.

„Na verloop van tijd zal echter ook hier weder een pasirah behooren aangesteld te worden; want het behoeft geen betoog, dat waar men de gewoonten der bevolking eerbiedigt, in zoover zulks naar westersche begrippen mogelijk is, men ook, voor zoover dit kan, de hoofden die van oudsher bestaan hebben, gelijk de pasirah's, moet behouden. Hun aanwezen hangt nauw samen met de adat; ze ter zijde te stellen zou met eene geheele reorganisatie van ons bestuur moeten gepaard gaan, — een verandering die vooralsnog te kostbaar zou blijken, en waarvoor geen voldoend Europeesch personeel aanwezig is. Men streve er echter naar, de positie van de pasirah's alsmede van de doesoen-hoofden meer te releveeren en hun van Gouvernementswege

Digitized by Google

genoegzame inkomsten te geven, om ze te behoeden voor de verleiding, ten koste van de bevolking te leven. Het strafrecht worde bovendien zoodanig gewijzigd, dat het hun voortaan geen financiëel voordeel meer oplevere, terwijl het thans bijna hun voornaamste bron van inkomsten uitmaakt.

„Kan men hiertoe geraken, dan zal grootendeels de waarde van het argument vervallen, door de voorstanders van het midji-maken gewoonlijk aangevoerd, namelijk dat het afschaffen der pasirah's even zoovele knoeiers doet verdwijnen."

Alvorens van Rawas af te stappen, moeten wij nog een enkel woord van de in die onderafdeeling levende Koeboe's zeggen. Wie zij zijn zal wel nooit met onwederlegbare zekerheid kunnen worden uitgemaakt. Mij komt het voor, dat zij de oudste bewoners van Sumatra vertegenwoordigen en nazaten zijn dergenen die tijdens de invoering van het Hindoeïsme voor de vreemde overheerschers en invoerders van den nieuwen godsdienst gevlucht zijn. Hunne zwervende levenswijze, de uitermate lage trap van ontwikkeling waarop zij staan, en hun schuwe aard zijn zoovele samenhangende oorzaken, die 't moeielijk maken volledige kennis op te doen van hunne denkbeelden en gewoonten.

Daarbij komt nog dat de Koeboe's geleidelijk in aantal verminderen en dat sommigen hunner langzamerhand vaste woonplaatsen kiezen; en hebben zij eenmaal die zege op hunne zwervers-natuur behaald, dan gaan zij al spoedig taal, gebruiken en instellingen aannemen, ontleend aan de Maleische bevolking in wier nabijheid hunne nederzettingen gelegen zijn.

Bij een bezoek aan eene Koeboe-nederzetting in Rawas, vonden wij een maatschappij waarin zekere vorming viel waar te nemen, onder den invloed van het Maleische element geboren. De stam had meerdere hoofden, wier titels dezelfde waren als die der dorps- en wijkhoofden van de doesoen's in Rawas, terwijl, volgens hen, hunne nog geheel van elken omgang met de doesoen-bewoners verstokene stamgenooten rondzwerven in horden, die slechts één hoofd hebben, den oudsten of den krachtigsten van den stam.

Nieuwe gewoonten werden er geschapen om de nieuwe hoofden inkomsten te verschaffen. Zoo trekken zij, in navolging van de Rawasche hoofden, voordeel van de boeten die zij opleggen; deze bestaan in een hoeveelheid hars, démor, en ook wordt hun bij het sluiten van huwelijken, een instelling die zij zeggen dat vreemd is aan de zwervende Koeboe's, hars als geschenk aangeboden.

Van ons Gouvernement zijn ze geheel onafhankelijk; zij deelen dus noch in belasting noch in heerendienst. Maar de doesoen of marga binnen wier gebied zij verblijf houden, verplicht hun, de door hen verzamelde boschproducten aan haar te verkoopen tegen een lagen prijs, die voldaan wordt in rijst, zout, katoenen stoffen en wapens. De doesoen-bewoner die voor zijne dorpsgenooten en de Koeboe's de tus-

Digitized by Google

schenpersoon is, draagt den naam van djenang; de Koeboe's beschouwen hem als hun hoofd, en hij weet gewoonlijk van die positie ten eigen bate partij te trekken. Als heidenen bij de Mohammedaansche bevolking veracht, zijn de Koeboe's blootgesteld aan eene verdrukking en afzetterij, die alleen hare grens heeft in het eigenbelang, dat meebrengt hen althans niet zóó te bedriegen, dat zij het grondgebied der doesoen ontvluchten.

In plaats van de Koeboe's langzaam maar zeker te laten uitsterven, zou het naar mijn oordeel welbegrepen philanthropie zijn, hen willens of onwillens te vereenigen in een vruchtbare streek, afgescheiden van de Mohammedaansche bevolking, en hen daar te dwingen tot gezetten, voor hen en hunne nakomelingen voordeeligen arbeid.

Het tot de onderafdeeling Redjang en Lebong behoorende landschap Redjang, dat ter onderscheiding van het Ampat-Lawangsche ook wel Redjang-ampat-petoelai [1]) genoemd wordt, bestaat uit drie marga's, Bermani-Oeloe, Bermani-Ilir en Seloepoe-Oeloe-Moesi; aan het hoofd dezer afdeelingen staan pasirah's wier waardigheid, evenals die der pembarab's, vroeger erfelijk was van vader op zoon. De elf doesoen's van de vroegere marga Marigi, sedert 1876 midji verklaard, hebben op zich zelf staande doesoen-hoofden, die den titel dragen van dipati of anak dalam, behalve de bestuurders van de doesoen's Kepajang en Keloebak, die pembarab genoemd worden. De indeeling in marga's is ook hier dezelfde als vóór de onderwerping aan het Nederlandsch gezag. Het bestuur was toen minder democratisch dan in de Manangkabosche landen, want de marga, hoewel, evenals de confederaties, uit een aantal dorpen bestaande, vormde een staatkundig geheel; de doesoen's hadden wel hun eigen bestuur voor 't regelen der plaatselijke belangen, maar boven het doesoen-bestuur stonden de pasirah en pembarab. De bevolking stond in andere verhouding tot de Palèmbangsche sultans dan die van Rawas, want terwijl deze rechtstreeks deel uitmaakte van het sultanaat, noemden de Redjangers zich oerang sindang mardika, vrije grensbewakers, die geene schatting betaalden en evenmin heerendiensten verrichtten. Wat overigens vroeger over Rawas werd medegedeeld, geldt ook voor Redjang; alleen zijn hier de koeli-pasirah-diensten sedert 1877 afgeschaft, toen ten overstaan van den Controleur de bevolking van iedere marga een overeenkomst sloot met haren pasirah, waarbij, tegen een som van ƒ 720 's jaars, de verplichting werd afgekocht om vier heerendienstplichtigen daags aan het margahoofd te leveren. Telken jare bij de volkstelling wordt over de heerendienstplichtigen der marga dit bedrag gelijkelijk verdeeld. In 1878 bedroeg ieders aandeel voor de marga Bermani-ilir ƒ 0.83$^5$, in Seloepoe-Oeloe-Moesi werd ƒ 1.99 betaald en in Bermani-Oeloe ƒ 1.49. Het

[1]) Redjang der vier stammen.

Digitized by Google

opheffen van de marga Marigi ontlastte hare bevolking van dezen heerendienst.

Omtrent de geestelijkheid in Redjang kunnen wij kort zijn. Zij is veel minder talrijk dan in Rawas; lebéh-panghoeloe's zijn er niet, en in vele doesoen's ontbreekt zelfs de ketib. In 't algemeen kan men zeggen dat de invloed der geestelijkheid tot nog toe dan ook zeer onbeduidend is.

Was, zooals wij zagen, de macht der Palèmbangsche vorsten in Redjang van weinig beteekenis, nog minder noemenswaard is hun invloed en gezag geweest in het landschap Lebong, welks ligging, ingesloten door een breeden ring van bergen met onbewoonde wildernissen, een natuurlijke versperring vormde tegen vreemde overheersching. Wel schijnt een enkele maal de suprematie der Sultans erkend te zijn, maar volgens de overlevering werd ook die van de vorsten van Djambi gehuldigd. Thans schaars bevolkt en nauwelijks 4000 zielen tellende, heeft dit heerlijke land in vroegere tijden een veel grooter getal bewoners gevoed, getuige de uitgebreide en talrijke volkplantingen in Redjang en Benkoelen, en de uitgestrekte velden die de kenmerken dragen van eenmaal voor de rijstkultuur ontgonnen te zijn geweest.

In het eerste hoofdstuk, waar wij de verspreiding der verschillende stammen bespraken, merkten wij reeds op, dat de Lebongers beweren van Manangkaboschen oorsprong te zijn; behalve in hunne overleveringen zullen wij daarvan ook in het bestuur en andere maatschappelijke toestanden de sporen moeten vinden. De sage luidt, dat zekere Toeankoe-Djongòr met zijn volgelingen van Paga-Roejoeëng kwam en, nadat hij het water van verscheidene soengei's gewogen had, zich dáár vestigde waar het water het zwaarst was [1]); daar stichtte hij Kòta-belouw, een plaatsje dat sedert langen tijd niet meer bestaat. Volgens het volksgeloof is Toeankoe-Djongòr niet gestorven, maar op den berg Loemoet verdwenen. Zijn opvolgers vestigden zich te Moeara-Aman-Lebong-Más en namen den titel van rădja aan, die later in dien van rădja-pasirah veranderd werd. Maar toen de bevolking steeds aangroeide en zich naar alle kanten uitbreidde, werd een nadere bestuursregeling noodzakelijk, en in overleg met de Sultans van Palèmbang en Djambi werden vier tiang's [2]) met het bestuur over evenveel landstreken belast. Hun waardigheid werd erfelijk verklaard, zij kregen den titel van pasirah en vestigden zich te Semelăkô, Tēes, Tapoes en Atas-Tebing.

Uit deze volksoverlevering blijkt genoegzaam, dat niet de pasirah van Semelăkô [3]),

---

[1]) In alle overleveringen omtrent het ontstaan van Manangkabosche plaatsen komt deze waterweging voor, als zinnebeeld van het zoeken naar den vruchtbaarsten en goudrijksten grond.

[2]) Tiang beteekent paal, steunsel, en dus hier in overdrachtelijken zin steunpilaren van den vorst.

[3]) Zooals in de Aardrijkskundige beschrijving," bl. 80, waarschijnlijk werd geacht.

Digitized by Google

maar de rădja-pasirah van Moeara-Aman-Lebong-Más oudtijds de hoogste in rang was.

Zoo was dus Lebong in vijf distrikten verdeeld: Soekoe IX, Soekoe VIII, Bărămani of Tëes, Djoeroekalang en Seloepoe, die den naam marga droegen, en uit een aantal dorpen bestonden. Aan 't hoofd der marga zetelde de erfelijke pasirah, wiens waardigheid op den oudsten of, bij ongeschiktheid van dezen, op een jongeren zoon overging, die Rădja-Boedjang genaamd werd. Hij werd in het bestuur over de marga ter zijde gestaan door een pembarab, die in een ander dorp gevestigd was, terwijl de overige dorpen hoofden hadden met onderscheidene titels als: Depatei, Anak-Dalam, Rădja-Laksamana, Radèn, Singa-Pelajang, Rădja-Lèlo, Rădja-Depatei, Rădja-Alam, Bagindô, Pandji, Tiang-Alam, Más-Moelia, Pemăkoe, Sempono en andere. Evenals de waardigheid der pasirah's was ook die van pembarab en dorpshoofd erfelijk. De marga's waren van elkander onafhankelijk, maar vormden een of- en defensieven bond; als er zaken van algemeen belang te behandelen of groote misdrijven te berechten waren, kwam de raad van pasirah's bijeen, waarin ook de pembarab's en de betrokken doesoenhoofden zitting hadden en waarvan de Rădja-Pasirah voorzitter was.

Kleine zaken werden afgedaan door den pembarab met de dorpshoofden; berustte men niet in hunne uitspraak, dan nam de pasirah het voorzitterschap der rechtbank op zich. Namen partijen ook dan nog geen genoegen met de beslissing der hoofden, dan was een oorlog gewoonlijk het gevolg. En zulke oorlogen, die wel is waar weinig bloedig waren, hielden, evenals overal elders in Midden-Sumatra, het land in voortdurende onrust.

Er zijn in Lebong geen geestelijken, en er bestaan, of liever bestonden, dan ook slechts twee standen, die der hoofden en die van 't volk. Nu de waardigheden der hoofden niet meer erfelijk zijn, maar zij na volkskeuze door het Gouvernement worden benoemd, is het onderscheid tusschen die standen vanzelf vervallen.

Behalve de verdeeling in getrouwden en ongetrouwden, is er nog een andere, die de overlevering omtrent de afkomst van het volk eenigermate bevestigt; ik bedoel de verdeeling in soekoe's. Maar in tegenstelling van hetgeen wij in de Manangkabosche landen aantroffen, behooren hier de kinderen niet tot de soekoe der moeder, maar tot die van den vader. Van de boven genoemde marga's wijzen de namen der beide eerste vanzelf aan, uit hoeveel soekoe's de bevolking dier marga's bestaat; in de andere marga's is het getal soekoe's niet veel grooter, maar terwijl in de beide eerste personen tot dezelfde soekoe behoorende in verschillende dorpen wonen, vindt men dat niet in de drie laatste, waar ieder dorp zijn eigen soekoe's heeft. Er zijn vele gelijknamige soekoe's, daar allen genoemd zijn naar de titels der hoofden, stamvaders van de personen die de soekoe samenstelden, en dit wijst op het feit, dat de beide eerste marga's oorspronkelijk bevolkt zijn door negen en acht familie-hoofden met hunne geslachten. Iedereen weet tot welke soekoe hij of

Digitized by Google

zij behoort, en dat is noodig omdat het huwelijk onder soekoe-genooten verboden is.

Het tegenwoordig bestuur in Lebong is geheel in overeenstemming met het vroegere, met dit onderscheid echter, dat de waardigheden niet meer erfelijk zijn, zoodat nu de pasirah en pembarab somtijds uit een andere doesoen gekozen worden en elders gevestigd zijn, dan waar zij volgens de adat behooren.

De inkomsten der hoofden zijn dezelfde als in Redjang: aandeel in de boeten die zij opleggen, zoogenaamd perceptieloon, aanspraak op heerendienstplichtigen, een kleine heffing bij het sluiten van huwelijken, en voor den Rădja-Pasirah en het dorpshoofd van Sekandouw een aandeel in de opbrengst van de aldaar gevonden eetbare vogelnestjes; de eerste krijgt *f* 4 van elk pikol, terwijl het dorpshoofd evenveel ontvangt van de opbrengst als ieder der dorpsgenooten. De belasting, door de bevolking op te brengen, bestaat in een hoofdgeld van *f* 4 per jaar voor gehuwden, en *f* 2 per jaar voor ongehuwde mannen.

De heerendiensten bepalen zich tot het vervoer van brieven en van goederen der reizende ambtenaren, tot het houden van de wacht in de dorpen, waarvoor elke 24 uren twee personen, een getrouwde en een ongetrouwde, uitkomen, en eindelijk tot het onderhouden en aanleggen der wegen. Veel te beteekenen heeft dat onderhoud echter niet, omdat er geen voertuigen in Lebong zijn en nagenoeg geen paarden en vee. De verdeeling zou anders zeer ongelijkmatig drukken, want terwijl ieder werkbaar man in de marga Soekoe IX twintig vadem, in Soekoe VIII zes en twintig vadem en in Seloepoe dertig vadem te onderhouden heeft, bedraagt dat onderhoud voor die van Djoeroekalang een lengte van ongeveer twee honderd vademen, een gevolg van den aangenomen regel, dat iedere marga den weg onderhoudt binnen hare grenzen gelegen.

# ZEVENDE HOOFDSTUK.

## RECHTSWEZEN. OENDANG-OENDANG.

De uitoefening der rechterlijke macht in het gedeelte van Midden-Sumatra dat tot het Gouvernement Sumatra's Westkust behoort, is sedert 1 November 1875 opgedragen aan:

districtsgerechten,

Digitized by Google

magistraten,
inlandsche rechtbanken (rapat),
een residentiegerecht en
een raad van justitie.

Alleen de in 1879 bij de residentie Padangsche Bovenlanden ingelijfde landschappen Pangkalan-Kòtô-baroe en XII Kòtô-Kampa zijn voorloopig in het bezit van hun eigen rechtspleging gelaten; — een maatregel die uit den aard der zaak slechts tijdelijk kan zijn.

In een werk als dit, dat niets anders dan de mededeeling der resultaten van de onderzoekingen der Expeditie beoogt, voegt het niet, en allerminst aan een niet-jurist, een oordeel uit te spreken over de werking van het Reglement op het Rechtswezen dat ter Westkust van kracht is [1]), en ik wensch mij dan ook slechts te bepalen tot eene korte omschrijving van de rechtsmacht der lichamen en personen die ik boven noemde. Daartoe laat ik hier eenige artikelen van het Reglement volgen:

Art. 3. In elk district is een districtsgerecht.

Art. 4. Het districtsgerecht bestaat uit het districtshoofd, bijgestaan door zoodanige en zoovele hem tot raadslieden dienende mindere hoofden, als daartoe door het hoofd van gewestelijk bestuur, met inachtneming der onder de inlanders bestaande gewoonten, zullen zijn aangewezen. De Gouverneur-Generaal wijst bij ordonnancie aan, welke der inlandsche hoofden als districtshoofden worden aangemerkt.

Art. 5. De districtsgerechten oordeelen in eersten aanleg.

1. Over alle door inlanders of met dezen gelijkgestelde personen tegen eigenlijk gezegde inlanders ingestelde burgerlijke rechtsvorderingen, wanneer de waarde in geschil niet meer beloopt dan *f* 50.

2. Over alle klachten tegen eigenlijk gezegde inlanders ter zake van overtredingen van wettelijke bepalingen, op welke is gesteld eene geldboete, niet te bovengaande de som van *f* 10 of eene gevangenisstraf van één tot zes dagen.

Onder eigenlijk gezegde inlanders worden in dit artikel en elders in dit reglement verstaan allen die behooren tot de inheemsche bevolking van Sumatra en de daaronder behoorende eilanden of zich met haar hebben vermengd.

Art. 8. Het rechtsgebied der districtsgerechten strekt zich niet verder uit dan de grenzen van het district of het grondgebied waarover het hoofd is gesteld.

---

[1]) Dit sluit echter niet in dat ik onvoorwaardelijk ben ingenomen met alle voorschriften van het Reglement tot regeling van het rechtswezen in het Gouvernement Sumatra's Westkust. Art. 21, bijv., is naar mijne overtuiging onvermijdelijk belemmerend voor een goede en rechtvaardige rechtsbedeeling.

Digitized by Google

Art. 9. De Gouverneur-Generaal bepaalt bij ordonnancie, welke ambtenaren de magistratuur vervullen en hoever hun ressort zich uitstrekt.

In het algemeen zijn het de ambtenaren die met het bestuur der afdeelingen en onderafdeelingen zijn belast.

Art. 10. De magistraten nemen kennis van alle binnen hun ressort ingebrachte klachten tegen inlanders en met dezen gelijkgestelde personen, ter zake van overtredingen waarop geen zwaardere straf is gesteld dan eene geldboete van *f* 100, tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon van ten hoogste drie maanden, of gevangenisstraf van ten hoogste acht dagen, met of zonder verbeurdverklaring, — wat de inlanders betreft voor zoover de zaak niet behoort tot de bevoegdheid van het districtsgerecht.

De uitspraken in deze zaken zijn aan geenerhande voorziening onderhevig.

Art. 13. Inlandsche rechtbanken zijn gevestigd op de hoofdplaatsen der residentiën, op die der assistent-residentiën, en voorts op zoodanige andere plaatsen als de Gouverneur-Generaal daartoe aanwijst.

Die te Padang en te Priaman dragen den naam van Landraad, elders dragen zij dien van Rapat.

Art. 16. 1e alin. De inlandsche rechtbanken bestaan uit inlandsche hoofden als leden, voorgezeten door eenen Europeeschen ambtenaar en bijgestaan door eenen griffier.

De voorzitter is de Assistent-resident der afdeeling of de Controleur.

Art. 19. Met uitzondering der zaken waarvan de berechting bij dit reglement aan andere rechtbanken, gerechten en rechters is opgedragen, en met inachtneming van het voorschrift van artikel 6 van het Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indië, nemen de landraden en rapats in eersten aanleg kennis:

1. van alle burgerlijke rechtsvorderingen ingesteld tegen eigenlijk gezegde inlanders;

2. van alle misdrijven begaan door inlanders of met dezen gelijkgestelde personen;

3. van alle overtredingen van reglementen van politie en van plaatselijke keuren, alsmede van wettelijke bepalingen van algemeenen aard, begaan door inlanders of met dezen gelijkgestelde personen.

Art. 21. Alle vonnissen in zaken van misdrijf, door de inlandsche rechtbanken gewezen, zijn, wanneer zij geene vrijspraak inhouden, onderworpen aan de revisie van den Raad van Justitie.

Art. 24. In elke residentie bestaat een residentiegerecht.

Art. 25. 1e alin. In de residentie Padangsche Benedenlanden wordt het residentie-



Digitized by Google

gerecht gehouden door den rechterlijken ambtenaar die de landraden voorzit; in de Padangsche Bovenlanden en Tapanoli door de residenten.

Art. 26, 1°, c. Het residentiegerecht oordeelt, behoudens de voorschriften van het Koninklijk Besluit van 3 November 1866, n°. 73 (Ind. Staatsblad 1867, N°. 10), in eersten aanleg:

1°. over alle burgerlijke rechtsvorderingen welke de som of waarde van *f* 500 niet te boven gaan, ingesteld

*c.* tegen leden der eigenlijk gezegde inlandsche bevolking van Sumatra, in zaken waarin dezen, krachtens wettelijke bepalingen of tengevolge van vrijwillige overeenkomst, aan de Europeesche wettelijke voorschriften zijn onderworpen.

Art. 30. Te Padang is een raad van justitie gevestigd.

Art. 31. De Raad van Justitie is samengesteld uit:

een president,
drie leden,
een officier van justitie,
een substituut-officier van justitie,
een griffier en
een substituut-griffier.

Art. 36, c. Behoudens de voorschriften van het Koninklijk Besluit van 3 November 1866, n°. 73 (Ind. Staatsblad 1867, n°. 10), en met uitzondering der zaken bij art. 26, n°. 1, aan de kennisneming der residentiegerechten opgedragen, en der gevallen voorzien in art. 159 van het Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indië, neemt de Raad van Justitie in eersten aanleg kennis van alle burgerlijke rechtsvorderingen, ingesteld

*c.* tegen leden der eigenlijk gezegde inlandsche bevolking van Sumatra, in zaken waarin dezen, krachtens wettelijke bepalingen of tengevolge van vrijwillige overeenkomst, aan de Europeesche wettelijke voorschriften zijn onderworpen.

Art. 37. De Raad van Justitie neemt, onverschillig tot welken landaard partijen behooren, in eersten aanleg kennis:

1°. van alle geschillen in zaken van prijzen en buit, die door schepen van oorlog van den Staat, of door schepen bij particulieren uitgerust en van commissiën of lettres de marque voorzien, worden achterhaald en opgebracht, zoomede van alle geschillen welke tusschen de nemers onderling deswege ontstaan;

2°. van alle zee- en strandvonden.

Art. 227. Met de uitoefening der politie en de opsporing der misdrijven en over-

Digitized by Google

tredingen onder de inlanders en met dezen gelijkgestelde personen zijn, volgens de onderscheidingen in dit hoofdstuk gemaakt, belast de volgende beambten, elk voor zooveel aangaat de uitgestrektheid van het grondgebied waarover hij is aangesteld:

1°. de soekoe-hoofden, de ripé-hoofden en alle mindere hoofden en ondergeschikte beambten van politie, hoe ook genaamd;

2°. de negorij-hoofden (panghoeloe's kapala);

3°. de districtshoofden;

4°. de inlandsche officieren van justitie;

5°. de magistraten;

6°. de residenten, en voorts alle zoodanige ambtenaren als daartoe in bijzondere gevallen bevoegd zijn verklaard;

7°. alle andere beambten en personen, in zaken bij bijzondere wettelijke voorschriften aan hunne waakzaamheid toevertrouwd.

Art. 287. Bij de inlandsche rechtbanken zijn inlandsche officieren van justitie aangesteld.

Die gevestigd op de hoofdplaatsen Padang, Fort de Kock en Padang-Sidempoean voeren den titel van Hoofddjaksa, die op de hoofdplaatsen der afdeelingen dien van Djaksa, en elders dien van Adjunct-djaksa.

Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië van 24 Maart 1874, n°. 94*d*, werd overwogen:

dat Hij, het wenschelijk achtende, om in het Gouvernement Sumatra's Westkust aan de heffingen welke, onder den naam van tahil-amas of andere, thans, ingevolge de adat, bij de rechtspraak der hoofden ten laste van klagers of partijen worden gedaan, als onbestaanbaar met eene behoorlijke regeling van het rechtswezen, een einde te maken, en tevens aan de rechtsprekende hoofden eene billijke vergoeding te verzekeren voor het gemis der uit die heffingen voor hen voortvloeiende voordeelen,

heeft goedgevonden en verstaan te bepalen:

Art. 1. Alle heffingen, onder welken naam ook, door rechtsprekende hoofden binnen het Gouvernement Sumatra's Westkust in rechtszaken zijn afgeschaft.

Art. 2. In alle burgerlijke gedingen die bij de landraden of rapats in het Gouvernement Sumatra's Westkust worden aangebracht, moet de eischer, behalve in geval hem vergund wordt om kosteloos te procedeeren, ter griffie der rechtbank bij welke hij de zaak brengt, storten de navolgende bedragen:

vijf ten honderd van de waarde in geschil, wanneer deze beloopt één duizend gulden of minder;

Digitized by Google

vier ten honderd van de meerdere waarde in geschil dan één duizend gulden, wanneer deze niet meer bedraagt dan één duizend gulden;

drie ten honderd van de meerdere waarde in geschil dan twee duizend gulden, wanneer deze niet meer bedraagt dan één duizend gulden;

twee ten honderd van de meerdere waarde in geschil dan drie duizend gulden, wanneer deze niet meer bedraagt dan twee duizend gulden, en

één ten honderd van de meerdere waarde in geschil dan vijf duizend gulden.

Art. 5. Jaarlijks, in de maand Januari, wordt door den President van de rechtbank het bedrag der gedurende het verloopen jaar, krachtens de voorgaande artikelen, geïnde gelden gelijkelijk verdeeld onder de hoofden die recht van zitting hebben in de rechtbank bij welke de vorderingen zijn aangebracht over welke de belasting geheven is; met dien verstande, dat het aandeel van hen die niet gedurende het geheele jaar zitting hebben gehad, alleen wordt berekend in evenredigheid tot den tijd gedurende welken zij dit recht hebben bezeten.

Te bejammeren is het voorzeker, dat hier ook andere overwegingen hebben gegolden dan die om het welzijn van het volk te bevorderen. Had men zich daardoor alleen laten leiden, dan zou zonder twijfel bepaald zijn, dat de belasting op de civiele processen moet worden gestort in 's Lands kas, en dat aan de hoofden die volgens de wet in eenige rechtbank zitting hebben, eene vaste jaarlijksche verhooging van inkomsten wordt toegekend, als bezoldiging uit 's Lands kas te betalen.

Ook in de residentie Palèmbang hebben sedert 1877 ingrijpende veranderingen in het rechtswezen plaats gehad, die echter niet van zoo wijde strekking zijn als de wijzigingen door de reorganisatie van het rechtswezen op Sumatra's Westkust in den daar bestaanden toestand gebracht. Den 1sten Mei van het jaar 1878 trad de ordonnancie in werking waarbij bepaald werd, dat de besturende ambtenaren in de afdeelingen en onderafdeelingen belast zullen zijn met de magistratuur binnen hun ressort, terwijl ter hoofdplaats Palèmbang de Assistent-resident voor de politie aldaar die functie zal uitoefenen.

De magistraten spreken zonder hooger beroep recht in alle overtredingen begaan door personen niet behoorende tot, noch zich vermengd hebbende met de inheemsche bevolking, en te Palèmbang bovendien over alle ingezetenen dezer hoofdplaats. De overtredingen tot hunne bevoegdheid behoorende, zijn die waarop bij de wettelijke bepalingen als straf is gesteld: tenarbeidstelling aan de publieke werken voor ten hoogste 3 maanden, gevangenisstraf voor hoogstens 8 dagen, of eene geldboete van hoogstens *f* 25. In civiele zaken nemen de magistraten kennis van alle tegen zoodanige personen ingestelde actiën waarvan de waarde in geschil niet meer dan *f* 100 beloopt.

Digitized by Google

Ter hoofdplaats Palèmbang is een landraad gevestigd, waarvan de voorzitter en griffier rechtsgeleerden moeten zijn. Het rechtsgebied van den Landraad strekt zich uit over de geheele residentie voor zoover het betreft misdrijven, overtredingen en alle civiele zaken waaromtrent de berechting niet aan de magistraten is voorbehouden, met dien verstande, dat alleen voor den Landraad justiciabel zijn: de ingezetenen der voormelde hoofdplaats, en verder de niet tot de eigenlijk gezegde inheemsche bevolking behoorende bewoners der binnenlanden, mits zij zich niet met deze bevolking hebben vermengd. De magistraten behooren kennis te nemen van alle zaken die tot het ressort van den Landraad behooren, en zijn gehouden die, op de wettelijk voorgeschreven wijze, bij dit rechterlijk collegie over te brengen. Ze mogen, evenals de Landraad, alleen volgens de wet rechtspreken.

Omtrent de rechtspleging over de inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats is, bij de hierhoven aangehaalde wettelijke regeling, verklaard, dat zij voorloopig onveranderd zal blijven tot tijd en wijle de Gouverneur-Generaal het geraden zal oordeelen daarin wijziging te brengen.

Voor die bevolking nu is de toestand als volgt. In elke doesoen is de proatin, gindo, krio, of hij die, onder welken titel ook, het bestuur der doesoen voert, de rechter over zijne onderhoorigen, waar dezen zich hebben schuldig gemaakt aan overtredingen die de Palèmbangsche oendang-oendang strafbaar stellen met eene boete van hoogstens 6 réalen [1]), welk bedrag in sommige streken tot 6 rijksdaalders is uitgebreid. In de marga heeft de pasirah of hij die, onder welken titel ook, het hoofd van de marga is, de bevoegdheid tot 12 réalen of wel tot 12 rijksdaalders boete op te leggen voor ongeoorloofde of nagelaten handelingen, welke in die mate door gezegde oendang-oendang als strafbaar zijn aangewezen.

In civiele zaken kan men zich, welke de waarde in geschil ook zij, tot een van beide rechters om beslissing zijner zaak wenden, behoudens hooger beroep op den hoogeren rechter, en in alle gevallen zonder onderscheid met hooger beroep op de hoogste rechtbank in de onder-afdeeling of afdeeling, de rapat, die door den besturenden ambtenaar wordt voorgezeten en die bestaat uit de marga- of doesoen-midjihoofden als leden, bijgestaan door den plaatselijken inlandschen schrijver als griffier.

Deze rapat oordeelt over alle misdrijven en overtredingen der inheemsche bevolking binnen haar ressort, en in alle civiele zaken waarin personen tot deze behoorende als gedaagden zijn betrokken. Voor de tenuitvoerlegging van vonnissen in zake van misdrijf die een veroordeeling inhouden tot eene hoogere straf dan een jaar dwangarbeid, wordt voorafgaande bekrachtiging door den Resident gevorderd.

Al die rechtbanken en rechters over de inheemsche bevolking spreken recht volgens de oendang-oendang, — bepalingen van civiel en crimineel recht die om-

---

[1]) De réal is *f* 2.

Digitized by Google

streeks 1848 bijeen en in schrift zijn gebracht door den Controleur van den Bossche, en behoudens enkele wijzigingen nog algemeen in de residentie van kracht zijn.

In de verschillende deelen der uitgebreide residentie wordt in die adat hier en daar eenig verschil aangetroffen. In hoofdzaak echter kan men ze leeren kennen uit het opstel van den heer Gersen in Deel XX van het Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap, ofschoon dat stuk bepaaldelijk de oendang-oendang van Lematang-oeloe en -ilir en van de Pasemahlanden uiteenzet.

De straffen zijn in den regel boeten, die ten voordeele komen van de zitting nemende hoofden en die het grootste deel van hun inkomen uitmaken. Echter worden ook wel de in het strafwetboek en de politie-reglementen voorkomende straffen toegepast.

Van de civiele zaken wordt, ten behoeve der rechters, eene belasting geheven van 10°/₀ van de waarde in geschil, die door de in 't ongelijk gestelde partij moet worden voldaan.

De inlandsche hoofden, ieder binnen hun ressort, zijn, onder de leiding en de bevelen van den besturenden ambtenaar, belast met het opsporen en zooveel doenlijk tot klaarheid brengen van alle misdrijven en overtredingen en met het bewaren der rust en orde, waartoe zij worden bijgestaan door de penggawa's en de kemit's, welke laatsten in elke doesoen, minstens ten getale van twee, als politie-agenten of rustbewaarders dienst doen, en à tour de rôle uit de tot heerendienst verplichte bevolking moeten opkomen.

De besturende ambtenaren hebben, tot bewaring van de rust en orde, bovendien onder hunne directe bevelen een corps gewapende politiedienaren, gewoonlijk pradjoerits genaamd, waarvan het aantal in elke contrôle-afdeeling op 12 man en een korporaal of sergeant is vastgesteld. Hunne uitrusting en bewapening worden van landswege verstrekt, en zij genieten een maandelijksch inkomen, dat voor de gemeenen op *f* 12, voor de korporaals op *f* 14 en voor de sergeants op *f* 16 is vastgesteld.

Ter hoofdplaats Djambi is de Politieke Agent met het handhaven der politie belast en vervult de functiën van magistraat. Den 28sten Maart 1876 werd voorts een overeenkomst gesloten met den Sultan, waarbij bepaald werd, dat degenen die zich binnen het rijk Djambi schuldig maken aan misdrijven tegen Gouvernementsonderdanen, zullen terechtstaan voor de rechtbanken en de rechters door het Nederlandsch-Indische Gouvernement aan te wijzen, en dat zij op eerste aanvrage van of van wege den Resident van Palèmbang moeten worden uitgeleverd.

In hoeverre deze overeenkomst eenige waarde heeft in de praktijk, valt lichtelijk op te maken uit hetgeen omtrent den politieken toestand van Djambi in 't vorige hoofdstuk is medegedeeld.

Digitized by Google

Hebben wij in de voorafgaande bladzijden gezien, hoe de rechtsbedeeling in de Gouvernementslanden van Midden-Sumatra geschiedt en volgens welke wetten er recht gesproken wordt, thans zullen wij het een en ander mededeelen omtrent de rechtsinstellingen der Maleische maatschappij buiten het Nederlandsch grondgebied en over de begrippen die de Manangkabo-Maleier omtrent het recht koestert.

De bronnen daarvoor zijn de oendang-oendang [1]), dat zijn geschriften die, behalve de overleveringen omtrent de oude geschiedenis van het Manangkabosche volk, tal van wetten, zedekundige voorschriften en leefregelen bevatten, uitgevaardigd, zooals het heet, door Datoewq-Katoemanggoengan en Păpăti-Săbatang, en waaronder er zijn die uitmunten door schoonheid van gedachte en zin voor rechtvaardigheid. Al die verschillende redactiën der overleveringen en wetten zijn echter van jongen datum; geen enkele is meer dan een halve eeuw oud, waaruit men mag besluiten dat de oendang-oendang vroeger, evenals zoovele overleveringen bij andere volken, van mond tot mond werden bewaard. Het gelukte mij gedurende onze reizen verscheidene handschriften te bekomen, die, bij onderzoek, een sprekenden familietrek verrieden, ofschoon van geen twee de inhoud geheel dezelfde is. Allen komen echter overeen in slordigheid van bewerking en onvolledigheid, en dikwijls is het onmogelijk den minsten samenhang er in te vinden of de bedoeling der schrijvers te begrijpen. Sommigen hunner hebben hun geschrift aangevuld met tal van spreuken en voorschriften aan den Islam ontleend, en niet zelden ook vindt men twee- of driemaal hetzelfde onderwerp behandeld, slechts met een geringe wijziging in woorden of volgorde. In nagenoeg alle oendang's vindt men een onderscheiding der menschen naar hunne verstandelijke vermogens en een opsomming der eigenschappen die mannen, vrouwen en kinderen en alle waardigheidsbekleeders moeten bezitten; vervolgens eene beschrijving van het nut der zintuigen en lichaamsdeelen, met een waarschuwing tegen misbruik; dan een onderscheiding der menschen naar hun karakter; daarna leefregelen en omschrijving van den werkkring der hoofden en aanzienlijken; eindelijk een verdeeling der wetten, gevolgd door een menigte bepalingen en voorschriften voor civiel- en strafrecht en voor de rechtsvordering, de eigenlijke oendang-oendang, terwijl het overige slechts tot inleiding strekt. Een uitvoerige behandeling van deze schriften zou hier niet op hare plaats zijn; het is dan ook mijn voornemen slechts hier en daar een greep te doen en datgene mede te deelen wat, naar mijne meening, de rechtsbegrippen der Maleiers het duidelijkst kenmerkt.

Aan hetgeen die wettelijke bepalingen voorafgaat ontleen ik slechts enkele voor-

---

[1]) Ook wel: oendang-oendang nan sambilan poetjoewq, nan săpoetjoewq limô ratoejs anaqnjô, d. i.: de oendang-oendang met negen onderdeelen (spruiten), ieder onderdeel met vijfhonderd artikelen (kinderen).

Digitized by Google

schriften en uitspraken[1]). Waar over de plichten der menschen gehandeld wordt, lezen wij o. a.:

„Waak meer dan ge slaapt, en zorg dat uw eetlust grooter zij dan uwe verzadiging, opdat gij gedachtig zijt aan voor- en tegenspoed. Indien gij meer slaapt dan waakt en u meer verzadigt dan uw honger is, voorzeker gij zult u schade doen."

„Er is een brug in het menschelijk lichaam; hij die de eigenschappen van die brug niet kent, zal zich zelven schaden. De lengte van de brug is duizend jaren gaans, zij is scherper dan een zwaard, fijner dan een haar en sterker dan de bliksem. Zoo is het ook wanneer wij spreken en er is één mensch die onze woorden hoort; dan voorzeker hebben tien menschen die gehoord, en honderd menschen, en duizend menschen, en honderd-duizend menschen. Zóó is de invloed van die brug op den mensch."

„Geef niet toe aan uwe driften, maar bezit u zelven; denk eerst na, opdat er een licht worde ontstoken in uw hart, dan zal het u welgaan in deze wereld en in het volgende leven."

„Als gij spreekt, houd uwe tong in bedwang, want de tong is als een tijger voor den mensch; als gij haar loslaat, dan verslindt zij u. Als gij ziet, bewaak dan uwe oogen; want de oogen zijn de plaats van den ibilijs (duivel) en vele menschen hebben zich zelven schade berokkend door hunne oogen."

„Jonge menschen hebben vijf zaken in acht te nemen:

1°. reinheid van lichaam, zoowel waar het onbedekt als waar het bedekt is,

2°. reinheid van kleeding,

3°. beleefdheid,

4°. het nakomen van beloften,

5°. kennis verzamelen van dit en van het volgende leven."

„Er zijn menschen die zich zelven weten te leiden en zich ook laten leiden door anderen. Maar ook zijn er menschen die zich alleen door anderen laten leiden en geen macht hebben over zich zelven; aan dezulken ontbreekt ontwikkeling."

„De meerdere of mindere welstand van den mensch hangt af van zijne hoedanigheden."

De oendang-oendang in engeren zin zijn verdeeld in vier hoofdstukken of onderdeelen, waarvan de twee eerste, oendang-oendang negari en oendang-oendang loehaq, de regelen bevatten voor het staatsbestuur, voor de verschillende waardigheidsbekleeders en voor het volk. Zoo althans zegt de Maleier; maar

---

[1]) Eene bewerking van het inleidend gedeelte der oendang-oendang gaf de heer Netscher, in zijn opstel »Verzameling van overleveringen van het rijk van Manangkabo" uit het oorspronkelijk Maleisch vertaald (Indisch Archief, Deel III, blz. 339). In sommige mijner handschriften wordt het daar vermelde nagenoeg geheel wedergevonden.

Digitized by Google

het is voor den vreemdeling vaak onbegrijpelijk, hoe dat alles te verstaan is uit de weinige zonder den minsten samenhang bijeengevoegde uitspraken waaruit die oendang's bestaan. De twee andere onderdeelen zijn de oendang-oendang dalam negari en de oendang-oendang nan doewô poeloew en behelzen de bepalingen omtrent burgerlijk recht en strafrecht.

In de oendang-oendang negari vindt men ook de bekende, maar zoo weinig aan de werkelijkheid beantwoordende spreuk:

„Adat băsandi [1]) sarat [2]),
„Sarat băsandi adat."

d. i.: „de adat heeft tot steun de goddelijke wet, de goddelijke wet heeft tot steun de adat."

Hoe moeielijk het is om in een enkel woord samen te vatten wat de inlanders onder „adat" verstaan, blijkt uit hetgeen daaromtrent in de oendang-oendang gezegd wordt.

„Adôpoen nan bănamô adat, ijôlah até anam părăkarô [3])," zoo luidt het daar:

1°. Tjoepaq nan oesali;
2°. Tjoepaq boeatan;
3°. Katô poesakô;
4°. Katô păkat;
5°. Katô dahoeloe katô bătapăti;
6°. Katô koedian katô bătjari.

Van deze uitdrukkingen worden de volgende verklaringen gegeven:

Door tjoepaq nan oesali verstaat men de van oudsher bestaande, als wet geldende gewoonten en gebruiken, die niet vermeerderd, verminderd, noch veranderd kunnen worden.

Tjoepaq boeatan zijn de instellingen van schrandere panghoeloe's of van de bevolking van een landschap of laré; doch deze instellingen mogen niet strijdig zijn met de sarat.

Katô poesakô zijn de gewoonten en gebruiken die door de voorouders werden ingesteld en tot op den huidigen dag in zwang zijn, hetzij ze strijden met de sarat, of wel daarmede in overeenstemming zijn.

Katô păkat of moepăkat bedoelt alle regelen, van welken aard ook, waar-

---

[1]) Sandi is de naam van de steenen waarop de huisstijlen rusten. In sommige handschriften gaat aan de spreuk vooraf: »Roemah băsandi batoe," het huis steunt op de steenen.

[2]) Het Arabische: شَرْع of شَرْعَة, d. i. de geestelijke of goddelijke wet, in tegenstelling van de adat of het gewoonte-recht. Vgl. Newbold, Straits-Settlements, II, 274, 276, en Matthes, »Mak. Woordenb.," bl. 578, vgl. met 649 v. P. J. V.

[3]) D. i.: »bij hetgeen men adat noemt zijn zes zaken (op te merken)."



Digitized by Google

omtrent in gemeen overleg moet beslist worden door bekwame en schrandere lieden van wier beslissing de wijze van toepassing afhangt.

Katô dahoeloe katô bătapăti zijn òf op adat, òf op sarat steunende gewoonten en gebruiken, die bij iedere toepassing op nieuw van kracht moeten worden verklaard.

Katô koedian katô bătjari zijn de bepalingen waaromtrent nog niet voor goed overeengekomen is.

Er worden ook nog andere verdeelingen van de adat opgegeven, maar ik acht dit staaltje voldoende en zal er mij niet verder mede bezig houden.

De rechtsbepalingen hebben in het algemeen ten doel de partijen zooveel mogelijk met elkander te verzoenen, ten einde de nadeelige gevolgen te bezweren van de wedervergelding, dijat of dandang, zooals die in elken primitieven staat wordt aangetroffen, waar de gestelde machten de kracht missen om te beletten dat een ieder zijn eigen rechter zij. Daarom zijn alle straffen wegens misdaden en overtredingen afkoopbaar met boeten en schadevergoeding aan de benadeelde partij, en gaat daarmede meestal een verzoeningsfeest gepaard om alle overblijfselen van wrok uit te wisschen.

Verschillende hierop wijzende spreuken treft men in de oendang-oendang aan. Zoo bijv.: „doedoewq rădjô, di dòbië kabo săékoewe, parang oetjab, sangkètô abijs, bădjawè tangan kadoewonjô, soeroew samoelô baq nan lamô," dat is: „in tegenwoordigheid van den vorst wordt een karbouw geslacht, de strijd geëindigd onder belofte dien niet te herhalen, de twist wordt beslecht, de partijen reiken elkander de hand, alles moet vergeten en vergeven zijn."

Niet alleen in het civiel proces heeft men partijen: si-moedaï, de eischer, si-moedaï alië, de verweerder; ook in strafzaken zijn de benadeelde partij of hare nabestaanden eischer, nan manda'awa, en de beschuldigde is verweerder, nan tăda' awa. Wel treedt de manti als openbaar aanklager op, maar eerst dan, wanneer de zaak door de benadeelde partij aanhangig is gemaakt.

Een der voornaamste grondslagen van het Maleische recht in burgerlijke zaken en strafzaken is het solidariteitsstelsel, en toch heb ik in geen enkele oendang-oendang daaromtrent bepalingen aangetroffen, behalve alleen den regel: „djauoew băhambatan" (zie beneden) en het voorschrift, dat de verstooting uit de soekoe, boewang tingkarang [1]) of toewang sătauoe-tauoe [2]), de verantwoordelijkheid voor de handelingen van den uitgestootene doet ophouden.

De rechters, hakim, hebben te letten op acht zaken:

---

[1]) Tingkarang is een scherf, en de uitdrukking beteekent dus: weggeworpen worden als een scherf, als iets dat onnut is.

[2]) Uitstorten, zoodat iedereen het weet, in 't publiek.

Digitized by Google

1°. moeten ze de zaken zorgvuldig aan beide kanten onderzoeken;

2°. een priester de vergadering, rapè, doen bijwonen;

3°. beide partijen hooren;

4°. getuigen hooren;

5°. vonnis vellen;

6°. het vonnis uitspreken;

7°. de vreeze Gods betrachten;

8°. het vonnis uitspreken volgens het woord des Allerhoogsten, d. i. gestreng en rechtvaardig.

Dan volgen de plichten van den pleitbezorger, den kăpalô kòtô, de schadelijkste menschensoort in de Maleische maatschappij.

De rechtsmacht berust bij de panghoeloe's, die aan de oendang hunne bevoegdheid als zoodanig ontleenen en die recht moeten spreken naar de bepalingen daarin vervat. Eigenaardig vooral is dit uitgedrukt in de spreekwijzen: „Katô panghoeloe katô manjălasaikan," d. i. „de panghoeloe bevredigt de geschillen," en

„Mantjampaq tibô kahoeloe,
Kanei anaq garoendang.
Apôka tjoepaq di panghoeloe?
Băpămaijen oendang-oendang."

Of vrij vertaald: „wanneer men de rivier opvischt, vangt men jonge garoendang. Wat is het werk der panghoeloe's? De wetten toepassen."

Daar waar radjô's zijn, hebben deze voor een groot deel de rechtsmacht in handen.

Aan het burgerlijk recht zijn in de oendang-oendang der Maleiers slechts weinige bepalingen gewijd. De eigenaardige inrichting van het familieleven doet de noodzakelijkheid geboren worden van het rechtsbeginsel, dat de gemeenschap van goederen bij huwelijk — als regel geldend in de Europeesche staten — hier is buitengesloten, en er alleen plaats vindt eene gemeenschap van winst en verlies, in zoover namelijk, bij ontbinding van het huwelijk, de staande het huwelijk verkregen goederen tusschen de echtgenooten moeten verdeeld worden, zooals uitgedrukt is in den rechtsregel: „saraq di păpa, soearang di ăgië," d. i. letterlijk: „bij echtscheiding moet men tellen, en het staande het huwelijk verkregene wordt gedeeld."

Ook voegt men dikwijls nog hierbij: „hăratô dapatan tinggă, hărato pambaowan toeroen," d. i. „het goed van de vrouw blijft, het goed van den man volgt hem." De goederen worden namelijk met betrekking tot het huwelijk onderscheiden in:

hăratô pambaowan — goederen aan den man toebehoorende;

hăratô dapatan — wat aan de vrouw toebehoort;

hăratô soearang — wat staande het huwelijk door beide is verkregen.

Bij scheiding en ook bij den dood is dus de regel, dat de man zijne eigene goe-

Digitized by Google

deren uit den boedel terugneemt, hăratô pambaowan toeroen; dat de goederen aan de vrouw toebehoorende aan de familie van deze komen en dus blijven, hăratô dapatan tinggă, — want de gehuwde vrouw verlaat de woning harer familie niet; — en dat wat gedurende het huwelijk door beide is verkregen, wordt gedeeld, hăratô soearang di agiĕ.

Onder de hăratô soearang wordt in vele streken niet gerekend het huis door den man en de vrouw of zelfs door den man alleen tijdens het huwelijk op aan de familie der vrouw behoorenden grond gebouwd; zulk een huis wordt eigendom van de laatste, blijft bij scheiding aan haar en komt bij overlijden aan hare erfgenamen. Slechts bij uitzondering treft men de gewoonte aan om dergelijk goed als hăratô soearang te beschouwen; in zoodanig geval heeft dan taxatie plaats, en krijgt gewoonlijk de vrouw den eigendom tegen uitkeering van den halven taxatie-prijs aan den man of diens rechtverkrijgenden.

De echtscheiding en 't met het familieleven nauw samenhangende erfrecht — belangrijke onderwerpen van burgerlijk recht in onze wetboeken — zijn in de oendang-oendang nagenoeg onvermeld gelaten. Wij zullen die aangelegenheden in een volgend hoofdstuk uitvoeriger bespreken.

Waar het de rechtsmiddelen geldt die de oendang-oendang bij de niet nakoming van aangegane verbintenissen vergunnen toe te passen, heeft de benadeelde partij een bijzonder voorrecht, dat met onze begrippen van recht in strijd is. Wanneer toch, b. v., in eene schuldzaak de schuldenaar in gebreke blijft aan zijne verplichting te voldoen, heeft de schuldeischer, behalve zijn natuurlijk recht tot inbeslagneming, tariĕq, van diens goederen, voor zooverre die onder zijn bereik zijn of vallen, hampije bătarîĕq, bovendien de bevoegdheid den debiteur tot dekking zijner schuld als pandeling aan te houden en voor zich te doen arbeiden [1]), en die bevoegdheid strekt zich volgens de oendang niet alleen uit tot den persoon van den schuldenaar, maar ook tot diens familieleden, wanneer de schuldeischer die in zijne macht kan krijgen, djauoew băhambatan, alles onverminderd de materiëele aansprakelijkheid der familie voor de handelingen harer leden.

De gewone inbeslagneming, tariĕq oesoewe, mag rechtens alleen geschieden krachtens voldoende bewijzen en met voorkennis van het betrokken hoofd, en men mag daartoe overgaan als alle pogingen om de schuld binnen te krijgen zijn beproefd en stellig blijkt dat de schuldenaar onwillig is om de zaak te vereffenen. Als zoodanig mag men echter niet beschouwen het bloote feit, dat de schuldenaar, na aanmaning, noch bij brief noch bij gemachtigde iets van zich heeft doen hooren. Daartoe wordt ook nog gevorderd, dat de schuldenaar geene wettige redenen van

[1]) In enkele streken was de bepaling in zwang, dat een pandeling voor schuld door ieder jaar dienst *f* 10 zijner schuld delgde.

Digitized by Google

verhindering kan aanvoeren. Tot die wettige redenen of beletselen, hadjat, worden gerekend: een sterfgeval in de familie, kamătian; zware regen gedurende een ganschen dag, oedjan lăbê săhari; onrust in het land, săgalô nan toeka dalam negari; hoogwater, zoodat de rivieren niet konden worden overgestoken, aijiĕ gadang, en dergelijke.

Behalve van tariëq oesoewe spreken de oendang van tariëq tjaboewe, inbeslagneming zonder voorkennis van de bevoegde macht; tariëq sangkoeïtan, inbeslagneming die niet geheel tot uitvoering komt, omdat men er in verhinderd wordt; tariëq băbalé, inbeslagneming der goederen van iemand die onze goederen in beslag genomen heeft, en tariëq băkaroew, waarvan de beteekenis niet wordt opgegeven.

Het recht van tariëq werd niet zelden verder uitgestrekt dan de wet veroorlooft. Zoo is het nog geen twintig jaar geleden, dat in het zuiden der Padangsche Bovenlanden het zoogenaamde tariëq djawi in zwang was, en, zooals het in verscheiden stukken heette, „volgens de adat.” Het bestond hierin, dat de hoofden iemand die weerspannig was in 't verrichten van heerendiensten of het voldoen van opgelegde boeten, één of meer zijner koeien ontnamen en die hielden tot de man aan zijn verplichtingen had voldaan.

Bij de behandeling van zaken voor de rechtbank of den hăkim wordt eenvoudig de volgende proces-orde in acht genomen.

De eischer stelt de rechters een tandô ter hand, meestal een kris of het een of ander voorwerp van zilver of goud, welke tandô hem bij 't einde van 't geding wordt teruggegeven. Bovendien betaalt hij aan de rechters, als isi adat, de taije amé, een zeker bedrag dat verschilt naar gelang van de grootte der vordering. Soms ook geven eischer en gedaagde beide een tandô, waarvan de beteekenis is dat men zich aan de uitspraak der rechters zal onderwerpen.

Eerst wordt nu de eischer in de gelegenheid gesteld zijne vordering voor te dragen en door argumenten tot staving harer wettigheid aan te dringen, en daarna wordt den verweerder opgedragen den eischer te beantwoorden. Het is aan de rechtbank streng verboden den verweerder te ondervragen, zoo lang de wettigheid van den eisch niet is aangetoond, maar is dit geschied dan moet hij in al zijne middelen van verdediging gehoord worden, djawab nan băhilijeran. De getuigen worden gehoord nadat zij gebleken zijn te voldoen aan de volgende, algemeen als rechtmatig erkende eischen:

1°. dat zij zijn Mohammedanen van het mannelijk geslacht en volkomen bij zinnen;

2°. dat zij zijn meerderjarig en vrije lieden, en bovendien in de negari als vertrouwbaar bekend staan;

3°. dat zij niet vijandig gezind zijn jegens den gedaagde; dat zij geen bloedverwanten, sanaq soedarô, of aangehuwden, sămandô manjămandô, van den klager zijn; dat zij geen belang hebben bij het al of niet toewijzen der zaak.

Digitized by Google

De getuigen worden nooit beëedigd. Het bewijs door getuigen, dat in ons recht beperkt wordt door de hoegrootheid van de som waarover het geschil loopt, en alleen bij uitzondering mag worden aangenomen voor bedragen boven het gestelde maximum, mag, volgens de oendang-oendang, in elke zaak worden toegelaten, ja zelfs is hiervan in den regel (want schriftelijk bewijs kennen de oendang-oendang niet) de beslissing der zaak afhankelijk, mits nog versterkt door den eed tot volledige staving der vordering of tot volledige afwijzing er van, door de in 't gelijk gestelde partij af te leggen. Bij gebreke van getuigen of van andere bewijsmiddelen beslist de eed van de in rechten aangesproken partij. Deze eed moet in elk geval worden afgelegd, ook zelfs als geen zweem van bewijs aan de zijde van eischer aanwezig is en door dezen geen beslissende eed is verlangd. Dit is dus in den vorm eene afwijking van ons recht, volgens hetwelk de rechter alleen bevoegd is van dit bewijsmiddel gebruik te maken, bijaldien de vordering niet volledig bewezen, maar ook niet geheel van bewijs verstoken is [1]).

„Kò boeatan di rimbô takoewq kajoe kò boeatan dalam negari ditaroewkan oerang doewô bătigô saqsi," luidt een der voorschriften bij de behandeling van schuldzaken. De beteekenis daarvan ligt voor de hand. Het beduidt, dat een transactie niet bewezen wordt geoordeeld, tenzij ze, in geval zij binnen de negari is aangegaan, door getuigen en, in geval zij daarbuiten heeft plaats gehad, door aanwijzingen, t a n d ô r i m b ô, gestaafd is. Waar nu, b. v., geen dezer bewijzen aanwezig is, en het n e e n van gedaagde slechts het j a van eischer tegenover zich heeft, is eerstgenoemde nog in elk geval verplicht den eed af te leggen om zijne ontkentenis te bevestigen.

Doet zich het geval voor, dat eischer, na de repliek van verweerder, weigert verder hierop te antwoorden, dan onderstelt men dat gene niet kan of durft ontkennen wat deze in het midden heeft gebracht, en wordt hem zijn eisch ontzegd, nadat alweder verweerder zijne ontkentenis heeft beëedigd.

Merkwaardig is nog het voorschrift hoe gehandeld moet worden indien twee personen op een zelfde zaak recht beweren te hebben en daarvoor ieder even geloofwaardige getuigen bijbrengen. Men volgt dan eenvoudig de wijze uitspraak van Koning Salomo en deelt de zaak in quaestie gelijkelijk tusschen beide, na partijen alvorens bij eed de juistheid hunner aanspraken te hebben doen bevestigen. Bevindt echter de zaak in quaestie zich in het bezit van een derde, dan wordt in zoodanig geval de eisch ontzegd. Ook als twee personen iets van een derde eischen en beide brengen even geloofwaardige getuigen bij, wordt aan beide de eisch ontzegd.

---

[1]) Over de vormen der eedsaflegging is blz. 66 volg. gesproken; er is daarbij echter op blz. 67, reg. 13 v. o., eene fout ingeslopen. In plaats van b ă s o e m p a h d j o p i o e i leze men: b ă s o e m p a h d j a n t a r o e w d j o p i o e i.

Digitized by Google

Bij roerende zaken geldt het bezit niet als titel van eigendom. Integendeel, men kan door getuigenbewijs een ander in zijn bezit storen, 't zij dit roerende of onroerende goederen betreft. Schuld heet oetang, wat men te vorderen heeft pioetang.

De strafwetgeving wordt behandeld in de oendang-oendang nan doewô poeloew. Men verdeelt die in twee deelen, waarvan het eerste de oendang-oendang nan sălapan, het eigenlijke Maleische strafwetboek, inhoudt, en het tweede, oendang-oendang nan doewô bălé, de regelen voor het bewijs in strafzaken bevat.

De oendang-oendang nan sălapan worden aldus genoemd naar de acht hoofdmisdrijven die daarin behandeld werden; maar dat aantal is in den loop der tijden nog met vier vermeerderd, die ook in die oendang-oendang zijn opgenomen en met de acht eersten een denkbeeld geven van hetgeen het Maleische volk als strafbaar beschouwt, en in welke mate.

Deze strafwetgeving is vollediger, of althans uitgebreider, dan hetgeen, naar wij gezien hebben, van het civiele recht staat opgeteekend; trouwens een natuurlijk gevolg van het moeilijke dat er in gelegen is, om de abstracte theoriën die aan het laatstgenoemde recht ten grondslag liggen, op te sporen, waartoe alleen bij volken die op een hoogeren trap van beschaving staan, de neiging wordt aangetroffen.

Reeds merkten wij op, dat het doel van den Maleischen strafwetgever in 't bijzonder geweest is, om de straf zooveel mogelijk te doen strekken tot verzoening van de beleedigde en beleedigd hebbende partij. Men tracht de onbeperkte uiting van het wraakgevoel, door de beleediging opgewekt, in eene zoodanig afgebakende richting te leiden, dat de band die familie en stam aan elkander hecht, niet door het gebeurde worde verbroken.

Hier is het dus in geenen deele er om te doen, den misdadiger, in overeenstemming met de theoriën van vele onzer criminalisten, voor de maatschappij onschadelijk te maken, of ook tot een beteren wandel op te wekken, maar alleen om de verderfelijke gevolgen van de Lynchwet te stuiten.

Bij iedere straf die wordt opgelegd, behoort het betalen van een boete ten behoeve van de rechters, die daardoor geïnteresseerden bij het misdrijf worden; want hoe zwaarder het vergrijp, des te hooger is ook de boete, en dus hun loon.

De oendang-oendang nan sălapan noemen als strafbare daden:

tikam boenoew,
oepé ratjoen,
soembang salah,
maliïng tjoeri,
samoen săka,
lantjoeëng kitjoe, ook wel măhoemboe măhoembi,

Digitized by Google

rampé raboeï,
dagoe dagi,
mandjabè bini oerang,
tjaboewe tjaba masoewq kampoeëng oerang,
mărampoq mărampaq karoemah tanggô oerang,
en ăsoeëng pitanah dalam negari.

Van deze uitdrukkingen wordt de volgende verklaring gegeven:

tikam, verwonding, zonder dat er de dood op volgt;

boenoew, moord, doodslag;

oepé, vergiftiging, zonder dat de dood er op volgt;

ratjoen, vergiftiging met doodelijken afloop;

soembang, bijslaap met een ongehuwde vrouw, ook di lingkoeëng bandoewe nan ampé genoemd, maar zulks alleen als het feit binnenshuis plaats heeft;

salah, overspel;

maliïng, diefstal uit een bewaarplaats;

tjoeri, diefstal buiten een bewaarplaats;

samoen, roof, gepaard met voorbedachten moord;

săka, roof, gepaard met voorbedachte verwonding;

lantjoeëng, măhoemboe, oplichterij door naamvervalsching;

kitjoe, măhoembi, oplichterij door valsche opgaven;

rampé, roof op den openbaren weg;

raboeï, roof op den openbaren weg met geweld; volgens een ander handschrift: roof met geweld uit eene woning;

dagoe, verzet tegen de gestelde machten;

dagi, het plegen van ongeregeldheden in eens anders kampoeëng;

mandjabè bini oerang, het aanvatten van eens anders vrouw;

tjaboewe tjaba masoewq kampoeëng oerang, zich gedragen zonder zich aan zeden en gewoonten te storen;

mărampòq mărampaq karoemah tanggò oerang, de boel door elkaâr smijten in eens anders huis;

ăsoeëng pitanah dalam negari, in 't geheim de menschen in de negari tegen elkander opzetten.

Voor die verschillende feiten zijn als straffen gesteld: boeten ten voordeele van den rechter en schadevergoeding aan de benadeelde partij. Bij onvermogen wordt de misdadiger aan den lijve gestraft, ingevolge den rechtsregel: „djokò băamé hidoeiq djokò taq băamé măti." Echter is in de werkelijkheid de toepassing der wet zachter; want men zegt: „timbangan pangkat naiëq, bajaran pangkat toeroen," avec la justice il y a des accommodements. Niet zelden ook wordt de misdadiger

Digitized by Google

pandeling bij den Rădjô, dwangarbeider voor den kost zonder loon. Deze pandelingen vormen de kern van de macht der onafhankelijke rădjô's in Midden-Sumatra. Men noemt dit pandeling- of slaafmaken măandam of măhandam; het wordt in Rantau-di-Baroew bij gevallen van zwangerschap buiten huwelijk steeds toegepast.

Bij doodslag of moord en bij vergiftiging wordt de schadevergoeding welke aan de familie van den vermoorde toekomt, bangoen geheeten, en wordt de hoeveelheid er van naar plaatselijke gewoonten bepaald. In goudgewicht uitgedrukt, bedraagt de bangoen gewoonlijk săkăti limô of 21 taije. Volgens een handschrift der oendang-oendang van Soengei-Pagoe moeten $^2/_3$ van dat bedrag aan de familie en $^1/_3$ aan de rechters worden uitgekeerd; in de handschriften uit andere streken is daarvan geen melding gemaakt, doch wordt als voor de rechters bestemde boete een bedrag genoemd van tangah tigô taije, tangah tigô pau.

Ik zal het bij dit éene voorbeeld laten en niet telkens de schadevergoeding en boete bij de strafbare feiten noemen, omdat de bedragen plaatselijk zoo zeer verschillen.

Bij verwonding hangt het bedrag der schadeloosstelling, pampas genaamd, van den aard der toegebrachte wonden af, en is mede eene telkens te bepalen som voor genezingskosten verschuldigd; bij geringe verwondingen echter volstaat men met het geven van een stuk katoen.

Hetzelfde is 't geval bij vergiftiging zonder doodelijken afloop.

De ongehuwde vrouw en de man die te zamen ontucht plegen, worden beide gestraft met eene boete, die bij onvermogen wordt vervangen door kastijding. Na het ondergaan der straf moeten zij met elkander in het huwelijk treden, waarvan de kosten, indien, tijdens de ontucht bedreven werd, de man meerderjarig en het meisje nog maagd was, geheel voor rekening van den man komen; ook wordt in dit geval de bepaalde straf voor het meisje tot de helft gereduceerd.

Als iemand zijn vrouw op heeter daad op het plegen van overspel, soembang salah, betrapt en haar met haren medeplichtige op de plaats doodt, wordt dit als de rechtvaardige straf van het misdrijf aangemerkt. Wanneer een ander dan de echtgenoot de overspeligen betrapt en zulks behoorlijk wordt bewezen, alsmede wanneer de bedrogen echtgenoot van zijn wraakrecht geen gebruik heeft gemaakt, wordt aan de schuldigen boete opgelegd, ka mănaboejs badannjô (als losgeld voor hun lichaam). In de praktijk wordt echter op de schuldigen meer gewoonlijk de straf măandam toegepast.

Roof, mogelijk gemaakt door een vooraf beraamden moord, samoen, wordt gestraft met den dood, en het hoofd van den veroordeelde moet gedurende drie dagen op een staak worden te pronk gesteld; of wel de bangoen wordt opgelegd alsmede eene boete, boven en behalve de verplichting tot teruggave van het geroofde.



Digitized by Google

Roof, gepaard met verwonding of doodslag, zonder voorbedachten rade, săka [1]), wordt gestraft met de helft van de bangoen die op samoen gesteld is, indien slechts verwonding, en met den dood en tepronkstelling van het hoofd des veroordeelden op een staak gedurende één dag, indien er doodslag heeft plaats gehad; doch in het laatste geval wordt ook wel de volle bangoen benevens eene boete opgelegd. In ieder geval moet het geroofde of de waarde daarvan worden teruggegeven.

Maliïng wordt dubbel zoo zwaar gestraft als tjoeri en bovendien de teruggave of vergoeding van het gestolene gevorderd. De aard van het gestolene bepaalt de zwaarte der in boete bestaande straf. Wanneer echter de diefstal slechts eetwaren, vruchten en dergelijke geldt, kan de straf worden beperkt tot het rondleiden van den dief door het dorp, zeven dagen achtereen, met het gestolene om den hals gebonden.

Verzet tegen de overheid, dagoe, wordt gestraft met boete, en daarbij is de regel van kracht: nan tidaq băamé măti (die geen goud bezit moet sterven). Gewoonlijk echter wordt de schuldige tot de straf van măandam veroordeeld.

Het onrust stoken in de negari, dagi, wordt met de helft van de voor dagoe bepaalde boete gestraft.

Voor de overige misdrijven vind ik geen bepaalde straffen opgeteekend.

Wanneer een feit gepleegd is dat bij de oendang-oendang nan sălapan strafbaar wordt gesteld, geven de oendang-oendang nan doewô balé de middelen aan de hand die vereischt worden om den dader daarvan op te sporen. Hiertoe dienen de t a n d o   t j è m ô en de t a n d ô   d j a h è, en om te bewijzen dat beklaagde werkelijk aan het hem ten laste gelegde schuldig is, gebruikt men de zoogenaamde t a n d ô   b é t i.

De voornaamste bewijsmiddelen in onze strafwet, bekentenis en getuigenissen omtrent het feit zelf, worden hier in de oendang-oendang niet besproken; waarschijnlijk omdat de wetgever die eenvoudig genoeg achtte om geene toelichting te vorderen, of wel omdat in de praktijk die bewijzen zelden of nooit voorkomen, daar niet licht een Maleier zich eene bekentenis zal laten ontlokken.

De getuigen worden ook in strafzaken nooit beëedigd.

Waar tegen iemand slechts vermoedens van schuld bestaan, wordt de zaak op dezelfde wijze als in een civiel proces beëindigd, namelijk door hem den zuiveringseed op te leggen. Men meent daardoor de benadeelde partij eenigszins te bevredigen, die zich bezwaard zou gevoelen indien eene beleediging, haar persoon of familie aangedaan, zonder eenig gevolg bleef. Mocht de eed valschelijk zijn afgelegd,

---

[1]) De hier gegeven verklaring van săka stemt niet overeen met die op blz. 232, welke aan een ander handschrift ontleend, maar vermoedelijk niet juist is.

Digitized by Google

dan, zeggen de oendang-oendang, heeft de meineedige zich daardoor alleen reeds groote straf op den hals gehaald; want Allah zal den valschen eed niet ongewroken laten. Jammer maar dat zij die een valschen eed zweren, daarvan zoo weinig doordrongen schijnen te zijn!

Van de hierboven genoemde kenteekenen, tandô béti, die in den zin onzer wet „aanwijzingen en vermoedens" zouden genoemd worden, onderscheiden de oendang-oendang twee groepen; de zes die tot de eerste groep behooren, worden gequalificeerd als te zijn: tarang siang băsoeloew matô-hari, băgalanggang matô oerang nan banjaq, d. i. „klaar als de dag, verlicht door de zon; voor het oog van iedereen." Een aanklacht gesteund door die zes eerste tandô béti voert tot beraadslaging over de straf die volgens de oendang-oendang behoort te worden opgelegd.

De zes kenteekenen van de tweede groep worden genoemd: tarang malam băsigi boelan, kilè koemilè tjahajonjô, bintang toeroen dari langi, djatoew ka boemi, d. i. „helder als bij maneschijn, als bij weerlicht; als het stargeflonker dat de aarde verheldert." Deze zes hebben op zich zelf slechts de kracht van een vermoeden te wekken, dat, wanneer geen andere bewijsmiddelen aanwezig zijn, door de aflegging van den zuiveringseed, soempah dan kiparat, door beklaagde wordt opgeheven.

De tandô tjèmô, de aanwijzingen die iemand onder verdenking brengen van eenig strafbaar feit te hebben gepleegd, en de tandô djahè, waaraan boosdoeners, oerang djahè, te herkennen zijn, worden gezegd beide vijf en twintig in getal te zijn, volgens de overleveringen:

Anaq oerang Kòtô-toewô,
Ka sawah mambaow soeloew.
Adôpoen banjaq tandô tjèmô,
Ijôlah tangah tigô poeloew.

en:

Bătjakaq oerang Kòtô-nan-ampè,
Kaneilah oerang Kòtô-nan-toedjoew.
Bărapô banjaq tandô djahè,
Ijôlah tangah tigô poeloew.

In alle handschriften zijn de opgaven omtrent tandô béti, tandô tjèmô en tandô djahè verschillend, ja, wat het ééne als tandô djahè vermeldt, vindt men door het andere als tandô tjèmô aangewezen. Ook in de beide groepen der tandô béti heerscht geene overeenstemming.

Al de verschillende lezingen hier mede te deelen zou geen nut hebben, te minder, daar in de oendang-oendang geene verklaring wordt aangetroffen van de gewrongene uitdrukkingen waardoor het meerendeel der aanwijzingen is omschreven.

Digitized by Google

De bedoeling der oendangsche beeldspraak is lang niet altijd even gemakkelijk te vatten, en het is zeker opmerkelijk dat ik meermalen voor dezelfde tandô van verschillende personen zeer uiteenloopende verklaringen kreeg, — zoo uiteenloopend, dat ze onmogelijk beide juist konden zijn.

Ik deel dit hier mede, omdat ik aan de uitlegging die hieronder van de tandô-tandô zal gegeven worden, geen meerdere waarde wil gehecht zien dan deze, dat ik die ontving van inlanders welke, naar mijn oordeel, deskundigen mochten genoemd worden. Wanneer de bekomen inlichtingen al te veel uiteenloopen, laat ik liever elke verklaring achterwege.

Als de zes eerste tandô béti worden genoemd:

1. Tălalah-tăkădja. Kort nadat het feit is gepleegd wordt iemand gezien hard wegloopende, en na achtervolgd te zijn, herkend maar niet gevat.
2. Tătjantjang-tăagé. Iemand wordt gewond aangetroffen of een gedeelte van zijn of haar hoofdhaar is afgesneden, of wel van de kleederen is een stuk afgescheurd en het afgescheurde stuk is in handen van klager.

   Deze aanwijzing komt vooral bij soembang salah voor. Aan den overspeler wordt, terwijl hij zich uit de voeten wil maken, een lichte wond toegebracht, en de overspelige vrouw wordt door den man die haar betrapt, een lok van het hoofdhaar afgesneden.
3. Tăraboeï-tărampé, ook wel tătadjoen-tătangkòq. Men is in de vlucht gegrepen en na een worsteling overweldigd of heeft bij die worsteling een kleedingstuk verloren.
4. Poetoejs tali dari oedjoeĕng laloe ka pangkă, ook wel dapè bă-ragang-ragang. Als iemand met den geheelen loop van het misdrijf bekend is, b.v. den dief bespied heeft van het verlaten zijner woning af tot het volvoeren van het misdrijf toe.
5. Tătambang-tătjiaq. Gestolen goederen worden gevonden in handen van een ander, die dan gehouden is de herkomst te bewijzen.
6. Anggang laloe, ăta poen djatoew. Dadelijk nadat het feit gepleegd werd, was niemand in de nabijheid dan de beschuldigde, of wel bij de plaats van het misdrijf werd een kleedingstuk of wapen van den beschuldigde gevonden.

De zes tandô béti van de tweede groep zijn de volgende:

1. Bădjalan-băgagéh-gagéh of bădjalan-bădaré-daré. Zich haastig verwijderen, alsof men bevreesd is achtervolgd te worden.
2. Poelang-pai băbasah-basah. Onrustig heen en weer loopen, zonder zich den tijd te gunnen zijn natte kleederen uit te doen.
3. Tăbajang-tăbaritô, ook wel tăbajang-tătaboew. Half en half herkend (nog even als een schaduw, dus niet duidelijk, gezien) en door het gerucht als de dader aangewezen zijn.

Digitized by Google

4. Di baow pikè di baow langau. Door de vliegen verklapt, in het geheim aangeklaagd zijn.
5. Bădjoewă moerah-moerah of bădjoewă băkălam-kălam. Het verkoopen van goederen beneden de waarde of in het geheim.
6. Katjondongan matô oerang nan banjaq. Door de publieke opinie als de dader aangewezen zijn; aller oogen op zich gevestigd hebben.

Voor de vijf en twintig tandô tjèmô vind ik opgegeven:

1. Bădjalan-bădaré-daré (băgagéh-gagéh).
2. Poelang-pai băbasah-basah.
3. Bădjoewă moerah-moerah (băkălam-kălam).
4. Di baow pikè di baow langau.
5. Tăbajang tăbaritô.
6. Katjondongan matô oerang banjaq.

Deze zes zijn dezelfde als de zes laatste tandô béti en behoeven derhalve geen nadere verklaring.

7. Samô săroemah. Samenwonen in hetzelfde huis met dengene tegen wien het strafbare feit werd gepleegd.
8. Săhampije roemah. Buren zijn in het dorp.
9. Săhampije dangau. Buren zijn op de ladang.
10. Săhampije sawah. Sawah's bezitten naast die waarop iemand b.v. gewond, vermoord of aangerand is, of ook waar men pădi gestolen heeft.
11. Săhampije kandang. Wanneer iemands karbouwen- of koeien-kraal gelegen is naast die waaruit gestolen is of in welker nabijheid het misdrijf is gepleegd.
12. Săhampije pari (paraq). Wanneer iemands erf of tuin grenst aan dat of dien waaruit b.v. gestolen is.
13. Săhampije diam. Komt dunkt mij geheel overeen met 8.
14. Săhampije doedoewq. Wanneer men gezien is zittende naast den persoon tegen wien het strafbaar feit is gepleegd.
15. Samô tidoewe. In hetzelfde vertrek te hebben overnacht als de persoon die bestolen of verwond is.
16. Săkalang hoeloe. Ongeveer als 15, maar nog iets versterkt: hetzelfde hoofdkussen met dien persoon te hebben gedeeld.
17. Samô pai. Te zamen te zijn heengegaan met een persoon die daarna vermoord, gewond of bestolen is.
18. Samô datang. Te zamen, in één lapau b.v., gekomen te zijn met een persoon die daarna een kleedingstuk of zijn geld mist.
19. Datang malam pai malam. Terwijl het reeds avond was ergens geko-

Digitized by Google

men te zijn, in een lapau b.v., en denzelfden nacht te zijn heengegaan, terwijl inmiddels het misdrijf gepleegd is.

20. Tidaq katauoean nan di djapoeï dan nan di-hanta. Ergens aangetroffen worden waar een strafbaar feit plaats had, zonder reden van zijn aanwezigheid te kunnen geven; niet kunnen opgeven door wien men genoodigd en door wien men gebracht is. Volgens anderen: als iemand die op weg wordt aangetroffen nabij de plaats van het misdrijf, geen rekenschap kan geven van hetgeen hij gaat halen of wegbrengen.

21. Minta sirië tidaq, minta pinang tidaq. Zoodanig van zijn stuk zijn, dat men verzuimt betel en betelnoot te vragen voor een pruim. In een ander handschrift staat: Mambari oerang minta sirië, pinang poen tidaq. Zoo van zijn stuk zijn dat men vergeet iemand die betel vraagt, betelnoot er bij te geven.

22. Roenoeï kioen djoeô painjô. Het vinden van voetsporen die van de plek waar het feit gepleegd werd, naar iemands woning of verblijfplaats leiden.

23. Masoewq palaq[1]) kaloea palaq[1]) mălandô-landô. Op verdachte wijze den tuin in- en uitloopen in gebukte houding. Kort nadat b. v. een diefstal plaats had, heeft men iemand op verdachte wijze in zijn tuin bezig gezien met iets te begraven.

24. Manampoew djalan ăsiïng. Zonder reden een anderen dan den gewonen weg inslaan.

25. Salah lènggang koeripé bèdô. Gedwongen, ongewone gang; angstig uitzien, alsof men achtervolgd wordt.

Van de vijf en twintig tandô djahè stemmen de zes eerste overeen met de zes eerste tandô béti.

1. Tălalah-tăkădja.
2. Tătjantjang-tăagé.
3. Tăraboeï-tărampé (tătadjoen-tătangkòq).
4. Poetoejs tali dari oedjoeëng laloe ka pangkă (dapè băragang-ragang).
5. Tătambang-tătjiaq.
6. Anggang laloe, ăta poen djatoew.
7. Dapè bădjoewă. Betrapt worden op het verkoopen van gestolen goed.
8. Di baow riboeï di baow angin. Door het gerucht als de dader aangewezen worden. Komt dus overeen met n°. 6 van de tandô tjèmô.
9. Bădjalan bătoeroeï-toeroeï. Herhaaldelijk en zonder opgave van redenen uitgaan.

---

[1]) Ook wel paraq.

Digitized by Google

10. Bădjadjaq baq băkië, ook wel: băroenoeï baq ilalang. Sporen achterlaten, zooals de snip in de modder of zooals men in de ilalang vindt (als er een stuk wild doorgekomen is).

11. Băbauoen baq ambatjang. Een sterke lucht hebben als de ambatjang; terstond opgemerkt worden; veel van zich doen spreken in slechten zin.

12. Băsoerië baq sipăsan. Een spoor achterlaten als de duizendpoot. In de meeste handschriften echter staat: băsoerië baq sipăsin, en sipasin heet daar een diertje te zijn dat in de sawah's leeft en in de weeke modder een duidelijk spoor achterlaat.

13. Moerai tabang moerai inggòq, moerai tălilije sadang laloe. Zich nergens op zijn gemak bevinden, blijken van onrust geven, als iemand die vreest ontdekt te worden. Voor den laatsten regel kreeg ik als verklaring: anggang laloe ăta poen djatoew (zie n⁰. 6). Wel vreemd! want de gewone beteekenis van tălilije is het verwaarloozen van eene ter bewaring toevertrouwde zaak. In een ander handschrift vond ik: marô tălilijë sadang laloe, met den uitleg: „een ongeluk dat ons buiten schuld overkomt." Dit maakt de zaak niet duidelijker.

14. Bădaboewe darah di dadô. Hartklopping hebben, naar den adem hijgen, zooals iemand die lang achtereen zeer hard geloopen heeft.

15. Goemiròq darah di moekô. Een kleur krijgen, verward zijn wanneer men wordt aangehouden en ondervraagd.

16. Bădjalan tăoengè-oengè. Alleen loopen, gezelschap vermijden, uit vrees zich te zullen verraden.

17. Măhilang diri. Zich schuil houden.

18. Mărangkahkan[1]) diri baq boeah dălimô. Zich bloot geven, zijn innerlijk vertoonen als een granaatappel die gespleten is; doen blijken dat men iets op het geweten heeft.

19. Bădarah-darah tangan. Bebloede handen hebben.

20. Poetoejs tali patah oerang. Plotseling vriendschap afbreken, de menschen ontwijken met wie men gewoon was om te gaan.

21. Lahije dari ékoewe kòtô ka kăpalô kòtô. Dit kan dunkt mij geen andere beteekenis hebben dan: aangewezen zijn door de publieke opinie.

22. Bătampoewq bolië di djindjiïng, bătali bolië di iri. Wat een steel heeft kan men optillen, als er aan iets een touw is kan men het leiden. D. w. z.: wanneer er slechts een begin van aanwijzing is, hoe gering ook, dan heeft men een spoor, waarlangs men den gang van de zaak kan volgen. Het is wel vreemd dit onder de tandô djahè te vinden.

---

[1]) Mărătaq.

Digitized by Google

In sommige handschriften zijn enkele der bovengenoemde tandô djakè gesplitst of vindt men een paar der als tandô tjèmô vermelde uitdrukkingen terug, zoodat op die wijze het aantal vijf en twintig volledig wordt.

De rechtspraak in het gedeelte van Midden-Sumatra dat men gewoon is het Djambische rijk te noemen, laat tegenwoordig, wat regelmaat en vastheid betreft, zeker veel te wenschen over. Dáár waar de Sultans hunnen invloed rechtstreeks kunnen doen gelden, heeft zij plaats volgens geschreven oendang-oendang, een wetboek dat op last van Seri Padoeka Moelana Sultan Ratoe Ahmad Natsaroe'd-dîn, in het jaar 1283 van de Mohammedaansche jaartelling, op den 17den dag van de maand Rabioe'l-awal (1 Aug. 1866), door den demang Setiawa Jakoena Djapar, volgens den firman van genoemden vorst, werd opgesteld.

In deze oendang-oendang, die van kracht heeten te zijn in alle onderhoorigheden van den Sultan van Djambi, treft men meer regelmaat aan dan in de boven besprokene, maar zij hebben denzelfden grondslag als de Manangkabosche, ofschoon zij gewijzigd zijn naar den toestand onder een eenhoofdig bestuur. In een aanhangsel, dat er in 1288 zou zijn bijgevoegd, vindt men eenige bepalingen op het houden van buffels en voorschriften voor de bezitters van ladang's.

Deze bepalingen en voorschriften, welke wij in de oendang-oendang Manangkabo niet hebben aangetroffen, zal ik hier, voor zoover ze mij duidelijk zijn, mededeelen.

Ieder die ladang's heeft, is verplicht die te omheinen, op de wijze door de oendang-oendang aangegeven. Indien hieraan voldaan is en eens anders karbouw komt daarbinnen en wordt doodgestoken, dan is daarop geen verhaal. Wanneer de ladang niet op behoorlijke wijze omheind is en een daarbinnen gedrongen karbouw wordt doodgestoken, dan is de in gebreke gebleven ladang-bezitter verplicht tot vergoeding der waarde van het dier.

Ieder die karbouwen bezit, moet zijne dieren in eene omheinde ruimte opsluiten. Als het avond is, moet gij ze daarbinnen drijven. In geval u dat niet gelukt wegens hevigen regen of omdat er wilde beesten, zooals tijgers of olifanten in de buurt zijn, dan moet gij daarvan kennis geven aan den eigenaar van de ladang. Verzuim dat niet!

Wanneer de karbouw het touw heeft stuk getrokken en losgeraakt is, geef dan ook daarvan kennis aan den eigenaar van de ladang.

In geval gij zulks hebt verzuimd en de karbouw op de ladang komt of in den nacht de omheining er van vernielt, en hij wordt door den eigenaar van de ladang doodgestoken, dan hebt gij daarop geen verhaal, want: de karbouwen moeten opgesloten, de ladang's omheind zijn.

Als gijlieden groote ladang's bezit, moeten de palen dicht bij elkander zijn geplaatst.

Digitized by Google

Al wie zijne omheining nog niet gereed heeft, worde geholpen door hen wier omheiningen reeds in orde zijn; want indien karbouwen langs de nog niet beheinde gedeelten binnendringen in uwe omtuinde rijstvelden en uwe pădi opvreten, dan moogt gij de dieren niet dooden. Worden ze afgemaakt, dan is door u de waarde der dieren als schadeloosstelling verschuldigd.

En zoo ook, als er karbouwen in de doesoen zijn, dan behooren wij onze erven te omheinen met hout, opdat de karbouwen er niet kunnen binnendringen. Men roepe de hulp in van de eigenaars der karbouwen, en als zij niet genegen zijn behulpzaam te wezen bij het maken der omheining, dan zijn die eigenaars der karbouwen in gebreke. Daarom wordt dan ook de schadeloosstelling die zij te betalen hebben, als aanplantingen worden vernield, bepaald op sătali voor iedere pisang-plant, op săsoekoe voor ieder klapperboompje, op vijftien doeït voor ieder pinang-boompje, op zes doeït voor iederen stok suikerriet en voor pădi op امفت راتس كنتغ سرمفون فادى [1]).

Aldus luidt het bevel van den verheven vorst in deze oendang-oendang. Volgt toch, gij allen, de voorschriften in deze oendang-oendang vervat; want zij die de voorschriften der adat niet nakomen, zullen door den verheven vorst met 120 realen beboet worden.

Nog één enkele bepaling uit het Djambische wetboek moge hier een plaats vinden.

Art. 7 zegt: Als eischer en gedaagde aanwezig zijn, dan heeft diegene ongelijk, die de voorschriften van de rechtbank niet opvolgt en tegenover haar ongepaste woorden spreekt. Hij die aldus handelt heeft ongelijk, en de rechtbank heeft de macht dezen in 't ongelijk te stellen, krachtens de haar door Zijne Hoogheid verleende bevoegdheid.

Voorwaar een rechtsgrond die al zeer weinig met onze begrippen van billijkheid overeenstemt!

Wat Lebong betreft vind ik in mijne aanteekeningen het volgende:

Vroeger werden civiele zaken voor den Proatin gebracht, die ze met den Pembarab uitwees; slaagden zij er niet in partijen te bevredigen, dan kwam de zaak voor een rechtbank, waarvan de Pasirah voorzitter en de mindere hoofden leden waren. Werd dan met de uitspraak dezer rechtbank nog geen genoegen genomen, dan was meestal oorlog het gevolg.

[1]) Wat dat kan beteekenen is mij niet duidelijk. Ik lees er uit: ampat ratoes kantang (gantang) săroempoen pădi, hetgeen zeggen wil: vierhonderd gantang voor ieder bosje pădi-plantjes. Maar dat staat in niet de minste verhouding tot de overige schadevergoedingen.



Digitized by Google

Men zeide mij dat voor de behandeling van civiele zaken aan de rechters niets betaald werd, — iets wat mij zeer onwaarschijnlijk voorkomt.

Crimineele zaken werden beslecht door den raad der vijf Pasirah's met de Pembarab's en den betrokken Proatin. Alle straffen bestonden in geldboeten. Kleine misdrijven en overtredingen werden gestraft door den Pembarab of Pasirah, echter steeds in rapat met de mindere hoofden.

Moord werd geboet met een bangoen, groot 80 réal, en een karbouw werd geslacht voor een verzoeningsfeest. Een gedeelte van het bloed sprenkelde men bij helderen zonneschijn in de rivier en naar de vier windstreken, wat, naar men zeide, strekken moest om de warmte koud te maken, d. i. om de hartstochten af te koelen. Van de 80 réal waren 20 voor de hoofden; de Pasirah kreeg twee aandeelen tegen één voor den Pembarab en deze weer twee tegen één voor de Proatin's.

Omtrent de rechtspleging in Korintji kan ik weinig met zekerheid mededeelen. Volgens sommige berichten staan op de minste overtreding strenge straffen en worden de meeste misdrijven volgens den Koran berecht. Anderen deelden mij mede, — en hunne mededeelingen kwamen mij geloofwaardiger voor, — dat de rechtspraak minder dan elders geregeld is en dat er meer dan in eenige andere landstreek van Midden-Sumatra het recht van den sterkste geldt [1]).

## ACHTSTE HOOFDSTUK.

### ERFRECHT. FAMILIELEVEN. VOEDING.

Ieder volk, hetzij groot of klein, heeft te worstelen met een aantal vijanden, die aan zijne ontwikkeling hinderpalen in den weg leggen, beletselen aan zijne welvaart, belemmeringen aan zijn vooruitgang. Ook het Maleische volk kent zulke vijanden en hun aantal is niet gering. Pijnlijk is ons de bekentenis, dat het bestaan van die beletselen voor een krachtige ontwikkeling in niet geringe mate te wijten is aan slecht begrepen staatsbelang, aan onvoldoende toewijding van den kant der

[1]) Vóór het afdrukken der laatste bladzijden van dit hoofdstuk, ben ik op het spoor gekomen van eene andere bewerking der oendang-oendang van Palèmbang dan de op blz. 222 vermelde. Haar bestaan was mij bekend, maar bij verzuim van nauwkeurige aanteekening kon ik ze niet terugvinden. Men leest ze in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaarg. 1876, Deel I, blz. 13 en 122.

Digitized by Google

heerschappijvoerende partij. Een iegelijk die let op de ongelijkmatig drukkende kultuurbelasting en heerendiensten, op het gering aantal Europeesche ambtenaren, op het gebrek aan transportmiddelen, voornamelijk tot afvoer van den rijken schat aan delfstoffen, op het ontbreken van onderwijs dat rekening houdt met de ware behoeften der inlandsche bevolking, zal moeten toestemmen dat iedere verbetering in een dezer richtingen onmiddellijk bevorderlijk moet zijn aan de ontwikkeling des volks.

Maar er is meer! Daar zijn vijanden die zich langzamerhand als zoodanig gaan openbaren, terwijl zij eertijds vrienden waren, — instellingen die, even oud als het volk, daarmede opgroeiden, en, hoe juist zij ook mogen gepast hebben bij den vroegeren maatschappelijken toestand, in den tegenwoordigen als hoogst schadelijk voor den vooruitgang moeten beschouwd worden.

Het erfrecht der Maleiers is zonder twijfel een van die instellingen wier opheffing thans dringend gevorderd wordt, al moge het ook waar zijn, dat in een primitieven maatschappelijken toestand, en bij een nog dungezaaide bevolking, het gemeenschappelijk familiebezit waarop het berust, de strekking heeft om armoede te voorkomen en de maatschappij te vrijwaren voor het spoedig opkomen van een stand van bedeelden.

In de volgende bladzijden zullen wij trachten te schetsen hetgeen ons omtrent het erfrecht door inlanders werd medegedeeld; maar ten einde breede omschrijvingen te vermijden, laten wij daaraan een opgave voorafgaan van de ons bekende namen waarmede bloed- en aanverwanten aangeduid worden; — een lijst die ongetwijfeld nog aanmerkelijk kan worden aangevuld en verbeterd.

| | |
|---|---|
| Vader . . . . . . . . . . . . | băpaq, băpaq kandoeëng, ajah. |
| moeder . . . . . . . . . . . . | andéh kandoeëng, mah kandoeëng, iboe, mandéh, mandei, mandei kandoeëng, oewai (Păriaman), ajai (Painan), bijai (Agam). |
| vader en moeder . . . . . . . . . | iboe băpaq. |
| grootmoeder of grootvader . . . . . | toewô, niniëq kandoeëng, oetjih (Padang). |
| overgrootmoeder of overgrootvader . . . | andoeëng, niniëq moejang. |
| over-overgrootmoeder of over-overgrootvader . . . . . . . . . . . | niniëq moejang, poejang. |
| kinderen. . . . . . . . . . . . | anaq, anaq kandoeëng. |
| kleinkinderen . . . . . . . . . . | tjoetjoe, tjoetjoe kandoeëng. |
| achterkleinkinderen . . . . . . . . | pioeï, pioeï kandoeëng. |
| achter-achterkleinkinderen . . . . . . | tjitiëq of tjitji. |
| achter-achter-achterkleinkinderen. . . . | pindiëq. |

Digitized by Google

broeders en zusters . . . . . . . . . daunsanaq kandoeëng.
oudere broeder. . . , . . . . . . . oedô.
oudere zuster . . . . . . . . . . . kăkaq, oewô (strandplaatsen).
oudste zuster . . . . . . . . . . . kătoewô.
middelste zuster . . . . . . . . . . kăängah.
jongere broeder of zuster . . . . . . ădiëq, diëq.
schoonvader of schoonmoeder . . . . . mantoewô.
zwager of zwagerin . . . . . . . . . ipa, bisan.
schoonzoon of schoondochter . . . . . binantoe, minantoe.
zuster of broeder van een zwager . . . daunsanaq ipa.
zuster of broeder van schoonzoon of schoondochter . . . . . . . . . . daunsanaq binantoe.
oom van moederszijde . . . . . . . mămaq kandoeëng, mămaq, angkoe.
oudste oom van moederszijde . . . . . maq toewô.
tweede „ „ „ „ . . . . . . maq tangah.
derde „ „ „ „ . . . . . . maq bongsoe,
vierde „ „ „ „ . . . . . . maq antjoe.
oom van vaderszijde. . . . . . . . băpaq, băpaq kètè.
tante van vaders- of moederszijde . . . andéh, mandei.
die van moederszijde ook wel . . . . mandei kètè.
oudste tante van moederszijde . . . . dei toewô.
tweede „ „ „ „ . . . . . . dei tangah.
derde „ „ „ „ . . . . . . nesoe.
tantes (echtgenooten van ooms van vaders- of moederszijde) . . . . . . . . pă̜soemandan.
neven of nichten van moederszijde . . . daunsanaq iboe, daunsanaq mandei.
neven of nichten van vaderszijde . . . daunsanaq băpaq.
neven of nichten van grootmoederszijde . daunsanaq andoeëng, daunsanaq toewô.
neven of nichten van overgrootmoederszijde . . . . . . . . . . . . . daunsanaq niniëq iboe, daunsanaq moejang.
neven of nichten van grootvaderszijde . . daunsanaq niniëq bapaq.
neven of nichten van zusterszijde door den oom . . . . . . . . . . . kamanăkan kandoeëng.
neven of nichten van broederszijde door den oom of de tante. . . . . . . anaq soedarô, anaq daunsanaq kandoeëng, anaq.
de geheele familie . . . . . . . . oerè batang, kaum, kaum kăloeagô.
man en vrouw . . . . . . . . . . doewô kadoerang.

Digitized by Google

| | |
|---|---|
| het gezin . . . . . . . . . . . . | săparioewq, sămandei, sădapoewe, săkawah. |
| hoofd des gezins . . . . . . . . . | mămaq, toewô. |
| hoofd des huizes . . . . . . . . . | toengganei. |
| de soekoe-genooten van den vader . . . | băkô. |
| de kinderen van een soekoe-genoot . . . | anaq oedjoeëng amé. |

Bij de bespreking van het bestuur en zijne inrichting maakten wij gewag van de boeah paroeï als het kleinste onderdeel in het samenstel der maatschappij, maar vermeldden tevens dat deze benaming ook gebruikt wordt als synoniem met kampoeëng [1]). Het gezin in de meest beperkte beteekenis heet, zooals blijkt uit bovenstaande lijst, sămandei, sădapoewe, săparioewq of săkawah, van welke namen de eerste de moeder rechtstreeks aanwijst als met hare kinderen de kern van het huisgezin vormende, terwijl de overige, die het gemeenschappelijk gebruik van denzelfden haard en denzelfden pot en het gezamenlijk koffiedrinken aanduiden, genoeg aan de gewone taak der huisvrouw herinneren om te doen vermoeden, dat zij, en niet de man, als hoofdpersoon in het gezin is aan te merken.

In de lange huizen der Manangkabo-Maleiers wonen verscheidene van die gezinnen bijeen, en ieder heeft gewoonlijk zijn eigen stookplaats in de hem aangewezen roewang. Al die bewoners zijn afstammelingen in de vrouwelijke linie van een zelfde stammoeder en heeten d a a r o m săboeah paroeï [2]). Wordt de familie al te talrijk, dan splitst zij zich, maar zoo dat de onderling nauwst verwanten bijeenblijven, in twee groepen en betrekt twee woningen; zoodoende zijn er twee boeah paroeï gevormd, die te samen săkampoeëng uitmaken. Wij vinden dus in de Maleische woning kinderen met hunne moeders en voorts ooms, tantes, grootmoeders, oud-ooms en oud-tantes, allen van moederszijde. Zoolang er ongehuwde, volwassen meisjes zijn, vormen die met hare moeders één gezin (sămandei), maar zijn alle dochters getrouwd, dan verdeelen de oudjes zich over de verschillende gezinnen die het huis bewonen. De vrouw behoort dus veelal tegelijkertijd tot twee gezinnen, tot dat harer broeders en zusters, en tot het in wording zijnde gezin harer kinderen.

Ieder gezin heeft zijn hoofd, den mămaq, en één van de mămaq's is panghoeloe roemah, toewô roemah of toengganei, hoofd des huizes, terwijl de toengganei van de oudste familie in een kampoeëng, soms ook de meest ontwikkelde en bekwame, panghoeloe kampoeëng geheeten wordt. Deze onderscheidingen doelen echter niet op verschil in rang, maar op patriarchale hiërarchie. De eigenaardige positie van den mămaq wordt uitgedrukt door den ons reeds uit het zesde hoofdstuk bekenden adat-regel:

---

[1]) Zie blz. 183.

[2]) D. z. letterlijk: de vruchten van één buik.

Kò pai tampè bătanjô,
Kò poelang tampè băbăritô [1]).

Een meisje dat in het huwelijk treedt, verlaat de woning niet, waarin zij geboren werd en opgroeide; zij krijgt hare eigene biliëq, zoo ze die nog niet had, haar eigen roewang, die, zoo er geen beschikbaar is, aangebouwd wordt; voorts deelt de mămaq haar een aandeel in de sawah's toe, en heeft ze met de andere huisgenooten het gebruiksrecht van het huisraad, voor zoover zij dat niet zelve vervaardigt. Haar man brengt ook wel van zijn kant een uitgestrektheid sawah aan voor beider onderhoud, echter alleen dan wanneer de vrouwelijke medeëigenaren in zijne familie voldoende sawah's overhouden om in eigen onderhoud en dat harer gezinnen te voorzien; want het hoofddoel der algemeene bezitting is te zorgen, dat de vrouwelijke familieleden met hare kinderen steeds voor armoede behoed zullen zijn. De man is zijn vrouw behulpzaam bij de bewerking van hare rijstvelden, zij bereidt hem de spijzen en de dranken die hij bij haar komt gebruiken, en is hij een trouw echtgenoot, dan brengt hij de nachten in hare biliëq door. Maar tot het gezin der vrouw behoort de man niet, evenmin als de kinderen die hij bij haar verwekt, tot het zijne behooren. Vermeerdering van hare bezittingen doet hem niet rijker worden, evenmin als toeneming van zijne welvaart aan haar en hare kinderen ten goede komt. Nan koeasô até roemah ijôlah oerang semandô, „het gezag in huis berust bij de echtgenooten der vrouwen", is slechts een beleefdheidsuitdrukking der Maleiers, en zou, in letterlijken zin opgevat, van de positie der mannen van de vrouwelijke bewoners van een huis een geheel verkeerd denkbeeld geven. Wanneer men dat koeasô in biasô [2]) verandert, dan heeft men de ware bedoeling weergegeven.

Wat toch is die bedoeling? Niet dat de semandô hoofd des huizes is of ook maar hoofd des gezins; neen! men wil daarmede te kennen geven, dat de oerang semandô in de woning hunner vrouwen geëerd worden, dat zij zich daar vrijelijk mogen bewegen, dat zij naar de tangah roemah en in de biliëq kunnen gaan, dat er geen zaken van belang worden gedaan zonder dat zij er in gekend worden, dat zij zitting en adviseerende stem hebben in den familieraad. Voor strikte uitlegging is de aangehaalde uitdrukking niet vatbaar, evenmin als de adat-regel: kampoeëng bărădjô mămaq, roemah bărădjô kali, „de kampoeëng staat onder den mămaq, het huis onder de mannen" [3]). Trouwens hoe weinig dat rădjô zijn in de kampoeëng voor den mămaq (panghoeloe) beteekent, is ons reeds vroeger gebleken [4]).

In zijn eigen familie-huis, roemah daunsanaq, is de plaats van den man nabij

[1]) Zie blz. 199. [2]) Gewoon aan iets zijn, zich tehuis gevoelen, op zijn gemak zijn.
[3]) Met kali worden de oerang semandô bedoeld. [4]) Blz. 189.

Digitized by Google

de luiken in de eerste roewang, op zij van de deur. In dat huis gaat hij zelden naar de tangah roemah of de biliëq; 't is natuurlijk niet verboden, maar hij is maloe, „verlegen", om het te doen. Zoo blijft hij ook nooit lang in huis, tenzij er zaken te behandelen zijn. Jongelingen en ongetrouwde mannen slapen ook meestal buitenshuis, hetzij in de soerau, hetzij in een der dangau's, — kleine, tijdelijke gebouwtjes nabij het dorp in de sawah's opgericht.

Krijgt een getrouwd Maleier bezoek, dan brengt hij zijn gast naar het huis van zijn vrouw, niet naar het familie-huis. Voor ouderen van dagen en weduwnaars daarentegen is de roemah daunsanaq het aangewezen verblijf. Zij zijn ook meestal de hoofden der gezinnen, de mămaq's, wien het toezicht over en het bewaren van de hăratô poesakô is opgedragen. Die bezittingen der familie bestaan in sawah's, huizen, somtijds in wildernis, voorts in vee, wapens en kostbaarheden.

In overeenstemming met deze inrichting van het familieleven zijn nu ook de regelen van het erfrecht. Broeders en zusters zijn elkanders erfgenamen; van de moeder erven de kinderen, en zoo die er niet zijn de broeders en zusters. Maar ook al zijn er kinderen, dan toch blijft de bezitting in handen van dengene harer broeders of zusters die mămaq of toewô, hoofd des gezins, is. Van den man zijn de broeders en zusters erfgenamen en, bij ontstentenis van dezen, de zusterskinderen, kamanăkan.

Omtrent den oorsprong van dit erfrecht bij de Maleiers zijn verschillende overleveringen in omloop, die echter het hart der zaak niet raken. Die oorsprong ligt voorzeker in ver vervlogen tijden, toen het huwelijk als verbintenis van één man met ééne vrouw nog onbekend was en de kinderen slechts een moeder, maar geen aanwijsbaren vader hadden. Maar ook daar waar uit dien chaotischen toestand door een reeks van wijzigingen, die het buiten ons bestek ligt te bespreken, zich ten laatste de volkomenste huwelijksvormen ontwikkeld hebben, blijft het een waarheid, dat bloedverwantschap tusschen den echtgenoot en de kinderen zijner vrouw minder onwedersprekelijk zeker is, dan die tusschen hem, zijne broeders en zusters en de kinderen der laatsten.

De bezitting blijft in den regel onverdeeld; want boedelscheiding is eerst geoorloofd ka limô kali toeroen, „aan de erven in den vierden graad". De bezitting van een boeah paroeï in engeren zin, juister dus van sămandei, mag volgens de adat niet verdeeld worden.

Men onderscheidt het vermogen in hăratô poesakô en hăratô pantjarian, ook hăratô bandô genoemd, dat is erfgoed en zelfgewonnen goed, van welk laatste het gemeenschappelijk gewonnen vermogen, soearang, een onderdeel uitmaakt, en waartoe ook de hăratô săkô, dat is: hetgeen men van zijn vader bij diens leven kreeg, zou kunnen gerekend worden. Dit laatste bestaat gewoonlijk uit niet veel meer dan een wapen of het een of andere preciosum; want tegen dergelijke

Digitized by Google

schenkingen [1]) waakt de familie streng, en dat kan ze, omdat alle bezitting bewaard wordt door, of althans onder toezicht staat van het hoofd des gezins. Oorspronkelijk is dit de oudste oom van moederszijde, maar tegenwoordig degene dien men er 't meest geschikt voor rekent, afgescheiden van leeftijd. Zelfs is het niet ongewoon dat een vrouw die functie bekleedt, maar dan zendt ze naar de vergadering der familie-hoofden een mannelijken plaatsvervanger.

Bepaaldelijk verboden is het wegschenken van 't eigengewonnen goed niet; want de eigenaar mag er over beschikken, wel is waar slechts met medeweten van het hoofd des gezins, doch zoo dat hij diens goedkeuring niet behoeft.

Een der belangrijkste en voor de Maleische samenleving gelukkigste bepalingen van de reeds meermalen genoemde nieuwe rechtspleging, in 1875 ingevoerd, is de afschaffing van het volgens de adat bestaande solidariteits-stelsel, waarmede een eerste en gewichtige stap is gedaan op den weg die tot opheffing van het oude erfrecht moet leiden. Niet alleen in crimineele zaken was dat solidariteits-stelsel van kracht, ook in burgerlijke gedingen werd het toegepast; maar daarin werd niet zelden verder gegaan dan de adat vergunde.

Hoever die vergunning reikte zal het best door een voorbeeld worden opgehelderd. A is de zoon van de vrouw B, wier broeder C hoofd des gezins is. A heeft schulden gemaakt als handelaar. B sterft, en nu wil de schuldeischer het hem toekomende uit hare nalatenschap verhalen. De adat verbiedt dat. Eerst als C en diens broeders en zusters gestorven zijn, kan op de bezittingen van A en diens broeders en zusters beslag gelegd worden ter kwijting zijner schulden.

Van de hăratô poesakô, de gemeenschappelijke bezitting, kan door den mămaq, met voorkennis van de andere rechthebbenden, een gedeelte worden afgestaan aan een familielid, dat dan het bedrag aan de gemeenschappelijke kas schuldig blijft. Dergelijke voorschotten worden, b.v., gegeven als een der familieleden wil gaan handeldrijven of een ambacht uitoefent; van de winst met het geleende kapitaal behaald, komt dan de helft ten voordeele van de hăratô. Voor het betalen van boeten wegens misdrijven of overtredingen aan een familielid opgelegd, wordt ook de hăratô poesakô gebruikt, waarvoor dan de veroordeelde schuldenaar blijft.

Is een meisje of vrouw weerspannig tegen den wil van het hoofd des gezins, b.v. in huwelijkszaken, dan wordt haar niet zelden het gebruik van haar aandeel in de sawah's onthouden en dwingt men haar op die wijze tot toegeven.

---

[1]) Hiba heet zulk een schenking, doch dit woord heeft ook eene meer algemeene beteekenis en omvat iedere gift die uit liefde, genegenheid, medelijden of om iemand voor zijne belangen te winnen, gegeven wordt. In de afdeeling Padangsche Ommelanden, met wier bestuur ik een tijd lang belast was, en vooral te Padang zelf, komt dergelijke schenking in uitgebreider beteekenis veelvuldig voor; zij baant er den weg tot een meer met onze sociale begrippen overeenstemmende regeling van het erfrecht.

Digitized by Google

Niemand mag schulden maken of transacties aangaan, dan met medeweten en toestemming van het hoofd des gezins, wanneer hij wil dat de hăratô voor delging dier schuld aansprakelijk zij. Ook de mămaq is aan deze wet onderworpen; vergrijpt hij zich er aan, dan is allereerst zijn pantjarian het aangewezen fonds waaruit de schuld moet worden betaald. Maar toch is het geen onbekende zaak, hoewel zij tegenwoordig maar uiterst zelden voorkomt, dat de mămaq misbruik maakt van zijn beheer der hăratô waarvan het gezin de eigenaar is, die verspilt aan hanengevechten en dobbelspel en zoodoende het gezin tot armoede brengt.

Wanneer, ten gevolge van ernstige geschillen, of omdat alle mannelijke leden gestorven zijn en dienvolgens het gezin ontbonden is, of eindelijk omdat er niemand is dien men geschikt acht om het beheer der hăratô te voeren, tot de verdeeling van deze wordt overgegaan, dan bepaalt men eerst het aantal deelen, dat aan het aantal toeroenan's, staken, moet beantwoorden. De jongste toeroenan heeft de eerste keuze en zoo vervolgens, tot eindelijk de oudste toeroenan het laatst overgebleven deel krijgt.

Onder de leden van sămandei heeft nooit verdeeling plaats. Sawah's, tot één huis behoorende, worden maar zelden onder de gezinnen verdeeld; zij blijven en bloc de bezitting van alle huisgenooten, die ieder een stuk voor levensonderhoud ontvangen. Van de roerende goederen heeft ieder gezin zijn eigen aandeel, behalve van de kostbaarheden, zooals gouden versierselen, die onverdeeld ten algemeenen gebruike blijven en berusten onder den toengganei en de oudste vrouwelijke bewoners. Werkelijk persoonlijk eigendom, volgens onze opvatting van dat woord, is dus in de Manangkabosche landen onvereenigbaar met de adat, behalve wanneer iemand alleen overblijft als laatste van zijn geheele familie (kampoeëng). „Aijië poetoejs, tandjoeëng bäälië", als het water verloopt, verandert de landpunt, zegt de adatregel voor dit geval, waaruit men verklaart, dat zulk een overblijvende zijne soekoe, of, als hij ook daarvan de laatste is, de negari zelve tot erfgenaam heeft. Zijn nalatenschap wordt onder de verschillende kampoeëng's verdeeld, die weer aan ieder huis een gedeelte toewijzen. Waar echter rădjô's zijn, worden deze de erfgenamen.

Vóór de afschaffing van het solidariteits-stelsel, dat zich tot de negari uitstrekte, was er behoefte aan een middel om te beletten dat een enkel individu, door aanhoudende misdragingen, zijn geheele geslacht te gronde richtte en voor zijn soekoe of zijn negari een ondragelijk medeburger was. Dat middel bestond in de uitstooting, mamboeang, waarbij de familie, de soekoe of de negari verklaarden, dat zij alle betrekking met den verstootene afbraken en er dus tusschen hen geene solidariteit meer bestond. Aan de verstooting moest steeds een daartoe strekkend vonnis van de hoofden voorafgaan, en al de bestaande schulden moesten zijn afgedaan, zoodat zij nooit terugwerkende kracht kon hebben. Dit solidariteits-stelsel is in de Maleische maatschappij buiten ons grondgebied nog in volle werking.



Digitized by Google

Dat echter de opheffing van het solidariteits-stelsel, in verband met het voortbestaan van het familiebezit en bij absoluut onvoldoende politie-middelen, de aanleiding zou kunnen zijn tot moeielijkheden en de ontdekking van misdrijven en overtredingen niet in de hand werkt, valt bij eenig nadenken terstond in het oog. Gelukkig komt ons hier de onwetendheid der inlanders te hulp! Wij zijn in menig dorpje geweest waar de bevolking even weinig wist van de invoering eener nieuwe erchtspleging als van het doel onzer reizen. De eereschoten die te Padang knalden en de redevoeringen op de hoofdplaatsen der afdeelingen uitgesproken, — zij werden in die afgelegen stille oorden niet gehoord. Maar de inlanders die van de opheffing der solidariteit niets wisten, ondervonden toch in ieder voorkomend geval de weldadige gevolgen daarvan, en daardoor wordt ongetwijfeld een geleidelijke overgang begunstigd.

In die gedeelten van het voormalige Djambische rijk waar het Manangkabosch element de meerderheid uitmaakt, komt het erfrecht en het familie-leven in hoofdzaak met het bovengeschetste overeen. De titels en waardigheden gaan over op de broeders, daarna op de zusters en niet zelden direct op deze. De oudste zoon der oudste zuster is opvolger zoowel van de rădjô's in Rantau-di-Baroew als van de machthebbenden te Sekelădi en omliggende streken. Maar de hăratô pantjarian van den vader wordt, naar men mij mededeelde, door zijne kinderen geërfd. Omtrent Beneden-Djambi missen wij gegevens, maar hoogstwaarschijnlijk zal daar de toestand wel dezelfde zijn als in Rawas.

Bij de nog niet aan vaste woonplaatsen gewende Koeboe-horden kan van erfrecht en familie-leven wel geen sprake zijn; de nalatenschap van een overledene bestaat in eenige wapens en andere gereedschappen, die zeker ten algemeenen gebruike dienen of waarvan zich de moedigste en invloedrijkste der mannen meester maakt. De zorg voor de kinderen komt ten laste der moeders, en de ouden van dagen, die niet meer in staat zijn hun eigen levensonderhoud te zoeken, zullen zeker door de stamgenooten onderhouden worden. De Koeboe's die wij in Rawas bezochten, hadden geen ander begrip van erfrecht dan dat bij 't overlijden van een hunner de overblijvenden van de familie in 't bezit bleven der wapens en gereedschappen en van de weinige kleedingstukken van den overledene. Zij kennen echter een zeker familieleven, daar het huwelijk bij hen in zwang is en de man met zijne vrouw en kinderen zich, zooals wij reeds zagen, naar gelang der behoefte een of meer afdakjes bouwt, waaronder banken van ruwe takken zijn geplaatst die tot slaapplaatsen dienen.

De maatschappelijke toestand in Rawas, Redjang en Lebong verschilt ten eenenmale van dien in de Manangkabosche landen, en toch is er ook overeenkomst waar te nemen, zelfs in belangrijke sociale instellingen. Zoo bestaat hier het solidariteitsstelsel in weinig minder uitgebreiden zin dan ginds en strekt het zich, wat aansprakelijkheid voor misdrijven betreft, over de familie, de doesoen en de marga uit.

Digitized by Google

Maar zagen wij ginds de zusters met hare kinderen, moeders, broeders, alsmede de ooms en tantes van moederszijde de gezinnen vormen en die allen te zamen hetzelfde huis bewonen, hier is de maatschappij een schrede verder ontwikkeld en bestaat doorgaans het gezin uit de ouders met hunne kinderen, in een huis dat met geen andere gezinnen gedeeld wordt. Toch komen op dien regel veelvuldige uitzonderingen voor. De beschreven toestand bepaalt zich tot die huwelijken, waarbij de vrouw verplicht is om den man te volgen, maar er zijn ook huwelijken waarbij de man in eenigszins ondergeschikte positie bij de ouders der vrouw komt inwonen. Ook blijft doorgaans in ieder gezin één kind met echtgenoot en kinderen bij de ouders, om opvolger te zijn in het ouderlijk huis; vooral neemt een eenige zoon zijne vrouw gaarne in de woning zijner ouders tot zich. In deze gevallen is dan dat huis door een uitgebreider gezin, of, wil men, door twee gezinnen bewoond.

Zooals bij de behandeling van het huwelijk nader ter sprake zal komen, bekleedt in deze gewesten de vrouw in den familiekring een niet van rechten ontblootе positie en is ook de vaderlijke macht in de werkelijkheid vrij beperkt. Van het gezin is de man het hoofd; hij is de beheerder van de bezittingen die tijdens het huwelijk verworven zijn of die de echtgenooten bij hun huwelijk aanbrachten, en die bestaan in een woning, rijstvelden, bijenboomen, kostbaarheden, wapens, vee en comptanten. Maar hij zal zelden iets van die bezittingen vervreemden zonder zijn vrouw er in te kennen. Verscheidene gezinnen die tot elkander in nauwe betrekking van bloedverwantschap staan, kiezen gewoonlijk den meest ontwikkelden en handigsten hunner mannelijke leden tot familiehoofd. Zonder bepaalden titel of recht van inmenging in de zaken van het gezin, is hij belast met het behartigen der algemeene belangen, en zorgt hij voor een billijke verdeeling van de vruchten der poesakô, dat is van het onverdeelde erfgoed, dat in zijn geheel als familie-bezitting geëxploiteerd wordt. De bijenboomen behooren gewoonlijk hiertoe. Wil men tot verdeeling overgaan, dan wordt de geheele familie gehoord en de verkoop aan het familie-hoofd opgedragen.

Is de inrichting van het gezin verschillend, ook het erfrecht wijkt, zooals te verwachten was, geheel van het Manangkabosche af. In Rawas zijn de vrouw en de kinderen erfgenamen van den man en de man met de kinderen erfgenamen der vrouw. Alleen wanneer er bij den dood der vrouw geen zoons zijn, erft de vader alles, daar hij ook verplicht is zijne dochters bij zich te houden. Broeders en zusters erven van elkander. De ooms van vaderszijde zijn als 't ware de voogden der kinderen wier vader gestorven is. Wanneer de ouders gestorven zijn, wordt de boedel gewoonlijk te gelde gemaakt en heeft daarna de verdeeling plaats. Alleen die goederen die de vader als poesakô heeft aangenomen en die hij meestal reeds van zijn ouders erfde, blijven onverdeeld.

Zie hier eenige voorbeelden van de verdeeling van erfenissen.

Digitized by Google

Als de vader sterft en de moeder blijft over met één zoon, dan krijgt de moeder $^1/_3$ en de zoon $^2/_3$.

Sterft de vader en blijft de moeder met één dochter over, dan erft deze $^2/_5$ en de moeder $^3/_5$.

Was de moeder met één zoon en éene dochter overgebleven, dan zou de dochter $^1/_8$ en van de overige $^7/_8$ de moeder $^1/_3$, de zoon $^2/_3$ moeten ontvangen.

Indien de moeder achterblijft met twee zoons en één dochter, dan krijgt de moeder $^1/_3$, de dochter $^1/_5$ van de overige $^2/_3$ en iedere zoon de helft van het overschietende.

Wanneer de vader met één zoon erfgenaam is der moeder, dan krijgt de vader $^2/_3$ en de zoon $^1/_3$ van de nalatenschap.

Als beide ouders overleden zijn, één dochter en één zoon nalatende, dan ontvangt de dochter $^1/_3$ en de zoon $^2/_3$ aandeel; waren er echter twee zoons en één dochter, dan zou deze laatste slechts $^1/_5$ der erfenis bekomen.

In Redjang zijn de ooms van vaderszijde verplicht voor de nagelaten kinderen huns broeders te zorgen; ook hebben zij het recht de weduwe te huwen, die zich daartegen niet mag verzetten, dan tegen betaling van een vrij belangrijke som, afhankelijk van het bedrag dat bij haar huwelijk werd betaald.

Ten slotte nog een enkel woord omtrent het erfrecht in Lebong. Vonden we daar nog soekoe's als een overblijfsel van de Manangkabosche instellingen, het erfrecht herinnert ons die instellingen niet meer; want wij vinden den vader als hoofd des gezins en zijne kinderen als zijn erfgenamen, ieder voor een gelijk aandeel, behalve den oudsten zoon, die altijd iets meer krijgt dan de anderen en wien ook de woning ten deel valt. Gewoonlijk verdeelt de vader, als hij zijn einde voelt naderen, ten overstaan van eenige hoofden en oudsten, zijne bezittingen onder zijne kinderen, en legt hun de verplichting op om voor hunne moeder te zorgen, welke zorg in den regel den oudsten zoon ten deel valt. Zijn er geen kinderen, dan erven de ouders, broeders en zusters. Van de vrouw erft de man en is deze dood, dan de kinderen; zijn er ook geen kinderen, dan de ouders, broeders en zusters van den overleden man. Opmerkelijk is het, dat in Lebong de verdeeling van erfenissen nooit aanleiding geeft tot geschillen.

Wij hebben gezien hoe onder de Manangkabo-Maleiers de gezinnen samenwonen; laat ons thans ook zien hoe het in die woningen toegaat? Wij missen er natuurlijk dien huiselijken band, dat hartelijk verkeer, waardoor het familieleven bij ons zoo aantrekkelijk is. De vormen der wellevendheid worden in acht genomen, maar daarmede is ook alles gezegd. Het grootste deel van den arbeid komt voor rekening van de vrouw, die, hoewel niet alle rechten missende, toch geenszins behandeld wordt met die onderscheiding en dien liefdevollen eerbied, welke bij de beschaafde klasse in onze maat-

Digitized by Google

schappij het deel zijn van echtgenooten, moeders en zusters. Eigenaardig is de positie der vrouw; door het huwelijk niet aan den kring harer bloedverwanten ontrukt, blijft zij deel uitmaken van den ouderlijken stam, waarvan al de takken voor een zelfde belang werkzaam zijn. Aan den echtgenoot werd slechts de taak opgedragen haar vruchtbaar te maken voor de familie waartoe zij behoort, en in plaats van te verliezen aan werkkracht, heeft deze integendeel daaraan gewonnen; want de man is verplicht zijn vrouw bij de bearbeiding der velden behulpzaam te zijn. Daar staat echter tegenover dat de lasten der familie door uitbreiding van haar ledental grooter worden, en dat de vrouw met de haren hulp moeten bieden, als er in de familie-woning van den echtgenoot feestgevierd wordt.

Het deel dat de vrouw in den arbeid heeft te dragen, laat zich in de volgende trekken omschrijven. Zij heeft voedsel en drank te bereiden voor haren man, haar kroost en voor zich zelve; zij haalt het water tot huiselijk gebruik benoodigd uit de rivier of uit de bron; zij moet zorgen voor de kinderen, brandhout kappen, het door haar bewoonde gedeelte van de woning zindelijk houden, de pădi stampen en drogen en de koffie bereiden die in de Gouvernements-pakhuizen geleverd moet worden. Is het marktdag in de buurt, — en die buurt strekt zich vaak etteljjke palen ver uit, — dan is het meestal haar taak derwaarts de vracht te dragen, die de producten bevat ten verkoop bestemd, en ook hetgeen onverkocht blijft of ter markt wordt ingekocht, torst zij op den terugweg naar het dorp. En als de rijstvelden beplant of gewied moeten worden, of het rijpe graan op den sikkel wacht, dan is het weder de vrouw die ten arbeid gaat. Waar eindelijk ploegvee schaarsch of in 't geheel niet aanwezig is, en dus de velden door handenarbeid bewerkt moeten worden, ook daar heeft de vrouw het hare bij te brengen aan de voor hare krachten dikwerf te zware taak. Het spinnen en weven is, sedert de Europeesche manufacturen gemakkelijk en billijk te verkrijgen zijn, niet meer zoo algemeen als vroeger; alleen op enkele plaatsen, zooals te Si-Loengkang, waar een fabrikaat wordt vervaardigd dat overal gereeden aftrek vindt, houden zich alle vrouwen daarmede bezig; maar daar nemen zij dan ook aan den veldarbeid nagenoeg geen deel en is inderdaad haar maatschappelijke toestand beter dan elders. Later zal het ons blijken, dat behalve spinnen en weven ook nog andere takken van nijverheid door de vrouwen als bedrijf worden uitgeoefend. Zoodra de dochters een leeftijd van acht à negen jaren bereikt hebben, ja dikwijls nog vroeger, helpen zij reeds de moeders bij hare bezigheden, en meestal duurt het niet lang tot zij ook zelve moeders zijn. Verwondert het u, lezer! dat krachtige oude vrouwen zeldzaam, ja dat de meeste vrouwen op vijftigjarigen leeftijd reeds gebogen, afgeleefd en hulpbehoevend zijn?

De man verricht het grove veldwerk zoowel ten behoeve der familie waartoe hij behoort, d. i. voor zijne moeder, zijne zusters en hare kinderen, als voor de vrouw met wie hij gehuwd is en de kinderen bij haar verwekt. Oefent hij een handwerk uit of is hij

Digitized by Google

handelaar, dan steunt hij zijne familie en zijne vrouw met het geld dat hij verdient, en koopt op die wijze als 't ware zijn aandeel in den veldarbeid af. Ook de door het Gouvernement bezoldigde hoofden werken niet mede op den akker, en evenmin de radjô's in die streken waar de adat nog onbelemmerd van kracht is. En dan zoovelen als geproefd hebben van den boom der kennis, — zij rekenen zich te verheven voor dien stoeren arbeid in de modderige sawah's; voorafgegaan door hunne moeders en zusters, die zij de zware vrachten op het hoofd laten torsen, wandelen zij marktwaarts in sierlijke kleedij, en dragen niet anders dan het kooitje met de geliefde duif, zorgvol tegen de zonnehitte beschut door een met kleurige kwasten versierden doek, die over de kooi gehangen is.

Maar wij mogen niet afdwalen. Behalve den arbeid voor den landbouw, zooals het ploegen, eggen en spitten, het graven der waterleidingen, het kappen en opruimen der wildernis voor den aanleg der droge rijstvelden, rust op den man de zorg voor het herstellen der woning en vervaardigt hij de landbouwwerktuigen alsmede een deel van het huisraad, waarvan een ander deel door de vrouwen wordt gemaakt.

Het zoeken van boschproducten en de arbeid in de mijnen geschieden door mannen, even als de meeste handwerken. Ook de heerendiensten in allerlei vormen eischen een gedeelte van hunnen tijd, en eindelijk het bespreken der belangen van familie en negari. Met hun duiven en hanen, met eten, drinken, rooken en betel pruimen, en met een niet onbelangrijken duur van slapen, brengen zij den tijd door, die hun van de evengemelde bezigheden overschiet.

Hoewel zij zelfs geen deel uitmaakt van zijn gezin, is toch de vrouw de dienaresse van den man. Zij bereidt niet alleen zijn maaltijd, maar zij bedient hem ook, om eerst daarna zelve met hare kinderen te eten. Alleen in de afgelegen, schaars bevolkte streken, waar de rijstcultuur meerendeels op droge velden plaats heeft, omdat de noodige werkkrachten voor het aanleggen en onderhouden der waterleidingen ontbreken, daar betrekken man en vrouw gewoonlijk een afzonderlijke, eigengebouwde hut, en daar is de verhouding ook inniger, wanneer wij althans dat woord mogen gebruiken om een ietwat gemeenzamer toon in het dagelijksch leven uit te drukken. In het algemeen noemt de man zijne vrouw ădiëq, jongere zuster, en spreekt hij haar aan met kau, ons jij, maar een vorm die in de Manangkabosche landen alleen jegens vrouwen gebruikt wordt [1]); de vrouw noemt haren man toean, maar bezigt ook niet zelden het meer gemeenzame ang of awaq ang, eveneens aan ons jij beantwoordend, maar met die beperking, dat men het alleen tegen mannelijke personen zegt. Elkanders namen noemt men niet als men tegen,

[1]) In Beneden-Rawas wordt kau in den zin van jij zoowel tegen mannen als vrouwen gebezigd.

Digitized by Google

wel als men van elkander spreekt; niet alleen man en vrouw vermijden dat, maar ook alle andere personen. De Maleier vindt het onwellevend, evenals het noemen van zijn eigen naam. Maar tot kinderen strekt zich die gewoonte niet uit; die worden bij den naam genoemd en doen dat ook elkander; opmerkelijk is het echter, dat zij, van zichzelven sprekende, nooit, zooals bij ons kinderen doen, hun eigen naam noemen, doch steeds het persoonlijk voornaamwoord gebruiken.

Tegen de hier geschetste werkelijkheid staat vrij scherp de leer omtrent de verhouding tusschen de echtgenooten over, die de Maleier in de volgende spreekwoordelijke uitdrukkingen kleedt:

Ka loerah samô mănoeroen,<br>
Ka boeki samô mandăki;<br>
Sălăbo, săroegi;<br>
Samô săhidoeiq, samô sămăti;<br>
Săminoem, sămăkan;<br>
Sălăpiëq, săkatidoeran.

Dat wil zeggen: „Te zamen dalen zij af in het ravijn, te zamen beklimmen zij den berg; winst en verlies raakt beide evenzeer; zij leven één leven, zij sterven één dood; zij eten en drinken hetzelfde; zij hebben dezelfde mat en dezelfde slaapplaats."

Hieruit blijkt dus, dat, hoe geheel anders ook de werkelijkheid moge zijn, de Maleier niet alle besef mist van hetgeen een huwelijk wezen moet.

De gewone dagelijksche groet, s ă l á m, bestaat in optima forma in het tegen elkander leggen der handen, in dier voege dat elk der elkaar begroetenden éène der handen van de andere partij een oogenblik tusschen de zijne houdt, wat na het terugtrekken gevolgd wordt door het opheffen der saamgedrukte handen tot de hoogte van de borst of van den neus. Bij groote gemeenzaamheid of groot verschil in stand, geschiedt dit een en ander meer vluchtig of gebrekkig. Ook de vraag die gewoonlijk met dien groet gepaard gaat: d a r i m a n ô? vanwaar? of k a m a? waarheen? wordt veelal nauwelijks of in onbepaalde termen beantwoord. Bij de meer eerbiedige s a m b a h buigt zich de mindere voor den meerdere tot hij met het hoofd diens hand, of ook slechts een zijner kleedingstukken aanraakt. Ook het elkander aanbieden van de k a m p i j e t i m b ă k a u om een cigarette te draaien, of van den knapzak waarin de benoodigdheden voor de betelpruim bewaard worden, behoort tot de gewone beleefdheidsvormen.

In 't algemeen vindt de Maleier het onwelvoegelijk in het openbaar iemand genegenheid te bewijzen door lichamelijke aanraking; alleen de sălám en sambah zondert hij daarvan uit. De kus als uiting van liefde of toegenegenheid is niet onbekend, maar evenals de Javaan kust de Maleier met den neus, zoodat streeling

Digitized by Google

van het reukorgaan daarbij hoofdzaak schijnt te zijn. Mag er ook al een kus gewisseld worden tusschen man en vrouw in de afgesloten biliëq, in den huiselijken kring kussen volwassenen elkander nooit; daar bepalen zich zulke liefkozingen tot zuigelingen. Natuurlijk wordt echter, zoowel als bij ons, ook bij de Maleiers wel eens gezondigd tegen hetgeen in het algemeen onvoegzaam wordt geacht, en ziet men op den weg dan ook niet zelden jonge mannen hand in hand of juister pink in pink gaan, ja zelfs met den arm om elkanders middel of schouder geslagen. Vooral onder de koeli's merkten wij, zoowel in dit als in andere opzichten, overtreding der welvoeglijkheidsvoorschriften op.

Op weg gaat men achter elkander, de vrouwen meestal vooraan, en de voorste van haar heeft niet zelden een ontbloot mes, pisau, in de hand, dat als tangkă sétan, duivelbezwering, dienst doet. De kleine kinderen worden in een doek, sălèndang, op de heup gedragen; doch ook wel op den rug of voor de borst, maar altijd zijn ze à cheval geplaatst, een been aan iedere zijde. Zijn de kinderen iets grooter, dan worden zij aan de hand geleid (Pl. III fig. 1).

De mannen spreken elkander aan met toean, heer, of datoewq, behalve in de Benedenlanden, waar oedô, broeder, meer algemeen is; angkoe, ook băliau, zegt men tegen de hoofden en oudsten. Jonge lieden die gemeenzaam zijn, gebruiken, van zichzelven sprekende, de persoonlijke voornaamwoorden hambô en dèn of awaq dèn, — 't laatste voornamelijk in het zuiden der Padangsche Bovenlanden; voor den 2den persoon wordt ang of awaq ang gebezigd. Maar de panghoeloe's spreken elkander zelfs in de vertrouwelijkste gesprekken steeds met angkoe of datoewq aan. Tegen een vrouw zegt men andéh en mandéh of mandei in de Bovenlanden, en oewô in de Benedenlanden. Kaq of kakaq wordt gebruikt als de vrouw weinig in leeftijd verschilt met hem of haar die tot haar spreekt. Voor een rădjô verschijnende noemt men zich sajô, en wanneer de mămaq of een niniëq tegen de jongeren in het meervoud spreken, gebruiken zij het woord kalijèn.

Wanneer des avonds de luiken gesloten zijn en de walmende lampen en dăma-kaarsen met haar roodachtig schijnsel de lange woning slechts ten deele verlichten, dan is het oogenblik aangebroken voor gezelligen kout, voor het bespreken van de nieuwtjes uit het dorp, voor het beramen van plannen. De Maleier gaat laat ter ruste, maar hij is dan ook niet vroeg bij de hand; reeds heeft de zon den nachtelijken dauw doen verdampen en staat zij hoog boven den horizon, wanneer de luiken geopend worden en een ieder den dagelijkschen arbeid begint. Voor hij slapen gaat spreekt hij veelal een soort van gebed uit om gedurende den nacht booze geesten en kwade invloeden van zich te weren.

's Nachts worden geen andere kleedingstukken gedragen dan overdag, maar trekt men gewoonlijk de badjoe uit en wikkelt zich alleen in de saroeëng.

Digitized by Google

Het toiletmaken eischt des morgens dan ook weinig tijd; want het bestaat in niet veel meer dan het reinigen van den mond en het bevochtigen van aangezicht en voeten; zijn ook nog de kleedingstukken een weinig in orde gebracht, dan is men gereed voor den maaltijd. Baden doet men eerst later op den dag, gewoonlijk tusschen tien en elf en 's avonds tusschen vier en zes uren. Er worden drie maaltijden gehouden: de eerste des morgens, de tweede des middags en de laatste 's avonds tegen zeven of acht uren. Maar tusschen die maaltijden in wordt nog eenige keeren kawah, koffie, geschonken en daarbij 't een of ander gebak of eenige vruchten genuttigd. De spijzen worden voorgediend op de vroeger vermelde doelang's en talam's en gegeten van borden of van de stukken pisangblad waarin vele gerechten gewikkeld zijn. Naast de koperen schaal staat een met koud water gevuld keteltje, tjèrèq, van 't zelfde metaal, dat dient tot het vullen van een dito kom, moendam genaamd, waarin men de vingers der rechterhand bevochtigt alvorens aan 't eten te gaan. De linkerhand raakt het voedsel niet aan, om dezelfde reden als op blz. 42 ter sprake kwam. Nadat ze tot een bal zijn saamgeknepen, worden de spijzen met de rechterhand in den wijdgeopenden mond geworpen, niet gestoken, — een voor ons oog zeer onhebbelijke manier van eten. Onder den maaltijd gebruikt de Maleier zelden of nooit eenigen drank, maar na den afloop neemt hij doorgaans wat koud of warm water of een weinig kawah.

Het is behoorlijk altijd iets over te laten; dit bewijst dat de disch ruim voorzien was en tevens kan er uit blijken dat men van de aangeboden gerechten genuttigd heeft. Hetgeen overblijft, zooals b.v. het weinige bezinksel in de sajaq waaruit men kawah dronk, heet mănisô.

Eet men gezamenlijk, dan krijgt ieder zijn portie rijst, maar de toespijzen nemen allen naar believen uit de koperen of steenen kommetjes die op de doelang zijn geplaatst. De rijst wordt gewoonlijk voorgediend uit den pot waarin ze gekookt is, of uit een mandje zooals wij bij de bespreking van het huisraad hebben leeren kennen, en opgeschept met een van klapperdop vervaardigden lepel.

Na den maaltijd behooren eenige zeer hoorbare oprispingen het bewijs te leveren, dat men verzadigd is.

Rijst is het hoofdvoedsel der Maleiers, zoozeer zelfs, dat ze zich geen behoorlijk maal kunnen voorstellen waaraan rijst ontbreekt. Tot meel gestampt wordt dit graan, zooals we straks zullen zien, voor allerlei gebak gebruikt, maar de gewone wijze van bereiding is de volgende. Nadat de pădi uit de schuur is gehaald, wordt ze op een mat uitgespreid en in de zon te drogen gelegd en daarna in de lăsoeëng gestampt, vervolgens gewand, dan gezift en door nette huisvrouwen, die op blanke rijst gesteld zijn, ten tweedenmale gestampt. De Maleier beweert echter dat door het tweede stampen de rijst aan voedende kracht verliest. Nu zet men water te



Digitized by Google

vuur, in de părioewq of in de bălangô, doet de rijst, baré, in een korf, en wascht die af in de rivier door den korf tot den rand in het water te dompelen en de rijst met de hand om te roeren. De gezuiverde rijst wordt in het kokende water gedaan en de pot op 't vuur gelaten, tot het water opnieuw begint te koken; dan schept men het overtollige water en het schuim af, sluit den pot met een deksel of met een blad en tempert het vuur. Om te zien of de rijst, năsi tjarai, gereed is, wordt ze omgeroerd met den bamboe-steel van een sandoewq; is die droog als men hem uit de rijst neemt, dan is ze gaar, wordt van 't vuur genomen en is, na eenige oogenblikken bekoeld te zijn, geschikt om te worden opgeschept. Niet zelden wordt na het stampen der pădi de rijst slechts eenmaal gewand en daarna gekookt, zonder verder gezuiverd te zijn.

De toespijzen die men bij de rijst nuttigt, worden, als ze zonder saus zijn, sambă-sambă, en met saus, in den vorm van een soep toebereid, goelai-goelai genoemd. Voor het bereiden van die toespijzen gebruikt men het melkwitte vocht, dat men uit geraspte klappernoot perst, voorts zout, fijn gewreven spaansche peper, geraspte peperkorrels en bălatjau, een paarschbruin konserf van visch of garnalen gemaakt, dat elders in Indië meer algemeen onder den naam van terăsi bekend is, eindelijk nog het sap van verschillende limau's, citroensoorten. Deze ingrediënten dienen om de toespijzen smakelijk te maken; de meer substantiëele bestanddeelen daarvan zijn vleesch of visch, beide lauoewq genoemd en onderscheiden in lauoewq kabo of djawi, karbouwen- of rundvleesch, en lauoewq ikan of lauoewq aijië, visch. Ook het vleesch van herten, roesô, kidjang, kantjije en napoe, wordt gegeten, alsmede dat van geiten, kambiïng, kippen, ajam, eenden, itiëq, duiven, poenai, pagam, balam, van argusfazanten, koewauw, en van boschhanen, ajam biroegô. Gebraden vleesch in stukken van eenigen omvang eet de Maleier niet; de kăparéh die als toespijs bij de rijst wordt voorgezet, bestaat uit stukjes gebraden vleesch in den vorm van dobbelsteentjes gesneden en met onderscheidene kruiden ingewreven. Kip wordt op verschillende wijzen toebereid, waarvan sommige een zeer smakelijk gerecht opleveren, zooals die waarbij een door middel van bamboe-pinnen gespouwen kip met zout, spaansche peper en kurkuma wordt besmeerd en daarna geroost. Dit gerecht wordt singgang ajam genoemd.

Zeevisch, aan de kusten versch, en in 't binnenland gezouten en gedroogd, is een geliefd voedsel, evenals garnalen en krabben. Ook de riviervisch wordt deels versch gegeten, deels, om ze langer te kunnen bewaren, aan mooten gesneden en in de zon gedroogd. Nog behooren tot het gewone dierlijk voedsel de eendeneieren, taloewe itiëq, liefst gezouten, sprinkhanen, bilalang, en vliegende mieren, kalalătoe genaamd, en eindelijk sommige schelpdieren, zooals de pènsi en langkitang, van wier huisjes kalk wordt gebrand.

Digitized by Google

Behalve gekookte rijst wordt ook allerlei rijstmeel-gebak gegeten, zooals pinnjaram en pinjaram lajang, soorten van poffertjes, de laatste van baré siarang, een zwarte rijst, gemaakt; doemajang, een gebak in den vorm van een spiraal, en paroeï-paroeï ajam, dat zijn naam ontleent aan zijne gelijkenis op de ingewanden van een kip.

Een geliefkoosd gerecht zijn ook de van gewoon rijstmeel gebakken oliekoeken; maar meer nog zijn de lekkernijen gewild, die men maakt van si-poeloeï, een kleverige en moeielijk verteerbare rijstsoort [1]). Daartoe behoort b.v. de gĕlamai of goelamai, een donkerbruin taai gebak, dat in halve klapperdoppen of peperhuisjes van de bladscheede der bamboe als vorm gemaakt wordt. Die peperhuisjes (Pl. LXXIII fig. 10) heeten kĕroetjoeï goelamai. Voorts wordt de nĕsi lĕmaq uit si poeloeï met klappermelk bereid, maar daarentegen de bij feestelijke gelegenheden nooit ontbrekende nĕsi koeniïng uit gewone rijst die met kurkuma geel gekleurd is.

Nog eenige uit rijst of rijstmeel bereide spijzen, waarvan de namen reeds in een vorig hoofdstuk genoemd werden, moeten wij hier met een paar woorden bespreken. Ik bedoel de ăpan, ampiïng, bĕtiĕ, lĕmang en karé-karé.

Apan zijn in olie gebakken poffertjes, gemaakt uit een beslag van rijst en si-poeloeï-meel, waarin eieren en suiker gemengd zijn.

Onder ampiïng en bĕtiĕ verstaat men twee zeer gezochte lekkernijen, die echter inderdaad vrij smakeloos zijn en weinig van elkander verschillen. De eerste is pădi si-poeloeï die even in een open pan verhit en daarna in de lĕsoeĕng plat gestampt werd; is zij van gewone pădi bereid, dan noemt men deze versnapering galoe-galoe.

Bĕtiĕ wordt ook van pădi gemaakt, en wel door deze in een gesloten ijzeren pot of pan op een zacht vuur te poffen; de pădi zwelt dan op, waardoor de bolster breekt en de korrel in uiterlijk veel overeenkomst met eene kleine melăti-bloem krijgt.

Lĕmang is een gerecht van si-poeloeï met de melk van uitgeperste klappers gemengd; het wordt uitsluitend bereid in bamboe-kokers, en wel van de bamboe talang, die in Rawas voor dit doel vervangen wordt door de bamboe kăpal. De kokers, van ééne geleding, worden in schuine richting naast elkander geplaatst, ter weerszijden van een horizontalen stok die op twee in den grond geplante gaffels rust. Tusschen de kokers, die men van tijd tot tijd omdraait, wordt een houtvuur gebrand, en wanneer de bamboe verkoold is, dan heet de lĕmang gaar te zijn. Bij het gebruik splijt men de kokers en neemt de cilinders rijst er uit, die aan stukken gebroken of gesneden en met geraspte klapper en anau-suiker gegeten worden.

Het smakelijkste Maleische gebak is de karé-karé, die aan de bekende drabbel-

[1]) Oryza glutinosa Lour.

Digitized by Google

koek herinnert. Toen wij te Soengei-Aboe vertoefden, was men daar in de woning van den Panghoeloe kăpalô met de bereiding van karé-karé bezig en ging daarbij volgenderwijze te werk. Op een groot vuur in den haard stond een ijzeren pan met ziedende olie gevuld, en daarboven hing een houten haak aan een touw, dat aan een van de dakspanten bevestigd was. Terwijl de mannelijke en vrouwelijke huisgenooten in een langwerpigen houten bak het beslag gereed maakten, was een man, die op een opgerolde mat voor het vuur zat, bezig met zijn handen dat beslag in een bamboe-koker te scheppen, waaraan zich een 40 cm. lange steel bevond. Dien steel deed hij in dier voege in den zooeven vermelden haak rusten, dat de bamboe-koker vlak boven de ijzeren pan hing, waarin het beslag vloeide in dunne straaltjes, door fijne gaten die in den natuurlijken bodem van den bamboe-koker waren gemaakt. Aanhoudend draaide de man den koker rond, zoodat het neerdruipende beslag zich in de olie tot een koek vormde, die uit lange vezels bestond, vele malen op elkander gelegen; de koeken zijn ongeveer zoo groot als een tafelbord en anderhalven duim dik. Met een latje van bamboe werden de koeken uit de olie genomen en gelegd in een mand, die vervaardigd was uit een gedeeltelijk gespleten bamboe, welke in een blok hout geplaatst en van binnen met frissche jonge pisang-bladeren gevoerd was.

De Maleier houdt veel van zoetigheden, die hij bij zijn kawah gebruikt en in 't algemeen p ĕ m i n o e m  k o p i noemt. Zij bestaan in allerlei gebak en enkele confituren, maar slechts weinige vrouwen, buiten de hoofdplaatsen, verstaan de kunst de laatste te bereiden.

Honig, m a n i j s a n  l ĕ b a h, in Rawas m a n i s a n  m e d o e, wordt bijna uitsluitend als geneesmiddel gebruikt, maar een in smaak daarmede veel overeenkomende lekkernij, die men uit m a n j a n g, het sap van den anau-palm bereidt, wordt dikwijls als pĕminoem kopi genuttigd. Om de manjang, in Rawas a j a r  k a b o e n g genoemd, te winnen, wordt de bloemkolf van den anau-palm eenige dagen achtereen met een houten hamer geklopt, tot ze zwart wordt; dan snijdt men ze af en bindt er een koembajô-blad over. Deze bladeren zijn nagenoeg rond en hebben een middellijn van ± 30 centimeter. Den volgenden morgen hangt men aan de afgesneden bloemkolf een bamboe-koker, die bestemd is om het daaruit vloeiende zoete vocht op te vangen. Het afsnijden heeft meestal op vrijdag plaats, en voor het kloppen worden op de koetikô gunstige dagen gezocht, terwijl bovendien formulieren worden uitgesproken, die een ruimen toevoer van vocht moeten geven. Iederen dag wordt de koker geledigd. Pl. C fig. 10 stelt den bamboe-koker voor, in Rawas t o k i r genoemd, die boven een van klei gebakken oven gehangen wordt om te drogen. In den oven is een dunnere bamboe gestoken, die als schoorsteen dienst doet en in de tokir uitkomt.

Naast de rijst staat de sagoe, die men in de hoogere streken uit den stam

Digitized by Google

van den anau-palm wint, maar die in de kustlanden door den roembiô-palm geleverd wordt. Dan volgt de djagoeëng, maïs, die zoowel gekookt als geroost gegeten wordt en waarvan men ook een lekkernij bereidt, ampiïng djagoeëng genaamd. Deze is niet anders dan gerooste en daarna gestampte maïs met donkerbruine stroopsuiker vermengd.

Onder de graansoorten die tot voedsel dienen, vinden we nog de săkoewai of săkoewi, een fijnkorrelige gierstsoort, en de andjòlai, wier harde grijze vruchtjes de zoogenaamde Jobstranen zijn.

Minder hoog aangeschreven dan deze, maar toch algemeen gebruikt, zijn de aardvruchten, oebi, zooals de zoete kassave, die oebi prantjis[1]), oebi kajoe en oebi batang genoemd wordt; de smakelijke en welig groeiende oebi djala of djòlah, de knol van een convolvulussoort[2]), die ook onder de namen oebi kătèlô en oebi pilô of pèlô voorkomt. Ook de taléh si pătjoew is een aardvrucht, de knol van een keladisoort[3]), die evenals de bovengenoemden gekookt en met toevoeging van een weinig zout gegeten wordt.

Van dezelfde familie als de tomaten zijn de pitoelô (Pl. LXXXV fig. 1 en 2) en de bittere maar fraaie păriô of kambè (Pl. LXXXIV fig. 3), de gespikkelde kambè gadiïng, de zoete taroeëng-soorten, zooals de taroeëng toendjoewq en taroeëng sirah (Pl. LXXXV fig. 3), welke allen, zoowel gekookt als geroost, hetzij als toespijs bij de rijst of als hoofdschotel worden voorgediend.

Rauwe komkommers, antimoen, en allerlei andere halfrijpe vruchten, als tjoebadaq, năné, djamboe poerawé, pauhe en ambatjang, zijn met een sterke, zoete saus zeer gewilde toespijs. Ook eet men de halfrijpe tjoebadaq en de pitten van de rijpe vruchten gekookt en evenzoo halfrijpe pisang, papaja[4]), koendoewe, een kalebas-soort, biloeloewq, de vrucht van den anau-palm, en tjoebadaq rimbô. Als bladgroente eet de Maleier dauoen mantoeëng, voorts een soort van spinazie, bajam genoemd, postelein die gèlang heet, jonge uitspruitsels van bamboe, răboeëng batoeëng, en de bloem van verschillende pisang-soorten; van de pisang rimbô worden ook de jonge bladeren genuttigd.

Van de peulvruchten zijn de voornaamste de kătjang koeripi (Pl. LXXXIV fig. 1 en 2), in Agam kătjang bidoewq genoemd; de dikschillige kătjang

---

[1]) Aldus genoemd naar den Heer Francis, die dit gewas zou hebben ingevoerd, of althans de Maleiers met de voedende eigenschap der knollen bekend maakte. De botanische naam is Janipha Manihot H. B. et Kth.

[2]) Batatas edulis Chois. [3]) Colocasia antiquorum Schilt.

[4]) Deze zeer algemeen voorkomende ingevoerde vrucht wordt op verschillende plaatsen met verschillende namen genoemd. Te Soepajang heet zij pisang pitoeka, in de IX Kòtô pantjènè, in Agam bătiëq, in de L Kòtô kăliki, in Zuid-Si-Djoendjoeëng kătèlô, in de Padangsche Ommelanden kapèlô gantoeëng. De botanische naam is Carica papaya L.

Digitized by Google

dadiĕ, de lange geribde kĕtjang bĕlimbiïng, de rijk bloeiende kĕtjang kĕjô en de kwalijk riekende patai en djariïng [1]).

Voor het bakken en braden worden onderscheiden olie-soorten gebruikt, zooals minjaq karambije (klapperolie), minjaq simanoeng of kĕpèntjong, minjaq kĕdam en in Rawas ook singkawang; omtrent de bereiding van deze en eenige andere soorten zullen wij later 't een en ander mededeelen.

Dat ook paddestoelen gegeten worden, bleek ons te Moearô-Laboew., waar wij 's morgens bij het baden meermalen vrouwen zagen die aan den rivieroever kleine witte champignons inzamelden [2]).

Zijn in 't algemeen de spijzen nog al verhittend door toevoeging van specerijen, er is ook een overgroote verscheidenheid van verkoelende vruchten. Wij zullen ze hier niet opsommen; de meeste toch zijn algemeen bekend en de minder bekende zijn in het Reisverhaal vermeld of in de lijst der verzamelde houtsoorten, die in het IVde deel van dit werk voorkomt.

Boven maakten wij reeds gewag van de dranken die de Maleier gebruikt, en noemden als zoodanig kawah en water, zoowel koud als gekookt.

De kawah der Maleiers is een heerlijke drank, die opwekt en verkwikt, een weergalooze lafenis voor den vermoeiden reiziger. De bereiding geschiedt als volgt. Jonge, nog groene takjes en bladeren van den koffiestruik worden afgeplukt en eenigen tijd in de zon gelegd totdat ze geheel verwelkt zijn; daarna worden ze tusschen gespleten bamboe-latten vastgeknepen en boven een houtvuur geroost tot zij een lichtbruine kleur hebben gekregen. De broze bladeren worden nu met de hand fijn geknepen. Voor het zetten van de koffie dezer bladeren zijn twee manieren in gebruik. De meest algemeene is de bladeren te laten trekken op kokend water in een ijzeren pan, koeali, die te vuur staat, waarna men het vocht in de taboeëng kopi, koffiekan, overschept. Maar in sommige streken vult men de taboeëng halverwege met de gerooste bladeren, giet er daarna kokend water op en laat den drank eenigen tijd trekken, na de taboeëng met de idoewq-prop en een sajaq gesloten te hebben. Niet altijd liet men den Maleier het vrije gebruik van zijn geliefden drank. In 1846 werd het afbreken van koffietakjes en het bereiden van kawah verboden op een boete van *f* 1. Wel werd dat verbod in October 1847 opgeheven, doch slechts om in November daaraanvolgende opnieuw van kracht te worden verklaard. Waarschijnlijk heeft deze maatregel in de praktijk nooit veel te beteekenen gehad; zeker is het dat hij het gebruik van kawah niet heeft verminderd.

In het zuid-oostelijk gedeelte der Padangsche Bovenlanden drinkt de Maleier een zeer sterk aftreksel van koffiebladeren, doch hij gebruikt het slechts in geringe

---

[1]) Patai = Parkia Africana R. Br.; Djaring = Pithecolobium bigeminum Mart.
[2]) Zie ook Reisverhaal II blz. 111.

Digitized by Google

hoeveelheid; in het dal van de Ngalo-gadang daarentegen wordt geen kawah, maar koffie van de gebrande boonen gedronken. Had het verbod om kawah te drinken ook in de Bovenlanden het gebruik van boonkoffie ten gevolge gehad, dan zou het aantal pikols Gouvernements-koffie dat te Padang verkocht wordt, aanmerkelijk minder zijn.

De bewoners van Rawas drinken chineesche thee, die van Palèmbang wordt aangebracht, en hier en daar koffie van de gebrande en gestampte boon gezet.

Het water uit halfrijpe kokosnoten is een zeer gewilde drank, maar wordt in het dagelijksch leven weinig gebruikt, omdat men ongaarne de jonge noten afplukt.

In het tweede hoofdstuk [1]) merkten wij op, dat ook bedwelmende dranken aan de Maleiers niet onbekend zijn. Wij doelden daarbij op de ragi, ook tapai genoemd, een lobberigen drank die uit rijst gestookt wordt. Slechts weinigen houden zich met de bereiding daarvan bezig en er wordt gelukkig niet veel gebruik van gemaakt.

Hetgeen wij boven omtrent het dagelijksch leven der Manangkabo-Maleiers mededeelden, is in 't algemeen ook van toepassing op de bevolking der andere deelen van Midden-Sumatra, doch natuurlijk gewijzigd naar de omstandigheid, dat hier man en vrouw te zamen een eigen huis bewonen en met hunne kinderen dezelfde belangen hebben. In Rawas en Redjang komt het voor, dat een man met twee vrouwen samenwoont, zonder dat daardoor de huiselijke vrede een oogenblik verstoord wordt. Maar dat samenwonen brengt voor de vrouw geen grootere gemakken mede; integendeel, meer dan in de Manangkabosche landen heeft de vrouw in Rawas, Redjang en Lebong het grootste deel in den arbeid, en meer dan daar, brengen hier de mannen hunnen tijd door met hanenvechten en dobbelen en daarenboven met opiumschuiven. Nergens trof het mij sterker dan in Lebong, dat de verdeeling van den arbeid zoo bepaaldelijk in het nadeel is van de vrouw.

Evenals op Java staat men hier vroeger op, maar gaat ook eerder ter ruste dan in de Manangkabosche landen. Het maal wordt op dezelfde tijden genuttigd, maar de man eet gewoonlijk met vrouw en kinderen samen. Ook het voedsel komt in hoofdzaak overeen; alleen wordt meer visch en minder vleesch gebruikt en staan de bovengenoemde gierstsoorten er hooger aangeschreven. De namen van een en ander verschillen natuurlijk met die in het Manangkabosch, hetgeen ook uit de woordenlijsten in het over de taal handelende gedeelte van dit werk blijkt.

Wij zagen reeds dat de thee die hier gedronken wordt, gewoonlijk Chineesche is; maar ook deze landstreken zelven leveren een blad op dat als thee gebruikt wordt, namelijk het blad van de Soelăsi Djambi, afkomstig van een klimplant, die gemakkelijk en zeer snel groeit.

---

[1]) Blz. 40.

Digitized by Google

Onder de gebakken die bij de thee worden voorgezet, ziet men, behalve onderscheidene soorten van k e t a n, het si-poeloeï uit de Manangkabosche landen, gewoonlijk ook een soort van poffertjes, d j o d a h genaamd, die bereid zijn uit een donkerpaarsch gekleurd beslag van rijstmeel en bestrooid worden met geraspte klappernoot en arèn-suiker.

Met een enkel woord over de Koeboe's willen wij dit hoofdstuk besluiten. Ik heb natuurlijk alleen diegenen op het oog, welke wij in Rawas bezochten. Hoe zij wonen hebben wij vroeger reeds gezien en daar ook de rustbanken besproken, die, met inachtneming van ongelijkheid in hoogte, den man, de vrouw en de kinderen tot legersteden dienen [1]).

Het voedsel der Koeboe's bestaat uit allerlei zoowel plantaardige als dierlijke stoffen die zij in de wildernis kunnen machtig worden. Alleen 't vleesch van tijgers en olifanten eten ze niet. Een veelvuldig gebruikte spijs is de kalamboewai, een huisjesslak die in de moerassige bosschen niet schaarsch is [2]).

De Koeboe's hebben een grooten afkeer van water en reinigen zich dan ook nooit. Zelfs hun behoefte doen zij op het droge. Wij zagen hen daarvoor een plaats kiezen bij een grooten omgehouwen boom, waarop verscheidene ananas-planten gelegd waren, om, naar zij zeiden, onheil af te wenden. Een Maleier gaat naar de rivier om zijn behoefte te doen of althans naar stroomend water.

Als een van de grootste bezwaren tegen 't vaarwel zeggen aan hun nomadenleven, noemen de Koeboe's de noodzakelijkheid om een verblijf te zoeken buiten het bosch en derhalve op een minder koele plaats. Werken in den brandenden zonneschijn is hun ondragelijk en zij zouden ongetwijfeld spoedig ziek worden, zoo vertelden zij. Men moet hun toegeven, dat het verschil in temperatuur op de vlakte en onder het dichte bladerdak der uitgestrekte wildernissen inderdaad niet gering is.

---

[1]) Boven, blz. 161.

[2]) Wat daarover Nat. Hist. 3e afd., bl. 2, gezegd wordt, betreft alleen de Padangsche Bovenlanden. De schrijver, de heer Snelleman, was, gelijk men zich herinnert, niet meer met ons, toen wij deze Koeboe's bezochten.

Digitized by Google

# NEGENDE HOOFDSTUK.

**ZWANGERSCHAP. — GEBOORTE. — HET AFSNIJDEN DER GOMBAQ. — NAAMGEVING. — GǍLA. — VERLOVING. — HUWELIJK. — ECHTSCHEIDING. — OVERLIJDEN. — BEGRAFENIS. — DOODENFEESTEN.**

Wanneer de Maleische vrouw zwanger is, hetgeen boentiïng, mangandoeëng, hamil, gandoeï, mǎnian of gadang paroeï heet, dan is zij daarom niet ontslagen van hare gewone taak, of zelfs van eenig gedeelte daarvan. Tot op het laatste oogenblik verricht zij niet alleen hare huiselijke bezigheden, maar ook het andere werk waardoor zij bijdraagt in het onderhoud des gezins. Toen wij in de XII Kòtô de goudmijnen van Tǎlǎki bezochten, vonden wij eene vrouw die weldra moeder zou worden, met het vermoeiende goudwasschen bezig. Gedurende de zwangerschap is het de vrouw verboden na zonsondergang buitenshuis te loopen, omdat dan vele booze geesten, voornamelijk mambang's [1]), rondwaren, die er op uit zijn het ongeboren wicht te schaden. Moet zij buitenshuis gaan, dan wapent zij zich met een mes om de sétan's af te schrikken; zij mag niet in de deuropening bij de trap gaan zitten, omdat dit een langzame en moeilijke bevalling zou veroorzaken, en het dooden van een slang moet zij zorgvuldig vermijden, daar zij anders een lam kind zou ter wereld brengen. Ook heerscht bij de Maleiers de meening dat de zwangere vrouw, wanneer zij in 't een of ander trek heeft, het gebruik daarvan niet achterwege mag laten, op poene van haar kind een ziekte op den hals te halen.

In de vijfde of zesde maand der zwangerschap wordt er een feestje gegeven in de woning der aanstaande moeder, waarbij de doekoen of roebiah, de vrouw die bij de bevalling hulp zal verleenen, alsmede een oerang siaq genoodigd worden. Na gegeten en gedronken te hebben, belooft de doekoen haren bijstand en prevelt de schriftgeleerde, onder het branden van koemajèn, een doah of gebed, om eene voorspoedige verlossing af te smeeken. Zoowel de familie van den man als die van de vrouw worden op dit feest genoodigd, en al de vrouwelijke gasten brengen voor de aanstaande spruit een klein geschenk mede, bestaande in eenig geld of rijst, welke laatste ten behoeve van het kind te gelde gemaakt wordt.

Als de vrouw het oogenblik der bevalling voelt naderen, dan wordt de doekoen

[1]) Zie blz. 77.

geroepen om daarbij behulpzaam te zijn. De boodschapper brengt haar een kampije, met sirië en de daarbij behoorende ingrediënten gevuld. Die doekoen is altijd eene vrouw, wier leerschool in het vak der verloskunde geene andere was dan de ervaring; bij de minste stoornis schiet dan ook vaak hare kennis te kort, en dat dan veelal moeder of kind, of wel beide bezwijken, zal zeker niemand verwonderen.

Als de barensweeën beginnen, worden kisten en luiken opengezet, niet om booze geesten gelegenheid te geven zich te verwijderen, maar omdat men zich voorstelt dat de nabijheid van een gesloten voorwerp de verlossing bemoeilijkt. Is er een koran in huis, — een zeldzaamheid, wanneer onder de huisgenooten geen geestelijken of hădji's zijn, — dan brengt men dat boek der boeken naar buiten, opdat het niet onrein worde; ook de mannen verlaten de woning, maar de kinderen blijven en de huwbare meisjes eveneens, zoodat deze reeds vóór hun huwelijk in de geheimen van het moeder worden zijn ingewijd. Meermalen zag ik echter dat de plaats waar de kraamvrouw lag, door een opgehangen mat of tabije afgescheiden was.

Nadat de doekoen een doah heeft uitgesproken, waarbij de profeet Salomo wordt aangeroepen, laat zij de zieke vrouw — de Maleier noemt de bevalling even als alles wat pijn doet met één woord „ziekte" — plaats nemen op een mat en spant boven haar een doek, dien zij haar met beide handen laat vasthouden, terwijl aan iedere zijde der patiënte een vrouw gaat zitten om haar te steunen. De bevalling geschiedt dus in zittende houding.

Om de pijnen te lenigen wrijft de doekoen de moeder met klapper- of săloesoewq-olie, waarin gedurende eenigen tijd een ijzeren sleutel gelegd is, en indien de bevalling langzaam gaat, dan wordt een sleutel, een gedroogde aalstaart, een geweerkogel en wat rijst in een soekè met water gelegd, dit water driemaal op het hoofd van de vrouw gesprenkeld en haar driemaal een slokje daarvan te drinken gegeven, waarna het overige over haar lichaam wordt uitgestort. De middelen die de doekoen aanwendt om de placenta, door de Maleiers kakaq, soedarô padjah, katoeban en oeri bali genoemd, af te drijven, zijn ten eerste een drank, dien men verkrijgt door bladeren van roode poediñg, gandjo lauoeï, kapé pandji en sarei op water te trekken; ten andere versch bereide klapperolie, en ten derde een mengsel van zout, het sap van een limau soendai, aschwater en het vocht uit een tros pisang tambatoe geperst. Dat bij het toedienen van die geneesmiddelen een doah wordt uitgesproken, behoeft nauwelijks vermelding.

Zoodra het kind geboren is, deelt de doekoen aan de familie mede of het een jongen dan wel een meisje is; dan blaast ze het op 't hoofd tot het begint te schreeuwen en bedient zich daartoe van een bamboe-koker, zooals ook gebruikt wordt om 't vuur aan te blazen; eerst daarna snijdt zij met een mesje van bamboe de navelstreng door en steekt daarin een peperkorrel.

Digitized by Google

Nadat het aangezicht gereinigd is, wordt het kind in een wit katoenen doek gewikkeld en dan op een matje gelegd, dat een ètô lang en in één dag afgewerkt moet zijn. Zevenmaal legt zij het kind van de eene zijde op de andere en werpt dan een der steenen van de stookplaats door een vensteropening naar buiten, met het doel alle kwade invloeden van het wicht af te weren. De doekoen zelve legt daarna de moeder de windsels aan.

Ook de placenta wordt in een stuk wit katoen gewikkeld, dat even lang als breed behoort te zijn, en daarna gelegd in een mandje of eerst nog in een doorgesnedene holle kalebas, om vervolgens, onder het branden van koemajèn, op het erf voor de woning of onder een rijstschuur begraven te worden. Het mandje plaatst men op een mat en deze weer op eene betel-schaal. Is het kind een meisje, dan wordt de kuil, die een ètô ganggam diep moet zijn, door een der vrouwelijke bloedverwanten gegraven, en is het een jongen dan geschiedt het begraven door een man, die het mandje met de placenta in den kuil legt, dezen met aarde vult en daarop een lòka [1]) plaatst, met een steen van de stookplaats er in, terwijl een houten lepel er naast in den grond gestoken wordt, waarna men het een en ander met sap van limau poeroeï besprenkelt. Gedurende deze plechtigheid wordt koemajèn gebrand en daarna een geweerschot gelost. Drie avonden achtereen steekt men dăma-kaarsen aan die bij het grafje in den grond zijn geplaatst, meestal drie, in Soengei-Pagoe echter zeven.

Nadat het kind gewasschen is in een schotel, die te voren door de doekoen met water en onderscheidene kruiden werd gevuld, wordt gepofte rijst met klapper gereed gemaakt en een oerang siaq gehaald om de formule van de b a n g of van de k a m a t, naarmate het een jongen of een meisje is, aan het kind in te fluisteren. De bang is de oproeping tot het gebed b u i t e n, de kamat de uitnoodiging tot het gebed i n de moskee. De eerste mag slechts door een man, de laatste ook door een vrouw worden uitgesproken. Deze plechtigheid heet daarom voor een jongen m ă h a b a n g, afgeleid van b a n g, voor een meisje m a n g a m a t, gevormd van k a m a t. Na afloop hiervan nemen allen deel aan den maaltijd.

Zoolang de navelstreng niet is afgevallen, blijft de zuigeling binnenshuis, en in de meeste dorpen blijft ook de moeder tot dien tijd in de woning. De eerste maal dat de kleine naar de rivier wordt gebracht om te baden, wat t o e r o e n m a n d i heet, geschiedt dit, met zekere formaliteiten, door de doekoen en vrouwelijke bloedverwanten. Slechts in enkele streken is de moeder daarbij tegenwoordig en volgt dan op eenigen afstand. Het kind is gewikkeld in een dubbelen foulard en de doekoen die het draagt, is voor deze gelegenheid gedost in de fraaiste kleederen der moeder. Geldt het een jongen, dan houdt zij een kris in de hand, terwijl zij

---

[1]) Zie Ethnogr. Atlas, Pl. LXXIII fig. 2, 3 en 4.

Digitized by Google

voor een meisje soebang's in de ooren draagt. Om den schadelijken invloed van booze geesten te weren, heeft het kind dăsoen's (witte uien) aan handen en voeten gebonden en wordt op zijn hoofd wat betel-kalk gesmeerd. Met hetzelfde doel is de doekoen voorzien van een handvol si-tjèrèq-bladeren, van een mes en een in den vorm van een doezelaar opgerold lapje, dat wordt aangestoken. Al deze voorbehoedmiddelen heeten p ĕ n o e l a q  s è t a n, evenals de gepofte rijst die na het baden van het kind in de rivier wordt gestrooid om de watergeesten te verzoenen.

Bij het gaan en huiswaarts keeren houdt een der vrouwen een pajoeëng boven het kind, om het tegen de zonnehitte te beschermen, dat niet overbodig is, daar de plechtigheid meestal tegen acht uren 's morgens plaats heeft. Dadelijk nadat men te huis gekomen is, maakt de doekoen een hangmat, die gedurende drie dagen gebruikt wordt om het kind te wiegen. Die hangmat wordt gemaakt van een oude djalô, een vischnet, dat zij ophangt tusschen twee huisstijlen en waarin de kleine op een matje wordt neergelegd. Ten einde alle ongeluk af te weren en het kind voor stuipen te behoeden, wordt het in de hangmat eenige oogenblikken berookt, onder het uitspreken van een doah. De doekoen legt daartoe in een soekè[1]) een eekhoorn-nest, met spinrag uit de woning en vuil van de balai of van het dorpsplein. Zij doet bij dit alles een stuk brandend hout en plaatst de soekè met den rookenden inhoud onder de wieg.

Een maal, waaraan de doekoen en één of meer oerang siaq deelnemen, besluit het huiselijke feest. Nu ook wordt eerstgenoemde voor haren bijstand betaald; zij ontvangt een stuk wit katoen van vier ètô en een schaal rijst met toespijs, waarbij in sommige streken nog een pak zout en een klapper gevoegd worden, alsmede een haan of een kip, naar gelang een jongen of een meisje geboren is.

Maar behalve in deze belooning openbaart de dank der moeder zich ook in de gewoonte om de handen der doekoen te wasschen, eerst met citroenwater, dan met olie, en die daarna af te drogen met hare haren. De siaq's krijgen eenige duiten ter belooning, en vroeger schijnt bij deze gelegenheid de gewoonte bestaan te hebben, het haar van den kleine af te snijden en dat te wegen; het dubbele gewicht in goud viel dan den siaq's ten deel.

Omtrent de gebruiken gedurende de zwangerschap der vrouwen in Rawas en Lebong zijn mij geene bijzonderheden bekend. In de eerste landstreek zijn altijd twee doekoen's, daar b i d a n geheeten, bij de bevalling behulpzaam, en de oudste der twee, de bidan toewô, blijft minstens drie dagen ten huize der kraamvrouw om deze en den kleine te helpen.

Gedurende de laatste maand voor de bevalling wordt in de woning der zwan-

[1]) Zie Ethnogr. Atlas, Pl. XXXIV fig. 1.

Digitized by Google

gere vrouw een groote hoeveelheid lemang (zie blz. 259) bereid, alsmede djodah, een meelgebak dat tot bollen ter grootte van een vuist gekneed is. Beide lekkernijen dienen zoowel om de gasten te onthalen, als ter betaling van de bidan's, die bovendien eene belooning in geld krijgen, alsmede een bos garen, een mand en een gantang rijst. Het afsnijden van de navelstreng geschiedt met een mesje van bamboe, op dezelfde wijze als bij de Manangkaboërs.

In Lebong heeft het toeroen mandi een dag of veertien na de geboorte plaats en gaat het altijd gepaard met eenige feestelijkheid en 't slachten van enkele kippen of een geit.

Eene andere plechtigheid der Manangkabo-Maleiers is het m ă m a n g k è g o m b a q, het afsnijden van de haarlok, die, zooals wij vroeger zagen [1]), op het hoofd der knapen blijft staan, terwijl de rest van het haar wordt afgeschoren. Het afsnijden van de gombaq berust op een voorschrift van den profeet en wordt in de meeste gevallen zonder eenige plechtigheid door den vader of een der tantes van vaderszijde verricht. Doch wanneer, voornamelijk bij eene eerste bevalling, zich verschijnselen vertoonen die een slechten afloop doen vreezen, dan is het niet ongewoon, dat de vader of de mămaq de belofte aflegt om, als moeder en kind behouden blijven, een feest te geven. Zij meenen daarmede als 't ware dat behoud te koopen en beloven, indien hun een jongen geboren wordt, tot viering òf van het mamangkè gombaq òf van de besnijdenis een koe of een karbouw te slachten. Wordt echter een meisje geboren, dan wordt aan de gelofte door het geven van een dergelijk feest bij haar huwelijk voldaan. Aan het vervullen dier gelofte wordt groote waarde gehecht en niet licht zal eene familie daarin te kort schieten. In enkele streken, zooals in de XII Kòtô, gaat het mamangkè gombaq altijd onmiddellijk aan de besnijdenis vooraf.

Indien, ten gevolge eener zoodanige gelofte, het afsnijden der gombaq met groote feestelijkheid en het slachten van een karbouw gepaard gaat, dan wordt de hulp ingeroepen der kampoeëng nan tigô wadjah, dat zijn de eigen kampoeëng, die der familie van den vader en die der schoonzonen en schoondochters. Eigenaardig is het bij dergelijke feesten, dat men vooraf de verklaring aflegt van niet verantwoordelijk te zijn, wanneer door de vuren van de stookplaatsen brand ontstaat, of wanneer iemand bij het stampen van de rijst tot meel voor het gebak, mocht gewond raken of zich bezeeren. Voor het bespelen van de verschillende muziekinstrumenten, als daar zijn rabab's en gandang's, en voor het uitvoeren van schermdansen worden toekang's en pandéka's genoodigd, die daarin bedreven zijn; een hunner die belast is met de leiding en kăpalô toekang of toewô toekang heet, ontvangt een kris, die, na afloop der feesten, wordt ingelost tegen het loon dat

[1]) Bl. 11 v.

Digitized by Google

ieder hunner ontvangt en dat bestaat in een schaal rijst, een stuk vleesch en eenige weinige stuivers.

Zooals in het algemeen bij de feesten der Maleiers, ontbreekt het ook bij deze gelegenheid niet aan orde en regel; voor iedere soekoe worden twee djanang's, feestregelaars, aangenomen, een man en eene vrouw, die belast zijn met de plaatsing der gasten en met de zorg voor eene volledige bediening. Aan het hoofd der djanang's staat de tjamin, die als het ware de scheidsrechter is bij voorkomende geschillen over onbillijke plaatsing; dan is er nog een persoon dien men timbangan noemt, en wiens taak het is datgene wat mocht ontbreken, aan de feestgevende familie te vragen en in orde te brengen. Bij den feestelijken optocht naar het dorpsplein, waar de pandéka's en toekang's hunne kunst vertoonen, wordt de knaap geleid door fraai getooide kinderen, terwijl de gombaq omwonden is met bladgoud of gouddraad, dat toentoen gombaq heet en een geschenk is door de familie van den vader aan den knaap gegeven.

Verscheidene dagen duren die feesten, om te eindigen met een maal in de woning der moeder van den knaap. Doch alvorens de rijst wordt opgeschept, staat een der welbespraakten op, săoerang tjadiëq pandai băpădatô, en deelt in eene woordenrijke rede den gasten het doel van het feest mede; dan gaat een tante van vaderszijde, gewapend met een schaar, een lăpiëq pandaq en een stuk geel katoen, naar den op een stapel matrassen gezeten knaap en knipt de gombaq af, die, in het stuk katoen gewikkeld, op het matje gelegd en naar de woning van den vader gebracht wordt. Vóór en na den maaltijd worden pădatô's uitgesproken, die meestal aanvangen met een kort verhaal der overleveringen omtrent de oudste geschiedenis en de instellingen van de Manangkaboërs en waarin de feestgevers worden geprezen en bedankt. Den volgenden dag worden de toekang's, pandéka's en djanang's, de tjamin en timbangan ten overstaan van de panghoeloe's betaald en bedankt en wordt het geleende huisraad en servies aan de rechthebbenden teruggegeven.

Een gebruik dat met het mămangkè gombaq eenige overeenkomst heeft, is het afsnijden der punten van het haar der meisjes in Lebong, dat te gelijk met het afvijlen der tanden geschiedt. De vader bepaalt den tijd wanneer het zal plaats hebben, omdat hij de kosten moet dragen van het feestje dat bij die gelegenheid gegeven wordt. Zooals de besnijdenis de knapen tot boedjang's, jongelingen, maakt, zoo ook maken deze operatiën het meisje tot jongedochter, en zij deelt dan in de rechten en plichten die de samoelen- of gadis-schap met zich brengt. Wij troffen verscheidene meisjes van vergevorderden leeftijd aan, die zich niet aan de bewerking hadden willen onderwerpen en die nog steeds tot de boedaq titi, de kinderen, behoorden; zij droegen dan ook evenals deze de halssnoeren van munten aan een touwtje geregen.

Is voor het vieren van het mămangkè gombaq geen bepaalde tijd aangegeven,

Digitized by Google

wel is dat het geval voor een andere gewoonte, die met onze kraamvisites te vergelijken is, doch in den regel slechts bij de geboorte van het eerste kind en onder de rijkere families gevolgd wordt. Binnen de drie maanden na de geboorte komen al de vrouwelijke aanverwanten gezamenlijk een bezoek brengen aan moeder en kind op een te voren vastgestelden dag. Allen feestelijk uitgedost brengen zij den jeugdigen wereldburger in optocht eene geit, die versierd is met een dekkleedje van kaijen kăsoembô, rood katoen met gouddraad afgezet; voorts brengen ze met kurkema geel gekleurde rijst, n ă s i k o e n i, die op een groote koperen doelang gedragen wordt en waarbij een met goud versierde kris of een paar oorsieraden liggen, benevens een bamboe-koker met gestremde karbouwen-melk gevuld, en ook die koker is met gekleurd katoen omwonden. In de woning der jonge moeder heeft men intusschen niet stil gezeten; daar is men bezig porties rijst in stukken pisangblad te wikkelen, van welke pakjes straks ieder der bezoeksters één ontvangt. Het bezoek duurt slechts kort; de kleine is in fraaie doeken gewikkeld en wordt zóó aan de gasten vertoond, die de geit met de melk en rijst en ook vaak nog eenig geld als een geschenk voor hem of haar achterlaten. Soms gaat de geit, ontdaan van haren tooi, mede terug, omdat ze slechts geleend was voor het feest, maar dan ontvangt de moeder vijf of zes gulden in de plaats.

Familie-namen kent de Maleier niet, tenzij men, het woord in den meest uitgebreiden zin nemende, de namen der soekoe's als zoodänig wil beschouwen. Waar wij boven handelden over de wijze waarop men elkander aanspreekt, hebben wij opgemerkt dat iemands naam daarbij zelden of nooit te pas komt. Den naam dien men bij de geboorte krijgt, n a m ô k è t è, draagt men dan ook eigenlijk alleen als kind; echter niet overal, want in de L Kòtô en Tanah-data bestaat de gewoonte, dat men zijn kindernaam ook als volwassene behoudt, tenzij men panghoeloe wordt. Maar ook daar zelfs spreekt men iemand niet aan bij zijn naam, doch gebruikt een der vele uitdrukkingen waar mede men het noemen van dien naam kan ontgaan. A namô ang? hoe is je naam? is eene vrij onkiesche vraag in de Maleische maatschappij, en zelfs binnen ons gebied, waar de bevolking door de vormen bij onze rechtspleging aan die vraag is gewoon geraakt, zal nog iedereen zoo veel mogelijk vermijden die zelf te beantwoorden; in stede daarvan werpt hij een vragenden blik op zijn kameraad, terwijl hij met den duim naar hem wijst. Want met den vinger wijst een Maleier nooit, dat is in zijn oog onwellevend.

Gewoonlijk is het de vader die zijn kind een naam geeft; hem althans kent de adat dat recht toe. Heel veel overleg heeft er bij het bepalen van den naam meestal niet plaats; eene oogenblikkelijke opwelling, de eene of andere omstandigheid bij, vóór of na de geboorte van het kind, bepaalt de keuze.

De meer gegoeden, of, wil men, de aanzienlijken, raadplegen niet zelden den

Digitized by Google

malim, die in zijn kitab, een boekje dat niet veel hooger staat dan de koetikô, den heilige van den dag opzoekt, wiens naam dan aan het kind gegeven wordt. In die kitab komen tal van namen voor die men te vergeefs in den Koran zoekt. Ons lief gebruik om, als blijk van vereering of genegenheid, een kind te noemen naar een der familieleden of naar een vriend, is, zoover ik weet, bij deze volken onbekend, al zijn er dan ook, zooals we straks zullen zien, in iedere familie een soort van namen die uitsluitend aan haar behooren en als 't ware bij erfenis overgaan op de jongere leden van het geslacht.

Aan welluidende namen, vooral meisjesnamen ontbreekt het niet, maar de jongensnamen zijn vaak allerzonderlingst. Voor bijna alle wordt het praefix si gevoegd, dat in den regel door ons de te vertalen is. Zoo is Si-Siô de domme, waarschijnlijk omdat de moeder moeite had hem aan het zuigen te krijgen, Si-Itam de zwarte, Si-Akă de slimme, en Si-Boelè de ronde, de dikke. Heeft een kind een gebrek bij de geboorte, gelukkig een zeldzaamheid, dan wordt het gewoonlijk daarnaar genoemd, en is het bijzonder lang of klein dan is zijn naam Si-Pandjang, de lange, of Si-Singkè, de korte. Hadden de ouders sterk verlangd naar een spruit, dan noemt men het kind de verlangde, de begeerde, en werd de wensch naar een zoon of dochter vervuld, dan is de verwachte de aangewezen naam. Als voorbeelden van welluidende meisjesnamen kan ik noemen: Si-Sari-Ăti, de hartebloem; Si-Poetië-Lauoeï, het zeewitje; Si-Rènô-Ăti, het schoone hart; Si-Intan-oerai, het zuivere juweel; Si-Intan-Oemah, het juweel des huizes; Si-Tjintô-bolië, de verlangde lieveling; Si-Opiëq-săba, het zachte meisje; en zoo zijn er een aantal meer.

Zoodra de dochter ophoudt kind te zijn, wordt zij alleen nog door de oudere ooms en tantes bij haar naam genoemd, en als zij getrouwd en moeder is, dan vervalt haar naam als het ware en noemt men haar naar haar kind, mandei Si-Anoe [1]), moeder van die of die.

Behalve de namô-kètè kennen de Maleiers voor de mannen nog een anderen naam, namelijk de găla. Găla (gelar) wordt gewoonlijk vertaald door „titel" en gedeeltelijk is die vertaling hier ook van toepassing, maar in vele gevallen zou „bijnaam" de beteekenis juister weergeven.

Wat is dan de găla?

Wij zijn te Tăkoeëng en vragen den eersten den besten dorpsbewoner, wie er panghoeloe Piliang is.

„Sinoen toean, Datoewq Rădjô-Tombang angkoe soekoe" [2]) is zijn antwoord. En hij die het vijftig jaar geleden vroeg of die het over vijftig jaar vragen zal, krijgt hetzelfde antwoord. Het eene familie-hoofd vervangt het andere, maar allen

---

[1]) Si-Anoe is ons »N.N.", »dinges", »van der hummes", »hoe heet hij ook weer?" en dergelijke. [2]) Ginds meneer, Datoewq Rădjô-Tombang is panghoeloe in die soekoe!

Digitized by Google

dragen denzelfden găla of titel, Rădjô-Tombang, met het praedicaat datoewq. Die geen panghoeloe is, kan geen datoewq heeten.

Toch hoort men op weg, vooral in Tanah-data en de L Kòtô, Maleiers die elkander onbekend zijn, elkander met datoewq, instede van toean, aanspreken, hetgeen eenvoudig eene beleefdheid is, van denzelfden aard als onze gewoonte om WelEdele te schrijven aan menschen die vaak alles behalve edel zijn.

De găla waarover tot nu toe gesproken werd, heet g ă l a p o e s a k ô, erftitel, en elke familie heeft er zoo één. Wanneer in een dorp een zekere soekoe vertegenwoordigd is door zeven familiën, dan zijn er in die soekoe in dat dorp ook zeven găla poesakô. Breiden de familiën zich uit, zoodat het aantal panghoeloe's vermeerdert, dan wordt voor een nieuwen tak door de gezamenlijke hoofden een nieuwe găla gemaakt; die găla heet b o e a t a n, gemaakte găla, maar wordt in den loop der tijden natuurlijkerwijze ook găla poesakô; want wel beschouwd is iedere erfgăla eenmaal găla boeatan geweest.

De găla's derzelfde soekoe, in verschillende negari's, komen, zoover ik heb kunnen nagaan, volstrekt niet overeen.

Oorspronkelijk ging de găla van den laatsten broeder over op den oudsten neef (zusterszoon), maar, zooals wij bij de bespreking van het bestuur zagen, al zeer spoedig is die adat gewijzigd en trad een zekere familie-keuze in de plaats van het gewoonte-recht. Hij die tot mămaq (panghoeloe) gekozen wordt, neemt den erfgăla aan. Ook voor den poetjoewq in iedere soekoe is een vaste găla aangewezen, die van den eenen titularis op den anderen overgaat.

In sommige streken is het de gewoonte dat, wanneer in de soekoe of in de kampoeëng b.v. drie găla's bestaan, deze om beurten door de poetjoewq's of door de panghoeloe's kampoeëng gedragen worden. Heeft de overledene den eenen găla gevoerd, dan voert de opvolger den tweeden en die hem opvolgt den derden.

Gewoonlijk dragen alleen volwassenen den găla, maar toch komt het voor, dat een tijdelijk ongebruikte găla gegeven wordt aan het kind dat er de erfgenaam van zal zijn, hetwelk dan ook met datoewq wordt aangesproken. Vooral treft men dit aan in de kleine afgelegen dorpjes in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, waar de adat bij het erfrecht strenger naar den regel wordt nagekomen, ofschoon dit wel eenigszins strijdig schijnt met de meer autokratische tint die er de uitoefening van het gezag heeft erlangd.

Uit het medegedeelde zou volgen, dat alleen panghoeloe's een găla hebben. Dit wordt echter door de werkelijkheid gelogenstraft; want behalve in de landstreken die ik boven reeds uitzonderde, bij het bespreken van den namô kètè, heeft iedere volwassene Maleier een găla. In de eerste plaats komen hier de găla's der mantri's, doebalang's en malim's in aanmerking, die echter volgens de adat ook poesakô zijn. Maar dan blijven nog over de g ă l a m o e d ô en g ă l a im-



Digitized by Google

bau[1]), die beide, wat het ontstaan betreft, găla boeatan zijn. De găla poesakô mag, op straf van boete, door niemand gedragen worden die er geen recht op heeft, hetgeen zich echter niet verder uitstrekt dan de negari; want de găla die in de ééne negari poesakô is, vindt men in de andere als găla imbau terug. Wanneer meerdere kamanăkan's volwassen zijn en één hunner den găla poesakô heeft, dan nemen de anderen een găla aan die niet van den erftitel verschilt dan in de vervanging van het praedicaat datoewq door soetan, băgindô, of rădjô, terwijl er soms nog een woord aan toegevoegd of van weg gelaten is.

De bovengenoemde găla, Datoewq-Rădjô-Tombang, zou dus, b.v., Soetan-Tombang of Băgindô-Tombang-băsa worden; Băgindô-Rădjô zou men zich echter te Tăkoeëng niet mogen noemen, omdat daar die titel een găla-poesakô is in de soekoe Mălajoe.

Zulke găla's nu als hier besproken worden, die echter ook dikwijls in geen enkel opzicht met den erfgăla overeenkomen, heeten găla moedô. Het aannemen van een găla moedô geschiedt steeds in overleg met al de familie-hoofden en ter gelegenheid van een feest.

Merkten we boven reeds op, dat de moeders genoemd worden naar hare kinderen, ook met de vaders is dat het geval; evenzoo worden ook de grootvaders naar den kleinzoon en de ooms naar den neef genoemd. Heet b.v. het kind Si-Oemboeï, dan heet de vader Pa-Oemboeï, de oom Maq-Oemboeï en de grootvader Njiĕq-Oemboeï. Deze bijnamen vormen de găla imbau, die het meest algemeen voorkomen.

Nog ééne klasse van găla moeten wij vermelden, namelijk die van de panghoeloe limbagô, die hun găla kochten en slechts voor zich persoonlijk bezitten. Deze onderscheidt zich in geen enkel opzicht van de găla poesakô, maar mag alleen daarmede niet gelijkluidend zijn. Op het feest dat de aanstaande datoewq moet geven, wordt zijn găla luide medegedeeld in een pădatô, door een der aanwezigen opgedreund.

Dat dáár waar rădjô's en oerang gadang rădjô of sandi rădjô zijn, ook deze een bepaalden găla hebben, behoeft nauwelijks vermelding, maar niet overbodig zal het zijn nog op te merken, dat in 't algemeen de hoogdravende găla's der Manangkabo Maleiers: băgindô, rădjô, mahară djô of marădjô, soetan en dergelijke, volstrekt niets gemeens hebben met rang of stand, en dat alleen het praedicaat datoewq het bewijs levert, dat iemand panghoeloe is of was. Het is nog niet zoo heel veel jaren geleden dat het bestuur ter Westkust van Sumatra op aanvrage eenige landbouwers naar Java zond, die, ik meen in Bantam of de Preanger,

---

[1]) Imbau beteekent aanroepen, aanspreken; găla imbau is derhalve de titel waarmede men iemand aanspreekt.

Digitized by Google

hunne wijze van de sawah's te bewerken en de rijst te oogsten zouden vertoonen. Onder de gezonden arbeiders schijnen rădjô's of băgindô's geweest te zijn; ten minste er volgde een schrijven dat men eenvoudige landbouwers en geen personen van zoo hoogen rang bedoeld had.

Terwijl in Rawas, evenals in de Manangkabosche landen, de vader den naam bepaalt dien het kind dragen zal, geschiedt dat in Lebong op den dag van de geboorte of een dag daarna door de grootmoeder, door een oudere tante of door de moeder.

Găla's kent men in Rawas niet, en de titels die er de hoofden dragen, zijn met de Manangkabosche găla niet te vergelijken. Maar in Limoen, Soengei-Tanang en andere landstreken van Opper-Djambi, die door Manangkabo-Maleiers bevolkt zijn, vinden wij de găla's terug. Ook in Lebong is dit het geval; maar slechts tot zekere hoogte. De gemeene man heeft daar geen găla; alleen aan de hoofden komt die onderscheiding toe, en hun găla gaat bij erfenis over op hun oudsten zoon, of ook op een jongeren, wanneer die hen in hunne waardigheid opvolgt. Zoo was het althans vóór dat de erfelijkheid der waardigheden ophield te bestaan; maar tegenwoordig, nu de marga- en dorpshoofden verkozen en door het Gouvernement benoemd worden, zal het ook met de erfelijkheid der găla's wel gedaan zijn.

Omtrent het afvijlen der tanden en de besnijdenis hebben wij vroeger reeds het voornaamste medegedeeld, zoodat we hier die momenten uit het leven van de Maleiers met stilzwijgen kunnen voorbijgaan, om ons thans bezig te houden met het beschrijven van hetgeen wij zagen en vernamen van de gebruiken bij verloving, huwelijk en echtscheiding in zwang.

Onze gebruiken betreffende de verloving, die gebaseerd zijn op het doel — helaas dikwijls een utopie! — om elkander te leeren kennen, en daardoor meer waarborgen te hebben voor een gelukkig huwelijk, staan lijnrecht tegenover die der Manangkabo-Maleiers. Bij ons een meer gemeenzame omgang, vrijheden en liefkozingen; bij hen alle omgang afgebroken, ieder gesprek vermeden, ook dan zelfs wanneer het huwelijk op beider verlangen gesloten wordt. In dien toestand heeft een langdurige verloving geen zin; zij duurt bij de Maleiers dan ook in den regel slechts eenige dagen. Een enkele maal ziet men echter, dat de wederzijdsche familiën tot een huwelijk besloten hebben, terwijl partijen nog kinderen zijn; in dat geval is het dus een verloving, b ă t o e n a n g, voor meerdere jaren. Maar ook het gebruik om een meisje dat nog bij lange na den huwbaren leeftijd niet heeft bereikt, uit te huwelijken aan een volwassen man, kan in werkelijkheid als een langdurige verloving beschouwd worden.

De regel is, dat de verloving en het huwelijk plaats hebben op den huwbaren leeftijd, wanneer de Mohammedaan بالغ, baligr, of ook عاقل بالغ, akă baligr, ge-

Digitized by Google

noemd wordt. Onder de Maleiers heet die leeftijd met het 15de jaar in te treden, maar meestal is althans de bruid veel jonger, zoodat men mag aannemen, dat de Manangkabosche meisjes gemiddeld op hun dertiende jaar in het huwelijk treden.

Twee wijzen zijn er waarop de huwelijken, soemandô of nikah, tot stand komen. In het eene geval gaat het aanzoek uit van de familie van den man, in het andere is het de familie der vrouw die het aanzoek doet. Dit laatste heet mandjapoeï, halen, roepen. Er gaat steeds gemeen overleg der geheele familie aan vooraf, hetgeen men uitdrukt in de pambaowan [1]) „boelè lah bolië di goelìingkan, pipië lah bolië di lajangkan," of letterlijk vertaald: het ronde is geschikt om gerold te worden, het platte is geschikt om het te doen zweven.

Vooral bij de meer vermogenden is deze tweede wijze van trouwen in gebruik, en men treft haar dan ook veel aan in de rijke dorpen van Agam, terwijl zij in het zuiden der Padangsche Bovenlanden uitzondering is. Maar ook dáár vindt men in de verschillende negari's afwijkende gebruiken bij de voorbereiding tot en de sluiting van het huwelijk, evenals wij dat in ons vaderland, niet alleen in verschillende provinciën, maar zelfs in verschillende dorpen van dezelfde provincie aantreffen. Voor het wezen der zaak zijn die afwijkingen echter van geene groote beteekenis. In dezelfde negari zijn voorts ook de meerdere of mindere ceremoniën en feestelijkheden afhankelijk van de welgesteldheid der partijen, gelijk dat bij alle andere volken het geval is.

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien welke de verhouding is van den man tot zijne vrouw en tot hare familie, en daaruit kunnen wij al aanstonds de gevolgtrekking maken, dat er hier geen sprake kan zijn van de schadevergoeding, door den man aan de familie zijner vrouw te betalen voor het onttrekken van een werkend lid aan het gezin, zooals dat bij de meeste volksstammen van den Archipel voorkomt.

Als de knaap de puberteit bereikt heeft, dan is het voor hem niet voegzaam ongetrouwd te blijven; jongelingsjaren kent dan ook de Manangkaboër niet; van kind wordt hij plotseling man. In den regel is het eerste huwelijk veel meer het gevolg van overleg der moeders, dan van wederkeerige genegenheid; hoogstens oefent de jongeling op de keuze invloed uit, maar dan toch gewoonlijk zonder het voorwerp zijner genegenheid daarin te kennen.

Wanneer in de familie van den jongeling voor dezen of op zijn verzoek de keuze van eene echtgenoote is gedaan, dan wordt aan een tante of oom opgedragen het aanzoek te gaan doen. Deze begeeft zich daartoe naar de woning van het meisje en deelt het huwelijksplan aan hare moeder mede, onder het overreiken van een gouden ringetje als tandô of geloofsbrief; de moeder vraagt drie dagen beraad en

---

[1]) Zie De Talen en Letterk. van Midden-Sumatra, blz. 149.

Digitized by Google

daarop keert de afgezant huiswaarts. Nu wordt de zaak door de familie van het meisje overwogen en ook hare goedkeuring gevraagd; zijn er bezwaren tegen het huwelijk, dan brengt een der familieleden de tandô terug, met de beleefde ontwijkende boodschap, dat men tot zijn leedwezen reeds met een ander in onderhandeling was. Maar als men tot het mănarimô katô, het aannemen van het aanzoek, bereid is, zooals gewoonlijk gebeurt wanneer er geen familieveete, sangkètô, bestaat, dan wordt dit den bode zelven medegedeeld, wanneer hij na ommekomst van den afgesproken tijd het antwoord komt halen. Den volgenden dag heeft er nog een gemeenschappelijke bespreking der wederzijdsche familiën plaats en wordt door die van den jongeling de tandô gadang gegeven. Dit is het verlovingsgeschenk, bestaande in een gouden of zilveren armband of in oorsieraden van dat metaal. De aanstaande bruidegom is hierbij veelal tegenwoordig en wordt in de woning der bruid op spijs en drank onthaald. Nu is de verloving verbindend en kan door geen der partijen verbroken worden, dan ten koste van schadevergoeding. Vandaar in vele streken de gewoonte die mănimbang tandô heet en in het uitwisselen van een tandô van nagenoeg gelijke waarde bestaat; degeen die het gegeven woord verbreekt, moet de ontvangen tandô teruggeven en verliest de zijne.

Het vaststellen van den huwelijksdag heet tăkoewq hari; meestal worden de huwelijken na afloop der poeasô gesloten, maar het kan ook in iedere andere maand van het jaar plaats hebben.

Een dag te voren worden in de woningen van bruid en bruigom de vrouwen zoowel uit de eigen kampoeëng, als uit de kampoeëng's der mannen die dochters des huizes gehuwd hebben, genoodigd akan bădjagô-djagô, d.w.z. om alles voor het feest in orde te brengen. De hoofdschotel is năsi lămaq, rijst gekookt met de melk die men uit geraspte klappernoot perst. Het hangt van de gegoedheid der partijen af, of daarbij een geit, dan wel eenige kippen geslacht worden; in den regel is 't laatste het geval. Alleen bij zeer vermogenden is het de gewoonte een koe of karbouw te slachten; maar dan nemen alle dorpsgenooten deel aan het feest, dat voor hen door meerdere ceremoniën en langeren duur een geheel andere beteekenis krijgt.

Op den huwelijksdag komt van wege de familie der bruid een manti of djanang, dien men feestcommissaris zou kunnen noemen, ten huize van den bruidegom en biedt het hoofd des huizes een schaal met betel aan, terwijl hij aan den bruidegom, diens verwanten en vrienden de uitnoodiging overbrengt om hem naar het huis der bruid te volgen. Nadat een doah is uitgesproken, wordt de bruidegom met de fraaiste kleederen uitgedost en daarna in optocht naar de woning zijner aanstaande vrouw geleid. De lekkernijen en spijzen die men heeft gereed gemaakt, zijn geplaatst op doelang's en talam's, dichtgedekt met een sierlijke toedoeëng sădji en

Digitized by Google

dălămaq, waaraan kleurige tirai hangt, en worden door de vrouwen op het hoofd getorst, terwijl een der mannen een tjăranô met sirië draagt. Twee vrouwen die de mŏmongan slaan, gaan voor den stoet uit, en als deze de woning der bruid genaderd is, komen alle daar verzamelde vrouwen naar buiten, pai manjonsong marapoelai, om den bruidegom in te halen, die nu vooruitgaat en op het midden van het erf met de woorden „naïqlah marapoelai," kom boven bruidegom, door een der oudere vrouwen uitgenoodigd wordt naar binnen te gaan. Aan de trap treedt hem de moeder der bruid te gemoet. Zij heeft een ketel bij zich met water dat door koeni is geel gekleurd, en terwijl zij hem toewenscht dat zijn kinderen en kindskinderen mogen leven en zich vermenigvuldigen in de woning die nu ook de zijne zal wezen, wascht zij met het gele water zijne voeten, waarna hij de woning binnengaat.

Tusschen de verloofden wordt geen groet gewisseld; zij nemen van elkander niet de minste notitie; de djanang wijst den bruidegom zijne plaats aan, waar een lăpiĕq pandaq op een kăsoewe pandjang gespreid is. Te Si-Lagô is die plaats ter rechterzijde naast de bruid, elders aan het hoogereind der woning, terwijl de bruid te midden der meisjes en vrouwen aan het lagereind gezeten is.

Kiezen wij een voorbeeld uit de maatschappij van Si-Lagô! Bruid en bruidegom zijn naast elkander gezeten, op de wijze die băsimpoew heet, ieder met een schaal năsi lămaq voor zich, en hebben aan hunne zijde de meisjes en jongelingen uit het dorp. Beider kleeding hebben wij reeds in het tweede hoofdstuk leeren kennen en wij behoeven er hier nog alleen aan toe te voegen, dat de kleederen der bruid geparfumeerd worden door ze te hangen over de săko băsitanggi, de mand van bamboe (Pl. LXXII fig. 3) waaronder een stukje van het geurige garoe-bătinô-hout gebrand wordt. Nadat de mămaq van den bruidegom aan dien van de bruid een stuk wit katoen van vier ètô heeft aangeboden, geeft de vader van het meisje of, bij ontstentenis van dezen, een mannelijke bloedverwant van vaderszijde, tien rêă lăpan of zestien gulden aan den bruidegom, als oewang pănôlong of tandô soekô, d. i. als tegemoetkoming in de kosten der huishouding of als blijk van ingenomenheid met het huwelijk, welk geld bij echtscheiding terugbetaald moet worden. Vervolgens verzoekt hij den Imám het paar te trouwen. De bruidegom plaatst daarop voor den Imám de tjăranô met sirië, nadat hij er een gulden op gelegd heeft als oewang pănikah, betaling voor het sluiten van het huwelijk, en ook hij verzoekt hem dan tot de plechtigheid over te gaan.

De Imám ontvangt de verklaring van mămaq en wali dat de bruid den vereischten leeftijd heeft, vat daarop de hand van den bruidegom op de wijze als op Pl. LXXXVI fig. 8 is voorgesteld, en zegt tot de bruid dat hij het huwelijk gaat sluiten. Op haar goedkeurend antwoord spreekt hij het formulier, de akad nikah [1])

---

[1]) عَقْد نِكَاح, lett. huwelijksverbond.

Digitized by Google

uit, hetwelk luidt: Mănikahkan akoe akan dikau, akan Si-Anoe, wali nan băwăkije kapadô akoe, até isi kawinnjô [1]), en dan noemt hij de som, b.v.: nan limô koepang amé, d. i. vijf gulden, die de echtgenoot belooft te betalen, wanneer hij zich binnen zekeren tijd zonder wettige reden van zijne vrouw mocht willen scheiden. En de bruidegom antwoordt: Kaboel akoe mănikahi Si-Anoe, até isi kawinnjô nan limô koepang amé. Kaboel! kaboel! kaboel [2])! Hiermede is het huwelijk gesloten. Gewoonlijk wordt als isi kawin een veel grootere som genoemd, zooals tangah tigô taije, twee en een halve tail goud, maar daarmede wordt dan een veel geringer bedrag, hier b.v. *f* 32, bedoeld. Als in de XII Kòtô een meisje van de familie der rădjô's trouwt, dan is de isi kawin să taije tiang bălah of *f* 88.

Niet altijd is het de Imám die het huwelijk sluit; dat geschiedt ook wel door den Wali zelven, in tegenwoordigheid en ten overstaan van den Imám. De Wali is degeen die het recht heeft het meisje in den echt te verbinden, een recht dat in de eerste plaats den vader toekomt en daarna aan de volwassene mannelijke bloedverwanten van vaderszijde in onderstaande volgorde.

1. de vader,
2. de grootvader van vaderszijde,
3. de overgrootvader van vaderszijde, enz.
4. de broeder, van denzelfden vader en dezelfde moeder,
5. de zoon van n°. 4,
6. de broeder, van denzelfden vader, doch van eene andere moeder,
7. de zoon van n°. 6,
8. de oom, volle broeder van den vader,
9. de zoon van n°. 8,
10. de oom, halfbroeder van den vader, van vaderszijde,
11. de zoon van n°. 10,
12. de oom des vaders, van vaderszijde,
13. de zoon van n°. 12,
14. de oudoom des vaders van vaderszijde,
15. de zoon van n°. 14.

Zoolang er een vorige aanwezig is, kan een volgende geen wali zijn. Matigt hij zich dat recht aan, dan is het huwelijk onwettig. Dit wettig en onwettig drukt de Maleier uit met de Arabische woorden صح çah en باطل bathil.

---

[1]) Ik trouw u met haar als gemachtigde van den wali, onder beding van een huwelijksgeld, groot . . . . . . .

[2]) Aangenomen! Ik trouw haar onder beding van een huwelijksgeld, groot vijf koepang goud. Aangenomen! Aangenomen! Aangenomen!

Digitized by Google

Zulk een onwettig huwelijk werd tijdens mijn bestuur te Soepajang door den Imám gesloten; hij had iemand als wali aangenomen die geen wali mocht zijn. De geestelijkheid verklaarde het huwelijk باطل; de Imám echter hield vol dat het صح was, en de opgewondenheid en verdeeldheid in het dorp werd zoo groot, dat niemand meer ter moesădjid ging.

In vroegere tijden zou zulk een twist tot oorlog geleid hebben; nu brachten partijen de zaak voor mij, met verzoek om te onderzoeken wie hunner gelijk had. Ik stelde den Imám in 't ongelijk, maar deze nam met die uitspraak geen genoegen, en zoo hoog liep de veete, dat het bestuur een scheidsgerecht benoemde waarin drie der vermaardste sièq's uit de zuidelijke Padangsche Bovenlanden zitting hadden. Ook zij veroordeelden de handeling van den Imám; de overige geestelijken wraakten hem als voorganger in het bedehuis en kozen een anderen in zijne plaats; het huwelijk werd nietig verklaard en op nieuw, maar nu in den wettigen vorm, gesloten.

Als de wali het huwelijk sluit, luidt het formulier: Mănikahkan akoe akan dikau akan anaqkoe (of soedarôkoe) Si-Anoe, até isi kawinnjô limô koepang amé![1])

Na het sluiten van het huwelijk vangt de maaltijd aan; de jonge echtgenoote wascht de rechterhand van haren echtvriend en daarna eten beide van denzelfden schotel, terwijl de schotel die vóór den bruidegom stond, wordt weggenomen door den djanang, die de năsi lămaq onder de gasten verdeelt. In andere streken eten de jonggehuwden niet mede, maar doen dat ieder afzonderlijk, zoodra alle gasten vertrokken zijn.

Het feest wordt besloten met een gebed der geestelijken, waaraan al de feestgenooten deelnemen door het herhalen van het amin na ieder koranvers, terwijl ze de beide handen opgeheven houden met de palmen naar het aangezicht gekeerd. Dit mandoah gaat ook wel aan het maal vooraf. Niet overal worden den echtgenoot, zooals in de XII Kòtô, reeds den eersten nacht alle rechten op zijne vrouw toegestaan; in vele negari's worden de jonggehuwden gedurende drie nachten bewaakt, zooals het heet, door eenige oude vrouwen der familie.

Den dag na het huwelijk brengt de jonge vrouw, vergezeld van twee harer vrouwelijke bloedverwanten, aan hare schoonmoeder een bezoek, dat men măhanta năsi djoedjoeëng, het brengen der hulde-rijst noemt, en waarbij zij haar sirië en năsi koeni aanbiedt, die op koperen doelang's worden medegebracht. Wanneer, ten gevolge van een vroeger afgelegde belofte of van den rijkdom der partijen, het huwelijk met het slachten van een of meer karbouwen gevierd wordt, dan heet het băalè gadang; de feestelijkheden duren dan vaak verscheidene dagen, maar

---

[1]) Ik trouw u met haar, met mijn dochter, of bloedverwante, Si-Anoe, onder beding van een huwelijksgeld, groot vijf koepang goud.

Digitized by Google

hebben niet altijd bij het huwelijk zelf, doch somwijlen vele maanden later plaats. Zij bestaan in optochten, waarbij al de kostbaarheden aan kleeding en versierselen te voorschijn komen, en in maaltijden, die in de met mărawă's, tabije's en langi's versierde woning der jonge vrouw gehouden worden. Dan wordt er muziek gemaakt op gandang's en răbanô's; pădatô's worden voorgedragen en door de familie worden aan het echtpaar geschenken geboden in vee of in geld, onder het uitbrengen van hoogdravende toespraken.

Eigenaardig is de gemaakte nederigheid bij het aanbieden der geschenken. „Indaq băamé, boengkă di asah; koerang kajoe, djandjang di kăpiïng; dapè koedô să gadang koetoe," zoo luidt de toespraak, waarvan de beteekenis is: als men geen goud heeft, dan stelt men zich met de gewichten tevreden; als er gebrek aan hout is, dan behelpt men zich door de trap in stukken te hakken; zoo hebben ook wij ons tevreden moeten stellen met u een paard aan te bieden niet grooter dan een luis. Inmiddels wordt het met kleurige doeken getooide paard op het erf voor de woning gebracht, en even wellevend is de dankbetuiging waarmede de gift wordt aanvaard. „Kò boeki mandjadi goenoeëng, kò danau mandjadi lauoeï," zegt men, waarmede men bedoelt: een heuvel wordt een berg, een meer gelijk een zee; al was het geschenk nog zoo gering, 't is groot in onze oogen.

Aan ceremoniëel ontbreekt het niet en de djanang's hebben nauwlettend toe te zien, dat aan ieder de hem toekomende plaats wordt aangewezen en de bediening niets te wenschen overlaat.

Is zelfs de liefde niet steeds bestendig van duur, hoe zou het dan 't eerste huwelijk van den Maleier zijn, waaraan liefde vaak geheel vreemd is? Wordt de jonge vrouw spoedig moeder, dan is het kind niet zelden de band die de ouders verbonden houdt, maar ontbreekt die band, dan is de hartstocht alras voldaan en geven kleine verschillen vaak aanleiding tot echtscheiding. Een tweede huwelijk, dat meer het gevolg is van wederzijdsche genegenheid en eigen wensch, duurt meestal langer, ja veelal het geheele leven.

Voornamelijk onder de bezoldigde ambtenaren en hoofden en onder de rijke handelaren treft men er aan die te gelijk twee, drie of vier vrouwen hebben, en ook de reizende kleinhandelaren en koeli's maken van het door den Islam geschonken recht gebruik, en trouwen niet zelden op de plaatsen waar zij tijdelijk hun verblijf houden, terwijl zij reeds eene vrouw hebben in hun eigen dorp.

In de XII Kòtô alleen is bigamie door de adat verboden, zelfs aan rădjô's en panghoeloe's. Maar reeds werd tegen dat verbod gezondigd door de beide laras-hoofden, die eerst kort geleden werden aangesteld. Herhaaldelijk hoorden wij de bevolking zich daarover beklagen, hetgeen echter niet beletten zal, dat de goede, voorvaderlijke gewoonte zal vervallen, wanneer de panghoeloe's kăpalô het voorbeeld



Digitized by Google

der larashoofden zullen gevolgd hebben, en meerdere inlandsche ambtenaren die twee of drie vrouwen bezitten, in de XII Kòtô geplaatst worden.

Het huwelijk met eene vrouw uit de soekoe waartoe de man behoort, is verboden; maar ik geloof, dat van dien regel veelvuldige afwijkingen worden aangetroffen, althans buiten de negari. Wat overigens de graden van bloedverwantschap aangaat waaraan het huwelijk ontzegd is, worden de Mohammedaansche instellingen gevolgd.

Echtscheiding heet saraq, ook wel bătjarai, en heeft plaats op verzoek der echtgenooten of van den man alleen, die de familiehoofden, de niniëq mămaq, uit de woning der vrouw bijeenroept en hun zijn voornemen mededeelt met de volgende woorden: „Hambô dangan si-oepiëq băbauoewe karanô dèh oentoeëng, nan kini, soearang naq di ăgië, oetang naq di baja até kami nan doewô kadoerang," d. i.: ik ben met haar getrouwd omdat wij er geluk in zagen, wij scheiden omdat wij geen geluk vinden; nu willen wij het gemeenschappelijk gewonnen goed verdeelen en de schulden betalen.

De familie wendt gewoonlijk pogingen aan om de echtgenooten te verzoenen, doch wanneer dat, zooals regel is, niet gelukt, dan vraagt zij eenige dagen uitstel, na welken tijd de man het verzoek herhaalt.

De scheiding heeft plaats in tegenwoordigheid der familie, ten overstaan van twee getuigen, evenals het regelen der geldzaken, waartoe het betalen der isi kawin behoort; de man betaalt 50 cent aan ieder der getuigen, en slaat drie kappen in een stuk hout, wat tăkoewq kajoe heet, of zegt eenvoudig tot de vrouw: „ikô tăkoewq kajoe kau," waarmede de scheiding is uitgesproken.

De man kan dadelijk weder met een andere vrouw in het huwelijk treden, maar de vrouw moet wachten tot de iddah voorbij is, namelijk de drie maanden en tien dagen na de scheiding, gedurende welken tijd de godsdienstige voorschriften haar het huwelijk verbieden.

„Poentoeëng anjoeï, api padam," als het brandhout in 't water valt, dooft het vuur uit, zoo luidt een der pambaowan, toespelingen, die gewoonlijk bij een scheiding gebruikt worden.

De gescheiden echtgenooten kunnen, wanneer de iddah geëindigd is, den verbroken band niet weder herstellen, dan nadat de vrouw eerst met een ander man in 't huwelijk verbonden is geweest, al was het maar voor een enkelen dag.

Dof klinken door het dorp de regelmatige slagen op de taboew.

„Manga njô manggowah èlòq, bădamboen taboew kô?" waarom die geregelde trommelslagen, dat slaan op de taboew? vraagt de voorbijganger. En 't eigenaardige antwoord luidt: „Lah poelang Si-Anoe karamatoe'llah," Si-Anoe is ingegaan in zijne (en ons aller) woning, in de heerlijkheid Gods; „lah pandjang langkah,

Digitized by Google

singkè păminta," hij heeft de groote schrede gedaan, zijn gebed kan kort zijn.

Worden er van tijd tot tijd ook nog geweerschoten gelost, dan is zulks een teeken, dat er iemand van rang of vermogen gestorven is. De adat schrijft voor, dat men voor die luidklinkende mededeeling aan de dorpsgenooten, den panghoeloe kampoeëng vergunning vraagt, maar evenzeer dat dit verzoek niet geweigerd mag worden. Zoo is het bij al dergelijke zaken in 't Maleische volksleven; de panghoeloe's worden in alles gekend, zonder dat zij rechtstreeksche macht uitoefenen. Dáár waar Europeesche ambtenaren of door het Gouvernement bezoldigde hoofden gevestigd zijn, wordt veelal, uit beleefdheid, ook hunne toestemming voor het slaan der taboew en het schieten gevraagd.

Wij zullen thans de gebruiken schetsen die een sterfgeval in de Manangkabosche maatschappij met zich brengt, doch merken vooraf op dat zich hier en daar kleine verschillen voordoen, zooals op onderscheiden plaatsen in het Reisverhaal kan blijken. Die afwijkingen zijn echter van ondergeschikt belang en wij zullen er daarom hier niet nader over spreken, maar bij onze beschrijving alle plechtigheden vermelden die wij leerden kennen, niettegenstaande daarvan nu eens deze, dan weer gene wordt achterwege gelaten.

Wanneer de doekoen alle hoop heeft opgegeven en de kranke zijn einde voelt naderen, dan heeft er ten overstaan van eenige getuigen een soort van afrekening plaats, waarbij de zieke, indien hij een gehuwd man is, opsomt welke bezittingen tot het gemeenschappelijk gewonnen goed, de s o e a r a n g, behooren, en welke door hem bij het huwelijk zijn medegebracht. De laatste, de hăratô poesakô en hăratô pambaowan, komen na het overlijden aan de familie van den overledene terug, terwijl hij over zijn deel der soearang naar goedvinden kan beschikken; hij kan dat aan vrouw en kinderen nalaten, of wel bepalen dat het aan zijn eigen gezin moet worden uitgekeerd.

Ook als de vrouw ziek is wordt een dergelijke inventaris gemaakt; de man staat zijn aandeel in de soearang dan meestal af aan de familie zijner vrouw, ter tegemoetkoming in de kosten aan de opvoeding zijner kinderen verbonden. De teruggave van de hăratô aan den man en zijne familie geschiedt eerst den honderdsten dag na het overlijden der vrouw; maar reeds op den eersten worden die bezittingen vertoond of opgenoemd, ten bewijze dat men erkent tot de teruggave verplicht te zijn. De weduwnaar blijft nog gedurende die honderd dagen medebewoner van het huis zijner gestorven echtgenoote, tenzij hij eerder hertrouwt, wat echter zelden gebeurt. Als die tijd verstreken is, komen zijne familie-leden hem halen, welke plechtigheid m a n d j a p o e ï d a u n s a n a q heet, — en bij die gelegenheid heeft ook de teruggave der hăratô plaats. De kinderen blijven in de moederlijke woning deel uitmaken van het gezin waartoe de moeder behoorde.

Is de man gestorven, dan heeft de teruggave der hăratô poesakô en pambaowan

Digitized by Google

gewoonlijk veel eerder plaats, meestal den dag na de begrafenis; door beide partijen wordt een toespraak gehouden, als alle dergelijke doorspekt met spreekwoorden en aanhalingen uit de schriften.

Schuldeischers wier vorderingen niet reeds vroeger bij de familie bekend en door haar erkend waren, zijn verplicht, althans voor zoover zij negari-genooten zijn, zich aan te melden vóórdat de vereffening der nalatenschap plaats heeft, daar anders de familie niet meer tot betaling gehouden is.

Zoodra de kranke den laatsten adem heeft uitgeblazen, gaan de familieleden over tot de eerste wassching van het lijk, mandi koeba, waaraan drie of vier personen deelnemen, mannen als de overledene een man was, vrouwen indien het een vrouw was die stierf. Middelerwijl wordt een praalbed gereed gemaakt op den vloer in de tangah roemah, of op de groote kist waarin de kostbaarheden geborgen zijn. Onder een hemel of langi van bont katoen, met kleurige tabije's of eene met bonte garens, lapjes en kralen versierde witte gordijn omhangen, plaatst men den doode op een matras, di boedjoewe di até kăsoewe, waarover een aantal fijne matten gespreid zijn. Het lijk, dat in feestkleedij gedost is, heeft een zittende houding en wordt aan het hoofdeinde gesteund door een stapel kussens; de beenen zijn uitgestrekt, de voeten een weinig buitenwaarts gekeerd en de geopende handen over de borst gekruist. Zóó ligt het daar, toegedekt met de fraaiste sălèndang's en kostbaarste doeken die de huisgenooten bezitten, en belegd met allerlei zaken van waarde. Boven het hoofd hangt aan een touwtje een sarang baré, een platte, cirkelvormige, van rijst gebakken koek, ter grootte van een schoteltje; die koek rust op een kruis van twee aan elkander gebonden stokjes en dient om bederf te weren.

Gewaarschuwd door het knallen der geweren en den klank der taboew, komen de nabestaanden en vrienden naar het sterfhuis om den doode te zien, en in vele streken, zooals in Soengei-Pagoe en Alahan-pandjang, brengen allen iets mede, hetzij sirië of baré, als geschenk voor de huisgenooten, of juister als tegemoetkoming in de kosten die het overlijden ten gevolge heeft. De vrouwen zijn rondom het lijk gezeten en heffen klaagliederen aan, een gebruik dat mărató̀q genoemd wordt. Er spreekt weinig gevoel uit die op maat uitgegalmde klaagtonen; meer innige droefheid is te lezen daar ginds op het gelaat dier oude vrouw, die, zonder deel te nemen aan het măratoq, naast den doode zit met een lindjoeang-tak in de hand, om de vele vliegen te verjagen, păhalau langau, die, trots de sarang baré, het intreden van bederf zouden verhaasten. Met de olie uit een klapperdop die naast haar staat, wrijft de vrouw nu en dan den pols en de vingergewrichten van den overledene, om te voorkomen dat die verstijven.

Terwijl het lijk op het praalbed ligt, is men bezig den grafkuil te graven, de păkoeboeran of roemah soedah, die anderhalven à twee meters diep moet

Digitized by Google

zijn en van onderen een rechthoekige verwijding heeft, de liang lahat[1]), ook liang landaq genoemd, waarin het lijk moet worden gelegd, en die veelal door een gedeelte aarde dat men liet staan of door een paar stokken of stutten van bamboe tegen afbrokkelen beveiligd wordt. Meestal zijn het bloedverwanten, doch ook wel vrienden, die het graf graven, hetzij op het erf, of, en dat is regel, op de begraafplaats nabij het dorp, waar iedere soekoe haar eigen terrein heeft. Een plank of een ladder van hout of bamboe wordt gereed gemaakt om er den doode bij het grafwaarts dragen op te plaatsen, maar in sommige streken gebruikt men daarvoor bovendien een lijkbaar, pĕrarĕqan, van auoewe koeniïng, een goudgele bamboesoort; nu eens is die baar onbedekt (Pl. LXXXVI fig. 3), dan weer behangen met een fraaie tabije (Pl. LXXXVI fig. 6), terwijl de top van de baar omwonden is met een stuk wit katoen van twee ètô, vastgehouden door een grooten gouden ring, welke, als men er zelf geen bezit, voor deze gelegenheid geleend wordt, en waarvoor de eigenaar het evenbedoelde stuk katoen als loon of huurprijs, pangĕsiĕ galang, ontvangt.

Middelerwijl zijn één of meer geestelijken ontboden, oerang siaq, ook wel malim's, pĕkië's, soms zelfs de Imám of de Katib, om, onder het branden van koemajèn, de lijkkleederen te scheuren uit een stuk wit katoen. Wanneer echter de overledene een vrouw is, treedt voor die geestelijken een roebiah in de plaats, die voldoende in de schriften bedreven is om de enkele formulieren uit te spreken door de omstandigheden vereischt. De lijkkleederen, die niet genaaid maar eenvoudig gescheurd moeten zijn, bestaan uit een badjoe, een hoofddoek en een kaijen pandjang, alsmede uit een laken van vijf ètô lengte, allen van wit katoen; soms, b.v. in Tanah-data, worden drie of vijf zulke lakens gebruikt, nimmer echter twee of vier. Die lakens, kaijen kĕpan, dienen om het lijk er geheel in te wikkelen; eerst echter worden zij daarboven gehouden bij de laatste wassching, mandi soedah, die door den geestelijke met behulp van vier mannen, of door de roebiah met behulp van vier vrouwelijke bloedverwanten verricht wordt. Wanneer geen belangstellenden meer te wachten zijn, wordt het praalbed afgetakeld en de overledene ontkleed; drie personen gaan naast elkander met uitgestrekte beenen op den vloer zitten en leggen het lijk daarop, één steunt de lenden, een ander de kniegewrichten, een derde de voeten, en de vierde neemt, gezeten in de houding die bĕsimpoew heet, het hoofd in den schoot. Uit een grooten pot schept de oerang siaq of de roebiah water met een daarin geplaatste wit steenen kom, en onder het driemaal uitspreken der formule: „Essalámoe alaikoem! La Iláha ill' Allah [2])!" begiet hij of zij met dat water het lijk, dat door de op den vloer gezeten personen geheel gewasschen en

---

[1]) Het Arab. لَحْد.

[2]) Vrede zij u! Er is geen God dan Allah!

Digitized by Google

daarna in de lijkkleederen gewikkeld wordt. Vervolgens bindt men deze vast met vier of vijf afgescheurde strooken wit katoen, waarvan één om den hals, één om de middel, één ter hoogte van de knieën, één om de voeten en soms nog één over de borst geknoopt wordt.

Bij het mandi soedah van een vrouw mogen geen mannen tegenwoordig zijn; of ook de vrouwen geweerd worden als men het lijk van een man wascht, is mij niet bekend.

Nadat op de plank of de ladder één of meer matten gespreid zijn, plaatst men het lijk daarop en bindt het met de matten vast door middel van drie oude sălèndang's, die ter hoogte van den hals, de middel en de voeten om het lijk en tevens om de plank geslagen worden. Eenige fraaie kaijen's, gewoonlijk een roode, een zwarte en een bonte, legt men over het lijk, dat nu met de plank in de deuropening wordt neergezet, met de voeten naar buiten gekeerd. Zoodra de geestelijke zijn gebed, dat hij naast het lijk staande uitspreekt, geëindigd heeft, strijkt een der naaste vrouwelijke bloedverwanten met de hand over den doode van het hoofd tot de voeten, een handeling waarvan ik de beteekenis niet weet. Dan zegt de oerang siaq dat alles gereed is; het lijk wordt de deur uitgeschoven en aangenomen door twee, drie of vier mannen, die buiten staan aan de trap. Op het erf zetten zij het een oogenblik neder, daarna dragen zij het driemaal in het rond en dan gaat de stoet, die zich middelerwijl gevormd heeft, grafwaarts, terwijl de in de woning achterblijvende vrouwen vervaarlijke jammerklachten aanheffen en hun doode terugroepen. Deze wordt gedragen met de voeten naar voren, hetzij eenvoudig op de plank of met deze op de lijkbaar van auoewe koenïing geplaatst. Vooraan gaan eenige geestelijken, dikwijls hădji's, in plechtgewaad; links van de baar loopt een der familieleden, die een katoenen regenscherm boven het lijk houdt, en daarachter volgen tal van nabestaanden, dorpsgenooten en een bende jongens. Ook vrouwen volgen het lijk, ten deele met water gevulde laboe's of kalebassen dragende, waarvan de inhoud dient voor het voetwasschen der geestelijken, terwijl één, die met een witten doek is omwonden, bestemd is voor het besprenkelen van het graf.

Onder een eindeloos herhaald „la Iláha ill' Allah" trekt de stoet door het dorp naar de begraafplaats; maar in enkele streken bestaat de gewoonte om den overledene naar de woning van familieleden te brengen, waar de baar eenige oogenblikken wordt neergezet, alvorens men die grafwaarts draagt. Ook heeft dat wel vóór het mandi soedah plaats.

Bij de geopende groeve aangekomen, wordt de baar neergezet, in dier voege, dat de doode met het gelaat naar het westen gekeerd is. Een oerang siaq, — soms zijn er vele, — doet nu een gebed, nadat hij zich met water uit de medegebrachte laboe's de voeten gereinigd en een mat of wat bladeren als bidmatje voor zich gespreid heeft. Als dat gebed, m a n j o e m b a j a n g k a n  m a i t, geëindigd is, wordt

Digitized by Google

het lijk door vier of meer mannen in de groeve gelaten, of liever geplaatst op de armen van twee of drie andere mannen die in den grafkuil staan en die, terwijl door de omstanders de tabije die de lijkbaar dekte, boven het graf uitgespreid wordt gehouden, het voorzichtig nederleggen in de liang lahat, een weinig op zijde, met de voeten naar 't zuiden, het gelaat westwaarts naar den tempel te Mekka gekeerd, măhadòq kabilat[1]). De banden waarmede de lijkkleederen zijn vastgebonden[2]), worden losgemaakt, het gelaat ontbloot en nadat het lijk met kluiten aarde onder het hoofd en tegen den rug gesteund is, sluit men de liang lahat met de plank van gele bamboe, met de gladde zijde naar buiten. Twee stokken worden nu in den grond gestoken, nauwkeurig boven de plaats waar zich het hoofd en de voeten van den begravene bevinden, en daarna het graf met aarde gevuld, waarbij alle omstanders behulpzaam zijn, terwijl de mannen in het graf den grond met de voeten vaststampen. Boven de liang lahat wordt van aarde een kleine verhooging, de tanah badan, opgeworpen. Dan spreekt de oerang siaq, staande bij het hoofdeinde van het graf, de tălăkin[3]) uit, de onderrichting voor den gestorvene omtrent hetgeen hij te antwoorden heeft, als de engelen Nakir en Monkir, door de Maleiers Wanakiroen en Moenakiroen genoemd, hem of haar in het graf komen ondervragen over het geloof. Aan 't einde van de tălăkin neemt hij de met een witten doek omwonden laboe ter hand en besproeit met het water de tanah badan, tot zes keeren, van het hoofd- tot het voeteneinde. Die besproeiing heet mandaroejs, en men gelooft dat zij den overledene doet herleven om de evengenoemde Godsgezanten te woord te staan.

De laboe blijft liggen aan 't hoofdeinde van het graf, waarboven men een hemel, langi-langi, van wit katoen spant op vier staken van pimpiïng-riet of bamboe-latten, en om het stuk katoen tegen ontvreemding te beveiligen, maakt men het waardeloos door er verscheidene winkelhaken in te scheuren (Pl. LXXXVI fig. 7b). Behalve de langi-langi plaatst men op het graf ook wel één of twee vlaggetjes van wit katoen, aan een langen stok bevestigd, en daaronder een cirkelvormige schijf uit dezelfde stof geknipt (Pl. LXXXVI fig. 7a).

Zoodra het graf gevuld is scharen alle aanwezigen zich in een grooten kring daaromheen, kruisen de handen over de borst en, voorgegaan door de geestelijken,

---

[1]) Verbastering van قِبْلَة.

[2]) De windsels blijven niet altijd in het graf, want soms vraagt een der aanwezigen die te mogen hebben; zij heeten een middel te zijn tegen de wantsen, pianggang, die veel schade aan de pădi toebrengen. De strooken katoen worden daartoe op de vier hoeken van de sawah aan de pădihalmen gebonden.

[3]) Het arab. تلقين.

Digitized by Google

vangen zij 't m ă r a t i b of t ă h a l i r [1]) aan. Vijftig malen wordt het „la Iláha ill' Allah" op zangerigen toon uitgestooten, in steeds sneller tempo, en op de maat daarvan buigen zich de hoofden en bovenlijven der omstanders voorover. Nu is de plechtigheid geëindigd, en allen die deelnamen aan het măratib, worden door een der naaste familieleden van den overledene beloond met eenige duiten, waartoe hij een gulden onder hen verdeelt.

Men verlaat nu den doodenakker..... doch laten wij, alvorens te beschrijven hoe het verder in het sterfhuis toegaat, nog een oogenblik toeven om de omgeving in oogenschouw te nemen. De begraafplaats is in den regel een hoog gelegen terrein in de nabijheid van het dorp; iedere soekoe heeft er, zooals gezegd is, een bepaald gedeelte, waarop de graven zich vrij dicht bij elkander bevinden; zij zijn kenbaar aan de reeds besproken langi-langi en vlagjes, en ook aan het bed van riviersteenen, die op de tanah badan zijn neergelegd en waarop, ter plaatse waar bij de begrafenis de stokken in de tanah badan werden gestoken, soms één, soms twee langwerpige groote steenen, m é d j a n, eenigszins schuin in den grond zijn geplaatst. Ook staat er hier en daar een uit latten vervaardigd dakje boven een graf of — en dat is een teeken dat er een aanzienlijke begraven ligt, — een met keurig snijwerk versierde d j i r è, een balai in 't klein, met idjoewq-dak en gondjoeëng's die met blikken spitsen en lovertjes prijken (Pl. LXXXVI fig. 7). Bij vele graven zijn lindjoeang's en poediïng-struiken geplant, en zelden ontbreekt de zinrijke pandam [2]), wiens naar alle richtingen wijzende grijze, bladerlooze takken met heerlijke witte bloemen zijn getooid.

Keeren wij thans naar het dorp en het sterfhuis terug! De fraaie kleederen en sieraden zijn weggeborgen en het huiselijk leven gaat weer zijn dagelijkschen gang. De familieleden bespreken met den panghoeloe de zaken der nalatenschap, maar van rouw of smart merkt men weinig meer. Des avonds, m a l a m a s ô [3]), worden een of meer oerang siaq genoodigd, dezelfden die bij de begrafenis tegenwoordig waren, om voor te gaan bij het măratib, waarvoor hun een gulden wordt betaald. Na het măratib wordt iets gegeten en dan een doah uitgesproken, dat wil zeggen eenige verzen uit den Koran opgedreund. In den avond van den tweeden dag heeft hetzelfde plaats en ook in dien van den derden, maar dan gaat daarmede eenige meerdere feestelijkheid gepaard; men noemt die b ă l è m ă n i g ô h a r i, de feestviering van den derden dag. De Maleiers beschouwen die feesten als noodzakelijk, zoowel voor den overledene als voor zich zelven. Den zevenden dag na het overlijden wordt het m ă n o e d j o e w h a r i of b ă l è k è t è gevierd; zeven oerang siaq zijn dan voorgangers bij de gebeden, en niet minder dan honderdmaal

[1]) Verbastering van تهليل.  [2]) P l u m e r i a spec.  [3]) De eerste avond.

hoort men het „la Iláha ill' Allah" uitgalmen. Dan wordt er gegeten en daarna het loon uitgereikt aan hen die bij de wasschingen en de begrafenis hun dienst verleenden. Een stuk wit katoen van vijf ètô, een witte kom, eenige rijst en een stuk vleesch of kip valt den geestelijke ten deel die 't mandi soedah verrichtte; terwijl de vier helpers ieder een kleedingstuk krijgen dat den overledene toebehoorde, als een gordel, een kaijen pandjang of saroeëng, een badjoe of een dèta. Zij die in 't graf hebben gestaan, ontvangen ieder een mat en een laboe; de geestelijke die bij het graf de gebeden deed, krijgt eveneens een mat, en nadat al die geschenken zijn uitgereikt, wordt nogmaals gebeden, mandoah, waarna de gasten huiswaarts gaan. De veertiende dag wordt als de eerste en tweede gevierd, maar in Soengei-Pagoe en in de XII Kòtô is het de gewoonte dan ook het graf in orde te maken, door er het bed van steenen op te plaatsen. Evenals de katholieken voor hunne dooden missen laten lezen, is het bij de Maleiers niet ongewoon, aan één of meer oerang siaq op te dragen, den Koran uit te lezen ten behoeve van den overledene, voor welken dienst zij met eenige ètô's wit katoen beloond worden.

Den veertigsten dag wordt wederom de doode bij feestmaal en gebed herdacht; soms wordt op het graf gebeden en daar gegeten, maar meestal geschiedt zulks in de woning. Het laatste en grootste doodenfeest viert men den honderdsten dag na het overlijden, of ook wel den honderdtienden, en daarna worden de dagen niet meer geteld, zegt de Maleier, indaq mambilang hari lai. Men slacht eenige kippen, een geit of een karbouw, en tal van oerang siaq en de geestelijken der moesadjid komen in de woning bijeen, waar het tăhalir tot vierhonderd malen wordt uitgeroepen; dan worden er koranverzen voorgedragen, mangădji, en wordt uit de schriften (kitab's) gelezen op de maat van răbanô-muziek; zulk reciteeren wordt bădikije[1]) of bărodah genoemd. Nogmaals reikt de familie geschenken uit, bestaande in huisraad, zooals borden, matten en mandjes, alsmede in vleesch en rijst; in optocht worden de médjan's, de langwerpige steenen, naar de begraafplaats gebracht en op het graf opgericht, waarbij de geestelijken gebeden uitspreken. Eindelijk heeft op dien dag ook het reeds vermelde[2]) mandjapoeï daunsanaq of mandjalang soedah plaats, dat, ingeval de overledene een gehuwd man was, bestaat in een afscheidsbezoek van de weduwe aan de familie van haren echtgenoot, met welke zij gezamenlijk een bedevaart doet naar zijn graf. De iddah is nu geëindigd en de weduwe kan wederom een huwelijk aangaan.

De djirè die wij op de graven aantroffen, of ook wel kleine hutjes uit niet meer dan een bank en een afdak bestaande, dienen om daar te bidden; tot dat einde vereenigt zich daar telken jare de familie bij den aanvang der

---

[1]) Van ذِكْر.

[2]) Blz. 283.

poeasô, en bij die gelegenheid worden ook de graven van onkruid gezuiverd.

Enkele personen van vromen zin, of zij die gebukt gaan onder het geleden verlies, komen elken avond naar het graf van den geliefden doode, om daar het avondgebed te verrichten en een wijle te vertoeven.

Wij hebben nu nog mede te deelen wat ons omtrent de in dit hoofdstuk behandelde gebruiken bij de niet-Manangkabosche bevolking van Midden-Sumatra bekend is. Omtrent Djambi ontbreken ons daarvoor de gegevens, maar in Rawas en Lebong hadden wij gelegenheid omtrent het een en ander verscheidene aanteekeningen te maken, die wij, tot een geheel vereenigd, thans laten volgen.

De huwelijken in Rawas en Lebong hebben een geheel anderen grondslag dan die der Manangkabo-Maleiers; hetgeen een gevolg is niet alleen van de geheel verschillende inrichting des gezins, maar ook, en meer nog, van de vroeger [1]) behandelde classificatie der bevolking, die de boedjang-gadis tot een afzonderlijken stand met eigen rechten en plichten verheft, en van den vrijeren omgang dien men aan de jongelieden veroorlooft.

Bij de behandeling der taal hebben we kennis gemaakt met beurtzangen en minneliedjes, en in het vierde hoofdstuk zagen wij, dat bij feesten in het dorp altijd alle huwbare jongelingen en jonge meisjes tegenwoordig zijn en deelnemen aan spel en dans. Dè aard van het volk in Rawas en Lebong is dan ook opgewekter en levendiger dan in de Padangsche Bovenlanden.

Over 't algemeen trouwen de meisjes en jongelingen hier niet op zoo jeugdigen leeftijd als bij de Manangkaboërs, ten deele omdat de huwelijken kostbaarder zijn, en het vormen van een eigen, zelfstandig gezin het bezit van meer kapitaal vordert. Al te jeugdige huwelijken zijn zelfs niet gewild, omdat men daarvan weinig goeds voor het volgend geslacht verwacht. Zelden trouwt een jongeling vóór zijn twintigste, een meisje vóór haar zestiende jaar; de gemiddelde leeftijd waarop de huwelijken gesloten worden, kan men op 20 en 18 jaar stellen.

Maar terwijl in de Manangkabosche landen geen vrouw ongetrouwd blijft, komt dat hier wèl voor, en wij zagen dan ook een enkele maal meisjes met grijze haren en van meer dan veertigjarigen leeftijd. Toch is dat buiten den regel en zulke jongedochters zijn niet gezien; apa goena? noemt men ze, d. w. z. waar dienen ze voor? Men wil hiermede te kennen geven dat men ze beschouwt als wezens die niet tot hunne bestemming kwamen.

De oude adat kende slechts twee vormen van huwelijken, djoedjoer en semendo. Wij zullen in de eerste plaats met een enkel woord het onderscheid

---

[1]) Blz. 207 v.

Digitized by Google

tusschen die beide aanduiden, om daarna iets meer in bijzonderheden te vermelden, op welke wijze thans de huwelijksverbintenissen plaats hebben.

Het groote onderscheid tusschen djoedjoer en semendo (hetzelfde als ambil anak) ligt in de verhouding waarin de man tot zijne vrouw komt te staan, en de oorzaak van dat verschil is gelegen in den meerderen of minderen rijkdom van den man, die hem al dan niet in staat stelt aan de familie der vrouw de schade te vergoeden die hij haar berokkent, door haar een werkzaam lid te ontrooven.

De eerstgenoemde huwelijksvorm werd door het Gouvernement steeds tegengewerkt, ja zelfs verboden, waarvan het gevolg was, dat daarna soms djoedjoer-huwelijken gesloten werden onder andere namen. Aan het verbod schijnt echter niet de hand te zijn gehouden; want hoewel niet meer als regel, komen toch tegenwoordig huwelijken bij djoedjoer voor, hoofdzakelijk in Redjang, en wel voornamelijk onder aanzienlijken en vermogenden.

Bij djoedjoer betaalde de man aan de familie der vrouw de koelo, een bedrag van *f* 40 tot *f* 160; voor die geldelijke opoffering won hij voor zich en zijn geslacht de vrouw die hem volgde naar zijn huis of dat zijner familie, die met hem zijne akkers bebouwde, die zijn voedsel bereidde en zijn huishouden in orde hield, en die hem kinderen schonk, wier steun hij op den ouden dag zou behoeven. Die vrouw was, als het ware, tot zijn stam, tot zijne familie overgegaan, en daarmede zoozeer verbonden, dat zij als weduwe verplicht was den oudsten broeder van haar overleden echtgenoot te trouwen. Zoo heeft b.v. de Pasirah van Kebon-agoeng zeven vrouwen, waaronder vijf weduwen zijner overleden broeders.

Gewoonlijk heeft echter iedere man slechts ééne vrouw; zeer weinigen onder de vermogenden hebben er twee of meer. Behalve het evengenoemde, zijn mij daarvan nog twee gevallen bekend: één in Redjang, waar de Dipati van Teradoean-Binjai twee vrouwen heeft, en één in Rawas, waar de Rio van Poelau-Kida gehuwd is met een oude vrouw, bij wie hij een bijna volwassen dochter heeft, en met een veel jongere, slechts weinig ouder dan zijne dochter, en die allen te zamen in dezelfde woning gehuisvest zijn.

Niet altijd werd de koelo bij de sluiting van het huwelijk in eens afgedaan; het was zelfs regel dat een gedeelte als schuld bleef bestaan, als tilai koelo, de band die beide familiën verbond. Deze schuld ging over op de kinderen of op den broeder die de weduwe huwde.

Hij die niet bemiddeld genoeg was om op die wijze het meisje zijner keuze te trouwen, volgde de manier die semendo heet, en betaalde dan geen schadevergoeding aan de familie zijner vrouw, omdat hij haar niet aan de familie ontnam; alleen droeg hij zijn aandeel bij in het huwelijksfeest.

De man die bij semendo trouwde, was daarmede voor zijne familie verloren, tenzij hij later den djoedjoer-prijs aan de familie zijner vrouw betaalde. Het huis

Digitized by Google

zijner vrouw was voortaan zijne woonplaats, hare akkers moest hij helpen bebouwen en hare familie bij alle werkzaamheden behulpzaam zijn.

Door een huwelijk bij djoedjoer werd dus de stam van den man eene vrouw rijker, door een huwelijk bij semendo verloor hij een mannelijk lid, dat een aanwinst werd voor den stam der vrouw.

Zoo was het voorheen, naar men zegt; laat ons nu zien wat er van overbleef in den tegenwoordigen tijd. Reeds deelden wij mede dat nu en dan nog djoedjoer-huwelijken gesloten worden; de meisjes vinden het vleiend voor zich, omdat er uit blijkt, dat men haar bezit op hoogen prijs stelt.

Hieruit volgt, dunkt mij, tevens, dat het in de praktijk van het huwelijksleven weinig verschil zal maken, of men bij djoedjoer dan wel bij semendo getrouwd is. En inderdaad, mij is dat verschil dan ook nooit in 't oog gevallen; wèl dat de vrouw overal en altijd in minder gunstige omstandigheden verkeert dan de man.

In Rawas zijn thans vier huwelijksvormen bekend; de eerste, semendo betanem batoe, komt met het bovengenoemde semendo overeen. De man betaalt niets, maar behoort met de kinderen die uit het huwelijk geboren worden, tot (echter niet aan) de familie der vrouw, en deelt dus in de plichten die op de leden harer familie rusten. Bij dezen huwelijksvorm is dus zijn recht als echtgenoot in zoo verre beperkt, dat zijne vrouw niet verplicht is hem te volgen, terwijl hij zijn intrek moet nemen in de woning harer familie. Niet dan door den nood gedwongen begeeft de man zich op deze wijze in het huwelijk, en dan nog gewoonlijk met het voornemen om later, als hij in gunstiger finantiëele omstandigheden mocht komen, zijne positie door het betalen van den huwelijksprijs te verbeteren.

De meest gebruikelijke huwelijksvorm is semendo bidoep-idoep, waarbij de man een huwelijksprijs van 20 rijksdaalders betaalt. Man en vrouw hebben dan goederen en kinderen in gemeenschap en betrekken een eigen woning of blijven bij de ouders der vrouw of van den man inwonen. Dit geschiedt altijd wanneer òf de man òf de vrouw eenig kind is, en in 't algemeen blijft altijd een der kinderen ook na het huwelijk in de ouderlijke woning.

Een derde huwelijksvorm heet semendo radjô-radjô en verplicht den man een huwelijksprijs van 40 rijksdaalders te betalen. Waarin echter het verschil in rechten en verplichtingen tusschen dezen huwelijksvorm en den vorigen bestaat, is mij niet bekend; wel dat semendo radjô-radjô slechts zelden voorkomt.

Eindelijk blijft nog te vermelden de wijze van trouwen die men terdjoen pesoewi noemt, en die eigenlijk geheel met het huwelijk bij djoedjoer overeenkomt. De huwelijksprijs toch bedraagt 80 rijksdaalders, de vrouw volgt den man, zij en hare kinderen behooren tot zijnen stam en hij heeft zelfs het recht haar te verbieden, hare ouderlijke woning te betreden. Van den naam van dezen huwelijksvorm „sprong van het hert” wordt eene eigenaardige verklaring gegeven; ter-

Digitized by Google

djoen beteekent sprong, en pesoewi is een wit gevlekt hert, dat, naar men zegt, op de bergen leeft, maar een enkele maal afdaalt naar de vlakte. In dit geval keert het echter nimmer terug naar de oude woonplaats, maar sterft in zijn nieuwe omgeving; het is dus het beeld der vrouw die den man moet volgen tot den dood.

Thans zullen wij vermelden wat inlanders ons mededeelden en wat wij zagen van de wijze waarop de huwelijken tot stand komen. Bij de feesten, maar ook dagelijks in de weinig uitgestrekte dorpen, die zich voordoen als pleintjes met huizen bezet, hebben de jongelingen en meisjes ruimschoots gelegenheid elkander te leeren kennen en eene keuze te doen. Wanneer de ouders van oordeel zijn, dat het voor hun zoon tijd wordt om te trouwen, dan vraagt de vader hem of hij zich wil verloven en, zoo ja, wie van de meisjes uit zijn of een der naburige dorpen hij als echtgenoote wenscht.

Het huwelijk is verboden tusschen soeson's, zoogbroeder en zoogzuster, voorts, behalve tusschen ouders en kinderen, broeders en zusters, ook nog tusschen een man en de zuster zijner overleden of gescheiden vrouw, tusschen oom en nicht, tante en neef, schoonzoon en schoonmoeder, schoonvader en schoondochter. Met uitzondering dezer beperkingen is de jongeling vrij in zijne keuze, en als zijne ouders die keuze goedkeuren, zendt de vader een zijner bloedverwanten of vrienden tot de ouders van het meisje, om hare hand te vragen. Wanneer dezen met het voorstel zijn ingenomen, wordt het meisje gevraagd, hoe zij er over denkt, en in den regel stemt het met hare wenschen geheel overeen, omdat de jongelieden reeds te voren, door het wisselen van minneliedjes, elkander hunne liefde hebben beleden. „Kaloe adô băgiannja sajô soekô djoegô," indien het zijne keuze is, dan neem ook ik er gaarne genoegen mede, luidt haar antwoord; maar, valt de voorgestelde bruidegom niet in haar smaak, dan kleedt ze hare afwijzing aldus in: „sajô beloem tepikir belăki, sebab sajô soekô lagi gadis," d. i. ik denk er nog niet aan om te trouwen, ik wensch nog jongedochter te blijven.

Indien de vader het huwelijk niet goedkeurt, kan hij zijn toestemming weigeren, doch dat gebeurt zelden; want, zoo zeide men mij, als het meisje het toch wil, wat is er dan op den duur aan te doen?

Eén dwangmiddel heeft de vader, het zoogenaamde bersoempah; onder het branden van wierook, keminjan, zegt hij dan tot zijne dochter: er kome ongeluk over u en uwe kinderen, als ge mijn wil niet eerbiedigt! Hoewel de moeder ook stem heeft, is hare meening, wanneer zij met die van den vader strijdt, van ondergeschikt belang, omdat deze als wali het recht heeft het huwelijk te doen sluiten.

Wanneer de huwelijks-gezant in de woning van den aanstaanden bruidegom verslag heeft gedaan van zijne zending, dan ontvangt hij van diens vader de wang gadai, het onderpand, bestaande in acht of tien rijksdaalders, of, bij weinig ver-

Digitized by Google

mogenden, in enkele guldens, voorts een stuk zijde van vijf seto[1]) en een gouden ringetje, om dat alles aan het meisje ter hand te stellen. De afgezant geeft aan die opdracht gevolg in tegenwoordigheid harer ouders, en zegt daarbij: „djeko moenkir kau, gadai nikal," indien gij de verbintenis verbreekt, dan moet (ge) de dubbele waarde van het onderpand teruggeven. Hier tegenover staat de regel: „djeko moenkir lanang, ilang gadai" — als de man zich aan de verbintenis onttrekt, dan verbeurt hij het onderpand.

Wanneer de jongeling of het meisje zich vrijheden veroorlooft met een ander, dan kan de beleedigde partij verbreking van de verloving eischen en wordt de gadai teruggegeven.

De jongelieden mogen elkander dagelijks zien en spreken, maar maken daarvan een spaarzamer gebruik dan wij dat bij ons gewoon zijn, en van liefkozingen is geen sprake; op dat punt is bij de Maleiers de kieschheid of preutschheid (?) zeer groot.

Zoodra de ouders den huwelijksdag bepaald hebben, heeft er een bijeenkomst plaats, waaraan zij zelven en de verloofden deelnemen, ten einde de huwelijksvoorwaarden vast te stellen, d. i. het bedrag te bepalen dat de jongeling als blandja dapoer, het geld bestemd voor het huwelijksfeest en voor aankoop van allerlei huishoudelijke benoodigdheden, en als más kawin, bruidschat, zal moeten betalen. Die gelden worden eerst op den huwelijks- of feestdag voldaan, en hoewel de más kawin, volgens het recht van den Islam, eigenlijk tot een persoonlijk eigendom der bruid bestemd is, wordt die gewoonlijk ook hetzij voor het feest of voor de huiselijke inrichting aangewend. Bij djoedjoer en terdjoen pesoewi daarentegen behoudt de vader den bedongen huwelijksprijs voor zich; het straks te beschrijven feestmaal heeft dan ook ten huize van den bruidegom en op diens kosten plaats.

Van een voorgenomen huwelijk wordt door de ouders kennis gegeven aan het wijks- en dorpshoofd, die van hen, als oepah batin, de eerste één en de tweede twee rijksdaalders ontvangen.

Den dag vóór het huwelijk heeft de bruidegom zijn vrienden en de bruid, gemian, hare vriendinnen uitgenoodigd. Beide troepjes begeven zich naar de voor ieder bestemde badplaats in de rivier, om daar te baden, het hoofd te wasschen met citroensap en de aanstaande echtgenooten met geurige bedak in te wrijven. Toeroen langir beboeria heet dit gebruik, waarbij ook behoort dat de bruidegom door een der meisjes zijner familie een aantal dunne zilveren ringetjes, tjintjin peninggĕlan of petjerajan, aan zijne bruid laat brengen, om die als souvenir te geven aan de vriendinnen die haar hielpen bij het bad.

Wanneer de jongelingen in de woning van den bruidegom en de meisjes in die

[1]) Seto is hetzelfde als ètò, en eigenlijk samengetrokken uit sa (satoe) ètò. Zie bl. 43.

Digitized by Google

van de bruid zijn teruggekeerd, kleeden zij de verloofden in feestgewaad; dan wordt er gegeten en gedronken, en aan dat feestmaal nemen bij den bruidegom de toewô lari deel, d. i. de oude man en vrouw die de bruid voor hem zullen halen; en aan den feestdisch van deze laatste zit de toewô menoeroen aan, de vrouw die straks de bruid naar buiten zal geleiden.

Want als tegen zeven uren de duisternis gevallen is, maakt de bruidegom zich op met zijn vrienden en de toewô lari; allen begeven zich naar de woning van het meisje, en blijven daar aan de trap wachten, terwijl de toewô lari binnengaan om het meisje te halen, dat door de toewô menoeroen aan de hand naar buiten gebracht wordt. Deze krijgt daarvoor van den bruidegom een rijksdaalder, wang penoeroenan; de gulden dien zij daarenboven als wang peninggălan ontvangt, is de losprijs waarvoor zij de bruid aan den bruidegom overgeeft, die haar nu in optocht naar 't huis zijner ouders brengt, nadat hij, toen zij de trap harer woning afging, haar de hand op het hoofd heeft gelegd en met zijn grooten teen den haren ten teeken van inbezitneming heeft gedrukt.

Wanneer zij zijn aangekomen in zijn ouderlijk huis, gaat de bruid met de zusters van den bruidegom in de medalam, het slaapvertrekje dat tegen den achterwand der woningen voor de huwbare meisjes is afgeschoten. De vrienden keeren nu huiswaarts; eenige intiemen alleen blijven den nacht bij den bruidegom in de tengah roemah logeeren.

Den volgenden morgen roept de vader der bruid zijn dorps- en wijkshoofd en zijn geburen bijeen, onthaalt hen op spijs en drank en deelt hun mede, dat zijn dochter den vorigen avond verdwenen en nog niet teruggekeerd is. „Helpt mij, mijne vrienden, om mijn verloren dochter te zoeken," zegt de vader; en het antwoord luidt: „Hoe, zouden wij niet? Als er een geit weg is, zoeken wij wel; zouden wij dan nu hulp weigeren, nu het uwe dochter geldt?"

De mannen wapenen zich met zwaarden, krissen, klewangs en lansen, en trekken het dorp door met veel misbaar. De vader der bruid gaat niet mede.

Middelerwijl heeft ook de vader van den bruidegom een aantal gewapende vrienden om zich vereenigd, die de zoekenden nabij zijne woning opwachten, en wanneer die bende zoekers aankomt, dan vragen zij dien: „Waarom zoo gewapend met ontbloote klewangs en lansen?"

„Wij zoeken Si-Anoe, de dochter van onzen vriend," is het bescheid, dat beantwoord wordt met een belofte van mede te zullen zoeken, mits men eerst binnenkome in de woning, om de zaak te overleggen. Na eenig rumoer stemt men hierin toe, treedt binnen, geniet van de spijzen die voorgediend worden en vangt dan de overlegging aan.

„Mijn zoon is gisteren avond ook verdwenen," komt de vader tusschenbeide en krijgt ten antwoord, dat die zoon stellig het meisje geroofd heeft. Hierop volgt

Digitized by Google

de bekentenis dat de verlorene daar in huis is en dat de zoon haar nemen wil tot zijne gade; de zoekende vrienden zeggen dat zij het aan de ouders van het meisje zullen mededeelen, maar vragen de tjiri mengakoe, het teeken van bekentenis: keris tiga bilah, ajam tiga ékoer[1]), dat zij brengen aan den vader der bruid, wanneer zij hem hun wedervaren vertellen.

Nu staat niets meer aan het huwelijk in den weg. Bruidegom en bruid gaan, hetzij zonder formaliteiten, hetzij begeleid door vrienden en bloedverwanten, naar de woning der laatste, waar de dorpspriester het huwelijk sluit.

Eerst wordt een stuk uit den Koran gelezen, „bătja sadat[2]); daarna geeft de wali vergunning het meisje te trouwen, en de jongelieden verklaren den priester, dat zij de verbintenis wenschen; deze drukt dan den duim der rechterhand van den bruidegom met den wijsvinger tegen zijn duim (Pl. LXXXVI fig. 8), en spreekt het huwelijks-formulier uit, dat, behalve in uitspraak, van het bij de Manangkabo-Maleiers gebruikelijke niet verschilt. Alleen wordt bij de mededeeling van het bedrag der más kawin, het woord toeni, contant, gevoegd, al is dat geld dan ook niet aanwezig; want het wordt gewoonlijk eerst den dag na het huwelijk of op dien van het trouwfeest betaald.

Een gebed, membătja doah, besluit de plechtigheid, en als dat is uitgesproken, staat de echtgenoot op, om zijne schoonouders den handkus, soedjoet, te geven.

De wang gadai wordt nu door een vrouwelijke bloedverwante der bruid aan den vader van den bruidegom teruggebracht. Daarna wordt zoo spoedig mogelijk het trouw- of zoenfeest gevierd, de sedekah, waarvoor men, zooals reeds gemeld werd, een deel der blandja dapoer en vaak ook iets van de más kawin gebruikt. Tot na het feest blijft de bruid in de medalam met hare schoonzusters overnachten; want eerst dan zijn de echtgenooten man en vrouw.

Te Soeroelangoen woonden wij, als genoodigden, zulk een sedekah bij, die in de balai gegeven werd, en waarvan de kosten voor de helft door de ouders van den bruidegom, voor de wederhelft door die van de bruid gedragen werden.

In optocht, voorafgegaan door muziekanten, die gandang's en bekkens sloegen, en omstuwd door jonge lieden, die vlaggen droegen of lansen, werden bruid en bruidegom naar de feestzaal gebracht. De bruid ging vooraan, aan de hand geleid door twee oude vrouwen uit hare familie, mapak gemian, en gevolgd door hare vriendinnen, die haar een vierkante ròtan-mat, lampit gemian, een sirihdoos, penginangan, een waterkan van gebakken klei, karas, en een houten

---

[1]) Of werkelijk drie krissen en drie kippen gegeven worden weet ik niet.

[2]) Sadat zal eigenlijk wel het Arab. شهادة, d. i. de geloofsbelijdenis, zijn. Daarom is mij deze uitdrukking hier niet duidelijk. P. J. V.

Digitized by Google

voorwerp, in den vorm van een schepter, de doedan (Pl. LXXXVI fig. 9), nadroegen; achter hen volgde de bruidegom met zijn vrienden, die voor hem gelijke voorwerpen bij zich hadden. Ook de bruidegom werd door twee oude vrouwen aan de hand geleid, maar daar hij uit een ander dorp afkomstig was, waren het geen bloedverwanten, maar bekenden, die zulks op verzoek zijner ouders deden.

Dat de geheele dorpsjeugd op de been is om den stoet te zien, spreekt vanzelf. Het pleintje voor de balai is met klapperbladeren, die in guirlandes afhangen, versierd en afgepaald; daar wandelt de optocht eenige malen rond, en dan treden allen de feestelijk getooide balai binnen. Het is een ruim gebouw, dat uit één enkel vertrek bestaat, en waar op lage tafels, waarvan het blad niet meer dan twee decimeters boven den vloer verheven is, borden met rijst, bakjes met toespijs, waterkommen en koperen waterketeltjes gereed staan.

Allen nemen plaats, ook de talrijke genoodigden uit vele dorpen in den omtrek; de bruidegom zit, te midden zijner vrienden, op de voor hem medegebrachte mat, en niet ver van hem is de bruid op hare mat gezeten, omringd door hare bruidsmeisjes. Maar wij missen op het feest de ouders van bruid en bruidegom; wèl zijn de hoofden hunner dorpen tegenwoordig. Ook als het feest in de woning der bruid gegeven wordt, nemen hare ouders daaraan geen deel.

Nadat ieder een plaats gezocht heeft, zonder dat die aangewezen wordt door een feest-commissaris, zooals bij de feesten der Manangkaboërs geschiedt, richt de toewô antar, de gemachtigde der ouders van bruid en bruidegom, het woord tot den Dipati, het hoofd van het dorp der bruid. Hij deelt hem mede, dat het huwelijk gesloten is, en betaalt aan hem de 20 rijksdaalders — het was semendo bidoep-idoep, en de man zou bij de ouders zijner vrouw, die eenige dochter was, komen inwonen, — die als más kawin bedongen zijn; hij voegt daarbij 10 kokers met lemang en een schaaltje djodah, met verzoek dat alles aan de ouders der bruid ter hand te stellen. Een gelijke hoeveelheid lemang en djodah krijgt ook hij voor zijne moeite, evenals de vrouwen die de jonggehuwden hebben geleid.

Op plaat VIII fig. 1 en 2 zijn bruid en bruidegom afgebeeld, met de gadis en boedjang die hen vergezellen, terwijl pl. XI fig. 5 eene voorstelling geeft van de wijze waarop het gelaat der bruid met donkergele bedak is geverfd. Omtrent de kleedij van den bruidegom hebben wij alleen nog op te merken, dat hij een pak op den rug draagt, bestaande in een aantal doeken die in een sålèndang gewikkeld zijn.

Keeren wij na deze uitweiding tot den toewô antar terug, die zich inmiddels tot den bruidegom begeven heeft, om hem namens de ouders der bruid een lans (koedjoer), een kris, een badjoe en een hoofddoek aan te bieden, welke geschenken de beteekenis hebben, dat de huizen der ouders voortaan hetzelfde belang hebben en door den huwelijksband hunner kinderen mede verbonden zijn. De toewô antar



Digitized by Google

deelt dit aan de vergaderde menigte mede, terwijl hij bij iederen volzin een slag op een koperen bekken geeft.

Alvorens het maal aanvangt, spreekt de lebé panghoeloe een gebed uit, en als de schotels geledigd zijn, staan allen op, en brengen in optocht het jonge paar naar de woning der vrouw.

Al hetgeen wij omtrent het huwelijk in deze streken mededeelden, doet vermoeden, dat echtscheidingen hier veel minder zullen voorkomen dan bij de Manangkabo-Maleiers, en dat is inderdaad het geval. Als regel geldt, dat wanneer man en vrouw in gemeen overleg scheiding wenschen, de bij het huwelijk aangebrachte goederen aan de rechthebbenden teruggaan, terwijl de gedurende het huwelijk gemeenschappelijk gewonnen bezittingen gelijkelijk verdeeld worden, evenals de kinderen. Is het getal kinderen oneven, dan heet het niet toegewezen kind merdika en blijft zoo lang het klein is bij de moeder; door haar de wang pesoesahan, ten bedrage van acht rijksdaalders, te betalen, krijgt de vader het recht dat kind, zoodra het de moederlijke zorgen niet meer behoeft, bij zich te houden en in zijne familie op te nemen. Is er bij scheiding een oneven aantal kinderen, waarvan één volwassen is, dan is dát kind merdika, en kan gaan waar het wil.

Eischt de vrouw scheiding, dan vervallen goed en kinderen aan den man en moet de más kawin terugbetaald worden, tenzij voor de scheiding wettige reden bestaat.

In Redjang, waar djoedjoer-huwelijken meer dan in Rawas voorkomen, heet de verloving publiek te zijn, zoodra de aanbieding van een kip en eenige rijst aan den Proatin heeft plaats gehad. Verbreking der verloving van de zijde van het meisje kost haar een schadeloosstelling aan den verlaten minnaar en een boete aan de hoofden. De wijze waarop het huwelijk gesloten wordt, verschilt, voor zoover mij bekend is, niet van die in Rawas.

In Lebong heeft niemand meer dan ééne vrouw en echtscheidingen behooren er tot de groote zeldzaamheden. De huwelijksprijs bij djoedjoer bedroeg hier vroeger steeds 80 réal van *f* 2; thans wordt een más kawin ten bedrage van enkele guldens betaald. Bij scheiding met wederzijdsch goedvinden betalen man en vrouw ieder een rijksdaalder aan den Proatin. Verlangt de vrouw de scheiding niet, maar wordt zij daartoe door den man gedwongen, dan moet deze twee rijksdaalders betalen. De kinderen blijven aan de vrouw; alleen tegen betaling van 12 réal aan den vader der vrouw krijgt de man het recht een zijner zonen voor zich te kiezen. De huwelijken worden er door den malim gesloten, ten overstaan van de hoofden.

De gebruiken bij overlijden en begrafenis die in Rawas gevolgd worden, verschillen in hoofdzaak niet van die welke wij boven leerden kennen. De wassching van het lijk geschiedt door den panghoeloe en den ketib van het dorp, of door

Digitized by Google

een vrouwelijke doekoen; de geestelijken gaan mede naar de begraafplaats, waar gebeden wordt en waar zij de talqîn uitspreken. De grafkuil is geheel gelijk aan dien der Manangkabo-Maleiers, ook de sluiting van het graf heeft op dezelfde wijze plaats en de viering der doodenfeesten op den eersten, derden, zevenden, veertigsten en honderdsten dag, komt overeen met die welke wij vroeger beschreven; maar de médjan's op de graven zijn niet altijd van ruwe steenen, maar soms van hout gemaakt.

Aan de lijkbaar, hier ringgô genoemd, is eenig verschil op te merken. Zij bestaat uit een ligplaats van platgeslagen bamboe, met een daarboven aangebracht dakje, dat gemaakt is van enkele bamboe-latten; die latten zijn onderling verbonden door draden van wit garen, in alle richtingen er over gespannen, en vormen alzoo een onregelmatig netwerk met wijde mazen. Naar men mij mededeelde worden in den regentijd de lijken in ruwe kisten gelegd en zoo in den grafkuil geplaatst; nooit echter heb ik zulke kisten gezien.

De graven te Palèmbang, vooral die van de oude sultans en rijksgrooten, zijn kostbaarder en met meer zorg gemaakt; de médjan's zijn vierkante, soms fraai gebeitelde steenen, die met vergulde Arabische inschrifte prijken. Vroeger werden deze graven, evenals het graf op den nabij de hoofdstad gelegen Boekit-lama, als heilig vereerd, en nu nog doet men bedevaarten daarheen. Voor een meer uitvoerige beschrijving dier graven en van de sage aan het laatstgenoemde verbonden, verwijs ik naar het tweede deel van het Reisverhaal, waar het een en ander ter sprake komt [1]).

De bevolking van het landschap Lebong maakt de graven niet anders dan hare Manangkabosche stamgenooten, althans wanneer het een volwassene geldt; zij brengen het lijk grafwaarts op een plank, bawren genaamd, die van een oude prauw gekapt is en ook tot sluiting dient van de ons reeds bekende liang lahat. Op het graf plaatsen de Lebongers een hekje van bamboe, dat zij met guirlandes van jonge pinang-bladeren tooien.

Eenmaal woonden wij de begrafenis bij van een meisje, dat op zevenjarigen leeftijd gestorven was. Het lijkje werd geheel naakt grafwaarts gedragen op de armen van een vrouwelijke bloedverwante, die vergezeld was door een tweede, terwijl de vader van het kind vooruit ging met een kapmes gewapend. Even buiten de doesoen, in een somber bamboe-boschje, hield de lijkstoet halt; de vader dolf met zijn kapmes een zeer ondiepen kuil en daarin legde de vrouw het lijkje neder, waarna het graf met aarde werd gevuld. Geen enkele formaliteit had er plaats, geen zweem van gevoel was merkbaar; bij zulk een begrafenis roept niets den omstanders het memento mori toe!

---

[1]) Blz. 42—46.

Digitized by Google

Wij zullen dit hoofdstuk besluiten met de mededeeling, dat de Koeboe's hunne dooden met even weinig omslag begraven; bovendien ontvluchten ze aanstonds de plaats waar zij een doode aan den schoot der aarde toevertrouwden, omdat zij de booze geesten vreezen die naar hunne meening daar rondwaren.

---

## TIENDE HOOFDSTUK.

### GRONDEN. — GRONDRECHTEN. — BOSCHPRODUCTEN. — LANDBOUW.

De onderwerpen die wij in dit hoofdstuk te bespreken hebben, bieden uit den aard der zaak, voor de verschillende landstreken van Midden-Sumatra, vele punten van overeenkomst aan. Echter zijn er ook verschillen waar te nemen, en daarom komt het mij in 't belang eener geregelde behandeling wenschelijk voor, eerst datgene te vermelden wat betrekking heeft op de landen door Manangkabo-Maleiers bewoond, om daarna te zien hoe het in Rawas, Lebong en aangrenzende streken gesteld is.

Men onderscheidt de gronden in tanah hidoeïq [1]) en tanah mătі [2]), slecht gekozen namen, want van beide trekt de Maleier voordeel, beide leveren een oogst. De eerste zijn de bebouwde of ontgonnene, die verdeeld worden in sawah's of natte velden en ladang's [3]) of droge velden; hunne onderverdeeling zullen wij straks nader bespreken. De tweede omvat de wildernis, den niet ontgonnen grond, en wordt tot drie soorten gebracht: rimbô, biloeka [4]) en săsòq.

Rimbô is het ongerepte woud, de maagdelijke onbewoonde wildernis, het domein der pachydermen. Meestal wordt aan het woord rimbô nog een adjectief toegevoegd, zooals rajô of gadang, groot, dalam, diep, lăpé, ver, en toewô, oud; 't zijn allen synoniemen en er is dus geen verschil tusschen rimbô gadang en rimbô lăpé of rimbô dalam. Rimbô kăsang is wildernis die afgebroken is door gedeelten met rietgras begroeid. In 't algemeen wordt de rimbô genoemd naar de negari binnen wier grenzen zij gelegen is, maar zij draagt ook wel nog een bij-

---

1) Levende grond. 2) Doode grond. 3) In de XII Kòtô talang.
4) Elders băloeka.

zonderen naam, zooals bijv. de rimbô Si-anòq, de stille wildernis, tusschen Soengei-Pagoe en de XII Kòtô.

Onder biloeka worden onbebouwde gronden verstaan, die vroeger rimbô waren, maar waarvan het bosch werd gekapt voor ontginning of om welke andere reden ook. Naar gelang van den toestand waarin die biloeka-gronden verkeeren, onderscheidt men ze in biloeka toewô en biloeka moedô; de eerste zijn die welke geheel tot den staat van rimbô zijn teruggekeerd en van deze eindelijk niet meer te onderscheiden zijn, terwijl alleen de overlevering en straks te bespreken kenteekenen ze als biloeka aanwijzen; de tweede zijn met minder zwaar bosch begroeid, dat veelal grootendeels uit boomen van dezelfde soort bestaat, en vertoonen nog duidelijke kenmerken van vroegere ontginning.

Săsòq of săsòq oerang zijn onbebouwde gronden van geringere uitgestrektheid die, vroeger bewoond en bebouwd, thans verlaten en met kreupelhout begroeid zijn. De vruchtboomen die men er aantreft, het half vermolmde houtwerk van de reeds lang ingestorte hut, het hoog opgaand gras tusschen de steenen die eenmaal het erf bepaalden, zijn zoovele teekenen waaraan de săsòq te erkennen is. Rimbô wordt tot ladang aangelegd, die na verlaten te zijn in săsòq overgaat, daarna biloeka moedô wordt, vervolgens biloeka toewô, en daarmede als 't ware tot den oorspronkelijken toestand is teruggekeerd.

De goeroen, grasvlakte, en de padang ilalang, de vlakte met Imperata arundinacea begroeid, zouden biloeka-gronden zijn, indien de eigenaardige gesteldheid van den bodem en 't gebrek aan water de vorming van bosch niet had in den weg gestaan.

Eindelijk behooren tot de tanah măti nog de sawah liè, vroegere sawah's, die nog den amphitheatervorm hebben behouden, maar met gras en struiken begroeid zijn en allen watertoevoer missen.

Stellen we ons de kòtô voor als centrum, dan liggen daaromheen de sawah's, ingesloten door een ring van goeroen's, padang ilalang en biloeka moedô, afgewisseld door ladang's en săsòq's; dan volgt een breede strook biloeka toewô, met hier en daar een stuk săsòq of een nieuw ontgonnen ladang, en eindelijk is het geheel omsloten door de rimbô gadang, het sombere, statige woud, dat men in sommige richtingen dagen lang zou kunnen doortrekken alvorens te stuiten op een dergelijke plek als de pas beschrevene. Vooral is dit het geval in het zuiden der Padangsche Bovenlanden en het daaraan grenzend gedeelte van Midden-Sumatra, terwijl noordelijker, waar de bevolking zooveel dichter bijeenwoont, alleen nog de kruinen der bergen door rimbô gedekt zijn en de biloeka toewô zelfs schaarsch is.

Uit de samenstelling der Maleische maatschappij, die wij in een vorig hoofdstuk leerden kennen, volgt als vanzelf dat individueel landbezit, praedium privatum, op een enkele uitzondering na, bij de de Manangkaboërs onbestaanbaar is; wij

Digitized by Google

hebben bij hen de boeah paroeï als individu te beschouwen. Na dit op den voorgrond te hebben gesteld, kunnen wij tot de bespreking van den eigendom van onbebouwde gronden overgaan.

De negari, wij hebben het reeds opgemerkt, is een nauwkeurig bepaald geheel; hare grenzen zijn rivieren en waterscheidende bergruggen. Als wij de weinige vroeger besproken tanah rădjô [1]) buiten rekening laten, dan bestaat het geheele door de Manangkaboërs bewoonde gedeelte van Midden-Sumatra uit een aaneenschakeling van zulke negariën. En daaruit volgt al aanstonds, dat er nergens een stuk grond, tot welke kategorie ook behoorende, wordt aangetroffen, dat res nullius, zonder eigenaar, is. Niet in alle streken echter vinden wij gelijke toestanden. Als regel geldt dat de negari collectief den eigendom bezit van de tot hare jurisdictie behoorende rimbô; ieder ingezetene der negari heeft daarop dezelfde rechten, en het veelhoofdig negari-bestuur is, als zoodanig, aangewezen en verplicht om het gebruik maken van die rechten voor ieder bijzonder geval toe te staan.

Mcermalen werd beweerd, dat die regel, zonder eenige uitzondering, overal doorgaat. Maar wanneer wij bedenken, hoe het zuidelijk gedeelte der Padangsche Bovenlanden en de daaraan grenzende onafhankelijke streken bevolkt werden, dan rijst er twijfel aangaande de juistheid van die bewering. En dat die twijfel gegrond is, zal blijken uit de beschrijving van hetgeen een nauwgezet onderzoek ter plaatse ons heeft geleerd.

Toen in vroegere tijden van de bevolkte hellingen en hoogvlakten van Merapi en Singalang personen zuidwaarts trokken en de grondleggers werden der thans bestaande negariën, vestigden zij zich aan de oevers der rivieren en beken en namen een stuk wildernis in bezit. „Nan mantjantjang mălătiĕ," die gekapt en ontgonnen heeft is de eigenaar, zegt daar de adat, — eigenaar niet alleen van het feitelijk ter bewoning en bebouwing geschikt gemaakt terrein, maar ook van de daaraan grenzende wildernis tot de waterscheiding, goeliïng aijiĕ, toe. Kwamen meerdere personen zich nederzetten, dan werd aan ieder een stuk ter ontginning aangewezen. Dat was dan zijn aandeel, miliĕqnjô, [2]), in overleg met den eersten bewoner, en wanneer langzamerhand een genoegzame bevolking bijeen was en de familiën zich in aantal hadden uitgebreid, dan vormde zich de negari; zij stelde hare grenzen met andere negariën vast en dan werd het mogelijk dat zij een uitgestrektheid rimbô kreeg die niet aan een der boeah paroeï behoorde. Maar overigens vinden wij in het Manangkabosche gedeelte van Midden-Sumatra bezuiden Alahan pandjang de rimbô verdeeld onder sommige van de familiën die de negari samenstellen. Er zijn familiën die geen rimbô bezitten; dat zijn zij die eerst veel later ingezetenen werden, toen de negari reeds was ontstaan. Het communaal bezit, dat wij noordelijker in

[1]) Blz. 185.

[2]) ملك Het woord is Arabisch en beteekent eigendom.

Digitized by Google

de Padangsche Bovenlanden, voor zoover mij bekend, zonder uitzondering aantreffen, laat zich niet anders verklaren, dan door een vestiging en masse.

Waar in het zuidelijker gedeelte de autocratie meer op den voorgrond trad, daar kreeg de Rădjô het recht van uitgifte der rimbô, maar inderdaad was hij tot die uitgifte verplicht; want ieder ingezetene der negari kon, na den Rădjô van zijn voornemen te hebben kennis gegeven, zooveel van de negari-rimbô ontginnen als hij goedvond, onder gehoudenheid echter om de boengô ampiïng, een geschenk bij den oogst, aan den Rădjô aan te bieden.

Wij hebben vroeger gezien hoe in een enkel geval de soekoe in een negari erfgename kan worden van iemands nalatenschap [1]); op die wijze kan dus ook de soekoe collectief eigenares worden van gronden, die men dan tanah soekoe noemt. Slechts uiterst zelden doet dit geval zich voor, des te algemeener daarentegen de verdeeling der rimbô onder de boeah paroeï die de negari samenstellen.

De rimbô die begrensd wordt door de rivieren Si-Bălaboew en Si-Pòta, behoort aan de familie wier hoofd Datoewq-Madjolèlô is. Als bewijs van de handhaving en erkenning van haar eigendomsrecht kan dienen, dat iemand van Padang-Ilalang een gedeelte van die rimbô wenschte te ontginnen, doch zijn voornemen moest laten varen omdat de eigenaar, wien hij daartoe vergunning verzocht, hem die weigerde. De wildernis bij den mond van de Si-Kiah in de Goemanti en de rimbô stroomafwaarts vandaar behoort aan de familie van Rădjô-Soléman te Găsiïng. Deze voorbeelden dienen tot staving van hetgeen ik omtrent de verdeeling van de rimbô opmerkte.

Biloeka en săsòq worden steeds en overal individueel bezeten; maar het is een geheel onjuiste meening, dat er sporen van vroegere ontginning worden gevorderd opdat zij als individueel eigendom erkend worden; met de erkenning van eigendomsrechten hebben die sporen niets te maken, zij zijn alleen noodig om te bepalen tot welke kategorie de grond behoort.

De natuurlijke grenzen die gewoonlijk het grondgebied der negariën omsluiten, rivieren en waterscheidende hoogten, hebben wij reeds vermeld; wij moeten nu nog de grensteekenen bespreken die door de eigenaars zelven geplaatst worden, en die uit den aard der zaak zoo duurzaam mogelijk moeten zijn. In de bosschen plantte men daartoe op de uithoeken de bijna onsterfelijke bamboe batoeëng, en in de vlakte werden steenen van bijzondere grootte of vorm geplaatst, een gebruik dat tanam batoe heet. Deze grensbepaling, die nu, zooals vanzelf spreekt, alleen bij overgang van eigenaar te pas komt, heeft altijd met eenige plechtigheid plaats, in tegenwoordigheid van het negari-bestuur en van de hoofden der gezinnen wier gronden aangrenzend zijn. Onder het branden van koemajèn wordt de steen ge-

[1]) Blz. 249.

Digitized by Google

plaatst, terwijl een der geestelijken een doah uitspreekt; dan wordt er gegeten en ontvangen de hoofden een kleine huldegift. Hij die een grenssteen verplaatst, laadt volgens den Maleier de wraak des hemels op zich, ook al ontkomt hij aan den rechter. „Batoe waté di ăsaq, patjah matô,” als een grenssteen verplaatst wordt, verliest (de dader) het gezicht, zoo gelooft men, en meerdere voorbeelden zijn mij medegedeeld, welke die meening moesten staven [1]).

Wanneer die grenssteenen van ouderen tijd dateeren, dan wordt de plaats eenigermate als geheiligd beschouwd, en groot gewicht hecht men er dan aan om in rechtszaken den door de rechtbank opgelegden eed bij den grenssteen te doen zweren; men steekt daar een staak van boeloew auoewe in den grond en omringt dien met een rand van jonge bladeren. Binnen dien rand zit de persoon neergehurkt, die den eed aflegt. „Kònjô moengkije poenah,” zegt de Maleier, als hij valsch zweert dan wordt zijn geslacht verdelgd.

De grenzen van sawah's zijn voldoende bepaald door de pămătang's of dijkjes. Erven en tuinen zijn begrensd door levende heggen of boomen, en ladang's scheidt men soms door een greppel, maar in den regel door een rij lindjoeang-planten, die geruimen tijd leven en wier lange, donkerroode bladeren reeds uit de verte in 't oog vallen. Hij wien de grond behoort, heeft daarop oelajat [2]), d. i. het recht er over te beschikken. Op de rimbô in het noordelijker deel der Padangsche Bovenlanden heeft dus de negari of het negari-bestuur dat recht, en van alle andere gronden berust daar de oelajat bij de familie die eigenares van den grond is. In het zuidelijk gedeelte der Padangsche Bovenlanden en daarbuiten in de Rantau dibaroew en andere Manangkabosche landen, heeft in sommige streken de Rădjô oelajat op de rimbô, doch voor 't meerendeel komt die ook hier toe aan de familiën onder welke de rimbô verdeeld is. Ontginning kan niet plaats hebben, dan met toestemming van hem die oelajat op den grond heeft, maar is die toestemming verkregen, dan krijgt de ontginner de rechten van eigenaar, met uitzondering echter van het recht tot vervreemding, waartoe steeds de vergunning vereischt wordt van hem die oelajat bezit. Worden die gronden verlaten, dan heeft deze laatste het recht die aan anderen af te staan, behoudens preferentie van den ontginner.

Als algemeene regel geldt, dat negari-gronden niet vervreemd mogen worden, dat wil zeggen, aan andere negariën afgestaan; zelfs mag een familie der negari hare gronden niet aan iemand van een andere negari overdragen. Toch komt het eerste een enkele maal voor; de rimbô bij Alahan-tigô, bijv., werd indertijd door de negari Soengei-Pagoe afgestaan aan Soepajang, ter voldoening van een schuld die op haar rustte wegens een moord op ingezetenen van Soepajang gepleegd.

---

[1]) Vgl. Deuteron. XIX : 14, XXVII : 17 en Spreuk. XXII : 28.

[2]) ولاية.

Digitized by Google

Alle soorten van gronden kunnen door de bezitters worden verkocht, verpand, verhuurd of in bruikleen gegeven aan negari-genooten of ook aan personen uit een andere negari, maar dan onder zekere voorwaarden, die wij straks nader zullen vermelden.

Rimbô die aan de negari behoort, in communaal bezit, kan in 't algemeen niet worden verkocht, maar ieder ingezetene heeft de bevoegdheid tot ontginning en de uitoefening der aan die ontginning verbonden bezitrechten.

Verkoop van gronden heeft in het zuiden der Padangsche Bovenlanden niet dikwijls en daarbuiten nog zeldzamer plaats, omdat de Maleier zich zeer ongaarne voor altijd van zijn onroerend goed ontdoet.

De transactie geschiedt, zooals alle van eenig aanbelang, ten overstaan van de panghoeloe's en van de hoofden der familiën wier gronden aan de verkocht wordende grenzen; men noemt dit akan pămătji katô, d. i. om getuigen te zijn. Behalve den overeengekomen koopprijs ontvangt de verkooper de tjăkô barijs, bestaande in een gantoeëng-gantoeëng, Pl. LXXVIII en LXXIX, een soekè baré, een pinggan (bord), een lăpiëq (mat), een laboe (waterkruik) en een tjawan (kom). De panghoeloe's ontvangen als huldegift van den kooper de soerè tandoewq, d. i. voor iederen taije van den koopprijs vijf koepang; gewoonlijk wordt echter veel minder gegeven. In de negari Lolo zijn sawah's die 1000 soekè pădi opbrengen, voor *f* 150 verkocht; elders daarentegen is de prijs aanzienlijk hooger.

Een vreemdeling, oerang dagang, kan alleen dan kooper zijn, wanneer hij als vast ingezetene in de negari is opgenomen, iets dat ook wel tegelijk met den koop plaats heeft; want mambăli mambaow, koopen en medenemen, is verboden, omdat daardoor de eed der voorouders, soempah săti, waarbij de grenzen der negari zijn vastgesteld, zou worden verbroken. Voor de opneming onder de ingezetenen eener negari is noodig, dat men zich verbonden heeft aan een familie in die negari băindoewq samang[1]), en er dus reeds tijdelijk gevestigd is; voorts dat de panghoeloe's, zoowel van de negari waartoe men vroeger behoorde, als van de nieuwe negari, hunne toestemming verleenen, waarbij hun gezamenlijk een feestmaal aangeboden en de isi adat, een huldegift, betaald wordt. Dan verklaart de indoewq samang, die bijna altijd tot dezelfde soekoe behoort als de oerang dagang, dat hij dezen als familielid erkent en aanneemt, mangakoe kamanăkan, waarmede deze als oerang băgantoeëng, mede-ingezetene der negari, is aangenomen, terwijl zijne rechten en plichten tegenover zijne vroegere negari geheel hebben opgehouden. Uit dit alles volgt reeds van zelf, dat dergelijke overgang slechts zeer zelden kan voorkomen. Tijdelijke vestiging daarentegen is verre van zeldzaam; oerang dagang vindt men overal in grooten getale.

---

[1]) D. i. zoodat het hoofd des gezins voor den inwonende verantwoordelijk is. Indoewq samang beteekent eigenlijk: meester, baas, iemand bij wien men in 't werk of in de leer is.



Digitized by Google

Leenen tot een eenigszins aanzienlijk bedrag zonder zekerheid is nagenoeg onbekend in de Maleische maatschappij; zoo ergens dan geldt hier het „plus cautionis est in re quam in persona!" Wanneer een familie derhalve meer geld noodig heeft dan uit de hăratô pantjarian te vinden is, dan moet, hoe ongaarne ook, onroerend goed uit de poesakô te gelde gemaakt worden, hetgeen algemeen geschiedt door verpanding, manggadei, djoewă gantoeëng, eene transactie die geheel overeenkomt met de fiducia van het oude Romeinsche recht, en ook in het oude Germaansche recht hare wedergade vindt, doch die geheel verschilt van het pandrecht van den Islam. De pandhouder, nan mămagang gadeian, treedt erfelijk in alle gebruiksrechten van den eigenaar, maar is verplicht tot volledige teruggave van den overgedragen grond, zoodra de schuldenaar of zijn erfgenamen het volle bedrag zonder eenige rente hebben terugbetaald, waartoe dezen ten allen tijde gerechtigd zijn. Het pandrecht staat dus gelijk met een verkoop met recht tot wederinkoop voor denzelfden prijs. Maar zeer dikwijls blijft die inlossing zóó lang achterwege, dat het recht van de afstammelingen der eigenaars niet meer te bewijzen is; en daardoor heeft dan de oorspronkelijke verpanding geheel het karakter van verkoop gekregen. Soms, zooals te Loeboewq-Taròq b.v., wordt bij het verpanden de bepaling gemaakt, dat de inlossing binnen een bepaald aantal jaren moet plaats hebben. Geschillen over grondbezit, uit deze soort van verpanding voortvloeiende, zijn lang niet zeldzaam, en meestal placht de eischer te verliezen, omdat hij niet in staat was het bewijs voor zijn beweren te leveren. Daarom wordt tegenwoordig van de transactie dikwijls een schriftelijke overeenkomst, een pactum fiduciae, opgemaakt, dat de rechten van den pandgever beter dan het vroegere getuigenbewijs verzekert. Die getuigen zijn ook hier weder de hoofden van de familiën wier gronden aan de overgedragene grenzen en soms, maar lang niet altijd, het negari-bestuur, dat dan ook van beide partijen een geldelijke belooning krijgt. Te Lolo deelde men mij mede, dat een sawah van 1000 soekè pădi voor *f* 100 verpand werd, terwijl in het Si-Djoendjoeëngsche voor een sawah van 300 soekè *f* 150 tot *f* 350 pandgeld bedongen werd.

Ook het verhuren, manjăsië, van sawah's treft men tegenwoordig aan; deze transactie is, geloof ik, aan de Maleische instellingen oorspronkelijk vreemd, maar werd overgenomen van de Europeanen.

Het in bruikleen afstaan van gronden is almede tot sawah's beperkt; de eigenaar laat die door anderen bewerken en bebouwen, waartoe hij al dan niet met ploegvee behulpzaam is, en geniet daarvoor een gedeelte van den oogst [1]).

---

[1]) Dit komt dus geheel overeen met het mozára'ah-contract van den Islam, op Java, naarmate de eigenaar de helft of een derde van den oogst bedingt, maro of mrateloe geheeten.
P. J. V.

Digitized by Google

De onbebouwde gronden zijn het eigendom van familiën, van soekoe's of van negariën. Aan de negari, de soekoe of de familie komt dan ook het recht toe vergunning te verleenen tot het inzamelen van de natuurlijke producten, die boven of onder den grond gevonden worden; want de eigendom strekt zich uit tot den hemel en tot het binnenste der aarde. De negari of de soekoe mag aan geen harer leden het inzamelen van die producten weigeren, zoodat het vragen van vergunning, hoewel voorgeschreven, niet meer dan een formaliteit is, die met het recht tot inzamelen niets gemeen heeft. De familie daarentegen heeft wel het recht van weigeren, en niemand mag op hare gronden boschproducten inzamelen of delfstoffen graven zonder hare toestemming.

Daar waar rădjô's worden aangetroffen, bestaat de gewoonte aan hen een zeker gedeelte van het verzamelde als huldegift te betalen, althans wanneer de inzameling plaats heeft met het doel om de producten te verkoopen, en dus niet voor eigen gebruik. Elders ontvangen veelal de negari-hoofden een dergelijk geschenk. Personen tot een andere negari behoorende betalen voor de vergunning om boschproducten in te zamelen altijd een zekere belasting, die boengô kajoe, boengô tanah of boengô ampiïng heet, en plaatselijk zeer verschilt.

Goud- en kwikmijnen worden individueel bezeten en hare grenzen zijn nauwkeurig afgebakend. Meestal ontginnen de eigenaars zelven de mijnen; van dezen regel is mij noch in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, noch in Limoen eenige afwijking bekend. Bij het behandelen der nijverheid zullen wij op dit onderwerp nog terugkomen; hier wensch ik mij te bepalen tot de eigenlijke boschproducten: hout, honig en was, ròtan, dăma en getah.

De rijkdom der bosschen van Midden-Sumatra aan deugdzame houtsoorten kan eenigermate blijken uit de in het vierde deel, dertiende afdeeling, B., van dit werk opgenomen lijst der monsters die gedurende de Expeditie bijeengebracht werden. Na hetgeen ik daar en in een vorig hoofdstuk van dit deel omtrent den aankap van hout heb gezegd, kan ik hier met een enkele opmerking volstaan.

Behalve wanneer door het Gouvernement houtlevering voor het bouwen van bruggen, pakhuizen of andere gebouwen gewenscht wordt, verzamelt de Maleier geen ander hout dan wat hij behoeft voor zijn woning. De boomen die men heeft uitgezocht, worden door inkapping van een merk voorzien, hetgeen voldoende is voor andere houtzoekers om het recht te eerbiedigen van hem die deze merken aanbracht.

Over het inzamelen van honig en was moet ik iets uitvoeriger zijn. De Maleier kent de bijenteelt niet; maar al heeft hij geen korven, toch weet hij vrij nauwkeurig waar de bijen, lăbah rajô, hare nesten, sarang lăbah, bouwen; want zij kiezen daarvoor bijna uitsluitend hooge boomen in de wildernis, wier takken nagenoeg horizontaal staan en die een fijnen, gladden bast hebben, zoodat er zelden of nooit parasietische planten op voorkomen. De boomsoorten waaraan de

Digitized by Google

bijennesten hangen, dragen den algemeenen naam van si-alang en worden slechts tot een beperkt getal in de wildernis aangetroffen; zij zijn altijd individueel eigendom, zelfs als zij op negari-grond gevonden worden, en het is de gewoonte, dat wanneer iemand een stuk wildernis aan een ander ter ontginning afstaat, de daarop staande bijenboomen van dien afstand zijn uitgesloten. Evenals alle eigendom kan men ook een si-alang verkoopen; maar verpand worden deze boomen, voor zoover mij bekend is, nimmer. In een enkelen boom ziet men soms wel dertig à veertig nesten aan de verschillende takken hangen, waarvan de laagste gewoonlijk dertig tot vijftig meters van den grond verwijderd is. Die nesten zijn meer dan een meter breed, ruim een halven meter hoog en ongeveer drie centimeters dik[1]); hun vorm en de wijze waarop zij aan de takken hangen, is op Pl. LXXXVII afgebeeld.

Het zamelen van honig en was is het werk van bepaalde personen, die toekang lĕbah of djoeragan toewô heeten, en die een gedeelte van het geoogste product aan de eigenaars der boomen uitkeeren.

De vergunning tot exploitatie wordt gewoonlijk gegeven ten overstaan van het negari-hoofd of van den panghoeloe der soekoe waartoe de eigenaar behoort. Zoo althans geschiedt binnen het Gouvernements grondgebied; daarbuiten treden meestal de poetjoewq en de panghoeloe kampoeëng als getuigen op. Doch wie hij ook zij, hij ontvangt daarvoor van den eigenaar een geschenk in honig en was.

December, Januari en Februari zijn de maanden waarin het garen van was en honig plaats heeft. De toekang lĕbah is daarbij in den regel door twee of drie makkers vergezeld en niet ongewoon is het, dat de eigenaar medegaat. In dat geval is diens aandeel één pikol was, lilin, van de drie; ook de toekang lĕbah krijgt één pikol en het derde wordt tusschen de helpers verdeeld. Van den gevonden honig, manisan lĕbah, ontvangt ieder een gelijke hoeveelheid. Wanneer de eigenaar geen deel neemt aan den arbeid, dan ontvangt hij slechts een half pikol van de drie. Elders wijst de adat den eigenaar de helft van de opbrengst toe, en aan de hoofden binnen wier jurisdictie de si-alang gevonden wordt, een geringe retributie.

De werktuigen die de toekang lĕbah noodig heeft, zijn op Pl. LXXXVIII afgebeeld. Zij bestaan uit een zwaren houten hamer, gandin of gĕgandin genoemd, en een aantal puntige pennen, lantaq, uit bamboe batoeëng gesneden. Twee daarvan zijn dikker dan de overige en heeten, de eene lantaq toewô, de andere lantaq nan di oelaq[2]) nan toewô. Verder behooren tot dat gereedschap de

---

[1]) Een nest dat op ons verzoek in zijn geheel van den tak werd gestoken, was 1.14 M. breed, 0.66 M. hoog en 0.028 M. dik.

[2]) Di oelaq is beneden; toch wordt deze pen boven de lantaq toewô geslagen.

Digitized by Google

namoe, soeloew toenan of toenam, een fakkel van si-djangkang-bast, — de pisau dahan of si-doeangsô, een schopje van patei-bilalang-hout, — de toemalang of toembalang, een kegelvormige mand uit boomschors en ròtan vervaardigd, — en eindelijk de tali toemalang, een meer dan veertig meters lang ròtan-touw. Alleen de lantaq's moeten voor iederen boom opnieuw worden gemaakt; de andere werktuigen kunnen herhaaldelijk gebruikt worden.

Niet voor zeven uren 's avonds vangen de was- en honigjagers hun strooptocht aan; het moet volslagen duister zijn, opdat de bijen, die des nachts allen op het nest zijn vereenigd, de jagers niet bemerken; want deden ze dat, dan zouden ze haar nest verdedigen en zulk een verdediging is voor den aanrander niet zonder gevaar. Een Maleier verzekerde mij eens, dat hij een zwerm bijen een hert had zien aanvallen en in weinig tijds afmaken. De toekang lĕbah nu bezit de alémoe van het juiste oogenblik te kunnen kiezen waarop men den arbeid moet aanvangen. Toch blijft die altijd gevaarlijk, maar om een reden waaraan de bijen vreemd zijn; men zegt namelijk dat de tijgers zich gaarne in de nabijheid van bijenboomen ophouden, daar zij azen op den honig die een enkele maal door 't afbreken van een tak of de onhandigheid van een honigbeer, biroeang, naar beneden valt.

Rondom den si-alang worden gras, onkruid en struiken verwijderd en de kleine in de nabijheid groeiende boomen jaarlijks omgekapt. Een der metgezellen van den toekang lĕbah is bezig ròtan te schillen om den bast, tot fijne reepen gesneden, als bindtouw te gebruiken; de andere brengt lianen of dunne, lange stokken bijeen; en als men daarmede gereed is, begint de toekang lĕbah de lantaq's door forsche hamerslagen in den boom te drijven. De lantaq toewô, de onderste pen, krijgt slechts $2^1/_2$ slag, de volgende $6^1/_2$ slag; voor de overigen is het aantal slagen niet vastgesteld. Al die bamboe-pennen vormen zoovele treden van eene ladder, waarlangs de toekang naar boven klimt, terwijl hij telkens de volgende trede recht boven de voorgaande in den boom drijft; soms echter loopt de ladder spiraalvormig om den boom, maar altijd zijn de treden vrij ver van elkander, een halven meter ongeveer. Om de ladder steviger te maken, en te voorkomen, dat het breken of losschieten van een enkele lantaq den klimmer naar beneden zou doen storten, worden de pennen verbonden door de even genoemde lianen, die met de reepen van ròtanbast worden vastgebonden. Zij vormen op die wijze den éénen stijl, lijé[1]), van de ladder, terwijl de stam zelf de plaats van den anderen stijl vervult; iedere volgende liaan rust met een inkeping op een der lantaq's, en de ladder reikt tot boven in den boom waar de nesten aan de takken hangen.

Als de ladder gereed is, wordt bij de lantaq toewô een olielampje, poelitô, ontstoken, en de toekang zet zich nu bij zijn makkers neder, om te overleggen of het

---

[1]) In Rawas loesir.

Digitized by Google

oogenblik voor den arbeid gunstig is. Hij prevelt daarbij een formulier, waarvan de inhoud mij niet bekend is; dengan alémoenjô weet hij zich zelf de gestelde vraag te beantwoorden, en die alémoe leert hij alleen zijn anaq samang, zijn leerling in het vak, die daarvoor van tijd tot tijd kleine geschenken aan zijn meester vereert.

Indien het overleg den tijd als goed gekozen aanwijst, dan wapent de toekang zich met de brandende fakkel en de doeangsô en gaat op de lantaq toewô staan, waar hij op eigenaardig slepende wijs een liedje zingt, dat tambai toewô heet[1]). Vervolgens klimt hij tot halverwegen de ladder en heft daar een tweede liedje aan, en als hij daarna de dahan djoeambang, den eersten tak waaraan nesten hangen, bereikt heeft, klinkt op nieuw zijn gezang in den stillen nacht. De toekang loopt nu over dezen tak en bij het eerste nest aangekomen, zwaait hij zijn brandende fakkel daarlangs, onder 't zingen van een vers dat de bijen moet overhalen met de nedervallende vonken naar beneden te vliegen. Zijn lied en het slaan met de fakkel houden aan totdat alle bijen van het nest verdreven zijn, dat hij daarna door een enkelen slag met de doeangsô afstoot. Zoo gaat de toekang voort, onder aanhoudend gezang, de takken van de daaraan hangende nesten te berooven. Als hij een nest vindt dat honig bevat, dan heft hij een lied aan dat voor een zijner makkers het sein is om de toemalang naar boven te brengen; de bak wordt over den tak onder het nest gehangen, terwijl het lange rôtan-touw, dat aan de toemalang bevestigd is, door een ander beneden wordt vastgehouden. Nadat het nest met den honig door een stoot met de doeangsô in den bak gevallen is, viert men het koord; de honig wordt in bamboe-kokers overgegoten, en als alle nesten zijn afgestooten, dan zingt de toekang zijn afscheidslied, dat ongeveer dus kan vertaald worden:

Wij komen niet in het bosch terug,
In de rimboe op den heuvelrug;
Hier komen we niet weer, — tenzij
Misschien in een volgend jaargetij.

Met de punt van den prauwboom stak de man
Naar de ruige vrucht van de ramboetan;
O prauw van den Sultan, breng ons weer
Naar huis; Palèmbang bestaat niet meer[2]).

[1]) Dit en de volgende liedjes zijn medegedeeld in het tweede gedeelte van dit Deel, Vijfde Hoofdstuk, n°. VIII. Die liedjes zijn toespelingen om de bijen te bekoren en hare aandacht af te leiden, zoodat de toekang zijn werk ongehinderd kan verrichten. De zin van de meeste dezer liedjes is zeer onduidelijk.

[2]) In dit beeldsprakig liedje beduidt de prauwboom het schopje waarmede het nest wordt afgestooten en de ruige ramboetan-vrucht het nest zelf. Dan wordt tot een ander beeld overgegaan; de geheele vangst wordt met een krijgstocht tegen Palèmbang vergeleken. Nu al de nesten binnen zijn, bestaat Palèmbang niet meer, en kan de oorlogsprauw van den Sultan (het gezelschap der waszoekers) huiswaarts keeren.

Digitized by Google

Hierna daalt hij af van de ladder, blijft op de lantaq toewô staan en zingt daar nog een couplet, waarmede hij den bijenboom in de zorgen der boschgeesten aanbeveelt. De op den grond verspreid liggende nesten worden nu bijeen gebracht op de plaats waar in het bosch overnacht wordt, en den volgenden dag, in zakken gebonden, mede naar huis genomen om er de was uit te bereiden. Daartoe kookt men de nesten [1]), nadat de zuivere was er afgenomen is, in een groote ijzeren pan met water, dat met een zeef wordt afgeschept om het vuil te verwijderen; door toevoeging van koud water verhardt de was, die tot ballen of cilinders gekneed en daarna voor het bepalen van ieders aandeel gewogen wordt. Niet zelden voegt men pisang en andere vreemde stoffen er bij, om de hoeveelheid te vermeerderen. De was komt in lange cilindervormige staven in den handel, de honig daarentegen dient slechts voor eigen comsumptie, vooral als geneesmiddel. Hij is even zoet, dunner en geuriger dan die van de tamme bijen in Europa.

Het inzamelen van ròtan, dăma en getah is in de laatste jaren zeer achteruitgegaan: in de streken die binnen het Gouvernements grondgebied gelegen zijn, is dit voor een deel te wijten aan de heeren- en cultuurdiensten; maar algemeene oorzaken zijn de geringere prijs die op de hoofdplaatsen voor het product betaald wordt, en, wat getah betreft, het sterk verminderen van de in de bosschen aanwezige hoeveelheid. Dit laatste nu is een gevolg van de roekelooze wijze waarop de inzameling plaats heeft; het is te betreuren, dat niemand zich om het aankweeken van de boomen die de goede gom- en harssoorten leveren, en de beste wijze van ze te behandelen bekreunt. Zou het niet meer nut hebben den Maleier te leeren hoe hij het meeste voordeel zou kunnen trekken van alles wat zijn vruchtbaar land oplevert, dan de jeugd wat aardrijkskunde in te pompen en 't Wien Neerlandsch bloed in 't Maleisch te leeren zingen?

Voor het zoeken van de bovengenoemde boschproducten, waartoe vergunning gevraagd moet worden aan hem die het recht van oelajat heeft, welke daarvoor in den regel een geringe retributie ontvangt, gaan gewoonlijk twee of meer mannen naar de wildernis, werwaarts ze een voorraad van rijst, zout en fijn gewreven spaansche peper, voldoende voor een week of drie, medevoeren.

Het inzamelen van ròtan is een vrij zware arbeid en levert alleen voldoende winst in die streken, waar de handròtan of ook de beste soort van bindròtan, de ròtan sago, overvloedig voorkomt. Een bos ròtan sago van 100 stuks heeft een waarde van *f* 1.50, terwijl een gelijke hoeveelheid ròtan balam of andere soorten slechts veertig of vijftig centen geldt. De handròtan is in de hoogere streken slecht vertegenwoordigd; de eenige mij bekende soort aldaar is de donkerbruine mamboe of si-mam-

---

[1]) In Rawas moemt men de nesten toekal, welk woord ook gesponnen garen beteekent, en de cellen idang.

Digitized by Google

boe; men houdt er zich dan ook gewoonlijk alleen met het inzamelen van bindròtan bezig. De ròtan wordt op bepaalde lengte, meestal vijf en een halven meter, afgekapt, van de bladerige bast, kălonsong, ontdaan, en om de doorns te verwijderen tusschen twee dicht bijeen geplaatste palen doorgetrokken, di salèkan ka kajoe. Op een bank van ruwe takken, die men op een open plekje, dus gewoonlijk aan den oever van een beek, opslaat, wordt de ròtan te drogen gelegd, later dubbel gevouwen en tot bossen gebonden en zoo in den handel gebracht.

De ròtan-soorten door mij gedurende de Expeditie verzameld, zijn opgesomd in het vierde deel van dit werk, dertiende afdeeling, B. Als uitersten vermeld ik hier alleen de manau, die tot de dikte van een arm voorkomt, en de ròtan kètè, ròtan emboen en ròtan mantji, waarvan de doorsnede niet veel meer dan anderhalven millimeter bedraagt.

Wij zullen thans nagaan op welke wijze het vergaren van getah plaats heeft. De werktuigen die daarvoor medegenomen worden, zijn: kapmessen, ladiïng, — een gebogen schraapmes met houten handvat, kèdoeëng, — een ijzeren lepel, gèndoeëng, — eenige groote ijzeren pannen, koeali of kantjah, — en een paar bijlen, kapaq, gadobang of bălijoeëng.

Waar daartoe gelegenheid bestaat beklimt men een hoogte, om te zien waar zich balam-boomen[1]) bevinden. Deze toch leveren de meest gezochte getah, die echter in de laatste jaren zeer in prijs is gedaald. Terwijl tien jaar geleden te Solòq *f* 70 à *f* 80 voor het pikol werd betaald, kan men voor die hoeveelheid nu slechts *f* 30 bedingen. Een tamelijk groote boom levert ongeveer zes soekè, waarvan er twee-en-dertig op een pikol gaan.

Wanneer men één of meer boomen gevonden heeft, waaruit, als in den bast eenige insnijdingen worden gekapt, een voldoende hoeveelheid vocht loopt, mănăkiëq, dan bouwt men in de nabijheid een hutje voor nachtverblijf, brengt, wanneer geen beekje vlak in de buurt is, een goeden voorraad water in bamboe-kokers daarheen, en maakt een stookplaats gereed, waar gekookt en de getah bereid kan worden. Terwijl eenige personen zich hiermede bezig houden, hebben anderen het struikgewas en de kleinere boomen rondom den balam-boom weggeruimd en daartegen een stellage gebouwd, toekè (toengkè?), ter hoogte van ongeveer anderhalven meter, om daarop te staan bij het vellen van den boom. Men heeft dan het voordeel dat de boom daar minder dik en het hout minder hard is, dan dicht bij den grond.

Alvorens tot het omkappen van den boom over te gaan, wordt een klein zoenoffer aan de boschgeesten gebracht, op de wijze zoals wij bij de beschrijving van het houthalen voor den huisbouw hebben leeren kennen. Zoodra de boom is om-

---

1) Zie Deel IV, Dertiende afdeeling, B. n°. 16 en volgende.

Digitized by Google

gehakt, worden de hinderlijke takken afgeslagen en daarna ringen in den bast gesneden, di kaboeëng, op een halven meter onderlingen afstand. Langzaam komt nu uit die insnijdingen de getah te voorschijn, die aan de lucht dadelijk verhardt. Na een halven dag ongeveer is de boom leeggeloopen; de getah wordt met de kèdoeëng of gèndoeëng afgeschraapt, en alles wat op den grond gevallen is, in mandjes van boomschors, liméh, Pl. LXXXIX fig. 6, bijeengezocht. Dan brengt men den geheelen oogst naar de hut, waar de groote ijzeren pan met water te vuur staat. Daarin wordt de getah gekookt en, als ze zacht geworden is, er uitgeschept, om op een plank van een halven meter breedte bij één meter lengte te worden uitgespreid. Met de voeten wordt nu de getah gekneed en dan opgevouwen tot pakken van 0.225 M. lengte, 0.13 M. breedte en 0.085 M. dikte en ter zwaarte van ± 1.6 kilo. Op deze wijze worden alle boomen achtereenvolgens behandeld, totdat men een genoegzame hoeveelheid getah verzameld heeft, of wel totdat de leeftocht is opgeteerd. Niet alle getah-soorten verharden aan de lucht als de getah balam; de meeste vormen een taaie kleverige massa en worden hoofdzakelijk gebruikt om vogels te vangen, waartoe men de gom op een klappernerf strijkt, zooals bij ons de lijmstangen gemaakt worden. De met getah bestreken nerven worden op boomtakken gelegd, of vastgebonden aan pimpiïng- of timbarau-stengels. Een voor dit doel geschikte getah wordt o. a. geleverd door den poenagô-boom [1]), in wiens bast men met het kapmes insnijdingen maakt, waaruit de getah druipt, die in bamboe-kokers wordt opgevangen. Een tjoepaq van deze getah koopt men voor vijf- of zes-en-twintig centen. Ook deze getah-soorten worden in water gekookt en daarna in bamboe-kokers bewaard.

Behalve de reeds genoemde vermeld ik nog de getah taròq, de getah ăka lamboe, de getah ăka ngari of kadjei, de beide laatsten uit lianen gewonnen, en eindelijk de getah laboeéh. Van al deze soorten werden monsters [2]) door mij verzameld. In de reeds meermalen geciteerde Houtlijst komen de namen voor van onderscheidene boomen, wier bast of wortels getah of dăma bevatten.

Bij het winnen van harsen, dăma, gaat men op verschillende wijzen te werk. Slechts voor enkele soorten wordt de boom omgekapt, maar de meeste boomen leveren de hars op natuurlijke wijze; de dăma druipt uit den stam, verhardt aan de lucht, en zoo ontstaan de groote stukken aan den voet van den boom of in holten tusschen de takken, vaak op aanmerkelijke hoogte te vinden. Die dăma is

[1]) Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 266.

[2]) Deze monsters, gelijk die van alle houtsoorten en alle voor handel of nijverheid geschikte plantaardige en dierlijke producten, door de Expeditie verzameld, heeft het Aardrijkskundig Genootschap aangeboden aan het Koloniaal Museum der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem, uit erkentelijkheid voor den steun dien het van deze maatschappij heeft mogen ondervinden.



Digitized by Google

van zeer verschillende qualiteit; alleen de beste soorten worden als zoodanig in den handel gebracht en de minder goede voor eigen gebruik gewonnen, om er olie uit te bereiden of kaarsen van te maken, die ook op de markten verkocht worden. Ik zal omtrent eenige dier harsen, die meerendeels in onze verzameling vertegenwoordigd zijn, nog het een en ander mededeelen.

Koemajan of benzoë is een kostbare harssoort, waaruit een geurige olie bereid wordt, en die de Maleiers gebruiken om bij alle plechtige gelegenheden te branden. In de hoogere streken van Midden-Sumatra wordt zij veel minder gevonden dan in de uitgestrekte wouden die de alluviale gronden aan de oostkust bedekken. Meerdere boomsoorten leveren de koemajan, zooals de tălanan en de bintoengan[1]), wiens fraai gevlamd hout tevens gebruikt wordt voor het maken van scheeden voor verschillende wapenen. De hars van dezen boom dient meer uitsluitend om er de olie uit te bereiden, die koemajan moembô heet. Een andere boom die koemajan levert, is de mandoeëng, die geen bijzonderen omvang heeft en wiens achtkante vruchten, ter grootte van een gewone okkernoot, groen van kleur zijn. Eerst wanneer de boom een hoogte van zeven of acht meter bereikt heeft, is hij geschikt om afgetapt te worden. De hars uit het benedenste gedeelte van den stam is de minst deugdzame en zwartbruin gekleurd; van 't middengedeelte is de koemajan geelachtig, en de beste soort, de witte, wordt gewonnen uit het hoogste gedeelte van den boom, die niet langer dan tien achtereenvolgende jaren een oogst oplevert.

Dăma kadondoeëng vindt men in groote stukken aan den stam van den kadondoeëng-boom[2]), een der reuzen van het woud, waarvan de vruchten, die een driehoekige pit hebben met zeer scherpe randen, een door de herten gezocht voedsel zijn. Met een aangepunten stok wordt de hars afgestooten. Zij is van mindere hoedanigheid, zoodat een gewicht van 25 kilo niet meer dan drie gulden waarde heeft. Deze hars wordt zelden in den handel gebracht, maar meerendeels voor het maken van dăma-kaarsen gebruikt.

Betere harssoorten worden gewonnen van onderscheidene si-rantië-boomen[3]), die zich kenmerken door rijken bladerdos; de dăma bevindt zich aan den stam en aan

---

[1]) Bischoffia Javanica Bl. Het blijkt hier dat de ware benzoë-boom, Styrax benzoin Dryandr., niet de eenige is die koemajan oplevert. De Tălanan is vermeld, maar niet bepaald, in de Lijst der Houtsoorten, n°. 341. P. J. V.

[2]) Evia acida Bl. en Evia amara Comm. Ook Odina gummifera Bl. heet in 't Maleisch kadondoeng, maar 't is mij niet zeker of deze boom op Sumatra voorkomt. Zie overigens de Lijst der Houtsoorten, n°. 102 en 103. P. J. V.

[3]) Volgens Cordes, Herinneringen aan Sumatra's Westkust (in Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid, 3de reeks, D. XV en XVI) is seranti of soeranti hetzelfde als meranti. »Den naam meranti," zegt hij, »ook seranti of soeranti, dragen onderscheiden boomsoorten, die zich kenmerken door het uitvloeien van hars of damar uit den stam, waarbij ook tevens in de gesteldheid van het hout zich groote overeenstemming voordoet. Zij behooren

Digitized by Google

alle takken, en wordt reeds gedeeltelijk door den wind afgeschud en in groote stukken aan den voet der boomen gevonden. Evenals bij het inzamelen van bijenwas, wordt bij het winnen van deze en andere harssoorten een ladder van bamboe-pennen in den boom geslagen, om daartegen op te klimmen tot de hoogste takken, waarvan de hars met een mes wordt afgeschraapt. De si-rantiĕ koeniïng levert een geelachtige, de si-rantiĕ oedang een roode, de si-rantiĕ limau manijs en si-rantiĕ năsi een meer witte hars op.

Zeer goede dăma is die van de baniô-, van de meranti-[1]) en timbaloenboomen, alsmede de dăma rangau en rasaq[2]), maar van mindere qualiteit is de hars die de reusachtige mandirawan-boom[3]) oplevert. In het eerste hoofdstuk heb ik de ambalau besproken[4]), een harssoort die volgens de Maleiers een product is van mieren. Zoo zeggen zij ook dat de glanzige, doorschijnende dăma sarang het nest is van een soort van bijen, die geen honig vergaren.

Nog een groot aantal andere harssoorten worden in de Manangkabosche landen van Midden-Sumatra gevonden; ik zal hier nog slechts ééne soort noemen, het kostbare, maar zeer schaarsche drakenbloed, djăranang. Deze hars bevindt zich om de vruchten van een ròtan-palm, de ròtan djăranang[5]); de vruchten worden in een koker geschud totdat de roode stof loslaat, die op een scherf boven vuur wordt verhit en daarna tot kleine koekjes gekneed.

Nog andere producten levert de wildernis op, die den Maleier nuttig zijn: in de eerste plaats de koeli manijs of kassia, de zoetsmakende, geurige schors van Cinnamomum cassia[6]), een sierlijken boom van twintig tot dertig meters hoogte, die ook op ladang's wordt aangeplant. De bladeren aan de oudere, horizontaal uitstaande takken zijn glanzend donkergroen, terwijl die van de jongere twijgen in verschillende tinten van karmozijn-rood gekleurd zijn. Alleen van volwassen boomen wordt kassia gewonnen, en wel door den boom te vellen en te schillen; de schors van jonge takjes wordt niet gebruikt, omdat die, naar 't zeggen van de Maleiers, spoedig haren geur verliest. In de hoogere bergstreken levert de boom een veel beter product dan in de lagere vlakten.

Van de gewassen in de rimbô die de grondstof leveren waaruit oliën bereid

---

meest allen tot de familie der Dipterocarpeeën en wel tot de geslachten Hopea en Shorea." Men zou kunnen meenen dat si-rantiĕ slechts een andere vorm is voor seranti, maar hoe dit zij, mij schijnt het zeker, dat de Maleier wel degelijk den si-rantiĕ van den meranti onderscheidt en beide weder in soorten verdeelt.

[1]) Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 32 vv., 213 vv. [2]) Lijst der Houtsoorten, n°. 276.
[3]) Lijst der Houtsoorten, n°. 171. [4]) Blz. 31. [5]) Daemonorops draco Mart.
[6]) Over de vragen of de kassia eene verscheidenheid van Cinnamomum Zeylanicum Breyn. dan wel eene eigene soort is, en of de kassia niet ook nog van andere verwante soorten of verscheidenheden wordt verkregen, zie Miquel, Flora van Ned. Ind., 1e bijv., Sumatra, blz. 143.

Digitized by Google

worden, vermeld ik hier als de voornaamste: de simauoeng, ook kĕpajang en kĕpèntjoeëng genoemd; de kădam of biloengkiïng; de pălădjau; de laboewai; de pangatasan; de tapoejs; de rikië; de lagan; — en van die welke, hoewel in 't wild, meer in en om de dorpen groeien, de kajoe boeah karé of boeah tondéh en de kaliki alang. De gewassen die aangeplant worden met het doel om uit vrucht of wortels olie te maken, zal ik straks bespreken, en bij het behandelen der nijverheid zal de bereidingswijze ter sprake komen.

De simauoeng [1]) is een groote woudboom, met ronde bladeren, tweemaal grooter dan een lindeblad; de bloesem, die aan het uiteinde der takjes voorkomt, is fraai wit en vormt langwerpig ronde, groen gekleurde vruchten, die zoo groot zijn als een kinderhoofd. Het witte vruchtvleesch heeft bedwelmende kracht en is voor kippen een snelwerkend, doodelijk vergif. Iedere vrucht bevat van vier tot twintig ietwat kegelvormige pitten, die een harde schaal en twee kernen hebben, uit welke laatste de olie bereid wordt. Men verzamelt de afgevallen rijpe vruchten of laat ze door een daartoe afgerichten klapperaap plukken.

In de tweede plaats noemde ik de kădam of biloengkiïng [2]). Dit is een liaan van aanzienlijke lengte, die rijk bloeit en vele vruchten draagt; de bloesem is wit en de rijpe vrucht, die in grootte en vorm op een kalebas gelijkt, is fraai geel gekleurd. Iedere vrucht bevat zeven of acht pitten, die in vorm op een paardenboon gelijken, doch driemaal grooter zijn en harder dan een perzikpit. Ook hier is de witte kern der pit de grondstof waaruit men de olie bereidt.

De pălădjau-boom [3]), die uitmunt door bijzondere hoogte en omvang, heeft een gladden grijzen bast en fijn loof. In het hart, ampoeloewe, van den boom komt de olie voor, die men verkrijgt door diepe overlangsche insnijdingen, terwijl men de uitdruipende olie in kleine bamboe-kokers opvangt. Dikwijls worden de insnijdingen te vergeefs gemaakt, daar vele boomen geen olie bevatten. Een soekè per boom is een goede oogst, die een waarde heeft van ongeveer vier gulden.

Minder kostbaar, maar ook gemakkelijker te verkrijgen is de olie van den laboewai-boom [4]), wiens aan trossen groeiende bloemen tot grijze peulvruchten rijpen van een halven meter lengte en zes à zeven centimeters breedte. Deze peulen bevatten tot vijftig zwarte boontjes, die een witte kern hebben, rijk aan olie.

De pangatasan-boom heeft witte bloesems en aan trossen groeiende vruchten, met blauwgekleurde kern ter grootte van een muskaatnoot.

Even groot zijn de gele vruchten der tapoejs-boomen, waarvan de bloesem eerst rood en daarna wit is; de vruchten groeien aan trossen van vier of vijf stuks en de in hare pitten besloten witte kern is het oliehoudend bestanddeel.

---

[1]) Pangium edule Rnw. Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 319.
[2]) Trichosanthes kadam Miq. [3]) Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 256.
[4]) Waarschijnlijk dezelfde als de meleboewai, Lijst der Houtsoorten, n°. 210.

Evenals de stam van den pălădjan-boom bevatten ook die van de rikiĕ- en lagan-boomen oliën, die men verkrijgt door den boom om te kappen, ongeveer anderhalven meter boven den grond. Uit het omgehouwen gedeelte druipt de olie, die in bamboe-geledingen opgevangen wordt. De olie van den eersten boom is geel, die van den lagan-boom is roodachtig [1]) en wordt bij het bereiden van spijzen gebruikt, doch slechts in geval van nood, want zij heeft een ransigen smaak. Beide oliën dienen tot verlichting en worden ook als geneesmiddel aangewend, de eerste tegen jicht, de tweede tegen ongesteldheden in de ingewanden.

Ten slotte noemde ik de kajoe boeah karé of boeah tondéh en de kaliki alang. Beide groeien in 't wild in den omtrek der dorpen. De eerste is de bekende Aleurites moluccana, die hare Maleische namen dankt aan de hardheid der vruchten en aan het spel maijen bătondéh of bătandéh, dat de jongens er mede spelen. De kaliki alang [2]) is een eenjarig gewas, waarvan de Maleier twee soorten kent; de bladeren en vruchten van de eene zijn rood, die van de andere groen en zwart. Van beide groeien de vruchten, die in grootte met de ramboetan overeenkomen en evenals deze met haren bedekt zijn, in trossen van tien tot twaalf stuks; zij bevatten ieder drie pitjes, waaruit de olie gewonnen wordt.

Van in het wild groeiende boomen die verfstoffen opleveren, is mij alleen de poenggei [3]) bekend; de bast daarvan wordt in water geweekt, dat men dan gebruikt om katoen zwart te verven.

Vele wilde gewassen bevatten voorzeker goede vezelstoffen, maar slechts enkele worden door den Maleier gebruikt. Ik noem daarvan de volgende:

De taròq [4]), waarvan zich de vezelstof aan de binnenzijde van den bast bevindt; alleen jonge boomen leveren een goed product, van de oudere zijn de vezels grof en broos.

De landiĕ, een heester die niet hooger dan anderhalven meter wordt.

De săoetan of bălatô, een liaan die in geledingen groeit van een halven meter lengte.

De langô-langô, een heester die veel op biloeka-gronden wordt aangetroffen.

Eindelijk de tjoebadaq oetan [5]), een groote woudboom, die veelvuldig voorkomt in de wildernissen, zoowel op de berghellingen als in de vlakten.

Alvorens van de boschproducten af te stappen, wil ik met een enkel woord

---

[1]) Volgens Filet is deze boom Canarium eupteron Miq.—Miquel, Flora v. N. I., 1e bijv., blz. 90, zegt, dat de oorsprong van de lagan-olie hem niet duidelijk is, maar teekent blz. 206 zelf aan, dat bovengenoemde boom in 't Maleisch lagan heet, terwijl hij daarbij aan de lagan-olie herinnert.

[2]) Een soort van Ricinus.

[3]) Zie Lijst der Houtsoorten, no. 268.

[4]) Lijst der Houtsoorten, no. 350.

[5]) Artocarpus spec.

Digitized by Google

nog eenige andere planten vermelden, die den inzamelaars voor hunne eigene huishouding uit het een of ander oogpunt nuttig zijn. De bladeren die tot dakbedekking dienen, kunnen wij met stilzwijgen voorbijgaan, omdat zij in het vijfde hoofdstuk reeds allen besproken zijn. Voor het bouwen der hutten worden jonge rechtstammige boompjes geveld, of bamboe-stengels, waar deze aanwezig zijn, en als bindmiddel dienen ròtan's en lianen, die overal voldoende voorhanden zijn.

Van de eetbare plantvoortbrengselen zijn de voornaamste: de raboeëng batoeëng, de uitspruitsels van een bamboesoort, die gekookt een smakelijke groente opleveren, evenals de kool uit de bajé [1]), een palm wiens stam met breede scherpe stekels bezet is. Uit de verte gezien heeft de bajé veel overeenkomst met den iboepalm, die echter geen stekels heeft en waarvan de kool niet eetbaar is. De stam van beide palmen levert een uitstekend materiaal voor vloerlatten.

Als bord doen de groote bladeren van de koembaja dienst, een moerasplant, die niet schaarsch is; ook gebruikt men daarvoor het blad van de wilde pisang, wier bloemklos eveneens als groente gekookt wordt.

Voor hetzelfde doel dienen ook de bloemklossen van de bĕloengkiïng en van de kintjoeëng of samboeëng, een op poea gelijkend gewas, waarvan de vrucht in uiterlijk aan de ananas doet denken.

Ter bereiding van de sambĕ-sambĕ worden in de wildernis de gewone limausoorten vervangen door de zure vruchten van de langgitan of gitan, die oranjegeel zijn, maar in vorm niet van de manggistan verschillen.

Een slingerplant, de soelĕsi djambi, heeft bladeren die, op kokend water getrokken, een drank geven welke de kòpi dauoen vervangt.

Van de eetbare vruchten zijn de beste: de ròtan-vruchten, de salaq [2]), de tjoebadaq rimbô en de djamboe poerawé [3]), welke laatste echter niet in de rimbô, maar alleen op de grens daarvan, in biloeka moedô, wordt aangetroffen.

De vruchten van een poea-soort, de boeah tjikĕloe, die peervormig zijn, van de grootte eener pruim, maar geschubd als de salaq en roodgeel gekleurd, bevatten in drie hokken, door dunne vliezen gescheiden, kleine zwarte pitjes, met weinig vruchtmoes, dat, evenals de pitjes, sterk naar anijs smaakt.

Nog verscheiden andere boomen leveren eetbare vruchten, maar de meeste zijn zuur en scherp, zooals die van de banai en van de tajé, welke laatste tot de mangga-soorten behoort.

Veel meer dan in de Padangsche Bovenlanden troffen wij op onze tochten door de wildernis van Rawas naar Lebong smakelijke wilde vruchten aan. Rijkelijk ver-

---

[1]) De bajé schijnt Areca horrida Griff. te zijn, de iboe, in Rawas iboel geheeten, Pholidocarpus Ihur Bl.

[2]) Zalacca edulis Bl.

[3]) Lijst der Houtsoorten, n°. 369 en 73.

Digitized by Google

tegenwoordigd is de toengau[1]), en niet minder de tapoï in westelijk Rawas en Lebong. Laatstgenoemde vrucht heeft het uiterlijk van een renet-appel, laat zich, rijp zijnde, gemakkelijk in drieën splijten en vertoont dan in het midden een zwamachtige, driehoekige kolom, waartegen aan iedere zijde twee pitten geplaatst zijn met wit vruchtmoes omgeven, in een fijne schil besloten. De smaak van dit vruchtmoes is aangenaam zuur en tevens specerijachtig. Ook is er een soort van deze vrucht met geel vruchtmoes, dat den specerijsmaak mist.

Na deze beschouwing van de rijke gaven, den Maleier geschonken door den grond dien hij zoo onbillijk tanah mäti noemt, zullen wij een blik werpen op de tanah hidoeïq, de door hem ontgonnen akkers, op zijn landbouw en de producten die hij daarvan oogst.

In de eerste plaats moeten wij dan de sawah's noemen. Deze zijn voor de rijstcultuur aangelegde velden, die op eenigerlei wijze een geregelden watertoevoer hebben. Men onderscheidt ze in twee soorten: de sawah bantjah, bèntjah of dalam, dat zijn de op moerasgronden aangelegde, die niet zelden zoo diep zijn, dat men er tot ver over de knieën in de modder zakt, en de sawah darè, di goeroen of katanahan, welke het meest voorkomen; het zijn velden die een gedeelte van het jaar droog liggen en alleen ter wille van de cultuur besproeid worden door water, dat men afleidt uit een beek of een bron.

In de bergstreken, waar het terrein geaccidenteerd is en bronnen en bergstroompjes overvloedig worden aangetroffen, heeft de besproeiing plaats door middel van waterleidingen, banda, die vaak met veel overleg over een uitgestrektheid van meerdere kilometers langs de hellingen der heuvels zijn aangelegd; dikwijls is de leiding in de rotsen uitgehouwen of wordt het water over een ravijn gevoerd, waartoe men gewoonlijk goten van klapper- of anau-stammen gebruikt. Een enkele banda is soms voldoende om al de sawah's eener negari van water te voorzien, en dat is de reden waarom ieder ingezetene verplicht is bij den aanleg en het onderhoud mede te werken. Wanneer de sawah's niet langer besproeid behoeven te worden, dan wordt de leiding afgesloten en laat men die aan haar lot over tot het volgend seizoen. Eenige herstelling is dan altijd noodig, waar aardstortingen hebben plaats gehad of waar de dijkjes door het vee, dat op de braak liggende sawah's geweid wordt, beschadigd zijn. Het aanvangspunt der leiding, waar het water haar binnentreedt, heet kăpalô banda of moekô banda, en is gewoonlijk uit rolsteenen stevig opgezet, maar wordt toch dikwijls bij zware bandjije geheel verwoest. Het openen der kăpalô banda heeft in 't einde van October of in het begin van November telken jare met eenige plechtigheid plaats; een geit, koe of karbouw wordt geslacht

[1]) Zie Afd. Taal, blz. 65.

Digitized by Google

en er wordt feestgevierd en om een goeden oogst gebeden, mămăsang kaoel, op den dag door hoofden en oudsten, gewoonlijk in overleg met het Europeesch bestuur, vastgesteld. Te Padang zijn daarbij zelfs de Gouverneur en onderscheidene hooge ambtenaren tegenwoordig, en de Gouverneur steekt daar de eerste spade in den grond, nadat door den Kali, in een gebed aan Allah, een overvloedige oogst is afgesmeekt. In de Manangkabosche landen valt de kop van het geslachte dier ten deel aan de familie wier voorouders de eerste bewoners der negari waren of die de eerste sawah's aanlegden, mănaroekô sawah, mantjantjang kăpalô banda. Het feest wordt veelal bij de kăpalô banda gevierd of op een andere plaats in de open lucht, en iedereen brengt, op doelang's en talam's, te voren gereed gemaakte spijzen mede. Den dag na het feest vangt de eigenlijke arbeid van het in orde brengen der waterleiding aan.

In het oostwaarts gelegen vlakkere land, waar de rivieren zooveel minder verval hebben en dus de waterleidingen al te lang zouden worden en aan de dun gezaaide bevolking te veel arbeid kosten, daar voorziet men in een geregelden wateraanvoer door kintjije's (Pl. XCII), dat zijn raderen die door den stroom der rivier worden rondgedraaid, en op wier omtrek bamboe-kokers bevestigd zijn, die het water uit de rivier opscheppen en uitstorten in een goot waardoor het naar de sawah wordt gevoerd. De benamingen der onderdeelen en het materiaal waaruit ze vervaardigd zijn, heb ik in de plaatbeschrijving vermeld. Om meerdere stroomsnelheid en daardoor sneller omdraaien van het wiel en grooteren toevoer van water te krijgen, wordt de rivier gewoonlijk afgedamd, zoodanig, dat aan de zijde waar de kintjije staat, slechts een nauwe doortocht voor het water overblijft. Wanneer de rivieren zich een diepe bedding hebben ingesneden, dan worden kintjije's van zeer groote afmetingen vereischt, daar de middellijn van het wiel altijd grooter moet zijn dan de hoogte van den oever bij lagen waterstand.

Onder de sawah di goeroen worden er ook aangetroffen die geheel en al van den regen afhankelijk zijn, omdat een kintjije niet kan worden aangewend en 't aanleggen van een waterleiding te groote moeielijkheden oplevert. In jaren van buitengewone droogte hebben die sawah's het meest te lijden, maar ook voor de andere is dan de wateraanvoer uit de half uitgedroogde riviertjes ten eenenmale onvoldoende om een goed gewas te kunnen geven. Dan worden allerlei middelen beproefd om regen te krijgen, maar men gaat daartoe niet over dan ter elfder ure, en dat is de reden dat het dikwijls den schijn heeft, alsof die pogingen met een goeden uitslag bekroond worden.

In de XIII Kòtô gaat men daarbij op de volgende wijze te werk. De vrouwen van het dorp trekken gezamenlijk naar de rivier en begeven zich te water, alleen met een kaijen gekleed. Onder heftig geschreeuw en gegil gooien ze elkander met water, băsimboewe-simboewe; ook heeft eene der vrouwen een zwarte kat medege-

Digitized by Google

bracht, die men een tijd lang laat rondzwemmen en dan aan wal laat gaan, terwijl al de vrouwen het dier met water nagooien. Dit bǎsimboewe-simboewe wordt iederen dag herhaald tot er eindelijk regen komt.

Te Soepajang worden bij langdurige droogte door de vrouwen optochten langs de dorpspaden gehouden, waarbij tjènong-muziek het gillen van la Iláha ill' Allah afwisselt.

Gedurende den tijd dat de sawah's braak liggen, hebben de pǎmatang's, de dijkjes welke de velden insluiten en ze verdeelen in vakken, die den eigenaardigen naam van piriïng, bord, dragen, veel te lijden door het grazend vee, en om nu te voorkomen dat het water te spoedig afvloeit zonder in den bodem te dringen, is het noodig al aanstonds de pǎmatang's op te hoogen met aarde, die aan den kant van de sawah wordt uitgespit; die arbeid heet mǎnambaq pǎmatang. Wanneer na eenige dagen de grond voldoende vochtig is, vangt de verdere bewerking aan, die verschillend is, al naar gelang men over karbouwen of koeien kan beschikken of niet. In het laatste geval wordt de grond in breede kluiten open geslagen door middel van een slagspade, de pangkoewe sòdòq of soedoewq (Pl. XC fig. 5), en is de aarde hard of steenachtig, dan gebruikt men ook de rechte of steekspade, tambilang (Pl. XC fig. 8).

Onder ruimen toevoer van water blijft de sawah eenigen tijd zoo liggen totdat gras en struiken beginnen te rotten, mǎäsam roempoeï; dan wordt er nogmaals gespit, en tegelijk worden de kluiten zooveel mogelijk met den voet fijn gemaakt, mǎloenjahi, mǎharoe djo kǎki of mantjatoewq loenjah. Het verbrijzelen der aardkluiten kan op die wijze echter niet voldoende geschieden, en daarom volgt nu een bewerking met de slaghark, de soengkoewe kawi (Pl. XC fig. 1), een werktuig gelijkende op het bij ons te lande in de turfveenen gebruikelijke. Nu zet men het fijnmaken voort met de koeïje sawah, harken waarvan twee soorten bekend zijn (Pl. XC fig. 2). Dan worden de pǎmatang's verder afgewerkt, mǎrambah ngarai, mǎnǎbé pǎmatang of manjisiëq pǎmatang; met de rembè (Pl. XC fig. 10), een gebogen mes, spit men het gras met wortel en al af, legt daarna de zoden omgekeerd tegen het dijkje en bedekt dit vervolgens met een laag slijk. Opdat het water zich gelijkelijk zou kunnen verdeelen, moet de sawah zooveel mogelijk horizontaal zijn, en om dit doel te bereiken wordt de toendô (Pl. XC fig. 7) gebruikt, een plank waarin een steel gestoken is; deze plank wordt door de sawah getrokken, en zoodoende de plaatsen waar kuilen zijn, met slijk gevuld. Na deze bewerking, die mǎlandéh of mǎlindijs heet, zijn de velden ter beplanting gereed en vertoonen zij zich, uit de verte gezien, als een eindeloos aantal spiegels, in grijze lijsten gevat.

In de streken waar de veestapel groot is, zooals in Soengei-Pagoe en Rantau-di-baroew, worden de sawah bantjah, die, omdat ze te diep zijn, niet geploegd



Digitized by Google

kunnen worden, niet omgespit, maar men drijft er een kudde karbouwen in rond, oude en jonge, die met hunne breede hoeven den moerassigen grond kneden en dooreenwerken. Deze wijze van de rijstvelden gereed te maken heet mărantjaq; als het met genoegzame zorg is geschied, kan ook het fijnmaken der kluiten met de hark achterwege blijven, zoodat dan alleen het effenen van de sawah en het in orde brengen van de pămatang's overblijft.

Ter bewerking van de sawah daré gebruikt men in den regel ploegvee, karbouwen, zoowel mannetjes als wijfjes, of djawi's, maar van deze, met zeldzame uitzondering, alleen de stieren. Over den leeftijd en de wijze waarop de dieren worden afgericht, zal ik in een volgend hoofdstuk het een en ander mededeelen, hier vermeld ik alleen, dat de Maleier zijn karbouw of djawi uitstekend weet te dresseeren, en een enkel woord voldoende is, om het dier aan den wensch zijns meesters te doen gehoorzamen. Gewoonlijk wordt driemaal geploegd, mambadjaq, telkens met een dag of tien tusschenpoozing; soms ook wordt maar ééns of tweemaal geploegd en laat men den grond verder op de beschreven wijs door karbouwen bewerken. Het eerste ploegen heet badjaq moelô, het tweede, waarbij de oude vore rechthoekig gesneden wordt, badjaq poetoejs of badjaq baliëq, en de laatste maal, waaraan het mănăbé pămatang voorafgaat, badjaq djarang-djarang of mangatjau. Nu wordt de koeïje vervangen door een egge, sikè (Pl. LXXXIX fig. 4), waarvoor men een karbouw of een djawi spant. Heeft men ploegvee genoeg en niet te veel veld onder den ploeg, dan egt men twee-, soms driemaal, maar meestal heeft het slechts eenmaal plaats.

Met den ploeg wordt de grond slechts ± 10 cm. diep omgewerkt, met de slagspade meer dan anderhalf maal zoo diep, en daarom is het bewerken met de pangkoewe boven het ploegen te verkiezen. Bij het mărantjaq wordt de grond ook vrij diep omgewoeld, maar daaraan is het nadeel verbonden dat de ondergrond te vast aangestampt wordt. Zeer dikwijls treft men in oude sawah's, op een diepte van ongeveer 20 cm., een voor water nagenoeg ondoordringbare grondlaag aan, tanah năpa, die oorzaak is dat de landbouwer slechts een middelmatig product van zijne velden trekt. In enkele streken heeft het badjaq moelô vóór de onderwaterzetting der akkers plaats, en deze verstandige maatregel, waardoor licht en lucht hunne werking op den omgewoelden grond beter kunnen uitoefenen, vindt zijn loon in een ruimeren oogst.

De pădi wordt op de sawah niet gezaaid, maar geplant, en de benoodigde plantjes, bănië, worden vooraf op kweekbedden, păsamajan of păsoemajan, geteeld. Het aanleggen der kweekbedden heeft plaats vóór- of nadat men begonnen is met het bewerken der velden, al naarmate een grootere of kleinere uitgestrektheid sawah's bearbeid moet worden; want de zaailingen zijn voor overplanting geschikt veertig tot vijf-en-veertig dagen na de zaaiing. Ze zijn dan ongeveer 30 cm. lang en

Digitized by Google

2 tot 3 mm. dik. Jongere plantjes zijn te teer, en oudere leveren een minder krachtig gewas, maar kunnen toch desnoods gebruikt worden.

Niet overal heeft de aanleg der kweekbedden met evenveel zorg plaats, want in sommige streken wordt daarvoor slechts nabij de sawah's op een of ander hooger gelegen terrein een stuk grond van onkruid gezuiverd, met een heg van ruwe takken of bamboe omtuind, en daarna omgewerkt, waarbij nog het uitzaaien der pădi-korrels, m ă n a b o e w e b ă n i ë, niet zelden veel te dicht geschiedt om een krachtig gewas mogelijk te maken. Men strooit dan een weinig aarde over het zaad, soms ook wat asch, om insecten verwijderd te houden, en bedekt het, m ă n j a u o e w q, m ă l a m p ò q, met loof van varens of poea, met ilalang- of klapper-bladeren, opdat de vogels de pădikorrels niet zullen oppikken. Zoodra de pădi als een naald te voorschijn komt, worden die bladeren weggenomen.

Meer algemeen dan deze wijze is het aanleggen der păsamajan op de manier der sawah's zelven. Na goed omhegd te zijn, wordt de grond omgespit, fijngemaakt, d i l o e m è, en daarna besproeid. In het midden van het kweekbed worden takjes s i - t a w a en s i - d i n g i n gestoken. De zaadpădi wordt, na zorgvuldig gewand te zijn, gedurende vier of vijf dagen geweekt in een aarden pot; dan begint ze te ontkiemen, hetgeen m a n g g i g i heet, en eerst daarna wordt zij naar het kweekbed gebracht, waarbij de volgende formaliteiten plaats hebben. Een vrouwelijke doekoen mengt een halve tjoepaq si-poeloeï met een halve geraspte klappernoot, doet het mengsel in een kom en plaatst die op de păsamajan, bij de in den grond gestoken takjes si-tawa en si-dingin. Nu zijn de aardgeesten, d j o e m b a l a n g t a n a h, verzoend, en kan men tot het zaaien overgaan. Dit is het werk der vrouwen, die daarbij de haren los over de schouders moeten laten hangen, opdat de pădi welig zal opschieten en een langen stengel krijgen. Na het zaaien en bedekken met ilalang of bladeren neemt men de kom met si-poeloeï en klapper mede naar huis, waar de inhoud door de kinderen wordt gegeten.

Meestal kan de b ă n i ë, na op deze wijze gezaaid te zijn, reeds een maand later worden overgeplant; maar ook dit geschiedt niet zonder de in het oog van den Maleier onmisbare voorzorgsmaatregelen. Nadat zij voorzichtig is uitgetrokken, m a m b o e b o e ï, m a n t j a b o e ï of m a m b ă t j o e ï, wat natuurlijk bij het gebruik van besproeide păsamajan's met veel minder schade voor de teedere wortels kan geschieden dan bij droge, worden de plantjes aan bossen gebonden van ongeveer 15 cm. middellijn en in manden naar de sawah gebracht, na alvorens getopt te zijn, d i k a r è o e d j o e ë n g, tot op ongeveer 20 cm. lengte. Dat toppen heeft plaats om de plantjes spoediger te doen uitschieten en ze meer stevigheid te geven.

In het midden van de sawah plaatst men één of meer bosjes bănië, en daaromheen galoendië- en bingkasô-bladeren, een formaliteit die di t a n d j a q - a n d j o e n d j o e ë n g b ă n i ë heet; dan wordt er een gebed uitgesproken, waarin om

Digitized by Google

een goed gewas wordt gevraagd, een gebed dat bij gelijke strekking hier en daar nogal afwijkingen in den vorm bevat, en waarin al de onderdeelen van de plant met liefelijke namen genoemd worden.

In de L Kòtô planten ook de mannen, maar overal elders is dit het werk der vrouwen, die daarin eene groote bedrevenheid hebben. Ter bevordering van de noodige regelmaat geschiedt de arbeid onder de leiding van een oudere vrouw, die toewô tanam heet. Ieder der vrouwen heeft een bidoewq of een liméh bij zich, een schuitje van hout of oepië pinang (Pl. LXXXIX fig. 6 en 7), waarin de plantjes liggen, wier wortels van de daaraan klevende aarde ontdaan zijn door ze eerst nat te maken en daarna tegen den voet te slaan.

De plantjes worden op rijen, in den regel een weinig schuin, in de modder gestoken, minstens vier, hoogstens acht bij elkander, gemeenlijk op den onderlingen afstand van ± 30 cm., boedjoewe dan lintang. De toewô tanam plant de eerste rij, terwijl de andere vrouwen zich over de geheele breedte van de sawah verdeelen en ieder een rij of vier voor hare rekening nemen; steeds achteruitgaande richten zij zich naar de eerst geplante rij, en planten, als zij er goed in bedreven zijn, 16 stoelen, roempoen's, in de minuut. Op zeer vruchtbare akkers wordt de pădi wijder uit elkander geplant dan de bovenvermelde norma, omdat zij daar grootere roempoen's zet.

In de lagere streken leveren het op de sawah verrotte of verbrande stroo, het ondergeploegde gras en de langdurige besproeiing genoegzame bemesting op, om den landbouwer jaar op jaar een ruimen oogst te verzekeren; maar op de koudere bergvlakten, zooals te Alahan-pandjang, is een geregelde bemesting noodzakelijk om den grond voor uitputting te behoeden. Daar wordt het geheele jaar door mest, lamboewq, verzameld, uit asch en pădi-kaf, săkam, en de uitwerpselen der grazende paarden, koeien en karbouwen bestaande. Dagelijks ziet men, in en nabij het dorp, kinderen bezig om de mest in mandjes bijeen te brengen. Ook wordt in de dorpen der lagere streken asch opgekocht tegen kippen, vruchten of enkele centen, en niet zelden ontmoet men op den weg die van Solòq naar Alahan-pandjang leidt, Maleiers die een grooten zak met asch op het hoofd dragen, tot mest voor hunne sawah's bestemd.

Het bemesten geschiedt niet overal op dezelfde wijze. Soms wordt de mest, als men er ruim van voorzien is, over de sawah gebracht, maar in den regel bepaalt men er zich toe de wortels van ieder bosje plantjes, voordat het in den grond gestoken wordt, in de fijngemaakte mest te doopen, die in de liméh of de bidoewq waarin ook de plantjes liggen, of in een afzonderlijk schuitje is opgehoopt. De mannen brengen de mest op een hoop bij de sawah en eene vrouw heeft tot taak de liméh's der plantsters telkens met mest te vullen. Een weinig mest wordt om de wortels van ieder bosje bănië tot een kluit geknepen.

Digitized by Google

Meestal blijft een groot getal zaailingen over, omdat men veel meer zaad gebruikt dan noodig is; de overtollige bănië blijft deels op de păsamajan staan en sterft daar een langzamen dood, deels wordt ze bij elkander aan den kant van de sawah geplaatst, met het doel om ze tot inboeten te gebruiken, wanneer eenige plantjes op den akker niet slagen. Voor een hectare sawah wordt tusschen de 24 en 28 kilo zaadpădi gebruikt; de opbrengst van een zeer goeden akker is 2600 kilo, waaruit volgt, dat men bij tweehonderdvoudigen oogst met ± 13 kilo zaadpădi zou kunnen volstaan. Maar ofschoon zulk een productie in de Ommelanden van Padang, in de XIII Kòtô, in Soengei-Pagoe en elders voorkomt, wordt zij lang niet overal verkregen; in het zuid-oostelijk gedeelte der Padangsche Bovenlanden is de opbrengst gemiddeld honderdvoudig, en in het Alahan-pandjangsche daalt zij zelfs tot een vijf-en-dertigvoud van het gebruikte zaad. Te Si-Lagô telde ik de korrels van een aantal halmen en vond als laagste cijfer 162, als hoogste 185 korrels aan één halm.

Voor zaadpădi worden altijd de krachtigste aren uitgezocht en afzonderlijk in de pădi-schuren weggeborgen. Om het verwisselen van zaad bekommert de Maleier zich niet; eerst wanneer de oogst herhaaldelijk beneden het gemiddelde blijft, gaat hij er toe over, ander zaad dan van zijn eigen velden te gebruiken. Als regel geldt dat pădi van sawah's niet op ladang's wordt gebruikt, noch omgekeerd, omdat men anders een zeer schraal of in 't geheel geen gewas zou krijgen.

Alvorens het een en ander mede te deelen omtrent het te veld staande graan, zal ik thans de mij bekende namen vermelden, waarmede de Maleier in onderscheidene deelen van Sumatra de pădi in de verschillende stadia van hare ontwikkeling noemt.

| NAMEN DER STADIA VAN GROEI. | | OMSCHRIJVING. |
|---|---|---|
| Te Soepajang. | Te Solòq. | |
| 1. Băloewai pangkè[1]). | | De eerste dagen na het overplanten. |
| 2. Angin-anginan[1]). | | De plantjes beginnen nieuwe uitspruitsels te krijgen, waar de wind reeds vat op heeft. |
| 3. Măékoewe pipi. | Băloewai tanam. | De nieuwe bladeren hebben zich ontwikkeld, en zien er uit als de staartveer van een rijstvogeltje. |
| 4. Èlòq di siang kătjiëq. | Băloewai anaq. | De stengel verbreedt zich tot het krijgen van zijstengels; het is de tijd om voor 't eerst te wieden. |

[1]) Of deze benamingen ook te Solòq gebruikt worden, is mij niet bekend; zij werden mij daar niet genoemd, maar ook evenmin andere die er mede overeenkomen. Het is echter niet zeer waarschijnlijk, dat op de eene plaats een zooveel grooter aantal onderscheidingen in den stand van het gewas zou gemaakt worden dan op de andere.

Digitized by Google

| | | |
|---|---|---|
| 5. Mangipaq anaq. | Manjoesoen păloepaq (păloepah?), ook wel manjarè dauoen genoemd. | De zijstengels hebben zich geheel ontwikkeld; de bladeren omsluiten de stengels. |
| 6. Măroewé păkaq [1]). | | De stengels hebben geledingen gekregen, van buiten zichtbaar aan de verdikkingen, en van binnen door een vast weefsel van elkander gescheiden. |
| 7. Băparoeï kătjiëq. | Băparoeï kătjiëq, ook mangandoeëng boengô genoemd. | De pădi begint zwanger te worden, bloesem te dragen. |
| 8. Băparoeï gadang. | Băparoeï gadang. | De stengels zijn van boven dik en rond. |
| 9. Tăbi băbatang-batang. | Tăbi of băbantang-bantang boengô. | De pluimen komen te voorschijn; overal spreidt de bloesem zich uit. |
| 10. Lăpé tăbi [1]). | | De pădi staat geheel in bloei. |
| 11. Mangampa [1]). | | Over het veld is als 't ware een kleed van bloesem uitgespreid. |
| 12. Toendoewq. | Măărau maba. | De vrucht heeft zich gezet en de halmen zijn neergebogen. |
| 13. Lajoe-lajoewan [1]). | | De groene kleur begint te verbleeken. |
| 14. Koeniïng. | Koeniïng. | Het graan is overal geel. |
| 15. Măsaq. | Măsaq. | De pădi is rijp. |
| 16. Koeboew. | | De korrels hebben de noodige stevigheid en 't graan is dus geschikt om gesneden te worden. |

Het onderhoud van het te veld staande graan bepaalt zich, behalve de straks te bespreken middelen ter wering van schadelijk gedierte, tot de zorg voor het bevloeiingswater en tot het schoonhouden van de akkers en dijkjes.

Gedurende het beplanten heeft men den toevoer van water verminderd, omdat de stroom de nog los staande bănië zou schaden. Na één of twee dagen laat men weer volop water toe, en zorgt dat daarin geen stoornis komt, totdat na zestig of zeventig dagen de stengels zich beginnen te verdikken; dan laat men, bij matiging van, den toevoer, een grooter gedeelte van het water afvloeien, terwijl in het midden van de sawah of langs de kanten een greppel wordt gegraven, waarin zich het overtollige water vergaart.

Geregeld gaat men nu met het verminderen van de besproeiing voort, en legt, zoodra de korrels zich gevormd hebben, de sawah's droog. Hoe voordeeliger het gewas staat, des te eerder gaat men tot geleidelijke drooglegging over, en ook vermindert men het water wanneer er overvloedig regen valt.

Het wieden, dat m ă n j i a n g heet, heeft minstens twee malen, maar ook dikwijls drie malen plaats; men gebruikt daarbij de p a n g k o e w e of de r e m b è, doch het geschiedt ook wel zonder werktuig, eenvoudig met de handen.

---

[1]) Zie de noot der vorige bladzijde.

Digitized by Google

De eerste maal wordt gewied, siang kătjiĕq, na dertig of vijf-en-dertig dagen, soms ook wat vroeger; de pădi is dan ongeveer een halven meter lang. Het gras en onkruid wordt uitgetrokken en blijft op de sawah liggen rotten; nauwkeurig gaat men na, of er ook pădi-planten los staan of omgevallen zijn, die dan worden aangedrukt of opgezet; en wanneer in sommige roempoen's enkele plantjes zijn gestorven, dan worden die aangevuld uit andere die bij het planten of opgroeien overvloedig groot zijn uitgevallen. Kò oempang di sisip, zegt de Maleier, d. i., als er ongelijkheid bestaat, worden (de kleinste) aangevuld. Ook worden de pămatang's nagezien en, waar ze beschadigd zijn, hersteld.

Het tweede wieden, siang gadang, heeft plaats dertig dagen na het eerste; gras en onkruid worden nu ondergewerkt en in koudere streken wordt nu ook mest op de sawah gebracht.

Even vóórdat de pădi vrucht begint te zetten, wordt ten derden male gewied, măroempé of siang sèmbèq, doode halmen worden afgeplukt en de dijkjes worden geheel van onkruid gezuiverd en met slijk opgehoogd, mălètèng pămatang, waarmede men hoofdzakelijk beoogt de muizen te verwijderen, die zich nestelen in het gras en onkruid dat op de pămatang's groeit. Wanneer reeds vroeger veel muizen worden waargenomen, dan legt men de sawah's een dag of acht droog; ook worden dan doah's uitgesproken en takjes van de dilandi-struik met de bladeren er aan langs de kanten op de pămatang's gelegd.

Maar behalve de muizen heeft de pădi nog vele andere vijanden, werkelijke en vermeende, en tegen die allen trekt de Maleier te wapen met middelen die vaak even onschuldig zijn als de kwaal.

De djoembalang is een aardgeest die, naar de volksmeening, de pădi rooft en verstrooit; overal bij den oogst moeten tegen zijn booze praktijken goede voorzorgen genomen worden, maar ook reeds vroeger mag men die niet geheel achterwege laten. Op Pl. XCIII fig. 1 en 2 is het middel afgebeeld, door de Maleiers pangidaman pădi genoemd, dat dikwijls reeds vóór het planten op de sawah wordt geplaatst, en vernieuwd wordt, wanneer het vergaan mocht zijn voordat de pădi rijp is.

Het jonge gewas heeft soms veel te lijden van rupsen of van insectenlarven die zich in den stengel ontwikkelen. Om de eersten te verdrijven legt men de sawah's eenige dagen droog, en als middel tegen de laatsten dienen gestampte galoendiĕ-bladeren, die over de sawah gestrooid worden, zoomede de vergruisde bast van sommige boomen, als djariïng, limpoeëng en patei [1]).

Als de halmen dor staan of rood worden, dan wrijft men limpauoeëng-vruchten fijn en legt die vóór de opening in de pămatang waardoor het water op de sawah

[1]) Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 76, 160, 253.

vloeit. Tijdens den bloei en de vruchtzetting zijn het niet zelden groote zwermen pianggang's, wantsen, die den landbouwer den oogst betwisten. Tegen deze gevreesde plaag zijn velerlei middelen in gebruik. Zoo brandt men rookende vuren op de sawah-dijkjes, of wel men wikkelt zwarte peperkorrels en zout in dauoen karisi, dorre pisang-bladeren, en bindt die pakjes aan de pădi-halmen. Ook wendt men bezwerings-formulieren aan, die men met een stekelvarkenspen op een klapperblad grift, dat, tot een ring gebogen, in een van boven gespleten stok bevestigd wordt. Verscheiden zulke voorwerpen, tangkă pianggang, troffen wij aan op de hoeken van de sawah's in den grond gestoken. Het formulier op de klapperbladeren is het $17^{de}$ vers van het $8^{ste}$ hoofdstuk uit den Koran en luidt als volgt:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ ٱللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

„En gij hebt hen niet gedood, maar God heeft hen gedood, en gij hebt niet geworpen, toen gij wierpt, maar God heeft geworpen, (en) opdat hij aan de geloovigen daardoor een schoon bewijs zou geven; want God hoort en weet."

Volgens het gevoelen van de Arabische godgeleerden doelt dit koran-vers op het wonder dat Mohammed in den slag bij Bedr verrichtte, toen hij den vijand op de vlucht joeg door hem met kiezelsteenen te werpen. Misschien ligt deze overlevering ook ten grondslag aan het gebruik om kiezelsteenen te mengen in de straks te vermelden tangkă, welke over de sawah wordt gestrooid om den boozen geest te verdrijven die schade aan het gewas heet toe te brengen.

Zoodra het graan begint te rijpen, moeten over dag de vogels en des nachts de herten en wilde zwijnen worden geweerd. Men maakt daartoe gebruik van de oemban tali (Pl. XXVI fig. 4), een slinger van touw gevlochten, waarmede men steenen werpt. Bij den worp wordt een felle slag gehoord. Meer algemeen is het volgende middel. Rondom de velden steekt men stokjes in den grond van ruim een halven meter lengte; van boven zijn die stokjes een weinig gespleten en in die spleet wordt een stukje oud katoen gestoken, dat vooraf gedrenkt is in een kooksel van zwavel, hars, bast van den si-boesoewq-boom en kalmoes-wortel, en waarin niet zelden ook een vlokje menschenhaar gebonden wordt. Gewoonlijk wordt boven het lapje, om het tegen den regen te beschutten, een manggis- of kandoeëng-blad geplaatst. Men zegt dat de reuk van die lapjes de herten en wilde zwijnen verwijderd houdt.

Een meer afdoend middel is zeker het bewaken, manggarô, der velden, dat dag en nacht door twee of meer personen geschiedt en waarvoor uit ruwe takken

Digitized by Google

en bladeren hutjes gebouwd zijn (Pl. XLVI fig. 1), die goelang-goelang, soedoeëng-soedoeëng, panggoeëng, dangau of baroeëng-baroeëng genoemd worden. Den geheelen dag hoort men het eentonig wanklinkend geschreeuw der vrouwen die de vogels verjagen. In de evengenoemde hutten, vanwaar men naar alle zijden een vrij uitzicht heeft, komen tal van koorden, hetzij ròtan's of lianen, ăka, bijeen, die in alle richtingen over de sawah gespannen zijn, mărantang tali djoewè-djoewè, zooals men dat noemt. Die koorden worden gesteund door gegaffelde staken, djoewè-djoewè, die van afstand tot afstand in den grond zijn gestoken. De menschen die in de hut de wacht houden, behoeven slechts aan de koorden te trekken, om een aantal daaraan gehangen stukken boomschors, doek of groote bladeren in beweging te brengen, en zoodoende de rijstvogels te verschrikken, die in groote vluchten op de rijpende pădi neerstrijken. Soms zijn de koorden ook verbonden aan kleppers, pălăkoeï, Pl. LXXXIX fig. 5, wier ratelend geluid zoowel vogels als herten en zwijnen moet verjagen. Als er een beek of rivier in de nabijheid stroomt, dan wendt men niet zelden een daarin voorkomende of kunstmatig aangelegde kleine stroomversnelling aan, om de djoewè-djoewè-touwen in beweging te brengen en de pălăkoeï's te slaan. Daartoe laat men al de koorden samenkomen in één enkel, dat aan een veerkrachtigen bamboe-staak gebonden is; nog een andere ròtan is bevestigd aan dien nabij den oever staanden staak en draagt aan het andere uiteinde een plankje, dat ter hoogte van de stroomversnelling is gehangen, zóó dat het even het water aanraakt en dus door ieder golfje in beweging wordt gebracht.

Om de vogels te verjagen, plaatst men ook vogelverschrikkers, pilagô, in de sawah's, volkomen gelijkende op de aangekleede stokken die in de vaderlandsche kersenboomgaarden en groentetuinen worden aangetroffen.

In de vlakkere streken richten de olifanten vaak groote verwoestingen op den akker aan; de sterkste heggen zijn machteloos tegen die kolossen en alleen het branden van groote vuren kan ze uit de sawah's verwijderd houden.

Vijf of, in de koudere streken, zes maanden na het planten, is de pădi geschikt om geoogst te worden. Juli en Augustus zijn de oogstmaanden, maar ten gevolge van het ongelijkmatig bewerken van de sawah's is de pădi op de verschillende akkers zelden gelijktijdig rijp, — jammer genoeg voor den landbouwer, omdat daardoor zijn gewas aan veel meer schade van insecten en andere dieren is blootgesteld. In 't begin van Augustus 1877 was te Alahan-pandjang en te Si-Lagô de oogst in vollen gang; te Solòq was men er pas mede aangevangen, en een gedeelte van het graan bloeide daar zelfs nog niet. Aan de andere zijde van het Barisan-gebergte te Ngalau-gadang was de oogst reeds meer dan een maand binnengehaald en te Soengei-Pagoe was men er juist mede begonnen. In de XII Kòtô stond het gewas half November op de sawah's in bloei, terwijl het daar op de droge velden

reeds rijp was. Aan den mond van de Mamoen vonden wij in Juni de bevolking bezig met planten. In Juli was te Langki zoowel als te Loeboewq Taròq de padi reeds gesneden, te Si-Bakoewe was ze pas rijp, terwijl men meer oostwaarts overal met snijden en dorschen bezig was. Maar vóórdat men met oogsten aanvangt zijn er weer onderscheidene formaliteiten in acht te nemen, die, hoewel overal hetzelfde doel hebbende, toch hier en daar verschillen. Om de kwade praktijken van de djoembalang pădi, ook langkisau en rangkèsô genoemd, te voorkomen, worden door een persoon die de daartoe noodige alémoe bezit (in sommige streken, zooals te Sabi-Aijië, is zelfs de Imam met die duivelbezweringen belast), op de hoeken der sawah pălăpah koewai-koewai in den grond gestoken, dat zijn de met doorns bezette bladstelen van een plant wier vruchten op de bekende salaq gelijken. Ook behoort daartoe het bălimau, besprenkelen met citroenwater, en het over de sawah strooien van een zoogenaamde tangkă, uit de zonderlingste bestanddeelen samengesteld, zooals stukjes oud ijzer, grint van een droogliggende rivierbank, aan schijfjes gesneden limau poeroeï (een sterk riekende citroensoort), stukjes limau kambiïng, kalmoeswortel, anau, klapper- en sampije-wortels, verschillende doorns, tjindawan anggô (een paddestoel), kurkuma, aijië katinagan of tjinagan (ijzerhoudend water), aijië pănjapoewan (water waarin de smid ijzer afgekoeld heeft), roempoeï saroeï (een grassoort), ăka kalimpanan (een liaan) en verscheiden andere zeer heterogene zaken meer. Niet ongewoon is het ook de bladeren van de si-tjèré onder den Koran te leggen, terwijl de 36e Soera, de Soera ja-sin, gelezen wordt; de aldus geheiligde bladeren worden onder de evengenoemde bestanddeelen gemengd. Den volgenden morgen gaat een oude vrouw naar het rijstveld en bindt daar drie roempoen pădi bij elkander met banang pantjonô, d. i. een koord uit wit, rood en zwart garen gedraaid; daarna brandt zij een weinig koemajan onder het uitspreken van een doah. In die doah wordt het gewas geprezen, en gebeden dat er niets verloren moge gaan. Nu wordt een mandvol pădi gesneden, naar het wachthuisje op de sawah gebracht, en daar op een matje gelegd en gedorscht door ze met de voeten te treden, măhiriëq. Na gewand te zijn wordt het gedorschte graan in een mand, kamboeï, gedaan en deze gedekt met een stuk wit katoen, waarop in een klapperdop een weinig riviergrint, kăsiëq, geplaatst is. In deze mand wordt de pădi naar huis gebracht, waarbij men onderweg geen woord mag wisselen. Daar wordt zij vervolgens met verschillende bladeren, zooals pisang, si-mantoeëng, boeloew kăsòq en andere, een oogenblik in heet water verhit. De pădi en de bladeren laat men vervolgens op een mat drogen, en des anderen daags 's middags wordt een en ander nog eens in de zon gedroogd, waarbij eene der vrouwen de wacht houdt. Als het graan droog is, wordt het in de lăsoeëng ontbolsterd, waarbij de stampster zeven malen den adem moet inhouden, tahan hangòq; 's avonds wordt de rijst gekookt en gegeten, nadat er door eenige oerang siaq gebeden is.

Digitized by Google

Elders snijdt de doekoen de eerste pădi-halmen af en brengt die naar de woning van de eigenares der sawah, nan poenjô matô toewai [1]), en als hij aan de trap is gekomen, roept men hem toe: „wie komt daar naar onze woning?" Het antwoord luidt: „wij zijn velen in getal, met kinderen en kleinkinderen." De medegebrachte pădi wordt aan 't hoogereind van het huis op een mat gelegd en met een doek of een kleedingstuk bedekt. Twee dagen achtereen gaat nu eene der vrouwen naar de sawah en snijdt daar met de toewai, het op Pl. XC fig. 12, 13 en 14 afgebeelde mesje, telkens een mandvol pădi, die den derden dag gedroogd, gestampt en gegeten wordt, nadat een doah voor een goeden oogst is uitgesproken. In die doah's wordt de pădi gewoonlijk sinang sari genoemd. In andere streken hebben weer andere formaliteiten plaats; zoo worden te Rangkiang-loeloejs en Alahan-pandjang eerst zeven van de zwaarste halmen, tangkai, afgesneden, mandjangkau, en bewaard om ze afzonderlijk in de pădi-schuur op te hangen, of wel onder een klapperdop te bergen. Bij het afsnijden, manggătije, moet de adem ingehouden en de rechtervoet op den linker geplaatst worden. Ook bestaat hier en daar de gewoonte het kaf van de eerst gestampte pădi te bewaren.

Ik zal niet verder gaan met het opsommen van de minutieuse gebruiken die men in onderscheiden negariën aantreft; alleen vermeld ik nog, dat de eerste rijst met geschubde visch moet worden gegeten, en dat men met handen vol moet eten en niet bij kleine hapjes, ten teeken dat men het voedsel op prijs stelt en smakelijk vindt. Ook wordt overal bij de oogstfeesten het reeds vroeger vermelde gerecht ampiïng genuttigd.

Al de formaliteiten hebben ten doel ingenomenheid met den oogst te kennen te geven en zich daardoor voor het volgend jaargetijde een goed gewas te verzekeren, alsmede om te beletten, dat door djoembalang's en andere vijandige, bovennatuurlijke wezens de vrucht wordt geroofd of bedorven. Zelfs de meer ontwikkelde Maleier, de beste Mohammedaan, waagt het niet in dezen ook maar in een enkel opzicht af te wijken van de gewoonten die in zijn negari in zwang zijn, omdat hij overtuigd is dat de straf voor die vermetelheid niet zou uitblijven.

Nagenoeg overal worden de eerste pădi-aren één voor één met de toewai afgesneden; bij het eigenlijke oogsten, daarentegen, gebruikt men een soort van sikkel, sabi, waarmede een greep stengels, tangkai, te gelijk wordt afgemaaid, ongeveer 20 cm. onder de aar, sapië; maar er zijn ook streken, zooals de L Kòtô, met uitzondering van de laras Batoe-ampa, waar al de pădi met de toewai wordt geoogst, hetgeen aanmerkelijk meer tijd kost. De gesneden pădi wordt in groote hoopen, loenggoewq, tamboeëng, op het veld opgestapeld, en blijft zoo eenige dagen liggen tot dat men overal met snijden gereed is. In de XIII Kòtô

[1]) D. i. aan wie het lemmer van het oogstmesje behoort.

Digitized by Google

heeft dit echter geen plaats; daar brengt men het gesneden graan onmiddellijk in groote manden, kapoewq of kamboeï, huiswaarts. Te Alahan-pandjang, waar de sawah's nooit geheel droog gelegd worden, gebruikt men bij het oogsten een slede, lŏné, met een platte mand, kadoew (Pl. XCI fig. 1), waarop de gesneden pădi wordt gelegd, om zoo naar de loenggoewq gebracht te worden. Deze wordt, terwijl de mannen snijden, door de vrouwen opgestapeld; zij plaatsen de pădi met de vrucht naar binnen, zoodat in 't midden een cilindervormige opening blijft. Als de hoop gereed is, wordt die met djerami (pădi-stroo) of met de breede bladeren der sirië koeboeëng gedekt en omgeven, terwijl men er bovendien eenige doornstokken omheen plaatst. Om ook van deze loenggoewq de djoembalang verwijderd te houden, wordt er een steen opgelegd, waarop men met sirië-kalk een kruis geteekend heeft, en niet zelden voegt men daaraan een zakje, kampije, toe, gevuld met pinang si-nawa en stukjes geroest ijzer.

Nergens langer dan een maand, maar op sommige plaatsen slechts een dag of vier, blijft de pădi op de sawah's alvorens gedorscht te worden, dat măhiriëq heet. 's Morgens, bij het aanbreken van den dag, gaat men naar den akker, waar nabij de loenggoewq's een afdak wordt opgeslagen of eenvoudig een doek gespannen ter beschutting tegen de zonnestralen. Onder dat afdak wordt op een paar in gaffels eindigende staken een dwarsstok gelegd, waaraan de mannen zich vasthouden, die door trappen met de voeten het graan van de aren losmaken. Soms ook steunen zij op twee stokken, die zij in de handen houden. Het dorschen op deze wijze is een zeer vermoeiende arbeid, die tevens de voeten pijnlijk aandoet. Terwijl de mannen dorschen, zijn de vrouwen bezig met eerst het stroo uit te schudden, mangisai, opdat geen graan daarin achterblijve, en daarna het gedorschte graan te wannen, măangin of mănampi. Zij laten daartoe van de met pădi gevulde tampian, die zij aan de einden der diagonaal met beide handen boven het hoofd houden, het graan afglijden, waarbij het kaf en de niet gevulde korrels, pădi ampòq, wegwaaien, en de volle korrels, nan bònéh, op een hoop vallen. Nabij de werkplaats wapperen bonte mărawă's en worden gandang's en bekkens geslagen; uitgezochte spijzen worden tegen den middag aan de arbeiders gebracht, zoodat het vermoeiende werk een feestelijk aanzien krijgt. Wanneer er te weinig wind is voor het wannen, dan binden de vrouwen doeken aan lange staken, om, zooals zij zeggen, den wind te roepen, păhimbau angin.

In sommige streken, zooals te Si-Djoendjoeëng, heeft zoowel het gaan naar de sawah als het huiswaarts brengen der met pădi gevulde manden in feestelijken optocht plaats; en bij dit laatste wordt door een der mannen dikwijls een staak gedragen, waarop van ròtan nagemaakte karbouwenhorens bevestigd zijn, die men met doeken heeft omwoeld.

Slechts zelden wordt de pădi aanstonds in de schuren geborgen; meestal blijft

Digitized by Google

ze eenige dagen in huis staan. Dan wordt de hoeveelheid gemeten om de zakát te voldoen; maar eerst spreekt men doah's uit, di săroekan soemangè pădi, opdat de opbrengst weder vermeerderd worde met alles wat verloren mocht zijn gegaan. „Saning sari akoe nan di baow oenggé tăbang, nan di baow tanah lăkang, nan di baow aijië ilije, nan di makan binatang săpandjang rimbô, băkampoeëng, bădamailah kamari, toeroeïlah saning sari akoe poelang", zoo luidt een dier doah's, hetgeen zeggen wil: „Mijn rijst waarmede de vogels wegvlogen, die verzonk in den gespleten grond, die door den stroom werd medegevoerd of opgegeten door de dieren der wildernis, keer terug in vrede, vereenig u met den oogst in mijne woning!"

Bij het opschuren van de pădi neemt men ook weer formaliteiten in acht, even weinig verstaanbaar als die welke wij boven leerden kennen.

Aan de rijstschuren zelven merkt men almede velerlei talismans op, verschillende figuren met siriëkalk geteekend (Pl. XCIII fig. 3), guirlandes van een moerasplant, roembai, met stukken van een roodkleurige paddestoel er aan gebonden, en tusschen het hekwerk van latten dat de bergplaats omsluit, is meestal een rijstlepel gestoken waaraan een lòka hangt, omgeven door verschillende bladeren, bloemen en grassoorten.

Gaarne geloof ik, dat al die middelen rangkèsô's en djoembalang's genoegzaam afschrikken om zich aan de opgeschuurde pădi te vergrijpen, maar zeker is het dat de tallooze toepai's er zich in 't minst niet om bekommeren, en door 't knagen van gaten in de omwanding zich toegang weten te verschaffen tot het graan. Nevens een verbazend aantal klappers rooven de toepai's jaar op jaar een groote hoeveelheid pădi.

Evenals bij het bouwen der woningen, verleent men elkander ook bij den akkerbouw wederkeerig hulp. Zoo vereenigen zich een zeker getal personen om hunne sawah's gezamenlijk te bewerken. Den eersten dag komen allen met hunne ploegen en hun ploegvee op de velden van A, om morgen die van B te bewerken, den volgenden dag die van C. enz., tot men weer op nieuw bij A begint. Die vereeniging heet tobo, de vorm van onderlinge hulp mălambè hari.

Sarajô-mănjarajô heet de hulp die de dorpsgenooten op verzoek van den eigenaar verleenen, bijv. bij het dorschen. Zij worden daartoe onder aanbieding van een betelpruim uitgenoodigd, en de geholpene onthaalt hen vóór en na den arbeid op een overvloedig maal van keurige spijzen.

Wanneer iemand die geen karbouwen bezit, velden heeft die geschikt zijn om te worden bewerkt op de manier die wij als mărantjaq leerden kennen, dan vraagt hij hulp aan een der dorpsgenooten die rijk is aan vee. Bij het vragen van die hulp, salang kabo, biedt hij den eigenaar sirië aan, alsmede rijstgebak en een zakje gerooste koffiebladeren, saboewq dauoen. De gewoonte wil dat de

Digitized by Google

eigenaar zelf zijne karbouwen bestuurt, maar behalve dat de man wiens velden bewerkt worden, meestal daarvoor een deel van den oogst afstaat, is deze verplicht de helft van de waarde te vergoeden, indien gedurende den arbeid een buffel sterft, en de kosten der genezing te dragen, wanneer een der dieren ziek wordt.

Wanneer overal de oogst is binnengehaald, lai panjaman pădi, wordt in vele negariën een dankfeest gevierd, dat mambaja kăroe (Karoen?) heet; in het eerste gedeelte van het Reisverhaal is, op bladzijde 194, daarvan reeds eene beschrijving gegeven, waarom ik die hier zal achterwege laten.

Ik heb thans het voornaamste medegedeeld wat ik omtrent den rijstbouw op natte velden heb opgeteekend en zal nu overgaan tot het bespreken van die cultuur, zooals ze gedreven wordt op ladang's of niet besproeide akkers. Alleen in het meer vlakke zuidelijke en zuidoostelijke gedeelte wordt daaraan eenige zorg besteed; hooger in de Padangsche Bovenlanden staat de cultuur van pădi op droge velden op vrij lagen trap, ja, het is daar de landbouw in zijn ruwsten vorm.

Bij de verbazende uitgestrektheid die de biloeka-gronden in den loop der tijden gekregen hebben, een gevolg van de jaarlijksche verwisseling van akkers, gebeurt het slechts zeer zelden dat eigenlijke rimbô voor de rijstcultuur ontgonnen wordt. Wanneer men een stuk grond heeft uitgezocht, waar men een ladang zal aanleggen, dan begint men, evenals bij het verzamelen van hout voor huisbouw, met het nemen der noodige maatregelen om de boschgeesten te verzoenen. Als dit geschied is, wordt een hutje van ruwe takken en bladeren als tijdelijke woonplaats gebouwd. Wanneer de aan te leggen ladang ver van het dorp is, dan vergezelt de vrouw met hare kinderen meestal den man om voor hem eten gereed te maken en hem bij den arbeid behulpzaam te zijn.

Mălambè heet het begin van den arbeid, die bestaat in het kappen eerst van het lage hout en daarna van de hoogere boomen; vervolgens laat men alles van twintig tot dertig dagen door de zonnewarmte drogen, om het dan in brand te steken, — wel is waar de eenvoudigste manier van opruimen, en waarbij de ladang tevens met de asch der verbrande boomen bemest wordt, maar eene waarbij duizenden kubieke meters van de beste houtsoorten teloorgaan. De zwaarste stammen blijven half verkoold liggen en de stompen der omgehakte boomen worden niet verwijderd. Al het hout dat hier en daar verspreid ligt en nog niet geheel door het vuur is verteerd, wordt op hoopen verzameld en op nieuw in brand gestoken, băparoen. Met de tădjaq, een nagenoeg rechthoekig gebogen schoffel (Pl. XC fig. 9), wordt nu het gras en onkruid verwijderd en de ladang schoongemaakt; de nieuwe loten worden van de boomstronken gekapt, en dan het veld van een stevige omheining voorzien, waarna men tot zaaien overgaat. De pădi op droge velden wordt namelijk niet geplant, maar bij tien tot vijftien korrels gezaaid in gaten van weinige centimeters

Digitized by Google

diepte, die met een aangepunten stok in den grond gestoken worden, bătandjaq[1]), op twee tot vier decimeters onderlingen afstand. De gaten worden niet opzettelijk dichtgemaakt, onwillekeurig heeft dat plaats door het loopen over het veld bij het zaaien. Uit één gat ontwikkelen zich zelden meer dan twintig halmen. Het gereedmaken van de ladang om die te kunnen bebouwen, wordt, evenals ontginnen in 't algemeen, mănaroekô genoemd. Gewoonlijk eischen die werkzaamheden ongeveer drie maanden tijds, maar als er veel regen valt en er dus niet gebrand kan worden, verloopen er soms wel vier maanden eer men zaaien kan.

De akkers waaraan eenige meerdere zorg wordt besteed, zijn de zoogenaamde djădjaran, waaruit de stronken en wortels der meeste boomen verwijderd zijn en die men eens of tweemaal beploegt en egt alvorens te zaaien. De zaadpădi wordt niet vooraf geweekt; wèl stort men het zaad soms in een bak met water, om de bovendrijvende korrels en het kaf te verwijderen, maar dan wordt toch het zaad gedroogd vóórdat men het zaait. Per hectare heeft men voor djădjaran's ongeveer 34 kilo en voor de andere ladang's 33 kilo zaadpădi noodig. De oorzaak van dit verschil ligt voor de hand; op de djădjaran komen veel minder boomstronken en geen halfverbrande stammen voor, zoodat er meer ruimte voor zaaien aanwezig is.

Een maand of vijf weken na het zaaien wordt voor de eerste maal gewied, en niet zelden blijft het daarbij, doch dikwijls ook wiedt men één of twee maanden later nogmaals. Over het geheel wordt de ladang-cultuur slordig en slecht gedreven; straks zullen wij zien dat daarvan in de niet-Manangkabosche landen veel meer werk wordt gemaakt; maar dáár laat daarentegen de cultuur op sawah's weer veel te wenschen over.

De ladang-pădi is vijf maanden na de zaaiing rijp; de gemiddelde opbrengst, die voor de djădjaran's natuurlijk hooger is dan voor de op boschgrond aangelegde ladang's, bedraagt in den regel niet meer dan 13 à 15 pikol per hectare, en bereikt maar zeer zelden een cijfer van 25 pikol.

Is dus een bijzonder goede oogst zeldzaam, mislukking van den oogst komt menigvuldig voor, ten gevolge van langdurige en felle droogte. In Rawas en nog zuidelijker, waar een meer regelmatige afwisseling der moesons wordt aangetroffen, heeft de pădi-cultuur op droge velden dan ook een veel standvastiger resultaat.

Wat den smaak en de opbrengst bij het stampen betreft, verkiest de Maleier de ladang-rijst boven die van sawah-pădi afkomstig, maar de laatste staat in duurzaamheid boven de eerste. Drie tot vier jaren kan men de sawah-pădi bewaren, zonder dat zij in hoedanigheid veel achteruit gaat; de Maleier doet dit echter om moeilijk te doorgronden redenen dikwijls veel langer, soms tien jaren en meer, maar dan is de rijst ook nagenoeg oneetbaar. Wanneer de pădi ontbolsterd is, als

[1]) In Limoen măroentjang.

Digitized by Google

baré dus, kan men ze slechts weinige maanden goed houden; spoedig wordt ze zwart en ontwikkelen er zich een eindeloos getal larven van insecten in; voornamelijk is het een zeer kleine snuitkever die de baré bederft. De weinige duurzaamheid van de baré wordt voornamelijk toegeschreven aan het opschuren der pădi op de sawah vóór het dorschen.

Naar den maatstaf dat een volwassen persoon ± 240 soekè pădi per jaar voor eigen levensonderhoud noodig heeft, dat is ongeveer 1.25 kilo per dag, is een zeer vruchtbare sawah van 40 meters in het vierkant voldoende om hem te voeden; een gewone ladang moet daárvoor ongeveer 70 meters in 't vierkant zijn.

De prijzen van rijst en pădi loopen voor de verschillende plaatsen van Midden-Sumatra zeer uiteen; bovendien is natuurlijk ook de uitslag van den oogst daarop van grooten invloed. Niet alleen dat in onderscheidene jaren de prijs zeer ongelijk is, ook in verschillende maanden van hetzelfde jaar variëert de markt. Dadelijk na den oogst is deze het laagst.

Ik zal hier de mededeeling eeniger prijzen laten volgen en mij daarbij, om meer punten van vergelijking te verkrijgen, niet alleen tot de Manangkabosche landen bepalen.

De ontbolsterde rijst kostte in:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1846 | te | Soepajang | 8.— | cts. | het | kilo. |
| „ | „ | Si-Djoendjoeëng | 6.6 | „ | „ | „ |
| 1847 | „ | „ | 2.5 | „ | „ | „ |
| 1852 | „ | „ | 3.4 | „ | „ | „ |
| 1856 | „ | „ | 4.1 | „ | „ | „ |
| 1857 | „ | „ | 9.7[1]) | „ | „ | „ |
| 1870 | „ | Alei | 7.6 | „ | „ | „ |
| 1874 | „ | Bondjol | 7.2 | „ | „ | „ |
| 1877 | „ | Soengei-Langsè | 6.— | „ | „ | „ |
| „ | „ | Langki, dadelijk na den oogst | 1.8 | „ | „ | „ |
| „ | „ | Loeboewq-gadang | 9.5 | „ | „ | „ |
| „ | „ | Soengei-Pagoe | 2.6 | „ | „ | „ |
| 1878 | „ | Tandjoeng-Agoeng in Rawas | 23.— | „ | „ | „ |
| „ | „ | Bingin-Telok | 20.— | „ | „ | „ |
| „ | „ | Kepajang in Redjang | 19.2 | „ | „ | „ |
| „ | „ | Tapoes in Lebong | 7.4 | „ | „ | „ |
| „ | „ | Kòta-Danau | 6.1 | „ | „ | „ |
| „ | „ | Kòta-Agoeng | 5.3 | „ | „ | „ |

[1]) Deze hooge prijs was een gevolg van buitengewoon langdurige droogte, waardoor de oogst mislukte.

Digitized by Google

Het aantal soorten van pădi dat de Maleiers onderscheiden, is zeer groot en bedraagt zeker meer dan tweehonderd. Alleen in de Padangsche Bovenlanden was ik in de gelegenheid pădi-soorten te verzamelen, en wel honderd negen en dertig [1]), waarvan ik de namen met de vindplaatsen en de aanwijzing der hoogte waarop die boven de zee gelegen zijn, hieronder laat volgen. De monsters werden bewaard in bamboekokers, die gesloten waren met een stop van zacht hout, waarover een laag hars werd gesmeerd. Het grootste gedeelte bleef onbeschadigd, sommige monsters echter hadden veel geleden, namelijk die welke in de lijst met een * gemerkt zijn. Vooraf ga een tabel van de hoogte der groeiplaatsen boven de zee, in meters uitgedrukt:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Aijië-dingin | 1519 | Rangkiang-loeloejs | 540 |
| Aijië-Loeô | 317 | Sălimpè | 1420 |
| Alahan-pandjang | 1517 | Sariëq-Alahan-tigô | 911 |
| Batoe-bădjandjang | 587 | Soengei-Aboe | 640 |
| Data | 700 | Soengei-nanam | 1500 |
| Gărabaq | 720 | Soepajang | 685 |
| Păsije-Talang | 450 | Talang-băboengô | 1177 |

| N°. | NAAM DER PĂDI. | GROEIPLAATS. |
|---|---|---|
| 1. | Aijië amé. | Soepajang. |
| 2. | Amboen. | Păsije-Talang. |
| 3. | Anaq oelè. | Aijië-Loeô. |
| 4. | Arai. | Păsije-Talang. |
| 5. | Arai galoendi. | Păsije-Talang. * |
| 6. | Arai karambije. | Păsije-Talang. * |
| 7. | Arai tjinakoe. | Păsije-Talang. |
| 8. | Băbidjau. | Păsije-Talang. * |
| 9. | Baiëq. | Data. |
| 10. | Bajoewe. | Talang-băboengô. |
| 11. | Băloemoeï. | Sălimpè. |
| 12. | Bantă. | Data. |
| 13. | Barau. | Batoe-bădjandjang. |
| 14. | Bidjau langgoendi. | Soepajang. |
| 15. | Boengô ambătjang. | Păsije-Talang. |
| 16. | Boengô giliëng. | Aijië-Loeô. |
| 17. | Boewah sirië aijië. | Păsije-Talang. |

[1]) De hier bedoelde monsters pădi zijn aan het Koloniaal Museum der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem afgestaan.



Digitized by Google

| | |
|---|---|
| 18. Bònai. | Păsije-Talang. |
| 19. Djanggoeĭ. | Rangkiang-loeloejs; Păsije-Talang. * |
| 20. Djintan. | Alahan-pandjang. |
| 21. Djoelai. | Păsije-Talang. |
| 22. Doekoeëng. | Sălimpè. |
| 23. Gagaq. | Păsije-Talang. * |
| 24. Gandan Atjéh. | Păsije-Talang. * |
| 25. Gandô Atjéh. | Păsije-Talang. |
| 26. Gandô baiëq. | Păsije-Talang. |
| 27. Gandô rawang. | Data. |
| 28. Gandô sariëq. | Aijiĕ-Loeô. |
| 29. Gandô sasaq. | Aijiĕ-Loeô; Soengei-Aboe; Păsije-Talang. |
| 30. Gătah djantoeëng. | Păsije-Talang. * |
| 31. Goemanti. | Data. |
| 32. Gandòq. | Rangkiang-loeloejs. |
| 33. Haroen năsi. | Aijiĕ-Loeô. |
| 34. Itam. | Rangkiang-loeloejs. |
| 35. Indoewq ajam. | Gărabaq. |
| 36. Kaloepaq djantoeëng. | Păsije-Talang. |
| 37. Kapèntjong. | Gărabaq. |
| 38. Karah. | Aijiĕ-Loeô. |
| 39. Karambije. | Gărabaq. |
| 40. Karé. | Păsije-Talang. |
| 41. Karé băbidjau. | Păsije-Talang. * |
| 42. Kătjije. | Batoe-bădjandjang; Sălimpè. |
| 43. Kawè. | Soepajang. |
| 44. Koeboeëng. | Data; Păsije-Talang. |
| 45. Koeniïng. | Aijiĕ-Loeô; Soepajang; Batoe-bădjandjang; Soengei-Aboe; Sălimpè; Talang-băboengô. |
| 46. Koeriëq. | Aijiĕ-Loeô; Alahan-pandjang. |
| 47. Koeriëq kătjije. | Aijiĕ-dingin. |
| 48. Koeritô. | Soengei-Aboe; Sălimpè. |
| 49. Koetoe. | Talang-băboengô; Păsije-Talang. |
| 50. Lăbè. | Aijiĕ-Loeô. |
| 51. Ladang. | Aijiĕ-dingin; Sariëq-Alahan-tigô; Soengei-nanam. |
| 52. Ladang gòdòq. | Sălimpè. |
| 53. Ladang poetiĕ. | Alahan-pandjang; Sălimpè. |
| 54. Ladang siamang. | Sălimpè. |
| 55. Ladang sirah. | Sălimpè. |

Digitized by Google

| | |
|---|---|
| 56. Lamaq. | Soengei-Aboe. |
| 57. Lauoeï. | Păsije-Talang. * |
| 58. Lijè nan gadang. | Aijië-Loeô. |
| 59. Lilin. | Batoe-bădjandjang. |
| 60. Loemoeï. | Păsije-Talang. * |
| 61. Loenaq aloejs. | Păsije-Talang. |
| 62. Loenaq nan gadang. | Păsije-Talang. |
| 63. Loenaq nan kătjije. | Păsije-Talang. * |
| 64. Majang karambije. | Păsije-Talang. |
| 65. Manau. | Data. |
| 66. Matô hariman. | Gărabaq. |
| 67. Oedang. | Aijië-Loeô; Data. |
| 68. Oerè băringin. | Aijië-Loeô. |
| 69. Pagam. | Păsije-Talang. |
| 70. Pajô. | Păsije-Talang. |
| 71. Pilangé. | Sălimpè. |
| 72. Poetië. | Soengei-Aboe; Sălimpè; Talang-băboengô. |
| 73. Ròtan. | Talang-băboengô; Alahan-pandjang. |
| 74. Samèq. | Soengei-Aboe. |
| 75. Samèq sirië. | Păsije-Talang. |
| 76. Santan. | Aijië-Loeô; Păsije-Talang. |
| 77. Santòq. | Soepajang. |
| 78. Sari bònai. | Data. |
| 79. Sari manijs. | Aijië-Loeô; Soepajang. |
| 80. Sari rani. | Data. |
| 81. Sawah. | Soengei-nanam. |
| 82. Sawah baré. | Soengei-nanam. |
| 83. Siamang. | Alahan-pandjang. |
| 84. Siang kalam. | Păsije-Talang. |
| 85. Siang kalam nan gadang. | Păsije-Talang. |
| 86. Si-arang. | Aijië-dingin; Soengei-Aboe; Sălimpè; Talang-băboengô; Soengei-nanam. |
| 87. Si-arang talang. | Sălimpè. |
| 88. Si-ladang gadang. | Sălimpè. |
| 89. Si-poeloeï. | Soengei-nanam. |
| 90. Si-poeloeï aloejs. | Aijië-Loeô; Soepajang. |
| 91. Si-poeloeï băbadjaq. | Rangkiang-loeloejs. |
| 92. Si-poeloeï Batang-Hari. | Păsije-Talang. * |
| 93. Si-poeloeï boeji. | Păsije-Talang. |
| 94. Si-poeloeï doewô balé. | Rangkiang-loeloejs. |

Digitized by Google

| | |
|---|---|
| 95. Si-poeloeï djangoeï. | Alahan-pandjang; Sălimpè; Soengei-Aboe; Talang-băboengô. |
| 96. Si-poeloeï gòdòq. | Sariëq-Alahan-tigô. |
| 97. Si-poeloeï goendô. | Aijië-Loeô. |
| 98. Si-poeloeï itam. | Rangkiang-loeloejs; Păsije-Talang. |
| 99. Si-poeloeï itam batang. | Soengei-Aboe. |
| 100. Si-poeloeï itam nan gadang. | Păsije-Talang. * |
| 101. Si-poeloeï kambang. | Păsije-Talang. |
| 102. Si-poeloeï koekoe balam. | Păsije-Talang. |
| 103. Si-poeloeï ladang. | Aijië-dingin; Sălimpè. |
| 104. Si-poeloeï lilin. | Batoe-bădjandjang. |
| 105. Si-poeloeï matô harimau. | Aijië-Loeô. |
| 106. Si-poeloeï mérah. | Soepajang. |
| 107. Si-poeloeï Nată. | Batoe-bădjandjang; Păsije-Talang. |
| 108. Si-poeloeï Nată nan gadang. | Păsije-Talang. |
| 109. Si-poeloeï roejoeëng. | Păsije-Talang. |
| 110. Si-poeloeï saga. | Păsije-Talang. * |
| 111. Si-poeloeï sămatô. | Data. |
| 112. Si-poeloeï samèq. | Talang-băboengô. |
| 113. Si-poeloeï sangat lăbè. | Păsije-Talang. |
| 114. Si-poeloeï săroewé. | Rangkiang-loeloejs. |
| 115. Si-poeloeï siamang. | Păsije-Talang. |
| 116. Si-poeloeï si-arang. | Aijië-Loeô. |
| 117. Si-poeloeï si-larièn. | Păsije-Talang. |
| 118. Si-poeloeï sirah. | Păsije-Talang. |
| 119. Si-poeloeï si-toeka. | Gărabaq. |
| 120. Si-poeloeï soeri. | Aijië-Loeô. |
| 121. Si-poeloeï soetô. | Păsije-Talang. |
| 122. Si-poeloeï tali. | Soepajang; Talang-băboengô; Păsije-Talang. |
| 123. Si-poeloeï taròq. | Aijië-Loeô; Alahan-pandjang. |
| 124. Si-poeloeï toelang. | Aijië-Loeô; Batoe-bădjandjang; Păsije-Talang. * |
| 125. Sirah. | Gărabaq; Alahan-pandjang; Soengei-Aboe. |
| 126. Sirah bărantai. | Soengei-Aboe. |
| 127. Si-randah. | Aijië-Loeô; Rangkiang-loeloejs; Păsije-Talang. |
| 128. Si-randah baroew. | Aijië-Loeô. |
| 129. Si-randah koetoe. | Păsije-Talang. |
| 130. Si-randah lăbè boewah. | Păsije-Talang. |
| 131. Si-randah tjoepaq. | Aijië-Loeô. |
| 132. Soelăsië. | Păsije-Talang. |

Digitized by Google

| | |
|---|---|
| 133. Tambee roeǒq. | Aijië-Loeô. |
| 134. Tandan biloeloewq. | Păsije-Talang. * |
| 135. Tandjoeëng lolo. | Gărabaq. |
| 136. Tjalaq. | Păsije-Talang. |
| 137. Tjandai. | Aijië-Loeô; Soepajang. |
| 138. Tjarai. | Aijië-Loeô. |
| 139. Tjinakoe. | Păsije-Talang. |

Ik ga thans over tot de vermelding van eenige andere cultuurgewassen, waaronder de koffie aanspraak op den voorrang heeft. Wanneer de koffieboom op Sumatra is ingevoerd, zal hoogstwaarschijnlijk niet meer zijn na te gaan. Alleen dit is zeker, dat, toen de Padangsche Bovenlanden onder Nederlandsch bestuur kwamen, de koffiecultuur daar reeds van groote beteekenis was.

Bereids in 1846 was te Siroekam zooveel koffie, dat, volgens den toenmaligen posthouder, den heer Wijshijer, de bevolking de koffietuinen niet kon onderhouden, zelfs al had zij niets anders te doen; van het jaar te voren zegt genoemde ambtenaar, dat daar 22000 jonge en 50000 oude boomen waren, in ongeveer 100 tuinen. In 1848 werden te Soepajang 410000 koffieboomen aangeplant, een cijfer dat, evenals alle andere cijfers die het aantal boomen aanwijzen, voor welk deel van Midden-Sumatra ook, geene andere waarde heeft dan dat het wijst op een uitgebreide cultuur; en dat deze bestond mag ook worden opgemaakt uit een proclamatie die de Resident Steinmetz in 1843 aan de geheele Maleische bevolking richtte, en waarin hij haar uitnoodigde meer zorg te besteden aan het onderhoud van de tuinen, zoomede aan den pluk en de bereiding van de vruchten.

Bij het bestaan van zoo uitgestrekte aanplantingen is het bevreemdend, dat wij, in den tijd toen de O.-I. Compagnie op de Westkust van Sumatra gevestigd was, nergens melding vinden gemaakt van handel in koffie; toch is het bijna niet aan te nemen, dat zooveel koffie zou zijn geplant, alleen om van de bladeren de meermalen vermelde kawah (kawah daoen) te bereiden. Uit een in 1845 uitgevaardigd, later opgeheven en daarna weer ingevoerd en nogmaals ingetrokken verbod op het gebruik van kawah en het afplukken van koffiebladeren, moeten wij echter opmaken, dat het aftreksel van die bladeren reeds sedert zeer langen tijd een gewone volksdrank was.

Aanstonds na de vestiging van het Nederlandsch gezag in de Padangsche Bovenlanden heeft de Regeering krachtige maatregelen genomen, om de koffiecultuur uit te breiden en de goede bereiding van het product te verzekeren, en reeds van 1 November 1847 dagteekent de verplichte levering tegen een door het Gouvernement vastgestelden prijs. Die prijs, de wijze van levering en van transport der koffie hebben sedert talrijke veranderingen ondergaan; wij zullen die hier niet nader

Digitized by Google

beschouwen, maar om een denkbeeld te geven van de hoeveelheid koffie die door de bevolking van het door ons bereisde gebied werd opgebracht, deel ik hier eenige cijfers mede [1]), die, zoo al niet volkomen, dan toch nagenoeg juist zijn te achten.

Vooraf vermeld ik nog dat er thans, in de onder-afdeelingen Soepajang, — Alahan-pandjang, — Lolo en Soengei-Pagoe, waartoe de XII Kòtô behooren — en Kòtô VII, tien pakhuizen zijn waar de koffie van de bevolking wordt ingekocht, namelijk te Soepajang, Rangkiang-loeloejs, Aijië-boesoewq, Alahan-pandjang, Barong-barong-randah, Lolo, Moearô-Laboew, Loeboewq-gadang, Si-Djoendjoeëng en Tandjoeëng-Ampalô.

In dertig jaren tijds werden in die pakhuizen meer dan 873 duizend pikols koffie ingekocht, die, tegen een gemiddelden prijs van *f* 30 het pikol, een waarde vertegenwoordigen van acht millioen zeven honderd en dertig duizend gulden.

Niet in alle streken echter is de koffiecultuur toegenomen. In de onderafdeeling Kòtô VII bedroeg de productie in 1849: 1304 pikol, in 1857: 3734 pikol, in 1865: 4045, en in 1876, na geleidelijk te zijn verminderd, nog slechts 760 pikol. De negari Soepajang leverde in die jaren 382, 1554, 422 en 147 pikol.

In andere negariën werd de opbrengst jaar op jaar grooter, meestal ten gevolge van de opening van koffie-inkooppakhuizen. Zoo leverde Soengei-Pagoe, waar in 1872 een pakhuis gebouwd werd, in dat jaar nog slechts 63 pikol en in 1876 reeds 307; de XII Kòtô brachten daarentegen van 1873 t/m. 1876 niet meer dan 9 pikol op. Het pakhuis te Rangkiang-loeloejs werd in 1876 opengesteld, en in dat jaar werd daar 365 pikol ingekocht, terwijl die negari in 1850 slechts 18 pikol produceerde, in 1857: 174 pikol en in 1865: 123 pikol. Te Aijië-Abang en te Talang-băboengô is de koffieteelt een ware volkscultuur; de eerste negari bracht in 1849 nog slechts 3 pikol in de pakhuizen, in 1857 reeds 933, in 1865: 530, in 't volgend jaar 1325 en in 1876: 1015 pikol; Talang-băboengô leverde in 1849: 127 pikol, acht jaar later reeds 624, in 1868: 958 en in 1876: 1143 pikol koffie.

Ziedaar cijfers genoeg om aan te toonen, dat, ofschoon niet met die van Java te vergelijken, de koffiecultuur toch ook in het Gouvernement van Sumatra's Westkust van groote beteekenis is.

Intensief wordt die cultuur niet gedreven, en dat is niet alleen een gevolg van de gedwongen levering van het product, maar vindt ook zijn oorzaak in de eindelooze uitgestrektheid van de aanplantingen, waardoor een zorgvolle behandeling feitelijk onmogelijk is. De Maleier is tot roofbouw geneigd en hij werd in die neiging gesteund door zijn bestuurders, jaren achtereen. Doch als eenmaal aan de gedwongen levering een einde zal zijn gemaakt, dan lijdt het geen twijfel of de inlander zal weldra zijn koffie met evenveel zorg planten en onderhouden als de bewoners van

[1]) Zie ook blz. 197.

Digitized by Google

de Palèmbangsche Bovenlanden, bij wie, zooals wij straks zullen zien, de cultuur bijna niets te wenschen overlaat.

Ter beoordeeling van de productie kunnen de volgende cijfers dienen. Zij vermelden de opbrengst in één jaar van twintig zeven- à achtjarige boomen, in vijf negariën, die, wat geschiktheid voor de teelt van koffie betreft, als de minst gunstige in het zuiderdeel der Padangsche Bovenlanden kunnen beschouwd worden.

| | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 20 | boomen | te | Padang-si-Boesoewq | brachten | op | 3.48 | kilo | of | 0.174 | kilo | per | boom. |
| „ | „ | „ | Kòtô-baroew | „ | „ | 3.07 | „ | „ | 0.153 | „ | „ | „ |
| „ | „ | „ | Si-Djoendjoeëng | „ | „ | 2.43 | „ | „ | 0.121 | „ | „ | „ |
| „ | „ | „ | Loeboewq-Taròq | „ | „ | 2.91 | „ | „ | 0.145 | „ | „ | „ |
| „ | „ | „ | Siloengkang | „ | „ | 2.26 | „ | „ | 0.113 | „ | „ | „ |

Het plukken van de vruchten is het werk van de vrouwen en kinderen, die daarbij gewoonlijk gewapend zijn met een houten haak, om de hooge takken naar beneden te buigen; bovendien hebben zij een mandje van ròtan bij zich, k ă t a n g genaamd (Pl. LXXIV fig. 6), waarin de vruchten geborgen worden.

De bereiding van het product is goed, zooals de uitkomsten van de Padang-veilingen bewijzen, maar ze is tevens zeer tijdroovend. Bij minder gunstige weersgesteldheid zijn er zelfs drie maanden mede gemoeid. De roode bessen worden in de zon gedroogd en bij vochtig weder binnenshuis op zoldertjes van bamboe-vlechtwerk. Eerst wanneer de bes geheel uitgedroogd en de vruchtschil verschrompeld en bros geworden is, worden de bessen in houten lăsoeëng's gestampt, en daarna uit de hand gewand om het zilvervliesje te verwijderen.

Tot de cultuurgewassen die in de eerste jaren van de Nederlandsche vestiging op hoog gezag werden aangekweekt, maar waarmede de bemoeiing reeds sedert geruimen tijd geheel heeft opgehouden, behooren peper, indigo, muskaatnoten, tamarinde en djăti.

Als leiboomen voor de peperranken werden dadòq of kapok aangeplant; van die aanplantingen vindt men hier en daar nog overblijfselen, evenals van de djoear-bosschen, die de koffietuinen moesten beschaduwen. Terwijl in 1851 te Si-Djoendjoeëng alleen nog 3008 peperranken gevonden werden, treft men tegenwoordig in het geheele zuiderdeel der Bovenlanden geen honderd ranken meer aan.

Indigo, m a n s i, waarvan het zaad door het Gouvernement verstrekt werd tegen *f* 1.40 het kilo, werd verbouwd en bearbeid ten behoeve van de door het Gouvernement aangestelde inlandsche hoofden. Voor rekening dier hoofden werd de droge indigo aan de Nederlandsche Handelmaatschappij tegen *f* 2.50 verkocht. Voor iedere fabriek zonderde men een uitgestrektheid af van 200 vadem in 't vierkant. In 1844 werd te Soepajang de eerste indigo-fabriek opgericht, die in 1846 het eerste product opleverde, naar het schijnt met goed gevolg; want in datzelfde jaar werden er 35 bouws met indigo beplant. Doch reeds in 1849 was de indigo-fabriek

Digitized by Google

te Soepajang opgeheven en de cultuur geraakte spoedig in verval, zoodat thans zoo goed als geen indigo in het zuiden der Padangsche Bovenlanden wordt aangetroffen, althans niet in aanplantingen van eenige uitgestrektheid. Alleen vindt men in de dorpen hier en daar enkele ăka tantam- of ăka sanam[1])-ranken, uit wier groote dunne bladeren zoowel een blauwe als een groene verfstof wordt bereid.

Als gevolg van de vroegere zorg der Regeering, die muskaatnoten en tamarinde-pitten kosteloos aan de bevolking verstrekte, ziet men thans nog in de meeste dorpen enkele muskaatboomen, waarvan het product wordt ingezameld om aan Chineezen verkocht te worden. Geregelde cultuur komt echter niet voor, en maar hoogst zelden worden nieuwe boomen aangeplant. De bereiding van de foelie laat veel te wenschen over, zoodat die slechts lage prijzen haalt. Tamarinde schijnt minder goed geslaagd te zijn en tegenwoordig worden nergens meer tamarindeboomen geplant, evenmin als djăti, waarvan op het erf der controleurswoning te Soepajang en op een paar andere plaatsen, zooals nabij Singkarah, nog eenige overblijvers gevonden worden.

Als zoodanig kunnen wij ook de theeheesters vermelden die nog ten getale van twintig of dertig te Si-Kindjang groeien, waar zij in 1845 geplant zijn door den posthouder Tonnay, die door de Regeering gemachtigd was om een proef met de cultuur van thee te nemen.

Geen ander gewas is in het zuiden der Padangsche Bovenlanden van even groot gewicht als koffie en rijst; wat de Maleier daar buiten deze stapelproducten plant, is meest voor eigen gebruik bestemd of om op de naburige weekmarkten verkocht te worden.

Tabak, timbakau, waarvan de cultuur in de laatste jaren zoo aanmerkelijk toeneemt langs den oostelijken oever van het meer van Singkarah, troffen wij slechts een enkele maal in zeer geringe hoeveelheid aan. Zij wordt geplant op droge velden, die goed zijn schoongemaakt en omgewerkt; het veld verdeelt men in smalle bedden en plant daarop, ongeveer een meter van elkaar, de plantjes, die vooraf op kweekbedden gewonnen zijn. Zorgvuldig worden de loten weggenomen, die aan de krachtige ontwikkeling der bladeren in den weg staan. Men begint na anderhalve maand de eerste, en wel de onderste, bladeren te plukken, en gaat daarmede geregeld voort gedurende een jaar ongeveer, om de twee maanden of zes weken een oogst inzamelende.

Ook gambije wordt alleen voor eigen gebruik verbouwd; de fabriekmatige bewerking van het sap der bladeren tot koekjes heeft wel in de L Kòtô, maar nergens in het zuiden der Padangsche Bovenlanden plaats. De versche bladeren worden eenigen tijd in heet water gelegd, tot een bundel samengepakt en daarna, eerst in pisang-

[1]) Marsdenia tinctoria R. Br.

Digitized by Google

blad en vervolgens in een stuk mat gewikkeld. Men kneedt nu het pak met de voeten, maakt het vervolgens open en neemt de bladeren er uit, die gedurende 24 uren aan ròtan-lijnen worden opgehangen en dan geschikt zijn om bij de betelpruim gebruikt te worden. Na de bewerking zijn de bladeren geheel met de opgedroogde getah omgeven.

Klappers, karambije, komen in de hoogst gelegene negariën, zooals Alahan-pandjang en Aijië-dingin, niet meer voor; te Talang-băboengô groeit de boom wel, maar levert hij geen vruchten op. Elders vindt men bij iedere woning in ieder dorp eenige kokospalmen, wier hooge pluimvormige kruinen een boog van glanzend groen welven boven de woningen der inlanders. Weinig wordt er gewoonlijk op gelet of de boomen rechtop groeien, en meestal staan zij te dicht bij elkander. De noten die men gebruiken wil om te planten, worden niet van het buitenste vezelachtig omhulsel ontdaan; alleen een strook daarvan wordt losgemaakt en daaraan hangt men de noot gewoonlijk onder het overstekende dak van de woning op, totdat zij ontkiemt, om ze eerst te planten wanneer de bladeren een lengte van ongeveer een meter bereikt hebben (Pl. LVIII). Ten einde den boom milder te doen dragen, brandt of kapt men de boven den grond uitspruitende wortels af.

Op onderscheidene plaatsen van dit werk is het gebruik vermeld dat de Maleier maakt van de verschillende deelen der vrucht, van den stam, van de bladeren en van de bloemsteel van den klapperboom; om niet in herhaling te vervallen, zullen wij hier dat alles met stilzwijgen voorbijgaan.

Tot de palmen die aangeplant worden, behooren ook de pinang, de anau en de sampije [1]); de eerste komt overal voor, doch nimmer in geregelde tuinen, de beide laatste meer uitsluitend in de hoogere streken. Sampije-palmen treft men minder veelvuldig aan dan anau-palmen, maar ook van de laatste zagen wij nergens boschjes van aanmerkelijken omvang. Gewoonlijk staan de boomen zeer dicht bij elkander en aan onderhoud wordt niet gedacht. De vezelstof van beide palmen is den Maleier van groot nut voor het maken van uiterst deugdzaam touw, en de idjoewq, het product van den anau-palm, hebben wij bovendien reeds als een gezocht dekmateriaal leeren kennen. Uit de vruchten van den anau-palm wordt suiker bereid en uit de bloemsteel wordt, zooals wij vroeger zagen, de bekende palmwijn getapt.

Betelranken voor eigen gebruik vindt men bij iedere woning, en in de buurt van groote markten wordt de betel-cultuur ook op ruimere schaal gedreven, om

[1]) Ik vermoed dat hiermede de Arenga obtusifolia Mart. bedoeld is; vooral de samenvoeging met den anau-palm (Arenga saccharifera Lab.) brengt mij tot dit vermoeden. Bovendien weten wij uit Miquel's Flora, III. 37, dat ook de Arenga obtusifolia een soort van idjoewq oplevert. P. J. V.



Digitized by Google

de bladeren te verkoopen. Als leiboomen voor de ranken worden veelal de kajoe bòlai, doch ook verschillende andere boomsoorten gebruikt, die in rijen op korten afstand naast elkander geplaatst en tot de kruin opgesnoeid worden.

Op de erven worden, zooals uit het Reisverhaal herhaaldelijk blijkt, tal van vruchtboomen aangetroffen, die wij, daar zij algemeen bekend zijn, hier niet nader zullen bespreken, te minder omdat van onderhoud of veredeling in 't geheel geen werk gemaakt wordt. Binnen kleine omtuiningen groeien ook veelal enkele geneeskrachtige kruiden, benevens sommige groenten en tuinvruchten, waaronder eenige soorten van spaansche peper, in 't algemeen ladô genoemd, de voornaamste plaats innemen.

Kapok is schaarsch en sedert de inlandsche weefindustrie grootendeels door de Europeesche manufacturen verdrongen werd, wordt de katoenheester, de kapé batang, ook slechts weinig en dan nog uitsluitend voor eigen gebruik, en de eenjarige katoenstruik, de kapé tauoen, in het geheel niet meer geteeld.

Hier en daar is wat pandan geplant, waarvan de bladeren gebruikt worden om matten te vlechten; ook vindt men kleine aanplantingen van biezen, zooals de mesiang of mansiang koemboew, de mansiang bigau en de mansiang singkië, die voor het maken van manden, matten en versierselen worden aangewend (Pl. CX fig. 1, 2, 3 en 4).

Van eigenlijke cultuur kan echter bij dit alles geen sprake zijn, en evenmin kan men dien naam geven aan de teelt van eenige gewassen waaruit men olie wint. Hiertoe behooren de djaraq en djaraq sirah, heesters die men veel op de dijkjes langs de wegen ziet, en die even opmerkelijk zijn door snellen groei en overvloedig product als door de nuttige eigenschappen van de olie [1]) die uit de vruchtpitten vervaardigd wordt. De olie wordt door de Maleiers deels als laxeermiddel, deels om te branden gebruikt. Voorts komen hier in aanmerking de simantoeĕng, een boom die roode vruchten draagt ter grootte van een hoenderei; de tjakoewe, een plant zonder stengels, waarvan de bladeren zich op den grond uitspreiden; de liaijië, een liaan, en de grassen siè-siè en roempoeï manijs, van al welke gewassen de wortels dienen om er een geurige olie uit te bereiden.

Met de teelt van planten uit wier vezels men touw maakt, is het niet beter gesteld. Tot de nog niet genoemde behooren de romin (raméh), de pisang nané (ananas), de pisang nané lauoeï (agave) en de noenang, een kleine boom met vruchten die zoo groot zijn als een okkernoot, en waarvan de schil een kleverig vocht bevat dat als plakmiddel gebruikt wordt. De romin wordt aangeplant op de erven of nabij de woningen en na zes maanden gesneden. Nadat de bast van de stengels is afgeschrapt, worden deze gedroogd en vervolgens gebroken,

[1]) De bekende Oleum seminis ricini is gezuiverde djaraq-olie.

Digitized by Google

waarna de vezels zich gemakkelijk van den stengel laten losmaken. Uit de bladeren van de pisang nané en pisang nané lauoeï verkrijgt men de fijne sterke vezels door die bladeren met een bamboe-mesje af te schrappen.

Wanneer de noenang ongeveer een arm dik is, wordt de bast er voor de helft afgenomen — geheel schillen zou den boom doen sterven — en in 't water te rotten gelegd, om zoodoende de vezels los te maken. Die rotting mag echter niet te lang worden voortgezet, daar anders de vezels haar kracht en samenhang verliezen.

Van meer beteekenis dan de teelt van laatstgenoemde gewassen is die van suikerriet, turksche tarwe, een paar gierstsoorten en aardvruchten, die allen in vrij groote hoeveelheid worden aangeplant. Van het suikerriet, taboe, snijdt men de boveneinden af en stekt die, na ze getopt te hebben; drie of vier stekken plaatst men bij elkander in kleine heuveltjes van goed losgewerkte aarde. Het malen van het riet geschiedt meestal dadelijk na het snijden op den akker zelven, waar tot dat einde een molen is geplaatst waarvan wij de inrichting in een volgend hoofdstuk zullen bespreken. In den maaltijd is het uitgeperste sap een gezochte lekkernij. Vooral in de hoogere streken gedijt het suikerriet zeer goed, maar men zegt, dat het suikergehalte daar minder groot is dan in de lagere landen. De uitgestrektste aanplantingen vonden wij tusschen Padang-pandjang en Fort-de-Kock en op de hoogvlakte van Alahan-pandjang.

Turksche tarwe, djagoeëng, vindt men overal; maar dit voedzame graan wordt door de Maleiers gewoonlijk alleen als versnapering, en slechts bij mislukten rijstoogst, nevens aardvruchten en sago, als voedingsmiddel gebruikt. De djagoeëng wordt op dezelfde wijze als de ladang-rijst gezaaid; maar men doet gewoonlijk niet meer dan twee zaden in één gat. Als de vruchtklossen zich gezet hebben, worden de planten getopt, waardoor men een beteren oogst verkrijgt, die zelden minder dan het tweehonderdvoud van het uitgezaaide graan bedraagt.

Andjòlai en săkoewi, de gierstsoorten die ik boven bedoelde, worden in den regel alleen langs den rand van de sawah's en ladang's gezaaid; wij zagen in het zuiden der Padangsche Bovenlanden nergens akkers die uitsluitend met dit graan begroeid waren.

De aardvruchten, oebi, leveren overal een ruim beschot, maar zijn als voedsel weinig gezocht. Bij schaarschte van rijst worden echter uitgestrekte velden met aardvruchten beplant; de meeste soorten worden gepoot, waartoe men de knol in stukken snijdt, alleen de zoete kassave wordt gestekt en de stekken worden zeer schuin in den grond gestoken.

Ik zal mijne aanteekeningen omtrent de cultuurgewassen van dit gedeelte van Midden-Sumatra besluiten met te vermelden, dat in de hooge bergstreken sedert eenige jaren aardappelen, kool, snij- en slaboonen zijn ingevoerd en met goeden

Digitized by Google

uitslag door de bevolking worden gekweekt, die ze op de markten in ruime hoeveelheid te koop aanbiedt.

Thans moeten wij nagaan wat er met betrekking tot Rawas, Lebong en aangrenzende landen valt mede te deelen over de onderwerpen die ons in dit hoofdstuk bezig houden.

In Rawas onderscheidt men de onbebouwde gronden in: ongerepte wildernis, rimbo lawoeng of rimbo gedang, ook rimbo langgaran genoemd; wildernis die, hoewel vroeger ontgonnen, geheel tot den staat van rimbo lawoeng is teruggekeerd en rimbo boedjang heet; voorts rimbo moeda, ongeveer gelijk aan de voorgaande, maar met minder zwaar hout begroeid, en eindelijk beloekar of biloekar, voormalige rijstvelden, die geheel met kreupelhout zijn bezet. Ook spreekt men van tanah rimbo gagah of tanah seloeman, wildernis waarboven geesten huizen en die daarom niemand zou durven ontginnen; en van tanah demem panas, onbebouwde gronden die alleen in den drogen tijd bereikbaar zijn, doch in den regentijd moerassen vormen. Tanah repo is grond waarvan het bosch reeds geveld is en die een volgend jaar zal worden ontgonnen, terwijl tanah djerami braakliggende velden zijn, die, zoodra het seizoen daar is, weer bewerkt worden. Hooge en lage boschgronden worden onderscheiden door de namen rimbo talang en rimbo renah; tot de laatste behooren ook de tanah ngoeroeng, dat zijn de eilanden of schiereilanden die gevormd werden door het zich verplaatsen van een rivierbedding. Wildernissen langs de steile hellingen van ravijnen zijn bekend onder den naam van rimbo loenggam. De vlakten onderscheidt men, even als in de Padangsche Bovenlanden, in dezulke die met gras en andere die met ilalang begroeid zijn.

De geheele wildernis is onder de verschillende doesoen's verdeeld; de grenzen zijn rivieren, heuvelruggen, boomen of steenen, dikwijls ook denkbeeldige lijnen, die twee bergtoppen of andere grenspunten vereenigen.

Een verdeeling van de tot een doesoen behoorende wildernis onder de verschillende ingezetenen bestaat niet; de geheele wildernis behoort communaal aan alle ingezetenen, en ieder hunner heeft het recht, niet slechts om er de natuurlijke voortbrengselen in te zamelen, maar ook om van den grond zooveel te ontginnen als hij goedvindt. Van dit laatste is hij echter verplicht zijn kampong- en dorpshoofd kennis te geven, ten einde zijn recht tegenover anderen te verzekeren. Maar daarin ligt tevens opgesloten, dat die hoofden het ontginnen verbieden, wanneer daardoor de rechten van anderen zouden worden verkracht.

De grasvlakten worden als algemeene weideplaatsen gebruikt; niemand heeft het recht daarvan een gedeelte voor eigen gebruik af te zonderen.

Hij die de gronden ontgonnen heeft, behoudt nog drie jaren nadat hij die verlaten heeft, het recht van voorkeur; daarna vervallen ze weder tot het commu-

Digitized by Google

naal bezit. Maar de vrucht- of andere nuttige boomen die de ontginner op dien grond geplant heeft, blijven zijn individueel eigendom; ze zijn poesaka, evenals bijenboomen, sawah's en woningen, en gaan bij erfenis over.

Wanneer iemand een terrein heeft uitgezocht dat hij wil ontginnen, dan doet hij daarvan blijken door het maken van een merkteeken, dat tawăsan heet, waarschijnlijk afgeleid van tebas, het ter bebouwing in gereedheid brengen van een stuk grond. Zulk een tawăsan bestaat uit een open plek van eenige vierkante meters oppervlakte, waarop een hekje van takken gemaakt is, aan welke zes of meer als haken gesneden stokken zijn opgehangen. Het recht tot ontginning, door deze merkteekens verzekerd, sluit ook de verplichting in, daartoe in het eerstvolgend seizoen over te gaan.

Doesoen-gronden kunnen volgens de oude gebruiken niet vervreemd worden. Wel kan een vreemdeling vergunning tot ontginning krijgen, noempang berladang, wanneer hij daarvoor *f* 2 séwa boemi, grondhuur, betaalt; dit bedrag wordt in de gemeentekas, wang ramo, gestort, om daaruit het onderhoud van balai en missigit, en andere dergelijke uitgaven ten algemeenen nutte te bekostigen. Personen welke zich binnen het gebied van een doesoen komen vestigen, worden aanstonds door den besturenden ambtenaar in een bevolkings-register ingeschreven en worden aangeslagen in de belasting en de heerendiensten. Zij deelen dan voor den vervolge in al de rechten der ingezetenen op den onbebouwden grond. Wanneer zij de doesoen weer verlaten, dan vallen de door hen ontgonnen gronden en geplante vruchtboomen terug in het communaal bezit.

Vóór de midji-verklaring gold voor de marga's wat hier van de doesoen's gezegd is.

Verkoop van woesten grond door den eenen persoon aan den anderen kan niet plaats hebben, omdat die grond nimmer individueel eigendom is. Daarentegen komt, naar mij werd medegedeeld, verkoop zoowel als verhuur en verpanding van ontgonnen grond veelvuldig voor. Die transacties hebben in den regel plaats ten overstaan van de hoofden, die voor hun ministerie een geringe geldelijke belooning ontvangen.

In een vorig hoofdstuk hebben wij opgemerkt, dat er geen verschil in stand in den eigenlijken zin des woords onder de bevolking bestaat, en daaruit volgt als vanzelf dat alle ingezetenen, hoofden en geestelijken niet uitgezonderd, volmaakt gelijke rechten op de doesoen-gronden bezitten.

Al het vorenstaande is nagenoeg onveranderd op Redjang en Lebong van toepassing. De séwa boemi bedroeg in Redjang *f* 1, maar het betalen daarvan is in den laatsten tijd in onbruik geraakt. Ieder Lebonger kan in geheel Lebong een ladang aanleggen, mits daarvan kennis gevende aan het dorpshoofd tot wiens jurisdictie de grond behoort; daarvoor wordt echter niets betaald.

Digitized by Google

De zoogenaamde sawah's, — eigenlijk slechts een moerassige vlakte zonder ook maar den geringsten aanleg, — tusschen Limau en Tabal gelegen, zijn wel onder die doesoen's maar niet onder de verschillende ingezetenen verdeeld; ieder heeft het recht een gedeelte te ontginnen, waarbij zich, dank zij de enorme uitgestrektheid in verhouding tot het zeer geringe bevolkingscijfer, nimmer geschillen voordoen.

Om boschproducten binnen het gebied van zijn doesoen of marga in te zamelen, is het onnoodig vergunning te vragen aan wien ook; wel wordt er gewoonlijk kennis van gegeven aan de hoofden, doch dit is alleen een gevolg van de regeling der heerendiensten. Ook aan personen van andere marga's en doesoen's wordt toegestaan boschproducten te zoeken, maar zij moeten een tiende gedeelte van het verzamelde afstaan aan de bevolking binnen wier gebied zij de producten hebben bijeengebracht.

Betreffende Djambi ontbreken mij de noodige gegevens voor een behoorlijk overzicht van het grondbezit. In de streken die meer direct onder het Sultans-bestuur staan, heeft iedere doesoen een begrensd gedeelte van den onbebouwden grond; wat daarbuiten ligt is kroondomein. In het Manangkabósch gedeelte van het voormalige Djambische rijk zal wel hoogst waarschijnlijk het grondbezit volgens de Manangkabosche instellingen geregeld zijn.

In Limoen is de wildernis gedeeltelijk individueel eigendom der familiën; het overige is tanah panghoeloe, of, voor zoover de hoofden den Sultan boven zich erkennen, tanah rădja. Wanneer een Rawasser hier boschproducten wil inzamelen, moet hij daartoe vergunning vragen aan de familie of de hoofden die daarover te beschikken hebben, en is hij een vierde gedeelte van het ingezamelde als retributie aan de eigenaars verschuldigd. Wanneer iemand een boom vindt die hars of gom oplevert, is een eenvoudige insnijding in den bast voldoende, om zijn recht op dien boom te verzekeren.

De in de wildernissen rondzwervende Koeboe's zijn verplicht de boschproducten te leveren aan de bevolking van de doesoen binnen wier gebied zij zich ophouden. Een zoogenaamde djenang is de tusschenpersoon die voor den verkoop van de producten zorg draagt.

Omtrent het zoeken van was, honig, ròtan, harsen en gommen valt, na hetgeen daarvan boven reeds werd gezegd, weinig meer mede te deelen. Over het algemeen zijn die voortbrengselen hier overvloediger en van beter qualiteit dan in de Padangsche Bovenlanden. Voor de boomen uit welker vruchten olie bereid wordt, verwijs ik naar de lijst van houtsoorten, die opgenomen is in het vierde deel van dit werk.

Onder de harsleverende boomen wil ik hier nog noemen de tjengal[1]) en de

---

[1]) Lijst van Houtsoorten, n°. 364.

Digitized by Google

dăsal, die de beste, de mantia, keloekoep, melasoewai [1]), keloeloet en mantia koenjit, die een mindere qualiteit voortbrengen.

De lage prijzen van de tjengal-hars, bekend onder den naam van damar poetih, zijn een gevolg van het vermengen met inferieure soorten; zuivere damar poetih heeft een waarde van *f* 14 het pikol. Dăsal-hars, de zoogenaamde kăpala toepai, wordt met *f* 20 betaald. De gemeene hars, die damar itam heet, wordt tot rollen verpakt in mantia-bast; zulk een rol, amboeng, is ruim een halven meter lang bij vijftien centimeters dik en kost slechts tien centen. In Lebong houdt men zich met hars- en ròtan-zoeken niet op, alleen getah wordt ingezameld en bij 't gewicht verkocht; voor 75 cents koopt men een hoeveelheid die zoo zwaar is als een koelak rijst.

Nabij de doesoen Sekandau, in het genoemde landschap, worden in twee spelonken eetbare vogelnestjes gevonden, die gemaakt worden door de bekende, tot de gier-zwaluwen behoorende, salanganen [2]). Om de drie maanden gaat men de nestjes inzamelen en heeft dan een oogst van vier tot tien pikol. De Rădja pasirah van Aman geniet van ieder pikol vier gulden; voor 't overige worden de nesten gelijkelijk onder den Dipati en de mannelijke bevolking van Sekandau verdeeld. De prijs is daar slechts *f* 14 of *f* 15 het pikol; maar te Moeara Bliti, tien dagreizen van Sekandau gelegen, betalen de Chineezen voor het product van *f* 40 tot *f* 70, al naar gelang van de qualiteit. Hoe witter de nesten zijn, des te hooger is de waarde.

Ook in het Gouvernement van Sumatra's Westkust worden zulke vogelnestjes gevonden, maar ze zijn daar van minder zuiver gehalte. Zij worden er o. a. in de XII Kòtô, op aanmerkelijken afstand van de kust, aangetroffen, en deze omstandigheid maakt het wel wat moeilijk om te verklaren, dat de vogels, zooals beweerd wordt. de nesten maken uit een slijmige stof, die zij aan het zeestrand vinden en die in den krop verwerkt wordt.

In den uitlooper van het Barisan-gebergte die in den Apenberg bij Padang eindigt, is op nagenoeg duizend meters boven de zee een hoog gewelfde grot van enorme uitgestrektheid, aan wier wanden duizenden nesten zijn vastgehecht. Door een nauwe spleet dringt het daglicht in het hol binnen, dat voor 't grootste gedeelte in diepe duisternis is gehuld. Oorverdoovend is het getjilp van de tallooze vogeltjes, waarvan er, toen ik de grot bezocht, zich telkens enkelen op mijn hoofd en schouders nederzetten. Het inzamelen moet met de meeste voorzichtigheid geschieden, daar het hol tot de hoogte van ettelijke meters is opgevuld met de uitwerpselen der zwaluwen. Die meststof is zoo zacht dat men er niet over kan gaan; daarom zijn er door de inzamelaars een aantal bamboe-ladders in alle richtingen overgelegd, die zoovele bruggen vormen, waarlangs men de wanden van de grot kan bereiken.

---

[1]) Lijst van Houtsoorten, nº. 209.

[2]) Colocalia esculenta en fuciphaga.

Wij zullen hiermede onze beschouwing van de boschproducten en de wijze van inzamelen eindigen, om ons nog eenige oogenblikken met den landbouw bezig te houden.

Rijst is ook hier het hoofdvoedsel van de bevolking en wij zullen dan ook met het bespreken van de rijstcultuur aanvangen.

De teelt van pădi op sawah's staat in Lebong en evenzoo in Rawas zeer ver ten achteren bij die in de Manangkabosche landen. Slechts op enkele plaatsen, zooals in Rawas boven Poelau-Kida en in Lebong bij Kòta-Danau en Aman, zijn de sawah's in horizontale vakken aangelegd en door dijkjes ingesloten; maar elders zijn het slechts moerassige plaatsen, bij de monding van beekjes in de hoofdrivier gelegen. Behoorlijke waterleidingen vindt men nergens, en waterraderen, de boven besproken kintjije's, worden, behalve voor suikermolens, in 't geheel niet gebruikt. In Lebong legt men in de moerassige vlakten overlangs gespleten bamboe, met den bollen kant naar 't hoogereind, om de kracht van 't afvloeiende water te breken. Ploegen en eggen is daar niet in gebruik, behalve te Kòta-Danau, waar het margahoofd eenige karbouwen bezit, die hij tot dat einde bezigt. Het veld wordt soms met de slagspade omgewerkt, maar meestal bepaalt men zich tot een zeer slordige bewerking met het kapmes of een rechthoekig gebogen schoffel, den tădjaq.

De natte kweekbedden worden hier kelambang genoemd, en het zaad, dat ongeweekt gezaaid wordt, vermengt men eerst met een weinig pădi, die men voor geld, voor eenige kippen of een geit koopt van zekeren Toeankoe-Boedjang-di-Oeloe-Ngawăti, waardoor men zich een goeden oogst meent te verzekeren, omdat de man zeer ver heet te zijn in de alémoe pădi. Veertig dagen na het zaaien worden de plantjes naar de sawah overgebracht, nadat ze eerst getopt zijn. Tien tot vijftien plant men er bij elkander, telkens op ongeveer vijf-en-twintig centimeters afstand.

Het bewerken der velden heeft volstrekt niet gelijktijdig plaats, zoodat wij soms pas geplante pădi zagen staan naast een gewas dat reeds begon te rijpen.

Twee malen wordt gewied; het eerst drie maanden na het planten, en vervolgens wanneer het graan begint te bloeien. Na vijf maanden is de pădi rijp en wordt aar voor aar gesneden; er wordt niet gedorscht, maar dadelijk na het snijden bergt men het graan in de schuren, hier toeăwal genoemd.

Slechts vijf soorten van sawah-pădi treft men in Lebong aan, pôi meleroe of zwarte rijst, pôi pekal, pôi keritji, pôi kesoembô en de kleefrijst si-poeloet.

Wanneer voor de eerste maal van de nieuwe rijst gegeten wordt, dan viert ieder huisgezin feest, hetgeen meoek pôi belouw heet. Men slacht een paar kippen of een geit en het feestmaal wordt met een gebed besloten.

In Rawas, waar de pădi ook met de toewai gesneden en in de aar opgeschuurd wordt, is de bewerking der sawah's beter dan in Lebong. Hier wordt

Digitized by Google

geploegd, of wel men bearbeidt de velden door er karbouwen in rond te drijven. Ten einde steeds water in voorraad te hebben, graaft men groote vijvers, tebat, die als reservoirs dienst doen. Nabij Moeara-Menkoelem zagen wij zulk een vijver, waarvan de aanleg zestig rijksdaalders gekost had en die door Korintjiërs in dagloon gegraven was.

Bij het oogsten helpen de dorpsgenooten elkander, welke zamenwerking men berselang noemt: de pădi wordt in mandjes van boomschors, toeda, gelegd en daarna in grootere manden, kiding, van langkanan-bast gemaakt, naar de schuren gebracht. Die schuren zijn, evenals in de Padangsche Bovenlanden, behangen met kruiden en bladeren, o. a. met sekit- en riboe-bladeren, om booze geesten te weren, die het graan heeten te rooven.

Veel meer dan op sawah's, verbouwt men in Rawas en Lebong de rijst op droge velden; in Redjang heeft het zelfs, met uitzondering van een geringe uitgestrektheid nabij de doesoen Sawah, in Bermani-Oeloe, uitsluitend op droge velden plaats. Men onderscheidt twee soorten van deze akkers, de gewone ladang, in Rawas djădjaran noegal genoemd, en de met zorg bewerkte velden, die daar djădjaran bădjak of bertanam heeten. De bearbeiding van de eerste onderscheidt zich in niets van hetgeen we boven omtrent de ladang's mededeelden. Na het kappen van het kreupelhout en struikgewas, menebas, worden de groote boomen geveld, menebang, en daarvan vervolgens de takken afgeslagen. Dan blijft alles gedurende twintig of dertig dagen liggen om te drogen, waarna het in brand wordt gestoken. Ten laatste wordt de grond gezuiverd van den afval die na de verbranding nog is overgebleven; de op nieuw uitgeschoten loten van de boomstronken worden afgekapt en daarmede is het veld voor bezaaiing gereed. Hiertoe bedient men zich van den pootstok, toegal, een min of meer aangepunten stok van ongeveer twee meters lengte, waarmede men de drie tot vijf centimeters diepe zaaigaten in den grond stoot. In de aldus gemaakte kuiltjes worden de pădi-korrels gestrooid, hetgeen meniah heet.

Komt dus de rijstbouw op djădjaran noegal geheel overeen met de droge rijstcultuur in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, de bearbeiding van de bovengenoemde djădjaran bădjak wijkt daarvan in vele opzichten af. Deze djădjaran's zijn velden die geheel van alle boomstronken en wortels gezuiverd zijn; velden die in uiterlijk voorkomen niet van de vaderlandsche bouwgronden verschillen. Zij worden met niet minder zorg bewerkt dan de sawah's in de Manangkabosche landen. Na twee- of driemaal overhoeks beploegd te zijn, wordt de akker bij herhaling geëgd. Het daartoe gebruikte werktuig bestaat uit zeven balkjes van drie tot vier meters lengte, waarover zes lichtere balkjes van een tot anderhalven meter lengte geplaatst zijn, zoodat een raam gevormd wordt waarin op de snijpunten der balkjes pennen gestoken zijn van anau-hout, ongeveer dertig centimeters lang. De egge wordt door



Digitized by Google

een karbouw of koe getrokken. Gewoonlijk worden de aardkluiten door het eggen niet allen genoegzaam vergruisd; men doet dit dan nog eens uit de hand met een langsteligen houten hamer, om daarna het veld andermaal te eggen en te beploegen.

Middelerwijl is een hoekje van het veld, gewoonlijk het laagst gelegene, met takken omhegd, en daarbinnen heeft men de pădi, pădi meretjah of pădi semajan, gezaaid, die, na getopt te zijn, op de djădjaran's wordt overgeplant, evenals op de sawah's. Dat planten geschiedt op rijen, die zoover van elkander staan dat het wieden met den ploeg kan plaats hebben, waarvoor een koe of een stier gespannen is. De veldarbeid vangt gemeenlijk in Juli aan, en in Maart of April wordt er geoogst.

Alvorens van den rijstbouw af te stappen, moet ik nog een enkel eigenaardig gebruik mededeelen, waarvan de bedoeling is het verzekeren van een goeden oogst of het bevredigen van de geesten wier verblijfplaats men gaat verontrusten.

Als in Rawas het veld ter bezaaiing gereed is, dan wordt in het midden de djedjekan beniah [1]) gemaakt, die het graan bewaakt zooals een proatin zijn onderhoorigen. Vier stukken bamboe, van drie kwartmeter lengte ongeveer, worden zóó op den grond gelegd, dat zij een kwadraat vormen, kandang genaamd; in 't midden daarvan steekt men een stok, toegal, in den grond, die van mali bedoerai of koedoewe-hout gesneden is. Rondom den toegal worden sitawar- en sendjoeang [2])-struikjes geplant, alsmede een bosje pădi, en langs de kanten van de kandang zaait men de pădi in negen gaten. Eerst wanneer de djedjekan beniah klaar is, gaat men tot het bezaaien van den akker over.

In Lebong is het de gewoonte om, wanneer een ladang wordt aangelegd, of ook wanneer eenige personen zich ergens metterwoon vestigen, drie lange staken in den grond te steken, geplaatst als een rot geweren; onder die staken wordt een vuur gestookt en daarop benzoë gebrand, terwijl men een gebed uitspreekt, dat alle booze invloeden moet afwenden. Tabal heet dit gebruik, waaraan de doesoen Tabal haren naam ontleent.

Voor 't overige komen de middelen die men in het werk stelt om het gewas tegen vijanden van allerlei aard te beschermen, in hoofdzaak overeen met die, welke wij eenige bladzijden vroeger opsomden.

Dezelfde cultuurgewassen die wij in de Manangkabosche landen aantroffen, vinden wij in deze streken terug; wij kunnen derhalve thans volstaan met het mededeelen van enkele opmerkingen die wij omtrent sommige van die gewassen gedurende onze reizen in Rawas, Redjang en Lebong hebben gemaakt.

Rawas was vroeger het peperland bij uitnemendheid, en dit product, dat tegen een uiterst geringen prijs aan de vorsten van Palèmbang moest worden geleverd,

[1]) Hetzelfde als bănih of benih, t. w. zaadpădi, zaailing. [2]) Lindjoeang.

Digitized by Google

bracht aan dezen jaarlijks meer dan twee tonnen gouds op. Thans is de cultuur vrij, maar zoo vervallen, dat men slechts hier en daar een peperrank aantreft. Niet alleen de herinnering aan de eindelooze knevelarijen waaraan men tijdens de dwangcultuur blootstond, is daaraan schuld, ook de lage handelsprijzen hebben er het hunne toe bijgebracht.

Meer en meer maakt de bevolking werk van de koffieteelt; de boom groeit goed en draagt overvloedig. Er wordt echter nog weinig Rawas-koffie aan de markt gebracht; wel brengen de Rawassers koffie naar Palèmbang, maar ze hebben die gekocht van Maleiers uit Soengei-Tanang. Die koffie is licht van kleur, en de boon is groot, maar minder geurig dan die der Padangsche Bovenlanden.

In Redjang en Lebong, en evenzeer elders in de Palèmbangsche Bovenlanden, gaat de koffiecultuur een schoone toekomst te gemoet; de bevolking legt er zich met de borst op toe, en met het beste resultaat; want terwijl in 1875 tien duizend pikol werden uitgevoerd, steeg die hoeveelheid in 1877 reeds tot dertig duizend pikol. Te Kepajang werd in dat jaar de koffie tegen *f* 40 het pikol verkocht.

Met zeer enkele uitzonderingen zagen de aanplantingen er overal goed onderhouden uit, en de grond was zorgvuldig van onkruid gezuiverd. De boomen waren meestal op een vadem afstand geplant, altijd goed rechtop, en nergens zag ik twee boompjes bijeengezet, zooals de Manangkabo-Maleier zoo gaarne doet, denkende: „wanneer de eene plant sterft, dan blijft de andere toch wellicht leven en behoef ik niet in te boeten.”

Driemaal 's jaars wordt er geplukt, maar daarbij gaat men nog te ruw te werk, daar men de bessen bij handen vol afstroopt en zoodoende veel van den aanstaanden oogst vernielt. Ook worden in Lebong de kweekplantjes niet vroeg genoeg overgeplant, waardoor de groei vertraagd wordt.

Te Kelikoet in Lebong telde ik de bessen aan verscheidene takken en vond gemiddeld aan iederen tak 139 bessen in elf kransen. De koffiebladziekte, die op Sumatra's Westkust zulke groote verwoestingen heeft aangericht, kwam ook hier overal voor.

De twee eerste jaren worden de koffietuinen tevens als rijstvelden gebruikt, of men poot ook wel aardvruchten tusschen de jonge boompjes. In Redjang waren in verscheiden tuinen de boomen getopt.

Klappers zijn in alle doesoen's aangeplant, veel meer dan andere vruchtboomen, en behalve in Redjang, waar een klapper 25 cents kost, leveren zij voldoende vrucht op. Te Soekoe-kajô in Lebong stond vóór de woning waarin wij overnachtten, een zesjarige klapperboom, n i o l  p o e j o e h [1]), waaraan niet minder dan 23 vruchten groeiden.

---

[1]) De jonge vrucht van deze soort is geelachtig rood; van den gewonen klapper is de jonge vrucht groen.

Digitized by Google

Om de eekhoorns uit de boomen te houden had men hier, evenals in de XII Kòtô, een krans van aangepunte bamboe-kokers of scherpgedoornde ròtan rondom den stam gebonden, maar bovendien waren in den stam houten pennen geslagen, waaraan stukken boomschors hingen, die, door den wind heen en weer bewogen, dienden om de diertjes te verjagen (Pl. XCI fig. 5).

Langs de oevers der rivieren ziet men, vooral in Beneden-Rawas, uitgestrekte aanplantingen van kapok-boomen, die welig tieren en in den laatsten tijd de teelt van kapas voor een goed deel hebben verdrongen.

Suikerriet levert, zoowel in Rawas als in Lebong, goede oogsten op en komt overvloedig voor. In Rawas wordt er alleen een stroopsuiker uit bereid, die in groote steenen potten bewaard wordt, maar in Lebong maakt men ook droge suiker, die in bamboe-kokers van dertig centimeters lengte en vijf centimeters middellijn voor tien centen wordt verkocht.

Nergens zagen wij gedurende onze reizen zooveel andjòlai verbouwd als in Redjang, waar nagenoeg iedere pădi-ladang met een rand van die gierstsoort omgeven was.

In Lebong is de koffiecultuur in de plaats getreden van de teelt der kardemom of poear lăkô, waarvan het pikol nog slechts weinige jaren geleden *f* 200 à *f* 250 gold, doch nu tot *f* 50 gedaald is. Wel komen er nog uitgestrekte velden met kardemom in Lebong voor, maar van nieuwen aanplant wordt geen werk meer gemaakt.

Het voornaamste gewas na de rijst is in Rawas de gambir en in Redjang de tabak.

Tot Pangkalan vindt men uitgestrekte velden met gambir-struiken, aan wier teelt veel zorg besteed wordt. Om de twee maanden plukt men de bladeren en jonge twijgjes af, waaruit in de fabrieken de gambir-koekjes bereid worden, die tot de bestanddeelen van de sirih-pruim behooren en ook als looistof worden uitgevoerd. Voor het eerste doel is de gambir van jonge bladeren het meest gezocht, waarschijnlijk omdat die het blankst is.

In Boven-Rawas en Lebong komt de gambir-struik weinig voor, en daar gebruikt men bij de betel het blad op dezelfde wijze bewerkt, als wij boven hebben medegedeeld.

De tabak van Redjang is overal in Palèmbang gezocht; zij wordt als hoofdgewas, maar ook als vóórgewas, op pădi-ladangs geteeld en op dezelfde wijze behandeld als in de Manangkabosche landen. De cultuur is nog voor groote uitbreiding vatbaar en ook aan de behandeling van het product kon meer zorg besteed worden.

In Lebong troffen wij alleen te Tandjoeng-agoeng tabaksvelden aan, en in Rawas nabij de doesoen's Pangkalan en Kòta-Tandjoeng. Ook in Beneden-Djambi

Digitized by Google

wordt tabak verbouwd, maar iets naders omtrent deze cultuur in die streken is mij niet bekend. Korintji-tabak, vooral het merk Tandjoeng-Pau, is ter Westkust zeer gezocht en de qualiteit is even goed zoo niet beter dan die van de Java-tabak.

Tot een wetenschappelijk onderzoek van den bodem ontbraken mij zoowel de middelen als de gelegenheid. In de voorgaande bladzijden heb ik medegedeeld wat ik opteekende omtrent de boschproducten en cultures, en daaruit mag men ongetwijfeld de gevolgtrekking maken, dat Midden-Sumatra een land is van buitengewone vruchtbaarheid en uitnemend geschikt voor de teelt van verschillende gewassen voor de Europeesche markt. Het veld ter ontginning is eindeloos groot en de humuslaag die den meerendeels vulkanischen bodem dekt, is zoo rijk aan voedsel, dat aan iedere landbouw-onderneming het welslagen gewaarborgd is. Het gebrek aan werkvolk staat echter tot dusverre aan het tot stand brengen van die ondernemingen in den weg. Wanneer men de opgaven omtrent de dichtheid der bevolking raadpleegt, die in het vierde hoofdstuk van het tweede deel van dit werk voorkomen, dan springt zulks aanstonds in het oog. Daarenboven is in de Manangkabosche landen de inrichting van het familieleven een onoverkomelijk beletsel voor het grootste gedeelte der mannelijke bevolking, om op den duur als arbeider op een landbouw-onderneming te dienen.

Aanvoer van vreemde arbeiders is dan ook voor de ontwikkeling van Sumatra een gebiedend vereischte, en wanneer wij nagaan hoe duizenden Javanen en Malabaren, in hun overbevolkt land, een ellendig bestaan voortsleepen, en hoe het nabij Sumatra's Westkust gelegen, weinig vruchtbare eiland Nias een talrijk en krachtig volk bezit, dat arbeidzaam is van aard, dan mag, dunkt mij, met grond de overtuiging worden uitgesproken, dat het niet aan middelen ontbreekt om in het bestaande gebrek aan arbeiders te voorzien.

Maar behalve de arbeidersvraag is er nog een andere, niet minder gewichtige. Een groote ontwikkeling van den landbouw en alle daarmede samenhangende takken van nijverheid is ook op Sumatra niet te wachten zonder de hulp van Europeesch kapitaal en Europeesche kennis. Wat deze vermogen, hebben, op de Oostkust, Deli en naburige gewesten getoond; waar deze ontbreken, blijft alles bij het oude, of, openbaart zich al eenige vooruitgang ten opzichte van sommige cultures, zij wordt door evenredigen achteruitgang van andere opgewogen. Wil men echter Europeesche landbouw-industrie op Midden-Sumatra, dan moet de Europeesche planter beschikking kunnen krijgen over de onbebouwde, maar voor bebouwing vatbare gronden, en daaraan leggen, zooals blijkt uit alles wat wij over het grondbezit gezegd hebben, de adat-bepalingen allerlei zwarigheden in den weg. Doch in dit opzicht is eene groote omwenteling voorbereid, en reeds hier en daar in gang gebracht, door een beslissenden stap der Regeering, die, bij eene ordonnantie van 26 Maart 1874 (Staatsbl. n°. 94*f*), de woeste gronden in de Gouvernementslanden op geheel Sumatra tot

Digitized by Google

staatsdomein heeft verklaard. Reeds zijn, ten gevolge dier ordonnantie, in de Padangsche Beneden- en Bovenlanden eenige perceelen voor de teelt van pădi en koffie in erfpacht afgestaan, en het blijkt niet dat de bevolking zich daardoor ernstig in hare rechten gekrenkt acht. Die ondernemingen zijn echter nog te klein in getal en in omvang, om ons recht te geven tot de meening, dat wij de gevolgen van den doortastenden maatregel door de Regeering genomen reeds nu zouden kunnen berekenen. Het oordeel daarover moeten wij aan den tijd overlaten; maar wij meenen den lezer geen ondienst te doen, wanneer wij hem tot een vergelijking van de regeeringsvoorschriften met de adat-bepalingen in staat stellen, door, ten besluite van dit hoofdstuk, ook nog aan eerstgenoemde eene plaats te verleenen. De bepalingen der ordonnantie zijn in de volgende artikelen vervat.

Art. 1. Alle woeste gronden in de Gouvernementslanden op Sumatra behooren, voor zoover daarop door leden der inheemsche bevolking geen aan het ontginningsrecht ontleende rechten worden uitgeoefend, tot het Staatsdomein.

Over die tot het Staatsdomein behoorende gronden berust, behoudens het ontginningsrecht, de beschikking uitsluitend bij het Gouvernement.

Art. 2. De ter beschikking van het Gouvernement staande gronden worden op aanvraag, onder overlegging van een meetbrief, door den Gouverneur-generaal uitgegeven in erfpacht voor ten hoogste 75 jaren, tegen eene jaarlijksche erfpachtsom van *f* 1.— (een gulden) per bouw.

Art. 3. In de erfpacht is niet begrepen de delfstoffen bevattende ondergrond.

De erfpachter is verplicht, de ontginning van delfstoffen door of op concessie van het Gouvernement te gedoogen, volgens regelen, bij algemeene verordening te stellen.

Art. 4. Als erfpachters worden toegelaten:

Nederlanders,

ingezetenen van Nederland,

ingezetenen van Nederlandsch-Indië,

vennootschappen van koophandel, gevestigd in Nederland of Nederlandsch-Indië.

Deze bepaling brengt geen verandering in de verordeningen, krachtens art. 105 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, regelende de voorwaarden ter toelating van Nederlanders en vreemdelingen.

Behoudens nadere regeling, voor zooveel noodig, gelden, met betrekking tot de toelating van landsdienaren als erfpachters, de bestaande bepalingen omtrent deelneming van landsdienaren in ondernemingen van landbouw en nijverheid.

Art. 5. De in erfpacht afgestane gronden, de daarop geplaatste gebouwen en opstallen en de voortbrengselen der gronden of der daarop gevestigde ondernemingen van nijverheid zijn onderworpen aan de bestaande of in te voeren algemeene belastingen.

Digitized by Google

Verponding wordt niet geheven gedurende het jaar waarin de gronden zijn afgestaan, en de vijf volgende jaren.

Art. 6. De aanvraag wordt in de naaste dorpen bekend gemaakt door een commissie, benoemd door het hoofd van plaatselijk bestuur en bestaande uit een Europeesch en een Inlandsch ambtenaar, welke tevens onderzoeken en bij procesverbaal constateeren, of de aangevraagde gronden al dan niet behooren tot die, over welke, ingevolge Artikel 1, de beschikking is bij het Gouvernement.

Gedurende een maand wordt den inboorlingen en anderen belanghebbenden vrijgelaten, hunne belangen ter zake aan het Europeesch plaatselijk bestuur voor te dragen.

Na verloop van dien termijn zendt het hoofd van plaatselijk bestuur de stukken, vergezeld van zijne consideratiën en advies, door tusschenkomst van het hoofd van gewestelijk bestuur, aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

Art. 7. Bij het uitbrengen van zijn advies stelt het hoofd van gewestelijk bestuur bekend, of en, zoo ja, in hoever, de landsinstellingen medebrengen, dat de volkshoofden in de zaak gekend worden en wat in dat geval door hem reeds is of alsnog behoort te worden gedaan om zich van hunne medewerking te verzekeren.

Art. 8. In die gedeelten van Sumatra waar het zoutmonopolie werkt, is op de in erfpacht uitgegeven gronden de zoutmaak verboden.

Art. 9. De rechten en verplichtingen van den erfpachter worden beheerscht door den 8sten titel van het 2de boek van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië, behoudens de bepalingen in de volgende artikelen.

Art. 10. De erfpachter mag ten eigen gebruike af- of uitgravingen doen van steen, klei en andere soortgelijke tot het erf behoorende grondspeciën, welke niet het voorwerp zijn van eigenlijk gezegde mijn-ontginningen.

Art. 11. De erfpachter heeft de vrije beschikking over alle boomen en beplantingen, hetzij die al dan niet door hem zelven zijn aangelegd, tenzij uitdrukkelijk anders is overeengekomen.

Art. 12. De erfpachter heeft voor het aanleggen van waterwerken op de erfpachtsgronden en het gebruik aldaar van de bestaande waterstroomen of leidingen bijzondere vergunning van den Gouverneur-generaal noodig.

De Gouverneur-generaal kan aan die vergunning voorschriften verbinden ten algemeenen nutte.

De erfpachter moet het aanleggen van nieuwe waterleidingen dulden, behoudens recht op schadeloosstelling.

Art. 13. De inlanders en met dezen gelijkgestelden, in dienst van den erfpachter, op diens gronden gevestigd, zijn vrij van de diensten, bedoeld bij art. 57 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, uitgezonderd het geval waarin die tot wering van rampen van hooger hand,

Digitized by Google

dan wel tot afwending van algemeen gevaar, tijdelijk mochten worden gevorderd.

Vrijstelling van diensten in het belang der openbare veiligheid heeft niet plaats.

Daarentegen betaalt de erfpachter voor elken werkbaren man, inlander of vreemden oosterling, die in zijn dienst op de voorschreven gronden woont, een hoofdgeld van *f* 2.50 per jaar.

Art. 14. Van iederen overgang van het erfpachtsrecht, alsmede van de opdracht van het beheer der onderneming aan een gemachtigde, moet, op verbeurte van eene geldboete van *f* 25.— tot *f* 100.— binnen ééne maand kennisgave geschieden aan het bestuur.

## ELFDE HOOFDSTUK.

### HANDEL. — MIDDELEN VAN VERVOER. — VEETEELT. — HUISDIEREN.

Overal in Midden-Sumatra wordt een levendige handel gedreven; de Maleier is niet minder koopman dan landbouwer, en hij legt bij het bieden en loven een eindeloos geduld aan den dag. Maleische groothandelaren treft men alleen eenige weinige op de hoofdplaatsen aan; in het door ons bereisde binnenland is er niet één.

De voornaamste plaatsen van in- en uitvoer voor die streken zijn Padang, Indôpoerô, Palèmbang en Moeara-Kompéh. Te Padang vindt men, behalve een vijftal Europeesche firma's, verscheidene Chineesche, Klingaleesche en Maleische, die de producten des lands opkoopen van Chineesche of Maleische handelaren welke in de binnenlanden gevestigd zijn, of van de Maleiers die deze producten rechtstreeks naar Padang brengen. Te Indôpoerô zijn, voor zoover mij bekend is, evenmin als te Moeara-Kompéh handelsfirma's gevestigd.

Buiten de Nederlandsche Handelmaatschappij is te Palèmbang de handel geheel in handen van Arabieren, Chineezen en Klingaleezen.

De producten uit het zuiderdeel der Padangsche Bovenlanden, en voor een klein deel die uit Rantau-di-baroew, vinden hun weg naar Padang; die uit Djambi gaan meerendeels naar Moeara-Kompéh; alleen uit Limoen, Batang-Asei en Soengei-Tĕnang ligt de handelsweg over Rawas naar Palèmbang, waarheen ook de producten van Rawas, Redjang en Lebong vervoerd worden. Wat Korintji oplevert gaat naar Indôpoerô en Padang. Omgekeerd ligt over de genoemde plaatsen ook de handelsroute der goederen, die in de vermelde landstreken worden ingevoerd.

Digitized by Google

In het zuiden der Padangsche Bovenlanden brengen de eigenaars hunne producten naar Solòq of Fort van der Capellen en verkoopen ze daar aan Chineesche handelaars, of wel zij brengen hunne waar rechtstreeks naar Padang. Ook gaan Chineesche opkoopers wel in de dorpen rond, vooral in die welke nabij de hoofdplaatsen der onderafdeelingen gelegen zijn; maar hun inkoop bepaalt zich hoofdzakelijk tot muskaatnoten en foelie. Met uitzondering van een enkelen Klingalees zijn de reizende handelaren, oerang manggalé, soedaga, allen Maleiers. Zij trekken van markt tot markt, om er hunne koopwaar aan den man te brengen.

Die markten, păkan, worden op tal van plaatsen in de Manangkabosche landen, zoowel binnen als buiten het Nederlandsch grondgebied, wekelijks gehouden, en de koopers en verkoopers komen daartoe bijeen op een plein, păsa, dat soms in het dorp, maar meestal in de onmiddellijke nabijheid daarvan gelegen is.

Handeldrijven noemen de Maleiers, băniagô of manggalé; de kooper heet si mambăli, de verkooper si mandjoewă, en gezamenlijk, bijv. als partijen in een geschil, noemt men ze kadoewô bălah pihaq.

Het uiterlijk der markten en hoe het er toegaat, is op onderscheiden plaatsen in het Reisverhaal beschreven [1]); wij kunnen ons dus hier tot enkele opmerkingen bepalen. Zoo werd daar medegedeeld dat het zout te Kòtô-Anau *f* 12.50 het pikol kost. Die prijs is niet overal dezelfde; hoe dieper in het binnenland, des te duurder is dit artikel, en in qualiteit staat het ver beneden het ruwe zout, dat in de vaderlandsche ziederijen ter raffineering wordt aangebracht. Het is een vuile, zwartgrijze massa, die meer op tuinaarde dan op zout gelijkt; en voor dat monopolie-product wordt in sommige streken in het zuidelijke deel der Padangsche Bovenlanden door de Maleische bevolking 22½ cent per kilo betaald, terwijl in Nederland, niettegenstaande de zeer hooge rechten, het fijnste tafelzout niet meer dan 16 cents het kilo kost.

De lijnwaden die te koop worden aangeboden, zijn meest alle van Europeesch fabrikaat, maar behalve deze ziet men er ook van inlandsch maaksel, alsmede Boegineesche, Javaansche en Palèmbangsche sarongs.

Wit katoen wordt te Padang door Chineezen blauw geverfd en later in de binnenlanden zwart gekleurd. Zelfs is het niet ongewoon, dat eerst uit het blauwe doek kleedingstukken gemaakt worden die, na eenigen tijd gedragen te zijn, worden zwart geverfd om ze den glans der nieuwheid te hergeven.

Hoewel het crediet in den handel op Sumatra, zoowel als overal elders, een groote rol speelt, zijn toch de kleinhandelaren daarmede vrij wat voorzichtiger dan vele groote handelshuizen op de hoofdplaatsen. Dit blijkt o. a. uit de eigenaardige

---

[1]) Eerste ged. blz. 99, 105 en 197.



Digitized by Google

gewoonte die idjab[1]) heet. Wanneer men namelijk iets koopen wil, maar men mist de noodige fondsen, dan geeft men den koopman een zeker voorschot, en door dit te aanvaarden verplicht hij zich het begeerde voorwerp niet aan een ander te verkoopen.

Compagnieschap komt veel voor; men noemt dat bărantam of băsărikè.

Mănjamboeï noemt men de transactie waarbij iemand bedrijfskapitaal aan een ander leent, onder beding dat winst en verlies gelijkelijk worden gedeeld.

Volgens de oude adat hadden de handelaren hunne eigene rechten en plichten. Zoo heette het van hen: koesoeï manjălăsaikan, kăroew mandjaniëkan[2]), d. w. z. zij beslechten hunne geschillen onderling. Alleen wanneer men niet tot overeenstemming kon geraken, werd de hulp van de panghoeloe's ingeroepen.

Zoo staan thans nog de talrijke lapau-houders, — meest allen oerang dagang, vreemdelingen, die nabij en rondom de marktplaatsen wonen, — onder den panghoeloe păsa, gewoonlijk den rijksten hunner, die door het bestuur tot die onbezoldigde waardigheid wordt benoemd. De handelaren die uit Rantau-di-baroew en andere onafhankelijke streken naar Padang of naar de groote markten in de Padangsche Bovenlanden trekken, om daar karbouwen of boschproducten te verkoopen, vereenigen zich tot gezelschappen onder de leiding van een ervaren koopman, die toewô galé genoemd wordt, en die voor zijne hulp en tusschenkomst bij de transactiën gewoonlijk een kleine belooning in geld ontvangt.

In Lebong worden geen markten gehouden en in Rawas en Redjang treft men ze slechts op enkele plaatsen aan, zooals te Soeroelangoen, Tjoeroep en Kepajang, maar ze zijn daar van veel minder beteekenis dan de groote păkan's der Padangsche Bovenlanden.

Voor den levendigen handel die op de rivier de Moesi vóór de hoofdstad Palèmbang gedreven wordt, verwijs ik naar het tweede hoofdstuk van het tweede gedeelte van het Reisverhaal.

Ik kan van den handel in Midden-Sumatra geen volledig overzicht in cijfers geven, maar moet mij bepalen tot de mededeeling van die enkele gegevens betrekkelijk in- en uitvoer, die ons gedurende de Expeditie welwillend werden verstrekt.

---

[1]) Idjáb, ايجاب, is een term aan het recht van den Islam ontleend en beteekent bij het sluiten van een koop of eenige andere overeenkomst, het aanbod, waaraan de qaboel, قبول, of aanneming door de wederpartij beantwoordt.

[2]) Letterlijk: het verwarde in 't reine brengen, het troebele helder maken.

Digitized by Google

# UITGEVOERDE PRODUCTEN VAN SUMATRA'S WESTKUST VAN 1858 TOT 1876.

## Opgave in pikols van 61.76 kilogr.

| Jaren. | Rotting. | Cassia. | Gom-benzoë. | Gom-elastiek. | Gutta-percha. | Peper. | Was. | Gom-dammar. | Pinang-noten. | Foelie. | Huiden. | Rijst. | Sago-meel. | Muskaat-noten. | Buffel-hoorns. | Tabak. | Gambier. | Klapper-olie. | Natte Indigo. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1858 | 17655 | 1379 | 2525 | 2623 | 98 | 3983 | 191 | 271 | 2600 | 64 | 8689 | 34615 | 7398 | | | | | | |
| 1859 | 22013 | 674 | 4266 | 413 | 103 | 7386 | 72 | 55 | 3682 | 88 | 7423 | 22304 | 8801 | | | | | | |
| 1860 | 12942 | 2816 | 2102 | 5031 | 193 | 8367 | 128 | 744 | 692 | 147 | 7064 | 33393 | 6807 | | | | | | |
| 1861 | 13879 | 8557 | 3040 | 1866 | 156 | 12625 | 50 | 629 | 1977 | 145 | 14235 | 65800 | 6299 | | | | | | |
| 1862 | 8860 | 3912 | 2919 | 1067 | 377 | 10466 | 74 | 590 | 900 | 103 | 8945 | 133451 | 6000 | | | | | | |
| 1863 | 20931 | 6022 | 4828 | 1433 | 304 | 13684 | 69 | 545 | 28 | 136 | 10182 | 65286 | 2090 | | | | | | |
| 1864 | 18897 | 5322 | 2423 | 598 | 2342 | 7972 | 93 | 633 | 37 | 54 | 11190 | 43517 | 1565 | | | | | | |
| 1865 | 31404 | 6626 | 3087 | 360 | 1197 | 7948 | 35 | 453 | | 42 | 10880 | 93774 | 625 | | 544 | | | | |
| 1866 | 24662 | 7597 | 3026 | 428 | 495 | 4940 | 175 | 387 | 1275 | 36 | 9825 | 5639 | 1430 | 850 | | 144 | | | |
| 1867 | 9522 | 5509 | 5140 | 676 | 699 | 8114 | 313 | 679 | 782 | 84 | 22405 | 25 | 3314 | 843 | 16 | 278 | 16 | 22 | |
| 1868 | 10310 | 8656 | 6395 | 1232 | 1561 | 9169 | 182 | 588 | 123 | 342 | 52808 | 29403 | 4834 | 1408 | 255 | 408 | 100 | 221 | 1856 |
| 1869 | 17067 | 6399 | 5071 | 665 | 1374 | 4378 | 127 | 1986 | 20 | 477 | 7552 | | 2731 | 2976 | 69 | 320 | 301 | 326 | 1532 |
| 1870 | 13752 | 4942 | 3319 | 218 | 4772 | 2294 | 164 | 803 | | 389 | 7624 | | 833 | 2219 | 49 | 184 | 635 | | 3727 |
| 1871 | 14912 | 6229 | 4405 | 298 | 2158 | 1514 | 144 | 343 | 15 | 725 | 7120 | | 36 | 2778 | 38 | | 639 | 44 | 6018 |
| 1872 | 14645 | 4133 | 5506 | 566 | 2646 | 623 | 30 | 206 | | 403 | 8678 | 4165 | 183 | 1953 | 19 | 134 | 678 | 184 | 2153 |
| 1873 | 17221 | 2770 | 4719 | 503 | 4061 | 275 | 128 | 373 | | 572 | 11018 | 7531 | 900 | 2254 | 75 | 17 | 777 | 245 | 479 |
| 1874 | 19376 | 2314 | 6148 | 155 | 378 | 4850 | 78 | 481 | 1031 | 452 | 10798 | 6860 | 128 | 1939 | 66 | 1 | 926 | 274 | 58 |
| 1875 | 24762 | 3314 | 6604 | 25 | 355 | 7301 | 61 | 317 | 34 | 549 | 8579 | 4731 | 80 | 2569 | 54 | 30 | 1682 | 35 | |
| Totaal | 312810 | 87171 | 75523 | 18137 | 23269 | 115889 | 2114 | 10083 | 13196 | 4808 | 225015 | 550494 [1] | 54054 | 19789 | 1185 | 1516 | 5754 | 1351 | 15823 |

[1]) De vrij aanzienlijke uitvoer van verschillende kustplaatsen per prauw is hieronder niet begrepen.

## OPGAVE DER WAARDE VAN DE IN- EN UITGEVOERDE HANDELS-ARTIKELEN TE MOEARA-KOMPÉH IN 1878.

### Ingevoerd:

VAN SINGAPORE MET STOOMSCHEPEN.

| | | |
|---|---|---|
| Aardewerk | f | 844.67 |
| Boeken | „ | 75.00 |
| Boter enz. | „ | 60.00 |
| Bier (afgetapt) | „ | 70.00 |
| Brandewijn en Cognac | „ | 24.00 |
| Champagne en andere wijnen | „ | 68.00 |
| Medicijnen en gedroogde waren | „ | 146.83 |
| Eetwaren | „ | 230.00 |
| Garen enz. | „ | 3522.83 |
| Glas en glaswerk | „ | 60.00 |
| Goud- en zilverwerk | „ | 674.00 |
| Houtwerk | „ | 342.00 |
| Klapper-olie | „ | 593.83 |
| Kleederen | „ | 895.00 |
| Koper, pleet, brons en zilver | „ | 1262.50 |
| Kramerijen | „ | 1672.33 |
| Manufacturen, katoenen | „ | 83287.08 |
| „ wollen en halfwollen | „ | 106.00 |
| „ zijden en halfzijden | „ | 446.00 |
| Meel | „ | 8.83 |
| Papier | „ | 226.50 |
| Petroleum | „ | 208.00 |
| Speelkaarten | „ | 25.00 |
| Suiker | „ | 238.17 |
| Transporteere | f | 95086.57 |

| | | |
|---|---|---|
| Transport | f | 95086.57 |
| Spijkers (ijzeren) | „ | 36.00 |
| Tabak | „ | 9.00 |
| Thee | „ | 100.00 |
| Verfwaren | „ | 57.50 |
| Vruchten-siropen | „ | 55.00 |
| Vuurwerk | „ | 40.00 |
| IJzer en staal | „ | 314.00 |
| IJzer- en staalwerk | „ | 728.33 |
| Zeep | „ | 102.00 |
| Te zamen | f | 96528.40 |

VAN JAVA MET ZEILSCHEPEN.

| | | |
|---|---|---|
| Manufacturen, katoenen | f | 484.50 |

VAN LINGGA MET ZEILSCHEPEN.

| | | |
|---|---|---|
| Eetwaren | f | 30.00 |
| Klappers | „ | 110.00 |
| Kramerijen | „ | 3.00 |
| Te zamen | f | 143.00 |

MET ZEILSCHEPEN.

| | | |
|---|---|---|
| Aardewerk | f | 10326.33 |
| Blikwerk | „ | 163.00 |
| Bier (afgetapt) | „ | 72.00 |
| Boeken | „ | 415.00 |
| Boter enz. | „ | 24.00 |
| Champagne en andere wijnen | „ | 36.00 |
| Transporteere | f | 11036.33 |

Digitized by Google

| | | |
|---|---|---|
| Transport . . | *f* | 11036.33 |
| Medicijnen en gedroogde waren . . . . . . | „ | 428.33 |
| Eetwaren . . . . . . . | „ | 3503.58 |
| Garen enz. . . . . . . | „ | 6242.67 |
| Glas en glaswerk . . . | „ | 81.00 |
| Goud- en zilverwerk . . | „ | 1210.00 |
| Hars. . . . . . . . . | „ | 315.00 |
| Houtwerk . . . . . . . | „ | 918.75 |
| Muziek-instrumenten . . | „ | 5.— |
| Kalk . . . . . . . . | „ | 16.17 |
| Katjang-olie . . . . . . | „ | 144.50 |
| Klapper-olie . . . . . . | „ | 1015.50 |
| Klappers . . . . . . . | „ | 1313.00 |
| Kleederen . . . . . . . | „ | 724.50 |
| Koolteer . . . . . . . | „ | 320.00 |
| Kramerijen. . . . . . . | „ | 2187.67 |
| Koper, pleet, brons en zilver. . . . . . . | „ | 2240.50 |
| Leder en lederwerk. . . | „ | 124.00 |
| Manufacturen, katoenen . | „ | 92743.75 |
| „ wollen en halfwollen. | „ | 736.00 |
| „ zijden en halfzijden . | „ | 2877.00 |
| Meel. . . . . . . . . | „ | 132.33 |
| Papier . . . . . . . . | „ | 106.00 |
| Petroleum . . . . . . . | „ | 911.00 |
| Rijst (gepelde) . . . . | „ | 183.33 |
| Sigaren (manilla) . . . | „ | 120.00 |
| Transporteere . . | *f* | 129635.91 |

| | | |
|---|---|---|
| Transport . . | *f* | 129635.91 |
| Speelkaarten . . . . . . | „ | 18.00 |
| Suiker . . . . . . . . | „ | 1673.83 |
| Spijkers (ijzeren). . . . | „ | 155.17 |
| Vruchten-siropen. . . . | „ | 66.00 |
| Vuurwerk . . . . . . . | „ | 235.00 |
| Verfwaren. . . . . . . | „ | 366.33 |
| Uurwerken . . . . . . | „ | 50.00 |
| Thee . . . . . . . . | „ | 241.00 |
| Tabak . . . . . . . . | „ | 36.00 |
| IJzer- en staalwerk. . . | „ | 4468.17 |
| IJzer en staal . . . . | „ | 5694.66 |
| Zeep. . . . . . . . . | „ | 54.67 |
| Te zamen . . | *f* | 142694.74 |

RECAPITULATIE.

| | | |
|---|---|---|
| Met stoomschepen van Singapore . . . . . | *f* | 96528.40 |
| Met zeilschepen van Java. | „ | 484.50 |
| Met zeilschepen van Lingga . . . . . . | „ | 143.00 |
| Met zeilschepen . . . . | „ | 142694.74 |
| Te zamen . . | *f* | 239850.64 |
| Van Palèmbang . . . . | „ | 25069.00 |
| Te zamen . . | *f* | 264919.64 |

NOG INGEVOERD.

Opium, 750 Amst. ponden.
Zout, 4002.71 „ „

## Uitgevoerd:

MET STOOMSCHEPEN NAAR SINGAPORE.

| | | |
|---|---|---|
| Benzoë . . . . . . . . | *f* | 731.00 |
| Drakenbloed . . . . . . | „ | 13694.00 |
| Transporteere . . | *f* | 14425.00 |

| | | |
|---|---|---|
| Transport . . | *f* | 14425.00 |
| Gom-elastiek . . . . . . | „ | 13231.50 |
| Gutta-percha . . . . . . | „ | 29651.00 |
| Huiden. . . . . . . . | „ | 1648.00 |
| Transporteere . . | *f* | 58955.50 |

Digitized by Google

| | | |
|---|---|---|
| Transport . . | *f* | 58955.50 |
| Ivoor (zie †) | | |
| Koffie (zie †) | | |
| Rotting (zie †) | | |
| Vogelnestjes . . . . . | „ | 1066.00 |
| Was. . . . . . . . . | „ | 4774.00 |
| Te zamen . . | *f* | 64795.50 |

Met zeilschepen naar Singapore.

| | | |
|---|---|---|
| Benzoë . . . . . . . . | *f* | 3515.50 |
| Drakenbloed . . . . . | „ | 16393.00 |
| Gom-dammar. . . . . | „ | 5.00 |
| Gom-elastiek . . . . . | „ | 13352.50 |
| Gutta-percha . . . . . | „ | 47643.50 |
| Hoorn . . . . . . . . | „ | 4.00 |
| Huiden. . . . . . . . | „ | 10285.50 |
| Koffie (zie †) | | |
| Lakka-hout . . . . . | „ | 1176.50 |
| Katoen (zwart) . . . . | „ | 48.00 |
| Ivoor (zie †) | | |
| Rotting (zie †) | | |
| Visch . . . . . . . . | „ | 299.25 |
| Vogelnestjes . . . . . | „ | 866.00 |
| Was. . . . . . . . . | „ | 9400.00 |
| Te zamen . . | *f* | 102988.75 |

Met zeilschepen naar Lingga.

| | | |
|---|---|---|
| Suiker . . . . . . . . | *f* | 347.00 |
| Tabak . . . . . . . . | „ | 258.00 |
| Vee (levend) . . . . . | „ | 60.00 |
| Visch . . . . . . . . | „ | 200.00 |
| Te zamen . . | *f* | 865.00 |

Met zeilschepen naar Java.

| | | |
|---|---|---|
| Planken . . . . . . . | *f* | 213.00 |
| Hout (scheepsbouw). . . | „ | 215.00 |
| Hoorn . . . . . . . . | „ | 3.50 |
| Rotting (zie †) | | |
| Te zamen . . | *f* | 431.50 |

Recapitulatie.

| | | |
|---|---|---|
| Met stoomschepen naar Singapore . . . . . | *f* | 64795.50 |
| Met zeilschepen naar Singapore . . . . . | „ | 102988.75 |
| Met zeilschepen naar Lingga . . . . . . . | „ | 865.00 |
| Met zeilschepen naar Java. | „ | 431.50 |
| Te zamen . . | *f* | 169080.75 |
| Naar Palèmbang. . . . | „ | 13163.75 |
| Naar Moeara Saba . . . | „ | 129.00 |
| Totaal . . | *f* | 182373.50 |

† Nog uitgevoerd:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Met St. Sn. naar Singapore. | Ivoor, | 2.5 | pikol. |
| | Koffie, | 1. | „ |
| | Rotting, | 361.43 | „ |
| Met Zl. Sn. naar Singapore. | Koffie, | 51.71 | „ |
| | Ivoor, | 0.59 | „ |
| | Rotting, | 7568.9 | „ |
| Met Zl. Sn. naar Java. | Rotting, | 315.8 | „ |

In 1875 werd in Djambi van de zeezijde ingevoerd voor een waarde van *f* 399858 en bedroeg de waarde van de uitgevoerde producten een bedrag van *f* 250033.

In dat zelfde jaar werden er 2799.15 pikol zout ingevoerd, tegen slechts 821.55 pikol in 1874.

Digitized by Google

Publieke middelen van vervoer, vrachtwagens of schuiten die op geregelden tijd van de eene plaats naar de andere vertrekken en waarmede men goederen kan verzenden, zijn er in Midden-Sumatra nog niet. Het vervoer der handelswaren heeft plaats door de eigenaren zelven, door dragers, in karren (pedăti), op vrachtpaarden of in prauwen, welke laatste naar gelang van den vorm onderscheiden namen hebben.

Wanneer de dorpsbewoner der Padangsche Bovenlanden zijn producten zelf naar de markt brengt, dan draagt hij die op het hoofd, in manden, ragô genaamd, die van ròtan gevlochten zijn, of in zakken, soempi, van verschillende biessoorten gemaakt en met een stevig touw, tali păkaroeï, vastgebonden. Rijst bijv. wordt gewoonlijk in zakken vervoerd, doch ook wel in open manden, rădjoeï, van denzelfden vorm, doch grooter dan de op Pl. LXXIV fig. 4 afgebeelde kamboeï.

Om den last, baban, minder pijnlijk te doen drukken, legt men veelal een opgerolden doek of een ring van droog gras of van bladeren op het hoofd; maar meer nog maakt men gebruik van de koelipè, een krukje, zooals er een op Pl. LXX fig. 5 is voorgesteld, en waardoor het gewicht van den last over hoofd en schouder verdeeld wordt. Die koelipè's worden vaak met veel zorg van fraaie houtsoorten gemaakt en met fijn snijwerk versierd. Met onovertroffen vaardigheid bewegen zich de Maleiers met de vracht op het hoofd langs de steilste en moeielijkste bergpaden, en wanneer zij van tijd tot tijd wat rusten, dan is zelfs een dagmarsch van dertig kilometers hun niet te veel. De vrachten zijn in den regel niet zwaarder dan 25 kilo; personen die meer kunnen dragen, zijn zeldzaam, en daarom was een Maleier van Rangkiang-loeloejs, die gewoon was een halven pikol koffie in één dag vandaar naar Soepajang, een afstand van ongeveer 42 kilometers, te brengen, in de geheele afdeeling om zijn groote kracht bekend.

In de XII Kòtô, Rantau-di-baroew, Djambi, Korintji, Rawas, Redjang en Lebong draagt men niet op het hoofd, maar op den rug. De goederen worden daartoe gepakt in lichte manden, amboeëng galé, Pl. LXXIV fig. 1, uit bamboe-latjes en ròtan samengesteld, of wel, men bindt ze op een zoogenaamde galé djòlang of galé djangki, Pl. IV fig. 1, een raam van bamboe, waaraan, evenals aan de amboeëng galé, drie zeelen van tot doek geklopte boomschors bevestigd zijn. Eén daarvan rust tegen het voorhoofd van den drager, die door de beide zijdelingsche de armen steekt. Het draagvermogen is hier over 't algemeen minder groot en gaat zeker gemiddeld niet boven de 20 kilo.

Het vervoeren van goederen met draagpaarden (Pl. XCV, fig. 11) hebben wij alleen in de Padangsche Bovenlanden opgemerkt. Niet alleen wordt de Gouvernementskoffie op die wijze langs enkele wegen getransporteerd, ook reizende kleinhandelaren maken dikwijls gebruik van een paard om hunne waar van de eene markt

Digitized by Google

naar de andere te brengen. In matten verpakt hangen de balen aan weerszijden van het paard in ijzeren haken, die aan een klein houten zadel bevestigd zijn. De balen worden met singels en van ròtan gevlochten touwen vastgebonden, en het glijden, bij het beklimmen van steilten of bij het afdalen, wordt voorkomen door twee banden, waarvan één over de borst gaat en bij het stijgen dienst doet, terwijl de andere als een laag hangende staartriem bij het dalen het vooruit schuiven van de vracht verhindert.

Langs de groote grintwegen wordt in de Padangsche Bovenlanden druk gebruik gemaakt van pedăti's, die door een karbouw of koe of ook wel door één of twee paarden getrokken worden.

Ook in Redjang rijden karren, pelankin genoemd, op den hoofdweg die Benkoelen, Kepajang, Tjoeroep en Sindang verbindt, maar ze zijn gering in aantal. Als trekdieren gebruikt men hier alleen koeien; uit zorg voor den weg is het gebruik van karbouwen verboden.

De pedăti's waarvoor men karbouwen spant, zijn grooter dan die welke door koeien en paarden getrokken worden; maar allen komen daarin overeen, dat zij zeer eenvoudig van vorm zijn. Een langwerpig vierkante houten bak met wielen, en daarboven een los dak, bestaande uit pandan- of roembiô-bladeren, die in een houten raam gevat zijn, — ziedaar de kar van Sumatra. De boomen van het voertuig maken met den bak één geheel uit en zijn als 't ware de verlengde zijbalken van den bodem.

Karbouwen en koeien worden anders dan paarden ingespannen. Vóór op de boomen van de pedăti is een houten juk vastgemaakt, en daaronder hangt een borstriem van breed gevlochten ròtan. Bij 't inspannen rust de pedăti met de boomen op den grond. Het trekdier wordt tusschen de boomen gedreven, buigt den kop omlaag en neemt het juk op een der hoorns, terwijl het den kop tusschen het juk en den borstriem doorsteekt. Zoo schuift het zich het juk op den nek, en den kop opheffende ligt het de pedăti op. Bij deze wijze van inspannen rust vaak het geheele gewicht van den last op de schoft, waardoor de dieren veel te lijden hebben, zoodat men dikwijls karbouwen ziet wier geheele nek ontveld is. Vreemd genoeg zijn remtoestellen ten eenenmale onbekend.

Het tuig waarin men de paarden spant, is meestal van eigen maaksel en vervaardigd van slecht bereid leer, van touw of ook van strooken karbouwenhuid, die saamgevlochten worden.

Daar waar de rivieren bevaarbaar zijn heeft het vervoer bijna uitsluitend te water plaats.

De vaartuigen die men gebruikt, zijn prauwen of vlotten. De laatsten treft men voornamelijk aan op de grootere rivieren en zij worden daar alleen voor het vervoer stroomafwaarts gebezigd; ze zijn meestal samengesteld uit bamboe-staken,

Digitized by Google

geplaatst in dubbele rij en met ròtan-touwen stevig vastgebonden aan rondhouten, die dwars over den bamboe-vloer gelegd zijn. Om het vlot te besturen gebruikt men twee groote roeispanen, die tevens als roer dienst doen, en die gestoken worden door de openingen van driehoekige hekken uit bamboe-latten gemaakt, die in het achterste en in het voorste dwarshout geplaatst zijn (Pl. XCIV fig. 11). Op het vlot is, eveneens van bamboe, de bergplaats gebouwd voor de producten die men vervoert, en ook is een vertrekje afgeschoten als woonhuis voor de opvarenden. De materialen waaruit het vlot is samengesteld, worden op de hoofdplaatsen, waar men ook de producten verkoopt, van de hand gezet.

Ook karbouwen en koeien worden op zulke vlotten bij groote kudden vervoerd. In Djambi zag ik op de Batang-Hari karbouwen op eigenaardige wijze stroomafwaarts voeren, een wijze die de moeite bespaart van het vervaardigen van een vlot, maar waarbij niet zelden een karbouw omkomt. Twee zware balken zijn op een meter afstands van elkander evenwijdig geplaatst en door een paar dwarshouten stevig verbonden. Dit raam wordt te water gelaten en de karbouw zwemt in het midden er van, terwijl zijn kop rust op een band van ròtan gevlochten, die tusschen de beide balken gespannen is. Een enkel persoon bestuurt het dier. M ă o n d a n heet deze wijze van vervoer, en wanneer een karbouw gedurende de reis sterft, dan zegt men dat de a n t o e a j a r, de watergeest, het dier heeft aangeraakt. Wanneer in Rawas de landbouwer van zijn dikwijls veraf gelegen akker huiswaarts keert, maakt hij den tocht niet zelden te water; zijn weinige kleedingstukken, tot een bundeltje bijeengepakt, plaatst hij op het hoofd, hij kapt een pisang-stam om, dien hij te water laat, en over den stam hangende laat hij zich stroomaf drijven.

Op de Moesi ziet men soms vlotten van verbazenden omvang de rivier afkomen, die geheel zijn samengesteld uit klappers, welke te Palèmbang aan de markt gebracht worden.

Van het vlot tot de prauw is de overgang niet groot; de omgekapte boomstam vormt een vlot, — dezelfde stam, uitgehold, levert een prauw in haar eenvoudigsten vorm. In het zuiden der Padangsche Bovenlanden heet een prauw in 't algemeen b i d o e w q, en men onderscheidt daarvan twee soorten, de d j a l o e w e, en de b ă l o e n g k a n g, die ook wel b i l o e n g k a n g genoemd wordt. De eerste is niets dan een uitgeholde stam; de tweede heeft een djaloewe tot kiel, maar daaraan zijn, van lichte planken, boorden gemaakt (Pl. XCIV fig. 2). Groote băloengkang's, die gedeeltelijk of geheel van een dak zijn voorzien, noemt men k ă d j a n g a n. Deze laatste worden in het zuiden der Padangsche Bovenlanden alleen te Soengei-Langsè aangetroffen, waar men ze gebruikt voor de vaart op de Hari, om handelswaren van en naar de markten te Poelau-Poendjoeëng en andere aan die rivier gelegen plaatsen te brengen.

Op de snelstroomende en weinig diepe rivieren der hooglanden vereischt de



Digitized by Google

prauwvaart groote behendigheid. De prauwen hebben geen roer, zoodat de staak of boom, găla h, waarmede het vaartuig wordt voortbewogen, tevens dient om het te besturen. De gălah bestaat uit een bamboe-stok, waarin aan het dikste einde een punt van roejoeëng anau (arènhout) of van een andere harde houtsoort gestoken is. Een omwinding van ròtan dient om de punt, die satang heet, stevig te bevestigen (Pl. XCIV fig. 7).

Pagaaien, pangajoeëng, (Pl. XCIV fig. 8) gebruikt men alleen waar het water diep en de stroom minder snel is. De pagaaier zit meestal achter op de prauw met gekruiste beenen; bij het afvaren der rivieren gebruikt hij de pagaai meer als roer, dan om het vaartuig voort te stuwen.

Voor het bereiden der spijzen heeft men op de prauwen een stookplaats van eigenaardige inrichting. Zij heet kòram en wordt gevormd door een houten raam, waarin een langwerpige test van gebakken klei is geplaatst, die aan de eene zijde drie omgebogen punten heeft om den pot of de pan op te zetten (Pl. XCIV fig. 10).

De prauwen waarmede op het meer in Lebong gevaren wordt, zijn tien meters lang bij 0.675 meter breed; zij zijn evenals de djaloewe's en de prauwen in Rawas, djoekoeng, uit een enkelen boomstam gekapt, maar missen de dwarshouten om de zijden uitstaande te houden, die de prauwen in Rawas wèl hebben. Verder onderscheiden zij zich van de laatste door mindere rankheid, waarvan de oorzaak is, dat de bodem veel dikker en zwaarder is dan de wanden; zonder gevaar van de boot te doen omkantelen kan men opstaan of zich omkeeren, wat in de djaloewe's met de uiterste omzichtigheid moet geschieden Als zitplaatsen gebruikt men in deze scheepjes stukken pisang-stam of takken van den roembiô-palm. De prauwen op de rivier Ketaun zijn ranker en kleiner, maar wijder, dan die op het meer, en zijn, evenals de prauwen in Rawas, van dwarshouten voorzien (Pl. XCIV fig. 3).

De pagaai die men in Rawas en Lebong gebruikt (Pl. XCIV fig. 9), is van eenigszins anderen vorm dan die der Maleiers van de Padangsche Bovenlanden, en de prauwstaken in Rawas zijn meer dan bij hen het geval is aan het boveneinde van ijzeren punten met weerhaken voorzien, waardoor men ze tevens als harpoenen kan gebruiken om visch te vangen (Pl. CXXVI fig. 1, 2 en 3).

Groote verscheidenheid merkt men op in de vaartuigen waarmede het transport op de breede rivieren van Djambi en Palèmbang plaats heeft. Een enkele soort daarvan, de kădjangan, is op Pl. XCIV fig. 1 afgebeeld; maar behalve deze ziet men een menigte andere, deels kleine en open schuiten, deels grootere, voorzien met een dak van nipah-bladeren, dat gewoonlijk uit twee of drie stukken bestaat, waarvan het eerste vast is en de andere kunnen worden afgenomen. Tot de eerste klasse behooren: de eenvoudige djoekoeng, — de pangsajoeng, een kleine prauw met opgeklampte boorden, — de slanke tambangan, met spatelvormige uiteinden en doorloopend dak van planken, — de tongkang, waarvan de uiteinden

Digitized by Google

hoornvormig naar boven gebogen zijn en in spitse punten uitloopen, en de perahoe getoek, die dient om grint of aarde te vervoeren Onder de grootere en overdekte vaartuigen onderscheidt men de volgende vormen: de bidar, de pangsajoeng kădjangan, de perahoe langkas, de perahoe daoeb, de perahoe soengsang, waarin de roeiers staan en die voortbewogen wordt met lange riemen, steunende op gaffelvormige stokken, welke langs de boorden geplaatst zijn. Op dit vaartuig wordt ook dikwijls een vierkant zeil gebruikt, dat uit biezen is gevlochten. Al die grootere vaartuigen hebben aan de achterzijde een overdekte zitplaats, die buiten de prauw uitsteekt en tindjoe karang heet, dat is dus de plaats vanwaar men uitkijkt naar de klippen. Als roer dient een breede roeispaan, die van achteren op zijde is aangebracht en door een hefboom van latten, waarvan de lange arm langs het geheele vaartuig loopt, bewogen kan worden.

Na deze korte bespreking van de onderscheidene vervoermiddelen, zal ik overgaan tot het mededeelen van de bijzonderheden die wij omtrent de veeteelt bij de bewoners van Midden-Sumatra hebben opgeteekend.

Het zou onjuist zijn te zeggen, dat de veeteelt als zoodanig een hoofdmiddel van bestaan der bevolking is. Maar al staat ze op veel lager trap van ontwikkeling dan de landbouw, toch is de veestapel, tăranaq, van niet geringe beteekenis, hetgeen reeds blijkt uit het feit dat van 1858 tot 1876 niet minder dan 225,015 pikol huiden van Padang werden uitgevoerd.

Niet alle streken zijn even rijk aan vee. Zoo telt het geheele landschap Lebong slechts 16 karbouwen, 2 merries en wellicht een honderd en vijftig geiten. Redjang en Sindang hebben in verhouding tot het bevolkingscijfer een niet veel grooteren veestapel, en ook Rawas, hoewel rijker dan de evengenoemde landschappen, telt slechts eenige weinige merries en een niet zeer groote hoeveelheid koeien en karbouwen. De grootste veebezitter aldaar is de Dipati van Boven-Rawas, wiens kudde karbouwen uit ruim 60 stuks bestaat. Dezelfde persoon bezit ook eenige schapen die hij te Benkoelen kocht. Behalve op de hoofdplaatsen worden laatstgenoemde dieren, die de Maleiers biri-biri noemen, in Midden-Sumatra nagenoeg niet aangetroffen. Geiten zijn er in Rawas zeer veel, meer zelfs dan in het zuiden der Padangsche Bovenlanden. In Limoen is het aantal karbouwen groot, paarden en koeien zijn daar echter niet, maar de laatsten vindt men veel in Batang-Ăsei, dat ook rijk aan karbouwen is, evenals de gansche streek van Rantau-di-baroew en Boven-Djambi, waar echter paarden en geiten weder zeldzaam zijn. Korintji heeft geen paarden, slechts weinige koeien, maar daarentegen veel geiten en karbouwen. Omtrent Beneden-Djambi ontbreken mij gegevens, maar van sommige streken der Padangsche Bovenlanden kan ik meer of min nauwkeurige cijfers mededeelen.

De larassen Si-Djoendjoeëng en Loeboewq-Taròq zijn tamelijk rijk aan vee,

Digitized by Google

behalve aan paarden, waarvan het aantal zeer gering is, en herhaaldelijk zagen wij op onze tochten door die streken groote kudden koeien en buffels. Doch ook hier vindt men den veestapel zeer ongelijk verdeeld, zooals uit de volgende opgaven kan blijken.

| | | Buffels. | Runderen. | Geiten. |
|---|---|---|---|---|
| Padang-Ilalang | telt | 24 | 19 | 6 |
| Loeboewq-Karah | „ | 200 | 0 | 8 |
| Si-Lagô | „ | 110 | 21 | 24 |
| Doerian-Simpai | „ | 0 | 0 | 0 |
| Kòtô-baroew | „ | 0 | 0 | 0 |
| Banai | „ | 161 | 29 | 7 |
| | | 495 | 69 | 45 |

Voor Lolo en Soengei-Pagoe en voor de districten van de laras Alahan-pandjang hebben wij de volgende opgaven kunnen verzamelen.

| | Buffels. | Runderen. | Hengsten. | Merries. | Schapen en Geiten. |
|---|---|---|---|---|---|
| Lolo en Soengei-Pagoe | 7220 | 2290 | 49 | 27 | 1115 |
| Alahan-pandjang | 638 | 387 | 21 | 32 | — |
| Sălimpè | 305 | 719 | 24 | 74 | — |
| Talang-băboengô | 567 | 426 | 10 | 8 | — |
| Sariĕq-Alahan-tigô | 307 | 181 | 5 | 5 | — |
| Soengei-Aboe | 95 | 58 | 2 | 0 | — |
| Soengei-nanam | 1550 | 1822 | 16 | 37 | — |
| Aijiĕ-dingin | 579 | 200 | 22 | 8 | — |
| | 11261 | 6083 | 149 | 191 | 1115 |

De veestapel maakt in Midden-Sumatra een belangrijk deel van den nationalen rijkdom uit. In Rawas evenals in de XII Kòtô heeft een volwassen karbouw een waarde van *f* 75 tot *f* 90, in Korintji gemiddeld van *f* 60 en te Padang wordt van *f* 100 tot *f* 130 voor een sterke karbouw betaald; de stier heeft daar hooger waarde dan de koe.

De karbouw, die in het Manangkabósch k a b o en k a b a u, in Boven-Rawas k a ô b i o e en in Lebong k e b w r o e genoemd wordt, verschilt niet van den Bengaalschen buffel. Waarschijnlijk is de karbouw op Sumatra, evenals op de andere eilanden van den Archipel, van elders ingevoerd; op Sumatra althans zijn wilde stamdieren onbekend. Wel komen hier en daar, vooral op de vlakte langs de Westkust, k a b o  d j a l a n g voor, buffels die bij kudden in het wild leven, maar dit

Digitized by Google

zijn niet anders dan verwilderde dieren, die voor 't meerendeel bepaalde eigenaars hebben en die van tijd tot tijd in groote kralen gedreven worden om er enkele van te vangen, ten einde ze òf te slachten, òf voor den arbeid bij den landbouw af te richten. Zulke kudden kabo djalang behooren tot de gevaarlijkste ontmoetingen. Opgeschrikt, vluchten zij in galop, om weldra weder stand te houden; dan vormen de oudere aanstonds een halven cirkel en keeren den gehoornden kop naar den vijand, terwijl de jongen in de achterhoede blijven. Zóó zich met vereende krachten verdedigend, winnen zij het van den tijger, die anders onder den veestapel van Sumatra menig slachtoffer maakt. Men onderscheidt twee hoofdsoorten van karbouwen; de zoogenaamde zwarte en de witte, die alleen verschillen in kleur. De namen zijn niet zeer juist gekozen; want de zwarte karbouw heeft een donkergrijze huid en haar van dezelfde kleur, terwijl de huidkleur van de witte licht rood en het haar geelachtig wit is. Beide soorten worden tot dezelfde doeleinden gebruikt; alleen wordt de witte karbouw nooit geslacht, omdat, naar het heet, het gebruik van het vleesch schadelijk is voor de gezondheid.

Behalve door de namen itam en poetië, zwarte en witte, onderscheidt de Manangkabo Maleier zijn buffels nog door verscheiden andere, die voor 't meerendeel aan den vorm der hoorns zijn ontleend. Op Pl. XCV zijn de verschillende vormen van de hoorns afgebeeld en in de plaatbeschrijving zijn de namen daarvan opgegeven. Ik kan dus hier volstaan met de opmerking, dat ook de niet-Manangkabosche bevolking dezelfde vormen onderscheidt; maar met welke namen is mij onbekend.

Wanneer een grijze buffel een witte vlek aan hals en buik heeft, noemt men het dier kabo bărabah, en is de borst geheel wit, dan heet het kabo aboe.

De karbouwkoe werpt haar eerste jong gewoonlijk in het vijfde jaar en de volgende om het andere jaar; in het geheel krijgt ze van zeven tot twaalf jongen, zelden meer, hoewel er voorbeelden zijn dat één karbouw vijftien kalveren ter wereld bracht.

De gemiddelde leeftijd van de karbouw is vijftien jaar; zij kunnen wel is waar twintig tot twee-en-twintig jaar oud worden, maar in den regel zijn de dieren vóór dien tijd reeds geslacht. Het kalf zuigt van elf tot twintig maanden en begint na anderhalf à twee maanden tusschen het zuigen door te grazen.

De Maleier gebruikt zijn karbouwen als trekdieren, als melk- en slachtvee, en op sommige plaatsen wordt ook de mest benuttigd.

Aan verschillende kenteekenen ziet men of de buffel voor trekdier geschikt en in 't algemeen of zijn karakter goedaardig is. Zoo zijn ten eenenmale onhandelbaar de kabo nan indaq bădrèng, dat zijn die welke geen lichter gekleurde haarstreep aan den hals hebben; de karbouw die één dergelijke streep heeft, is rustiger van aard, maar de meest geachte dieren zijn de kabo nan bădrèng doewô, die twee lichte strepen aan den hals hebben. Wanneer een haarwervel

Digitized by Google

beneden de oogen op het voorhoofd te zien is, poesa kò nampaq di matonjô, dan is dat een teeken, dat de buffel stoot en kwaadaardig is; een hooger geplaatste haarwervel daarentegen wijst op een zachtzinnig karakter. Een korte staart, die niet tot de knie reikt, is een slecht teeken: de karbouw zal spoedig sterven of schade geven, terwijl een lange staart die over de knie hangt en een groote pluim heeft, een gunstig teeken is. Ook zal niemand een buffel koopen die een haarwervel op zeker gedeelte van de achterpooten heeft of een karbouwkoe van wier uiers twee zijn samengegroeid. Karbouwen die nagenoeg horizontaal uitstaande horens hebben, gadang tandoewq, zijn, evenals die met wijdgespleten hoeven, voor pedăti's ongeschikt. Vooral bij nat weder hebben de hoeven op de grintwegen veel te lijden, en na weinige dagen moet de karbouw rust hebben tot herstel van de pijnlijk gezwollen pooten. De vracht die een karbouw vervoert, bedraagt een gewicht van 600 tot 900 kilo. De grond waarop de karbouwen leven is van grooten invloed op de bruikbaarheid als trekdieren; de buffels uit de hoogere streken, waar de grond steenachtig is, staan ver boven die uit de moerassige vlakten.

Eerst in het derde jaar wordt de buffel als trekdier gebruikt, zoowel voor vrachtkarren als voor de landbouwwerktuigen; het dier is dan nog niet volwassen en de horens zijn nog slechts 20 à 25 cm. lang. In Rawas trekken alleen de stieren, maar in de Padangsche Bovenlanden leert men ook de koeien trekken. Wel werden in 1857 in het belang van den veestapel voorstellen gedaan, om het gebruik van wijfjes voor trek- en slachtdieren te verbieden, maar het verbod werd, voor zoover ik weet, nooit uitgevaardigd.

Het leeren ploegen en eggen kost veel geduld, daar de karbouw schrikachtig is en telkens met ploeg en al aan den haal gaat. In plaats van een toom, heeft de karbouw een idjoewq-touw door het middenschot van den neus, en is het dier goed gedresseerd, dan is een rukje aan dit touw, tali kaloean genoemd, of enkel de stem van den voerman voldoende om het te doen stilstaan of omkeeren. Wanneer het touw door den neus zal worden gebracht, bindt men de karbouw stevig vast en vat den nek tusschen een gaffelvormig stuk hout, dat păsoeëng of sampang heet en waarmede men den kop zóó buigt, dat het neusschot met een scherpe bamboe-naald kan doorboord en het touw er doorgestoken worden, dat daarna boven op den kop wordt vastgebonden. Aan dit eenvoudig hoofdstel bevestigt men het touw dat de voerman in de hand houdt.

De melk der karbouwen wordt nooit versch gedronken, maar wel nadat ze in een bamboe-koker zuur geworden en gestremd is. Evenals versche, heet ook deze zure melk dadië. Gewoonlijk wordt een karbouw des morgens om zes uren gemolken, en om de melk beter te doen vloeien, laat men het kalf vooraf eenige oogenblikken zuigen. Des nachts wordt het kalf van de moeder gescheiden, of wel, men bindt het een radjoeĭ aan of een tjăpang, een muilkorf of een hekje

Digitized by Google

van bamboe-latjes, waardoor het zuigen onmogelijk wordt (Pl. XCV fig. 2). Op alle markten wordt dadië verkocht, maar in kleine hoeveelheden, en in 't algemeen kan men zeggen, dat er maar weinig karbouwen gemolken worden. Het kostte ons dikwijls veel moeite om, zelfs tegen ruime betaling, versche melk machtig te worden.

Karbouw-koeien worden niet geslacht, dan alleen wanneer ze onvruchtbaar, mandoewe, zijn; in den regel slacht men stieren, maar kalveren nooit. Slechts in enkele streken, en dan nog alleen tegen het einde der vasten, wordt van het mesten, mămingi, der te slachten karbouwen werk gemaakt. Daartoe worden de dieren in hokken, kandang, opgesloten, ruim van voeder voorzien en twee tot drie malen daags in de rivier of aan een bron gebaad.

Het vleesch van de karbouw die geslacht zal worden, wordt meestal vooruit verkocht aan de personen die zich daarvoor komen aanmelden. Het slachten, dat mandòbië, bantai of sambălië heet, geschiedt, zooals wij op bldz. 62 zagen, met eenige wijziging volgens den Mohammedaanschen ritus; verschillende formulieren worden daarbij uitgesproken, maar daarenboven is het een vereischte dat de geestelijke, die 't werk verricht, zich vooraf gereinigd heeft. Ook is het hem verboden den staart van het dier aan te raken en moet hij den adem inhouden, di pănoewkan napas, wanneer hij het den hals afsnijdt.

De koeien onderscheidt de Maleier in drie soorten: de Maleische koe of djawi, de Bengaalsche, săpi of sampi Banggala, en de uit kruising van beide rassen gesproten săpi of sampi. Naar gelang van de kleur spreekt hij voorts van djawi poetië, witte koeien, — itam, zwarte, — sirah, roode, — balang poentoeëng, met zwarten kop en geel lichaam, — balang, bonte, bijv. rood en zwart of zwart en wit, — tanggoeli, donkerbruin, de kleur van inlandsche suiker, — kăpoetian, zwart of rood met veel witte haren er door, — en eindelijk van djawi koeniïng, koeien die geheel geel, of juister, zeer licht bruin zijn.

Wilde koeien, zooals wij reeds zeiden, komen op Sumatra niet voor, en het daar bestaande rundvee is dus waarschijnlijk van elders ingevoerd. De djawi [1]) is klein en hoekig en heeft over 't algemeen een moedig maar valsch karakter. Bengaalsche koeien worden in den laatsten tijd weinig of niet meer ingevoerd. Zij onderscheiden zich van de djawi door meerdere grootte en forscheren bouw, door het gemis van horens, door een knobbel dien zij op het voorhoofd hebben, nagenoeg hangende ooren, korten hals en smallen kop.

De waarde van een săpi, moeder met kalf, is hoogstens *f* 150, terwijl de djawi's gewoonlijk met 50 tot 70 gulden betaald worden. Zware stieren, zooals vóór of na de vasten geslacht worden, kosten tot *f* 90.

Slechts bij uitzondering wordt een koe negentien jaar; de gemiddelde leeftijd

---

[1]) Zie de titelplaat van het vierde deel.

Digitized by Google

bedraagt vijftien jaren en het aantal kalveren dat een koe werpt is twaalf, hoogstens vijftien, waarvan de eerste op driejarigen leeftijd. De drachttijd duurt negen maanden. Aan veredeling van het ras wordt evenmin als bij de karbouwen eenige zorg besteed. Ieder die een kudde heeft, bezit daarbij ook één of meer stieren, en dekstieren vindt men bij de Maleiers niet.

Met het oog op het betrekkelijk geringe temperatuursverschil is het opmerkelijk, en bevreemdend tevens, dat de koeien te Alahan-pandjang dikker en langer haar hebben dan elders. Men zegt dat het haar uitvalt wanneer deze koeien langeren tijd in warmere streken vertoeven.

Evenals karbouwen worden in Rawas althans ook koeien en stieren voor trekvee gebruikt en op dezelfde wijze gedresseerd en bestuurd. In de Padangsche Bovenlanden ploegen alleen de vrouwen met koeien, maar in den regel bezigt men slechts stieren voor dit doel, doch gewoonlijk niet langer dan van het derde tot het zevende of achtste jaar; dan wordt hun aard te gevaarlijk en worden ze als slachtvee verkocht.

Een djawi geeft veel minder melk dan een karbouw, hoogstens anderhalven liter per dag, welke hoeveelheid dezelfde blijft tot ongeveer zes maanden nadat ze geworpen heeft. Voor zichzelven melkt de Maleier zijn djawi's niet, daar hij alleen, en dan nog in zeer geringe hoeveelheid, karbouwen-melk gebruikt, die dan ook inderdaad verre boven koemelk te verkiezen is, althans wanneer men zich, wat spoedig het geval is, aan den eigenaardigen smaak heeft gewend.

De zorg voor de kudden is opgedragen aan den goebalô, gewoonlijk een knaap van twaalf tot vijftien jaren; te Silagô daarentegen worden de kudden door oude vrouwen gehoed. Men vindt in Midden-Sumatra geen aangelegde weiden, en 't is dan ook de taak van den goebalô geschikte velden te zoeken, die, in den tijd dat de pădi verbouwd wordt, zich niet te dicht bij de sawah's mogen bevinden. Wanneer deze braak liggen, laat men het vee aan zijn lot over; de uitgestrekte rijstvelden met hun opslag, sălliboe, van achtergebleven pădikorrels, bieden dan een malsche weide aan, en men neemt gewoonlijk niet eens de moeite om het vee 's avonds naar de kralen te drijven, voordat één of meer dieren door tijgers verscheurd zijn en men door schade voorzichtiger geworden is.

Meestal weiden de kudden van onderscheidene eigenaars in dezelfde buurt en zijn de van ruwe takken en stammen stevig gebouwde kralen in elkanders nabijheid geplaatst, evenals de kleine daarbij behoorende dangau's, waarin de veehoeders wonen wanneer de weideplaats ver van het dorp is gelegen. Geen nieuwe kraal wordt gebruikt, dan nadat daarin een kip geofferd en gebeden is om de booze geesten te weren, die 't vee zouden ziek maken. Langs de Moesi en hare zijrivieren merkten wij op, dat de karbouwen-kralen bijna allen tegenover het dorp op den anderen oever gebouwd waren.

Digitized by Google

Wie als goebalô in dienst treedt, verbindt zich gewoonlijk voor drie jaren, en zijn meester neemt op zich gedurende dien tijd voor zijn voedsel en kleeding te zorgen. Loon in geld krijgt de herder niet, maar er wordt een koe of karbouw-koe aangewezen waarvan het eerste kalf voor hem is. Verlaat de goebalô zijn dienst vóór den bepaalden tijd, dan wordt het kalf getaxeerd en krijgt hij slechts een derde van de geschatte waarde; wanneer een der aan zijne zorgen toevertrouwde dieren door zijne onachtzaamheid een ongeluk krijgt, dan is hij daarvoor niet geldelijk aansprakelijk, maar kan de eigenaar hem uit zijn dienst wegjagen en hem het toegezegde kalf onthouden. Zijn er melkkoeien bij de kudde, dan mag de goebalô die melken en de melk te zijnen behoeve verkoopen; alleen is hij dan verplicht, zijn meester, zoo deze dat verlangt, dagelijks een portie melk voor eigen gebruik te leveren.

Des morgens om zes uren worden de dieren gemolken, na eerst gebaad en met een lat van bamboe afgeschrabd te zijn, di koekoeï djo bilah. Na daarop zijn rijst gegeten en een kom heet water of kawah gedronken te hebben, brengt de goebalô zijn kudde, waarvan hij twee of drie der oudste dieren met de kălintoeëng of gărintoeëng omhangen heeft, naar buiten in de weide langs de hellingen van heuvels en bergen, waar hij, om jong groen te krijgen, eenige dagen vroeger de ilalang of păkoe răsam heeft afgebrand. De kălintoeëng's (Pl. XCVI fig. 1—3) doen denzelfden dienst als de bellen die de Drentsche „scheeper" zijn trouwste schapen aan den hals hangt; het welluidend gekloengklang van de houten klokjes dient dus niet alleen om de kudde bijeen te houden, maar waarschuwt ook den herder waar zijne dieren zijn, wanneer een terreinplooi hen aan zijn oog onttrekt. De goebalô volgt namelijk de kudde niet, maar kiest zich een plek uit op een uitstekenden heuveltop, of hij maakt zich een zitplaats in een alleenstaanden boom; hij doet dit zoowel om een ruimer horizon te hebben, als om zijn persoon tegen een onverhoedschen aanval van een tijger te vrijwaren. Als de herder zijn kudde naar de weide brengt, heeft hij een tasch bij zich, van pandan-blad gevlochten en kebang sandangan genaamd; hierin bewaart hij de rijst voor zijn middagmaal, zijn vuurslag en zwamdoos en zijn kampije timbăkau met tabak en blad voor cigaretten gevuld. Voorts is hij gewapend met een bijltje, bălijoeëng (Pl. CII fig. 5 en Pl. CVI fig. 5), om takken en lianen op te ruimen als het pad voor zijn vee versperd is, en bovendien voert hij een kapmes met zich, dat hij gebruikt om hout te hakken, maar ook om een karbouw aanstonds te slachten die door een val in een ravijn zoodanig gewond is dat zij niet meer vervoerd kan worden.

De grootste wellust voor een karbouw is zich te wentelen in een modderpoel, zoodat de geheele huid met slijk bedekt wordt; dan gaat zij onbewegelijk stil liggen en schept zij zich door slaan met de hoorns van tijd tot tijd water over den rug. Zal een karbouw gezond blijven, dan moet zij dagelijks gebaad worden, hetzij in



Digitized by Google

de rivier, hetzij aan een bron waar de goebalô met een klapperdop water schept en zijne dieren het geheele lichaam nat gooit. De kralen waarin de karbouwen worden gestald en waarin des nachts vuren worden gestookt om de muskieten en andere stekende insecten te verjagen, zijn meestal spoedig in modderpoelen herschapen. Zoodra een karbouw geworpen heeft, brengt men haar met het kalf in een afzonderlijk hok, waar de grond droog en hard is; hier blijft het dier gedurende de eerste weken opgesloten en brengt de goebalô het tweemaal daags een mand vol gras.

Wanneer iemand veel vee heeft, is het niet ongewoon dat hij daarvan tijdelijk eenige dieren aan een ander ten gebruike en ter verzorging afstaat, wat mampăsădoewôkan wordt geheeten. De transactie heeft plaats in tegenwoordigheid van getuigen, gewoonlijk eenige panghoeloe's en oudsten, die daarvoor met een maal eten en met eenige duiten, pămătjië roendiïngan[1]), beloond worden. De waarde van de koeien of karbouwen wordt getaxeerd en daarna de overeenkomst gesloten, waarbij degeen die de dieren ontvangt, zich verbindt er goede zorg voor te dragen, onder voorwaarde dat winst en verlies gelijkelijk zal worden verdeeld. De jongen die gedurende den tijd der verbintenis geworpen worden, behooren dus zoowel den eigenaar als den verzorger; de oude dieren, die de oorspronkelijke kudde uitmaakten, worden bij de ontbinding van het contract aan den eigenaar teruggegeven. Wanneer een der dieren omkomt, is de verzorger voor de helft van de getaxeerde waarde schuldenaar van den eigenaar; maar niet zelden wordt de bepaling gemaakt, dat, wanneer een dier door ziekte sterft of door een tijger gegrepen wordt, de schade alleen door den eigenaar wordt gedragen. Soms wordt van de overeenkomst een schriftelijk bewijs opgemaakt, dat in tweeën wordt gescheurd en waarvan de deelen door partijen of door den eigenaar en een der getuigen bewaard worden. Bij geschil is het volkomen aan elkander passen der twee deelen het bewijs voor de echtheid van het stuk.

Behalve uit koeien en karbouwen bestaat de veestapel uit geiten, kambiïng, en paarden, koedô. Geiten vindt men overal in Midden-Sumatra; de gewone kleur is bruin met zwart, maar witbonte, kambiïng balang, en gevlekte, kambiïng bătoemboewq-toemboewq, komen ook veelvuldig voor. Zeldzamer zijn de kambiïng băbè, die welke een rondgaande witte streep op het lichaam hebben. De zorg die de Maleier aan deze dieren besteedt, is niet groot, en gewoonlijk loopen ze in of buiten het dorp zonder toezicht te grazen, maar men ziet ze ook wel vastgebonden aan een touw dat met een pen in den grond steekt, terwijl het andere einde bevestigd is aan den van ròtan gevlochten ring (Pl. XCVI fig. 5) dien het dier om den hals draagt. De gemiddelde waarde van een volwassen geit of bok is van zes

---

[1]) Om de afspraak te bewaren, vast te houden.

Digitized by Google

tot acht gulden. Bij feesten van eenige beteekenis wordt gewoonlijk een geit geslacht, en het doel waarmede de Maleier geiten houdt, is dan ook alleen om ze te slachten of te verkoopen. Als trekdieren gebruikt hij ze niet en ook worden ze nooit gemolken.

In de streken waar vele geiten gehouden worden en deze dieren in kudden grazen, vallen er dikwijls aan tijgers ter prooi; volgens den Maleier is dit een gevolg van het moedig karakter der geiten, die den tijger niet ontvluchten, maar hem de hoorns bieden.

In de Padangsche Bovenlanden stalt men de geiten gewoonlijk in een hok dat onder den vloer der woning is afgeschoten; in Rawas daarentegen staan afzonderlijke geitenstallen langs den rivieroever, hutjes hoog op bamboe-staken gebouwd. In plaats van met een deur is de ingang gesloten met bamboe-kokers, die langs twee horizontaal geplaatste stokken verschoven kunnen worden (Pl. LXV fig. 2). Om toegang tot het hok te verleenen, heeft men van platgeslagen bamboe een soort van kippenladder gemaakt, die gewoonlijk van leuningen voorzien is.

Slechts op zeer enkele plaatsen wordt van paardenfokkerij werk gemaakt, en in 't algemeen kan men zeggen, dat er in Midden-Sumatra slechts weinig paarden gevonden worden. In Korintji en in het geheele gebied van Djambi komen ze niet voor, en evenmin in Rantau-di-baroew en de XII Kòtô, terwijl in Rawas, Redjang en Lebong geen andere gevonden worden dan die welke aan de Europeesche ambtenaren behooren, en eenige zeer verwaarloosde merries, die door de Regeering in der tijd aan enkele hoofden gegeven zijn.

Tegenover deze streken, waar paarden zeer schaarsch zijn of in 't geheel niet voorkomen, staan andere die rijk aan paarden zijn, maar deze liggen voor 't meerendeel buiten het veld dat ons ten onderzoek was aangewezen. Terloops noem ik hier dan ook slechts de Padangsche Benedenlanden, het centrum en 't noordelijk gedeelte der Residentie Padangsche Bovenlanden, Tapanoeli en de Batak-landen. In het zuiderdeel der Padangsche Bovenlanden zijn Alahan-pandjang en Soengei-Pagoe het rijkst aan paarden en kan dan ook alleen met betrekking tot die streken van fokkerijen sprake zijn. Men laat er de paarden vrij voorttelen, zonder dat men er zich om bekommert welke hengst de merrie dekt. Het gevolg hiervan is dat het paardenras langzamerhand achteruitgaat, maar meer nog is hieraan schuld het gebrek aan zorg voor de dieren. Hengsten houdt men op stal, althans de beste, of men laat ze bij het huis op een grasveld weiden, aan een lang touw vastgebonden. Gras is doorgaans het eenige voeder dat de paarden krijgen; alleen de hoofden en meer gegoeden geven aan de hengsten ook nu en dan pădi of baré. De merries en veulens moeten overdag hun eigen voedsel zoeken, en alleen des nachts worden ze onder dak gebracht, gewoonlijk in een ruimte die met planken of stokken onder het huis is afgeschoten, en daar worden ze met vooraf gesneden

Digitized by Google

gras gevoederd. Daar alle zorg en toezicht ontbreekt en de paarden meestentijds in de braakliggende moerassige sawah's grazen, zijn de hoeven, die nooit beslagen en, voor zooveel de merries betreft, ook nooit gesneden worden, zeer slecht, ja, men ziet vele dieren kreupel loopen omdat de hoeven vergroeid zijn.

De grove grassoorten die als voeder voor karbouwen en koeien dienen, zijn in Midden-Sumatra niet zeldzaam, maar wel is het gras schaarsch dat een geschikt voedsel voor paarden oplevert. Ook dit is wellicht een der redenen waarom in een groot deel, ik mag wel zeggen het grootste deel, van Sumatra weinig of geen paarden worden gevonden. In de Padangsche Bovenlanden is het een sawah- of moeras-gras, het malsche, kortbladerige roempoeï bantô, dat men als paardenvoeder gebruikt, en in Rawas dient daarvoor een grassoort met ongeveer vijf centimeters breede bladeren, die in de landstaal simbawang, maar in het Manangkabósch limtaboeëng heet. Op de voornaamste markten van de Padangsche Bovenlanden wordt paardengras te koop geboden in manden van ròtan, ragô, of een net van idjoewq-touw, radjoeï genaamd. Een vracht van ± dertig kilo wordt met dertig tot vijftig cents betaald. Het grassnijden, waarvoor men een soort van sikkel, sabi, gebruikt (Pl. XC fig. 6), is een bezigheid die vroeger uitsluitend door pandelingen en slaven werd verricht, en die daarom ook nu nog in vele streken eenigszins in minachting staat.

Het is niet onwaarschijnlijk dat het paard op Sumatra inheemsch is, al komen er, voor zoover mij bekend is, tegenwoordig ook geen wilde paarden meer voor. De Bataksche paarden munten uit door fijnen lichaamsbouw, glanzend haar, gespierde beenen, levendig oog, klein hoofd en vierkanten bouw. Ze zijn vurig maar zenuwachtig en overspannen zich spoedig. De paarden der Padangsche Bovenlanden zijn grover en korter gebouwd; vooral die van Agam hebben een breeden nek en borst en zijn als trekdieren uitnemend. Maar ook als rijpaarden zijn zij op den langen weg boven het Bataksche paard te verkiezen, daar zij minder vurig en kalmer zijn. Wanneer ze met Bataksch ras gekruist worden, krijgt men fraaie veulens, waarvan de hengsten gewoonlijk reeds binnen het jaar verkocht worden en dan vijftig tot tachtig gulden opbrengen. Deze veulens laat men tot driejarigen leeftijd losloopen, omdat, volgens den Maleier, door het op stal staan de hoeven zacht worden.

De beste paarden van gekruist ras hebben een waarde van ongeveer vier honderd gulden; merries worden zelden met meer dan honderd gulden betaald. De grootste paarden zijn de duurste, en daartoe behooren die van Pajô-Koemboew, terwijl de Agamsche paarden het sterkst zijn. De gemiddelde hoogte bedraagt ongeveer dertien decimeters.

Men gebruikt de paarden als last-, trek- en rijdieren, maar voor het laatste doel dienen meer bijzonder hengsten. Hoewel castreeren aan de Maleiers volstrekt

Digitized by Google

niet onbekend is, wordt het toch slechts uiterst zelden toegepast; ik althans heb in Midden-Sumatra nergens een ruin of een os gezien.

Te Soepajang en Siroekam is een eigenaardig gebruik in zwang, het baden van het veulen genoemd, toeroen mandi anaq koedô. Het is een feest dat ten doel heeft den eigenaar van het paard een gelukkig bezit en gebruik er van te verzekeren. Als een hengstveulen drie maanden oud is, wordt een goede dag gezocht, geen dinsdag of zaterdag, waarop men het dier in optocht naar de rivier zal geleiden. Uitnoodigingen worden gezonden aan bekenden en bloedverwanten, en de hulp van een doekoen wordt ingeroepen voor het bereiden van limau en kăsai, het met kruiden gemengde water en de geurige olie waarmede het jonge paard besprenkeld en ingewreven zal worden. De daarvoor benoodigde kruiden en wortels zijn geen andere dan die wij reeds in het derde Hoofdstuk leerden kennen. Op den dag van het feest tuigt de eigenaar het veulen op, hangt het een ijzeren klokje, gantô, (Pl. XCVI fig. 4) aan den hals en spreidt het een stuk kaijen kăsoembô[1]) over den rug. Dan trekt de stoet naar de badplaats; vooraan het veulen en de merrie, geleid door den doekoen, en vervolgens de eigenaar met allen die aan de uitnoodiging gehoor gaven, mannen en vrouwen met hun beste pakje aan. In een kom wordt het limau-water medegebracht, en de kăsai in een klapperdop. Eene der vrouwen draagt een schaal met rijst, năsi lămaq sădjambă, een andere brengt baré randang, gepofte rijst, mede, en een derde heeft de koperen tjăranô met sirië op het hoofd. Zoodra men bij de rivier aangekomen is, ontdoet de doekoen het veulen van zijn tooi, en begiet het dier met limau-water, waarna het eerst gebaad en vervolgens met de welriekende olie besmeerd wordt; dan steekt de doekoen de medegebrachte koemajèn aan en bewierookt het veulen, terwijl de plechtigheid besloten wordt met een geweerschot, welke slotscène de bedoeling heeft om te maken dat het paard niet schichtig zal zijn. Het limau-water mag niet geheel worden opgebruikt; een gedeelte blijft bewaard om het veulen drie dagen later nog eens te besprenkelen. Als allen zich aan de baré randang hebben te goed gedaan en het veulen weer is opgetuigd, keert men terug in dezelfde orde als men gekomen is. Op het erf van de woning wordt nog éénmaal geschoten, dan nemen de gasten plaats om te genieten van de voorgezette spijzen en dranken, en nadat een doah is uitgesproken en elk zich van een sirië-pruimpje bediend heeft, is het feest afgeloopen. De doekoen ontvangt voor zijn hulp acht duiten, het stuk rood katoen dat als dek heeft gediend, en zoowel de schaal met sirië als den schotel met năsi lămaq die bij den optocht werden medegedragen. Onbeduidend mogen dergelijke gebruiken schijnen; zij geven aan het volksleven een eigenaardigen

---

[1]) Kăsoembô is de roode verfstof, verkregen van de saffloer of wilde saffraan, Carthamus tinctorius L.

Digitized by Google

toon, die niet mag ontbreken op de schilderij die ons het volk zal leeren kennen.

Wat er verder nog omtrent de huisdieren der bewoners van Midden-Sumatra valt mede te deelen, kan in weinige woorden gezegd worden.

In ieder huis vindt men katten, en ook muizen; de Maleische kat, koetjiïng, verschilt van de Europeesche niet in kleur van haar, noch in grootte, maar zij heeft een staart die gewoonlijk zeer kort is en eindigt in een knobbel, of aan de punt haakvormig is omgebogen. Soms is die knobbel dikker dan een okkernoot, soms echter ook op 't oog niet merkbaar, maar alleen door betasten waar te nemen. Opmerkelijk is het dat de wilde kat die op Sumatra voorkomt, dien knobbel niet heeft. Hoewel voor den Maleier honden onreine dieren zijn, ontbreken ze toch bijna nergens; alleen trof het ons, dat wij in Beneden-Rawas veel minder honden zagen, dan hooger op aan die rivier, en ook in Lebong en in de Padangsche Bovenlanden. De Maleische hond, andjiïng, is een leelijk dier, met groote steile ooren, slecht behaard en meestal met huidziekte behept. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij van den wilden hond afstamt, waarmede hij veel overeenkomst heeft. Hij is valsch en kribbig en, in tegenstelling met zijn rasgenooten, volstrekt geen menschenvriend, waarschijnlijk ten gevolg van de weinige vriendschap die hij zelf van de menschen ondervindt. Voor de jacht op wilde zwijnen en herten zijn deze honden uitnemend geschikt, en de jagers zijn dan ook wel de eenige personen die ze op prijs stellen, verzorgen en er eenige genegenheid voor koesteren. In Lebong vooral zagen de honden, die meest allen afgesneden ooren hebben, een teeken dat het jachthonden zijn, er goed onderhouden uit. Daar en in een paar doesoen's in de bovenstreken van Roepit en Rawas worden de honden ook in huis toegelaten, wat, met zeer zeldzame uitzondering, in de strenger Mohammedaansche Manangkabosche landen nergens het geval is. Evenals zijne geiten laat de Maleier ook zijn honden hun eigen voedsel zoeken, dat in niet veel beters dan allerlei afval bestaat. Alleen de Koeboe's gaan met hunne honden vriendschappelijker om; die dieren vergezellen hen steeds en zijn hunne wachters in het bosch. Zij verschillen in geen enkel opzicht van den gewonen Maleischen hond en de weleens geuite meening dat zij zich daarvan door meerdere grootte zouden onderscheiden, is stellig onjuist (Pl. LXI fig. 2). De naam waarmede de Maleier zijn honden en katten noemt, is bijna altijd aan de kleur van het dier ontleend.

De Maleiers maken er ook werk van om velerlei zoogdieren die uit hun aard geen huisdieren zijn, te temmen en onder hunne huisgenooten op te nemen. Als zoodanig moeten wij vooral de apen, eekhoorns en herten vermelden. Al de op Sumatra voorkomende apensoorten worden, hoewel niet algemeen, in gevangen staat gehouden, 't meest echter de tjigah, Macacus cynomolgus, die zich jong zijnde gemakkelijk laat temmen en een vroolijk, vriendelijk dier is. Doch houdt men den tjigah louter voor vermaak, den baroewq, Inuus nemestri-

Digitized by Google

nus, richt men tot een nuttig doeleinde af, namelijk tot het plukken van klappernoten en simauoeng-vruchten. Gemakkelijk is die dressuur niet, en 't valt moeielijk te zeggen wat meer bewondering verdient, de leerzaamheid van het dier of het geduld en de kalme volharding van den leermeester. De volleerde klapperaap weet zelf de rijpe van de onrijpe vruchten te onderscheiden, en mocht hij zich een enkele maal vergissen, dan is een kleine terechtwijzing van den meester voldoende om hem de verkeerde noot te doen loslaten. De Maleier praat met zijn aap alsof het een mensch was, maar bovendien bestuurt hij hem door middel van een touw, dat bevestigd is aan een ring dien de aap om het middel heeft, terwijl het aan de andere zijde gewonden is op den kòlong-kòlong tali baroewq (Pl. XCVI fig. 6), een breeden klos van ròtan, dien de man in de hand houdt en waarvan hij het touw viert, naarmate de aap hooger klimt. Evenveel moeite als het leeren plukken, kost het ook, om den aap te gewennen er zorg voor te dragen, dat zijn touw zich niet om de takken en bladeren verwart.

De baroewq logeert buitenshuis op de goelang-goelang, een plankje dat op een paar meters hoogte in een paal bevestigd is en waarboven zich een breedere plank bevindt om het dier eenigermate tegen regen en zonnehitte te beschermen. Het touw waaraan de aap vastzit, is niet aan den paal gebonden, maar aan een daarlangs beweegbaren ring, zoodat het dier van zijn verheven zitplaats op den grond kan afdalen.

Eekhoorns, toepai, en herten, zooals de roesô en kidjang, worden louter tot vermaak gehouden, de eersten door de kinderen, die de diertjes uiterst tam weten te maken en ze dan ook den geheelen dag bij zich hebben. Voor herten wordt onder het huis of aan de zijde daarvan een hok gebouwd van bamboe en takken, en deze anders zoo schuwe dieren zijn, mits jong gevangen, in weinig tijd zoo aan den omgang met menschen gewend, dat men ze uit de hand kan voederen en ze ook vrij kan laten rondloopen.

Het pluimgedierte dat de Maleier in of bij zijn woning onderhoudt, bestaat in hoenders, eenden, enkele ganzen, argusfazanten, parkieten, béo's, kwartelsoorten en duiven.

Hoenders, die de Maleier ajam noemt en waarvan hij haan en hen onderscheidt door de adjectieven djantan, mannelijk, en bătinô, vrouwelijk [1]), treft men in alle dorpen in groote menigte aan. Door vermenging met allerlei ingevoerde soorten en met den wilden haan, ajam biroegô, zijn er tal van variëteiten ontstaan, die in grootte, vorm en kleur aanmerkelijk verschillen. In 't oog loopend zijn de

---

[1]) Het Manangkabôsch heeft in geen enkel geval afzonderlijke woorden voor de beide seksen van dieren. Van menschen wordt zoowel djantan en bătinô, als lăki en pădoesi gebruikt.

Voor de overeenkomstige uitdrukkingen in Rawas en Lebong zie Dl. III, 2de gedeelte, bl. 46 en 55.

Digitized by Google

kippen met omgekeerde uitstaande veeren, en de aan de Japansche verwante, wier veeren zoo fijn zijn, dat ze op haar of dons gelijken. In Lebong leeft een soort van hoenders die een geheel benedenwaarts gebogen staart hebben. Niet zelden ziet men in de dorpen fraai paarsch-gekleurde kippen; deze zijn echter van natuur wit, en de paarsche kleur is slechts het gevolg van verwen met een kleurstof uit manggistan-schil bereid. Behalve voor de hanengevechten dienen de hoenders alleen tot voedsel; de eieren gebruikt de Maleier niet, hij laat die altijd uitbroeden. De leg- en broedplaatsen zijn manden, die aan de stijlen der huizen gebonden zijn, en bestaan uit een dikke bamboe, die van boven tot fijne latjes gespleten is, welke door tusschengevlochten twijgen of bamboe-spaanders tot een kegelvormige korf worden uitgebogen (Pl. XCVI fig. 7). Deze manden worden meestal met pădi-stroo gevuld.

De waarde der kippen is zeer verschillend; in het zuidelijk gedeelte der Padangsche Bovenlanden en in Lebong is de prijs gemiddeld op vijftig cents te stellen; in Rawas en Redjang daarentegen stijgt dat bedrag tot één gulden en hooger. Onder de huizen is in den regel een gedeelte voor kippenhok afgeschoten; aan verzorgen of schoonmaken wordt echter niet gedacht. Alleen voor de vechthanen wordt goede zorg gedragen; in Lebong en Rawas zijn zelfs te hunnen behoeve nette, van bamboe gemaakte hokken, met een afzonderlijk vertrekje voor iederen haan, aan den gang der huizen getimmerd (Pl. XLVIII fig. 3).

Ook eenden, itiĕq, treft men hier en daar in de Maleische dorpen aan, maar nergens zagen we er meer dan in de onderafdeeling VII Kòtô, waar de Controleur, met uitstekend succès, een groote uitbreiding aan de fokkerij dezer vogels gegeven had. Zelden worden eenden door de Maleiers geslacht, maar de eieren gebruiken zij, na ze gezouten te hebben, als toespijs bij de rijst. De Maleische eenden onderscheiden zich voornamelijk van onze vaderlandsche door een langeren hals en meer naar achteren geplaatste pooten.

Ganzen, angsô, zijn zeer zeldzaam; slechts een enkele maal hebben wij op onze reizen deze dieren gezien en dan nog alleen op hoofdplaatsen.

Bijna even zeldzaam als de gans ziet men den argusfazant, daar deze dieren schier alleen gevangen worden met het doel om ze te eten. Een enkele maal heeft de in den strik gevangen vogel weinig letsel bekomen, en dan maakt de eigenaar een hok of kooi bij zijn huis, waarin de fazant wordt opgesloten. Djagoeëng en oebi kătèlô is het beste voedsel voor deze prachtige dieren, die zich moeielijk aan gevangenschap gewennen en meestal spoedig sterven.

Beter schikken zich daarin de snapachtige béo's, tioeëng, en de bontgekleurde parkieten, tanau en sălindi of sărindi, die als luxe-vogels in kooien of op krukken (Pl. XCVII fig. 2 en XCVIII fig. 5) worden gehouden. Zelfs bij de Koeboe's die tusschen Djambi en de Lalang-rivier wonen, zag ik verscheidene par-

Digitized by Google

kieten, met een touw aan den poot op stokken geplaatst, die horizontaal in de omwanding van de hut waren gestoken.

Sprekende over de dierengevechten hebben wij opgemerkt, dat de Maleiers er poejoew's op nahouden om die tegen elkander in 't strijdperk te brengen; hier kan ik er nog bijvoegen, dat zij in hunne sangkar poejoeh (Pl. XCVIII fig. 4) somwijlen ook andere kwartelsoorten houden, zooals de pikau, aldus genoemd naar het geluid dat de vogel maakt, en vele andere meer. De poejoew's worden gevoed met sprinkhanen, die de jongens vangen door ze te slaan met een klap van ròtan gevlochten en gehecht aan een stok van ongeveer een meter lengte.

Maar onder al het pluimgedierte is er, behalve den vechthaan misschien, geen vogel die hooger bij den Maleier staat aangeschreven dan de duif. Met duiventeelt houdt hij zich echter niet op, en tillen waarvan de bewoners vrijelijk kunnen uitvliegen, treft men dan ook nergens aan; — ik bedoel bij de inheemsche bevolking, want op de erven der Europeanen vindt men bijna overal een duivenhok, bevolkt met gewone duiven (Columba), die er zich niet minder spoedig vermenigvuldigen dan in ons vaderland (Pl. XCVI fig. 8).

Behalve de fraai gekleurde poenai's, Treron-soorten in talrijke verscheidenheid, ziet men in kooien onder het overstekende dak der Maleische woningen de groote grijze pagam's, Carpophaga aenea.

Maar meer dan aan deze besteedt de Maleier moeite en zorg aan het vangen en voor het gevecht africhten van de balam, Turtur tigrina, terwijl de kĕtiran, Geopelia striata, hem lief is om het zacht, sympathetisch gefluit. Slechts zelden zal men een woning betreden waar men niet een dier slanke diertjes in een fraaie kooi aantreft, en 't is aardig om te zien, hoe de eigenaar, vooral des vrijdags, zijn vogel met de meeste oplettendheid toiletteert. Pootjes en snavel worden voorzichtig gereinigd en ieder veertje wordt nagezien en glad gestreken. Uren lang is hij met Jobsgeduld bezig zijn balam of kĕtiran kunstjes te leeren. Zoo laat hij het mannetje uitvliegen, en gaat op den weg zitten met het wijfje in een kooi bij zich. Door haar gefluit roept het wijfje den weggevlogen echtvriend tot zich, die al spoedig komt aanvliegen van den boomtak waarop hij zich had neergezet. Dat de Maleier, wanneer hij marktwaarts gaat, niet zelden zijn balam-kooi met zich voert, werd reeds vroeger vermeld [1]).

Iedere vogel heeft een afzonderlijke kooi. Op de platen XCVI, fig. 8, XCVII en XCVIII zijn een aantal kooien afgebeeld, terwijl in de verklaring dier platen is vermeld voor welke soorten van vogels de voorwerpen hebben gediend, waarnaar de afbeeldingen vervaardigd werden.

---

[1]) Blz. 254.



Digitized by Google

# TWAALFDE HOOFDSTUK.

## NIJVERHEID.

Wanneer men de nijverheid der Maleiers beoordeelt naar hare producten, en deze beschouwt in verband met den trap van beschaving waarop het volk staat, dan moet men erkennen, dat sommige takken een vrij hooge mate van ontwikkeling hebben bereikt. Neemt men daarentegen als maatstaf de uitgebreidheid en den omvang der industrie, dan komt men tot het besluit dat die slechts in enkele gevallen van eenige beteekenis is.

Een fabriekmatig karakter heeft eigenlijk alleen de gambir-bereiding; eenigermate ook, doch in veel geringeren graad, het passement-werken, het maken van dăma-kaarsen en het smeden. Alle andere industrie is geheel van huiselijken aard, en slechts enkele takken worden als beroeps-nijverheid uitgeoefend.

Van de nijverheidstakken die wij in dit hoofdstuk kortelijk zullen beschrijven, zijn spinnen, weven, kant werken, matten en manden vlechten, zijde winnen, goud wasschen, het verven van doek en 't potten bakken meer bepaaldelijk vrouwelijke besigheden; touw maken, passement werken, papier maken, timmeren, prauwen maken, draaien, hout snijden, het vervaardigen van oorsieraden, hout verven, delfstoffen graven, smeden, lood gieten en het vervaardigen van kaarsen daarentegen zijn werkzaamheden der mannen, terwijl kalk branden en het bereiden van suiker, gambir, tabak en olie door mannen en vrouwen beide worden verricht.

Nog geen halve eeuw geleden ontbrak het spinnewiel in geen enkele woning en in ieder dorp hoorde men het geklakklok van het weefgetouw. Thans is dat anders geworden. Overal vinden Europeesche en Amerikaansche garens en katoenen stoffen hunnen weg, niet omdat zij deugdzamer, maar omdat zij tegen zooveel lageren prijs te bekomen zijn, dan wat de inlandsche industrie kan leveren. Toch ziet men, vooral in de meer afgelegene streken en overal buiten ons gebied, nog tegenwoordig het spinnewiel gebruiken, en wordt menige doek voor eigen kleeding geweven; zelfs handhaaft zich hier en daar de inlandsche nijverheid tegen de concurrentie van Europa en Amerika. De rijk met goud doorweven kostbare kaijen's van Agam, de fraaie weefsels van Si-Loengkang en Soengei-Pagoe, alsmede de duurzame saroeng's van Palèmbang zijn overal op Sumatra gezocht en vinden tegen

Digitized by Google

hooge prijzen gereeden aftrek. Ook de sapang djarang[1]), een sjaal van fraai en bijzonder weefsel, door de meisjes in Lebong gemaakt, mag hier niet vergeten worden.

Het Maleische garen, banang, wordt gesponnen uit kăpé, de vezelstof die de zaden der katoenstruik (Gossypium) omgeeft. Zoodra de vrucht rijp is, splijt zij open, en nu laat zich de kăpé met de zich daarin bevindende pitten gemakkelijk uit de zaaddoos verwijderen. Het zuiveren der vezelstof en het spinnen, manggantië, heeft op de volgende wijze plaats. Eerst wordt de kăpé met een mes op de dij uitgeplozen, wat men mantjantjang noemt; dan ontdoet men ze van de pitjes door middel van de pătiïng kăpé (Pl. CXIII fig. 2), een werktuigje in den vorm van een boog, welks veerend ròtan-koord het katoen van de zaadkorrels scheurt. De vezels worden nu op de huid van een koe of karbouw gelegd en geklopt met twee pagéhs (Pl. CXIII fig. 4), waarvan de werkster in iedere hand er één houdt. Als de kăpé voldoende ontward en geheel van zaden gezuiverd is, windt zij ze op een gladde houten pen, de rantiïng loeli, (Pl. CXIII fig. 3) om er een cilinder van te vormen, die gehaakt wordt aan de matô kintjije, d. i. het ijzeren spinrokken van het wiel (Pl. CXIII fig. 1), waarop men ook het gesponnen garen windt.

De beschrijving van het wiel is gegeven bij de verklaring der platen; ik zal die dus hier niet herhalen en alleen nog vermelden, op welke wijze het garen bewerkt wordt voor dat men het kan gebruiken om te weven. Nadat het als een streng van de iran (Pl. CXIV fig. 4) genomen is, wordt het gepapt in een pot met rijststijfsel, uitgewrongen en daarna over een ronden stok gehangen, terwijl een tweede stok in de streng gelegd wordt om het garen gespannen te houden. Ten einde een gelijkmatige dikte te verkrijgen, wordt nu het garen gekamd, of juister geborsteld, di sikè of di saboeï. De borstel dien men daarvoor gebruikt, is gemaakt van het grofvezelige omhulsel van de klappernoot of van idjoewq, in een rug van bamboe gevat.

Zoo althans geschiedt het in Rawas, waar het gepapte garen poedang heet; in het zuiden der Padangsche Bovenlanden wordt het garen niet vooraf in een pot met stijfsel gedrenkt, maar dompelt men den borstel in de stijfsel en wordt onder de bewerking van het borstelen de stijfsel op het garen gestreken.

Wanneer nu het garen droog is, dan is het gereed om voor 't weven van kleedingstukken te worden gebruikt.

Niet alleen in de bovengenoemde plaatsen treft men weefgetouwen aan; overal in Midden-Sumatra zijn de kostbaarste kleedingstukken, de feestkleedij, nog altijd van eigen maaksel. In Lebong en Rawas is het weven echter veel meer algemeen

[1]) Boven blz. 16.

Digitized by Google

dan in het zuiden der Padangsche Bovenlanden, welk verschijnsel voor Rawas wel eenige bevreemding wekt, omdat hier, ten gevolge van de gemakkelijke gemeenschap met Palèmbang langs een bevaarbare rivier, de Europeesche manufacturen billijker in prijs zijn dan in de Padangsche Bovenlanden. Men werkt in Lebong en Rawas binnenshuis (Pl. CXIV fig. 5), en beweegt zich dus bij dien arbeid niet zoo vrij als in de Manangkabosche landen, waar de vrouwen het weefgetouw onder de woning opslaan (Pl. CXV en volgende).

Het spannen van de kettingdraden, mĕăni, geschiedt op expresselijk daartoe gemaakte werktuigen (Pl. CXIV fig. 1 [1])) of, zooals in het zuiden der Padangsche Bovenlanden meestal plaats heeft, door het garen om stokken te winden, die op eenigen afstand van elkander in den grond zijn geplaatst.

Reeds op jeugdigen leeftijd leeren de meisjes het weven, vooral in die dorpen waar van deze industrie meer bijzonder werk gemaakt wordt. Jaar in, jaar uit gebruiken zij hetzelfde patroon of werken zij naar dezelfde, uit andere streken afkomstige kleedjes. De patronen worden vooraf met zwart katoen op een stuk wit doek gewerkt, op de wijze der in ons vaderland bekende merkdoeken. Dit geldt echter niet voor Rawas en Lebong, waar men patronen gebruikt die gemaakt zijn uit een stuk van de bladscheede van den pinang-palm, met daardoor geregen sprietjes ròtan (Pl. CXIV fig. 3).

Inlandsch garen wordt zeer weinig en dan nog bijna uitsluitend in de afgelegenste streken gebruikt, en zoo zijn ook de zijde en het gouddraad die in de kostbare doeken geweven worden, van uitheemschen, en wel meestal van Chineeschen oorsprong. Alleen in Redjang, het eenige der door ons bereisde gewesten waar van zijdeteelt wordt werk gemaakt, weeft men met zelfgewonnen zijde.

Op plaat XVII fig. 2 vindt men een kabè pinggang afgebeeld van inlandsch weefsel, te Kòtô-toewô in Soengei-Pagoe vervaardigd.

Leveren Europa en Amerika den Maleiers het garen voor hunne weverijen, het touw dat zij noodig hebben voor netten, strikken en andere doeleinden, maken zij voor zich zelven. Hun touw munt uit door netheid van bewerking en in sterkte en duurzaamheid overtreft het verre het Europeesche vlastouw.

In een vorig hoofdstuk werden de verschillende grondstoffen besproken die de Maleier voor de vervaardiging van touw gebruikt. De raméh, door de Manangkaboërs romin of roemin en elders keloewih genoemd, levert een fijn, glanzend en stevig touw. De stengels worden een weinig gedroogd tot ze verwelkt, lisoeï, zijn; dan schrapt men ze af, onder aanhoudende bevochtiging, met een mes of een stuk bamboe, om de groene plantendeelen te verwijderen, waarna de overblijvende

[1]) De »Verklaring der Platen" is bij deze figuur door een drukfout misvormd. Lees *gespannen* in plaats van *gesponnen*.

Digitized by Google

vezelstof opnieuw gedroogd, gezuiverd en eindelijk uit de hand tot een ruwen draad gedraaid wordt, dien men in de sanggau, een mandje van klapperblad-nerven, bewaart.

Om van die stof touw te maken, gebruikt de Manangkabo-Maleier een eenvoudig werktuigje, dat panggantië heet en op Pl. CXIV fig. 2 is afgebeeld. Nadat de draad is aangeslagen, zooals in de „Verklaring der platen" is vermeld, geeft de persoon die het werktuig in de linkerhand houdt, aan de gantië een draaiende beweging, door deze met de rechterhand snel over zijn dij te rollen. De twee draden worden door de beweging van de gantië ineengevlochten en winden zich daarna vanzelf op deze laatste onder de schijf van năpa.

In Rawas wordt het fijne voor kleinere vischnetten bestemde touw op een andere wijze gemaakt, zooals uit de verklaring der tjagak (Pl. CXIII fig. 7) te zien is.

Op dezelfde wijze als raméh wordt ook de vezelstof van bălatô, taròq, tjoebadaq oetan, langô-langô, landië, noenang, pisang nané en pisang nané lauoeï tot fijn touw verwerkt.

Een veel zwaardere soort van touw dan een der genoemde maakt de Maleier van idjoewq en van sampije-vezels. Het werktuigje waarvan hij zich daarbij bedient, is de op Pl. CXIII fig. 5 afgebeelde pijoewan. Twee personen werken te zamen; de een houdt een bos van de vezelstof vast, die aan een der uiteinden van het dwarsstokje der pijoewan bevestigd is, en terwijl de ander, die het werktuigje in de rechterhand houdt, dit in beweging brengt, zoodanig dat de lange steel van het kruis in den vastgehouden bamboekoker ronddraait, zorgt de eerste dat steeds de juiste hoeveelheid vezelstof losgewerkt is om een touw van gelijkmatige dikte te verkrijgen.

Om zoogenaamd meerdraads-touw te vervaardigen, wendt men een houten schijf aan, waarin gaten gemaakt zijn en die om een spil gedraaid kan worden. Door ieder gat is een streng van het tot zwaarder touw te verwerken bindtouw gestoken en met een daarin gelegden knoop opgesloten. De uiteinden der verschillende draden worden te zamen gebonden en door een ronddraaiende beweging van de schijf in elkander gewrongen.

Het spreekt wel vanzelf dat ook van de zoo overvloedig voorkomende en tot bindmiddel zoo geschikte ròtan als touw partij wordt getrokken. Zij is wel is waar te weinig buigzaam om zonder eenige voorafgaande bewerking gebruikt te worden; maar die bewerking bestaat veelal eeniglijk daarin, dat men de ròtan om een boomstam bindt en aan het andere uiteinde een korten stok bevestigt, die zoolang wordt rondgedraaid tot de ròtan slap en buigzaam is.

Ook wordt nog van banang kapé een soort van koord gemaakt, dat met de hand op de bloote dij gevlochten wordt. Dit koord gebruikt men voor sommige

Digitized by Google

kleedingstukken; het van sampije en idjoewq gemaakte en ook het dikkere taròq- en tjoebadaq-touw dient voor jacht-werktuigen en lijnen, en het fijnere raméh-, pisang nané- en bălatô-touw wordt meer uitsluitend voor het vervaardigen van vischnetten gebezigd.

Elke Maleier verstaat de kunst van netten knoopen, manjirèq. In den regel maakt ieder die voorwerpen voor eigen gebruik; maar personen die door lichaamszwakte voor zwaarderen arbeid ongeschikt zijn, knoopen ook netten om die te verkoopen. De wijze van bewerken verschilt niet van de in ons land gevolgde, en de werktuigen die de Maleier gebruikt, bestaan dan ook alleen uit de òpang, het bamboe-latje, dat de wijdte der mazen bepaalt[1]), en de tingau, de knoopnaald van bamboe of karbouw-hoorn, waarop het touw gewonden is (Pl. CXVI fig. 7 en 8 en Pl. CXXVIII fig. 6). Dat touw is dunner of dikker naar gelang van het doel dat men met het net beoogt, en ook de mazen der netten verschillen vaak niet weinig in grootte. Op Pl. CXVI en CXVII zijn de mazen der onderscheidene door ons medegebrachte netten afgebeeld.

Om het touwwerk der netten te beschermen tegen den vernielenden invloed van het water, wordt het gedrenkt in taan. Deze bereidt men uit den bast van den oeba-boom, door dien bast in water te weeken, fijn te stampen en uit te persen. Het aldus verkregen vocht wordt met klappermelk gemengd en daarna verhit. Eerst wanneer het bekoeld is, wordt het als taan, oeba, gebruikt; men dompelt het net er in, laat het er eenigen tijd in staan en hangt het daarna te drogen.

Vele soorten van oeba-boomen komen op Sumatra voor, zooals de onder n^os 238, 239, 240 en 241 in de houtlijst vermelde; de daar niet genoemde oeba-djangè en oeba-si-poeloeï zijn ook zeer algemeen.

Terwijl het netten-knoopen door iedereen wordt verstaan, houdt men zich met passement- en ook met kant-werken slechts in enkele dorpen en dan als beroepsnijverheid bezig. Het maken van passement zagen wij alleen te Si-Loengkang, het kant-werken te Kòtô-Anau en Palèmbang. Waarschijnlijk treft men deze industriën ook nog op andere plaatsen aan, maar zeker is het toch dat ze niet algemeen beoefend worden.

Te Si-Loengkang waren de werklieden allen oerang siaq, die in het vervaardigen van passement misschien eenige verpoozing van hunne godgeleerde studiën, maar zeker een vrij goed middel tot levensonderhoud vonden. Het eenvoudige werktuig, de pălătaq rindô, dat er zich geheel toe leent om den arbeid binnenshuis te verrichten, is op Pl. CXVIII fig. 4 afgebeeld; daarnevens komen

[1]) De breedte van de òpang omschrijft de Maleier door uitdrukkingen als tigô djari, ampè djari, drie of vier vingers breed, să panggigitan, zoo wijd als men happen kan, enz.

Digitized by Google

afbeeldingen voor van enkele onderdeelen en van de oekoeran, het maatstokje van idjoewq-nerf dat dient om bij het verkoopen het passement af te meten.

Uit de „Verklaring der platen" is de wijze waarop gewerkt wordt, duidelijk te zien, en ik kan dus hier volstaan met de mededeeling, dat de werkman met gekruiste beenen op den grond zit en de bank vóór zich heeft met het lagereinde naar zich toegekeerd.

Het vergulde en onvergulde zilverdraad dat voor het maken van passement en het kant-werken gebruikt wordt, is voor het grootste gedeelte uit China ingevoerd.

De kant van Kòtô-Anau is van măkau of zilverdraad gemaakt op dezelfde wijze en met behulp van gelijksoortige middelen als men in Europa aanwendt (Pl. CXVIII fig. 1 en 2). Groote rijkdom in patronen bestaat er niet, en ik zag de kant ook in niet meer dan twee verschillende breedten. De breedste soort, ongeveer driemaal grooter dan ze op de evengenoemde plaat is afgebeeld, kost *f* 25 den meter.

De arbeid vordert slechts langzaam, zoodat een vlijtige werkster per dag van de smalste kant vijf punten en van de andere niet meer dan één punt kan vervaardigen.

Het kantwerk dat vrouwen en meisjes te Padang, Fort de Kock, maar vooral te Palèmbang maken, is van geheel anderen aard dan het tot dusver besprokene. Te Palèmbang is het een bron van inkomsten voor de vrouwen der mingegoede adellijke geslachten. Het wordt gemaakt in de randen van fijne witkatoenen doeken door draden daaruit weg te nemen en de overblijvende draden in regelmatige figuren om te naaien, waartoe wit garen of de uitgetrokken draden gebruikt worden. Het werk wordt duur betaald; een enkele zakdoek waarvan de rand op deze wijze geborduurd is, kost van vijftien tot twintig gulden.

Enkele vrouwen verstaan de kunst met gouddraad te borduren op laken en katoen; dergelijke borduursels (Pl. XIX fig. 3 en 4) worden aangebracht op kraag en mouwen van de badjoe's der hoofden en aanzienlijken, en schijnen een navolging te zijn van de versierselen der gala-kleeding van de Europeesche ambtenaren. Bij het borduren wordt eerst het patroon met wit garen op het laken gewerkt.

De Maleische vrouwen bezitten over het algemeen een groote vaardigheid in het bewerken van biezen en bladeren tot matten, korven en zakjes, die in het huishouden van veelzijdig nut zijn. Het vlechten met ròtan en bamboe is meer het werk der mannen.

Meestal werkt men slechts voor eigen gebruik, maar toch is het, vooral in meer bevolkte streken, niet ongewoon, de vervaardigde voorwerpen ook op de markten te verkoopen. Enkele zaken hebben zelfs een uitgebreid debiet, zooals bijv. de vroeger [1]) besproken deksels van nipah-bladeren, toedoeëng sădji (Pl. LXXVIII

[1]) Blz. 167.

Digitized by Google

fig. 8), die te Bajang in de afdeeling Painan worden gemaakt; voorts gewone pandan-matten, lĕpiĕq (Pl. CX fig. 6), ròtan-mandjes als de kătang en părikè (Pl. LXXIV fig. 6 en 7), de bekende ròtan-matten, zooals voornamelijk in Palèmbang worden gemaakt, en andere.

Talrijk zijn de grondstoffen die tot het vervaardigen van al deze huishoudelijke voorwerpen dienen. Ik zal ze hierónder opsommen en daarbij tevens opgeven welke in den Ethnographische Atlas afgebeelde voorwerpen van elke der genoemde grondstoffen zijn gemaakt.

Op Pl. CX fig. 1 en 2 komen afbeeldingen voor van een biessoort die mĕsiăng koemboew heet, en fig. 4 vertoont een andere biessoort, mĕsiang bigau genoemd. Nog twee andere soorten van biezen, mĕsiang roembai en mĕsiang gadang, worden als vlechtmateriaal aangeplant en evenals de beide vorige veelvuldig gebruikt tot het maken van zakken, waarin rijst en koffie worden vervoerd.

Voorts worden tot vlechtwerk gebruikt de bladeren van onderscheidene pandansoorten, zooals de op Pl. CX fig. 3 afgebeelde mĕsiang singkije (Pl. LXXIV fig. 4 en XCI fig. 1); de bengkoeang (ook menkoewang en mengkoewang), waarvan niet alleen versierselen, zooals de op Pl. LXXX fig. 3 afgebeelde, maar ook grove doch sterke matten worden gemaakt; de pandan koeniah (Pl. LXXX fig. 6) en andere mij niet met name bekend. Verscheidene vlechtpatronen en voorwerpen van pandan-blad vervaardigd zijn afgebeeld op de navolgende Platen: XVII fig. 3, 4 en 5, LXXVI fig. 1, 2, 3, 4 en 5, LXXVII, LXXVIII, LXXIX, LXXX fig. 1, 2, 4, 5, 7 en 8, LXXXI fig. 7, 8, 9 en 10, CX fig. 9, CXI en CXII.

Van de zeer algemeen voorkomende bamban[1]) (Pl. XXIII fig. 5) wordt de bast tot gordels, manden en matten verwerkt, terwijl men in Rawas voor de beide laatste doeleinden meer gebruik gemaakt van den bast der langkanan, eene plant die waarschijnlijk tot de familie der Zingiberaceeën behoort.

Ròtan, zoowel gespleten als in zijn geheel, kan men tot het hechtste materiaal voor vlechtwerk rekenen; de voorwerpen van bamboe-schil vervaardigd, zijn daarentegen veel brozer en in 't algemeen ook minder fraai. Van de laatste zijn er eenige op Pl. LXXIV fig. 3 en 5, LXXVI fig. 6, LXXX fig. 9 en CX fig. 8 voorgesteld, terwijl de Platen XIII fig. 1, 2, 3, 1*a*, 2*a* en 3*a*, XXIII fig. 6, LXXIII fig. 2, 3 en 4, LXXIV fig. 1 en 2, LXXXI fig. 6, XCVI fig. 6 en CIX fig. 1 afbeeldingen van ròtan-voorwerpen vertoonen.

Omtrent het bewerken van het materiaal valt slechts weinig op te merken. Nadat de biezen gesneden zijn, worden ze in de zon gedroogd, en zoo doet men

[1]) Maranta dichotoma Wall.

Digitized by Google

ook met de pandan-bladeren, nadat daarvan eerst de doorns zijn afgesneden. Om ze de noodige buigzaamheid te doen verkrijgen, worden nu de biezen en bladeren met een bamboe-latje, pănjawi, gekneusd, hetgeen volgenderwijze geschiedt. In de rechterhand houdt de werkster de pănjawi, waartegen zij met haar duim het te bewerken materiaal drukt, dat dan met de linkerhand naar boven wordt getrokken.

Voor het dóórsteken bij het vlechten, dat manganjam en ook wel mangajan genoemd wordt, alsmede voor het afsnijden van bladeren en biezen, gebruikt men de păridoewq măsiang of pănoeriё (Pl. CX fig. 5), een mesje dat van een breede idjoewq-nerf gemaakt is.

Hiermede kunnen wij van deze industrie afstappen, om thans met een enkel woord melding te maken van de papierfabrikatie en de zijdeteelt. Tegenwoordig wordt geen ander dan Europeesch papier gebruikt, maar naar men mij mededeelde, voorzag men vroeger in eigen behoefte door een soort van papier te maken van bladeren, die gedroogd, fijn gemalen en tot papier-pap bereid werden.

Met het winnen van zijde houden zich in Redjang enkele vrouwen bezig, en men vindt er dan ook hier en daar moerbeziën-boomen aangeplant, waarvan de bladeren tot voedsel dienen voor de rupsen. De zijdeteelt is niet inheemsch, maar werd door het Europeesch bestuur ingevoerd. Van veel beteekenis is zij nooit geweest, en het laat zich niet aanzien dat daarin spoedig een gunstige verandering zal komen.

Wij hebben nu te spreken over het timmeren in 't algemeen en als onderdeelen daarvan over het maken van prauwen, het draaien en het houtsnijden.

Timmerlieden, toekang of toekang kajoe, treft men aan in ieder dorp, maar, wat opmerkelijk is, zij hebben geen vaste werkplaatsen. Hun arbeid bepaalt zich dan ook hoofdzakelijk tot den huisbouw, en die arbeid wordt geheel verricht op het terrein waar de woning zal verrijzen. Eenigermate is ieder Maleier timmerman; zooals wij vroeger reeds zagen, laat hij alleen het moeielijker gedeelte en de leiding van het werk aan toekang's van beroep over.

Tot het gewone werk van de timmerlieden behoort in sommige streken ook het vervaardigen van de groote kisten die wij bij de bespreking van het huisraad leerden kennen, maar het houtwerk aan ander huisraad en aan de landbouwwerktuigen maakt ieder voor zichzelven. De werktuigen van den Maleischen timmerman waren vroeger slechts weinig in getal en zeer eenvoudig. In de veraf gelegene streken zijn ze dat nog, maar nabij de hoofdplaatsen had de meerdere aanraking met Europeanen en Chineezen ten gevolge, dat de betere door dezen gebruikte gereedschappen bij de Maleiers bekend en gewaardeerd werden. De gereedschappen die iedere toekang heeft en gebruikt, zijn: een houten hamer, pănoekò kajoe, een groote bijl, kapaq (Pl. CII fig. 14), en twee kleinere bijlen, de păpatije (Pl. CVI fig. 4) en de bălijoeëng (Pl. CVI fig. 5), die beide ook als dissel



Digitized by Google

kunnen aangewend worden. Op Pl. CII fig. 1, 2, 3, 6, 11 en 12 vindt men eenige andere timmermansgereedschappen van inlandsch maaksel afgebeeld, die tegenwoordig vrij algemeen in gebruik zijn.

Bij het arbeiden met de păpatije en bălijoeëng legt de Maleische toekang een zeer groote vaardigheid aan den dag. Zijn dissel vervangt onze schaaf en soms zoo goed, dat een gedisselde plank zonder nauwkeurig toezien niet van een geschaafde te onderscheiden is.

Vreemd mag het genoemd worden, dat in Rawas, bij het zagen van planken uit balken, de zaag, die door twee man bewogen wordt, horizontaal wordt gehouden, terwijl de Maleiers der Manangkabosche landen vertikaal zagen. Doch dit zagen geschiedt daar alleen op de hoofdplaatsen binnen ons gebied; overal elders worden de planken gekloofd door wiggen in den balk te slaan. De aldus door splijten en scheuren verkregen planken worden daarna bekapt, en het gevolg van deze wijze van bewerking is dat er zeer veel hout nutteloos verloren gaat.

Verscheidene platen in den Ethnographischen Atlas, zooals o. a. Pl. XXXIV fig. 3, XLIII tot LXIX, LXXII fig. 6 en 7, en CVI fig. 8, 9 en 10, bevatten afbeeldingen van timmermanswerk der Maleiers.

De schaaf wordt bijna altijd door twee personen gehanteerd, waarvan de één duwt, terwijl de ander trekt; het schaafblok is dan ook daartoe steeds voorzien van een dwarsstok die er ingelaten of doorgestoken is. Voor eigen timmerwerk wordt de schaaf nagenoeg niet gebruikt, wèl als een meubelstuk voor Europeanen moet worden vervaardigd.

Behalve ter hoofdplaats Palèmbang, waar men eenige scheepstimmerwerven aantreft, maken de bewoners der rivieroevers zelven de prauwen die ze noodig hebben voor het transport hunner producten. Over de vormen en namen van die vaartuigen heb ik in een vorig hoofdstuk gesproken [1]); hier zullen wij met een enkel woord aangeven hoe men bij de vervaardiging te werk gaat. Uit de Houtlijst zijn de verschillende boomsoorten bekend die het meest gewilde hout voor den scheepsbouw leveren, en tot nog toe is er aan omvangrijke stammen van meranti, balam en andere boomen geen gebrek.

Nadat de boomstam zoodanig is bekapt, dat hij uitwendig den gewenschten prauwvorm heeft verkregen, gaat men tot het uithollen over, dat, zooals we in Rawas bij Soeroelangoen zagen, op de volgende wijze geschiedt.

De spaanders worden in een lange smalle streep op den grond bijeen geveegd en dan in brand gestoken, waarna men de prauw er oplegt, met het platte gedeelte naar beneden, terwijl zij door een paar blokken gesteund wordt. Zoo brandt het

---

[1]) Blz. 369.

Digitized by Google

binnenste langzaam weg, en telkens als een gedeelte van het hout verkoold is, wordt de prauw omgekeerd en dat verkoolde gedeelte met den dissel verwijderd. Na twee dagen arbeids is men met het uithollen gereed. Zooals op Pl. XCIV fig. 3 te zien is, worden bij het weghakken de klossen, tămoekoe, uitgespaard, waartegen de dwarshouten moeten steunen die de boorden van de prauw het binnenwaarts buigen zullen beletten. Om nu aan het vaartuig de gewenschte wijdte te geven, wordt het op een stelling van vier, twee aan twee geplaatste, kruishouten gelegd, terwijl over de geheele lengte onder de prauw een vuur van spaanders wordt gebrand, dat rookende wordt gehouden door er gras en bladeren bij te doen. Door de warmte wijken de boorden verder van elkander, en als zij de verlangde wijdte gekregen hebben, worden de dwarshouten tusschen de tămoekoe's geplaatst, waardoor de eens verkregen uitzetting behouden blijft. Met twee vuren komt men op éénen dag gereed.

In het zuiden der Padangsche Bovenlanden en ook aan het meer in Lebong worden zwaardere boomen voor het maken van prauwen gebezigd, zoodat deze aanstonds op de begeerde wijdte kunnen worden uitgekapt, en de uitzetting door middel van warmte vanzelve komt te vervallen.

Niet alleen op de hoofdplaatsen Padang en Palèmbang, ook in de binnenlanden zijn vele toekang's bedreven in het draaien en besnijden van hout. De draaiers vervaardigen hoofdzakelijk borden en voetstukken voor kommen of betel-schalen, zooals op Pl. LXXIII fig. 8 en Pl. LXXII fig. 4 en 5 zijn afgebeeld. Plaat CVI fig. 11 stelt de draaibank voor, die in hoofdzaak niet verschilt van de in vroeger tijden, en nu nog op sommige plaatsen van ons vaderland gebruikelijke. De draaier heeft als werktuigen een rechten en een gebogen beitel, waarvan de laatste tot het uitschulpen der borden dient en op Pl. CII fig. 10 is afgebeeld.

Zijn goede draaiers volstrekt niet zeldzaam, bekwame houtsnijders treft men slechts enkelen aan, en die laten zich hunne kunst vrij duur betalen, — duur althans in het oog van den Maleier; want naar onze opvatting is een loon van eenige guldens voor weken langen kunstvollen arbeid zeker niet groot. Beitels en messen van onderscheidene afmetingen zijn de werktuigen die de houtsnijder gebruikt. Dat het schoonheidsgevoel bij sommige Maleische werklieden in waarheid vrij sterk ontwikkeld is, kan blijken uit een nauwkeurige beschouwing van het houtsnijwerk dat op de volgende platen is afgebeeld: Pl. XXXII fig. 2, 3 en 4, Pl. XXXIV fig. 2 en Pl. LIII tot en met LVI.

In sommige dorpen, zooals te Siroekam en Talang-băboengô, bloeit eene industrie die gedreven wordt door ouden van dagen of mannen die door het een of ander lichaamsgebrek geen zwaren arbeid kunnen verrichten. Zij bestaat in het

Digitized by Google

vervaardigen van een veel gevraagd artikel: soebang kètè, d. z. oorknoppen voor dagelijksch gebruik. Als men rekening houdt met de eenvoudige werktuigjes van den arbeider, dan zal men moeten toegeven dat zijn product niet geheel onverdienstelijk is. Op Pl. CV fig. 9 is een geheel voltooide soebang van deze soort afgebeeld; zij is van soerian-hout gesneden, maar behalve die houtsoort wordt ook bintoengan en karamoentiïng voor het maken van soebang's gebruikt. De figuren 6, 7, 8, 10, 11 en 12 van dezelfde plaat stellen de daarbij gebezigde werktuigen voor, waarvan het gebruik in de verklaring der platen omschreven is.

Bij het beschouwen der afbeeldingen van houtsnijwerk waarop boven werd gewezen, is het voorzeker de aandacht onzer lezers niet ontgaan, dat vele der besneden voorwerpen kleurig zijn geverfd. In de kunst van verven hebben de Maleiers het echter nog niet ver gebracht, ofschoon ze in de keuze der kleuren zekeren niet te miskennen smaak aan den dag leggen. Tot staving van dat oordeel verwijs ik naar de platen LV, LVI en LVII.

Voor het verven van hout gebruikt men fijne schelpkalk en een roodgekleurde aarde; verder hoofdzakelijk verven die door de Chineezen worden verkocht, maar ook hier en daar drakenbloed, dat, zooals wij op blz. 315 zagen, de Maleier wint van de vruchten der ròtan djernang of djăranang. Veel meer dan in de Manangkabosche landen wordt deze ròtan in oostelijk Djambi en Palèmbang aangetroffen. Buiten de reeds genoemde vertoonen ook Pl. L en LI fig. 1 en 2 geverfde houten voorwerpen.

Biezen en mandjes worden rood gekleurd door middel van nòdjô, een verfstof verkregen door de bladeren van den nòdjô-boom te koken met tjatjang-hout. Een aftreksel van dit laatste hout is volgens de Maleiers ook een geneesmiddel tegen oogontsteking.

Een bruine kleurstof, zoowel voor het verven van mandewerk als van hout aangewend, wordt verkregen uit den bast van verschillende oeba-soorten [1]), boomen die wel algemeen, maar niet overvloedig voorkomen. Een pikol van dien bast levert ongeveer vier liters houtteer van goede qualiteit. In Lebong heet de uit oeba-bast getrokken verfstof sămah, en een met die stof gekleurd mandje vindt men op Pl. LXXX fig. 9 afgebeeld.

Voor het verven van katoen en zijde worden vele kleurstoffen gebruikt die de inlanders voor zich zelven bereiden. Zoo wordt in Djambi een roode verf gemaakt van het hout van den sepang-boom [2]), die in de wildernis veelvuldig voorkomt en op Java setjang genoemd wordt. Een gele kleurstof leveren de wortels der

---

[1]) Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 238—241.

[2]) Caesalpinia sappan L. Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 303.

Digitized by Google

koenjit, in het Manangkabósch veelal koeni geheeten[1]), en het hout van de kederang- en lampăto-boomen. Zwart trekt men uit den bast van den tenggar-boom, en de vruchten van de kăsoembô-Keling[2]) geven een oranje verf, waarmede men zijde kleurt. Voor blauwverven wordt algemeen indigo gebruikt, in Djambi nila en door de Manangkaboërs mansi genoemd.

De meeste der evengenoemde verfstoffen worden ook door de Manangkaboërs gemaakt en aangewend, maar daarenboven zag ik door hen, o. a. in Soengei-Pagoe, een slingerplant geteeld die ăka tantam[3]) heet en uit wier bladeren een fraaie blauwe verf wordt verkregen. Ook telen ze een andere slingerplant, de sanam; de bladeren daarvan worden in een houten lăsoeëng gestampt, met schelpkalk vermengd en daarna uitgeperst. Het aldus verkregen vocht heeft een groen-blauwe kleur, die de Maleiers idjau noemen.

Tot het zwartverven der katoenen stoffen waaruit kleedingstukken zijn gemaakt, bedienen zich de Maleiers algemeen van een mengsel van indigo, tantam-blauw, fijn gestooten potscherven, houtskool van djoewă-hout[4]) en mangga-karambije[5]) en asch van si-tapoe-hout[6]). Ook wordt, zooals wij vroeger zagen, uit den bast van den poenggei-boom[7]) een zwarte verfstof getrokken.

Tot het licht-rood kleuren van katoen wordt hier en daar een verfstof bereid uit het hout van den tjatjang-boom. Men hakt den boom om en klooft het hout in kleine blokken, die men in kokend water laat aftrekken; ook mengt men er niet zelden de schil van ramboetan- en manggistan-vruchten onder, waardoor de kleur donkerder wordt.

Nog blijft mij te vermelden over, dat in de negari Kòtô-Anau in de XIII Kòtô een gekleurd doek wordt gemaakt, dat kaijen pelangai heet (Pl XIX fig. 1) en in de Manangkabosche landen zeer gezocht is. De kleuren die er aan gegeven worden, en die men aanbrengt in hoeken waarvan de beenen evenwijdig loopen, zijn achtereenvolgens geel, koeniïng, — groen, loemoeï[8]), — rood, sirah, en violet, itam. Het geel maakt men uit de wortels van koeni, die men fijnstampt, ongeveer een klapperdop vol, waarna men er het sap van vier citroenen bijvoegt en alles goed dooreenroert en uitperst. De groene verfstof is niets anders

---

1) Curcuma longa L. 2) Bixa orellana L.
3) Marsdenia tinctoria R. Br.
4) Cassia florida Vahl. Zie Lijst der Houtsoorten, n°. 83.
5) Mangga karambije is hetzelfde als andajang karambije, eenige regels lager.
6) In de Lijst der Houtsoorten, n°. 327, vindt men eene houtsoort vermeld die den naam van si-tapoeng draagt en waarschijnlijk Callicarpa Wallichiana Walp. is. Het komt mij waarschijnlijker voor, dat hier het hout van dezen heester gemeend is, dan dat men heeft te denken aan si-taboe, volgens Miquel en Filet de naam van Plectocomia Sumatrana Miq., een hoogen palmboom. P. J. V.
7) Boven blz. 317. 8) Moskleur.

Digitized by Google

dan indigo met houtskoolwater vermengd, terwijl voor het violetkleuren bij de indigo een hoeveelheid klapper-olie gevoegd wordt. Om de roode verf te bereiden worden de pitjes van kăsoembô-vruchten fijngestampt en met water vermengd onder toevoeging van de asch van verbrande andajang karambije, het schutblad van den bloesem des kokospalms. Dit mengsel wordt in een mandje van opiē pinang gedaan, in welks bodem fijne gaatjes zijn geprikt, zoodat de pap kan uitlekken. Bij de verfstof wordt nu nog een groote hoeveelheid citroensap gevoegd, en na gezift te zijn, is zij voor het gebruik gereed. Iedere volgende kleur wordt aangebracht nadat de voorgaande droog is; en doorgeregen draden wijzen de grenzen van iedere kleur aan.

Midden-Sumatra is rijk aan verschillende delfstoffen, maar van die allen wordt tegenwoordig nog slechts het goud, amé, door de Maleiers verzameld. Vroeger schijnt ook kwik- en ijzererts gedolven te zijn, het eerste bij Soengei-tabije, een halven dagmarsch van Padang-Ilalang, en aan de Soengei-Linggan of kwikerts-rivier, maar, voor zoover mij bekend is, houdt men zich daarmede thans niet meer bezig. In de volgende regelen zal ik datgene mededeelen wat mij omtrent den mijnbouw, de daarbij gebruikelijke overeenkomsten en de goudwasscherijen bekend is.

Reeds van de vroegste tijden af, zoover de overlevering teruggaat, werden de goudhoudende gronden doorwoeld, en als vanzelf volgt daaruit, dat die gronden individueel eigendom werden en bij overlijden overgingen op de erfgenamen van den eigenaar, met andere woorden, dat ze tanah poesakô zijn, evenals de sawah's rondom de kòtô. De grenzen der, gewoonlijk langs de berghellingen gelegen, mijngronden zijn bepaald door geulen, die păloeangan genoemd worden. Binnen die grenzen ligt het terrein waarop de eigenaar een mijn kan ontginnen, maar is hij eenmaal in den bodem doorgedrongen, dan is hij van de grenzen zijns eigendoms onafhankelijk en kan doorgraven in elke richting die hij verkiest [1]), tenzij hij een mijngang van zijn buurman ontmoet; in dat geval staakt hij den arbeid, om een nieuwe goudhoudende kwartsader in het schiefergesteente op te zoeken. Verkoopen van mijngrond mag al eens een enkele maal zijn voorgekomen, zeker is het dat dit tot de zeldzaamheden behoort en mij is er geen voorbeeld van bekend. In den regel ontgint de eigenaar zelf zijn mijn, dat wil zeggen hij is de ondernemer, maar huurt op verschillende voorwaarden personen die den arbeid te zijnen behoeve verrichten. Verhuur voor een bepaalden termijn tegen vooraf overeengekomen huurprijs heeft, voor zoover ik weet, nimmer plaats [2]).

---

[1]) Men wijkt hierdoor kennelijk af van den adat-regel, blz. 307 vermeld, dat binnen de bepaalde grenzen de eigendom zich uitstrekt tot het hart der aarde.

[2]) De ordonnantie van 9 Nov. 1873 (Stbl. nº. 217*a*), die de jongste bepalingen bevat omtrent de ontginning van delfstoffen-houdende gronden in Ned. Indië, bepaalt, dat noch ver-

Digitized by Google

In de laras Soepajang alleen zijn niet minder dan 154 mij met name bekende goudmijnen, waarvan thans slechts weinige bewerkt worden; maar ook op de niet bewerkte blijven de eigenaren volgens de adat hunne rechten behouden. Voorts zijn er goudmijnen in Siroekam, het zuiden der laras Alahan-pandjang, Si-Djoendjoeëng, Soerian, de XII Kòtô, Limoen en wellicht in nog vele andere streken van Midden-Sumatra.

Rijk aan goud is het land ongetwijfeld, maar de vraag of de percentsgewijze hoeveelheid eene ontginning op groote schaal mogelijk maakt, zal voor de Bovenlanden vooreerst nog niet worden opgelost, nu de plannen van den ingenieur R. D. Verbeek zich ten slotte bepaald hebben tot de vernieuwde ontginning der reeds in den tijd der Compagnie zoo lang bearbeide mijnen van Salida nabij het Westerstrand [1]). Toch kan die door Nederlandsche kapitalisten gesteunde onderneming, als zij slaagt, voor Sumatra van veel belang worden, en wanneer dan ook de plannen van mijn reisgenoot, den heer Veth, ter ontginning der Ombilin-kolenvelden verwezenlijkt mochten worden, zouden de nijverheid en handel van dat eiland een schoone toekomst te gemoet gaan.

Als de eigenaar zelf de mijn ontgint, dan heeft hij gewoonlijk eenige arbeiders, a n a q  s a m a n g of o e r a n g  i r i t a n, in dienst. De voorwaarden waarop zij werken, loopen nogal uiteen. In het Si-Djoendjoeëngsche verstrekt de eigenaar der

---

gunning tot mijnbouwkundige opsporingen (art. 2), noch concessie tot mijnontginning (art. 12) verleend wordt, dan nadat de rechthebbenden op den grond in de gelegenheid zijn gesteld voor hunne belangen op te komen; dat de schade door de opsporing veroorzaakt, aan de rechthebbenden op den grond ten volle moet vergoed worden door hem die de opsporing verricht (art. 3): dat bij gelijktijdige aanvragen om concessie van verschillende zijden, de voorkeur gegeven wordt aan de aanvragers die tevens eigenaars van den grond of inlandsche rechthebbenden op den grond zijn (art. 15); echter, in geval de mijn ontdekt is door een van Regeeringswege ingesteld onderzoek, en dus de concessie niet op aanvrage, maar na openbare mededinging wordt verleend, tegen betaling van het hoogste vaste recht waarvoor is ingeschreven (art. 17). De concessiën worden verleend voor een bepaalden termijn, 75 jaren niet te boven gaande (art. 6), en geven aan den concessionaris die geen eigenaar van den grond is, toch een zakelijk recht, dat vatbaar is voor vervreemding en belasting met hypotheek (art. 8). De verordening bepaalt niets omtrent de wijze waarop de vergoeding aan de rechthebbenden op den grond, ingeval van blijvende occupatie voor de mijnontginning, moet plaats hebben, en laat dit dus over òf aan minnelijke schikking, òf aan toepassing der ordonnantie omtrent Onteigening ten algemeenen nutte (Stbl. 1864, n°. 6), waarvan art. 2 bepaalt, dat die onteigening ook kan plaats hebben ten name van bijzondere personen, of vereenigingen, aan wie de uitvoering van een werk dat onteigening vordert, is toegestaan. Maar vooral verdient opmerking, dat in deze verordening het Gouvernement zich stilzwijgend de vrije beschikking toekent over d e n  d e l f s t o f f e n  b e v a t t e n d e n  o n d e r g r o n d, dien zij zich ook reserveert bij alle uitgifte van gronden in erfpacht (zie de op blz. 358 aangehaalde ordonnantie, art. 3), en dat er in zoover bepaaldelijk strijd bestaat met den in de vorige noot vermelden adat-regel.

[1]) De geschiedenis dier mijnen in den tijd der Compagnie is uitvoerig behandeld en met een kaart en plaat toegelicht, in S. Muller's »Bijdragen tot de kennis van Sumatra", blz. 164. vv.

Digitized by Google

mijn werktuigen en voedsel; maar het laatste moeten de arbeiders uit hun aandeel in het gevonden metaal vergoeden. Het gedolven goud wordt in twee gelijke deelen verdeeld; de ééne helft is voor den eigenaar der mijn, de andere helft wordt onder de werklieden gelijkelijk verdeeld. Te Rangkiang-loeloejs geldt dezelfde regel, met dit verschil, dat de eigenaar slechts 5 koepang van ieder gevonden taije goud ontvangt. In het Alahan-pandjangsche krijgt de eigenaar $1/_{6}$ wanneer hij voeding noch werktuigen verstrekt, daarentegen ontvangt hij het dubbele wanneer voeding en werktuigen te zijnen laste komen. Te Soepajang is het weer anders. Daar betaalt de eigenaar zijne werklieden iedere acht dagen met $2\,1/_{2}$ soekè rijst en wat zout, peper, tabak, gambije, sirië, pinang en betelkalk, of wel met dezelfde hoeveelheid rijst en 16 duiten per persoon.

Het gevonden goud wordt er volgender wijze verdeeld: als één persoon arbeidt, dan geeft hij van iedere taije, als kăpalô amé, twee amé aan den eigenaar; van de rest krijgt deze twee derden, de werkman één derde gedeelte. Werken twee personen, dan krijgt de eigenaar drie vijfden en de werklieden ieder één vijfde. Als er drie personen zijn, dan krijgen dezen ieder één zevende en de eigenaar vier zevenden. Mislukt de onderneming, d. w. z. wordt er minder dan een halve taije gedolven, dan verdeelt men het gevondene in tweeën: de helft voor den eigenaar, de andere helft voor de arbeiders. In sommige streken wordt ook een deel van het gedolven goud als isi adat aan de panghoeloe's betaald; te Soengei-Aboe bedraagt dat zelfs 5 koepang van iedere taije.

Ik geef deze bijzonderheden, zooals ze mij door eigenaren van mijnen zijn medegedeeld; maar ik mag de opmerking niet terughouden, dat de voorwaarden voor zóó nabij elkander gelegen streken te zeer uiteenloopen, om zonder nader onderzoek op volkomen vertrouwen aanspraak te kunnen maken.

Men onderscheidt de mijnen, tambang, in tambang garai of tambang bălajô, en tambang djaroeëng of tambang laboeëng, en deze laatsten zijn weer te verdeelen in mijngangen en mijnputten.

De tambang garai zijn steile berghellingen, die men door middel van waterleidingen afspoelt; deze treft men o. a. bij Si-Lagô, Soepajang, Rangkiang-loeloejs en Soengei-Aboe aan. Mijngangen vindt men bij Soepajang, en mijnputten werden door ons alleen in de XII Kòtô bij Telăki aangetroffen. Voor nadere bijzonderheden omtrent deze laatsten verwijs ik naar blz. 387 en volgende van het Reisverhaal, eerste gedeelte.

De opening der mijngangen, die zoo nauw zijn dat de werkman op de knieën moet voortkruipen, heeft in den regel niet meer dan een meter middellijn, en wordt, totdat men vast gesteente bereikt, gestut, di santoeëng, met balken, en omwand, di koengkoeëng of di dindiïng, met planken. In deze mijngangen wordt dag en nacht doorgewerkt, waartoe de arbeiders voorzien zijn van dăma-

Digitized by Google

kaarsen (Pl. LXXXI fig. 5), die door den eigenaar der mijn ten getale van duizend stuks in de acht dagen verstrekt worden.

De qualiteit van het goud is lang niet overal dezelfde; het amé litjin van Soepajang wordt voor het beste gehouden. Verder spreken de Maleiers nog van amé karoeï en amé kăsé, welk laatste de minste waarde heeft.

Op Pl. C fig. 1, 2, 3, 4, 5 en 6 en Pl. XCIX fig. 1, 2, 3 en 4 zijn eenige der werktuigen afgebeeld die de mijnwerkers gebruiken, maar behalve deze hebben zij nog verschillende soorten van schoppen, een soort van koevoet, oeriëq, en een houten slede, părakoe of bidoewq, om den uitgebikten steen buiten de mijn te sleepen.

Het goud komt voor in kwartsaders die tusschen de schiefers liggen opgesloten waaruit het gebergte bestaat. Bedreven mijnwerkers beweren aan het begin van de kwartsader te kunnen zien of er goud gevonden zal worden; zij volgen nu bij den arbeid den kwartsgang, die uitgebikt en in groote stukken buiten de mijn gebracht wordt. Daar worden die steenen verder vergruisd en de goudhoudende stukjes zorgvuldig uitgezocht. Het steengruis wordt daarna nog op de djaé (Pl. XCIX fig. 3 en 4) gewasschen, en op die wijze gaat er van het goud dat met het bloote oog zichtbaar is, in den regel niet veel voor de mijnwerkers verloren, maar het fijne stofgoud, dat men slechts kunstmatig kan neerslaan, wordt in groote hoeveelheid weggespoeld.

De mijnwerkers op Sumatra zijn niet minder bijgeloovig dan hunne Europeesche collega's, en bij den arbeid worden dan ook verschillende formaliteiten in acht genomen, waarvan ik die te Si-Lagô in gebruik hieronder met een paar woorden zal mededeelen. Elders zullen waarschijnlijk weder andere zijn waar te nemen; maar algemeen geldt als regel, dat er sommige woorden zijn die in de mijn niet mogen worden uitgesproken. Om dan toch het bedoelde voorwerp te kunnen aanduiden geeft men daaraan een anderen naam. Zoo noemt de mijnwerker een kip manoewq [1]), een paard adjaran, een karbouw tăranaq, een kat panjoewq en een geit si-bidèq.

Wanneer men te Si-Lagô tot het bewerken van een mijn wil overgaan, dan treedt men in overleg met de familie opdat zij het daarvoor benoodigde kapitaal beschikbaar stelle. Kò lah boelè moepakat [2]), als men 't eens geworden is, dan noodigt men een oerang siaq en de panghoeloe's op een schotel rijst en een toebereide kip, en deelt hun na den maaltijd het genomen besluit mede, tevens den

[1]) Dit woord beteekent in het Javaansch vogel. Vergelijk ook mònòk in de Lebongsche en Napal-litjinsche woordenlijst (Derde deel, tweede gedeelte, blz. 44). Adjaran is het Javaansche djaran (ꦗꦫꦤ꧀), het Ngoko-woord voor paard.

[2]) Lett. : als het overleg rond is, d. i. als het nergens meer haakt of hapert.



Digitized by Google

geestelijke verzoekende om Allah's zegen af te smeeken, minta doah, over het werk, opdat het voorspoedig moge wezen en de mijn veel goud moge opleveren. Na het gebed keeren de genoodigden huiswaarts en vangt de arbeid aan.

Het werk neemt verscheidene weken, ja maanden, in beslag en geschiedt in 't kort op de volgende wijze. Eerst wordt een soort van vijver gegraven, die door een banda met water gevuld wordt, terwijl een tweede leiding het overvloedige water afvoert. Is men daarmede gereed, dan wordt de berghelling afgegraven en afgespoeld en het goudhoudende zand en gruis in den vijver gebracht en omgeroerd; daarbij worden de aarde en de lichtere steenen door het water medegevoerd en vult zich de vijver langzamerhand met een zwartgrijs zand, met goud vermengd, dat tjialang of nan kălam genoemd wordt.

Nu staakt men den arbeid, legt de gebruikte gereedschappen bij elkander op de tjialang en besprenkelt ze met het bloed van een ajam biriïng[1]). De vleugels van de kip worden geplukt, di tjaboeï kapaq ajam, en de veeren op een rij in de tjialang gestoken, waarna deze met baré bărąndang, gepofte rijst, wordt bestrooid, onder het aanroepen van drie beschermheiligen die de eigenaren der mijn heeten te zijn, namelijk niniëq Bandarô nan di ikoewe tandjoeëng, niniëq Si-Kăti-Oerai nan di tangah tandjoeëng, en niniëq Bandarô nan di kăpalô tandjoeëng. De geslachte kip wordt mede naar huis genomen en tot een goelai bereid die met năsi lămaq wordt genuttigd, bij welk feestmaal al de werklieden aanzitten, alsmede een oerang siaq, die na afloop een doah prevelt, waaraan de gasten door het medegalmen van 't Amin deelnemen.

Den volgenden dag gaat men weder naar de mijn, nu voorzien van djaé's en lawan's (Pl. XCIX fig. 3 en 4, Pl. C fig. 9), die bij den verderen arbeid gebruikt moeten worden. Deze werktuigen legt men in de plaats van de andere op de tjialang en brandt daarbij drie opgerolde en in olie gedoopte stukken oud katoen. Hiermede zijn de formaliteiten afgeloopen, en nu begint men aan 't uitwasschen van de tjialang op de waschschotels, om zoodoende het zuivere goud te verzamelen.

De hier beschrevene industrie is uitsluitend het werk van mannen; maar er bestaat nog een andere wijze van goud zoeken, waarmede zoowel mannen als vrouwen zich bezig houden. Ik bedoel het wasschen van het goudhoudende rivierzand.

Bijna alle rivieren van Midden-Sumatra voeren stofgoud mede, en in den drogen tijd ziet men allerwegen vrouwen en meisjes in de weer om met goud wasschen, manggarei of manggòrei[2]), een dagloon te verdienen. De opbrengst is in den

---

[1]) Zie blz. 136.

[2]) Zóó staat in mijne aanteekeningen die ik bij Si-Lagô, op de Batang-Hari en in de XII Kôtô maakte. Maar ik betwijfel thans of mijn gehoor zich niet bedrogen heeft en of het woord niet mangòrai moet zijn.

Digitized by Google

regel gering en bedraagt zelden meer dan 30 tot 40 centen. In Rawas, waar men het goud wasschen mengirei noemt, werd mij gezegd dat men daarmede een dagloon van 50 cents tot één gulden kon verdienen. De vrouwen staan bij het werk tot aan het middel in het water; zij hebben een ondiepen houten schotel, djaé, in de handen, waarmede ze het zand en fijn grint zoo diep mogelijk onder de riviersteenen opscheppen, liefst vóór een plaats waar zich een bank gevormd heeft. Door vervolgens even beneden de wateroppervlakte den schotel zacht heen en weer te laten gaan, spoelen zij het zand en grint weg, zoodat alleen het zwaardere goud op den schotel achterblijft. De goudschilfers worden geborgen in de lawan, een klapperdop die op een bamboe-staak, sangka-sangka, is geplaatst, welke staak, van boven tot een mandje gespleten, naast de werkster in den grond is gestoken (Pl. C fig. 9). Ook worden soms bij hoog water op den oever gaten gegraven van ongeveer drie kwart meter middellijn; het doorsijpelende water wordt uitgehoosd en het zand met behulp van ròtan-mandjes uit de diepte naar boven gebracht en daarna op de djaé's uitgespoeld. Deze mandjes, die tanggoewq garei of tanggoewq kiròq heeten, zijn op Pl. XCIX fig. 1 en 2 afgebeeld.

Een voordeeliger wijze van goud wasschen, die het werk van mannen is en waarbij voor een waarde van twee tot acht gulden daags wordt verzameld, is het manggarei bĕpoendoen. Dit is een vermoeiende arbeid, die alleen gedurende de warmste uren van den dag verricht wordt. In diepe rivieren, zooals de Batang-Hari bij Găsiïng, worden een of meer poendoen's (Pl. C fig. 7 en 8) geplaatst, en daarachter duikt de goudzoeker, met den waschschotel in de hand, naar den rivierbodem, om den vooraf met houten staken losgewoelden grond naar boven te brengen, die daar door een helper wordt uitgespoeld. De inrichting en het doel der poendoen's is in de verklaring der platen nader omschreven.

In de Beneden-Moesi noemt men het goud zoeken melèmbang más. De arbeiders maken daarbij gebruik van een breede prauw, die ze voor anker leggen op de plaats waar zij wenschen te duiken om de rivier-slib naar boven te brengen. Zij hebben daarbij een zak van grof linnen, die voor den buik hangt, en met een gordel om het middel is vastgemaakt. De zak, die van een ròtan- of ook wel van een ijzeren rand voorzien is, wordt op den rivierbodem met slib gevuld en in de prauw geledigd. Met een gewonen waschschotel wordt deze slib uitgewasschen.

In het bewerken der metalen zijn de Maleiers zeer bedreven, zóó bedreven zelfs, dat hunne gouden en zilveren sieraden in fijnheid van bewerking kunnen wedijveren met gelijksoortige voorwerpen van Europeesch fabrikaat. De goud- en zilversmeden van Palèmbang, maar meer nog die van de bloeiende en rijke negari Kòtô-gadang in Agam, zijn vermaard tot ver buiten den kring hunner woonplaats. Ook in Lebong en Rawas worden vrij goede goudsmeden gevonden, maar zij staan in kunstvaardigheid verre bij de Manangkabosche werklieden achter.

Digitized by Google

Het sierlijke filigraan in goud en zilver dat in de Padangsche Bovenlanden wordt gemaakt, begint in Nederland reeds meer bekend en gezocht te worden.

Ik laat hier een opgave volgen van de platen in den Ethnographischen Atlas waarop afbeeldingen van goud- en zilverwerk voorkomen.

Gouden voorwerpen uit de Padangsche Bovenlanden vindt men afgebeeld op: Pl. XIV fig. 2, Pl. XX fig. 2, 7 en 8, Pl. XXI fig. 3, Pl. XXII fig. 6 en 7, Pl. XXIII fig. 7 en 8, Pl. XXXI fig. 1, uit Lebong op Pl. XII fig. 8, en uit Rawas op Pl. XII fig. 3 en Pl. XXV fig. 3 en 4; zilveren voorwerpen uit de Padangsche Bovenlanden op Pl. XII fig. 1, Pl. XV fig. 2 en 3, Pl. XX fig. 1, 3, 4, 5, 6 en 10, Pl. XXI fig. 1, 4, 7 en 11 en Pl. XXII fig. 1, 3, 4, 5 en 8, en uit Rawas op Pl. XII fig. 2 en 10 en Pl. XXII fig. 2.

Van de gereedschappen der goud- en zilversmeden zijn de voornaamste afgebeeld op de platen XCIX fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10 en 11, CII fig. 8, 9, 13 en 15, en CVI fig. 6 en 7. De toetssteenen die zij gebruiken, worden voornamelijk in de Batang-Hari gevonden en batoe oedjian genoemd.

Op blz. 185 is gesproken van de bijzondere voorrechten die de toekang amé volgens de adat geniet; hier kan ik er nog bijvoegen, dat de goudsmeden in alle Maleische landen zeer geachte personen zijn. In bijna iedere negari van eenige beteekenis, ook buiten het Nederlandsch grondgebied, treft men één of meer goudsmeden aan, en opmerkelijk is het zeker dat de meesten hunner Kòtô-gadangers van afkomst zijn.

Ook de ijzersmeden, toekang bĕsi, zijn niet onbekwaam en leveren vrij goed, sommigen zelfs zeer goed werk, getuige de fijne stalen tĕdji's (Pl. XLII fig. 6), die met hooge prijzen betaald worden. Ook de sloten die zij vervaardigen (Pl. CIII fig. 1 tot en met 6 en Pl. CIV fig. 1, 2 en 3), zijn degelijk en kunstig van inrichting.

Hun werktuigen, die zij zelven maken, zijn afgebeeld op de platen CII fig. 5 en 7, CIII fig. 7 tot en met 12, CIV fig. 4 tot en met 8, CV fig. 1, 4, 5, 13 tot en met 20, en CVI fig. 12. Proeven van ander smidswerk vindt men voorgesteld op Pl. XXIV fig. 8, Pl. XXVI, Pl. XXVII, Pl. XXVIII fig. 2, 3, 4 en 5, Pl. XXX fig. 4, Pl. XC fig. 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12 en 13, Pl. C fig. 6, Pl. CI, Pl. CII en Pl. CXXVI fig. 1, 2 en 3.

De smidse, roemah hĕpa, is gewoonlijk met de woning van den baas onder één dak, doch onbevloerd. Nabij den oven is een kleine verhevenheid, pĕlanta tampè mĕhamboejs, waarop de jongen zit die de zuigerstangen van den blaasbalg (Pl. CVI fig. 6 en 7) op en neder beweegt, om het vuur van houtskool of klapperschalen te doen gloeien.

Voordat een nieuw gebouwde smidse in gebruik wordt gesteld, geeft de eigenaar een feestmaal aan de panghoeloe's zijner negari, en worden de roemah-hĕpa en de gereedschappen door besprenkeling met kippenbloed gewijd.

Digitized by Google

Wanneer een jongen bij een baas in de leer gaat, worden dezen door diens moeder sirië en tabak benevens eenige toebereide spijzen en een klein geschenk in geld aangeboden, en dit wordt herhaald als de leerling zijn eerste eigengemaakt stuk werk aflevert. Wanneer hij volleerd is en een eigen zaak gaat beginnen, wordt er weder een geschenk gegeven, maar nu van wat meer beteekenis, en wordt er een feest gevierd, waaraan de wederzijdsche familieleden deelnemen. Zoodra de leerling het vak verstaat, deelt hij mede in de verdiensten, en wel voor $^1/_4$ van den prijs van nieuw gemaakte voorwerpen, en voor $^1/_3$ van het loon voor op marktdagen ter herstelling gegeven gereedschappen.

Deze gebruiken en voorwaarden zijn natuurlijk ook van toepassing, misschien hier en daar met een geringe wijziging, op de leerlingen bij kopersmeden. Deze zijn veel minder talrijk dan goud- en ijzersmeden. Soengei-Poea staat bekend als de plaats waar het beste koperwerk geleverd wordt, doch ook op andere plaatsen, zooals te Siroekam en Talang-bĕboengô, houden zich personen met het vervaardigen van koperen voorwerpen bezig, en te Palèmbang vindt men ook werklieden die in het draaien van koper bedreven zijn. Het koper wordt deels gegoten, deels geslagen, en het daarvoor gebezigd materiaal bestaat grootendeels uit geel koperdraad, l o j a n g, dat uit Europa wordt ingevoerd.

Op de volgende platen zijn door Maleiers vervaardigde koperen voorwerpen afgebeeld: Pl. XII fig. 5, 10 en 12, Pl. XVII fig. 1, Pl. XX fig. 9, Pl. XXI fig. 8, Pl. XXIII fig. 1, 2, 3 en 4, Pl. XXV fig. 1, Pl. XXVIII fig. 1, 3 en 4, Pl. XXIX, Pl. XXX fig. 1, 2 en 3, Pl. XXXIX fig. 8, Pl. LXXX fig. 10, Pl. LXXXIII fig. 4, 5, 7, 9, 10 en 18 en Pl. XCVI fig. 4.

Na nog even te hebben aangestipt dat de verschillende smeden er geene winkels op nahouden en weinig of niets in voorraad maken, maar alleen op bestelling werken, zal ik met een enkel woord over het lood gieten mijne mededeelingen omtrent het bewerken der metalen besluiten. Op Pl. CI fig. 16 is het werktuig afgebeeld dat de Maleische loodgieter gebruikt voor de vervaardiging der b o e n g k ă d j a l ô, of ringen, die, tot een ketting vereenigd, aan den rand van het werpnet der visschers bevestigd worden, om dit snel te doen zinken. Andere voorwerpen, uit een mengsel van lood en tin gemaakt, vindt men afgebeeld op Pl. XII fig. 6 en 11 en Pl. XXI fig. 6.

Ook de even genoemde ringen bestaan uit een dergelijke alliage. De Heer Dr. S. Hoogewerff te Rotterdam had de welwillendheid, op verzoek van mijn vriend en reisgenoot Snelleman, deze ringen te onderzoeken, en deelde als uitslag van dat onderzoek het volgende mede.

„Het kettinkje is vervaardigd uit een metaalmengsel, bestaande uit tin en lood.

„Uit 2.516 gram van de alliage werd door behandeling met salpeterzuur 2.646

Digitized by Google

„tindioxyd verkregen, en uit de daarbij gevormde oplossing 0.618 gram loodsulfaat „neergeslagen.

„2.646 gram tindioxyd komt overeen met 2.082 gram tinmetaal; 0.618 gram „loodsulfaat bevat 0.422 lood. Andere metalen waren niet in weegbare hoeveelheid „aanwezig.

„De alliage, waaruit het kettinkje is vervaardigd, bestaat dus voor 16.8% uit „lood, voor 82.8% uit tin, blijvende 0.4% verlies bij de analyse en sporen van „andere metalen.

„Het smeltpunt van de alliage werd bij omstreeks 185° C. gevonden.

„De alliage is dus door haren tinrijkdom gekenmerkt. De toevoeging van lood „heeft waarschijnlijk slechts ter verlaging van het smeltpunt plaats gevonden. Het „gehalte aan tin is grooter dan bij eenige mij bekende alliage van tin en lood."

Nog eenige industriën blijven mij te vermelden over, maar voor sommige kan ik met die bloote vermelding volstaan. Zoo voor het kalk branden, dat op onderscheidene plaatsen, maar voornamelijk aan de meren, verricht wordt, en waarvoor de grondstof wordt geleverd door verschillende soorten van schelpen, zooals de op Pl. LXXXIII fig. 1 afgebeelde langkitang en kalamboewai, alsmede de pènsi, kleine schelpjes die in het meer van Alahan-pandjang gevonden worden. Om de schelpen te ontdoen van de daarin levende weekdieren, die een gezocht voedsel zijn, worden ze gekookt en vervolgens op een grove zeef, ragian, met kracht heen en weer geschud. Het is louter toeval, dat ik bij onze omzwervingen geen enkele maal in de gelegenheid was het branden van kalk te zien.

Slechts op enkele plaatsen komt klei voor die geschikt is tot het vervaardigen van grover of fijner aardewerk. In het Palèmbangsche is Kajoe-agoeng aan de Ogan de hoofdzetel dezer industrie. Bijna alle bewoners dezer doesoen zijn pottenbakkers en de daar vervaardigde potten, pannen en vuurtesten worden niet alleen binnen de Residentie verkocht, maar ook naar elders uitgevoerd.

In de Manangkabosche landen troffen wij het pottenbakkers bedrijf o. a. in Soengei-Pagoe aan. Het is daar het werk van de vrouwen, die er bijna allen in bedreven zijn en die de producten van haren arbeid naar de naastbijzijnde markten ten verkoop brengen. Uitvoer heeft niet plaats.

Er zijn twee soorten van aarde die voor het potten bakken gebezigd worden, de eene is geelachtig wit, de andere zwartgrijs van kleur. De eerste is de fijnste en daarvan gemaakte voorwerpen, zooals de pĕsòpan, op Pl. CVII fig. 11 afgebeeld, doen in fijnheid voor terra cotta weinig onder. Men maakt waterkannen (Pl. LXXII fig. 1 en 2 en Pl. CVII fig. 12 en 13), vuurtesten (Pl. XCIV fig. 10), en potten van verschillende grootte, met en zonder deksels (Pl. LXXI fig. 10). Ook werden dakpannen gebakken, die men tegen *f* 50 de duizend verkocht, maar

Digitized by Google

de vraag was te gering dan dat deze industrie kans had van tot bloei te geraken.

Het vormen van het aardewerk geschiedt uit de hand. Nadat de klei met een zware aloe, onder toevoeging van water, is gestampt, wordt ze tusschen twee steenen fijngewreven, waarbij men tevens de kleine grintkorrels die er zich in bevinden, verwijdert. Nu neemt de werkster een hoeveelheid klei, genoegzaam voor het te vervaardigen voorwerp, werkt daarin de lăka of bingkai (Pl. CVII fig. 10), een ring, van ròtan of lidi anau gemaakt, die dient om te zorgen dat bij den arbeid de rand van den pot of de kan de vereischte wijdte behoudt, en vormt met de vingers de klei tot een ruwe kom. De arbeidster is daarbij op een matje gezeten en legt nu den in aanmaak zijnden pot op haar schoot; in de linkerhand houdt zij een ronden steen, ter grootte van een appel, en in de rechter een houten plak (Pl. CVII fig. 1), die aan de ééne zijde ruitvormig gekerfd is. De steen wordt van binnen tegen den potwand gedrukt en met de plak wordt tegen den buitenkant geslagen, totdat de pot, die aanhoudend wordt rondgedraaid, den gewilden vorm en dikte heeft gekregen. Dan neemt zij de lăka weg en plaatst den uit de hand gekneden rand er op, waarna de pot in den wind gedroogd wordt en met een vrucht van den dăma karé-boom gladgewreven. Eindelijk is nu de pot gereed om gebakken te worden, waartoe hij een paar uren op een vuur van regelmatig gestapelde takken of bamboe-stokken wordt geplaatst en met pădi-stroo of droge ilalang bedekt.

Waterkannen worden op dezelfde wijze vervaardigd, doch na het bakken, nog heet zijnde, met hars bestreken, waardoor al de poriën gedicht worden en de kan een zwart glanzend oppervlak krijgt. Op Pl. CVII fig. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 9 zijn de verschillende vormen van bewerking van een pot en een waterkan afgebeeld.

Bij het bespreken van het huisraad der Maleiers [1]), bleek ons reeds dat als verlichtingsmiddel algemeen kaarsen van hars gebruikt worden, die dăma răbah, gărobah of pandjoeï heeten, en op Pl. LXXXI fig. 2, 3, 4 en 5 zijn afgebeeld. Allerwegen treft men in de wildernis nabij de kòtô's de fabriekjes aan, kleine hutten waar de kaarsenmakers hun bedrijf uitoefenen. Ze gebruiken daartoe de verschillende dăma-soorten die op blz. 314 v. zijn vermeld. Hun werkplaats is een afdak, waaronder een oven van steenen en klei is gebouwd; op deze stookplaats zetten zij, in een groote ijzeren pan, kantjah, de tot een grof poeder gestampte harsen te vuur, nadat deze met fijngewreven ilalang-bladeren zijn gemengd. Zoodra de dăma kneedbaar is, schept de werkman die met een bamboe-lepel uit de pan en rolt ze, met behulp van een houten plak, van gelijken vorm als die der pottenbaksters, maar zonder kerven, tot cilinders van een span lengte en twee tot drie centimeters middellijn. De aldus gevormde kaarsen hebben geen pit en branden

---

[1]) Blz. 175.

Digitized by Google

dus op de wijze van fakkels. Ze worden, na ter bekoeling in een met water gevulden bamboe-emmer te zijn gedompeld, in een stuk droog pisang-blad, dauoen kĕrisi, gewikkeld en in bosjes van zes stuks op de markten voor weinige centen verkocht. Per dag kan een man van 150 tot 200 kaarsen gereed maken.

Op bldz. 175 is ook melding gemaakt van nog een andere soort van kaarsen, die dĕma bĕna heeten. Behalve van de daar genoemde grondstoffen worden die ook, maar altijd uitsluitend voor eigen gebruik, gemaakt van de pitten der djaraq-, bintangoe- (bintangoewe?) en limau-vruchten.

In een vorig hoofdstuk [1]) hebben wij gezien, dat in vele streken van Midden-Sumatra het verbouwen van suikerriet op groote schaal plaats heeft. Dit is vooral het geval in Batipoe en de X Kòtô, in het Alahan-pandjangsche en in Boven-Rawas. Maar in het algemeen kan getuigd worden, dat er bijna geen enkele landbouwer is die niet een akker met dit riet heeft beplant. Waar uitgebreide aanplantingen zijn, wordt suiker bereid met het doel om die te verkoopen; elders geschiedt dit slechts voor eigen gebruik, maar de bewerking is in beide gevallen dezelfde. Het gesneden riet, waarvan de top is afgekapt, wordt in een molen, kilangan taboe (Pl. LXXXIX fig. 8 en XCI fig. 4), uitgeperst, en het daarbij verkregen sap wordt gekookt. De molens uit Rawas verschillen van die uit de Manangkabosche landen, zooals uit de platen te zien is, slechts in het aantal cilinders. Die cilinders worden meestal gilingan of, volgens de Manangkabosche uitspraak, giliïngan genoemd, maar te Si-Lagô hoorde ik ze met den naam kiô bestempelen.

De molen wordt gewoonlijk op of nabij het rietveld opgesteld en bewogen door een mensch, een koe of ook, zooals in Rawas, door middel van een waterwiel, kintjir, dat een horizontale as doet ronddraaien. Nevens den molen bouwt men een hutje, en daarin wordt een oven van klei en riviersteenen opgezet, of wel, gelijk in Rawas, een stookplaats gemaakt door een paar langwerpige gaten te graven in een plek gronds waaraan vooraf een weinig helling gegeven is. Het uitgeperste rietsap wordt opgevangen in bamboe-kokers en aanstonds gevoerd naar de kantjah, een ijzeren pan van ongeveer een meter middellijn, die op den oven te vuur staat. Om het sap, dat troebel en met vezels verontreinigd is, te filtreeren, gebruikt men een toestel die boven de kantjah wordt opgehangen en op Pl. LXXII fig. 8 is afgebeeld. Bij het koken van het rietsap stijgt het troebele sap in de bamboe en komt door de gleuven in het mandje, waar het vuil tusschen de daarin gelegde idjoewq achterblijft, terwijl het vocht nu helder in de pan vloeit en gelijkmatig verdampt.

De suiker, die donkerbruin van kleur is, wordt tot cilindervormige schijfjes van ongeveer vijf centimeters middellijn gekneed en, in anau- of pisangblad gewikkeld, op de markten verkocht. In Rawas worden zulke suikerkoekjes niet ge-

[1]) Blz. 347.

Digitized by Google

maakt, maar wel bereidt men daar een soort van stroopsuiker, manisan teboe geheeten, die per koelaq wordt verkocht. Die manisan wordt door de producenten bewaard in tempajan's, groote verglaasde potten van gebakken kleiaarde, die van vier tot tien koelaq kunnen bevatten.

Niet alleen van suikerriet, ook van het sap uit de bloemkolf van den anau-palm en uit de vruchten van dien boom weet men suiker te bereiden. Om de vruchten van de harde schaal te ontdoen, bezigt men een breed mes, sadòq anau genoemd, waarvan op Pl. CI fig. 8 een afbeelding voorkomt.

De anau-suiker staat hooger aangeschreven dan de rietsuiker, en van de eerste bereidt men, voornamelijk in de XII Kòtô, een zeer smakelijke lekkernij, door de suiker te mengen met geraspte kokosnoot en dit mengsel in een klapperdop te roosten.

De tabaksteelt, die steeds in omvang toeneemt, levert een zeer goed en geurig product. Iedere landbouwer bewerkt de door hem verbouwde tabak zelf. De bewerking is hoogst eenvoudig en levert tabak die alleen voor binnenlandsch gebruik dient, maar zeker uitnemend geschikt bevonden zou worden, zoowel om haar snede als om haar geur, voor de tegenwoordig in Europa zooveel gebruikte cigaretten.

Nadat de bladeren geplukt zijn, worden ze in een mand gevlijd, met lăgoendi-bladeren dichtgedekt en zoo gedurende drie dagen te broeien gezet. Nu neemt men de harde nerven uit de tabaksbladeren en snijdt ze met een vlijmend scherp mes in uiterst fijne draden. Hiertoe neemt de werkman een bundel bladeren en plaatst die op het plankje van de djangkô timbakau (Pl. CVI fig. 1); de linkerhand brengt den bos bladeren langzaam vooruit, terwijl de rechterhand het mes houdt, in Lebong pĕlăding genoemd, waarmede de tabak wordt gekerfd. Nu wordt de tabak op holle bamboe-ramen van drie tot acht dagen in de zon te drogen gelegd, en na herhaaldelijk gekeerd te zijn, als ze voldoende droog is, tot strengetjes, djaloew, gevormd, die ongeveer 25 centimeters breed bij 30 lang zijn en naast elkander gevlijd worden. De dus gevormde lagen worden kruiswijze over elkander gelegd en in versch pisangblad verpakt. Om eenig denkbeeld te geven van den prijs der tabak kan ik mededeelen, dat te Padang 1ste soort timbakau Boné uit de laras Kòtô nan ampè (L Kòtô) voor *f* 1 per kilo verkocht wordt, terwijl men er de beste qualiteit timbakau Piabang uit de laras Samalangan (L Kòtô) met *f* 1.50 per kilo betaalt. Beide soorten zijn nogal zwaar en zeer geurig; zij leenen zich uitnemend tot het maken van cigaretten.

Ik heb thans nog een enkel woord over de bereiding van oliën te zeggen, om daarna met een beschrijving van de gambir-fabricatie dit hoofdstuk te besluiten. Uit allerlei vruchtzaden en vruchten wordt olie bereid; ook wordt ze uit sommige boomen getapt en uit hars of wortelen gestookt. De gewone wijze van olie maken



Digitized by Google

bestaat in persen, koken of in beide bewerkingen te zamen, nadat vooraf de pitten gedroogd en fijngestampt zijn.

De olie-rijkdom der verschillende grondstoffen loopt zeer uiteen. Zoo verkrijgt men b.v. een halve wijnflesch olie uit zes of zeven klappers, uit 250 simauoeng-pitten, uit de pitten van zes kădam-vruchten, uit die van vijf soekè djaraq-vruchten, uit die van vier soekè boeah karé, uit die van zes soekè kaliki alang, uit zestig laboewai-vruchten, uit drie soekè pangatasan-vruchten, uit vier soekè tapoejs-vruchten, uit een half kăti mandoeëng- of tălanan-hars, enz.

Van de vele oliesoorten die bereid worden, vindt men doorgaans alleen de klapper- en simauoeng-olie als handelswaar op de markten; slechts in Rawas is ook de singkawang-olie een handelsartikel. Maar behalve deze ziet men een enkele maal, onder de bonte reeks van artikelen die de oerang kemangô, de koopman in kramerijen, uitstalt, kleine hoeveelheden van mandoeëng, oerè si-mantoeëng, bintoengan of andere geurige oliën, die als reukwerk of geneesmiddel worden verkocht.

Als voorbeelden van oliebereiding zullen we ons bij die van klapper- en simauoeng-olie en van eenige geurige oliën bepalen.

De klappers, die rijp zijnde een grijsbruine kleur hebben, sirah băkaboeï, worden van het buitenste vezelachtige omhulsel, saboeï, met het kapmes ontdaan, en de harde noteschaal, tampoeroeëng, wordt in twee stukken geslagen, waarna de noot geraspt wordt op de pangoewe băsi (Pl. CXVI fig. 13, 14 en 15), een rasp die in verschillenden vorm in iedere woning gevonden wordt. Soms uit de hand, maar gewoonlijk in een ruwe houten pers, ongeveer als die op Pl. XCI fig. 3 is afgebeeld, wordt de geraspte noot onder toevoeging van heet water geperst, waarbij zij in het laatste geval omwikkeld wordt met een lap tapijs karambije, de vezelige stof die beneden de kruin van jonge klapper-palmen groeit. Het uitgeperste melkachtige vocht heet santen; het wordt in groote ijzeren pannen gekookt, waarbij de olie komt bovendrijven, die geleidelijk wordt afgeschept.

Veel bewerkelijker dan de bereiding van klapper-olie, is die uit de pitten der simauoeng-vrucht, en wel voornamelijk, omdat het veel tijd kost die pitten van hun vleezig omhulsel te ontdoen. De groene vruchten, die niet veel kleiner zijn dan een klapper, worden te rotten gelegd binnen een door ruwe takken omheinde ruimte. Als na verscheidene dagen het vruchtvleesch verrot is, worden de pitten gedurende vier en twintig uren in een gesloten mand in stroomend water gelegd, om ze van het vruchtslijm, loendang, te zuiveren. De pitten (Pl. LXXXIII fig. 11) worden nu gekookt en met een kapmes opengeslagen; de kernen, waarvan iedere noot er twee bevat, legt men, bezwaard met een paar steenen of stukken hout, in een mand, di param. Na een paar dagen wordt de slijmerige massa wederom gedurende een nacht in stroomend water uitgespoeld, dan op matten uitgespreid en in de zon gedroogd, waarvoor ongeveer acht dagen vereischt worden, en eindelijk in

Digitized by Google

een lăsoeëng tot gruis gestampt, onder toevoeging van een weinig citroensap. Het dus verkregen meel wordt in een ijzeren pan boven het vuur even verhit, en dan vult men er de kampije andilau mede, een mandje van andilau-bast gemaakt, dat tusschen de bladen van de oliepers, kampahan minjaq, geplaatst wordt (Pl. XCI fig. 3 en CIX fig. 7). Om de persschijven samen te drukken slaat men er houten wiggen achter, die met den bahé gantang (Pl. CIX fig. 8), een zwaren houten hamer, worden ingedreven. De uitgeperste olie wordt in bamboe-kokers opgevangen, di tampoeëng, en om dit gemakkelijk te maken is de pers op een koe- of karbouw-huid geplaatst, die met de binnenzijde naar boven ligt, en waaraan men aan ééne zijde een soort van tuit gemaakt heeft.

Geurige oliën worden op geheel andere wijze bereid dan de even beschrevene. Een kleinen aarden pot, părioewq, die met een stuk pisang-stam, poengkô pisang, hermetisch gesloten wordt, vult men met de hars van den bintoengan-, den mandoeëng- of den tălanan-boom. In de poengkô wordt in het midden een pinkdikke bamboe-buis gestoken en loodrecht daarop een tweede aangebracht, onder welker uiteinde men een kopje zet om de olie, koemajan moembô, op te vangen, die, na een uur of tien stokens, uit de harsen wordt gedestilleerd.

Andere geurige oliën worden gemaakt uit de wortels van den si-mantoeëng-boom, uit die van siè-siè, een breedbladerige grassoort, uit de wortels van roempoeï manijs en tjakoewe, een plant zonder stengel, wier bladeren als die van molsla op den grond zijn gespreid; voorts uit de wortels van een liaan, liaijië, en de bladeren van de nilam en goemiloe.

Minjaq djabè tinggaloeëng is een naar muskus riekende olie, die bestaat uit klapperolie, waarin gedurende een halfuur de fijngehakte, even genoemde wortels en bladeren zijn gekookt, vermengd met de djabè van de tinggaloeëng, een soort van civetkat [1]), die vrij zeldzaam is.

Nog andere reukwerken in den vorm van brosse stukjes of bolletjes, zooals de bòda, worden van de reeds genoemde bestanddeelen gemaakt, door ze te mengen en te koken met stroopsuiker of een weinig water.

De inrichtingen waar men de gambir bereidt, de plantengom die als versnapering bij de betelpruim, als looistof en als geneesmiddel zoo veelvuldige en uitgebreide toepassing vindt, zijn in Midden-Sumatra eigenlijk de eenige, ofschoon nog altijd hoogst eenvoudige, industriëele werkplaatsen, die den naam van fabriek verdienen.

---

[1]) De civetkat der Indische eilanden, vroeger als identisch beschouwd met de Viverra Zibetha van het vasteland van Indië en China, is door Gray, Revision of Viverrine animals (in Proceedings of the Zoological Society, 1864), daarvan afgescheiden als eene bijzondere, schoon nauw verwante soort, onder den naam van Viverra tangalunga. Djabé moet dus de naam van het civet zijn dat in een zakje wordt afgescheiden. P. J. V.

Digitized by Google

In Rawas zijn het ruime loodsen buiten de doesoen's gebouwd, in de Padangsche Bovenlanden vertrekken van 6 à 10 vierk. meters naast het woonhuis van den fabrikant opgetrokken.

De werkwijze, in Rawas gevolgd, is genoegzaam beschreven in de verklaring der platen CVIII en CIX, en bij het daar gezegde heb ik hier dan ook alleen nog op te merken, dat lang niet iedere landbouwer die gambir teelt, ook een fabriek bezit. Hij kan er dan eene huren van een ander, waarvoor hij met een gedeelte van zijn product moet betalen. Ook verdient het wellicht nog vermelding, dat de uit de hand gedraaide bolletjes gambir (zie de aant. bij de verklaring van Pl. CIX fig. 3) in den vorm van een langwerpigen kogelstapel worden neergelegd. In de lengte-zijde liggen acht en in de breedte-zijde vijf stuks, zoodat de geheele stapel honderd stuks, saboekoe gambir, bevat.

Toen wij, in den aanvang der Expeditie, een dag te Pajô-Koemboew vertoefden, bezochten we het gambir-fabriekje van zekeren Si-Adat, wiens gălа Toeankoe-di-Tabè is. Het stond aan den voet van het steile gebergte waarin de Batang-Arau zich een rotsig bed heeft uitgespoeld. De eigenaar was blijkbaar vereerd met ons bezoek en aanstonds genegen ons zijne inrichting te laten zien en te verklaren. Hetgeen wij er zagen en wat hij ons mededeelde is in de volgende regelen samengevat.

In een kăpoewq, een cilinder van boombast, ter hoogte en met een middellijn van een halven meter ongeveer, wordt een wijdmazig net van idjoewq-touw, de radjoeï, gelegd, dat met bladeren en takken van de gambije[1])-struik wordt gevuld, zóó als ze van den akker worden gebracht, en dus met gras en varens vermengd. De arbeider stampt de bladeren met de voeten stevig aan, tot de radjoeï geheel gevuld is. Nu wordt het net toegehaald en de met bladeren gevulde kăpoewq tegen een schuin staande plank opgerold, en zoo gebracht op een van bamboe gemaakte bank, pălanta, waarvan het dekstuk gelijkvloers is met den van klei en riviersteenen gebouwden oven. In die stookplaats brandt een krachtig houtvuur, waarboven een ijzeren pan staat die gedeeltelijk met water is gevuld. De kăpoewq met haar inhoud wordt rechtop in de ijzeren pan gezet en blijft daarin een uur staan, waarna men haar omkeert met behulp van een houten haak, kaitan genaamd. Nadat het water nu nog een uur gekookt heeft, zijn de bladeren geheel van waterdamp doortrokken en neemt men de kăpoewq van het vuur. Men maakt nu van de radjoeï met bladeren, waarvan het volumen door het koken zeer verminderd is, een schijf door er een dikke ròtan om te winden. Deze schijt wordt geplaatst tusschen de goenjô, dat zijn twee blokken van siamang-hout, die, in een houten raam geplaatst, de pers, kampahan, vormen, en door het inslaan

[1]) Volgens de Manangkabosche uitspraak.

Digitized by Google

van wiggen kunnen worden saamgeknepen. Door forsche slagen met een zwaren hamer, b a h é, van majije-hout, worden de wiggen, die van het hout van de limau kăsoembô vervaardigd zijn, ingedreven, en bij iederen slag laat de werkman een sissend gefluit hooren. Het vocht, a i j i ë g a m b i j e, dat uit de sterk saamgeknepen schijf vloeit, vangt men op in een houten bak en schept men daaruit met een lepel, van een klapperschaal gemaakt, in een bakje van opië pinang, l i m é h geheeten, van denzelfden vorm als het op Pl. LXXXIX fig. 6 afgebeelde. Iedere schijf bladeren wordt tweemaal geperst en tot dat einde de tweede maal omgedraaid. De gevulde liméh wordt telkens geledigd in bakken, van een uitgeholden anau-stam gemaakt, waarboven een zeef van bamboe-latjes is aangebracht, om stukken bladeren en ander vuil terug te houden. Tot het wegnemen van de uitgeperste bladeren gebruikt men scherp gepunte lange stokken van santoewe-hout. In de bakken, p ă r a k o e, laat men het bruin gekleurde vocht een nacht bezinken; dan vormt zich een taaie koek, die op een zeef van bamboe, de k ă p o e w q p ă n i r i j s, gelegd wordt om uit te lekken. Na een uur spreidt de werkman de taaie massa op de t a m p è m a n t j o e p a q, een rooster van bamboe-latten met idjoewq belegd.

De gambije komt in den handel in den vorm van schijfjes, ter grootte van een halven gulden, maar iets dikker. Om die schijfjes te maken bedient de fabrikant zich van een bamboe-kokertje, waarin een zuiger is aangebracht die niet verder naar boven kan worden bewogen dan de dikte welke het gambije-schijfje moet verkrijgen. De schijfjes worden te drogen gelegd op een s a m i j e, een rooster van fijne bamboe-latjes, die driehonderd schijfjes kan bevatten. Bij goed weder geschiedt het drogen in de zon, bij regen boven den oven. In vier en twintig uren is de gambije droog en hard.

In het fabriekje werden per dag vier kăpoewq's bladeren verwerkt, die van vijf tot acht duizend gambije-schijfjes opleverden.

Ik vlei mij dat in het medegedeelde het bewijs te vinden is van de stelling waarmede ik dit hoofdstuk aanving, terwijl er tevens uit blijkt dat het Maleische volk genoeg praktischen zin bezit, om, goed geleid, op industriëel gebied tot meerdere ontwikkeling te geraken.

Digitized by Google

# DERTIENDE HOOFDSTUK.

## JACHT EN VISSCHERIJ.

Slechts weinige Maleiers zijn hartstochtelijke jagers en maar een zeer enkele oefent de jacht als een beroep uit. Die enkelen zijn olifanten- of hertenjagers; tijgerjagers zijn er niet, trots de belooning van *f* 30 die door het Bestuur voor iederen gedooden koningstijger gegeven wordt. De reden hiervan is te zoeken in het bijgeloof dat den Maleier verbiedt een tijger te dooden, zoolang deze geen kwaad aan dorpsgenoot of kudde berokkend heeft. En zelfs wanneer een tijger iemand verscheurd heeft, hoort men niet zelden van het slachtoffer zeggen: antah kò salah, hij zal zeker wel iets verdiend hebben.

De jacht is volkomen vrij; ieder kan jagen waar hij wil en met de middelen die hem het geschiktst voorkomen. De bestaande jachtwetten wijzen alleen op de verplichting om een gedeelte van het wild of van de opbrengst af te staan aan de adat-hoofden en aan den eigenaar van den grond waarop het wild is geveld. Ook is nauwkeurig aangegeven, hoe de verdeeling van den buit onder de jagers moet plaats hebben.

Aan het veldgewas en de tuinvruchten wordt door allerlei wild veel schade toegebracht, en toch kost het gewoonlijk een taai geduld en veel overredingskracht om de landbouwers over te halen tot een afdoende jacht en tot geregelde verweermiddelen tegen de roovers van hun oogst.

De dieren waarop jacht gemaakt wordt, kan men onderscheiden in die welke de groote wildernis bewonen, zooals de pachydermen, wilde geiten, sommige apen, argusfazanten, boschkippen en andere hoenderachtige vogels, en in die welke zich ophouden in de rimbô kètè en biloeka nabij de bewoonde streken, zooals tijgers, herten, wilde zwijnen, apen, moesang's, toepai's, duiven, kwartels, parkieten en rijstvogeltjes.

Voor zoover zulks niet reeds in de verklaring der platen CXIX tot en met CXXIII is geschied, zal ik hier het een en ander mededeelen van de wijze waarop evengenoemde dieren worden gejaagd.

We beginnen met de dikhuiden. Bij Pl. CXXIII fig. 2 is een der wijzen omschreven waarop, niet alleen in de XII Kòtô, maar overal in Midden-Sumatra, jacht op olifanten, gadjah, — rhinocerossen, badaq, — en tapirs, tjagau of kampoew tangah doewô, gemaakt wordt. In Rawas gebruikt men voor de lans boe-

Digitized by Google

loew daboek, en in Lebong, waar de inrichting petjeboea heet, de veel dunnere bamboe teminjan (temiang?); deze wordt dan ook niet gespleten, maar alleen scherp aangepunt.

Een ander middel om deze dieren te vangen, is het graven van groote kuilen, pelobang gadjah, die met stokken, takken en bladeren worden gedekt, en die gelegen zijn in het pad dat de dieren gewoon zijn te volgen, in den regel naar hun drinkplaats. Soms zijn op den bodem van het gat scherp gepunte bamboestokken, randjau's, gestoken, opdat het dier, daarin vallende, doodelijk zal getroffen worden.

In vroeger tijd gingen de Maleiers in groote troepen ter olifanten-jacht, alleen met speren en messen gewapend; men noemde dat băaloe-aloe. Nu echter geweren en kruid zooveel gemakkelijker en van beter qualiteit tot in de diepste binnenlanden te bekomen zijn, maakt men op de olifanten-jacht uitsluitend van vuurwapens gebruik.

In den regel trekken de jagers uit ten getale van vier, waarvan drie met geweren en kapmessen gewapend zijn, terwijl de vierde den leeftocht draagt voor verscheidene dagen.

De beste tijd om op olifanten-jacht te gaan is, volgens de koetikô, de zevende dag van de maand, des voormiddags om elf uren, mandjalang tangah hari, of de dertiende dag op den middag. Meestal wordt er vooraf een kip geslacht, toebereid en gegeten, nadat eerst een soort van doah is uitgesproken om een goeden uitslag aan de onderneming te verzekeren.

Zoodra de jagers in de wildernis een versch spoor van olifanten gevonden hebben, volgen ze dit totdat zij de dieren aantreffen, waarna ze trachten een goede schuilplaats te vinden achter een dikken boom, in welks nabijheid een olifant zich bevindt. Nu schiet een der jagers het dier op een afstand van acht tot tien meters een koperen kogel door den kop. De beide andere jagers houden hunne geweren gereed en leggen eveneens op den kop van het dier aan, om aanstonds vuur te geven, wanneer het eerste schot niet of niet goed raak mocht zijn. De kogel waarmede de olifant gedood is, wordt weer opgezocht en bij voorkeur bij een volgende gelegenheid gebruikt. Heeft een jager met een zelfden kogel meerdere olifanten geschoten, dan spreekt het vanzelf dat de kogel bătoewah is. De jagers snijden de slagtanden van het gevelde dier uit; die van een mannetjes-olifant heeten ze gadiïng, de veel kleinere van een wijfje piso-piso. Wanneer een geschoten wijfje een jong bij zich heeft, wordt dit meestal gevangen, met ròtan stevig gebonden en naar het dorp gebracht.

Het is zeker wel te verwonderen, dat men zich zoo weinig met olifanten-jacht bezig houdt; want de voordeelen zijn voor een Maleier niet gering. Kort voor dat wij in het Si-Djoendjoeëngsche kwamen, had daar een zekere Pa-Lindoeëng, een

Digitized by Google

oud olifanten-jager, een dezer dieren geschoten. Het dier had nog slechts ééne slagtand, die voor *f* 120 werd verkocht. Een jonge olifant dien hij gevangen had, bracht te Padang *f* 500 op.

De verschillende mij bekende manieren waarop in Midden-Sumatra tijgers, harimau, gevangen of gedood worden, zijn op één na vermeld in de verklaring der platen CXX fig. 6, CXXI fig. 1, CXXII fig. 1, 2 en 3 en CXXIII fig. 1. Ik heb er slechts dit bij te voegen, dat de pandjarô's der Manangkabo-Maleiers in Rawas gerobing heeten, en dat de plaats aan de buitenzijde van de val waar zich de pal bevindt (Pl. CXXI fig. 1*f*, *g*, *h*), door in den grond gestoken doornige takken beveiligd wordt tegen aanraking van den tijger, waardoor de deuren zouden kunnen dicht vallen.

De onvermeld gebleven wijze om tijgers te dooden, is die met een zoogenaamd „spring-gun". Het lokaas, meestal een stuk vee dat door den tijger is afgemaakt, wordt met een touw bevestigd aan den trekker van een geladen geweer, dat, aan een boomstam vastgebonden, zóó is gericht, dat het den tijger moet treffen als deze, door aan het aas te rukken, het schot doet afgaan.

Over de jacht op herten moet ik iets uitvoeriger spreken. Het hertenvleesch is een bij de Maleiers zeer gewilde toespijs, en het is dus niet te verwonderen, dat van de hertenjacht het meeste werk wordt gemaakt. Op Pl. CXXI fig. 3 is een strik afgebeeld, zooals men in Lebong tot het vangen van groote herten gebruikt. Ook worden daar pelobang's gegraven in de paden die de herten gewoon zijn naar de drinkplaats of het rijstveld te volgen, en in den bodem dier gaten worden tal van puntige randjau's gestoken. Als de pădi rijp is, maakt men gebruik van een eenvoudiger manier, die zeer doeltreffend is. De herten zoeken natuurlijk de laagste plaats in de omheining die de ladang afsluit, om er over heen te springen. Nu verhoogt men de heg aan weerszijden van deze plaats, en steekt daarachter een menigte scherpe randjau's in schuinen stand in den grond, zoodat het hert, wanneer het den sprong doet, onvermijdelijk in de randjau's terecht komt en meestal doodelijk gewond wordt.

In de onafhankelijke streken ten oosten van de Padangsche Bovenlanden vangt men herten door in de biloeka een plek van alle onkruid te zuiveren, daar den grond een weinig op te hoogen, en dien met veel zout te vermengen. Spoedig hebben de herten de plek gevonden waar ze zich aan de zoute aarde kunnen te goed doen, en tal van sporen bewijzen weldra dat ze er nacht op nacht zijn geweest. Dan wordt er een stevige heg rondom den zoutheuvel gemaakt en daarin een valdeur aangebracht. Op die wijze worden soms vier of vijf herten tegelijk gevangen.

Een dergelijke inrichting maakt men ook wel onder de afgelegen ladang-huisjes; niet alleen zout, ook sterk riekende pisang dient dan tot lokaas.

Ook vangt men in Rantau-di-Baroew de herten met een soort van hengel;

Digitized by Google

aan een stevigen stok bindt men in het midden een touwtje van weinige palmen lengte en aan het uiteinde van het touw een pisang of een andere vrucht. Zoo wordt de hengel op een herten-pad nabij de ladang gelegd. Als een hert de vrucht vindt, slikt het tegelijk met deze het touw op, krijgt daardoor den stok voor de borst, slaat er de voorpooten over heen, valt en wordt gemakkelijk neergestooten.

Overal in Midden-Sumatra worden drijfjachten op herten gehouden, met of zonder de straks te vermelden djariïng. De jagers zijn gewapend met lansen en kapmessen en vergezeld van eenige kleine steiloorige honden, die het wild opsporen en onvermoeid het spoor volgen dat ze den jagers aanwijzen door een aanhoudend gekef. Het hert, dat de vlucht neemt met de snelheid van den wind, is in zeer korten tijd afgemat en zoekt dan een bergstroom om in het koele water nieuwe krachten te garen, maar wordt daar gewoonlijk door de honden achterhaald, omsingeld en aangevallen, terwijl de inmiddels toegeschoten jagers het dier afmaken.

De djariïng bestaat uit een reeks van ròtan-strikken, in Rawas kembang genoemd, die aan een langen taaien ròtan hangen. Vooral in de lagere streken, waar groote vlakten zijn met ilalang begroeid en met hier en daar verspreid liggende boschjes van kreupelhout en laag geboomte, maakt men op de hertenjacht van deze djariïng gebruik. De strikken worden op onderscheidene plaatsen uitgezet langs den boschrand waarheen men het wild gaat drijven, of wel men plaatst ze aaneengeschakeld rondom een der boschjes, wanneer men aan de sporen gezien heeft dat zich daarin een hert bevindt. Nu is er bij de jagers altijd een toewah pamboeroe, die, naar men meent, de alémoe bezit om door het uitspreken van een formulier het hert tot rust te doemen totdat de djariïng is uitgezet. Daartoe wordt de lange ròtan-lijn, die aan beide uiteinden in lussen eindigt, stevig verbonden aan staken die in den grond geslagen en zoo hoog zijn, dat het ondereind der strikken iets minder dan een halven meter van den grond hangt. Zoodra de djariïng geplaatst is, vangt het drijven aan, hetzij met of zonder honden, en dan mist het maar zelden dat het hert zich in een der strikken verwart.

Nabij de djariïng hebben zich eenige jagers in hinderlaag gelegd, ten einde met hunne lansen aanstonds te kunnen toeschieten wanneer het wild in een strik komt, tăkoedjoeï di djariïng, of ook om het te treffen wanneer het tusschen de strikken door mocht trachten te ontkomen.

De djariïng's zijn in den regel van tien tot vijftien meters lang en hebben dan van vijf-en-dertig tot vijftig strikken. Tot onze verzameling behooren vier zulke djariïng's die de volgende lengte en hoeveelheid strikken hebben:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Een van | 10.63 | meters | met | 37 | strikken. |
| Een van | 10.76 | „ | „ | 39 | „ |
| Een van | 12.20 | „ | „ | 45 | „ |
| Een van | 14.62 | „ | „ | 47 | „ |



Digitized by Google

Het slachten van het wild geschiedt aanstonds nadat het geveld is door het den hals af te snijden, ingevolge de voorschriften van den Islam. Dan wordt het vleesch verdeeld. „Ékoewe koedèn[1]), kăpalô koedèn", zegt het jachtgebruik, d. w. z. de toewah pamboeroe, wien gewoonlijk ook de djarĭng behoort, krijgt den kop en het achterstuk; aan den eigenaar van den grond waar het wild gedood werd, valt de halve hărawan (in Rawas moesir), de haas, ten deel, en degeen die het hert de eerste wond toebracht, ontvangt een voorpoot, tangan. Nadat een gedeelte van het vleesch voor de Panghoeloe's en den Radjô is afgezonderd, wordt de rest gelijkelijk onder de jagers verdeeld. In Rawas wordt het herten-vleesch tegen *f* 1 de 2 $^1/_2$ kilo verkocht.

Kleinere herten, zooals kidjang's, kantjije's en napoe's, worden met honden gejaagd of ook in strikken gevangen die ingericht zijn als de tindjô (Pl. CXXI fig. 3), doch in Lebong djanggang genoemd worden.

Het is de gewoonte der jagers om van het wild den kop, de hoorns of de pooten te bewaren, zoowel als tropeeën hunner bekwaamheid, alsook omdat dit voor de toekomst gelukkige jachten belooft.

De wilde geit, kambiĭng oetan, die de ontoegankelijkste rotsen bewoont, tracht men insgelijks om haar vleesch machtig te worden; doch men vangt ze uitsluitend in strikken, die geheel aan de op Pl. CXXI fig. 3 afgebeelde tindjô gelijk zijn. In de Padangsche Bovenlanden worden deze strikken tindjaq genoemd.

Op de in zoo ontzaglijke menigte voorkomende wilde zwijnen, in Rawas djoekoet, in Lebong djăoea en in de Manangkabosche landen tjiliĭng, koendiĕq en moesoew[2]) genoemd, wordt alleen jacht gemaakt omdat ze, zooals de laatste naam aanduidt, de vijanden zijn van den landbouwer. In verhouding tot de schade die zij aan het te veld staand gewas toebrengen, heeft de jacht in de meeste streken weinig te beteekenen, ja zelfs is het hier en daar noodig dat van bestuurswege bevel tot het houden van drijfjachten op wilde zwijnen gegeven wordt.

Voor een deel is de geringe lust tot het jacht maken op wilde zwijnen ook een gevolg van het voorschrift van den Islam, dat het eten van varkensvleesch, als onrein, verbiedt. Men laat het gedoode wild dan ook eenvoudig liggen op de plaats waar het geveld is, als prooi voor zijn soortgenooten en andere woudbewoners. Het vleesch is overigens zeer smakelijk en heeft veel meer overeenkomst met kalfs- dan met Europeesch varkensvleesch.

In den regel wordt zelden door enkele personen jacht op wilde zwijnen gemaakt, maar men houdt groote drijfjachten, waarbij honden het wild opsporen, dat

---

[1]) Koedèn, samengesteld uit koe (akoe) en dèn, is het voornaamwoord voor den 1sten persoon.

[2]) D. i. vijand.

Digitized by Google

gedood wordt met lansen en kapmessen, of wel door randjau's (Pl. CXX fig. 5)[1]), die al of niet in diepe kuilen, pelobang, geplaatst worden. De Maleische hond valt onverschrokken den tjiling aan, wiens slagtanden hem niet zelden doodelijke wonden toebrengen. Evenals andere dieren volgen ook de wilde zwijnen gewoonlijk een zelfde spoor, roenoeï, door velden met hoogopgaand rietgras begroeid. Hiervan maakt de Maleier gebruik door op het pad een randjau doekoew te plaatsen, op de wijze als Pl. CXX fig. 4 voorstelt. De ròtan-ring komt dwars op het pad te staan, juist zóó hoog dat het dier, wanneer het langs het pad komt, den ring om den hals krijgt; dan heeft iedere poging om vóór- of achteruit te komen, het gevolg dat de scherpe randjau's steeds dieper in hals en borst dringen en eindelijk het dier dooden.

Apen worden nu en dan gevangen, maar er wordt geen geregelde jacht op deze dieren gemaakt dan alleen door de Koeboe's, die het vleesch der apen eten en ze evenals al het andere wild dat hun tot voedsel strekt, met de werplans, seligi, dooden (Pl. XXVIII fig. 5).

Behalve den Lampong-aap, baroewq, dien de Maleiers africhten tot het plukken van klappers en andere vruchten, zijn alle soorten van apen die in Midden-Sumatra voorkomen voor hen schadelijke dieren, daar zij allerwegen tuinen en ladang's plunderen.

De baroewq's zijn in de door ons bereisde streken vrij zeldzaam, maar komen verder zuidwaarts veelvuldiger voor; de oude, die trouwens zeer moeielijk levend te vangen en te temmen zijn, hebben weinig of geen waarde. De apen worden gevangen in pandjarô's of pindjarô's, die op dezelfde wijze als tijgervallen zijn ingericht, terwijl pisang's tot lokaas gebruikt worden.

In de uitgestrekte koffietuinen leven de moesang's, die zich voeden met de rijpste bessen, waarvan zij de boonen onverteerd weder uitwerpen. Maar niet met koffiebessen alleen stelt de moesang zich tevreden, bijna alle tuinvruchten zijn van zijn gading en kippen, eenden en eieren eveneens. Onder de kleine roofdieren is de moesang zeker wel het meest gehate, en bijna op ieder erf vindt men dan ook een val, pandjarô, een tijgerval in 't klein, of een moesang-strik die voor een gat in den grond gehangen is, waarin een paar pisang's als lokaas gelegd zijn.

Eekhorens, toepai's, worden met pijltjes uit blaasroeren geschoten of in strikken gedood, maar er wordt bij lange na niet voldoende jacht op deze kleine vernielers der klappers gemaakt.

De pijltjes (Pl. XXVI fig. 10) die de Maleier gebruikt, heeten in het Manang-

---

[1]) Deze randjau's zijn in de »Verklaring der platen" abusievelijk randjau doekoew genoemd, welke naam alleen toekomt aan de op fig. 4 afgebeelde inrichting. Doekoew beteekent namelijk: om den hals dragen.

Digitized by Google

kabósch djoeiïng of bălăsau, — dămaq is Padangsch, — en het stukje merg van timbarau-riet dat op het achtereind van de pijl gestoken is, wordt piaboeëng genoemd.

Veel meer dan van de jacht op zoogdieren wordt er werk gemaakt van het vangen van vogels, waarvan sommige, zooals de argusfazant, koewauw, de boschhaan, ajam rătië (Leb. beroegô), de waterhoentjes, roeaq-roeaq, en de groote boschduif, pagam, tot voedsel dienen, en andere, zooals balam's, kătiran's, poejoew's, parkieten en rijstvogeltjes, tot vermaak worden gehouden.

De vogels worden gevangen met strikken, knippen of lijmstangen, over welke laatste wijze op blz. 313 is gesproken. De strik waarmede men koewauw's vangt, is op Pl. CXIX fig. 4 afgebeeld, zooals hij geplaatst wordt op de paadjes in de rimbô die de vogels volgen om naar de săsaran, pălagôan of gălanggang koewauw te gaan, de speel- en vechtplaatsen die op blz. 145 eerste gedeelte van het Reisverhaal beschreven zijn. Meestal worden op of achter de strikken eenige mandirahan- of madang-andjòlai-vruchten gelegd, waarop de vogel verzot is. In Rawas, Lebong, Limoen, overal in Midden-Sumatra, wordt de koewauw op dezelfde wijze gevangen; alleen wordt de strik in verschillende streken met onderscheidene namen genoemd, zooals uit de woordenlijsten in de Afdeeling Talen en Letterkunde kan blijken.

Met kleinere strikken, maar van denzelfden vorm, worden in Lebong ook de boschhanen gevangen, maar dan worden verscheidene van die strikken met eenige tusschenruimte achter elkander geplaatst, en om de wilde hanen te lokken, maakt men, evenals in Rawas en de Manangkabosche landen, gebruik van een tammen haan, gewoonlijk een bastaard van een boschhaan en een huishen, die door zijn uitdagend gekraai de wilde vogels ten strijde roept. Op Pl. CXIX fig. 1 en 2 zijn de djarè ajam rătië afgebeeld, waarmede men in de Manangkabosche landen en ook in Rawas boschhanen vangt. Deze strikken worden in een wijden kring in den grond gestoken op een open plek in het biloeka, waarin zich meestal de wilde hoenders ophouden. In het midden van den kring krijgt de lokhaan, ajam pikè, een plaats, met den poot vastgebonden aan een touw, welks ander einde aan een in den grond gestoken pen is bevestigd. Deze wijze van boschhanen te strikken, waarbij de vogelaar zich achter een schut van bladeren en struiken verbergt, wordt mămikè genoemd.

Om waterhoentjes te vangen plaatst men de strikken (Pl. CXIX fig. 3) in de sawah's tusschen de op rijen geplante pădi, en de wijze waarop balam's gestrikt worden, is afgebeeld op Pl. CXX fig. 1, terwijl fig. 2 van die plaat een strik afzonderlijk voorstelt en fig. 3 een aantal strikken die te zamen om een daarvoor bestemden ring van ròtan, met katoen bekleed, gewikkeld worden.

Kătiran's en balam's beide worden ook met lijmstokken gevangen, maar daarbij

Digitized by Google

doet dan een in een kooi opgehangen getemde vogel als lokduif dienst; ook worden kandoeëng of andere boomvruchten als lokaas gebruikt.

Knippen gebruikt men alleen voor 't vangen van rijstvogeltjes en kwartels. Die voor rijstvogels, pipi, zijn kooien met een aantal afdeelingen; in sommige daarvan zijn vroeger gevangen vogeltjes als lokvogels geplaatst, terwijl de overige een beweegbaar deksel hebben, dat openstaat, doch dichtvalt zoodra er een vogeltje inkomt om van het daarin neergelegde graan te pikken.

Van geheel anderen vorm zijn de kooien met knippen waarin kwartels gevangen worden. Op Pl. XCVIII fig. 4 is zulk een kooi afgebeeld en in de verklaring der platen de inrichting er van beschreven.

Wij hebben nu nog te spreken over een bedrijf dat bijna even algemeen wordt uitgeoefend als de landbouw. Het is de visscherij. Ieder Maleier is visscher om in eigen behoefte te voorzien, een enkele met het doel om de vangst te verkoopen als hoofdmiddel van bestaan. Deze visschers van beroep vindt men het meest in de dorpen aan de mondingen van de rivieren der Oostkust en in de zeeplaatsen der Westkust. Maar ook de dorpen van het binnenland zijn steeds aan of nabij rivieren of beken gelegen, die bijna zonder uitzondering vischrijk zijn, en zooals wij in een vorig hoofdstuk reeds hebben vermeld [1]), visch, gedroogd, gezouten en versch, is overal een geliefd voedsel der bevolking.

Het recht tot visschen in de rivieren bezit ieder ingezetene der daaraan gelegen negariën of doesoen's, voor zoover de oevers binnen de grenzen van haar gebied gelegen zijn. Bewoners van andere streken mogen daar niet visschen, behalve met den hengel. In het Palèmbangsche wordt soms aan bewoners van andere doesoen's het vischrecht toegekend tegen betaling eener kleine vergoeding. Van meren geldt in het gebied van Palèmbang hetzelfde als van rivieren; maar in het Gouvernement der Westkust bestaan daaromtrent de volgende regelen. De eigenaar van den aangrenzenden oever heeft het vischrecht tot daar waar het water een manshoogte diep is; vandaar tot op een steenworp afstand komt dat recht aan elken ingezetene der negari toe; verder naar het midden is het visschen vrij. Omtrent het vischrecht op het Danau-di-até bij Alahan-pandjang is mij echter de volgende speciale overeenkomst bekend. In 1846, nadat herhaalde geschillen over dat recht zelfs tot geweldadigheden geleid hadden, werd er een raad van Hoofden belegd, die, zoo staat er in het geschrift dat zij opstelden, volgens de oude adat, de grenzen langs den oever bepaalden tusschen de laré Alahan-pandjang en de laré Kòtô-Anau, en verder vaststelden dat de ingezetenen van beide laré's het recht hadden op het meer te visschen, maar dat iedere vreemdeling die in het meer zou willen visschen,

[1]) Blz. 258.

Digitized by Google

van de vangst aan de hoofden van beide laré's een kleine vergoeding zou hebben te betalen: mĕisi adat staat er, zonder dat vermeld is hoeveel moet worden betaald. Het visschen in de zee is aan geenerlei beperking onderworpen.

Slechts korten tijd hebben wij ons gedurende de Expeditie in de kuststreken opgehouden, en daaruit volgt vanzelf dat ik omtrent de zeevisscherij slechts weinig kan mededeelen. Dat weinige bepaalt zich bovendien bijna uitsluitend tot Palèmbang.

De Oostmoeson is het gunstigste jaargetijde; dan ziet men de prauwen der Palèmbangsche visschers tot in de baaien der Residentie Lampongsche Distrikten en bezuiden Bangka, terwijl gedurende de maanden dat de Westmoeson waait, alleen langs de kusten van Palèmbang gevischt wordt. Omtrent den dag en het uur waarop men behoort uit te varen, heerscht een groote mate van bijgeloof. Maar de koetika's en overleveringen wijzen niet in alle dorpen denzelfden tijd aan; zelfs zijn er niet zelden individueele verschillen waar te nemen. De eene visscher vaart vol vertrouwen uit op een dag en een uur die door een ander voor de meest ongeschikte gehouden worden.

Behalve garnalen, oesters en krabben levert de vangst gewoonlijk een rijke verscheidenheid van visch-soorten op, waarvan de kleinere, meestal zonder vooraf gezouten te zijn, langs het strand worden uitgespreid en in een paar dagen door de zonnewarmte gedroogd. Grootere visschen spalkt men open, neemt er de ingewanden uit, wrijft ze van binnen met zout in, en legt ze dan op lage banken van rasterwerk in de zon te drogen. Een groot gedeelte van de vangst dient voor consumptie in de visschersdorpen zelven, maar toch wordt er ook een vrij aanmerkelijke hoeveelheid naar de Binnenlanden, naar Java en naar andere gewesten uitgevoerd.

Van de op de Westkust gevangen visch heeft, zoover mij bekend is, alleen vervoer naar de Binnenlanden plaats.

Nog andere producten dan de visch zelve worden als opbrengst der visscherijen in den handel gebracht. Zoo neemt Poelau-Pinang de vischblazen, die daar tot vischlijm verwerkt worden en naar gelang van het lijmgehalte zeer verschillend in qualiteit zijn. De prijs verschilt dan ook van *f* 20 tot *f* 250 het pikol. Te Palèmbang gebruikt men de groote schubben van sommige vischsoorten als versiersels, om daarmede hoofddeksels en andere voorwerpen te beleggen [1]).

Men vischt op allerlei wijzen: met fuiken en staketsels om de visch naar die fuiken te leiden, met hengels, werp-, kruis- en treknetten. De laatsten, poekat, waarmede zoowel op de Oost- als op de Westkust gevischt wordt, leveren verreweg de ruimste vangst. Ze zijn vaak zeer verschillend in grootte, soms honderd meters lang en twee tot drie breed. Het net, dat in het midden zakvormig verlengd is,

---

[1]) Onlangs kwam ik in het bezit van een kleine hoeveelheid dezer sierlijke vischschubben, die ik aan het Koloniaal Museum te Haarlem heb geschonken.

Digitized by Google

wordt aan de onderzijde met steenen of lood bezwaard en is van boven van houten drijvers voorzien. De groote netten worden van idjoewq-touw, de kleinere van een andere touwsoort, zooals taròq of bălatô, gemaakt en met oeba getaand. De poekat wordt in hoofdzaak geheel als onze zalmnetten behandeld; zij wordt van het strand uitgezet met behulp van een prauw, waarin drie man noodig zijn. Tien of twaalf mannen houden aan het strand het eene uiteinde van het net vast, terwijl de prauw het andere einde voortsleept, daarmede een wijden cirkel beschrijft en terugkomt op het punt waar het net op den kant wordt vastgehouden. Dan wordt het net met vereende krachten op strand getrokken, terwijl de prauw aan de buitenzijde blijft, om dadelijk bij de hand te zijn, wanneer de poekat mocht blijven haken aan steenen of koraal. Bij de verdeeling van de vangst krijgen de eigenaar van de prauw en die van het net ieder twee deelen, terwijl de overige helpers één deel per hoofd ontvangen.

De hengels, alsmede een houten kistje door de zeevisschers der Batoe-eilanden gebruikt, zijn afgebeeld op Pl. CXXIV fig. 1, 2, 3, 4 en 5, en in de verklaring der platen is daarvan een omstandige beschrijving gegeven. Behalve deze hengelsoort hebben zij er nog eene, de irik beroempan, die op dezelfde wijze als de irik boeloe-boeloe (Pl. CXXIV fig. 2) is ingericht, maar waaraan, in plaats van den ring met veeren, levend of eetbaar aas geslagen wordt. Bovendien is hij van veel grooter afmetingen en wordt gebruikt om zware visschen te vangen. De lijn wordt in haar geheel buiten boord gelaten en met een lus aan de vlerk der prauw binnen boord bevestigd. Gewoonlijk is boven den haak aan het koperdraad een eindje touw vastgeknoopt, hetwelk dient om het aas, nadat het aan den haak geslagen is, aan het koperdraad vast te binden. Hierdoor wordt, zooals de visschers zeggen, voorkomen dat de lijn een draaiende beweging krijgt, hetgeen aan de vangst in den weg staat.

Na dit een en ander over de zeevisscherij te hebben medegedeeld, zal ik overgaan tot de vermelding van wat ik omtrent de visscherij in rivieren en meren heb opgeteekend. De verschillende manieren van visschen, mantjakau ikan, zijn zoo talrijk en uiteenloopend, dat reeds hieruit alleen kan worden opgemaakt, hoezeer visch tot het meest gewilde dierlijk voedsel behoort.

Over het geheel is visch tegen zeer billijken prijs te bekomen, zooals hier en daar uit het Reisverhaal kan blijken. Op alle markten kan men een gedroogden visch van ruim een decagram gewicht tegen vier duiten en soms nog minder koopen. Alleen Redjang maakt hierop een uitzondering; daar is visch zeer duur, en ook in Limoen liet men, ons althans, een zeer hoogen prijs voor enkele kleine visschen betalen.

De wijze waarop de gevangen visch behandeld wordt, komt in hoofdzaak overeen met de bewerking die de zeevisch ondergaat; kleine visschen worden op platte

Digitized by Google

manden in den zonnengloed gedroogd, grootere worden vooraf opengespalkt, ontweid en vaak aan mooten gesneden. Gezouten wordt de visch niet, en vandaar dat ze gewoonlijk een bedorven lucht verspreidt, die echter naar 't schijnt het reukorgaan der Maleiers niet onaangenaam aandoet.

Alvorens de onderscheidene wijzen van visschen in volgorde te bespreken, wil ik nog even de visschen opsommen die ons in het zuidelijk gedeelte der Padangsche Bovenlanden werden genoemd. Het zijn: koelari, lèlan[1]), manggoen, pawé[2]), mali, gariïng[3]), anggoeï, mita, mălagong, bărau[4]), tambăkang[5]), kijwoeng[6]), tilam[7]), limbè[8]), bauoeëng[9]), si-loekah[10]), si-boeroewq, si-limang[11]), tjătoewe[12]), manséh of mansei[13]), djoewă[14]), si-larian[15]), bantă[16]), samah, tapah, — een ongeschubde visch die soms wel anderhalven meter lang wordt, evenals de tapin die in de Ombilin leeft en, zoo hij niet dezelfde is, dan toch zeer veel overeenkomst met de tapah heeft, — ngongè, — die zoolang hij nog jong is dòkè genoemd wordt, en evenals een snoek in 't water staat, zoodat hij gemakkelijk met een strik te vangen of met een lans te steken is, — eindelijk nog si-toeka, si-koeraq, landjiïng, tali-tali, poejoew en băda-tanah. De vischnamen van Rawas en Lebong zijn opgegeven in de woordenlijsten van de Afdeeling Talen en Letterkunde.

Ik vang mijne beschrijving aan met de netten en zal het eerst die behandelen, welke bij het visschen niet worden voortbewogen. Al aanstonds verwijs ik naar de Platen CXXVI fig. 8, CXXVII fig. 1 en 2 en CXXVIII fig. 1, 2 en 5.

De taloeï, die te Si-Lagô pòsòq genoemd wordt, ziet men in allerlei afmetingen, zoowel van de grootte als de op fig. 8 van Pl. CXXVI afgebeelde, als veel kleinere die meer op de gewone totebel gelijken. Op het meer van Lebong en ook op de meren in de Padangsche Bovenlanden worden djariïng's gebruikt van heel wat grootere afmetingen dan de op Pl. CXXVIII fig. 5 afgebeelde djariïng koelari. Zoo is een voorwerp van onze verzameling, dat ik te Kòtô-Danau kocht, 22 meters lang; het is aan de onderzijde voorzien van een aantal touwtjes, die bestemd zijn om er zware steenen aan te binden ten einde het net te doen zinken,

---

1) Labeo pleurotaenia. 2) Rohita Hasseltii. 3) Labeobarbus spec.
4) Hampala macrolepidota.
5) Pristolepis Grootii. Ook aan Luciosoma setigerum werd door een Maleier de naam tambăkang gegeven. 6) Ophiocephalus lucius.
7) Mastacembelus unicolor. 8) Clarias Teysmanni.
9) Hemibagrus nemurus en Hemibagrus planiceps.
10) Glyptothorax platypogonides. 11) Crossocheilus oblongus.
12) Puntius (Barbodes) lateristriga.
13) Puntius (Barbodes) obtusirostris. 14) Cyclocheilichthys apogon.
15) Nemachiolus fasciatus. 16) Crayracion leiurus.

Digitized by Google

terwijl aan den bovenkant 17 houten drijvers zijn aangebracht, die in de Manangkabosche landen ăpoeëng-ăpoeëng worden genoemd. Deze netten zet men uit tegen de rietboorden en bevestigt de uiteinden aan takken die in den grond zijn gestoken.

De in het zuiden der Padangsche Bovenlanden veel gebruikte lapoen en săkoh tali kan men ook tot de hier besproken kategorie van vischtuig rekenen. De eerste, die aan een op den oever geplaatsten veerkrachtigen staak wordt gebonden, is een kogelvormig net van ròtan gevlochten, met een middellijn van ongeveer één meter; de tweede is van kleinere afmetingen en van touw gemaakt.

Omtrent de sleepnetten valt niet anders mede te deelen dan hetgeen in de verklaring der figuren 3 en 4 van Pl. CXXVIII is gezegd.

Schepnetten zijn afgebeeld op Pl. CXXVI fig. 5, CXXVII fig. 3 en CXXVIII fig. 6; maar behalve deze zijn er nog vele in gebruik van denzelfden vorm, doch van andere afmetingen, zooals in Rawas een grooter, dat pesap heet, en een nog grooter, langgian genoemd, met welk laatste men vischt in een prauw gezeten, die stroomafwaarts wordt gestuurd. Met de pesap komt de tanggoewq loeloeëng der Manangkaboërs overeen, terwijl hun tanggoewq kădoh of rapè een kleiner netje is, waarmede in banda's kleine visch wordt gevangen.

Bij hoog en troebel water wordt met al deze schepnetten langs de oevers van rivieren en beken gevischt, doch men gebruikt daarvoor niet alleen netten van touw geknoopt; ook manden of korven van bamboe en ròtan gemaakt wendt men tot hetzelfde doel aan. Zoo b. v. de op Pl. CXXIV fig. 6 afgebeelde tanggoewq ròtan, ook wel tanggoewq lijwoeng genoemd, en de grootere souwoek, die in Rawas gebruikt wordt (Pl. CXXVI fig. 7).

Van alle netten worden de werpnetten, djalô of djèlô, in geheel Midden-Sumatra het meest gebruikt. Op Pl. CXXIV fig. 7 is een djalô afgebeeld van middelmatige grootte; een grootere soort draagt den naam van djalô rambang[1]) en een kleinere is de djalô kădoh, terwijl de djalô salam, in vorm een werpnet zooals ook de naam aanduidt, alleen door duikers gebruikt wordt. Deze djalô salam mist de touwtjes waarmede bij andere werpnetten de ketting in bogen is opgenomen. De visscher heeft het kleine net over den rechterschouder geslagen, met de punt naar achteren; hij vat den rand tusschen de tanden en houdt het net met beide handen wijd open. Zoo duikt hij in de diepe loeboewq, terwijl een paar helpers met hem onderduiken om door hunne bewegingen de visch in het nauw te brengen en naar den oeverkant te drijven.

Bij het visschen met de grootere djalô's gaat de visscher te water, maar wanneer de rivieren daarvoor te diep zijn, dan staat hij op de plecht van een prauwtje, dat door een ander bestuurd wordt.

---

[1]) Rambang = uitspreiden.



Digitized by Google

Is er nogal eenige verscheidenheid op te merken in de visscherij met netten, niet minder loopen vorm en afmetingen der fuiken uiteen, die zonder uitzondering van bamboe en ròtan vervaardigd zijn. In hoofdzaak kan ik verwijzen naar de Platen CXXV fig. 4 en 5, CXXVI fig. 4, 6 en 9, CXXVII fig. 4, CXXVIII fig. 7 en 8, en aan de daarbij gegeven verklaringen heb ik slechts weinig toe te voegen.

Met de loekah, in Rawas boeboe, wordt meestal gevischt waar het water eenig verval heeft, aijië agaq toenggang; men legt dan een rij steenen om het water op te stuwen, di riri batoe naq di hampang batang aijië, en plaatst in stil water de fuik, hetzij aan een paal gebonden of aan een steen verankerd, maar steeds met de opening stroomafwaarts[1]) gekeerd. Een zoodanige afdamming in een meer, die uit den aard der zaak slechts dicht bij den oever gemaakt wordt, heet săsaran. Zooals in de verklaring der platen vermeld is, wordt echter de loekah ook wel zonder afdamming nabij den rivieroever gelegd. De ròtan-ringen, die het verband van deze en andere fuiken vormen, worden bingkai dindiïng genoemd.

Groote fuiken, zooals de sindije, plaatst men altijd aan het einde van een afdamming, en met die fuiken wordt dan ook alleen bij hoog water gevangen; de visschen worden als het ware in de fuik gedreven door het samengeperste water. Di păboelè aijië tjandô aijië pantjoeran, zegt de Maleier, d. i. „het water wordt rond gemaakt als de straal uit een bamboe-koker". Sindije's van eenige beteekenis troffen wij alleen in de XII Kòtô aan, en vooral bij Béda-Alam hadden deze inrichtingen verbazende afmetingen en kwamen zij in grooten getale voor (Pl. CXXVI fig. 9 en CXXVII fig. 4).

In Rawas en Lebong zijn sindije's onbekend, maar daar, evenals overal elders in Midden-Sumatra, vindt men in alle rivieren soekam's[2]), aan het einde van lange alahan's geplaatst.

Alahan's zijn afgedamde gedeelten eener rivier, die gevormd worden door een der oevers en een boogvormigen wal van steenen; ook een tak der rivier die een eiland vormt, wordt alahan genoemd. De soekam die zich aan de monding van zulk een afdamming bevindt, waar een kunstmatige stroomversnelling gemaakt is,

---

[1]) In de »Verklaring der Platen", blz. 62 fig. 6, staat dat de opening van de loekah naar bovenstrooms is gekeerd. Dit is onjuist, evenals de spelling van oenah (zie eenige regels vroeger, fig. 4), dat oenaq moet zijn.

[2]) Soekam heeten deze inrichtingen, omdat zij slechts gedeeltelijk door het water worden bespoeld; manjoekam is even onder water duiken, zoodat een gedeelte van het lichaam te zien blijft; manjalam is duiken, naar de diepte gaan.

De rivier waaraan Si-Djoendjoeëng ligt, is naar deze vischtuigen genoemd en heet Soekam, welke naam echter ook wel als Soekan en Sòkan wordt uitgesproken.

In Lebong heet de soekam loekat. Voor verdere benamingen van vischtuig in Rawas en Lebong verwijs ik naar de woordenlijsten in de Afd. Talen en Letterkunde, waar de mij bekende zijn opgenomen.

Digitized by Google

bestaat uit een bank van bamboe-latten met opstaande zijwanden, die naar den kant der alahan afhelt. Door de kracht van het water wordt de visch op de bank geworpen en met een schepnet gevangen door den visscher, die in een hutje op den oever de wacht houdt.

Naast de soekam moeten wij de săkoh bilah en păsoewq vermelden, vischtuigen die wel geen fuiken in den gewonen zin des woords, maar toch daartoe te brengen zijn. De săkoh bilah is een korf van bamboe-latjes gemaakt en met boombladeren gevuld; deze korf wordt op den bodem der rivier gelegd en aan een steen verankerd, terwijl een ròtan-touw, waarmede hij aan den oever vastgebonden is, gelegenheid geeft tot ophalen, wat om de drie of vier dagen geschiedt. Dan hebben zich tal van vischjes in den korf genesteld om van de boombladeren te eten.

De păsoewq is een allereenvoudigst vischtuig, dat slechts bestaat uit een versch-gekapte bamboe-geleding, in welker eene tusschenschot men een klein gat heeft geboord; hierdoor komen de vischjes naar binnen om zich te goed te doen aan de papierachtige stof die den binnenwand bekleedt. Alleen zeer kleine visschen, zooals de băda tanah, worden met de păsoewq en săkoh bilah gevangen.

Van Maleische hengels zijn er eenigen afgebeeld op Pl. CXXIV fig. 8 en CXXV fig. 1 en 2. Meestal hebben deze hengels zeer lange snoeren, en het ophalen, mă-ranggoeï, vereischt dan ook een bijzondere behendigheid; zoo bleek de lijn van een te Abai gekochte djantang niet minder dan 44 meters lang te zijn. De klos, van poelai-hout of een andere zachte houtsoort gemaakt, heet poepoejan of poe-poejèn, het aas oempan. Men gebruikt voor dit laatste allerlei boomvruchten, zooals kăsei, djamboe-rimbô, stukjes klappernoot, of wel men vischt met sprink-hanen, bilalang, met wormen of met oempan băpipijs, dat uit een mengsel van si-poeloeï en fijngestampte djagoeëng bestaat.

Het is wel opmerkelijk, dat, terwijl onze visschers het bloot laten van de haak-punt als een groote fout beschouwen, die 't onmogelijk maakt iets te vangen, de Maleische hengelaar zijn aas juist zóó aanslaat dat de haakpunt ontbloot blijft.

Den haak van ijzer- of koperdraad, kawè, maakt de visscher zelf. Hij vijlt een scherpe punt aan het draad, dat hij vervolgens in het vuur gloeit, om dan een weerhaak onder de punt te kappen, mănakoewq doeri pandan; dan wordt het draad in den behoorlijken vorm omgebogen, zóóver dat men er den vinger nog tusschen kan steken, di bantoewq agaq loeloejs djari.

Meestal is de haak niet rechtstreeks aan het snoer gebonden, maar dient daar-voor een eindje fijn raméh-touw, de piramboeï, die săroewé toendjoewq, één lid van den wijsvinger, lang behoort te zijn.

Om aal te vangen, die zich veel in de sawah's ophoudt en zich daar in gaten in den grond verschuilt, maakt men gebruik van de palang baloeï. Dit is een hengel van weinig samengesteld maaksel; een eind fijn en sterk raméh-touw van

Digitized by Google

1¼ of 2 meters lengte is met beide uiteinden gewonden om het midden van een aangescherpt pennetje van saga idjoewq[1]), dat ongeveer twee centimeters lang is. Aan die pennetjes, de palang's, worden de wormen geregen, en door middel van een klapperblad-nerf worden deze in de gaten gebracht waarin men denkt dat zich een aal bevindt, terwijl de visscher de visch lokt door tusschen de tanden een geluid te maken, waarvan de klank ongeveer weergegeven wordt door tsji-tsji-tsji. Wanneer de aal den worm inslikt, blijft het pennetje in de keel steken en kan men het dier uit het gat trekken.

In de sawah's leven ook andere kleine visschen, die men vangt met de soengkoeï (Pl. CXXV fig. 3), welke mand zonder bodem eveneens gebruikt wordt om visch te vangen in de slib van een alahan of banda, die men heeft drooggelegd. Deze wijze van visschen wordt mangalah genoemd.

Zoowel overdag, als des nachts bij toortslicht, houden de Maleiers zich bezig met het steken van visch, mĕhantaq of mĕantaq, waartoe zij lansen van verschillende vormen gebruiken, zooals er eenige op de Platen CXXV fig. 6 en 7 en CXXVI fig. 1, 2 en 3 zijn afgebeeld. De geschiktste plaats voor het mĕhantaq is aan het einde van een alahan, waar geen fuik gezet is, bij een stroomversnelling of kleinen waterval. Met jobsgeduld, steeds de lans gereed houdende, wacht de visscher tot een visch met het neerstroomende water voorbij schiet, en dan weet hij hem met onovertrefbare behendigheid aan zijn lanspunt te rijgen.

Algemeen wordt bij de visscherij gebruik gemaakt van de bedwelmende eigenschap van sommige plantendeelen. In de Lijst der verzamelde houtsoorten zijn eenige van die plantendeelen genoemd; er bestaan echter nog verscheidene andere, zooals de ăka toebô[2]), een liaan, de kamboelau en de blaadjes en stengels van toebô sawah, een plant die overal op de braakliggende rijstvelden groeit; zij heeft gele bloempjes en vijf à zes cm. lange lancetvormige bladeren. Het visschen met deze vergiften noemt men mĕnoebô; het levert in den regel een goede vangst, maar is in sommige streken, zooals b.v. Rawas, in de groote rivieren zeer te recht verboden, dewijl er veel visch nutteloos door vernield wordt. De visch die tracht te ontsnappen, wordt in een of meer schakels gevangen (Pl. CXXVIII fig. 1), terwijl de reeds bedwelmde met schepnetten of met de handen gegrepen wordt.

In de meren van Alahan-pandjang en Lebong en in de rivieren waar deze een vlakker terrein doorstroomen, is een wijze van visschen in gebruik die mĕmoetjoewq of mĕriri heet. Aan een lang idjoewq-touw zijn een groot aantal jonge

[1]) De harde nerf uit de vezelstof die den arèn-palm omgeeft en waarvan ook de Maleische schrijfpen gemaakt wordt.

[2]) Anamirta cocculus W. et Arn.

Digitized by Google

bladeren, poetjoewq anau, vastgemaakt, die alzoo een reusachtige gele franje vormen. Het touw wordt over de geheele breedte van de rivier in het water gelegd en dan stroomafwaarts getrokken om de visschen op te jagen, die, uit vrees voor de kronkelende bladeren, het touw niet durven voorbijgaan. Op verschillende wijzen wordt de aldus gejaagde visch gevangen: in schakelnetten, in groote fuiken van eenige meters lengte en één of anderhalven meter middellijn, met de djalô en djalò salam; ook wordt er met de handen naar gegrepen, als zij tusschen de steenen van den oever een schuilplaats heeft gezocht.

Bij het mărîri in het meer sleept men de poetjoewq in de richting van een te voren uitgezette schakel en wordt op zijde met de djalô gevischt.

Rabo noemt men een soort van mămoetjoewq, waarbij vooraf tegen den oever een soort van vijver door takken en bladeren is afgezet, met een wijde opening naar ééne zijde. Hierin wordt de visch met de poetjoewq anau gedreven, en dan zetten de visschers fluks een poekè, schakelnet, om den vijver heen, waarna zij de takken en bladeren wegnemen en de visch die niet alreeds in de poekè verward is, met het werpnet vangen.

Ten slotte heb ik de tamboen's te noemen, die wij aantroffen in de Pălangki, boven Rangkiang-loeloejs. In het midden van de rivier of meer naar den oever, waar de plaats den visscher geschikt voorkomt, wordt van groote riviersteenen een cirkelvormige muur van een meter of iets meer middellijn opgezet, măhoenggoewq batoe. Die muur steekt een eind boven het water uit en de ingesloten ruimte wordt, nadat er wat rijst of geraspte klappernoot als aas in geworpen is, met bossen pădi-stroo dichtgedekt, die op een paar gekruiste stokken zijn gelegd. De groote, los op elkander gestapelde riviersteenen laten verscheidene openingen, koekoeban, vrij, waarlangs de visschen in de tamboen kunnen komen; alleen van onderen zijn de steenen beter sluitend op elkander gevlijd, om te voorkomen dat het aas wegspoelt.

Eenige uren nadat het aas in de tamboen is gebracht, gaat de visscher daarheen om de koekoeban's met pădi-stroo voorzichtig dicht te stoppen, di soembê, waarbij hij steeds zorg draagt zooveel mogelijk benedenstrooms te staan. Als alle openingen gesloten zijn, wordt de visch die zich in de tamboen bevindt, met het schepnet of een kleine djalô gevangen en daarna geborgen in de kăroentoeëng, een beun van ròtan, die de visschers gewoonlijk over den schouder dragen.

Digitized by Google

## BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

---

Blz. 64, onderaan, moet na de woorden: „als geschenken worden medegebracht", het volgende worden ingevoegd:

Ook het tweede groote feest van den Islam, het in de maand Dzoe'l-hidjdjah gevierde Offerfeest, wordt door de Maleiers niet verwaarloosd; maar, ofschoon het eigenlijk gewichtiger wordt geacht dan het feest bij het einde der vasten, wordt er veel minder werk van gemaakt, omdat de viering van dit feest in hoofdzaak tot Mekka, de heilige stad van den Islam, beperkt is. De plaatselijke viering bestaat in het slachten van koeien of karbouwen, waarvan het vleesch wordt weggeschonken en alleen het gedeelte van de pooten onder de knie wordt begraven. Wie niet in staat is — en natuurlijk zijn slechts weinigen het wèl — om alléén de kosten van zulk een offer te dragen, vereenigt zich daartoe met anderen, of koopt, zooals de Maleier zich de zaak voorstelt, eenige jaren achtereen een aandeel in een der geslachte dieren, zoodat hij het offer als het ware over die jaren verdeelt. De niat (d. i. de bedoeling) dat het aandeel in het geslachte dier gekocht wordt om het feest te vieren, moet in een Arabische formule worden uitgesproken. Het offer draagt den gewonen Arabischen naam korbán (قُرْبَان), veelal tot karoban verbasterd.

Blz. 180 reg. 10 v. b. staat: VIJFDE HOOFDSTUK, lees: ZESDE HOOFDSTUK.
„ 199 „ 9 „ o. „ bătangô „ bătanjô

In de Verklaring der Platen van den Ethnographischen Atlas zijn de volgende misstellingen opgemerkt:

| | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Blz. | 34 | reg. | 12 | v. | b. | staat: | Dămah răbah | lees: | Dăma răbah |
| „ | 54 | „ | 8 | „ | „ | „ | rantiïng loeli | „ | pătiïng kăpé |
| „ | „ | „ | 29 | „ | „ | „ | gesponnen | „ | gespannen |

---

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google